Fr. Hollnsteiner
k. k. Hof-Buchbinder
in
Wien
Alservorstadt, am Glacis,
N°. 197 im rothen Hause.

Digitized by Google

Digitized by Google

ספר ישעיה

מתורגם מאת משה הלוי לנדא

ומבואר

מאת החכם המדקדק

מו"ה וואלף מאיר

מורה לשון עברי בבית חנוך הנארמאלי אשר בפראג

ונלוה אליו

פירוש רש"י והעתקת כל מלות בלע"ז.

שנת תקצ"ח לפ"ק.

JESAIA.

פראג.

דרוק אונד פערלאג דעם משה הלוי לנדא.

ספרי קדש

עם

תרגומים ובאורים

ממחברים שונים

אבני נזר מתנוססות בהדר התבנית וביקר התכנית

הוציאם לאור

משה הלוי לנדא

והיה באחרית הימים נכון יהיה הר בית ד' וגו' ונהרו אליו כל הגוים (ישעיה ב' ב') .

Prag 1837.

Druck und Verlag des M. J. Landau.

72059-B.

ספר ישעיה

(א) חֲזוֹן יְשַׁעְיָהוּ בֶן־אָמוֹץ אֲשֶׁר חָזָה עַל־יְהוּדָה וִירוּשָׁלָיִם בִּימֵי עֻזִּיָּהוּ יוֹתָם אָחָז יְחִזְקִיָּהוּ מַלְכֵי יְהוּדָה׃

(ב) שִׁמְעוּ שָׁמַיִם וְהַאֲזִינִי אֶרֶץ
כִּי יְהוָה דִּבֵּר
בָּנִים גִּדַּלְתִּי וְרוֹמַמְתִּי
וְהֵם פָּשְׁעוּ בִי׃

(ג) יָדַע שׁוֹר קֹנֵהוּ
וַחֲמוֹר אֵבוּס בְּעָלָיו
יִשְׂרָאֵל לֹא יָדַע
עַמִּי לֹא הִתְבּוֹנָן׃

(ד) הוֹי ׀ גּוֹי חֹטֵא
עַם כֶּבֶד עָוֺן
זֶרַע מְרֵעִים
בָּנִים מַשְׁחִיתִים
עָזְבוּ אֶת־יְהוָה
נִאֲצוּ אֶת־קְדוֹשׁ יִשְׂרָאֵל
נָזֹרוּ אָחוֹר׃

א (א) חזון ישעיהו בן אמוץ וגו'. אמר רבי לוי דבר זה מסורת בידינו מאבותינו אמוץ ואמציה מלך יהודה אחים היו: אשר חזה על יהודה וירושלים. והלא על כמה אומו' נתנבא משא בבל משא מואב הא למדת שאין זה תחל' הספר ולא נקרא הספר על שם החזון הזה. וכן שנינו בברייתא דמכילתא בשנת מות המלך עוזיהו תחלת הספר אלא שאין מוקדם ומאוחר בספר והדברים מוכיחים שהרי ביום הרעש יום שנצטרע עוזי' נאמ' ואשמע את קול ה' אומר את מי אשלח ומי ילך לנו ואומר הנני שלחני (לקמן ו') למדנו שהוא תחל' שליחותו ונבוא' זו נאמרה אח"כ ועל זו לבדה נאמר אשר חזה על יהודה וירושל' כשם שאמר משא על כל אומה ואומה משא אומה פלו' אף כאן כתב חזון זה חזה על יהודה וירושל' ולפי שהם תוכחו' קשו' קראם חזון שהוא קשה מעשר' לשונו' שנקרא' נבואה כמו שאמר בבראשי' רבה וראי' לדבר חזות קשה הוגד לי (לקמן כ"א): בימי עוזיהו יותם אחז יחזקיהו מלכי יהודה. ד' מלכים הללו קפח בימיו ביום שנצטרע עוזיהו שרתה שכינה עליו ונתנבא בימי המלכים הללו עד שעמד מנשה והרגו (ונבואה זו נאמרה בימי חזקיהו אחר שגלו עשרת השבטים כת"י): (ב) שמעו שמים והאזיני ארץ. משה אמר האזינו השמים ותשמע הארץ (דברים ל"ב) למה שינה ישעיה את הלשון שנו רבותינו בדבר זה ומדרשות רבי' בפרשת האזינו בספרי ונחלקו חכמים עליהם ואמרו אין הדבר כן אלא בזמן שהעדים באים ומעידים ונמצאו דבריהם מכוונין עדותן קיימת ואם לאו אין עדותן קיימת אלו לא בא ישעיה ונתן שמיעה לשמים והאזנה לארץ היו שמים מעידי' ואומרים כשנקראו לעדות זו בימי משה שאמר העדותי בכם היום בהאזנה שמענו והארץ מעידה אני נקראתי בלשון שמיעה ואין עדותן מכוונת בא ישעיה והפך את הדבר נמצאו שניהם מעידים בלשון האזנה ובלשון שמיעה: כי ה' דבר. (שתהיו עדים בדבר שהתריתי בם בימי משה לכן באו ושמעו שאני מתוכח עמם שעברו על התראה אני לא סרחתי בהם אלא גדלתים ורוממתים והם פשעו בי) (ס"א). שתהיו עדים בדבר והיכן דבר האזינו השמים ואדברה (שם) במכילתא: (ג) קונהו. מתקנו בחרישה ביום ומאחר שהרגילו בכך ידע בו אבל חמור שטוש אינו מבין בעליו עד שיאכילנו וישראל לא נתפקח לידע כשור כשקראתיו ישראל יהי' שמך והודעתיו אלה חוקותי והם עזבוני במדבר (ביחזקאל כ' ל"ט) ואומר איש את גלולי וגו' ואף לאחר שהוצאתים ממצרים והאכלתים את המן וקראתי אותם עמי בני ישראל לא התבוננו כחמור (ס"א). ד"א ידע שור קונהו מכיר השור

על

(א) פאָרשויא דעם ישעיהו זאָהנעס אמוץ, וועלכע ער ערשויעט איבער יהודה אונד ירושלים, אין דען טאַגען עזיהו'ס, יותם'ס, אחז'ס אונד יחזקיהו'ס, דער קעניגע פאָן יהודה:

(ב) האֶרט, איהר הימֶמֶל! פערנים, אָ ערדע!
דען דער עווינע שפריכט:
קינדער האַב' איך גראָסגעצאָגען אונד האָכגעשטעללט,
זיא וואורדען דעננאָך טרייא לאָז מיר:

(ג) דער אָכס קעננט זיינען איינענטהימער,
דער עזעל זיינעם העררן קריפפע,
ישראל ערקעננעט ניכט,
מיין פאָלק בעדענקעט ניכט.

(ד) וועה דער זינדיגען נאַציאָן!
דעם פאָלקע שווערער מיססעטהאַט,
דער ברוט דער באָזעוויכטער,
דען פערדערבטען קינדערן!
פערלאַססען האַבען זיא דען עווינען,
פערוואַרפען דען הייליגען ישראל'ס,
זינד צוריק געוויכען.

קונהו להיות מוראו עליו לא שינה מה שגזרתי עליו לומר איני חורש היום וחמור לא אמר לבעליו איני טוען היום ומה אלו שנבראו לשמש' ואינם לא לקיבול שכר אם יזכו ולא לשילום פורענו' אם חוטאי' לא שינו את מדתם שגזרתי עליהם וישראל שאם זוכים מקבלים שכר ואם חוטאים מקבלי' פורענות. לא ידע. לא אבו לידע וידעו ודשו בעקב ועמי לא נתן לב להתבונן: (ד) הוי. כל הוי שבמקרא לשון קובל וקינה כאדם הגונח מלבו וצועק אהה אלא יש מהם מוטעין שהם לשון צעקת קריאת קול כמו הוי הוי ונוסו מארץ צפון (זכרי' ב') ותרגומו אכלס ל'הכרזה: הוי. יש לצווח על גוי קדוש הנהפך להיות גוי חוטא ועם שנ' בו כי עם קדוש אתה נהפך להיות עם כבד עון: עם כבד עון. כבדות עון. כבד אדם שהוא כבד פיס"נט בלע"ז. כבד שם דבר של כבדות פיסנ"טומא בלע"ז ודבוק עם תיבת עון: זרע מרעים. והם היו זרע ברך ה'. בנים היו ל'קב"ה ונהפכו למשחיתים: נאצו. הרגיזו: נזורו אחור. אין נזירה בכ"מ אלא ל' פרישות וכה"א וינזרו

באור

(א) חזון, העברי ישתמש בשרש חזה (שהוא בארמית נרדף ממש לראה בעברית כי נאמר גם על ראות המוחש גם על ראות השכל, ואף על הרבע מזותא מוכיח עליו) רק על השגה השכלי והבטה העיונית (בעטראַכטען, בעגרייפען) כמו עיניך תחזינה מישרים (תהלים י"ז ב') וכן ויחזו את האלהים (שמות כ"ד י"א) ורבים כנה שהוא רק השגת השכל, וכן מה תחזו בשולמית (ש"הש ז' א'), מלך ביפיו תחזינה עיניך (ישעי' ל"ג ט"ז) ענינם התבוננות בעיון דק (געגויא אונד אויפמערקזאַם בעטראַכטען), ומזה נפל אשת בל חזו שמש (תהלי' נ"ח ט') אין הכוונ' על ראות העין רק שלא התענג באור השמש, כי בזה שני המאמרים בפסוק הזה מקבילים לעומת מאמרי הפסוק הקודם, כי נגד ימאסו כמו מים יתהלכו למו אמר כמו שבלול תמס יהלוך, ונגד ידרך חציו כמו יתמוללו נאמ' נפל אשת בל חזו שמש, כלומר כמו נפל אשת אשר אם גם עינים לו לא ישיג בהם התכלית להתעדן באור השמש, בן אנוש אשר דרכו לא יגיעו אל המטר'. וכן כל מקו' שנזכר חזה הוא רק ראית הלב, ומזה נקראו המביטי' בכוכבים בהשקפה תמידית לחקור מעמדם ומהלכם או לחזות מלפוני העתים, חוזים בכוכבים. אולם השם חזון או חזיון יורה אך על השגת דבר שאיננו עתה במציאות כלל, ולזה יורה אם על זבות הנבואה, ונופל גם על הנביא המביט מראשית גבול וסוף דבר, ומזה הענין ועם שאול עשינו חוזה (להלן כ"ח ט"ו), או על תמונות הדמיונות (פאַנטאַזיא געבילדע) כמו כחלום חזון לילה (ישעי' כ"ט ז'), וידד כחזיון לילה (איוב כ' ח') וכדומה, אבל השם מחזה יאמר רק על הגלות כבוד ה', ומחזה שדי יחזה (במדבר כ"ד ד') וכן היה דבר ה' אל אברם במחזה (בראשית ט"ו א'). ובנבואה זו יעד הנביא חרבן וגלות השבטים. (ב) שמעו שמים, ע"ד האזינו השמים ותשמע הארץ, ואולי בעבור זאת שמו בעלי האסופות הפרשה הזאת בראש הספר אף שאיננה תחלת דבר ה' אל ישעי' כמו שכתב רש"י ז"ל, לפי שפתח דבריו השה דברי אדונינו משה. ורוממתי, י"מ ורוממתי ענין אמון ויניקה, כמו ולא גדלתי בחורים רוממתי בתולות (להלן כ"ג ד') שת"י פ:קית בתולן, ועל פיהם תרגם געזעניום: אויפערצאָגען אונד געפּאָהרט, ויותר מסתבר כפי' הרד"ק גדלתי אותם ורוממתים על כל עם. פשעו בי, בגדו בי, שהסירו עול מלכותי מעליהם. (ג) לא ידע, לא שם על לב להכיר המשפיע עליו שפעת טובו. (ד) הוי גוי, החכם געזעניוס חשב שהנביא השתמש במלות הוי גוי כלשון נופל על לשון (פאַראָנאָמאַזיע), ותרגם: טאַכרע דעצ זינדיגען זאַכרע, וזה רחוק. נזורו אחור,

הבדילו

(ה) עַל־מֶה תֻכּוּ
עוֹד תּוֹסִיפוּ סָרָה
כָּל־רֹאשׁ לָחֳלִי
וְכָל־לֵבָב דַּוָּי:
(ו) מִכַּף־רֶגֶל וְעַד־רֹאשׁ
אֵין־בּוֹ מְתֹם
פֶּצַע וְחַבּוּרָה וּמַכָּה טְרִיָּה
לֹא־זֹרוּ וְלֹא חֻבָּשׁוּ
וְלֹא רֻכְּכָה בַּשָּׁמֶן:
(ז) אַרְצְכֶם שְׁמָמָה
עָרֵיכֶם שְׂרֻפוֹת אֵשׁ
אַדְמַתְכֶם לְנֶגְדְּכֶם זָרִים אֹכְלִים אֹתָהּ
וּשְׁמָמָה כְּמַהְפֵּכַת זָרִים:
(ח) וְנוֹתְרָה בַת־צִיּוֹן
כְּסֻכָּה בְכָרֶם
כִּמְלוּנָה בְמִקְשָׁה
כְּעִיר נְצוּרָה:

מקדשי בני ישראל (ויקרא כ״ב) נזיר אחיו (בראשית מ״ט) אף כאן נזורו נסוגו לאחוריהם מאצל המקום: (ה) על מה תכו וגו׳. אדם שלוקה וחוזר על סרחונו חברו מוכיחו ואומר לו על זה לקית ואינך נותן לב לומר על סורחן זה לקיתי לא אשוב לעשות עוד אף כאן על מה תוכו מאחר שעדיין אתם מוסיפים סרה לסור מאחרי המקו׳ הלא כבר כל ראש לחלי ולמה לא תבינו: (ו) מתום. לשון תמימות שלם מאין מכאוב: פצע. מכת חרב: חבורה. לשון חבלה: מכה טריה. תירגם יונתן מרססא. כתותה ומרסס׳. טרי׳. דמניליי״א בלע״ז. ובלשון גמרא יש טרייה לרישי׳. מנחם פי׳ ליחות כלומר לחה ורטובה תמיד נובעת מייסט״א בלע״ז: לא זורו. הנגעים האלה לא זרו ע״י רופאים אנקי סממני תחבושת. ל׳ יזורה על נוהו גפרית (איוב י״ח). ומנחם פי׳ לשון רפוא׳ כמו אין דן דינך למזור (ירמיה ל׳): ולא חובשו. ל׳ רפואה: ולא רוככה בשמן. לא רככה מכתם בשמן כמשפט שאר מכות ואין נופל כאן לומר לא רוככו בשמן שאין מרככין אלא במקום השכה אבל המזור והחבישה נופל לשונם על כל הגוף לפיכך נופל בם לשון רבים לא זורו הנגעי׳ ולא חובשו. ויונתן פתר כל המקרא בל׳ דוגמא על שהם מלוקלקים ומנוגעים בעון. ותרגם מכף רגל ועד ראש מקטנ׳ ועד גדולם אין בו מתום אין טוב בו פצע וחבור׳ סשעי׳ ועונות וחטאי׳ לא זורו וגו׳ כלומ׳ לא נתרפאו לשוב בתשובה שלימה ולא רוככה בשמן אפי׳ כל הרהור תשובה אין בלבם: (ז) לנגדכם זרים אוכלים אותה. לעיניכם יאכלוה אויביכם ושממה מכם כנחלה הנהפכת לזרים והיא שממה מבעליה כך תרגום יונתן: (ח) ונותרה בת ציון. ריקנית מיושביה כי יגלו מתוכה כאשר תותר סוכת הכרם שעשאה נוצר ובעת יבצר הכרם מניח סוכתו והולך. נתר לקטפוהי לאחר שבצרה אותה: כמלונה במקשה. כאשר תעזב המלונה שעשה נוצר בראש המקשה לשמור קישואין שלה ומשתלקט מניחה והולך. זו שבכרם קרוי סוכה לפי שהוא גר שם יומם ולילה ביום שומרה מן העופות ובלילה מן הגנבים אבל הקישואין קשין הם ואין לירא מן העופות ואין צריך לשומרם ביום לפיכך נקראת מלונה על שהיא לינת הלילות בערבל מבחותא כמשכב המלונה. במקשה במקטיא בתר דאבעיוהי לאחר שלקטוהו והוא לשון המשנה שלא אבעיות ביום: כעיר נצורה. כעיר שצרו עליה ועושים סכות סביב

(ה) ווארום וואללט איהר דען נאך געצילטיגט ווערדען?
ווארום פֿאהרט איהר אים אבפֿאלל פֿארט?
איזט דאך דאז גאנצע הויפט שאן קראנק,
אונד זיעך דאז גאנצע הערץ.

(ו) פֿאן דער פֿוסזאלע ביז צום שייטעל
ניכטס מאקקעללאז אן איהם:
וואונדע, שטרימ' אונד אייטערבייולע
ניכט אויסגעדריקט אונד ניכט פֿערבונדען
אונד ניכט ערווייכט מיט אֶהל.

(ז) אייער לאנד איזט איינע וויסטע,
אייערע שטאֶדטע — פֿלאממענרויב,
אייערע אֶקקער — פֿאר אייך צערשטאֶרען פֿיינדע זיא,
איינע וויסטע איזט'ס, וויא צערשטאֶרונג פֿאן בארבארען.

(ח) אונד איבריג איזט דיא טאֶכטער ציון'ס נאך
וויא איינע היטטע אים וויינבערג,
וויא איין וואכטהויז אים קירביספֿעלד —
יא זא דיא נאך געשאֶנטע שטאדט.

האט:

הבדילו את עצמם מהשי"ת ופנו אליו עורף, והוא מגזרת וינזרו מקדשי בני ישראל (ויקרא כ"ב ב'). (ה) על מה, לדעת רוב המפרשים ענינו אל איזה אבר תלקו עוד כאשר עוד תוסיפו סרה, הלא אין מקום עוד להכותכם כי אין מתום בבשרכם. ויותר מסתבר כי על מה עומד במקום שנים וטעמו כפשוטו, למה תוכו עוד ולמה תוסיפו סרה, הלא כבר כל ראש לחלי וגו' וכמו שתרגמתי. (ו) מתום, כפי' רש"י לשון תמימות וכמו שלועז אין מתום בבשרי (תהלים ל"ח ד') עיין בהמעמר שר, ומלה זו זרה בדקדוק כי הי' ראוי להיות על משקל מעוז ובא בשו"א בנפר' לא במשפט. והרד"ק במכלול במשקל פעלם אבר: ואפשר שיהיה משקלו מתום ובתשלומו מתיום, ע"כ. ובשרשיו הביאו בשרש מ ת ה ואמר שהוא מענין מ מ ת ידך (תהלים ל"ט י"א) כלומר לא נשאר בו צורת אנוש והמ"ם נוסף כמ"ם שלשם, ע"כ, אולם הביא גם במכלול גם בשרשיו המלה הזאת גם משרש תמם. פצע, שנבקע העור עד העצם. וחבורה, מכה שתתחבר אליה הלחה. טריה, מכה שנוספת תמיד לחות, ובלשון ערבי יורה על הרטיבות, וכן לחי חמור טריה (שופטים ט"ו ט"ו). זורו, י"מ שהוא מגל"ה לשון פזור סממנים, כמו ויזר על פני המים (שמות ל"ב כ'), ותרגומי נאחז בדעת המפרשים שהוא מנחי ע"ו ענין סחיטה ומציצה, וכמו שהביא בן מלך שנאמר על הרפואה כן לפי שהרפואה תבוא על ידי סחיטת הלחה מן המכה, ולדעת רבי יהודה בן חיוג הוא עבר מבנין פועל, או עבר מבנין הקל לדעת הרד"ק לגזרת פעול בפלא מה טובו, ויהיה פועל עומד אף על פי שחבריו עוברים. רככה, בלשון נקבה יחידה מוסב על מכה הכתובה באחרונה בזה הכתוב. (ז) כמהפכת זרים, כמהפכת אויבי לב שמשחיתים כל עץ מאכל, ולא יחוסו על דבר מבלי חמלה (מדברי הרד"א) וכמו שתרגמתי. והראב"ע פי' זרים כמו זרם מים, והם שני משקלים כמו קדם וקדים כמו שהביא הרד"ק בשרשים שרש זרם, וטעמו כמהפכת גשם זורם ושוטף, ויהי' תרגומו: וויא דיא פֿערהעערונג איינער איבערשווענמונג. (ח) כמלונה, כמלון שנעשה לשומר בשדה קשואים. כעיר נצורה, כן העיר שנותרה עדיין כי טעם הכ"ף כמשפט כפ"י הדמיון במו כמוך כפרעה (בראשית מ"ד י"ח), והכ"ף של כעיר היא כמו כה או ככה, ומשפט הנא והורכב למלה אחת. וכבר הביא הרד"ק בשרש כה מקומות רבים שיבוא כה תמורת כמו ומדוע לא יהיה גם בהיפך הלא הוראות שתיהם בעיקר מתדמות, וכן תרגם געזעניוס, וטעם נצורה שמורה וגנוזה מחמת האויבים. והראב"ע והרד"ק פירשו כעיר קרובה מאויביה, וכן פירשו בשני מקומות ובלורי ישראל להשיב
לכלן

(ט) לוּלֵי יְהוָה צְבָאוֹת
הוֹתִיר לָנוּ שָׂרִיד כִּמְעָט
כִּסְדֹם הָיִינוּ לַעֲמֹרָה דָּמִינוּ׃
(י) שִׁמְעוּ דְבַר־יְהוָה קְצִינֵי סְדֹם
הַאֲזִינוּ תּוֹרַת אֱלֹהֵינוּ עַם עֲמֹרָה׃
(יא) לָמָּה לִּי רֹב־זִבְחֵיכֶם יֹאמַר יְהוָה
שָׂבַעְתִּי עֹלוֹת אֵילִים
וְחֵלֶב מְרִיאִים
וְדַם פָּרִים וּכְבָשִׂים וְעַתּוּדִים
לֹא חָפָצְתִּי׃
(יב) כִּי תָבֹאוּ לֵרָאוֹת פָּנָי
מִי־בִקֵּשׁ זֹאת מִיֶּדְכֶם
רְמֹס חֲצֵרָי׃
(יג) לֹא תוֹסִיפוּ הָבִיא מִנְחַת־שָׁוְא
קְטֹרֶת תּוֹעֵבָה הִיא לִי
חֹדֶשׁ וְשַׁבָּת קְרֹא מִקְרָא
לֹא־אוּכַל אָוֶן וַעֲצָרָה׃
(יד) חָדְשֵׁיכֶם וּמוֹעֲדֵיכֶם שָׂנְאָה נַפְשִׁי
הָיוּ עָלַי לָטֹרַח
נִלְאֵיתִי נְשֹׂא׃
(טו) וּבְפָרִשְׂכֶם כַּפֵּיכֶם
אַעְלִים עֵינַי מִכֶּם
גַּם כִּי־תַרְבּוּ תְפִלָּה
אֵינֶנִּי שֹׁמֵעַ
יְדֵיכֶם דָּמִים מָלֵאוּ׃

לא להסתתר שם הקיילות ובשמסתלקי' מעלי' מניחין אותם והולכין כל זה ת"י: (ט) לולי וגו' הותיר לנו שריד. מאליו וברחמיו ולא בצדקותינו: כמעט כסדום היינו. כולנו כלי': (י) קציני סדום. שרים שמעשיהם כסדום מכאן אמרו אל יפתח אדם פיו לשטן: (יא) שבעתי עולות אלים. כמו פן ישבעך ושנאך (משלי כ"ה י"ז): מריאים. בהמות לאן פטומות: לא חפצתי. אחר שאתם עוברי' על תורתי זבח רשעים תועבה: (יב) מי בקש זאת מידכם רמוס חצרי. לרמוס את חצרי שאין לבבכם שלם עמי: (יג) לא תוסיפו הביא מנחת שוא. מתרה אני בכם לא תביאו לי מנחת שוא שלכם שהעשן העולה ממנה קיטור של תיעוב הוא לי ולא לנחת רוח: חדש ושבת קרא מקרא לא אוכל וגומר. ולקרוא מקרא חדש ושבת שאתם מוסיפים לקרא עצרה ואסיפה בהם לא אוכל לסבול און שבלבבכם הנוטה לעבודת כוכבים ומזלות והעצרה עמו שאין שני הדברים האלו ראויין יחד לקרוא עצרה ליאסף לפני והאון שבלבבכ' לעבוד' כוכבים ומזלות ואין אתם מוציאין אותו מתוך לבבכ': (טו) ובפרשכם כפיכם אעלים עיני מכם. לפי שידכם דמים מלאו. דמים

רציחה

(ט) האָטטע ניכט דער הערר דער העערשאַארען
אונז דיעזען קליינען רעסט גלאַססען,
ווייא סדום וואָרען וויר, עמורה גליכען וויר.

(י) אָ העֶרעט דעם עוויגען וואָרט, איהר פירשטען סדום'ס!
פערנים דיא לעהרע אונזערס גאָטטעס, פאָלק עמורה'ס!

(יא) וואַז מיר דיא מענגע איירער אָפּפער? שפּריכט דער עוויגע.
זאַטט בין איך דער בראַנדאָפּפער פאָן ווידדערן
אונד דעם פעטטעס דעם מאַסטפיעהעס—
דאַז בלוט דער פאַררען, דער לאָממער אונד באָקקע
מאַג איך ניכט.

(יב) יאַ ווען איהר קאָמעט פאָר מיינעם אַנגעזיכט צו ער־
שיינען—
ווער פאָדערט אַבער דאַז פאָן אייך,
מיינע פאָרהאָפע צו בעשלייכען?

(יג) אָ ברינגעט פירדער ניכט הייכלערישעס אָפּפער,
איין אַבשייליך רויכווערק איזט עס מיר,
נייאָמאָנד אונד רוהעטאַג — פעסטליכע פערקינדיגונג—
איך ערטראַגע פרעפעל ניכט מיט פעסטליכקייט.

(יד) איירע נייאָמאָנדע אונד איירע פעסטטע האַססע איך,
זיא זינד מיר צור לאַסט,
דיא איך מידע בין צו טראַגען.

(טו) אונד ווען איהר אויסשטרעקט איירע האֶנדע,
איך ווענדע מיינע אויגען פאָן אייך וועג,
אויך ווען איהר אַנהאַלטעט אים געבעט,
זאָ האֶר' איך ניכט;
איירע האֶנדע זינד דעם בלוטעם פאָלל.

וואַ

(להלן מ"ט ו') ובבלורזי' ילינו (ס"פ ד') • (י) קציני סדום, אחר שאמר אותם למעלה באותו תאר, וכלל את עצמו עמהם באמרו כסדום היינו וגו', קרא עתה הראשים בשם קציני סדום והמונם עם עמורה. (יא) יאמר ה', כה יאמר ה'. אם תרמסו חצריו להביא מנחת שוא. מריאים, המפוטמים שבבהמות יקראו כן (בן מלך). (יב) כי תבאו וגו', הנה עקר ראיית פני האדון ה' הוא להדבק בו ית' ולהראות לפניו כעבד לפני אדוניו, וכמו שפי' פרדי"א (שמות כ"ג י"ז) שכן אמר יראה כל זכורך אל פני האדון ה', והתועלת בזה שירגילו נפשותם להכנע לעבודת הש"י, ואם יבואו במחשבות טהורות כאלה אז מצוה עליה' ולא יראו פני ריקם, וראיית פני ה' הוא עכ"פ כי פניו לא יראה, ונופל על איש זך וישר, אשר בנקיות והצטדקות נפשו לא יירא ולא יחת לראות פני האדון, אולם הרובץ לפתח חטאת, לא יכין להרים ראשו ולא יעיז פניו להביט אל פני רבו כ"א ילך לאט לאט כרמש הרומש על הארץ ולא יכנס אל היכל האדון רק יעמוד בחוץ או במבוא או נוע ינוע בחצר, וזהו כוונת הכתוב: כי, הראותו כהוראת מלת אם והרצון בו הלואי שתבואו לראות פני, כאיש ההולך נכחות אשר לא יירא מלהביט אל פני אדוניו, אמנם מי בקש זאת מידכם רמוס חצרי, כרמש האדמה בהסתר פנים מבושה וכלימה, לשאת חרפת עונו, ופעל רמס עם רמש קרובים במבטא ובענין, כמו שכתב הרד"ק בשרש רמס, והנכתב בשי"ן ענינו קרוב לזה, וא"כ יתדמו שני השרשים האלה בהוראתם, וכמו שתרגמתי. (יג) קרא מקרא, מקראי קדש. לא אוכל און, תחסר מלת נשוא כמו וה' אותי כגבור עריץ (ירמי' כ' י"א) בחסרון פעל נתן. עצרה, הוא קבוץ ואסיפת החג להוסיף עליו יום או יומים, והטעם לא אוכל לסבול און עם עצרה, כי מה תועלת יש לעצרה עם און (הראב"ע). (טו) ובפרשכם, בא הרי"ש בחירק תמורת הסגול.

(טז) רַחֲצוּ הִזַּכּוּ
הָסִירוּ רֹעַ מַעַלְלֵיכֶם מִנֶּגֶד עֵינָי
חִדְלוּ הָרֵעַ:
(יז) לִמְדוּ הֵיטֵב דִּרְשׁוּ מִשְׁפָּט
אַשְּׁרוּ חָמוֹץ
שִׁפְטוּ יָתוֹם
רִיבוּ אַלְמָנָה:
(יח) לְכוּ־נָא וְנִוָּכְחָה יֹאמַר יְהוָה
אִם־יִהְיוּ חֲטָאֵיכֶם כַּשָּׁנִים כַּשֶּׁלֶג
יַלְבִּינוּ
אִם־יַאְדִּימוּ כַתּוֹלָע כַּצֶּמֶר יִהְיוּ:
(יט) אִם־תֹּאבוּ וּשְׁמַעְתֶּם
טוּב הָאָרֶץ תֹּאכֵלוּ:
(כ) וְאִם־תְּמָאֲנוּ וּמְרִיתֶם
חֶרֶב תְּאֻכְּלוּ
כִּי פִּי יְהוָה דִּבֵּר:
(כא) אֵיכָה הָיְתָה לְזוֹנָה קִרְיָה נֶאֱמָנָה
מְלֵאֲתִי מִשְׁפָּט
צֶדֶק יָלִין בָּהּ
וְעַתָּה מְרַצְּחִים:

כספך

רציחה: (טז) רחצו הזכו. (פתח הוא) לשון צווי לפי שהוא מגזרת רחץ אבל רחצו קמץ לשון עבר שהוא מגזרת רחץ. רחצו הזכו הסירו חדלו למדו דרשו אשרו שפטו ריבו לכו. י' אזהרות של לשון תשוב' יש כאן כנגד עשי"ת וכנגד עשרה מלכיו' זכרונו' ושופרו': חדלו הרע. חדלו ממעשים הרעים: הרע. כמו להר' וא"צ לכתו' (מלהרע) שכן ל' המקרא נופל על לשון חדלה וחדל לעשות הפסח (במדבר ט') עד כי חדל לספור (בראשי' מ"א מ"ט) כלו' חדלה הספירה חדלה העשיים אף כאן חדלו הרעה: (יז) למדו. רפי נקוד והוא מגזרת למוד היו למדין להטיב המלמד לעצמו הוא ממשקולת לשון קל לפיכך צווי לשון רבים שלו נקוד בחירק כמו אמרו שמעו אבל המלמד לאחרים הוא ממשקולת ל' כבד המדגיש ואם בא לצוות את הרבים הוא נקוד למדו. וכן דרשו מגזרת דרוש אבל אשרו שהשי"ן מודגשת ממשקולת לשון כבד ומגזר' אשר לפיכך לשון צווי לרבים נקוד פתח כמו אשרו דברו ספרו בשרו: אשרו חמוץ. החזיקו את הגזול והוא לשון משנה אשרנוהי אי איש' חילי ישר כחך. לשון אחר הדריכוהו בנתיב אמת לזכות בשלו לשון באשורו אחזה רגלי (איוב כ"ג י"א) ואשר בדרך לבך (משלי כ"ג י"ט): חמוץ. גזול ודומה לו מכף מעול וחומץ (תהלים ע"א ד'): שפטו יתום. פלוני זכאי ופלוני חייב: ריבו אלמנה. השתדלו בריבה להתווכח בעדה שאינה יוצאת לחזור אחרי בעלי דינה: (יח) לכו נא ונוכחה. יחד אני ואתם ונדע מי סרח על מי ואם אתם סרחתם עלי עודני נותן לכם תקוה לשוב; ואם יהיו חטאיכם כשנים כתומים לפני כאודם שני אלבינם כשלג: יאמר ה'. תמיד הוא אומר לכם כן כמו ע"פ ה' יחנו (במדבר ט' כ'). ד"א לכו נא ונוכחה מה כתוב למעלה ממנו חדלו הרע למדו היטב ואחר שתשובו אלי לכו נא ונוכחה יחד להודיעני עשינו מה שעלינו עשה מה שעליך ואני אומר אם יהיו חטאיכ' כשני' כשלג וגו'. כתולע צבע שצובעין בו אדום גרעינים הם ויש תולעים בכל אחד ואחד: (כ) כי פי ה' דבר. והיכן דבר והבאתי עליכם חרב (ויקרא כ"ו כ"ה): (כא) לזונה. תועה מעל אלהים: קריה שהיתה נאמנה ומלאה משפט וצדק היה לן בה ועתה מרצחים: מלאתי משפט. כגון רבתי עם (איכה א'): צדק ילין בה. תמיד של שחר היה מכפר על עבירות של הלילה ושל בין הערבים מכפר על של היום. ד"א שהיו מלינין.

(טז) וואַשעט איך, רייניגעט איך,
שאַפֿפֿט אײרע לאַסטערטהאַטען וועג אוים מיינען אויגען,
פֿערמיידעט נון צו פֿרעפֿעלן;

(יז) ערלערנעט גוטעס טהון, שטרעבט נאַך גערעכֿטיגקייט.
העלֿפֿט אויף, דעם אינטערדריקטען,
שאַפֿפֿט רעכֿט דעם וואַיזען,
פֿיהרט דען שטרייט דער וויטווע.

(יח) וואָהלאַן דען! לאַסט אונז אונטערזוכֿען! ווירד דער עוויגע דען שפרעכֿען:
ווען אײרע זינדען זינד וויא שאַרלאַך, זיא זאָללען וויים וויא שנעע ערשיינען,
זינד זיא ראָטה וויא פורפור, זיא זאָללען וויא דיא וואָללע ווערדען? —

(יט) נור ווען איהר וויליג זייד אונד געהאָרכֿט,
ווירדעט איהר דען זעגען דעם לאַנדעס פֿערצעהרען;

(כ) דאָך ווען איהר אייך וויינערט אונד ווידערשטרעבט,
דאַן מיסטע אייך דאַז שווערדט פֿערצעהרען,
דען זאָ שפּריכֿט דער מונד דעם עוויגען.

(כא) וויא איזט צור מעטצע וואָרדען דיא טרייע שטאַדט,
איינסט פֿאָלל גערעכֿטיגקייט,
אונשולד וואָהנטע אין איהר,
אונד יעטצט — מאָרדער.

דיין

(טז) הזכו, לדעת הראב"ע משפטו התזכו, ונבלעת התי"ו בדגשו' הזי"ן, ועליו כתב הרד"ק, שלא מצאנו תי"ו התפעל עם הזי"ן וגם לא נוכל לאמר שהראוי הדזכו כ"א הזדכו כי הדל"ת שמצאנו עם הזי"ן לא מצאנוה לפניה כי אם לאחריה כמו בארמית הזדמנתון למאמר קדמי (דניאל ב' ט'), ובלשון חז"ל נזדמן, נזדכך, ע"כ. ובאמת לא מצינו בעברית בנין התפעל כלל, בפעלים שפ"הפ זי"ן, לא בתי"ו ולא בדלי"ת: (יז) אשרו, כפירש"י החזיקו מל' המשנ' אשרנוהי איסר. חמוץ, שם כמו קרוב, והוא תאר לעשוק מגזרת מכף מעול וחומץ (תהלים ע"א ד') שפירושו גוזל. (יח) לכו נא ונוכחה, רוב המפרשי' הלכו בעקבו' רש"י ז"ל, ופירשו נשפטה יחד ונדע מי פרא על מי, ועליהם העיר הרדי"א שלא מצאנו בכתוב ענין הויכוח ר"ל אם ינצח השם יהיה כך ואם אנחנו ננצח יהיה באופן כך, ולדעתו מגמת הנביא אולי יתיאשו מהתשובה, לכן דבר על לבם לכו נא ונוכחה, כאלו אמר אחי ורעי! נלך עתה ונקבל התוכחה בשובנו אל השם, וכלל עצמו עמהם דרך מוסר, והודיעם שאע"פ שיהיו החטאים כשנים, כאמר יהיו וגו'. והנראה אלי בזה הכתוב לא לבד שהמאמר לכו נא ונוכחה הוא מאמר הנביא, אבל גם מאמר אם יהיו חטאיכם אינו דברי השי"ת ויוצאים ג"כ מלב הנביא, והפעל יבא יורה פה על החקירה והבקורת, וענינו לכו נא ונחקורה האם כה יאמר ה', וכמו שדקדקו חז"ל (שבת פ"ט ע"ב) יאמר ה' אמר ה' מבעי ליה וכו', ופי' הנביא דבר בלשון שאלה ותמיהה האם יאמר ה' אם יהיו חטאיכם כשנים כשלג ילבינו וגו', ותחסר ה"א השאלה כדרכה לפעמים כמו שכתב הרד"ק במכלול בערך הוראת הה"א ע"ש, הלא לשוא תחשבו זאת רק אם תאבו ושמעתם וגו'. וגם החכם מיכעליס השכיל להעתיק מלת אם יהיו וגו' בדרך שאלה, אלם לדעתו דברי השם היא אשר יתוכח כן עם ישראל, ואין זה דרך בעל דין שיסדר טענותיו ע"ד שאלה, וגם מה שהעיר הרדי"א לא נתישב בהעתקה זו כ"א כמו שתרגמתי. כשנים, כשני תולעת, והמ"ם אינו מ"ם הרבים כ"א נוספת, גם יתכן שיובן בחסרון הסמוך, וענינו בגדי שנים, וכן כי כל ביתה לבוש שנים (משלי ל"א כ"א) שעורו בגדי שנים. ואמר כשנים כתולע כפול בטעם כמו כשלג כצמר, ומזה תבין חסרונו שטעמו כאמר לבן. (כ) חרב תאכלו, טעמו בחרב תאכלו בחסרון בי"ת השמוש, וזהו לשון נופל על לשון, אם תאבו וגו' תאכלו ואם תמאנו תְּאֻכְּלוּ תהיו אכולים בחרב.

(כא) מלאתי, היו"ד נוספת כמו גנובתי יום (בראשית ל"א ל"ט).

סבאך

(כב) כַּסְפֵּךְ הָיָה לְסִגִים
סָבְאֵךְ מָהוּל בַּמָּיִם:
(כג) שָׂרַיִךְ סוֹרְרִים וְחַבְרֵי גַּנָּבִים
כֻּלּוֹ אֹהֵב שֹׁחַד וְרֹדֵף שַׁלְמֹנִים
יָתוֹם לֹא יִשְׁפֹּטוּ
וְרִיב אַלְמָנָה לֹא־יָבוֹא אֲלֵיהֶם:
(כד) לָכֵן נְאֻם הָאָדוֹן יְהוָה צְבָאוֹת
אֲבִיר יִשְׂרָאֵל
הוֹי אֶנָּחֵם מִצָּרַי
וְאִנָּקְמָה מֵאוֹיְבָי:
(כה) וְאָשִׁיבָה יָדִי עָלַיִךְ
וְאֶצְרֹף כַּבֹּר סִגָיִךְ
וְאָסִירָה כָּל־בְּדִילָיִךְ:
(כו) וְאָשִׁיבָה שֹׁפְטַיִךְ כְּבָרִאשֹׁנָה
וְיֹעֲצַיִךְ כְּבַתְּחִלָּה
אַחֲרֵי־כֵן יִקָּרֵא לָךְ עִיר הַצֶּדֶק
קִרְיָה נֶאֱמָנָה:
(כז) צִיּוֹן בְּמִשְׁפָּט תִּפָּדֶה
וְשָׁבֶיהָ בִּצְדָקָה:
(כח) וְשֶׁבֶר פֹּשְׁעִים וְחַטָּאִים יַחְדָּו
וְעֹזְבֵי יְהוָה יִכְלוּ:
(כט) כִּי יֵבֹשׁוּ מֵאֵילִים
אֲשֶׁר חֲמַדְתֶּם
וְתַחְפְּרוּ מֵהַגַּנּוֹת
אֲשֶׁר בְּחַרְתֶּם:

מלינין בה דיני נפשו' שאלו היו מוצאין לו זכות ביום הראשון לא היו גומרין את דינו עד למחר אולי ימצאו לו זכות ועתה נעשו רוצחין. ומצינו בפסיקתא ר' מנחם בר אושעיה אמר תפ"א בתי כנסיות היו בירושלי' כמנין מלאתי בגימטריא ועתה מרצחי' הרגו את אורי' הרגו את זכריה: (כב) כספך היה לסיגים. שהיו עושין מעות נחשת ומצפין אותן בכסף להונות בהם: סבאך מהול במים. משקין שלך מעורבי' במים כדאיתא בפסיקתא. מהול מעורב ואין לו דמיון במקר'. ומדרש אגדה פותר לשון אמרתי מהולל (קהלת ב' ב') מעורבב: (כג) סוררים. סרים מן הדרך הישר': ורודף שלמוני' תשלומין תירגם יונתן אומרין גבר לחבריה עבוד לי טב בדיני ואשל' לך בדינך שופט שהיה גזלן והנגזל צועק עליו בפני שופט אחר זה אומר לו צדקני היום ואני אשלם גמולך כשיצעקו עליך בפני הוי רודף תשלום גמולות: וריב אלמנ' לא יבא אליה'. כשאלמנ' באה לזעוק והיתו' יוצא וזו פוגעת בו ושואלתו מה הועלת בצעקתך לפני השופט והוא אומ' כל היום הזה יגעתי לו במלאכה וסופו לא הועלתי וזו מוזר' לאחוריה ואומרת ומה זה שהוא איש לא הועיל אני לא כ"ש הוי יתום לא ישפטו וריב אלמנ' לא יבא אליהם כלל: (כד) נאם האדון. שהכל שלו ובידו לעקור אתכם מארצכם ולנטוע בה אחרים: אביר ישראל. תקפו של ישראל: הוי. לשון הזמנה והכרזה ודומה לו הוי הוי ונוסו מארץ צפון (זכריה ב' י') ידעו הכל כי אנחם מצרי שהכעיסוני במעשיהם: (כה) ואשיבה ידי עליך. מכה אחר מכה עד כלות הפושעים: כבור. לשון בורית סבו"ן בלע"ז ולשונו לשון נקיון כמו ובר לבב (תהלים כ"ד) ע"ש שהוא מנקה הבגד מכתמיו. סיגיך האמור למעלה

(כב) דיין זילבער איזט צו שלאַקקען וואָרדען,
דיין וויין געפֿאֶלשט מיט וואַססער.
(כג) דיינע פֿירשטען זינד ציגעללאָז אונד דיעבסגענאָססען.
איין יעדער ליעבט בעשטעכונג, יאַגט נאַך לאָהן;
דעם וואַיזען שאַפֿפֿען זיא ניכט רעכט,
דער וויטווע שטרייט קאָממעט ניכט פֿאָר איהנען.
(כד) דאַרום שפּריכט דער הערר, דער עוויגע צבאות,
דער שטאַרקע ישראלים:
האַ! איך וויל מך לעטצען אַן מיינען ווידערזאַכערן,
אונד וויל ראֶכען מיך אַן מיינען פֿיינדען,
(כה) וויל ווענדען מיינע האַנד ווידער דיך,
אונד ריינען וויא מיט לויגע דיינע שלאַקקען,
ווענשאַפֿפֿען אַלל דיין בלייא;
(כו) דאַן זעטצ' איך דיינע ריכטער איין וויא צופֿאָר,
דיינע בעראַטהער וויא עהעמאַל,
דאַן ווירסט דוא ווידער הייסען: שטאַדט דעם רעכטס,
געטרייע רעזידענץ.
(כז) ציון ווירד דורך רעכט גערעטטעט,
אונד זיינע בירגער דורך גערעכטיגקייט.
(כח) צוויאשפּאַלט טריפֿפֿט אַבטריננינע אונד זינדער אַללי־
צומאַהל,
דיא דען עוויגען פֿערלאַססען, מיססען אונטערגעהען.
(כט) דען, מאַן ווירד זיך שאֶמען דער טערעבינטען,
נאַך דענען איהר געליסטעט,
עררֶאטהען ווערדעט אָב דען גאֶרטען איהר,
דיא איהר ערקאָהרען.

כמו כספך היה לסיגים תערובת נחשת בכסף קרוי סיג אף כאן תערובו' רשעי' עם הכשרים אני אכלה הפושעים שהם הסוג: כל בדיליך. בדיל המעורב בכסף כלומר הרשעי' שביך. בדיל אשטיי"ם בלע"ז: (כו) כבראשונה. אעמיד לכם שופטים כשרים: עיר הצדק. בתחלה צדק ילין בה: (כז) במשפט תפדה. על ידי שיהיה בה עושה משפט: תפדה. מעונותי' ושבי'. עושי תשוב' שבתוכ': (בצדקה. במצדיקי' עצמם במשפט ובצדק' שבתוכה:) (כח) ושבר פושעים וגו'. שבכולן. הוכיחן למעלה. והם פשעו בי. גוי חוטא. עזבו את ה': פושעים. מורדים ומינין לעובדי כוכבים ומזלות: וחטאים. אלו עבריינו' העוברים על שאר איסורין: (כט) מאילי' לשון אלה מין אילן שקורין אולמא בלע"ז: אשר חמדת'. לעבוד תחתיהם אלילים כענין שנאמר תחת אלון ולבנה ואלה כי טוב צלה (הושע ד'): מהגנות. שם

באור

(כב) סבאך, לפי שהשכור יקרא סובא נקרא ע"ש זה היין (בן מלך). מהול, מעורב והה"א שרשית ואין לו ריע במקרא, והריק"ם הביא לו חבר מהערבי אל־מהל מדברי הרד"ק. ומעתיק אחד מחכמי העמים (היטליג) תרגם: דיין וויין עכטזאַכטכט דורך וואַססער, ואמר כי הפעל מהל הוא כמו מול וזה רחוק. (כג) שלמונים, ענין גמול ופרעון מגזרת שלם ישלם. (כד) אנחם, אמלא נחמה כי הכעיסוני, על דרך לשון בני אדם (הראב"ע). ולדעת החכם הנזכר פעל נחם הוא הרחבת הלשון (חייגע וויטערבילדונג) מפעל נוח (זיך בערוהיגען) וענינו פה כמו למלא נפשו (משלי ו' ל'). (כה) כבר, כמו כבנר, והוא דבר שמבררים בו הכסף מן הסיגים, ואמרו עליו מחקרי הלשון שהוא מין מלח (דאז וועגעטאַביליטע לויגענזאַלץ) הנהוג עוד בידי הצורפים לפעולה זו. (כז) ושביה, כמו ויושביה, כי נפ"י וע"ו קרובים הם, כמו מול וימל, טוב ויטב, לור ויכר, קוץ ויקץ, ועוד רבים, וכמו שהביא הרד"ק הכלל במכלול (ד"ק דף קי"ח) כי כן דרך העברים בפעל שידמו אותיותיו לאותיות פעל אחר, אע"פ שהם הפוכים בסדר אותיותיהם יאמרו שניהם בענין אחד, וכן בשובה ונחת (להלן ל' ט"ו) ענין ישוב הוא ודוגמתו ושבתי בבית ה' (תהלים כ"ג ו') תרגם הכשדי כד אתב כמו ויושבתי. (כח) ושבר, זה יהיה עונשם שיתפרדו פועלי און בריב ומדון, ולא יהי' עוד שכם אחד, ועל ידי פלג לשונם יכלו ויכרתו, וטעם שבר כפעלים, חלק, פלג, פרד, ושעורו ושבר בפושעים וחטאים יחדיו, ונחסר בי"ת השמוש, וכמו שתרגמתי. (כט) כי יבושו, תמורת כי תבושו וכמו שכתב הרד"ק שכן דרך המקראות לדבר פעם לנוכח ופעם לנסתר במאמר אחד, כמו שמעו עמים כלם (מ"א כ"ב כ"ח) במקום כלכם וכמוהו רבים. מאילים, מהאילנות אשר עבדו

(ל) כִּי תִהְיוּ כְּאֵלָה
נֹבֶלֶת עָלֶהָ
וּכְגַנָּה אֲשֶׁר־מַיִם אֵין לָהּ:
(לא) וְהָיָה הֶחָסֹן לִנְעֹרֶת
וּפֹעֲלוֹ לְנִיצוֹץ
וּבָעֲרוּ שְׁנֵיהֶם יַחְדָּו
וְאֵין מְכַבֶּה:

ב

(א) הַדָּבָר אֲשֶׁר חָזָה יְשַׁעְיָהוּ בֶּן־
אָמוֹץ
עַל־יְהוּדָה וִירוּשָׁלָםִ:
(ב) וְהָיָה׀ בְּאַחֲרִית הַיָּמִים
נָכוֹן יִהְיֶה הַר בֵּית־יְהוָה
בְּרֹאשׁ הֶהָרִים
וְנִשָּׂא מִגְּבָעוֹת
וְנָהֲרוּ אֵלָיו כָּל־הַגּוֹיִם:
(ג) וְהָלְכוּ עַמִּים רַבִּים וְאָמְרוּ
לְכוּ׀ וְנַעֲלֶה אֶל־הַר־יְהוָה
אֶל־בֵּית אֱלֹהֵי יַעֲקֹב
וְיֹרֵנוּ מִדְּרָכָיו
וְנֵלְכָה בְּאֹרְחֹתָיו
כִּי מִצִּיּוֹן תֵּצֵא תוֹרָה
וּדְבַר־יְהוָה מִירוּשָׁלָםִ:

ושפט

רש״י

היו עובדים אלילים כמה דאת אמר המתקדשים והמטהרים אל הגנות (ישעי׳ ס״ו י״ז): (ל) נובלת עלה. העלה שלה נובלת כמוש פליסטישנ״ט בלע״ז בנא עליו שרף או קרח הוא כמוש וליחלוחו אבד ובלה ואין נובל ל׳ רקבון כמו בלה שאין נו״ן נופל באותו לשון אלא נובל לשון דבר הנלאה וכלה כמו מגזרת נבל תבל (שמות י״ח) כמו תנבול ומתרגמינן מילאה תילאה: אשר מים אין לה. להשקות זרעיה כדבר שאוטאים בו משואה פורענותם: (לא) החסון. התוקף שהיו אונסים את העניים וגוזלין אותן ומתחסנין בממון כמו שאמו׳ למעלה ואברי גנבים יהיה אותו ממון לנעור׳ שמנערין מן הפשתן שהוא קל ונוח לישרף: ופעלו. והעושה אותו תוקף יהיה לניצוץ אש ובערו זה בזה: לניצוץ. אישטנציל״א בלע״ז. ת״י ופעלו ועובד ידיהון ואין זה אחר לשון העברי שא״כ הי׳ לו לינקד ופעלו חטף קמץ ויהי נאמר לשון פעול עכשיו שהוא נקוד מלאפום (ר״ל חולם) נאמר לשון פועל: ואין מכבה. תרגום יונתן ולא יהא עליהון חיים:

ב (ב) באחרית הימים. (לאחר שיכלו הפושעי׳): נכון. מתוקן: בראש הרי׳. בהר שהוא ראש לכל ההרי׳ בחשיבות ההרים: ונשא מגבעות. יגדל נס שנעשה בו מנסי סיני וכרמל ותבור: ונהרו. יתקבצו ימשכו אליו בנהרות: (ג) אל בית אלהי יעקב. לפי שהוא קראו בית אל לפיכך יקרא על שמו אבל אברהם קראו הר נהר ה׳ יראה יצחק קראו שדה לשוח בשדה:

לאתים

(ל) זאָ ווערדעט איהר וויא טערעבינטע זיין,
דערען לויבווערק וועלקט,
אונד וויא איין גאַרטען, דער קיין וואַססער האַט.

(לא) אונד דער געוואַלטיגע ווירד צום ווערג,
אונד זיינע טהאַט צום פונקען;
עס ברעננען בּיידע אַללצומאַהל,
אונד ניעמאַנד לעשט.

ב

(א) דיא פערהייסונג וועלכֿע ערשויעט האַט ישעיהו זאָהן דעם אמוץ,
איבער יהודה אונד ירושלים.

(ב) זאָ ווירד'ס געשעהען אין דער לעצטען צייט:
פעסט ווירד שטעהען דער בערג דעם הויזעס גאָטטעס,
אויף דעם האָכסטען אַללער בּערגע,
ער ווירד ערהאָבען איבער גיפּפעל זיין,
אונד צו איהם שטראָמען אַללע פאָלקער.

(ג) אונד עס געהען פיעלע נאַציאָנען היין אונד שפרעכֿען:
וואָהלאַן, לאַסט אונז ציעהען צום בערג דעם עוויגען,
צום הויז דעם גאָטטעס יעקב'ס,
ער מאָג' אונז לעהרען זיינע וועגע,
יאַ וואַנדעלן וואָללען וויר אין זיינען פּפאַדען,
דען פאָן ציון געהעט אוים בעלעהרונג,
אונד דאָז וואָרט דעם עוויגען אוים ירושלים.

אונד

באור ז

להם, ככתוב על ראשי ההרים יזבחו וגו' תחת אלון ולבנה ואלה כי טוב צלה (הושע ד' י"ג), וכן ותחפרו מהגנות ככתוב העם המכעיסים אותי על פני תמיד זובחים בגנות וגו' (ישעי' ס"ה ג') ועוד נאמ' המתקדשי' והמטהרי' אל הגנות (שם ס"ו י"ז). (ל) כי תהיו כאלה וגו', מדה כנגד מדה. עלה, עליה שלה וחסר יו"ד הרבי' מהמכתב (כן מלך). (לא) החסון, התקיף והחזק שברשעים. ופועלו, פועל ידו כת"י ועובד ידיהון, ומה שהשיג עליו רש"י שאין זה אחר לשון עברי, שא"כ היה לו לינקד ופ ע לו חטף קמץ, הלא מצאנו לו ריע, וְתָאֳרוֹ מבני אדם (להלן נ"ב י"ד) במקום וְתָאֳרוֹ כמו באיכה (ד' ח'). וחברו ופעלו לא יתן לו (ירמי' כ"ב י"ג) וכמו שפי' הרד"ק שם.

ב (א) הדבר אשר חזה, כבר הקדמתי בראשית הספר, כי לשון חזון נופל על הנבואה במראה ולא בחלות (בחלום), והנביא הוא הרואה במחזה שדי תפארת הר הבית באחרית הימים ומעלת ירושלים ובית המקדש בעיני כל העמים אשר יתקבצו ויעלו לשמוע שם דבר ה' ותורתו. (ב) נכון, קבוע וחזק שלא יחרב עוד עד עול'. ונהרו, ירוצו, מגזרת נהר בעבור מרוצתו (הראב"ע). (ג) כי מציון וגו', לדעת המפרשי' הם דברי הנביא הנותן טעם למה יאמרו הגוים לכו ונעלה, ואין צורך לזה אדרבה העמים עצמם יתנו עדיהן שמציון תצא תורה.

ושפט

(ד) וְשָׁפַט בֵּין הַגּוֹיִם
וְהוֹכִיחַ לְעַמִּים רַבִּים
וְכִתְּתוּ חַרְבוֹתָם לְאִתִּים
וַחֲנִיתוֹתֵיהֶם לְמַזְמֵרוֹת
לֹא־יִשָּׂא גוֹי אֶל־גּוֹי חֶרֶב
וְלֹא־יִלְמְדוּ עוֹד מִלְחָמָה:
(ה) בֵּית יַעֲקֹב לְכוּ
וְנֵלְכָה בְּאוֹר יְהוָה:
(ו) כִּי נָטַשְׁתָּה עַמְּךָ בֵּית יַעֲקֹב
כִּי מָלְאוּ מִקֶּדֶם
וְעֹנְנִים כַּפְּלִשְׁתִּים
וּבְיַלְדֵי נָכְרִים יַשְׂפִּיקוּ:
(ז) וַתִּמָּלֵא אַרְצוֹ כֶּסֶף וְזָהָב
וְאֵין קֵצֶה לְאֹצְרֹתָיו
וַתִּמָּלֵא אַרְצוֹ סוּסִים
וְאֵין קֵצֶה לְמַרְכְּבֹתָיו:
(ח) וַתִּמָּלֵא אַרְצוֹ אֱלִילִים
לְמַעֲשֵׂה יָדָיו יִשְׁתַּחֲווּ
לַאֲשֶׁר עָשׂוּ אֶצְבְּעֹתָיו:
(ט) וַיִּשַּׁח אָדָם וַיִּשְׁפַּל־אִישׁ
וְאַל־תִּשָּׂא לָהֶם:
(י) בּוֹא בַצּוּר וְהִטָּמֵן בֶּעָפָר
מִפְּנֵי פַּחַד יְהוָה וּמֵהֲדַר גְּאֹנוֹ:
(יא) עֵינֵי גַּבְהוּת אָדָם שָׁפֵל
וְשַׁח רוּם אֲנָשִׁים
וְנִשְׂגַּב יְהוָה לְבַדּוֹ בַּיּוֹם הַהוּא:

רש"י

(ד) לאתים. קולטרו"ש בלע"ז: למזמרות. שרפ"ש בלע"ז שזומרין בהן הכרמי': (ה) בית יעקב וגומר. האומות יאמרו להם כן והמקרא הזה הוא מוסב על והלכו עמים רבים וגומר. לכו ונלכה באור ה'. יאמרו להם כן. וי"ת יימרון דבית יעקב אתו וגו': (ו) כי נטשתה עמך בית יעקב. הנביא מיסב הדיבור אל השכינה ואומר כי עד הנה עזבת את עמך בשביל עונם. (ד"א הנביא מוכיחן ואמר להם כן כי נטשת עמך בית יעקב וגו' עזבת את מעשה הטוב אשר על ידו נהיית לעם אתם בית יעקב): כי מלאו מקדם. נתמלאו לבאותם ממעשי ארמיים היושבים במזרח שהם מכשפים ומשתמשים בשם הטומאה: ובילדי נכרים ישפיקו. בועלים בת עובדי כוכבים ומזלות ומתערבים בהם ויולדות להם ילדים נכרים ובהם הם מספיקים תמיד ומתעסקין ומתרפקין ונטרחים בהם לשון סן יסיתך בספק (איוב ל"ו) דיבטימנ"ט בלע"ז: (ז) ואין קצה. אין קץ: (ח) ישתחוו. כמו משתחוים: (ט) וישח אדם. הקטנים: וישפל איש. הגדולים והגבורים אנשי החיל: ואל תשא להם. הנביא אומר להקדוש ב"ה וידעתי כי לא תשא להם מלהפרע מהם: (י) בוא בצור. לבא בצור לברוח בנקרת הצורים: והטמן בעפר. ולהטמין בעפר: (יא) עיני גבהות אדם. גסות הרוח וכן כל לשון גובה עינים שבמקרא כמה דאת אמר גבה עינים ורחב לבב (תהלים ק"א):

אחזי

כי

(ד) אונד ריכטען ווירד ער אונטער פֿאָלקערן,
אונד ענטשיידען איבער דער נאַציאָנען פיעלע,
דאַן שמיעדען איהרע שווערדטער זיא צו פפלוגשאַרען אום
אונד איהרע שפיעסע אום צו ווינצערמעססערן.
ניכט ווירד העבען פֿאָלק געגען פֿאָלק איין שווערדט,
אונד ניכט איבען פֿערנער זיא דען קריעג.—

(ה) הויז יעקב'ס אויף!
לאַסט אונז וואַנדעלן אים ליכטע דעם הערן.
(ו) אַך דאַס דוא פֿערליעסעסט דיין פֿאָלק, דאַז הויז יעקב'ס,
וויל זיא וואַהנפֿאָללער זינד אַלס דאַז מאָרגענלאַנד
אונד צויבערער וויא דיא פלשתים,
אונד פֿרעמדען אויסגעבורטען זיך היגגעבען.
(ז) פֿאָלל וואַרד זיין לאַנד דעם זילבערס אונד דעם גאָלדעס,
דאַ איזט קיין ענדע זיינער שאָטצע;
פֿאָלל וואַרד זיין לאַנד פֿאָן ראָססען,
דאַ איזט קיין ענדע זיינער וואַגען;
(ח) פֿאָלל וואַרד זיין לאַנד פֿאָן גאָטצען,
דאַז ווערק איהרער האָנדע בעטען זיא אַן,
דאַז וואַס געבילדעט איהרע פֿינגער.
(ט) זאָ ווירד געביגט דער מענש, ערניעדריגט דער מאַן,
אונד דוא קאַננסט איהנען ניכט פֿערגעבען.
(י) קרייך אין דאַז געשטיין, פֿערבירג דיך אין דיא ערדע,
פֿאָר דעם גרויז'ן דעם עוויגען, פֿאָר דעם גלאַנצע זיי-
נער האָהייט.
(יא) דער האָכמוהטס - בליק דעם מענשען זינקט,
עס בייגט זיך דער שטאָלץ דער שטערבליכען,
ערהאַבען שטעהט גאָטט אַלליין אַן יענעם טאַגע.
דען

באור ה

(ד) שפט, כבר הזכיר הרד"ק שהמפרשים אמרו כי השופט והמוכיח יהיה מלך המשיח, אבל מאחר שלא נזכר בנבואה מלך המשיח, יותר מסתבר שאמר כן על הר בית ה' בדרך השאלה, כי שמה ישבו כסאות למשפט. למזמרות, סכינים שיזמרו בהם הכרמים. (ה) בית יעקב, תוכחת הנביא לעם באמור אליהם הלא רוח ה' דבר בי כי באחרית הימים יבואו כל בשר יחדו ויאמרו לכו ונעלה וגו', ואתם אשר עליכם זרח מאז אור התורה והשלום אל תעמודו, שובו עתה מדרכיכם הרעים ולכו אתי באור ה'. (ו) כי מלאו, הרי זה מקרא קצר וחסרונו יובן מענינו, כי מלאו לבם ברוח רעה אשר בשגעון ינהגם לקראת נחשים יותר מאנשי קדם. ובילדי נכרים, כנוי למחשבות זרות ומעשי תעתועים אשר לא שערו אבותיהם והנולדים על אדמת נכר. ישפיקו, י"מ שיספיקו בחכמות הקדמונים שיתעסקו בהם ולא יתעסקו בחקי אלהים ובתורתו כמו שהביא הרד"ק, ובשרשיו כתב שהוא ענין הספוק ידוע בדברי רבותינו ז"ל כאן במסתפק מהם וכו' וכן בבנין הפעיל לא הספיק ליתנו לה, והמתרגם פרחי פעסחר היטליג תרגם: אונד דינגען פרעמדער זאָהנע זיך, ויחסר מלת כף, ודוגמתו תקעת לזר כפך (משלי ו' א') ובחסרון מלת כף ושונא תוקעים בוטח (שם י"א ט"ו) והוא סימן להשגת חפץ ע"י מסחר וקנין, ובכוונה זו יאמר האשכנזי: איינשלאַגען מיט איינעם, וזה נראה רחוק, ויותר מסתבר שהוא ענין חבור וקשור מלשון המשנה (סוף פרק ו' דכלאים) המספק בחבל או בגמי, וטעמו שהם ידביקו את עצמם בילדי נכרים וכמו שתרגמתי. (ז) קצה, הה"א נוספת ע"כ הנגינה מלעיל. (ט) וישח אדם וגו', ישפילו את עצמם ממדרגת אנושי העליונה מאשר שישתחוו למעשה ידיהם. ואל תשא להם, האם תוכל לשאת להם עון גדול כזה? (י) בוא בצור, להטמן שם מפני עונכם.

על

(יב) כִּי יוֹם לַיהוָה צְבָאוֹת
עַל כָּל־גֵּאֶה וָרָם
וְעַל כָּל־נִשָּׂא וְשָׁפֵל:
(יג) וְעַל כָּל־אַרְזֵי הַלְּבָנוֹן הָרָמִים וְהַנִּשָּׂאִים
וְעַל כָּל־אַלּוֹנֵי הַבָּשָׁן:
(יד) וְעַל כָּל־הֶהָרִים הָרָמִים
וְעַל כָּל־הַגְּבָעוֹת הַנִּשָּׂאוֹת:
(טו) וְעַל כָּל־מִגְדָּל גָּבֹהַּ
וְעַל כָּל־חוֹמָה בְצוּרָה:
(טז) וְעַל כָּל־אֳנִיּוֹת תַּרְשִׁישׁ
וְעַל כָּל־שְׂכִיּוֹת הַחֶמְדָּה:
(יז) וְשַׁח גַּבְהוּת הָאָדָם
וְשָׁפֵל רוּם אֲנָשִׁים
וְנִשְׂגַּב יְהוָה לְבַדּוֹ בַּיּוֹם הַהוּא:
(יח) וְהָאֱלִילִים כָּלִיל יַחֲלֹף:
(יט) וּבָאוּ בִּמְעָרוֹת צֻרִים
וּבִמְחִלּוֹת עָפָר
מִפְּנֵי פַּחַד יְהוָה
וּמֵהֲדַר גְּאוֹנוֹ
בְּקוּמוֹ לַעֲרֹץ הָאָרֶץ:
(כ) בַּיּוֹם הַהוּא יַשְׁלִיךְ הָאָדָם
אֵת אֱלִילֵי כַסְפּוֹ וְאֵת אֱלִילֵי זְהָבוֹ
אֲשֶׁר עָשׂוּ־לוֹ לְהִשְׁתַּחֲוֹת
לַחְפֹּר פֵּרוֹת וְלָעֲטַלֵּפִים:

לבוא

רש"י

(יג) ארזי הלבנון. דוגמא היא על הגבורים: אלוני הבשן. שלטוני' כמו שאלונים חזקים מן הארזים: (יד) ועל כל הררי' הרמים. על יושביהם: (טז) ועל כל אניות. תרגו' יונתן ועל כל דיתבין בניסי ימא באיי הים שמולאן ומובאן באניו': תרשיש. שם ים ששמו תרשיש: שכיות החמדה. פלטרין רצופין במשכית רצפת שיש כמו ואבן משכית (ויקר' כ"ו) על שם שמסככין בו את הקרקע: (יז) ביום ההוא. הוא יום הדין: (יח) כליל יחלף. כולם יחליף כולם יאבדו: (יט) ובאו. יושבי הארץ: במערות צורים. מחילות הם הם מערות: בקומו. ליום הדין: לערוץ הארץ. לשביר רשעי הארץ: (כ) להשתחות לחפר פרות. צלמי אלהיהם בדמות חפרפרות מיני שרצים שחופרין הארץ שקורין טלפ"א בלע"ז: ולעטלפים. קלב"א שורי"ץ בלע"ז. ויש לפתור עוד את אליליו אשר עשה לו להשתחות ישליך האדם בחרילין ובנעילין שי' זלא לפניו כשהולך לברוח ולהטמן

באור

(יב) ועל כל נשא ושפל, על כל איש אשר גבה לבו בחוזקת עשרו והיה שפל קודם לכן. (טז) שכיות החמדה, ענין ציור כמו איש בחדרי משכיתו (יחזקאל ח' י"ב), וענינו מלשון הבטה, כי דבר המצוייר יביט בו האדם, ותרגום ילף ה' (בראשית ל"א מ"ט) יסך מימרא דה' (בן מלך). (יח) כליל יחלוף, האדם בעצמו

(יב) דען איינען טאג האלט דער הערר דער העערשארען,
איבער אללעם שטאלצע אונד האהע,
איבער אללעם עמפארגעקאממענע דאז נידריג וואר.
(יג) אונד איבער אללע צעדערן לבנון'ס, דיא האהען אונד ערהאב'נען,
וויא איבער אללע אייכען בשן'ס.
(יד) איבער אללע האהען בערגע,
וויא איבער אללע שטאלצען היגעל.
(טו) איבער יעדען האהען טהורם,
וויא איבער יערע שטארקע פעסטונג.
(טז) אב אללען תרשיש・שיפפען,
וויא איבער אללע אנמוטהיגען געבילדע.
(יז) עס בייגעט זיך דעם מענשען האכמוטה,
עס זינקט דער שטאלץ דער שטערבליכען
ערהאבען איזט דער הערר אלליין אן יענעם טאגע.
(יח) דיא גאטצען — דא איזט'ס גאנץ אבגעטהאן —
(יט) זיא קאממען הין אין געקליפט דער פעלזען,
אונד אין דיא האהלונגען דער ערדע,
פאר דעם גרויען דעם עווינען,
אונד פאר דעם גלאנצע זיינער מאיעסטעט
ווען ער זיך ערהעבט, צו ערשיטטערן דיא ערדע.
(כ) יא אן דיעזעם טאגע, ווירפט דער מענש
זיינע גאטצען פאן זילבער אונד זיינע גאטצען פאן גאלד,
דיא מאן איהם געמאכט זיא אנצובעטהען,
פאר מוילווירפע אונד פאר פלעדערמייזע,
דאס

באור

בצלמו יברית ויכלה מה שעשו אלבעותיו כי בהשליכם בנקרות הצורים ישברו ויאבדו. (יט) ובאו וגו', שב על האלילים בפסוק הקודם כי בני אדם ישליכו אותם שם. (כ) ביום ההוא, מוסב למעלה כי ביום ההוא ישליך האדם גם אלילי כספו וזהבו ולא יחוס עליהם. אשר עשו לו, הוא כנוי סתמי ועניינו אשר עשו לו העושים להשתחוות לו. לחפור פרות, ישליכו במקום אשר ישכנו שם חפרפרות ועטלפים כ"כ בוז יבוזו להם, וגם יהיו נחפזים לנוס למלט את נפשם. ולחפור פרות הוא כמ"ש רש"י (עיין שם) ונקראו כן בעבור שחופרין אחר פרות, ואף שבמקרא לא מצינו הכנוי מן פרי איננו רחוק שעניינו הוא.

(כא) לָבוֹא בְּנִקְרוֹת הַצֻּרִים
וּבִסְעִפֵי הַסְּלָעִים
מִפְּנֵי פַּחַד יְהוָה
וּמֵהֲדַר גְּאוֹנוֹ
בְּקוּמוֹ לַעֲרֹץ הָאָרֶץ׃
(כב) חִדְלוּ לָכֶם מִן־הָאָדָם
אֲשֶׁר נְשָׁמָה בְּאַפּוֹ
כִּי־בַמֶּה נֶחְשָׁב הוּא׃

ג

(א) כִּי הִנֵּה הָאָדוֹן יְהוָה צְבָאוֹת
מֵסִיר מִירוּשָׁלַםִ וּמִיהוּדָה
מַשְׁעֵן וּמַשְׁעֵנָה
כֹּל מִשְׁעַן־לֶחֶם וְכֹל מִשְׁעַן־
מָיִם׃
(ב) גִּבּוֹר וְאִישׁ מִלְחָמָה
שׁוֹפֵט וְנָבִיא
וְקֹסֵם וְזָקֵן׃

רש"י

ולהטמן: (כב) חדלו לכם מן האדם. שלא לשמוע לאותן המתעים אתכם מאחריו ולהשתחוות למעשה ידיו: אשר נשמה באפו. אשר כל חיותו וכחו תלוים בנשמת אפו שהוא רוח פורח שהיום ישנה בו ומחר תלא ממנו וקי"ל לדמות חפרפרות שאין בו ממש. ד"א חדלו לכם מכל הדרכי' הרעים ולמדו מן האדם אשר נשמה באפו הראיתם למה נחשב הוא וקל וחומר לע"ז שאינו נחשב לכלום:

ג (א) מסיר מירושלים וגו'. כולם מפורשים במסכת חגיגה שמנה עשר קללות קלל ישעיה את ישראל ולא נתקררה דעתו עד שאמ' ירהבו הנער בזקן והנקל' בנכבד: (ב) וקוסם. זה מלך שנאמר קסם על שפתי מלך (משלי ט"ו):

ויועץ

באור

(כב) חדלו, אחרי שהודיעם הנביא את משפט ה' בקומו לערוץ את הארץ, קרא להם: אם כן הוא שהאנוש רק אנוש הוא ולא יעמוד ביום חרון אף ה', ראוי לכם לחדול ממנו ולא לבטוח באדם. אשר נשמה באפו, אשר חיות נפשו רק באפו היא ואם תלא רוחו ישוב לאדמתו.

ג (א) כי הנה, כתב הראב"ע יתכן היות זאת הפרשה פירוש הארזים וההרים וכלם, או יתכן שהיא דבקה עם חדלו לכם מן האדם והוא הנכון בעיני ע"כ, וכטוב בחר כי אשר הכתוב הלא תראו כי אין לבטוח בנדיבים שהרי ה' מסיר וגו' וכשל עוזר ונפל עזור, ולדעת הזאת כוון הרב המתרגם. האדון, אשר בידו להרום ולבנות להרעיב ולהשביע (רד"ק). משען ומשענה, אמר הרד"ק לפי שכפל הענין לחזק כמנהג, שנה הענין במלות שונות זכר ונקבה, ע"כ, וכן כתב הראב"ע דרך לחות, והטעם כל משען, ע"כ. אולם דע כי בעברית אם הונחו שני שמות זכר ונקבה על ענין אחד, השם שהוא בפלס נקבה הוא יותר כולל בכמות, כמו צדק וצדקה, הנה צדק הוא מה שעל פי היושר והמשפט כמו מאזני צדק אבני צדק (ויקרא י"ט ל"ו), בצדק תשפוט עמיתך (שם שם ט"ו) ובדומה, ולזה לא בא ממנו

כרבוי

(כא) דאס זיא קאממען אין דיא בריכע דער פעלזען,
אונד אין דיא קליפטע דער בערגמאססען,
פאר דעם גרויען דעם עוויגען,
אונד פאר דעם גלאנצע זיינער מאיעסטעט,
ווען ער זיך ערהעבט, צו ערשיטטערן דיא ערדע. —
(כב) ענטציעהעט אייך פאן יענעם ערדענזאהנע,
דעססען זעעלע נור אין זיינער נאזע איזט,
דען וואס איזט ער געאכטעט?

ג

(א) דען זיעהע! דער העדר, גאטט צבאות,
ענטציעהעט ירושלים אונד יהודה
לעהנע אונד שטיטצע:
יעדע לעהנע דעם בראדעס, יעדע שטיטצע דעם וואססערס.
(ב) דען העלדען אונד קריעגסמאן,
דען ריכטער אונד פראפעטען,
דען וואהרזאגער אונד עלטעסטען.

דען

הרבוי, כי הוא רק אחד במושגו, אבל צדקה יכלול כל מיני שלימות המדות (יעדע אחראליכע פאללקאממענהייט, טוגענד) ויחשבה לו צדקה (בראשית ט"ו ו'), וצדקה תציל ממות (משלי י' ב'), שאין עניני המשפט והיושר רק פעולות נבחרות; ויען השתלמות הנפש כבר יתכן באופנים שונים לכן תתרבה ונאמ' צדיק ה' צדקות אהב (תהלי' י"א ז') וכיוצא בהם. וכן הענין בסער וסערה, כי הנה סער יאמ' רק על רוח גדול' וחזק ולא בזול' זה, אבל סערה נאמר על כל רעש ושאון כמו ויען ה' את איוב מן הסערה (איוב ל"ח א') שאין הענין שעמדה רוח סערה ממש, רק שנשמע קול גדול קול ה' מדבר, ולזה יבא לפעמים סער אחרי סערה ליתר באור, כמו סערת ה' חמה יצאה וסער מתחולל (ירמיה כ"ג י"ט) וכן סערת ה' חמה יצאה סער מתגורר (שם ל' כ"ג) לפי שסער הוא מיוחד יותר ולכן תבוא הרבוי תמיד מן סערה ולא מן סער. וכן שער ושערה הנה שער יורה רק על שער הגוף אבל שערה יאמר גם על כל בהשאלה על דבר הדק כשער, קולע באבן אל השערה (שופטים כ' ט"ז), והרבוי ג"כ אך ביחס נקבה כי שער יורה רק על הקבוץ (דאז האר) אבל שערה נאמר על הפרט, וכן הענין בישע וישועה ובדומה בשמות נרדפים כאלה. ולפעמים יורה היחוס הנקבה גם רק על חוזק האיכות, ואז יתמעט גדר הכמות, כי גדר האיכות וגדר הכמות המה ביחוס המתהפכים, וברבות האיכות כן יתמעט גדר הכמות, כלומר הדברים הנכללים בגדרו, וכן בהיפך (כנודע זאת לבעלי ההגיון), כמו חטא וחטאה, הנה חטא יאמר בכלל על כל חסרון וגרעון (מאנגעל, פעהלער), וחטאה יאמר רק על דבר פשע (פערברעכען), כמו אנא חטא העם הזה חטאה גדולה (שמות ל"ב ל"א) ובדומה, אך שאין כאן המקום להעמיק בדרוש הזה, רק באתי לעורר על כוונת הרב המתרגם נ"י שתרגם משען (לעהנע) ומשענה (שטיצע), כי השם שטיצע כולל בל"א ג"כ יותר משם לעהנע, והבן. כל משען, החכם געזעניוס חשב שאין זה מענין הפרשה, כי לא יקרא פה הנביא רעב על הארץ, אך יתאר שפל מצב האומה, שתהיה באין שופט ומושל וכו', ולזה אחז את דרכו וגזר אומר, כי המאמר הזה הוא כתוב גליון (איינע גלאססע) מיד סופר אחד אשר בא לבאר דברי הנביא כפי דעתו ובא פנימה. ולדעתי הענין הוא כי ירושלים וערי יהודה תבואנה במצור ובמצוק ויחסר לחם וגם מימיהם יכזבו, כי הצרים יסכרו מוצא המים אשר ינהרו לעיר, ויהיה זה כי אפס כל עצור ועזוב, והמה (ב) גבור ואיש מלחמה, אשר יאזרו חיל לעמוד נגד האויב, וגם שופט ונביא וגו' אשר ינהלם ויעיר בקרבם רוח עצה וגבורה. וקסם, ת"י ומשתאל, ופירש הרד"ק, האדם הנשאל שישאלו פיו על העתידות, כמו חוזה בכוכבים וכן תרגם הרב, וגם הראב"ע אמר, הקוסם בחכמת המזלות. והנה שמר הנביא פה ערך וסדר נאה, כי אמר לא לבד יסיר ה' כל איש נביא (והוא נביא לה' ולא כאשר חשבו קצת שהוא נביא שקר) אשר דבר אמת בפיו, אבל גם הקוסם אשר ינבא רק על דרך התדמות והאומד; ולא לבד הקוסם שהוא מן החכמים המחוכמים במדעים נשגבים אבל אף הזקן ישישה, והוא שאין לו יתרון בחכמה רק שמרוב ימים יתן עצות נכונות.

(ג) שַׂר־חֲמִשִּׁים וּנְשׂוּא פָנִים
וְיוֹעֵץ וַחֲכַם חֲרָשִׁים וּנְבוֹן לָחַשׁ׃
(ד) וְנָתַתִּי נְעָרִים שָׂרֵיהֶם
וְתַעֲלוּלִים יִמְשְׁלוּ־בָם׃
(ה) וְנִגַּשׂ הָעָם
אִישׁ בְּאִישׁ וְאִישׁ בְּרֵעֵהוּ
יִרְהֲבוּ הַנַּעַר בַּזָּקֵן
וְהַנִּקְלֶה בַּנִּכְבָּד׃
(ו) כִּי־יִתְפֹּשׂ אִישׁ בְּאָחִיו
בֵּית אָבִיו
שִׂמְלָה לְכָה
קָצִין תִּהְיֶה־לָּנוּ
וְהַמַּכְשֵׁלָה הַזֹּאת תַּחַת יָדֶךָ׃
(ז) יִשָּׂא בַיּוֹם הַהוּא לֵאמֹר
לֹא־אֶהְיֶה חֹבֵשׁ
וּבְבֵיתִי אֵין לֶחֶם וְאֵין שִׂמְלָה
לֹא תְשִׂימֻנִי קְצִין עָם׃

כי

(ג) ויועץ. יודע לעבר שנים ולקבוע חדשים: וחכם חרשים. שכשפותח בדברי תורה נעשו הכל כחרשים: ונבון לחש. ראוי למסור לו סתרי תורה שנתנו בלחש כגון מעשה בראשי' ומעשה מרכבה: (ד) ונתתי נערים שריהם. אלו בני אדם המנוערין מן המצות: ותעלולים ימשלו בם. שועלים בני אדם חלשים. ואני אומר לפי פשוטו תעלולים ליצני בני אדם המתעוללים בהן ומבזין אותם כמו ועוללתי בעפר קרני (איוב ט"ז) את אשר התעללתי (שמות י'): (ה) ונגש העם. יהיו דוחקין ונוגשין זה על זה בתיגור וחירוף: ירהבו הנער בזקן. יתגדל הנער על הזקן: והנקלה בנכבד. כפשוטו. ומדרשו יבא מי שחמורות דומות עליו כקלות וירהב במי שהקלות דומות עליו כנכבדות: (ו) כי יתפש איש באחיו. כאשר יתפוש איש באחיו בבית אביו לאמר עשיר אתה בתורה מסורת היא בידך כשמלה: קצין תהיה לנו. ותלמדנו: והמכשלה הזאת. שאנו נכשלים בה באיסור או בהיתר בטומא' או בטהרה תחת ידך היא שאתה יודע להורות לנו ד"א שמלה לכה להלביש ערום. והמכשלה (פיילנג"א בלע"ז) ומחסרוני שאני מחוסר לחם תחת ידך להספיקני ולכך קצין תהי' לנו והוא משיב בביתי אין לחם ואין שמלה ומה טיבי לקצין: (ז) ישא ביום ההוא. אין ישא אלא לשון שבועה הוא ישבע להם לא אהי' חובש לא אהי' מחובשי בית המדרש ובביתי אין לחם ושמלה אין בידי לא טעם משנה ולא טעם אגדה. ד"א לפי פשוטו לא אהיה חובש לא אהיה שופט שהוא חובש את הנדונים בבית הסהר:

כי

באור

(ג) שר חמשים, כפל של גבור ואיש מלחמה, וכן נשוא פנים, והוא האיש שישאו את פניו וסרים למשמעתו. ויועץ, כפל של שופט ונבי'. וחכם חרשים, אמר ראב"ע: הוא האומן וכן תרגם הרב, והנה הוא כמו גיא חֲרָשִׁים כי חֲרָשִׁים היו (ד"הי א' ד' י"ד), והוא מן הקלים וענינו אחד עם חָרָשִׁים שהוא מן הדגושים (עיין שרשים לרד"ק). והחכם געזעניוס יתמה מדוע יבחר אומני הבונים מן הזקן? ולי נראה שהענין על האומנים אשר ישכילו לבצר העיר בבנין מגדלים וחומות בצורות למען בל יבוא בה אויב וצורר, כי כבר אמרנו שהחזון הזה על העת כי ילחמו השונאי' על הערי'.

ונבון

(ג) דען אָבערכטען דער פֿינפֿציג אונד דען אַנגעזעהענען
דען בעראַטהער, דען קונסטערפֿאַהרנען אונד דען צויֹ·
בערקונדיגען.
(ד) איך זעטצע בובען איין צו איהרען אָבערסטען,
אונד קנאַבען זאָללען זיא בעהערשען.
(ה) זאָ דרענגט דאַז פֿאָלק זיך,
מאַן געגען מאַן, פֿריינד געגען פֿריינד,
דער בובע טראָטצט דעם גרייזע,
דער פֿעראַכֿטעטע דעם געעהרטען.
(ו) דאַ פֿאַסט דער איינע זיינען ברודער
אים פֿאֶטערליכֿען הויזע:
„דוא האַסט נאָך איין געוואַנד,
דוא קאַננסט איין פֿירשט אינז זיין
זאָ נים דיעזען פֿערפֿאַלל אונטער דיינע האַנד!"
(ז) דאַ ריכֿטעט ער זיך אויף אַן יענעם טאַגע, שפרעכֿענד:
„איך וויל קיין וואינדאַרצט זיין!
אין מיינעם הויזע איזט ניכֿט בראָד אונד ניכֿט געוואַנד·
זעטצעט מיך ניכֿט צום פֿאָלקספֿירשטען איין."
זאָ

ונבון לחש, הראב"ע אמר
אפי' המבין ללחוש הנחשים
וי"ם אומרי' מגזר' מתלחשי'
על השבעות והלחשים
שאומרים אותם הקוסמים
בלאט. והרב תרגם בשם
כולל (זויבערקונדיגען),
ונכללו בו שתי הוראות
יחדו. (ד) ונתתי נערים
רד"ק אמר: לפי שיסיר
הזקני' הרי הוא כאלו נותן
הנערים לשרים עליהם.
אולם לדעתי אין כוונת
הפסוק בהסרת אלה שזכר
שימותו ברעב ויפלו בחרב,
כמו שחשבו המפרשים, כי
אם כן מדוע יזכור קוסם
ונבון לחש, הלא אין זה
רע אם יכרית ה' האובות
והידעונים וכל קוסם קסם
מן הארץ, ואך טוב לישראל
הוא אם האלילים כליל
יחליף, אבל הענין כי בלא
נמשב יהיו, כי הגבורים יהיו כלא היו יען נשתה גבורתם מפחד האויב ומפני זלעפות רעב ולא קם עוד רוח באיש וגם טעם זקנים יוקח, ונבערה עצתם, ואף העם יהיה פרוע בל כך שלא יטו אוזן לדברי חכמים וזקנים מקוצר רוח ומורך לבב, ולזה אמר שגם הקוסם ונבון לחש אף שעד עתה מלאו תמיד אוזן והעם האמינו בהם, הנה בעת גם המה לא ימלאו מענה ואף העם בל ישעו עוד בדברי חלומותיהם, כי המה אמרו שלום שלום והיה בעתה, וזה ונתתי נערים שריהם כי יעזבו עצת זקנים ללכת אחרי הנערים. ותעלולים, מגזרת עולל ויונק (ראב"ע ורד"ק). (ה) ונגש, יען העם באין מוסר תחת ממשלת הנערים לכן ידחוק איש את אחיו ויתגר בו ובמ"ש יונתן ויתגרון עמא והוא הפיעל משרש נגש, והנו"ן שרשית. ירהבו, יתגדל ויתנשא על הזקן מענין ורהבם עמל ואון (תהלים צ' י') כי לא יהדרו פני זקן ובעזות מלא יעמדו לנגדו, וזהו שתרגם הרב (טראָטצט) וכן כתב הרד"ק יחזקו עליו ויעיזו בו פניהם. (ו) כי יתפש, כי זה הוא לאמתת הדבר כמו שהוא בא לפעמים (עיין בשרש כי לרד"ק), והכוונה באמת כן יהיה בעת הזאת שיתפוש איש וגו', וזה שתרגם הרב (דאַ). איש באחיו, שם איש יורה על הנכבד והנאמר כלומר באיש הנכבד אשר ישים על לבו המכשלה הזאת יאמר אל אחיו. בית אביו, תחסר מ"ם השמוש, כי ענינו מבית אביו אשר יכיר אותו כי ראוי הוא לתת המשרה על שכמו. שמלה לכה, כלומר לך נשאר עוד שמלה לכסות בו אם כל יתר העם ילך עירום בלי כסות לזה נכון לך להיות להם לראש. (ז) ישא, לדעת כל המפרשים והמעתיקים יהיה זה לשון שבועה וענינו ישא ידו, כענין כי אשא אל שמים ידי (דברים ל"ב מ'); ולדעת הרד"ק ישא את השם לשבועה כמו לא תשא את שם ה' אלהיך (שמות כ' ז'), אולם הרב המתרגם נראה שהרחיק זה הפירוש, לפי שאם כן הוא היה נכון לאמר אם אהיה חובש כמשפט אחר שבועה כנודע ולכן לדעתו הכוונה ישא את עצמו כלומר יתרומם ויתנשא כדרך איש אם יבקש חברו ממנו דבר שאינו לפי כבודו. לא אהיה חבש, חבש מכה (ראב"ע) וכענין ולא חבשו דלעיל (א' ו'). אין לחם, עמכם אנכי בצרם, כי גם ביתי ריק מכל. ויתכן לדעתי לפרש המאמר הזה בדרך התנאי כלו' אם גם לא יהיה בביתי לא לחם ולא שמלה, וע"י הפקודה הזאת ינוב לי חיל, בכל זאת בל תשימוני קצין, לא יעלה בידכם לשימני לקצין עליכם, כי אבחר יותר בחוסר כל מהיות ראש לעם פרא כזה, ויתורגם: אונד וועֶרע אויך אין איינעם הויזע ווערער בראָד נאָך געוואַנד, זאָללט איהר דעננאָך מיך ניכֿט צום פֿאָלקספֿירסטען מאַכען.
פי

(ח) כִּי כָשְׁלָה יְרוּשָׁלַם וִיהוּדָה נָפָל
כִּי־לְשׁוֹנָם וּמַעַלְלֵיהֶם אֶל־יְהוָה
לַמְרוֹת עֵנֵי כְבוֹדוֹ:

(ט) הַכָּרַת פְּנֵיהֶם עָנְתָה בָּם
וְחַטָּאתָם כִּסְדֹם הִגִּידוּ
לֹא כִחֵדוּ
אוֹי לְנַפְשָׁם
כִּי־גָמְלוּ לָהֶם רָעָה:

(י) אִמְרוּ צַדִּיק כִּי־טוֹב
כִּי־פְרִי מַעַלְלֵיהֶם יֹאכֵלוּ:

(יא) אוֹי לְרָשָׁע רָע
כִּי־גְמוּל יָדָיו יֵעָשֶׂה לּוֹ:

(יב) עַמִּי נֹגְשָׂיו מְעוֹלֵל
וְנָשִׁים מָשְׁלוּ בוֹ
עַמִּי מְאַשְּׁרֶיךָ מַתְעִים
וְדֶרֶךְ אֹרְחֹתֶיךָ בִּלֵּעוּ:

(יג) נִצָּב לָרִיב יְהוָה
וְעֹמֵד לָדִין עַמִּים:

(יד) יְהוָה בְּמִשְׁפָּט יָבוֹא
עִם־זִקְנֵי עַמּוֹ וְשָׂרָיו
וְאַתֶּם בִּעַרְתֶּם הַכֶּרֶם
גְּזֵלַת הֶעָנִי בְּבָתֵּיכֶם:

רש"י

(ח) כי כשלה ירושלים. כולם חסרים ונפולים ואין עוזר זה לזה ולמ' כי מאנו לשמוע ועשה כולם מכעיסים: כי לשונם ומעלליהם אל ה'. לנגדו להכעיסו: למרות עיני כבודו. להקניט לפני כבודו. ד"א עניני כבודו: (ט) הכרת פניהם. עון שהם מכירים פנים בדין היא ענתה בם לפני. ל"א הכרת פניהם ניכרים הם בעזות פניה': כסדום הגידו לא כחדו. בפרהסיא עשו: (י) אמרו. למי שהוא צדיק כי טוב עשה: (יא) אוי לרשע רע. שהוא רע לעצמו ורע לאחרים גור' רעה לו ולאחרי' בתנחומ' והמקרא מוסב על אמרו לצדיק כי טוב לו ואוי לו לרשע רע: (יב) נגשיו מעולל. ליצנים הם: ונשים משלו בו. נשים נואפות משלו בו כמו שאמר למטה יען כי גבהו בנות ציון והטו לבם לרע' (לפיכך כל אלשים משלו) בו. ויונתן תירגם לשון נושים: מאשריך. מדריכיך שיש להם לאשרך בדרך ט"ב הם מתעי' אותך: בלעו. קלקלו: (יג) נצב לריב. של ישראל מעומד שלא לדקדק בדינ': ועומד לדין עמים. מתעכב ומאריך בדינם. עמידה זו ל' עכבה: (יד) ה' במשפט יבא עם זקני עמו. שהיה להם למחו' ולעובדי כוכבי' ומזלות אומר אתם בערת' את כרמי אני קלפתי מעט ואתם עזרת' לרעה: גזלת העני. דור שהיו עניי' במעשי' טובים כל זה במדר' אגדה. ולפי משמעו' פשוטו כל הענין על ישראל ועומד לדין עמים הם השבטים. ואתם בערתם את הכרם הזקנים והשרי' אכלו את שאר העם:

(ח) זאַ שטירצט ירושלים, אונד יהודה פאַללט;
דען איהרע צונגע אונד איהרע טהאַטען זינד ווידער גאָטט.
צו רייטצען דיא אויגען זיינער הערליכקייט.
(ט) דיא פרעכהייט איהרעס אַנגעזיכטס צייגט ווידער זיא.
אונד איהרע זינדע פערקינדען זיא וויא סדום,
פערהאֶהלען ניכטס,
וועהע איהרער זעעלע,
זיא צייטיגען זיך דאַז אונהייל זעלבסט.
(י) געשטעהעט, דען גערעכטען ערגעהט עס וואָהל —
דען דיא פריכטע איהרער האַנדלונגען געניעסען זיא.
(יא) וועהע דעם באֶזעוויכטע, איהם ערגעהט עס איבעל,
דען דאַז ווערק זיינער האֶנדע ווירד איהם פערגאָלטען.
(יב) מיינעם פאֶלקעם בעדריקער זינד בובען,
אונד וייבער בעהערשען עס.
מיין פאָלק! דיינע פיהרער לייטען דיך אירע,
דיא ריכטונג דיינעס וועגס צערשטערען זיא.
(יג) עס טריטט אויף, צו רעכטען דער עווינע,
אונד שטעהט דאַ, צו ריכטען דיא פאֶלקער.
(יד) דער הערר געהט אינ'ס געריכט,
מיט דען עלטעסטען זיינעס פאָלקעס אונד דעססען
פירשטען:
„זאָ האַבט איהר אַבגעווייידעט דען וויינבערג,
„רויב פאָן דעם אַרמען איזט אין אייערן הייזערן,
וואָצו

(ח) כי כשלה, לפי שאמר והמכשלה הזאת, אמר עתה באמ'ש לה ירושלי'. כי לשונם, וסנה הגורמת לזה היא, כי המרו קדוש עליון. למרות, תמורת להמרות, כמו לנחותם תמורת להנחותם. עיני כבודו, כי רע בעיניו להביט און והראב"ע אמר והטעם בפרהסיא, וא"כ שעורו בעיני. (ט) הכרת, שם מן נכר, כלומר שבפניהם נכר זדון לבם ולא יכסה בושה פניהם. והרד"ק בשרש הכר אמר כי לדעת אביו יהיה הכרת פניהם ענינו עזות מצח, כי כן ענינו בערבית, והענין אחד, ולכוונה הזאת תרגם הרב: וחטאתם כסדום, המפרשי' באתו שהמה מספרים בחטאתם כאשר עשו אנשי סדום, אולם לולי הנגינה הייתי אומר שפירושו גם אם חטאתם היא כחטאת סדום יגידו ולא יתבוששו, ויתורג': פערקינדען איהרע סדומיטען זינדען. לא בחדו, כבר אמרנו פעמים שהשלילה אחרי המיוב יורה בעברית על החוזק כמו ימי ראובן ואל ימות (דברי' ל"ג ז') ורבים כמוהו. (י) אמרו, הרעיון כי גמלו להם רעה, הסב בנפש הנביא מאמרי שני הפסוקים הבאים, וקרא בהתפעליות רוחו: מעתה הלא גם אתם תתנו תודה, ותאמרו כי טוב לצדיק ואוי לרשע, וכמו שהשכיל הרב לתרגם. (יב) עמי, במאמר הזה כבר ישוב למקור הרעיון: אוי לנפשם כי גמלו להם רעה, ולזה יתאר שוב בדרך כלל שפל מצב המדיני של העם אשר באר כבר בפסוקים הקודמים בפרט, ולזה אמר: עמי וגו'. מעולל, הוא כמו עולל והמ"ם נוסף לשקל (ראב"ע ורד"ק), וכמו שאמר לעיל, ונתתי נערים שריהם; ובא מעולל ביחיד כמ"ש הראב"ע שהכוונה על כל אחד מהנוגשים, או שהמ"ם לסימן הקיבוץ (קאָלעקטיף) כענין ומדברך נאוה (ש"הש ד' ג') שענינו כל דבורך כמ"ש הרד"ק והראב"ע. ונשים, חלשים כמו נשים, או פירושו מרוב רדפם תאותם תמשלנה בהם הנשים (רד"ק). בלעו, השחיתו, כמו בלע ה' ולא חמל (איכה ב' ב'), והנה נגד נוגשיו מעולל אמר מאשריך מתעים, כי חסרי דעת האלה בל ידעו דרך נכונה, ונגד ונשים משלו בו (שהנכון בו כפירוש השני שהביא הרד"ק) אמר ודרך ארחתיך בלעו כל ארחות מוסר. — והנה עד עתה ידבר מן השופטים אשר יהיו בימים ההם, שיהיו מקלות העם פחותי הערך, ועתה יתאר השופטים שהיו בימיו, שהם עושקי דלים ובעלי זרוע. (יג) לריב, וכן לדין מקור מבנין הכבד הנוסף, ומשפטם להריב ולהדין, ולפיכך הלמ"ד בקמץ, (ראב"ע ורד"ק). עמים, שבטי ישראל, כמו אחריך בנימין בעממיך (שופטים ה' י"ד). (יד) בערתם, מן ובער בשדה אחר (שמות כ"ב ד'). הכרם, כי כרם ה' צבאות בית ישראל כמו שאמר להלן (ה' י'), והמאמר הזה נמשך לפסוק הבא, כי ענינו אם אתם עשירים עם בערתם הכרם וגו', א"כ מה לכם לדכאות את עמי ולמה אתם אם המה לא

טוב עשו.

(טו) מַלָּכֶם תְּדַכְּאוּ עַמִּי
וּפְנֵי עֲנִיִּים תִּטְחָנוּ
נְאֻם־אֲדֹנָי יֱהֹוִה צְבָאוֹת׃
(טז) וַיֹּאמֶר יְהוָֹה
יַעַן כִּי גָבְהוּ בְּנוֹת צִיּוֹן
וַתֵּלַכְנָה נְטוּוֹת גָּרוֹן
וּמְשַׂקְּרוֹת עֵינָיִם
הָלוֹךְ וְטָפוֹף תֵּלַכְנָה
וּבְרַגְלֵיהֶם תְּעַכַּסְנָה׃
(יז) וְשִׂפַּח אֲדֹנָי קָדְקֹד בְּנוֹת צִיּוֹן
וַיהוָֹה פָּתְהֵן יְעָרֶה׃
(יח) בַּיּוֹם הַהוּא יָסִיר אֲדֹנָי
אֵת תִּפְאֶרֶת הָעֲכָסִים וְהַשְּׁבִיסִים
וְהַשַּׂהֲרֹנִים׃
(יט) הַנְּטִפוֹת וְהַשֵּׁרוֹת וְהָרְעָלוֹת׃

מה לכם קרי נטויות קרי

הפארים

(טו) מלכם. כמו מה לכם: תטחנו. תכתשו ותמעיטו לבזות' בדינ': (טז) (ויאמר ה'. על הנשים אשר משלו בעמי יען כי גבהו וגו'): ומשקרות עינים. לשון הנטה. ד"א צובעות עיניה' בסיקר' ובכחול: הלוך וטפוף תלכנה. ל' דבר דף על גבי חבירו כמו (דברים י"א) אשר הציף ומתרגמינן דאטיף כך היתה ארוכה מהלכת בין שתי קצרות כדי שתהא נראית צפה למעלה מהם. ויונתן תירג' ובפתהן מקפן היו קושרות פיאות נכריו' קליעת שערו' תלושין כורכות עם קליעותיהן שיראו גסות וטפוסות: וברגליהם תעכסנה. כשהיו עוברות בשוק אצל בחורי ישראל דורסתו ברגלו ורמזתו לד חיבת נואפו' כדי להבעיר בו יצר הרע כעכס זה של נחש. עכס זה ארס: (יז) ושפח. לשון צרעת כמו (ויקרא י"ג) מספחת היא ועל שנכתב בשי"ן דרשו בו רבותינו שתעשנ' שפחות מכודנות. ויש שדרשוהו שהרב'נהן משפחו' משפחות של כנים: פתהן יערה. כליהן יערה ל' ארמי הוא פתיא אוכמא תן היו אומרו' ימהר יחיש מעשהו שר רוא' אותי ונוטל אותי כשבא הפורענו' והיו שרי נבוכדנצ' נוטלין אותן להיו' להם לנשים מחמת יופיין רמז הקב"ה למעיינות שלהם והיו שופעות דם זיב' באדם המער' מכלי אל כלי והיו נמאסים עליהן ומשליכין אותן לארץ מעל קרונות שלהן ויונתן תירגם יקרהן יעדי. פתהן לשון רוחב לשון גודל: (יח) ביום ההוא. לעתיד לבא כשיבא הקב"ה להשיב את ישראל אליו יסיר ה' מהם את תפארת העכסים שלא יהו תולין תפארת' בנוי תכשיטי נשים ודברי נבלה: העכסים. המנעלים אשר ברגליהם אשר בהם תעכסנה: והשביסים. מיני שבכה לתכשיטי הראש והרבה יש בלשון משנה שבים של שבכה: והשהרונים. יונתן תירגם סנביא: (יט) הנטפות. עונקיא לשון ענקי' לגרגרתיך (משלי א') ול' נטיפות ע"ש שתלויות על הצואר ונוטפות על החזה והם כמין מרגליות נקובות ומרוזות בחוט ובלע"ז מושטי"לא"ש: והשרות. כמידי הזרוע דמתרגם ושירא: והרעלות. כניף שמכניסות בו כל פרצופיהן חוץ מגלגול העין כדי שיתאוה אדם ליזון במראו' הנסתות (סא"א) ל"א והרעלות מיני סרבלים נאים להתעטף בהן ובלשון משנה יש מדיות רעולות במסכת שבת:

באור

(טו) מלכם, מלה מרכבת מן מה ולכם, וכן מ ז ה בידך (שמות ד' ב') ותקרי בשתי מלות. תטחנו, כמו תשחקו דרך משל על הקלון והבזיון (ראב"ע), וענינו על דרך שבארנו, אתם תיסרו העניים המרודים אם יעשו חמס למלאות נפשם כי ירעבו ובבתיכם גזלת העני. (טז) ויאמר ה', עתה ישים הנביא פניו להוכיח את בנות ציון על אשר השחיתו והתעיבו עלילם בעברם חקי המוסר והצניעות והלכו אחרי הכותרות בלבשן בגדי חמודות

וצ״י

(טו) • וואצו איך דאס איהר צערמאלמט מיין פאלק,
• דאז אנגעזיכט דער ארמען צערוויהלט? •
שפריכט דער הערר דער עוויגע צבאות.

(טז) פערנער שפריכט דער עוויגע:
דאראב וויל זיך אויפבלאהען די טאכטער ציון'ס,
אונד איינהער געהען גערעקטען האלזעס
אונד פערלאקקענדער בליקע,
שוועבענד אונד טריפפעלנד וואללען,
אונד מיט דען פוסשפאנגען קלירען —

(יז) ווירד קאהל מאכען דער הערר דען שייטעל דער טאכ-
טער ציון'ס,
אונד דער עוויגע איהרע שטירנע ענטבלאסען.

(יח) אן יענעם טאגע ענטציעהט דער הערר
דען שמוק דער פוסשפאנגען, די נעטצע אונד די מאנדע;

(יט) די פערלען, די ארמבאנדער אונד די שלייער,
די

ועדי יקרים, ובזה גרמו הפסד גדול גם למוסר גם לאמונה כי הלכו בחקות העמי' לעשות כתועבותי'. בנות ציון, שהיא קרית מלך, ושם פרח מטה גאוה והתחלת המותרות תחלה, ושאר הנשים אך אחריהן הלכו. נטויות גרון, כמו נטיות גרון, והוא דרך גאוה וגאון. ומשקרות, הראב"ע והרד"ק פירשו שהוא הבטה והרמיזה והוא מל' ארמית (עיין ערוך ערך סקר בהוראה השנית) ולכוונה הזאת תרגם הרב. הלוך וטפוף, הראב"ע הסכים שהוא מענין טף, ואמר והטעם שהולכות מהלך טף, ורד"ק בשרשים באר זה ואמר שהיו הולכות בסיפיק ובריקוד בשוקים וברחובות, ולא יתביישו כקטנים שאין להם בשת. ויותר נראה, לפי שהיו ברגליהן כעדות כמ"ש לקמן, והוה חיברות רגל אל רגל, ולא היו יוכלות לפסוע פסיעה גסה, ולזה יכרו מלעדן והלכו כטף, אשר לא הסכינו עוד ללכת מהר, וכן יראה לי כוונת הרב המתרגם נ"י. תעכסנה, פעלסן עכסים, משמיעות קול בעכסים אשר ברגליהן כדרך הנשים בארצות המזרח, וגם זה תושיה למען יביטו בהן האנשים כאשר ספרו לנו בעלי המסעות (עיין פירוש החכם געזעניוס במקום הזה). (יז) ושפח, י"ת וישעביד לדעתו יהיה זה פעל משם שפחה ועיין רש"י, והרב המתרגם אחז בדרך הראב"ע והרד"ק שהוא מן מספחת, ויהיה זה מדה כנגד מדה, הנה הלכו נטויות גרון בהרמת ראש עתה יהיה קדקדן מלא שחין וספחת ולבנה שמות סולי"' להרים ראשן. פתהן יערה, הראב"ע אמר, הנכון בעיני שהוא מגזרת והפתות (מ"א ז' נ') והוא רמז לאחוריה, והנה הזכיר למעלה ולמטה ע"כ, ובזה יהיו המאמרים מקבילים לעומת הפסוק הקודם, כי כאשר יתאר שם איך תתיפנה בנות ציון מכף רגל עד ראש, כן ידבר עתה מקלונן. וגם הרד"ק כאן ובשרש פות אמר שהוא כנוי לערוה (ואולי הוא מן פתח ואין להאריך בדברים כאלה). ועוד פי' הראב"ע שהוא חסר א', וענינו פאתהון והן תלתלי השער שהיו סובבים על המצח, ויהיה זה כפל ענין של ושפח, וכן נוטה דעת הרב המתרגם, רק שלדבריו יהיה פתהן מלשון פותא בארמי שטעמו מצח, וכן בתלמוד ידא מאפותא דרגא לשינתא (פסחים קי"ב א'). יערה, יגלה. (יח) העכסים, הוא כלי שמקשקש שנושאות הנשים ברגליהן (רד"ק בשרשים). והשביסים, לדעת רוב המפרשים הוא עדי כמעשה רשת, וכמו תשבץ (ונחלף הצד"י בסמ"ך), ועיין ערוך ערך שבים. והשהרנים, כלי כדמות ירח, ובשופטים ח' כ"א וכ"ו אמר שהרונים גם על תכשיטי גמלים, וגם על תכשיטי מלכי מדין. והראב"ע אמר על שביסים וי"א שהם בשוקים, ועל שהרונים כתב שהוא בחגורה, וא"כ ישמור המליץ הסדר ממטה למעלה מכף רגל ועד ראש, וכאשר אבאר עוד. (יט) הנטפות, הרב המתרגם נמשך אחר דעת י"מ שהמה הפנינים (פערלען), וכן פתר הרד"ק שהוא הבדלח הזך, ושכן שמו בערבי ונקראו כן מן נטפי מים, לפי שדומים לאגלי מים, וכן יאמר בל"א על בוהק הפנינים פאם ריינען וואססער. והשרות, הרב תרגם על פי יונתן שהעתיק שירי ידיא, וזה תרגום של אצעדה. והרעלות, רוב המפרשים פירשו צעיף וכן תרגום הרב, וטוב פתר החכם געזעניוס שהוא מן רעל שהוראתו תנועת הרעדה, כמ"ש הרד"ק בשרש רעל בשם הרי"קם, ונקרא הצעיף כן לפי שהוא יתנועע וירעד תמיד מנשיבת הרוח. וי"ת ומניסנסיא והוא תרגום של חמנים (ויקרא כ"ו ל' ולהלן י"ז ח'), ולדבריו יהיה זה כלי כתבנית השמש, כמו והשהרנים כדמות ירח. ולדעת הראב"ע ימנה המליץ בפסוק הזה העדים מלמעלה למטה,

היפך

(כ) הַפְּאֵרִים וְהַצְּעָדוֹת וְהַקִּשֻּׁרִים וּבָתֵּי הַנֶּפֶשׁ וְהַלְּחָשִׁים׃
(כא) הַטַּבָּעוֹת וְנִזְמֵי הָאָף׃
(כב) הַמַּחֲלָצוֹת וְהַמַּעֲטָפוֹת וְהַמִּטְפָּחוֹת וְהָחֲרִיטִים׃
(כג) הַגִּלְיֹנִים וְהַסְּדִינִים וְהַצְּנִיפוֹת וְהָרְדִידִים׃

(כ) הפארים. תרגום כליליא כמו (שמות ל"ט) פארי המגבעות: והצעדות. אצעד' של שוקי': והקשורי' כמשמעו קשורים קלרים שקושרים בהן שערן ויש שעושין אותן מוזהבין פרשיי"ש בלע"ז: ובתי הנפש. שכנגד הלב נושק"א בלע"ז: והלחשים. נזמי האזן מקום שלוחשין לה שם: (כב) המחלצות. כיתוניא כמו (שמואל ב' כ') קח לך את חליצתו שהגוף מלובש בהם וכשפושטין אותם חוללין אותם מן הגוף: והמעטפות מלעות המטה כתרגומו שושיפיא: והמטפחות. מפות: והחריטים. תרגומא ומחכיא דפום של בית הרחם כדמתרגמינן וכומז מחוך (שמות ל"ה): (כג) הגליונים. הן המראות כתרגומו מחזיתא (ספיקיי"א בלע"ז) על שם שמגלות צורת הפנים קרוין גליונים או שמא מראות שלהם ונגללות היו: והסדינים. של פשתן הם המתעטפין בהם: והצניפות. מולקינ"ש בלע"ז: והרדידים. ובכינתיא פרמלץ בלע"ז. והם של זהב שמכבנין בהם הסרבל שהאשה מתעטפת בו:

והיה

באור

היפך הפסוק הקודם, כי על הנטפות אמר שהן בשער, ועל השרות שהן באזנים ועל הרעלות שהן באפיים. (כ) הפארים, פאר הראש כענין פארי מגבעות כדעת רוב המפרשים. והצעדות, כתרגום יונתן שירי רגליא והם היו כפי הנראה נתונים על הרגלים למעלה מן העכסים. והקשרים, החגורות והאזורים. ובתי הנפש, רבו הפירושים בענין הזה, ולדעת הרב המתרגם המה דמות בן אדם הנתונים במשבצות זהב (מעדאַיליאָן), והנה הציור עצמו נקרא נפש (פערזאָן, ביאָד), והתכשיט נקרא על שם המשבצות בתי הנפש. והלחשים, המה השבעות וקמיעות שנושאים להשמר מכל פגע, והיו כתובים בחרט על רקעי פחי זהב וכסף, או שמשימים אותם בעדי זהב או בכים מהודר ותולים על הלב כמו בתי הנפש. ולפירוש הראב"ע גם בפסוק הזה ישמור סדר נכון, יתחיל מן ידים, שפירש הפארים תפארת בידים, ואח"כ הצעדות באזרוע, כי לדעתו הוא כמו ואצעדה אשר על זרועיו (ש"ב א' י'), רק ששם האל"ף נוסף כמו אל"ף של אזרוע, ועד צואר יגיעו הוא הקשורים שכתב הראב"ע ידועים בגרון, ולבסוף יזכיר בתי הנפש שאמר על החזה שהוא בית הנפש כי בו הלב, והלחשים, שפירש גם כתבים כתובים על זהב וכסף בדרך לחישה וגם זה קשרו על לוח לבם כאשר אמרנו. (כא) הטבעות ונזמי האף, ידועים, וכפי אשר הבנתי בדעת הראב"ע' שיש סדר למקראות האלה כאשר אמרנו, נאמר יען נודע הוא כי היו חותמים בטבעתם, והחותם היה תלוי בצואר על הלב, והעד שימני כחותם על לבך (ש"הש ח' ו') וגם הנזם היה תחוב באף ומגיע עד למטה מן הפה (כאשר כתבו חכמי העמים) לזה זכר את אלה כאן. (כב) המחלצות וגו', הנה עד עתה הזכיר רק התכשיטים שהם דבוקים לגוף והם רק כאבר אחד ממנו וכל היום המה עדי האשה, ועתה יזכיר בבגדים החשובים אשר תלבישם והמה המלבושים אשר תשימנה עליהן רק עת תבואנ' לראות ולראות בקהל גדולים וחשובים, ורובם יכסו את כל הגוף או חלק גדול ממנו. המחלצות, כבר באר גם רש"י כאן והרד"ק בשרש חלץ שהוא מענין הסרה, והמה לדעת חכמי העמים מלבושי כבוד אשר אך ילבשו בעתים ידועים (פעסט-, פייער-קליידער) כי אז יפשיטו האנשים הבגדים אשר עליהם כאשר הם עסוקים במלאכתם וכן תרגם הרב. ואולי יהיה מחללות כמו ואחללה צוררי ריקם (תהלים ז' ה') שאמרו המפרשים שהוא בהיפך ושעורו

כמו

(כ) דיא דיאַדעמע, דיא פֿוסקעטבֿען אונד דיא גירטעל,
דיא אַבבילדער אונד דיא אַמולעטטע.

(כא) דיא פֿינגעררינגע אונד דען נאַזענשמוק.

(כב) דיא פֿעסטגעוואַנדער אונד דיא אומווירפֿע,
דיא טיכֿער אונד דיא בייטעל.

(כג) דיא שפיעגעל אונד דיא העמדבֿען,
דיא טורבאַנע אונד דיא פֿלאָרע.

נון

כמו ולחלה (עי' בבאור שם), ויהיה מחלצות הבגדים הצרים המדיקים בגוף (ענג אַנשליעסענדע קליידער) ויהיה זה בהיפך מן המעטפות שהיה רחבות מאוד. והמעטפות, אשר יתעטף האדם בהן. והמטפחות, המה הבגדי' השוים לכל נפש כי לא נעשו בתכנית הגויה (טיכֿער), ונתנו אותם על המלבושים, וכן הבי המטפחת אשר עליך (רות ג' י"ו). והחריטים, רוב המפרשים הסכימו שהמה הכיסים, וכן ויצר בכרים כסף בשני חריטים (מ"א ה' כ"ג), וכבר אמרו הרד"ק והראב"ע שכן שמו גם בערבי, והכיסים האלה היו מיוחדים לנשים, לתת שם כסף ושאר דברים לעת תאוינה בשוק. (כג) הגליונים וגו', הנה לדעתי הדברים אשר יבואו בפסוק הזה אינם בגדי פאר וכלים יקרים להתגאות בהם רק כמה צרכי אשה הגונה אף אם לא תרבה בכוד ביתה, ואמר הנביא כי גם אלה יסיר ה' וישארו ערום מבלי כסות. הגליונים, הרד"ק בשרשים אמר שהמה החלוקים הדקים ונקראו כן לפי שנגלה הבשר אשר תחתיהן מרוב דקותם, והביא הפירוש שהן המראות (שפיעגעל) רק בשם י"א. ונאמת כי זה יסכים יותר בערך אל שאר הדברים שנזכרו שהם לבושים ולא כלים, אולם רוב המפרשים באו בדעת י"א, וגם הרד"ק בעצמו כאן לא העלה בלל כוונה אחרת רק אמר שהמה המראות, ונקראו כן לפי שבו נגלו הפנים לעין הרואה בה, וכן כתב רש"י, והוסיף: או שמראות שלהן נגללות היו (ויהיה שרשו בכפולים במו גליון אך שהוקל מדגש), והוא נכון כי כבר ספרו לנו חכמי הצמים שהמראות בימים ההם היו ממתכות (ומראות הצובאות לעד) ובתמונות עגולות, וכל בדור נוח להתגולל כנודע. והנה המראה לאשה הוא כמעט דבר הכרחי לה אף אם היא מדלת העם, והעד ממראות הצובאות שהיו להן במדבר, שאז בודאי הסכן לא הסכינו עוד במותרי הקשוט. והסדינים, אמר הרד"ק בשרשים וכן בפירושו לספר שופטים שהוא כסות הלילה הסמוך לבשר ועשוי מפשתן, ויש מהם עשוים להתעטף בהם ביום עכ"ל. ויען בו נכללו בגדים שונים ממיני פשתן, לכן יש לתרגמו בפנים מתחלפים, כפי המקומות שנזכרו שם, ולזה תרגם כאן יונתן וקרטיסיא, ובשופטים (י"ד י"ב) שלשים סדינים פלדסין, ובתרגום של כתובים סדין עשתה (משלי ל"א כ"ד) מתורגם פתגא (ובערוך גרס פתגה בה"א), והוראת המלות עיין בערוך במקום מושבותם, ולכן אל תתמה אם הרב המתרגם האשכנזי העתיק כאן (העמדבֿען) ובמשלי תרגם (שלייער) כי שניהם נכונים לפי הנחת המלה. ולדעתי סדין נגזר מן שיד בארמית ובעברית שיד, ושדת אותם בשיד (דברים כ"ז ב'), ונקרא בגדי פשתן כן לפי שהם לבנים כשיד ההיכל, אולם יהיה איך שיהיה אין הכוונה כאן כמו שחשבו קצת מחכמי העמים על המעילים אשר תלבשנה בנות המלכים ביקרתן רק הבגדים שהם צרכי הגוף ולובשים אותם גם בבית (הויזקליירער). והצניפות, הנה המצנפות לכסות את הראש, וגם זה ממלבושי הבית, ובה היה קנוע הרדיד לכסות את פניהן כי יבוא איש הביתה, והרדיד לא היה הצעיף ששמו על פניהן לגאון ולתפארת עת תלכנה בחוץ, והעד הנאמן לזה הוא: נשאו את רדידי מעלי (שיר השירים ה' ז') שאם היתה העלמה ערומה ויחפה, ובחפזה לרדוף אחרי מאהבה לקחה מן הבא בידה רק לכסות את גופה, ואם כן אין לספק שלא היה הרדיד מסוה יקר ומהודר, וכאשר בארתי זה בהמעמר שם, כי לולא הכירו השומרים שהיא מבית המלך לא שלחו בה יד עיין שם.

(כד) וְהָיָה תַחַת בֹּשֶׂם מַק יִהְיֶה
וְתַחַת חֲגוֹרָה נִקְפָּה
וְתַחַת מַעֲשֶׂה מִקְשֶׁה קָרְחָה
וְתַחַת פְּתִיגִיל מַחֲגֹרֶת שָׂק
כִּי־תַחַת יֹפִי:

(כה) מְתַיִךְ בַּחֶרֶב יִפֹּלוּ
וּגְבוּרָתֵךְ בַּמִּלְחָמָה:

(כו) וְאָנוּ וְאָבְלוּ פְּתָחֶיהָ
וְנִקָּתָה לָאָרֶץ תֵּשֵׁב:

ד

(א) וְהֶחֱזִיקוּ שֶׁבַע נָשִׁים בְּאִישׁ אֶחָד
בַּיּוֹם הַהוּא לֵאמֹר
לַחְמֵנוּ נֹאכֵל
וְשִׂמְלָתֵנוּ נִלְבָּשׁ
רַק יִקָּרֵא שִׁמְךָ עָלֵינוּ
אֱסֹף חֶרְפָּתֵנוּ:

ביום

(כד) והיה תחת בשם מק יהיה. מקום שהיו מתבשמו׳ בו יהיה נימק: ותחת חגורה נקפה. מקום שחוגרים שם יהיה ניקף נחתך בחבורות ורשומי מכות כמו ואחר עורי נקפו (איוב י״ט) ונקף סבכי היער (לקמן י׳): ותחת מעשה מקשה. מקו׳ שהיו עושות בו המעשה האמו׳ למעלה הלוך וטפוף תלכנה והיא בגובה הראש שם תהיה מקשה קרח׳ מכה המקרחת את הראש. מקשה לשון דא לדא נקשן (דניאל ה׳). ואני הייתי מפרשו תחת מעשה מקשה מקום שהיו שם חגורות נואנות טסי הזהב העשויו׳ מקשה בטדי״ן בלע״ז אלא שהוא נקוד פתח והוא במסורת בעשרה נקודות פתח ואין א׳ מהם דבוק לתיבה של אחריו וכל מעשה שהוא דבוק לתיבה של אחריו נקוד קמ״ץ: ותחת פתיגיל. הרי בשתי תיבות פתי גיל כלי שהוא מביאן לידי גילה והוא בית הרחם האמור למעלה פתהן חלוף אותה גילה תהיה מחגורת שק בכל מתני׳: כי תחת יופי. כי זאת הוגנת להיות להם תחת יופי שהיו מתהללות בו: (כה) מתיך. גבוריך מתי מלחמותיך היוצאים בצבא במנין: (כו) ואנו. לשון אנינה: פתחיה. שערי עיירות ובתים בכל שעריהם יהא הספד: ונקתה. ותתרוקן מכל בני וגם אני נתתי להם נקיון שנים (עמוס ד׳) ובלשון משנה יצא פלוני נקי מנכסיו: לארץ תשב. מגובה לשפלות ישבו לארץ ידמו (איכה ב׳) בתשעה באב:
ד (א) והחזיקו. ויאחזו: שבע נשים באיש אחד. מרוב אלמנות רבות: באיש א׳. מבקשות ממנו שישא אותן: אסוף. הטעם חרפתינו כמו ואספתו אל תוך ביתך (דברים כ״א) שהאשה בשהיא

באור

(כד) מק, הבשר יהיה נימק מרקבון, ואמר הרד״ק הבושם מחזיק הבשר ומעמידו, ויהיה מק בהיפך מסיבת הבשר, ע״כ, ויש בזה גם היפך זולת זה, כי הבשם יתן ריח טוב, ויתקרבו בני אדם אליו, והמק יעלה באשה וצחנה ויתרחקו ממנו. נקפה, י״ת רושמין דמחא (טווילען, סטריאמען) ואחריו החזיקו רוב המפרשים מבני עמנו, ומבני העמים פתרו חבל (סטריק), למען יתנגד אל חגורה, ולא מצאתי מקורו בעברית, אם לא נאמר שנקרא כן לפי שהחבל שהוא לאבל מקיף המתנים (ונקף ויקף אחים המה כנודע). אך לדעת הרב המתרגם הוא מלשון סורסי, שגם הוראת המלה הזאת על דבר הנדבק בעור, ולזה יקרא גם החבישה ששמים על המכה נקפה. מעשה מקשה, כבר כתב הרד״ק בשרש קשה, כי גם מקשה תיעשה המנורה (שמות כ״ה ל״א) ענינו השווי (ויהיה זה בענין

היקש

(כד) נון ווירד שטאטט דעם וואָהלגערוכעס, מאָדער זיין.
שטאטט דעם גירטעלס, פפלאסטער,
שטאטט דעם קינסטליכען געפלעכטעס, גלאטצע,
שטאטט דעם וויטען אומוואורפ׳ס, ענגער זאק,
נור עקעל שטאטט דער שאָנהייט.
(כה) דיינע מאננען ווערדען דורך דאז שווערדט פאללען,
אונד דיינע העלדען עסמאבט דורך דען קריעג —
(כו) זייפצען אונד טרויערן ווערדען איהרע טהאָרע,
אונד איינזאם ווירד זיא צו באָדען זיטצען.

ד

(א) אונד עס ערגרייפען זיעבען וויבער איינען מאַן,
אַן יענעם טאַגע, שפּרעכענד:
„אונזער בראָד וואָללען וויר עססען,
מיט אונזערעם געוואַנדע אונז בעקליידען,
נור לאַס בענעננען נאַך דיינעם נאַמען אונז,
נים הינוועג אונזערע שמאַך!“

פיקש ומקשה כדחז״ל, ועל מעשה מקשה כאן, תיקון והשוית השער ויען שבא כאן מעשה כסגיל ע״ד המוכרת, וכמו שכתב רש״י אם היה הנסמך ראוי לבא בקמץ (פירו׳ קמץ קטן שהוא הגירי) ולא בפתח (קטן שהיא הסגיל), לכן אמר הרד״ק ש״שחסר וי״ו העטף, ושעורו, ומעשה ומקשה, או יחכן שיהי׳ מקשה תואר למעשה כלומר תיקון השער השוה, ע״כ, ואולי הוא כמו הארון הברית שענינו הארון ארון הברית, ורבי׳ כמוהו, וחכמי העמי׳ הבינו גם מקשה גם מקשה כדעת חז״ל שהיא מן וארכבתה דא לדא נקשן (דניאל ה׳ ו׳) שהוא לשון הכהה, וגם זה מעשה החילוק לתאר דבר הנעשה שוה וחלוק (געדרעכסעלט, געפלאָכטען), ותרגום הרב כולל שתי הוראות יחד. פתיגיל, רבו המפרשים בבאור המלה הזאת, והרב המתרגם הרכיב דעת הראב״ע שאמר חלוק דק מרוקם יושם על כל המלבושים (ולא כאשר הביא ה״כם געזעניוס בשמו שהוא בגד התחתון (אונטערקלייד) כי נהפך הוא), עם דעת הרד״ק שאמר שהיא חגורת משי רחבה, כי בזה נמצא מקור למלה הזאת, כי היא מורכבת מן פתה (שהוא כמו פשה בשי״ן שמאלית או בסמ״ך) שענינו ההרחבה ומן גולא בארמית שהוראתו הבגד העליון (אמאנטעל), (עיין ערוך ערך גל בהוראה הרביעית). ועל פי דרכי שגם הלמ״ד יוכשר למשקל היא מלה אחת ושרשה פסג (באלוף הסמ״ך בתי״ו) שענינו העליה והגובה, כמו פסגו ארמנותיה (תהלים מ״ח י״ד) וכמ״ש הרמב״ן שם, ומזה ראש הפסגה (במדבר כ״א כ׳) כאשר כתב החכם המבאר שם, והלמ״ד של פתיגיל הוא למשקל, ונקרא כן לפי שהיא הבגד העולה על כל המלבושים. כי תחת יופי, עיין רש״י וכן דעת הראב״ע, והרד״ק החזיק בדעת חז״ל שהוא מענין כויה (בראַנדמאַל) ואחריו הלכו חכמי העמים ואמרו שהוא סימן העבדות, לפי שהיה מנהגם לרשום העבדים והשפחות בכוית אש. והרב המתרגם בחר בדעת השלם ר״ש פאפפענהיים שהוא נחליף כ״ף בקו״ף וענינו כמו קיא לאה (לקמן כ״ח ח׳), שתו ושכרו וקיו (ירמיה כ״ה כ״ז) וענינו דבר נתעב ונאלח ויתנגד היטב אל יופי. (כה) מתיך, נגד לשון יזכר (רד״ק). וגבורתך, דעת כל המפרשים שמלת מתיך עומדת במקום שנים, ושעורו, ומתי גבורתך, ובאמת אין צורך לזה, כי יותר תתרומם המליצה אם נשתמש בשם המקרה תמורת התואר כאלו הגבורה עצמה תפול במלחמה, תבין מזה נועם העתקת הרב המתרגם. והנה הפסוק הזה והבא וגם הפסוק הראשון מפרשה הבאה המה דבוקים, כי בהם יבאר הסבה מדוע ירדו בנות ציון פלאים כי נפלו הגבורים בחרב והעיר נשארה שוממה מאין יושב. ולזה תחת שלפניה הלכו בגאוה וגאון בעדי עדים, כי ידעו שרבים יחלו פניהן עתה תחזקנה שבע נשים באיש אחד וגו׳. (כו) ואנו, מענין לא אבלתי באוני, (ראב״ע). פתחיה, של ציון. ונקתה, לשון רקות (אֶדע, לעער) כמו נקיון שנים, ובדברי חז״ל יצא פלוני נקי מנכסיו. לארץ תשב, הוא סימן אבלות כנודע והוא כפל של ואנו ואבלו, ואמר שהשערים יתאבלו, וגם היא (העיר) מר לה.

ד (א) שבע נשים, כתב הרד״ק איננו חשבון מכוון, אלא שכן דרך הכתוב לזכור שבע ושבעה לחשבון רב, לפי שכל ימי העולם שבועות וכו׳, וכבר בארנו זה במ״א. ביום ההוא, לפי שלא אמר והיה ביום ההוא תחזקנה וגו׳ כדרך המקרא, לכן יראה לי שכוון, גם לאמר כי ביום לעין השמש יחזיקו ולא יתבוששו. לחמנו, אין לנו עליך שאר וכסות. אסף,

(ב) בַּיּוֹם הַהוּא יִהְיֶה צֶמַח יְהוָה
לִצְבִי וּלְכָבוֹד
וּפְרִי הָאָרֶץ לְגָאוֹן וּלְתִפְאֶרֶת
לִפְלֵיטַת יִשְׂרָאֵל׃
(ג) וְהָיָה הַנִּשְׁאָר בְּצִיּוֹן
וְהַנּוֹתָר בִּירוּשָׁלַםִ
קָדוֹשׁ יֵאָמֶר לוֹ
כָּל־הַכָּתוּב לַחַיִּים בִּירוּשָׁלָםִ׃
(ד) אִם רָחַץ אֲדֹנָי אֵת צֹאַת בְּנוֹת־
צִיּוֹן
וְאֶת־דְּמֵי יְרוּשָׁלַםִ יָדִיחַ מִקִּרְבָּהּ
בְּרוּחַ מִשְׁפָּט
וּבְרוּחַ בָּעֵר׃

וברא

רש"י

שא' אין נוהגין כן מנהג הפקר. ומ"א נבוכדנצר גזר שלא יבעלו א"א שלא יענשו לכך היו מבקשות שיהא עליהן שם אישות: (ב) ביום ההוא. לאחר שיכלו כל תכשיטי הנואפות והנבלו' לא(תהיה) עוד צבי תפארת עמי ולבני נוי כבודם באל': יהיה צמח ה'. לכם לנוי: לצבי ולכבוד. הם הצדיקים הנשארים בם והחכמים תלמידי התור' בהם יתלו את צבי כבודם: ופרי הארץ. הם בני הצדיקים פרי עץ חיים הם יהיו לגאון ולתפארת אשר בהם יתפארו ויתהללו פליטת ישראל. צבי הוא נוי דבר צביון שיש חפץ בו: (ג) והיה הנשאר. בהם בציון יתיישב והנותר בכל מקום ישכנו בירושלים: קדוש יאמר לו. כולם יהיו צדיקים וא"ת צדיקי' המתים לפני אותו היום אבד כבודם ת"ל כל הכתוב לחיי העולם הבא יהיו בירושלים כך תרגם יונתן: (ד) אם רחץ. כי רחץ יש אם משמש בל' כי וכן (איוב ח') אם יבלעו ממקומו כי יבלענו עד אם כלו לשתות (בראשית כ"ד): צואת. תגאלת כתרגומו כלומר שעביר עונם ע"י יסורין וביעור מן העולם: ידיח. ל' רחיצה בל' משנה ובמקרא וגם ידיחו את העולה (יחזקאל מ'): ברוח משפט. ע"י היסורין צלנ"ט בלע"ז שיעלה על רוחו לשפוט אותם: וברוח בער. לבערם מן העולם. בער כמו לבער דישקואשמנ"ט בלע"ז ל' פעול הליך:

ועל

באור

כי בארצות המזרח אין לך חרפה גדולה לאשה מאם בל תהיה לאיש. (ב) ביום ההוא, מכאן ועד סוף הפרשה אך טוב לישראל יבשר, ושלום שלום יקרא, כי זה דרך הנביא הנבחר הזה, ובזה יבדל סגנון מליצותיו מאשר הנביאים כי לא יתמיד ביעודי הרעים, אם גם ילבש נקם, אש הקנאה קנאת ה' צבאות מפיו תאכל, ירעם בקולו להחריד רשעי ארץ ופריצי עמו, יקרא לשאול מתחת: פערי פיך לבלוע, ולמלאך המשחית: שלוף חרבך וטבוח טבח — עד מהרה יעבור זעמו ויחמול על עמו, סערת נפשו תקום לדממה, ואך אמרי נועם ודברי ניחם יטיפון שפתיו, יהפוך לאור בקר צלמות, ועמק עכור לפתח תקוה. צמח ה', י"ת משיחא דה' (כי צמח שמו כנודע), ואחריו החזיקו גם רבים מחכמי הנצרים, ואחרים אמרו שהכוונה על עם ה' שיהי' נטעי נעמני'; אולם לכל אלה הפירושים אנחנו בלחץ גדול להעמיד המאמר השני ופרי הארץ באופן שיהיה מקביל לעומת הראשון, ולכן הנכון לדעתי בפירוש ר"מ הכהן שהביא הראב"ע שהכוונה שה' יתן ברכה בצמח ופרי עב"ל, ויהיה א"כ צמח ה' להפלגה כמו ענבי ה', ארזי אל. והנה התחיל המליץ בנחמה במה שקיים בפורענות

כי

(ב) אַן יענעם טאַגע ווירד דער שפּראָס דעם העררן,
צור צירדע אונד צור עהרע זיין,
אונד דיא פרוכט דעם לאַנדעס,
צור פּראַכט אונד העררליכקייט,
פיר דען איבערעסט ישראלים.

(ג) אונד ווער זיך ערהיעלט אין ציון,
אונד איבריג בליעב אין ירושלים,
הייליג ווירד ער גענאַננט,
יעדער דער פערצייכנעט איזט צום לעבען אין ירושלים.

(ד) דען דער העררוואַשט אַב דען שלאַם דער טאָכטער ציון,
אונד דיא בלוטשולד ירושלים׳ס שפּיהלט ער אויס צווינער מיטטע
מיט דעם הויכע דעם געריכטס,
אונד מיט דעם הויכע דער פערטילגונג.

אונד

כי אמר ואנו ואכלו וגו' שהארץ תשאר שממה מאין יושב, ולכן יאמר עתה שיהיה צמח ה' לצבי וגו' כי פליטת ישראל ירבו ויעצמו מאוד, ויעבדו את אדמתם באין מחריד. ויש גם ביעוד הזה הפוך ממה שבא בתחלת פרשה ג' שה' מסיר מירושלים ומיהודה כל משענם ומים. לצבי, להדר, כמו צבי היא לכל הארצות (יחזקאל כ' ט"ו) (רד"ק. (ג) והיה, אחרי שאמר כי יהפוך ה' הקללה לברכה כאשר פרשנו, יזכור עתה הסבה לזאת, ואמר והי' כל הנשאר קדוש יאמר לו, קדוש הוא האיש המונע את עצמו מן המותרות ולא יחפוץ בתענוגות בני אדם אם המה יוצאים מדרך האמצעי אשר הוא לבדו הארח המישור, וזה בהפוך ממה שקודם היו כלם נשקעי' ביון מצולות רדיפת התענוג והמותרות כאשר זכר בפרשה הקודמת. כל הכתוב, כל אשר עוד בחיים חייתו בירושלים קדוש יאמר לו, כי הרשעים יכלו ממנה וימחו מספר החיים, והוא כענין ויכתב ספר זכרון לפניו (מלאכי ג' ט"ז).
(ד) צאת, לדעת כל המפרשים יהיו צאת בנות ציון ד"מ למעשיהם הרעים, וכן דמי ירושלים הכוונה על דמי נקי אשר שפכו, וכן תרגם יונתן: וית אשדי דם זכי, ולי נראה על פי דרכי אשר נקרתי בהמשך הפסוקים האלה, שהוראות המלות הנה כפשוטן, והענין הוא כי אחרי שזכר הסבה הגורמת, כי ישוב ה' לרחם את עמו ויצמיח קרן ישראל כאשר בארתי, ישוב לעניינו הראשון והוא כי ינחם ה' עמו ולא יוסיף לענותם עוד, ואמר נגד הנאמר בפרשה הקודמת כי ה' יגלה קלון בנות ציון עד שתהיינה לשמצה בעיני כל רואיהן כי תהיינה נגאלות מאד, יאמר שעוד ירחץ ה' צאתן וידיח דמיהן (והוא דם הידוע, ובפרט כי היא דעת חז"ל בפירוש וה' פתהן יערה, ע"ש ברש"י, כי אין זה זר בפי הנביאים לתאר אשה נמבזה ונמאסת בטומאת שוליה, וכן נראה דעת הרד"ק שאמר: צואה ודמי הם כפל ענין) ותהיה א"כ מלת אם בתחלת הפסוק לאמתת הדבר, כמו שהביא הרד"ק בשרשים הרבה כמוהו, ע"ש. דמי ירושלים, ע"פ פירושי תהיה מלת בנות עומדת במקום שנים, ושעורו ודמי בנות ירושלים ידיח מקרבם מקרב ציון שלא תמצא ולא תראה עוד אשה מוראה ונגאלה. ברוח משפט, י"ת במימר דין, והרד"ק בארו: כלומר ברוח פיו וכן העתיק הרב המתרגם (הויך); ולדעת רש"י יהיה ברוח ברצונו, כענין עקב היתה רוח אחרת עמו (במדבר י"ד כ"ד); ולדעתי הענין ברוח ממש, לפי שאמר ורחץ וידיח, באר עתה לא במים כדרך הכביסה רק ברוח סערה עושה דברו אשר יבער הגלל עד תומו, וקרוב לזה אמר הרד"ק בפירוש הראשון, וז"ל וסמך רוח אל לשון רחיצה והדחה ר"ל לרוב הביעור שלא ישאר מצואתית המעט דבר כמו שהרוח מיבש הדבר, עכ"ל. משפט, הוא הגמול הרע (שטראַפגעריכט), כמו ובכל אלהי מצרים אעשה שפטים (שמות י"ב י"ב).

וברא

(ה) וּבָרָא יְהוָה עַל כָּל־מְכוֹן
הַר־צִיּוֹן
וְעַל־מִקְרָאֶהָ
עָנָן ׀ יוֹמָם וְעָשָׁן
וְנֹגַהּ אֵשׁ לֶהָבָה לָיְלָה
כִּי עַל־כָּל־כָּבוֹד חֻפָּה׃
(ו) וְסֻכָּה תִּהְיֶה לְצֵל־יוֹמָם מֵחֹרֶב
וּלְמַחְסֶה וּלְמִסְתּוֹר
מִזֶּרֶם וּמִמָּטָר׃

ה

(א) אָשִׁירָה נָּא לִידִידִי
שִׁירַת דּוֹדִי לְכַרְמוֹ
כֶּרֶם הָיָה לִידִידִי
בְּקֶרֶן בֶּן־שָׁמֶן׃
(ב) וַיְעַזְּקֵהוּ וַיְסַקְּלֵהוּ וַיִּטָּעֵהוּ שֹׂרֵק
וַיִּבֶן מִגְדָּל בְּתוֹכוֹ
וְגַם־יֶקֶב חָצֵב בּוֹ
וַיְקַו לַעֲשׂוֹת עֲנָבִים
וַיַּעַשׂ בְּאֻשִׁים׃

רש"י

(ה) ועל מקראיה. הקרואי' בתוכה: ענן יומם ועשן. להגין מן עובדי כוכבים ומזלות: כי על כל כבוד. האמור להם תהא החופה שאחופף שכינתי עליהם ושבע חופו'ת כאן ענן ועשן נוגה אש להבה חופ'שכינה: (ו) וסכה תהיה לצל וגו' מחרב. להגין מלהט יום הבא שנאמר ברשעי' וליהט אותם היום הבא (מלאכי ג') שהקב"ה מוצי'חמ'מנרתק' ומקדרה עליהם: ולמחסה. ל'כיסוי: ולמסתור. להסתר בה: מזרם. אש המתלקחת מנהר דינור על הרשעים בגיהנם שנאמר על ראש רשעים יחול (ירמיה כ"ג במס' חגיגה: וממטר. מטר היורד על הרשעים בענין שנאמר ימטר על רשעים פחים (תהלים י"א):

ה (א) אשירה נא לידידי. הנביא אומר אשירה נא לידידי תחת ידידי ובמקומו ובשליחותו כמו ה' ילחם לכם (שמות י"ד) בשבילכם: שירת דודי. היא זו אשר שר בשביל כרמו על עסקי כרמו כמו וישאלו אנשי המקו' לאשתו (בראשי' כ"ו): כרם היה לידידי בקרן בן שמן. בזוית העושה פירות שמנים כשמן טוב: בן שמן. זוית ראוי לשמן לזתים לעשות שמן כמו בן מות (שמואל ב' ב') ראוי למות ודוגמא זו היא ובסוף הענין יפרשנה: (ב) ויעזקהו. סייגו וגדרו סביב מוקף כמין טבעת דמתרגמינן עיזק': ויסקלהו. הוציא אבנים מתוכו הרעים לגפנים כמו סקלו מאבן (לקמן ס"ב): ויטעהו שורק. הם זמורות היפות לנטיעה מאשר זמורות: ויבן מגדל בתוכו. גת לעצור ענבים: וגם יקב חצב בו. הבור שלפני הגת לקבל היין וכן כל יקב שבמקרא לשון בור הוא וכן עד יקבי המלך (זכריה י"ד) תרגם יונתן עד שיתיא דמלכא הוא עומק אוקיינוס ולכן נופל בו כאן לשון חציב' כמו ובורות חצובים (דברים ו'): ויקו לעשות ענבים. ויקו ידידי לעשות לו הכרם הזה ענבים ויעש לו באושים דומים לענבים וקירין אותם לנברוויש"ש בלע"ז:

ועתה

השר

באור

(ה) וברא, אחרי שזכר כי כל העדה כלם קדושים תהיה, וגם את בנות ציון יטהר ה' מטאתן, אמר כי שעתה תשוב גם שכינתו לציון וכבוד ה' עליה יורח, ותזר את כבוד ה' בעמוד ענן יומם ואש להבה לילה, כשרתה בנרתה אליהם ביום עלותם מאר"ץ מצרים להנחותם הדרך, וגם במעמד הנבחר בשם

(ה) אונד עס שאַפֿט דער עוויגע איבער דיא גאַנצע פֿעסטע
דעם בערגעס ציון,
אונד איבער איהרע פֿערזאַממלונגספּלֶאטצע,
איין געוואֶלק אַם טאַגע, אונד רויך
אונד שיין פֿלאַממענדען פֿייערס בייא נאַכֿט,
דען אָב אַללעם הערלִיכֿען איזט איינע דעקקע,
(ו) אונד איינע היטטע ווירד זיין צום שאַטטען,
אַם טאַגע פֿאָר דער היטצע,
אונד צו שוטץ אונד שירם
פֿאָר אינגעוויטטער אונד פֿאָר רעגען.

ה

(א) זינגען וואָללטע איך דאָך מיינעם פֿריינדע
איין ליעבלינגסליעד פֿאָן זיינעם וויינבערג:
איינען וויינבערג האַטטע מיין פֿריינד
אויף איינעם היגעל פֿעטטען באָדענס.
(ב) ער אומצײנטע אונד ענטשטיינטע איהן,
בעפּפֿלאַנצטע איהן מיט עדלער רעבע;
ער בויעטע איינען טהורם אין זיינער מיטטע,
אויך איינע קעלטער הויטע ער דאַרין אויס;
נון האָפֿפֿטע ער, דאַס ער בראֶכֿטע טרויבען,
ער בראַכֿטע אַבער הערלינגע.

הענן את ההר ומראה כבוד ה' כאש אוכלת (שמות כ"ד י"ז), וכן על המשכן שכן הענן יומם ואש תהי' לילה בו (שם מ' ל"ח) וכן יהיה עתה גם על מכון הר ציון, והוא מקדש ה' שהיה נכון בראש ההר. ועל מקראיה, לא לבד על המקדש כי אם גם בכל המקומות אשר יתאספו העם לכל דבר קדוש' יראה כבוד ה', והוא משל על דבקות השגחתו ב"ה בהם, וכענין בכל המקום אשר אזכיר את שמי אבוא אליך וברכתיך (שמות כ' כ"א). כי על כל כבוד, לדעתי שעורו מקום כבוד, והענין כי בכל מקום אשר יכבדו לאלהי הכבוד שם תהיה החפה הזאת, והוא א"כ באור של מקראיה. וי"מ כי חפה הוא העבר מן פעל (ובא ע"ד נל"ה) כלו' שהמראה הנורא' הזאת תהי' חופפה כל המקומות שזכר. (ו) וסכה, החפה או המראה הזאת, לא לבד שתהיה לכבוד ולתפארת, אבל גם לצל ולמחסה, והענין כי ה' צבאות יגן עליהם, ולדעת חז"ל שאמרו כי בסכות הושבתי את בני ישראל בהוציאי אותם מארץ מצרים (ויקרא כ"ג מ"ג) הכוונה על ענני הכבוד שהיו סוככים אותם, א"כ גם בזה שמר המשל מלכתם במדבר.

ה (א) אשירה נא, הנביא יפתח במשל פיו ודימה את ישראל לכרם וה' לבעל הכרם, והוא ע"ד גפן ממצרים תסיע (תהלים פ' ט' וגו'), ועוד כנה בספרי הנביאים. לידידי, הקב"ה, (רש"י), וכן דעת הראב"ע שאמר בעבור ידידי כלומר לכבודו, ויונתן תרגם על ישראל, ויפה העיר החכם געזעניוס, איך יקרא במקום הזה לישראל ידיד, ונפשו געלה בהם מפני רוע מעלליהם. שירת דודי, לדעת הרב המתרגם הענין כמו שירת דודים כמו ואת הכרי (מ"ב י"א ד' וי"ט) תמורת הכרים, ועוד כמוהו שנפלה מ"ם הרבים, עיין מכלול לרד"ק. בקרן, לפי שהקרן גבוה מכל הגוף, לזה נקרא מקום גבוה קרן (מדברי הרד"ק), וכן ת"י: בטור רם, והחכם געזעניוס דימה זה לשמות ההרים הגבוהים בארץ שווייץ, הנקראים שרעקהאָרן, בוכהאָרן, וכדומה, וכן תרגם הרב, כי מיטב הכרמים הוא בראש ההר כידוע, ורש"י פירש קרן זוית כמו קרנות המזבח, ופירש הרד"ק בשרשים שגם בלע"ז קורין לזוית קרן, ע"ש. בן שמן, מקום שמן, וכמו שפירש רש"י. (ב) ויעזקהו, הרב המתרגם תרגם על פי רש"י שענינו גדר בעדו, והרד"ק אמר שהוא לשון חפירה בלחז"ל ועוזק תחת הזיתים (מנחות דף פ"ה), אולם בשרשיו אמר גם הוא על עוזק יש לפרשו עושה גדר סביביו מלשון עזקא אותם וכמ"ש רש"י, וגם הראב"ע פירש כן, ואמר והנכון שאין למלה הזאת ריע רק תמצא בלשון ערבי, וטעמו כמו גדר ומשוכה, ע"כ. והחכם געזעניוס כיחש אותו על פניו ואמר כי בלשון ערבי תורה המלה הזאת רק על החפירה. אולם העד הנאמן כי הפירוש הראשון הוא נכון וכדעת הרב המתרגם הוא מה שנאמר להלן הסר משוכתו פרץ גדרו, וזה ראיה שגם בבנינו זכר הגדר. שרק, הרד"ק בשרשים הביאו בשם הרב אבן גיאות שהוא מין הטוב מן הגפנים, שהענבים לא ימצא בהם חרצן, (ואין כוונתו שיעדר מהם החרצן מכל וכל כי אין ספק שגם בגפן זה זרעו בו כמו בשאר פירות, אבל ענינו שהחרצנים קטנים מאד ולא נכרו היטב, וכן כתב החכם געזעניוס

(ג) וְעַתָּה יוֹשֵׁב יְרוּשָׁלִַם וְאִישׁ יְהוּדָה
שִׁפְטוּ־נָא בֵּינִי וּבֵין כַּרְמִי׃
(ד) מַה־לַּעֲשׂוֹת עוֹד לְכַרְמִי
וְלֹא עָשִׂיתִי בּוֹ
מַדּוּעַ קִוֵּיתִי לַעֲשׂוֹת עֲנָבִים
וַיַּעַשׂ בְּאֻשִׁים׃
(ה) וְעַתָּה אוֹדִיעָה־נָּא אֶתְכֶם
אֵת אֲשֶׁר־אֲנִי עֹשֶׂה לְכַרְמִי
הָסֵר מְשׂוּכָּתוֹ
וְהָיָה לְבָעֵר
פָּרֹץ גְּדֵרוֹ
וְהָיָה לְמִרְמָס׃
(ו) וַאֲשִׁיתֵהוּ בָתָה
לֹא יִזָּמֵר וְלֹא יֵעָדֵר
וְעָלָה שָׁמִיר וָשָׁיִת
וְעַל הֶעָבִים אֲצַוֶּה
מֵהַמְטִיר עָלָיו מָטָר׃

(ה) הסר משוכתו. להסר גדר המסך ומגין עליו. משוכ' הוא סייג קולים. גדר הוא גדר אבנים: והיה. הכר' לבער. שירעו בו בהמ' וחיה: (ו) ואשיתהו בתה. לשון שממה וריקנות הוא וכן (לקמן ז') בנחלי הבתות: ולא יעדר. לשון חפירות כרם הוא: ועלה שמיר ושית. מיני קוצים פתר בהם מנחם בן סרוק. ואני אומר שמיר לשון תולעת חזק הוא המבקע אבנים שבו בנה שלמה את ב"ה בענין שנאמר (יחזקאל ג') כשמיר חזק מצור. שית לשון השאת והשבר (איכה ג') לי תשאה שממה (לקמן ו') כדו מאין דורש ליכנס בו ומתוך כך תעלה בו תולעת

הכ' בדגש

בי

באור

בספר המלים שלו). ואולי יהיה שרק כאן מענין משרק בדחז"ל שהוא הכלי שמתקנין בו שער הסוס על פי סדר וערך נאה, ומזה גם הביאו לפניו שריקות המלויירין. בפסח (פסחים דף ל"ז ע"א) (עיין ערוך ערך שרק בהוראה השנייה) שענינו מתוקנים. והרד"ק באר מזה גם עובדי פשתים שריקות (להלן י"ט ט') ויתכן שיהא מזה שם סרגל בדחז"ל שענינו כלי העשוי על קו ישר (ליניאל), ונחלף הקו"ף בגימ"ל והלמ"ד למשקל ע"פ דרכי, ויהיה א"כ הפי' שנטע הכרם בשורות מתכוונות כדרך שנוטעים הגפנים, ויתורגם: ער בעפפאנצטע איהן רייהען ווייזע. מגדל, מקום לשבת השומר (ראב"ע). באשים, ענבים רעים, והרא"בע אמר: כמו חוחים, כמו ותחת שעורה באשה (איוב ל"א מ'), ובארמית באש כמו רע בעברית באש עלוהי (דניאל ו' ט"ו), והכל מענין ויבאש היאר (שמות ז' כ"א). (ג) ועתה, אחרי שספר ענין הגפן, ידמה עתה בנפשו כאלו בעל הכרם הביא יושבי ירושלים ואנשי יהודה אל כרמו והראה להם את אשר הגדיל לעשות עמו, ואיך באש הגפן מעשהו והבשיל

אשכולות

(ג) אונד נון, בעוואָהנער ירושלים'ס אונד בירגער יהודה'ס!
ריכֿטעט צווישען מיר אונד מיינעם וויינבערג!

(ד) וואַס וואַר צו טהון נאָך אַן מיינעם וויינבערג,
וואַס איך ניכֿט געטהאַן אַן איהם?
וואַרום, דאַ איך האָפֿפֿטע, ער בראָכֿטע טרויבען,
בראַכֿט' ער הערלינגע? —

(ה) וואָהלאַן! איך וויל דאָך קונד אייך טהון,
וואַס איך פֿערפֿיגע איבער מיינען וויינבערג:
וועגנעהמען וויל איך זיינען צוין,
דאַס ער אַבגעווייד׳עט ווערדע;
אַבברעכֿען זיינע מויער,
דאַס ער צערטרעטען ווערדע.

(ו) איך אומוואַנדלע איהן אין איינע וויסטע,
ער ווערדע ניכֿט בעשניטטען, ניכֿט אומגראַבען,
ער טרייבע דאָרנען נור אונד דיסטעל,
אונד דען וואָלקען וויל איך פֿערביעטהען,
צו בעטרייפֿעלן איהן מיט רעגען.

וואַר

אשכולות מרורות, ואמר לאנשים האלה ועתה וגו' הלא עיניכם הרואות כל אשר עשיתי, ומה לעשות עוד וגו'? (ד) מדוע, שעורו: מדוע אם קויתי ורנים כמוהו. (ה) ועתה אודיעה, הנה בעל הכרם חכה להם כי ישיבו אותו דבר, וכאשר ראה כי אין מענה בפיהם הודיע הוא להם את משפטיו. הסר משוכתו, גדר של קוצים סביב גדר האבנים, כמו הנני שך את דרכך בסירי' (הושע ב'ח'). (ו) ואשיתהו, לא לבד כי אהרוס את אשר בניתי להגן בעדו, ויהיה מצלא לרגל השור והחמור ויכרסמנו חזיר מיער, אבל אשיתהו גם בתה בידים, באופן שלא יוכל עוד להזמר ולהעדר. בתה, שממה, והרד"ק הביאו בשרש בת, ואמר: והנכון כי שרש בתה, בות, ע"מ קמה, ונבלע הנח בדגש בקבוץ, כנחלי הבתות (לקמן ז' י"ט), ולדעת אחרים שרשו בתת, והדגש לחסרון אות הכפל. אולם לדעתי אחד הוא עם בהו ששרשו בהה כמו שכתב הרד"ק, ונחלפה ה"א הראשונה בת"יו בעבור פגישת שתי ההא"ין כמו שהוחלפה ה"א האחרונה בוי"ו במלת בהו (ובמלת בתות הדגש לתפארת), אף שה"א היא שרשית, הנה לדעתי עיקר טעם החלוף הה"א לתי"ו הוא בעבור התדמות שיש לשני אותיות האלה בתמונתם, וכן בנל"ה גלתה עשתה ה"א הראשונה, ולא כאשר חשבו המדקדקים שהה"א הנקבה אחרי אשר החליפה את מקומה השתנה — ואין פה המקום להאריך בזה. ועל העבים, הנה אין ביד האדם לעצור את השמים ולא יהיה מטר, ולזה אמר החכם געזעניוס, כי ברעיון הנביא כבר התערב הנמשל במשל, כי ה' הוא בעל הכרם. וזה נכון מצד סגולת התפעלות הנפש, אכן גם יש לפרש הפעל אצוה על דרך התנאי כאלו יאמר אנכי ארצה לצוות על העבים לו יהיה לאל ידי, ויתורגם: זעלבסט דען וואָלקען מאָכֿ־טע איך פערביטען או׳ ז. וו. ודבר זה סבורים מרוב שיחו וכעסו כדרך איש אם יעשן חרון אפו לשאול את הנמנע.

כי

(ז) כִּי כֶרֶם יְהוָה צְבָאוֹת
בֵּית יִשְׂרָאֵל
וְאִישׁ יְהוּדָה נְטַע שַׁעֲשׁוּעָיו
וַיְקַו לְמִשְׁפָּט וְהִנֵּה מִשְׂפָּח
לִצְדָקָה וְהִנֵּה צְעָקָה׃

(ח) הוֹי מַגִּיעֵי בַיִת בְּבַיִת
שָׂדֶה בְשָׂדֶה יַקְרִיבוּ
עַד אֶפֶס מָקוֹם
וְהוּשַׁבְתֶּם לְבַדְּכֶם בְּקֶרֶב הָאָרֶץ׃

(ט) בְּאָזְנָי יְהוָה צְבָאוֹת
אִם־לֹא בָּתִּים רַבִּים לְשַׁמָּה יִהְיוּ
גְּדֹלִים וְטוֹבִים מֵאֵין יוֹשֵׁב׃

(י) כִּי עֲשֶׂרֶת צִמְדֵּי־כֶרֶם יַעֲשׂוּ בַּת
אֶחָת
וְזֶרַע חֹמֶר יַעֲשֶׂה אֵיפָה׃

הוי

תולעת: (ז) כי כרם ה' צבאות בית ישראל. לכרם הזה אתם משולים בית ישראל כי כל מה שעשה לכרם הזה עשה לישראל והכרם הוא אדם הראשון כי מצינו במדרש אגדה במקומות הרבה בתנחומא ובבראשית רבה במקראות הללו נדרשין עליו לא נטרד אד"הר עד שחירף וגידף שנאמר ויקו לעשות ענבים וגו' ובמקום אחר מצינו הושיב עליו שומרים שלא יאכל מעץ החיים שנאמר ועל העבים אצוה וכן נדרשנו עליו [א] כרם. זה אדם הראשון: לידידי. זה הקב"ה: בן שמן. בג"ע: [ב] ויעזקהו בעשר חופות האמורות (ביחזקאל כ"ח) בפרשת חירם מלך צור: ויסקלהו. מיצר הרע עד שאכל מן העץ ונכנס בו יצר הרע: ויטעהו שורק. תחלת יצירתו ממקום המזבח: ויבן מגדל בתוכו. ויפח באפיו נשמת חיים מן העליונים: וגם יקב חצב בו. מעיין נובע מקיר חכמה: ויקו לעשות ענבים. שיודה וישבח לפניו: ויעש באושים. דברים נבאשים חירף וגידף: [ג] שפטו נא. לפי שסוף המשל בא לומר שאף הם עשו במותו שואל להם המשפט: [ה] אודיעה נא אתכם. מה נראה בעיני לעשות לו ועשאתי: הסר משוכתו. טרדתיו מתוך חופותיו: והיה לבער. סופו למות ולמשול בו חיות רעות: פרוץ גדרו. טרדתיו ממחילת גן עדן: [ו] ואשיתהו בתה. לדו הושבתיו שלא נתתי תורה בימיו: לא יזמר ולא יעדר. לא ילמדו ממנו לא זכות ולא מעשה טוב: ועלה שמיר ושית. שלט בו יצר הרע ובדורותיו אחריו לעשות מעשים מקולקלים: ועל העבים אצוה. צויתי עליו שומרים לשמור את דרך עץ החיים: [ז] כי כרם ה' צבאות בית ישראל. כי כאותו הכרם לי בית ישראל עשרת השבטים הם היו לי ככרם יין ככרם זית נקרן שמן בארץ שמינה שמן כהונה שמן מלכות שמן מנורה שמן מנחות עזקתים תחלה בהיקף ענני כבוד במדבר וסקלתי' ונקיתי' מפושעי סדור' נטעתים שורק שם מאות ושם מלות כמניין שורק הוספתי עליהם על שבע מצות שנצטוו בני נח בניתי מגדל בתוכו משכני ומקדשי. וגם יקב המזבח והשיתין. ויעש באושים קילקלו מעשיהם. ועתה יושב ירושלים ואיש יהודה אשר לא גליתם עדיין שפטו נא ביני וביניהם על הרעה שהבאתי עליהם מי סרח על מי מה היה לי לעשות עוד טובה לכרמי ולא עשיתי לו. אודיע נא אתכם גם אתם המכעיסים אותי את אשר הגון בעיני לעשו' לכרמי ככל אשר עשיתי לאדם הראשון. הסר משוכתו אסלק סכינתי שעליכם המסכת עליהם כמה שנאמר (לקמן כ"ב) ויגל את מסך יהודה. פרוץ גדרו. אתוץ חימותיו: ואשיתהו בתה. ואשוינון רטישין: לא יזמר ולא יעדר. לא יסתערון ולא יסתמכון: ועלה שמיר ושית. ויהון מטלטלין ושביקין דוגמת שמיר ושית של כרם ואכל הכרם ממש במקום אחר הוא מתורגם סונאי וכור: ועל העבים אצוה. ועל נביאיא אפקד דלא יתנבון עליהון הנבואה נמשלה למטר שהעבים מקבלין אותה מן השמים כך הנביאים מקבלין הנבואה מפי הקדוש: נטע שעשועיו. כמו נטע ולפי שהוא דבוק נקוד פת"ח כמו בקר זבח שלמי' (במדבר ז'): ויקו.

שיעשו

(ז) וואַר דאָך דער וויינבערג דעם הערן דער העערשאַרען
דאַז הויז ישראל,
אונד דיא מאַננשאַפֿט יהודה זיינע ליעבלינגספֿלאַנצע,
ער האָפֿפֿטע אויף גערעכֿטיגקייט, אונד זיעהע דאַ —
נור שלעכֿטיגקייט,
אויף פֿראָממעס בעטראַגען, אונד — ניכֿטס אַלס קלאַגען.

(ח) וועהע דענען, דיא דאַ רייהען הויז אַן הויז,
פֿעלד מיט פֿעלד פֿערבינדען,
ביז פֿערשווינדעט פֿרייער רוים —
וואָללט איהר זיין איינגעזעטצט אַלליין אים לאַנדע?

(ט) אין מיינע אָהרען (טפריכֿט) דער עוויגע צבאות:
„פֿירוואַהר! דיא פֿיעלען הייזער זאָללען צור איינאָדע
ווערדען,
„דיא גראָסען אונד אַנמוטהיגען, בעוואָהנערלאָז;

(י) „דען צעהן יאָך וויינבערג צייגען איינען אימער,
„אונד איין מאַלטער אויסזאַאט טראַגט איינען שעפֿ-
פֿעל. —"

שיעשו משפט. והנה משפח. אסיפת חטא על חטא כמו מהסתפח (שמואל א' כ"ו) ספחני נא (שם ב'). ד"א לשון נגע ולפי שהוא לשון נופל על הל' בקריאתו דומה משפט למשפח וכן צעקה לצדקה נפל בו רוח הקודש בפי הנביא: (ח) הוי מגיעי בית בבית. עשרים ושנים אשרי נאמר בספר תהלים על מקיימי התורה ועשרים ושנים הוי אמר ישעיה על הרשעים: הוי. ל' צעקת אנחה על פורענו' העתידה לבא: מגיעי בית בבית. מקרבים בתיהם זה אצל זה ומתוך כך גוזלים קרקע העניים המלשים שבין ב' הבתים וכן שדה בשדה: יקריבו עד אפס מקום. שאין מקום לעני לישב: והושבתם לבדכם בקרב הארץ. כסבורים אתם שאין חלק להקב"ה ולא לעניים בארץ חלקו במעשרות אתם גוזלים ולעניים את חלקם שתהיו אתם לבדכם יושבים בה: (ט) באזני ה' צבאות. אמר הנביא שתי אזני שמעו כשנגזר עליהם גזירה מאת ה' ונשבועה אם לא על דבר זה בתים רבים לשמה יהיו ובתים גדולים וטובים יהיו מאין יושב: (י) כי עשרת צמדי כרם. ומפני הרעב יגלו יושבי הבתים מאין יושב בה וגם זאת תהי' לכם מדה במד' על הקרב' השדה בשדה שגזלת' חלקו של מקום במעשר הארץ: עשרת צמדי כרם. (ארפינ"ט בלע"ז). ואומר אני בדי עבוד' יום אחד בצמד בקר קרוי צמד: יעשו בת אחת. מדה אחת של יין בת שלש סאין וזרע חמר בית כור שהוא שלשים סאין של תבואה

וועֿ

באור

(ז) כי כרם, כי לאמתת הדבר, ולדעת הרב המתרגם יהי' כי במקום הלא ויובן בחסרון מלת המליצות היה (ואין זה זר כנודע), ושעורו: הלא בית ישראל היה כרם ה' צבאות ויקו למשפט וגו'. והנה עתה יבאר הנביא המשל, אך מרוב קנאתו יבאר כאן רק החלק השני מן המשל שהוא ויקו לעשו' ענבים ויעש באשים, ולא החלק הראשון שהוא תקון הכרם שירמוז על כל הטובות אשר עשה ה' עם ישראל כי נודע הוא. למשפט והנה משפח, לשון נופל על לשון, וכן לצדקה ולצעקה, והרב המתרגם: השכיל להעתיק בל"א גם במלות מתדמות, והענין הוא כי קוה שיעשו משפט לאביוני ארץ, והנה המה לחברת העם כסם את כנגע ממאיר; שיגמלו טוב ולדקה איש לרעהו, ואך זעקת העשוקים באה לפניו. (ח) הוי, לדעתי זה דברי לעקת העניים אשר תמם יזעקו על עושקיהם שמימה ואומרים הוי וגו'. מגיעי בית, מסיגי גבול ולוקחים בחזקה הבתים והשדות שהם על מכר נחלתם, כענין אחאב עם נבות היזרעאלי. והושבתם, אם שגם אלה דברי העשוקים אשר הסבו את פניהם נגד העושקים, או שהמה דברי הנביא עצמו שקורא זה בחמת רוחו, כאלו אתם לבדכם תרלו לשבת בארץ. (ט) באזני, הרב המתרגם תרגם כדעת יונתן ורש"י ורד"ק, שהענין, באזני דבר ה', וכן אמר החכם געזעניוס שהוא כמו ונגלה באזני ה' צבאות אם יכופר וגו' (לקמן כ"ב י"ד). ואף הראב"ע אמר שיש לפרש בחסרון מלת אמר או קול, אולם פירש גם הטעם באזני אני ה' זה החמס שעשיתם. ולדרכי שפסוק הקודם המה דברי העניים יולדק היטיב לפ"ז באזני כי שמעתי את לעקתכם, ולכן נשבעתי: אם לא בתים, מדה כנגד מדה, המה ירלו לשבת לבדם בארץ, ועתה נחלתם לשמה ובתימו מאין יושב.
(י) כי עשרת צמדי כרם, כמו שפירש רש"י, והנה כל המפרשים הבינו זה כי ישלח ה'

מארם

(יא) הוֹי מַשְׁכִּימֵי בַבֹּקֶר
שֵׁכָר יִרְדֹּפוּ
מְאַחֲרֵי בַנֶּשֶׁף
יַיִן יַדְלִיקֵם׃
(יב) וְהָיָה כִנּוֹר וָנֶבֶל תֹּף וְחָלִיל
וָיַיִן מִשְׁתֵּיהֶם
וְאֵת פֹּעַל יְהוָה לֹא יַבִּיטוּ
וּמַעֲשֵׂה יָדָיו לֹא רָאוּ׃
(יג) לָכֵן גָּלָה עַמִּי מִבְּלִי־דָעַת
וּכְבוֹדוֹ מְתֵי רָעָב
וַהֲמוֹנוֹ צִחֵה צָמָא׃
(יד) לָכֵן הִרְחִיבָה שְׁאוֹל נַפְשָׁהּ
וּפָעֲרָה פִיהָ לִבְלִי־חֹק
וְיָרַד הֲדָרָהּ וַהֲמוֹנָהּ
וּשְׁאוֹנָהּ וְעָלֵז בָּהּ׃
(טו) וַיִּשַּׁח אָדָם וַיִּשְׁפַּל־אִישׁ
וְעֵינֵי גְבֹהִים תִּשְׁפַּלְנָה׃
(טז) וַיִּגְבַּהּ יְהוָה צְבָאוֹת בַּמִּשְׁפָּט
וְהָאֵל הַקָּדוֹשׁ נִקְדַּשׁ בִּצְדָקָה׃

ורעו

רש"י

יעשה איפה שלש סאין: (יא) מאחרי בנשף. לשתות יין בלילות: יין ידליקם. בוער בם: (יב) כנור ונבל. נימין יתרות יש בנבל מן הכנור ולמה נקר' שמו נבל שמנבל כל מיני כלי זמר במדרש תהלים: תוף. של עור הוא: וחליל. אבוב של קנה בלמיי"ל בלעז: ואת פועל ה' לא יביטו. ובאורייתא דה' לא איסתכלו: ומעשה ידיו לא ראו. עשו עצמם כאילו לא ראו את גבורותיו. ד"א לא קלסוהו שחרית יוצר אור ולא ערבי' המעריב ערבי': (יג) מבלי דעת. לפי שהיה לבם בלי דעת: וכבודו מתי רעב. נכבדיו ימותו ברעב: לחם למ'. לשא כנגד רוב משתיה'. לשה תרגום של כמא': (יד) לכן הרחיב'. מדה במדה הם הרחיבו נפשם לבלוע מאכל ומשתה לרוב ופערו פה לבלוע אף שאול תרחיב נפשה לבלוע. ופערה. ופתחה: לבלי חק. באין סוף ולמה לבלי חק לפי שלא היה בידם של אלו חק וקצבה לתפנוקים': וירד. שם הדרה של ירושלי': ועלז בה. העליזי' שבה: (טו) וישח. ויתלש תקוף גברין. ולפי מדרשו זה הקב"ה שהם גרמו לו להראות כאיש נדהם וכן הוא אומר, צור ילדך תשי (דברים ל"ב) ואומר בעצלתים ימך המקרה (קהלת י'): (טז) ויגבה ה'. צבאות במשפט. כשיעשה משפטים בהם יגבה שמו בעולם. במשפט יושטיצ"א בלע"ז: והאל הקדוש. יתקדש בתוך הצדיקים הנשארים בהם:

ורעו

באור

אשר בתבואת הארץ, אך לדעתי הענין הוא שיהיו רק אנשים מעטים אלוצי כח לעבוד את האדמה, ולזה גם כר נרחב יוציא רק מעט. והנה שני הפסוקים האלה ט' וי' המה פתרון חלק השלישי מן המשל (פסוק ה' ו') כאשר יראה המעיין. (יא) הוי משכימי בבקר, מוסב למעלה פסוק ז', שאמר שהם גוזלים וחומסים ועושים עשר לא במשפט ולא בעמל ידיהם, ולזה ילכו אחרי תאות לבם, ויתנו את הונם אשר לא יגעו ולא עמלו בו במחיר יין ושאר תענוגות בני אדם, והנה יספר איך יכלו בהבל ימיהם ללא יועיל, כי בקר השכם

כאשר

(יא) וועהע דען זיך אויפמאַכענדען פריה אַם מאָרגען,
בערוישענדעם יאַגען זיא נאַך,
פערווייהלען שפּאֶט אַם אַבענד,
ביז דער וויין זיא ערהיטצט;

(יב) דאַ איזט ציטהער אונד האַרפע, פויקע אונד פלאֶטע—
דער וויין איהר הויפּטגעטראֶנק,
דאָך אויף דיא טהאַט דעם עוויגען וואָללען זיא ניכט
אַכטען,
אונד זיינער האֶנדע ווערק ניכט שויען.

(יג) דאַרום וואַנדערט מיין פאָלק בערויבטען זיננעס,
זיין אַדעל פערהונגערט,
זיין פאֶבעל לעכצט פאָר דורשט.

(יד) דאַרום ערווייטערט דיא האֶללע איהרען גיעריגען שלונד,
אונד שפּעררט אויף איהרען ראַכען אָהנע מאַאס,
אונד היגאַב פאֶהרט איהרע העררליכקייט אונד איהר
פאֶבעל
אונד איהר געפּראֶנגע— אונד דאַז ערגאֶטצליכע איזט
נון אין איהר.

(טו) זאָ ווירד געביינט דער אירדישע,
זאָ זינקט דער מענש,
דיא שטאָלצען בליקקע מיססען זיך זענקען.

(טז) אונד ערהאַבען איזט דער העדר צבאות אים גערייכטע,
דער הייליגע גאָטט געהייליגט דורך גערעכטיגקייט.

ראַן

כאשר יצא אדם לפעלו ולעבודתו המה שכר ירדפו ולעת ערב אם ישוב האדם לאהלו עיף ויגע לנוח על משכבו המה מאחרים על היין. (יב) ואת פעל ה', לדעתי הענין שהם יושבים כל היום בבית משתה היין להתענג בקול שירים, ולא יצאו כלל השדה לראות בעבודת אדמתם, ולכן לא יראו נעם פעל ה' בטבע ופלאי היצירה. (יג) לכן גלה, זה נמשך מן הקודם, יען כי אדירי העם ובעלי הזרוע לקחו בחזקה כל נחלת שדה וכרם, והמה נטבעו ביין מכולו' התאוות והמותרות, ואת אדמתם לא יעבדו כראוי, לכן מרוב הפינוק לא יעצרו עוד כח לעמוד לפני אויב, לזה ישיגם עד מהרה חרב ורעב. מבלי דעת, חכמי העמים פתרו כאן פתאום, והרב המתרגם בחר בדעת רש"י שאמר לפי שהיה לבם בלי דעת. ואולי ירצה לאמ' שלבו בגולה ועודם הם שכורי יין ושתויי שכר ומשוללי דעת נכונה. מתי רעב, יונתן תרגם: מיתין בכפנא, כאלו כתיב מתי בצירי המ"ם, והרד"ק מאן בזה ואמר שהכוונה אנשי רעב כמו מתי מספר, וכן דעת הראב"ע שאמר כי מתי עומד במקום שנים ושעורו והמונו מתי לחם למא, והנה כבודו המה הגרים, והמונו יתר העם. צחה צמא, לחה הוא תרגום של צמא ועיקרו מן לח ולחלחות (רד"ק וראב"ע) וכבר דברנו מזה בבאורנו לספר נחמיה (ד' ז') ע"ש. (יד) לכן הרחיבה, יען כי רבו הרוגי חרב ועטופי רעב לכן הרחיבה השאול את עצמה לקבל המתים. והנה יש בהוראת נפש גם ענין החפץ והתשוקה כמו אם יש את נפשכם (בראשית כ"ג ח') וכדומה, ולזה העתיק הרב המתרגם גיעריגען שלונד. הדרה, נגד וכבודו מתי רעב, וכנוי הנקבה על ציון או על יהודה. והמונה ושאונה, נגד והמונו צחה צמא. ועלז בה, כמ"ש רש"י, וכן פירש הרד"ק ואמר: כי ושאונה כפל של והמונה, ועלז בה כפל הדרה. ויש גם לפרש ועלז בה על השאול, (ויהיה עלז פעל עבר ע"מ פעל מהופך לעתיד), כי שאול מצינו גם בלשון זכר כמו ערום שאול נגדו (איוב כ"ו ו'), והכוונה כי השאול תשמח בזאת, ובא בה בנקבה, כי הענין על כל המספר, והוא כנוי סתמי, ויתורגם: אונד זיא דיא הֶללע ווירד דעססען זיך זעהר ערפריען. או שיהיה עלז שם, ובה מוסב על השאול, והענין כי בשאול תהיה שמחה וגילה אם הדר ציון ירד שמה. ולדעת הרב המתרגם, הכוונה, כי כל עליזת ציון עתה בשאול תשכון, ויפה העיר החכם געזעניוס כי בליעת עדת קרח היתה מול עיני המליץ. (טו) וישח אדם, פסוק זה ופסוק ט"ז המה ע"ד מה שאמר לעיל פרשה ב' פסוק ט' י"א.

ורעו

(יז) וְרָעוּ כְבָשִׂים כְּדָבְרָם
וְחָרְבוֹת מֵחִים גָּרִים יֹאכֵלוּ:
(יח) הוֹי מֹשְׁכֵי הֶעָוֹן בְּחַבְלֵי הַשָּׁוְא
וְכַעֲבוֹת הָעֲגָלָה חַטָּאָה:
(יט) הָאֹמְרִים יְמַהֵר יָחִישָׁה מַעֲשֵׂהוּ
לְמַעַן נִרְאֶה
וְתִקְרַב וְתָבוֹאָה עֲצַת קְדוֹשׁ יִשְׂרָאֵל
וְנֵדָעָה:
(כ) הוֹי הָאֹמְרִים לָרַע טוֹב
וְלַטּוֹב רָע
שָׂמִים חֹשֶׁךְ לְאוֹר
וְאוֹר לְחֹשֶׁךְ
שָׂמִים מַר לְמָתוֹק
וּמָתוֹק לְמָר:
(כא) הוֹי חֲכָמִים בְּעֵינֵיהֶם
וְנֶגֶד פְּנֵיהֶם נְבֹנִים:
(כב) הוֹי גִּבּוֹרִים לִשְׁתּוֹת יָיִן
וְאַנְשֵׁי־חַיִל לִמְסֹךְ שֵׁכָר:

מצדיקי

(יז) ורעו כבשים כדברם. צדיקים המשולים כעדר הרחלים. כדברם כמנהגם ביושר ובמדה שכלכלים דבריהם במשפט ככבשים הללו. ורבותנו דרשו כדבר' כמדובר בם נחמו' הנדברו' להם: וחרבות מחים. בתי הרשעים שהן שמנים. מחים שמנים כמו עולות מחים אעלה (תהלים ס"ו): גרים יאכלו. הצדיקים שהם גרים יאכלום: (יח) הוי מושכי העון. גוררים יצר הרע עליהם מעט מעט בתחילה בחבלי השוא כחוט של קורי עכביש ומשנתגרה בהם מתגבר והולך עד שנעש' כעבו' העגל' שקושרין בו את הקרון למשוך: השוא. דבר שאין בו ממש: חטאה. חטא: (יט) יחישה מעשהו. פורענות שהוא אומר להביא: למען נראה. דבר מי יקום: (כ) האומרי' לרע טוב. מקלסין עובדי כוכבי' ומזלות ורע בעיניה' לעבוד הקב"ה שהוא טוב: שמי' חשך לאור. דבר שהוא עתיד להביא עליהם חשך אומרי' שיאיר להם: שמים מר למתוק. עון שהוא עתיד להביא עליהם פורענות מר אומרי' שימתיק להם: ומתוק למר. עבוד' הקדוש ב"ה המתוקה אומרי' מרה היא: (כב) למסוך שכר. למזוג שכר תיקון המשקה קרוי מסך:

באור

(יז) ורעו, הנכון כדעת הראב"ע שלפי שהאשור בלעה כל רשעי הארץ, לכן ירעו עתה כבשים עניי הארץ במקומות מושבותם כאלו הם על מרעה הצאן באין מחריד, וכבר בא הציור הזה עוד פעמים בספר הזה (לקמן י"ז ב', ול"ב י"ד). כדברם, ענינו כבדברם, והוא מקום המרעה, ומזה וינהג את הצאן אחר המדבר (עיין שרשים לרד"ק שרש דבר), וכבר דברנו מזה בכמה מקומות בבאורנו לספרי תנ"ך. מחים, שמנים, כמו עלות מחים אעלה לך (תהלים ס"ו ט"ו) ופה על צד השאלה לעשירי עם כענין דשני ארץ (שם כ"ב ל'). גרים יאכלו, כמו גרים, כלומר זרים יקחו להם את החרבות האלה, ויטעו שם כרמים ויזרעו שדות ויאכלו את פרים, כן הוא לדעת המפרשים, ולי נראה לפרש גם כאן בחסרון בי"ת השמוש ושעורו ובחרבות מחים גרים יאכלו, וגרים הוא תאר להרועים, אשר רק יום או יומים או חדש ימים יעמדו במקום אחד, ואיננו כמו גרים אשר יתנו משכנם בארץ לא להם, ועם זה

נקשרו

(יז) דאַן ווירדען שאַפע וויא אויף איהרער טריפט,
פּאַם רואין דער וואָהלגענאָהרטען צעהרען פרעמדלינגע.
(יח) וועהע דענען, דיא דיא שולד הערנאַנציעהען אַן באַנ־
דען דעם טרוגס,
אונד וויא מיט וואַגענזיילען דיא זינדע;
(יט) דיא דאַ שפרעכען: ער איילע — בעשלייניגע זיין ווערק,
דאַס וויר'ס זעהען,
עס נאַהע אונד טרעפע איין דער ראַטהשלוס דעס
הייליגען ישראל'ס,
דאַס וויר'ס ערפאַהרען.
(כ) וועהע דענען, דיא דאַ נעננען דאַז באָזע גוט
אונד דאַז גוטע באָז,
דיא דאַ מאַכען פינסטערניס צו ליכט
אונד ליכט צו פינסטערניס.
יאַ מאַכען דאַז ביטטערע צום זיסען,
אונד דאַז זיסע צום ביטטערן.
(כא) וועהע דענען, דיא ווייזע זינד אין איהרען אויגען,
אונד נאַך איהרער אַנזיכט קלוג.
(כב) וועהע דען העלדען ביים טרינקען דעם וויינעס,
דען טאַפּפערן מאַננען ביים איינשענקען דעם בערויש־
שענדען;

זיא

נקשרו שני המאמרי' האלה היטיב, כי אמר שסביב המרבו' ירעו לאן, והרועי' אשר ינהגום יתאספו אל המרבות לאכול שם לחם. (יח) הוי משכי העון, רוב המפרשים באו שמושכין אליהם העון, אבל לפ"ז בל נוכל לכוון היטיב מלות בחבלי שוא אשר לא יאות כלל לענין המשל, ודרש חז"ל בזה ידוע (עיין רש"י), אולם אם גם דבריהם מיוסדים על אדני האמת ומנהג הטבע, בכל זאת חדול לא יחדל מהיו' דרש, ואיננו כפי פשטות המליצה כאשר יבין כל משכיל, ויתכן לאמר כי המליץ דימה את העון כאלו הוא רוכב על מרכבתו והרשעים האלה יאסרו עצמם לרכבו ולנהגהו מרוב חשקם בו (והמליצ' הזאת כבר נהוגה גם בשאר לשונות כידוע), ואמר שהם מושכין את העון בחבלי שוא, כי הם אסורים במרכבתו בשגם כי היטיב ייטיב עמם, ובאמת רק הרע ירע להם, ולזה הם אך חבלי שוא. ובעבות, שעורו ובעבות העגלה מושכים את החטאת. והחכם געזעניוס פירש עון וחטאה כמו גדול עוני מנשוא (בראשית ד' י"ג) שענינו העונש, ואמר שהם מושכים את העונש אליהם בחבלי השוא והוא החטא והפשע. והפירוש הזה נראה בעיני יותר, כי המשך הפסוקים לדעתי כן הוא: הנה אחרי אשר קרא הנביא את דבריו באזני העם מתחלת הפרשה עד פסוק י"ח, ראה כי אין איש שם על לב והיו מלעיגים לו, כי אמרו לא תבוא ולא תגיע אלינו הרעה, הלא לבנו כלב האריה לעמוד נגד כל צר הצורר, ובחכמתנו כי רבה כרתנו ברית עם מצרים והוא יצילנו מכף מלך אשור (כי הנבואה הזאת נאמרה כנזכר בסוף הפרשה כאשר הקריב מלך אשור את מחנהו ואז מצרים נתנו יד, כמבואר זה בכמה מקומות), וכאשר יבאר בפסוקים הבאים, ולזה שפך הנביא עליהם את חמת רוחו, ואמר שהם מושכים בחבלי שוא כלומר בתקוות נכזבה. (יט) האומרים, הנביא היה בעיניהם רק כמתעתע ויהתלו עליו. יחישה וכן ותבואה, תבוא בה"א נוספת בנסתר ונסתרת שלא במנהג, ויש מעטים כיוצא בו ובפרט בשמות ונחים שלא ירנו בהם תנועות. קדוש ישראל, גם זה דרך התול כי לא האמינו בו, או שרק לנביא לא האמינו כי ה' שלחו. (כ) הוי האמרים, כי יאמינו לדברי נביאי השקר אשר ירעו להם, ושמים בזה חשך לאור, כי הולכים בחשך, ואור הנבואה האמתית לא נגה להם. מר למתוק, דברי חלקלקות נביאי השקר אשר יפתום בפיהם, ודבריהם באמת מרים כלענה ימתקו להם, ודברי נביא האמת שהם טובים ומתוקים מרים יחשבו. (כא) הוי חכמים, כאשר אמרנו כי יחשבו זאת לחכמה ששמו כסלם במצרים ולא ישענו על קדוש ישראל. (כב) הוי גברים, הנביא גם הוא יהתל בהם אמר שהם ינצחו בגבורתם, ובאמת המה רק גבורים לשתות יין.

מצדיקי

(כג) מַצְדִּיקֵי רָשָׁע עֵקֶב שֹׁחַד
וְצִדְקַת צַדִּיקִים יָסִירוּ מִמֶּנּוּ:
(כד) לָכֵן כֶּאֱכֹל קַשׁ לְשׁוֹן אֵשׁ
וַחֲשַׁשׁ לֶהָבָה יִרְפֶּה
שָׁרְשָׁם כַּמָּק יִהְיֶה
וּפִרְחָם כָּאָבָק יַעֲלֶה
כִּי מָאֲסוּ אֵת תּוֹרַת יְהוָה צְבָאוֹת
וְאֵת אִמְרַת קְדוֹשׁ־יִשְׂרָאֵל נִאֵצוּ:
(כה) עַל־כֵּן חָרָה אַף־יְהוָה בְּעַמּוֹ
וַיֵּט יָדוֹ עָלָיו
וַיַּכֵּהוּ וַיִּרְגְּזוּ הֶהָרִים
וַתְּהִי נִבְלָתָם כַּסּוּחָה בְּקֶרֶב
חוּצוֹת
בְּכָל־זֹאת לֹא־שָׁב אַפּוֹ
וְעוֹד יָדוֹ נְטוּיָה:
(כו) וְנָשָׂא־נֵס לַגּוֹיִם מֵרָחוֹק
וְשָׁרַק לוֹ מִקְצֵה הָאָרֶץ
וְהִנֵּה מְהֵרָה קַל יָבוֹא:
(כז) אֵין־עָיֵף וְאֵין־כּוֹשֵׁל בּוֹ
לֹא יָנוּם וְלֹא יִישָׁן
וְלֹא נִפְתַּח אֵזוֹר חֲלָצָיו
וְלֹא נִתַּק שְׂרוֹךְ נְעָלָיו:

אשר

(כג) וצדקת צדיקים. שכן ראויין לזכות בבית דין יסירו ממנו ומחייבין אותו בדין וגוזלין ממונו: (כד) לכן. והיה הדבר הזה לכם וגו': כאכל קש לשון אש. כאכול את הקש לשון האש: וחשש. תרגם יונתן ובעמיר' קשין של שבולין ובחשש אשר הלהב' תרפנו ותעשנו אפ': כמק. כדבר הנימוק: ופרחם. גדולתם: כאבק. העולה לפני רוח ומסתלק כך תסתלק: (כה) על כן. על מעשיהם הללו: וירגזו ההרים. מלכיהם ושריהם: כסוחה. כרוק וקיא הניסח מתוך גופו של אדם שהוא מאוס ובלשון חכמים קרוי סחי וכן סחי ומאוס (איכה ג'): בקרב חוצות. כן יהיו מאוסי' בין האומות: בכל זאת. הבאה עליהם: לא שב אפו. לא נתקנו במעשיה' להשיב אפו מהם: נטויה. להרע להם: (כו) ונשא. הקב"ה: נס לגוים. ירמז להם רמזים להתאסף ולבא עליהם נשיאת נס הוא כמו כלונס ארוך ונותנין בראשו בגד ועולין בראש הר גבוה ורואין אותו מרחוק והוא סימן לקיבוץ בני אדם וכן על עמים ארים נסי (לקמן מ"ט) וכן ושים אותו על נס (במדבר כ"ד) כלונס פירק"א בלע"ז ועל שם שהוא לאות קרוי נס: ושרק. שיבלי"ר בלע"ז אף הוא סימן לקיבוץ: מקצה הארץ. שיבאו מרחוק לצור על ישראל: קל יבוא. האויב עליהם כמו שמפרש והולך: (כז) אין עיף ואין כושל בו. לא ייעף ולא יכשל במרוצתו לקיים ימהר יחישה שהם אומרים לפניו: נפתח. לשון ניתר כמו ויפתח הגמלים (בראשית כ"ד): ולא נתק. ולא יראו שום סי' כשלון לירא ממנו מלבא:

באור

(כג) מצדיקי רשע, אחרי אשר רפתה רוחו הקשה, שב המליץ לתחלת תוכחתו שאמר למשפט הנה משפח לצדקה והנה צעקה, ואמר נגד לצדקה והנה צעקה, הוי מגיעי בית בבית,

(כג) זיא שפרעכען לאָז דען שולדיגען פיר בעשטעכונג,
אַבער דאַז רעכט דער גערעכטען ענטריקקען זיא פאָן
איהנען.
(כד) דאַרום וויא שטאָפפעל דיא צונגע דעם פייערס פריסט,
אונד שטראָה אין דער פלאַממע צוזאַממען זינקט;
זאָ זאָלל איהרע ווארצעל וויא מאָדער זיין,
אונד איהר שפראָם וויא שטויב אויפפליעגען,
דען זיא פעראַכטען דיא לעהרע דעם העררן דער
העערשאַארען,
אונד דאַז וואָרט דעס הייליגען ישראל'ס פערשמעהען זיא.
(כה) דאַראָב ענטברענט דער צאָרן דעם עוויגען געגען
זיין פאָלק,
ער שטרעקט זיינע האַנד אָב איהם אויס,
אונד שלאָגט עס — דאַס זיא בעבען דיא בערגע,
אונד זיעהע! דעססען לייכנאַם וויא קעהריכט אינמיט-
טען דער גאַססען —
בייא אַללדעם ווענדעט ער ניכט אַב זיינען צאָרן,
אונד נאָך איזט זיינע האַנד אויסגעשטרעקט.
(כו) ער ערריכטעט איין פאַניער דען פאָלקערן אין דער פערנע,
אונד ציטשעט איינעם הערבייא פאָם ענדע דער ערדע,
אונד זיעהע! איילענדס שנעלל טריפפט עס איין;
(כז) קיין מירער אונד קיין שלאָטטערנדער איזט אונטער איהם,
קיינער שלוממערט, קיינער שלאָפט,
עס לאָזט זיך ניכט דער גירטעל זיינער לענדען,
אונד ניכט צעררייסט דער ריעמען זיינער שוהע,

יאמר עתה לעמת למשפט והנה משפח, מצדיקי רשע וגו'. יסירו ממנו, יסירו ממנו צדקתו וירשיעו אותו, ואמר ממנו בל"י על צדיקים כמ"ש הראב"ע והרד"ק לפי שכוונה על כל אחד ואחד מהם. (כד) כאכל קש, שעורו כהיפך כאכול לשון אש קש, והקדים הפעול אל הפועל לפי שהכוונה ידועה, (מדברי הרד"ק): להבה ירפה, פי' הראב"ע כי ירפה עומד, ושעורו, החשש ירפה בלהבה (או שיובן בחסרון מ"ם מלהבה והענין אחד), שאם יהיה יוצא היה צ"ל תרפה; אולם הרד"ק כאן אמר שהוא יוצא, וכתב בשרשיו שענינו וחשש לשון להבה ירפה, כי לשון הוא גם משותף ובא גם בזכר כמו ולשוני מדבק מלקוחי (תהלים כ"ב ט"ז) ועוד כמוהו. וחשש פירש הרד"ק בשרשי' שהוא הקש הדק והגבבה (ועי' בערוך ערך חש בהוראה השלישית). כמק, שרשו מקק והוא דבר הנימוח ונמס, כמו מקק של סופרים בדברי חז"ל (רד"ק). והחכם געזעניוס העיר שהמליץ לא שמר פה תכונת המשל, כי משרפת אש כל ימק השרש, ונראה לי שהכוונה אחרי שהשרש היה נמק לא יהיה לצמח שום רטיבות וימולל ויבש ויאוכל בהרימו אש, ולכן ופרחם כאבק יעלה. (כה) וירגזו, מקול ההכאה, והענין כאלו ישמע הד הרים ונראה כאלו ההרים יחרדו ויצעקו. כסוחה, לדעת יונתן ורש"י (ע"ש) יהיה שרשו סוח והכ"ף לדמיון, אך הראב"ע והרד"ק אמרו כי שרשו כסח שענינו הכריתה, כמו שרופה באש כסוחה (תהלים פ' י"ז), ויראה לי שעיקרו כְּכְּסוּחָה בשתי כפי"ן (ולא כאשר חשב הראב"ע כי שני משקלים לו) אך בעבור פגישת שתי אותיות דומות השמיטו כ"ף אחת, רק בעבור הדגש הראוי אחרי ה"א הדעת נקדו הכ"ף הכתובה בפת"ח, ובזה כבר סרו שתי הטענות שהעיר החכם געזעניוס נגד הדעת הזאת, באמרו כי א' המשקל פעולה הוא תמיד פועל ולא פעול וב' שתחסר כ"ף הדמיון. ובעיקר ההוראה הענין אחד, כי גם כסח נאמר על דבר שנעקר וניסח ממקומו ויושלך על פני חוצות, והנה בפסוק הזה דבר מן הדבר או הרעב ואח"כ ידבר מן חרב האויב אשר יביא ה' עליהם. (כו) ושרק, ענין שריקה הוא קול הצפצוף אשר בו יאסוף הרועה או המנהיג בהמות הביתיות, ומזה שריקות עדרים (שופטים ה' ט"ז), וכן אשרקה להם ואקבצם (זכריה י' ח'). והנה מהרה, כאשר תפלתם באמרם ימהר יחישה מעשהו כמו שפירש רש"י בכתוב הבא, והכוונה על מלך אשור, וכמו שבא להלן (ז' י"ח) ישרוק ה' וגו' ולדבורה אשר בארץ אשור (וע"ש בבאור). (כז) ואין כושל, לדעת הרב המתרגם שאין אחד שיהיה לו ברכים כושלות מרוב הדרך, והוא נרדף א"כ עם אין עיף. לא ינום, אולי הכוונה, אף שלא ינום ולא יישן אחד מהם בכל זאת לא יעפו ולא ייגעו. ולא נפתח, כל כך חגרו בעוז אזור מתניהם ושרוך נעליהם

(כח) אֲשֶׁר חִצָּיו שְׁנוּנִים
וְכָל־קַשְּׁתֹתָיו דְּרֻכוֹת
פַּרְסוֹת סוּסָיו כַּצַּר נֶחְשָׁבוּ
וְגַלְגִּלָּיו כַּסּוּפָה׃
(כט) שְׁאָגָה לוֹ כַּלָּבִיא
וְשָׁאַג כַּכְּפִירִים
וְיִנְהֹם וְיֹאחֵז טֶרֶף
וְיַפְלִיט וְאֵין מַצִּיל׃
(ל) וְיִנְהֹם עָלָיו בַּיּוֹם הַהוּא
כְּנַהֲמַת־יָם
וְנִבַּט לָאָרֶץ וְהִנֵּה־חֹשֶׁךְ
צַר וָאוֹר חָשַׁךְ
בַּעֲרִיפֶיהָ׃

ישאג קרי

(כח) כצר. ת"י כטינרא כמו צר: וגלגליו. אופני מרכבותיו: (כט) שאגה. אימה תהיה זו עליכם כמו לביא: ויפליט. יצילנו לטרפו מיד כל הבאים להצילה. יפליט איסקמולייר בלע"ז: (ל) וינהום. אותו האויב על עם ה' הנזכר למעלה: כנהמת ים. אשר יהמו גליו כן יבא בקיילות סוסות: ונבט לארץ. ל' הבטה יביטו ישראל יכפו שיעזרום מלכי הארץ שהם סומכין עליהם כענין שנאמר היורדים מצרים לעזר' (לקמן ל"א): ונבט. לשון נפעל כמו לא נפתח ולא נתק והוי"ו גורמת לו להסב הדיבור להבא אייר"ט אישגר"די בלע"ז: והנה חשך. שלא יבא עוזר להם: צר ואור חשך. כמו וכשל עוזר ונפל עזור (שם) מי שצר לו שבאת עליו הצר' וזה שבא להאיר לו שנים' חשכו ויש פותרים צר היא הלבנה שנתמעטה ואור היא החמה: בעריפיה. בבא מאפלים שלה לשון יעריף כמטר (דברים ל"ב) וכן דרך בערוף מטר האור מאפיל:

בשנת בשנת

באור

שלא יפתחו ולא ינתקו בארך הדרך, וגם אליו כבר שנונים וקשתותיו דרוכות, וכל זה יורה על רוב התאמצם להלחם איש מהר, (כח) כצר, כבר תרגם יונתן כטנרא תקיפין, וטנרא הוא האבן החזק (עיין ערוך ערך טנור). ואמר הרד"ק שלא יכאיבו מן הדרך, ולא היו צריכין להטיל להם ברזלים. והנה צר הוא כמו צור וכמו שאמר הראב"ע כי משקלי השמות משתנים. וגלגליו, גלגלי מרכבתו יבואו מהרה כסופה, וכן נאמר בירמיה (ד' י"ג) וכסופה מרכבותיו. (כט) שאגה, אחרי שדבר מקלות מרוצתו וכי הוא מוכן למלחמה ספר עתה מעוז גבורתו, ואמר שמקולו יחת כל, ונודע הוא כי כל העמים הפראים, בקול מר צורח יפלו על מערכת האויב. ויפליט, נבוכו המפרשים לבאר מה ענין הפלטה הזאת, (עיין רש"י, והרד"ק פירש, יקח הפלטה, והוא ארץ יהודה, וזה רחוק. והראב"ע אמר וז"ל ירצה שיפליט לראות אם יש מציל עכ"ל, ודבריו כדברי ספר החתום. והרב המתרגם האיר לנו כוונתו, והיא, כי המשל הזה לוקח מן החתול אשר יתקלס בעכבר עת טרפו, ישלחהו לחפשי, ויאחז בו, פעמים רבות טרם יבלעהו, והפירוש הזה גם נכון מאד ביחס אל הנמשל המכוון ממנו, כי כבר מבואר במלכים ב' (פרשה י"ח) שכאשר עלה סנחרב על חזקיה הוא חזקיה הקדים פניו במנחה, נתן לו כל הכסף הנמצא בית ה' וקצץ את דלתות היכל, וכפי הנראה נתן לו סנחריב הרווחה מעט, והשלים עמו, ואך אחר ימים שב עלה עליו וכאשר באר‍נו זה גם בבאורנו ע"ש. (ל) ונבט, לדעת הרד"ק הוא מבנין פיעל, ובא ע"הם בפתח

כמו

(כח) דעססען פפיילע געשארפט זינד,
אונד דיא זאממטליכען באָגען געשפאננט;
דיא הופע זיינער ראָססע ווערדען קיזועלן פערגליכען,
אונד זיינע רעדער דעם שטורמווינדע.

(כט) זיין געברילל איזט וויא דעם לייען,
עס ברילט וויא יונגע לאָווען,
אונד עס טאָבט אונד פאַקט דיא בייטע;
עס לאָססט ווידער לאָז — אונד ניעמאַנד רעטטעט.

(ל) עס טאָבט ענטגעגען איהם אַן יענעם טאַגע
וויא מעערעסטאָבען —
מאַן שויט צור ערדע, אונד זיעהע — פינסטערניס,
דראַנגזאַל — אונד דאַז טאַגעסליכט פערדיסטערט זיך
אין זיינען וואָלקען.

כמו אבד ושבר בריחי' (איכ' ב' ט'), ולדעת רש"י הוא נפעל ויבוא על נכון כמו לא נפתח לא נתק, ולדבריו יהיה השרש נבט כפעל שקף שיבוא גם בנפעל גם בהפעיל להיראה אחת בבחינות שונות (עיין רד"ק בשרשים), כמו בעד החלון נשקפה (שופטים ה' כ"ח) השקיפה ממעון קדשך (דברים כ"ו ט"ו); ויהי' איך שיהיה ונבט הוא פעל סתמי, וכמו שתרגם הרב, והכוונה על עם ישראל. לארץ, יתכן שהכוונה אל ארץ הידוע (ולכן נקמצה הלמ"ד) והיא ארץ מצרי' אשר בטחו בעזרתה (כמפורש במקומו'), ואמר שהם הביטו בעינים כלות, אבל גם הארץ הזאת כסה חשך ענן וערפל, ולא ראו שם אור, והיה בערפיה שב על ארץ מצרים. חשך צר, הרד"ק אמר כלומר חשך האויב הבא עליו, ואף על פי שנמלת חשך עמד הטעם (כלומר טעם מפסיק) דבק עם צר, ע"כ; אולם יותר נראה דעת הראב"ע שאמר והנכון שהוא כמשמעו להיות צר כמו צר ומצוק מצאוני (תהלים קי"ט קמ"ג) ע"כ, וכן העתיק יונתן עקא וכן תרגם הרב. וי"א צר הוא הירח (והוא כמו סהר ונפלה הס"א) ואור הוא השמש, וזה נראה גם כוונת בעל הטעמים שחבר צר במונח אל אור. ומה שהעיר החכם געזעניוס נגד הדעה הזאת ממה שהקדים הירח לשמש אין טענה כי כן דרך המליץ במדרגה מן הפחות אל הנכבד ונקטן יקיל ובגדול יכלה, (כנודע זאת לכל קורא בספרי קדש). ואמר שלא לבד זהר הלבנה אבל גם אור השמש תחשך, והעד וחפרה הלבנה ובושה החמה (לקמן כ"ד כ"ג). בעריפיה, רוב המפרשים פירשו שהם השחקים, ונקראו כן על דרך אף שמיו יערפו טל (דברים ל"ג כ"ח), אולם רש"י ז"ל פירש מענין אופל והוא כמו ערפל. וכן פירש החכם געזעניוס, ואמר שהוא כמו כרם כרמל, וזה מסכים למה שאמרתי זה פעמים שגם הלמ"ד יוכשר לאות השמוש. והרב שתרגם (וואָלקען) כלל שתי הדעות יחד, כי העבים יערפו טל ומטר וישקיכו את פני הארץ.

ו

(א) בִּשְׁנַת־מוֹת הַמֶּלֶךְ עֻזִּיָּהוּ
וָאֶרְאֶה אֶת־אֲדֹנָי
יֹשֵׁב עַל־כִּסֵּא רָם וְנִשָּׂא
וְשׁוּלָיו מְלֵאִים אֶת־הַהֵיכָל׃
(ב) שְׂרָפִים עֹמְדִים ׀ מִמַּעַל לוֹ
שֵׁשׁ כְּנָפַיִם שֵׁשׁ כְּנָפַיִם לְאֶחָד
בִּשְׁתַּיִם ׀ יְכַסֶּה פָנָיו
וּבִשְׁתַּיִם יְכַסֶּה רַגְלָיו
וּבִשְׁתַּיִם יְעוֹפֵף׃
(ג) וְקָרָא זֶה אֶל־זֶה וְאָמַר
קָדוֹשׁ ׀ קָדוֹשׁ קָדוֹשׁ
יְהוָה צְבָאוֹת
מְלֹא כָל־הָאָרֶץ כְּבוֹדוֹ׃
(ד) וַיָּנֻעוּ אַמּוֹת הַסִּפִּים
מִקּוֹל הַקּוֹרֵא
וְהַבַּיִת יִמָּלֵא עָשָׁן׃

ואמר

רש״י

ו (א) (בשנת. סימן זה תחלת הספר ותחילת נביאת ישעי' וחמש' סימנים הקדומים נאמרו אחר זה הסימן אלא שאין מוקדם ומאוח' בתור' וראוי' לדבר ישעיה נבא ונותר' בת ציון כסכ' וגו' זה היה לאח' שהחריב וגלה סנחריב את עשרת השבט' ונשארו רק יהודה וירושלים לכך אמר חזון ישעיה וגו' על יהודה וירושלים וגו' על מה תכו עוד תוסיפו סרה וגו'. הא ברנבאל): בשנת מות. כשנצטרע: ושוליו. כמו שולי המעיל (שמו' כ"ח) תחתיתו ראיתיו יושב על כסאו בשמי' ורגליו בהיכל הדום מרגלותיו בבית המקדש לדון על עוזיהו שבא ליטול כתר כהונה: (ב) שרפי' עומדי' ממעל. בשמי': לו. לשמשו כן תרגם יונתן שמשין קדישין ברומא קדמוהי: בשתים יכסה פניו. שלא יביט לצד השכינה: ובשתים יכסה רגליו לצניעות שלא יראה כל גופו לפני בוראו. ובתי׳ קומא ראיתי כיסוי הרגלים לפי שהם כנף רגל עגל שלא להזכיר לישראל עון העגל: ובשתי' יעופף. ובתרין משמש: (ג) וקרא זה אל זה. נוטלין רשות זה מזה שלא יקדים האחד ויתחיל ויתחייב שריפה אלא אם כן פתחו כולם כאחד וזהו שיסד ביוצר אור קדושה כולם כאחד עונים כו'. ומדרש אגדה מעשה מרכבה הוא וכן תירגם קק"ק ג' פעמים בתרגומו: (ד) וינועו אמות הספים. אילות סיפי הם מזוז' הפתח שנמדדין במדות אמות לגוב' ולרוחב והן מזוזות ההיכל: מקול הקורא. מקול המלאכים הקוראים והוא היה יום הרעש שנאמר בו ונסתם כאשר נסתם מפני הרעש בימי עוזיה (זכריה י"ד) בו ביום עמד עוזיה להקטיר בהיכל רעשו שמים לשורפו לומר דינו בשריפה כמ' שנאמר ותאכל את החמשים ומאתים איש (במדבר ט"ז) וזהו שקראם שרפים שבאו לשורפו. רעשה הארץ לבולעו בסבורה דינו לבלעו בקרח שערער על הכהונה יצתה בת קול ואמרה זכרון לבני ישראל וגו' (שם) ולא יהיה עוד אדם המעורר על הכהונה כקרח בבליע' ובעדתו בשריפה אלא כאשר דבר ה' ביד משה בסנה הבא נא ידך בחיקך (שמות ד') והוציאה מצורעת כשלג אף כאן צרעת זרחה במצחו: והבית ימלא עשן. היה נמלא עשן:

כי

באור

ו (א) בשנת, אין לספק שלדקו׳ דברי חז"ל כי פה תחלת נבואת ישעי' וכמו שכתב רש"י בתחלת ספר הזה כי עתה הוקדש לנביא לה'. מות המלך, חז"ל אמרו שהוא בשנה שנצטרע

כו

ו

(א) אים טאָרעסיאַהרע דעם קעניגס עזיהו
זאַה איך דען העררן
זיטצענד אויף איינעם טהראָנע האָך אונד ערהאַבען,
אונד זיינע שלעפפען פיללטען דען פאַללאַסט.
(ב) שרפים שטאַנדען דאַ צור זייטע איהם,
זעכס פיטטיגע, זעכס פיטטיגע איין יעדער,
מיט צווייען דעקט' ער זיין אַנגעזיכט,
מיט צווייען דעקט' ער זיינע פיסע,
מיט צווייען פלאָג ער.
(ג) אונד איינער ריעף דעם אַנדערן צו, אונד שפראַך:
הייליג! הייליג! הייליג!
איזט דער עוויגע צבאות!
פאָלל איזט דיא גאַנצע ערדע זיינער הערליכקייט.
(ד) דאַ ערבעבטען דיא זיילען דער שוועללען
פאָר דער שטיממע דעם רופענדען,
אונד דאָז הויז פיללטע זיך מיט רויך.

דא

בו על שהקטיר קטרת כמפורש בד"הי ב' (פרשה כ"ו) ולדעת נאמ' בשנת מות לפי שמצורע חשוב כמת, אולם לדבריהם יש יותר לפרש שנחשב כמת לפי שמיום ההוא והלאה לא היה עוד שליט בארץ, ויותם בנו על הבית שופט את עם הארץ, כנזכר זה במ"ב (ט"ו ה') ובד"הי ב' (כ"ו כ"א). אבל הראב"ע והרד"ק החליטו שהענין כפשוטו בשנה אשר מת בו, ומה שנאמר בתחלת הספר בימי עוזיהו, לפי שנבא עוד אזיהו חדשים בטרם מות המלך. ישב, י"ת שרי על כורסיה רם ומנטל בשמי מרומא, וא"כ היתה המראה הזאת בשמי שחקי' כמראה מיכיהו שאמר ראיתי את ה' יושב על כסאו וכל צבא השמים עומד עליו (מ"א כ"ב י"ט) וכמראה הראשונה של יחזקאל שנאמר בה (יחזקאל א' א') נפתחו השמים ואראה וגו'; אך יותר נראה כדעת האומר כי בהיכל ה' נבואות נראה לו המראה הנוראה הזאת כי שם כבוד ה' חופף, ולענין מראה השנית שראה יחזקאל (ח' ג'), וכן בעמוס (ט' א') ראיתי את ה' נצב על המזבח, וגם יונתן שלדעתו הכסא היה עומד בשמי שמים, הנה תרגם ושוליו ומזיו יקרים אתמלי היכלא, ואין ספק שכוונתו על היכל בית ה' ולא כמו שחשב הרד"ק על היכל השמים, כנראה מן אמות הספים וגחלי המזבח שהזכיר, וכן פירש רש"י ע"ש. (ב) שרפים, מלאכי אש, והראב"ע אמר שנקראו כן בעבור ששרפו פיו, וזה רחוק, ויונתן תרגם שמשין קדישין, והחכם געזעניוס אמר שיתכן שראה אותם בדמיונו בתמונת נחשים בעלי כנפים (געפליגעלטע שלאנגען) מענין נחש ושרף, וכענין הכרוב שראה יחזקאל, אולם הנחש היה תועבה לעבריים מני אז, והיה להם רק דמות פועל הרע כנראה מספור נחש הקדמוני (וע"ש בהמעאסר), ואיך ידמה בזה משרתי עליון? ואין לומר שבאמת היו אלה מלאכי זעם אשר רצם לשלח בעמו זה לא יוצדק כלל אל תוכן המראה אשר בה יקדישו לאלהי הכבוד ויעריצו לקדוש ישראל כאשר יראה הקורא, ואף שגם לדעת חז"ל היו זאת משלחת מלאכי רעים ואמרו שנקראו שרפים בעבור שבאו לשרוף את עוזיה עיין רש"י, הנה גם זה רק דרך דרש ורחוק מן הפשוט. אכן יען לא נדע בברור טעם שמם, לזה לא העתיק הרב המתרגם המלה הזאת. ממעל לו, סמוך לו כמו ועליו מטה מנשה. (ג) קדוש, השלוש כאן יורה לחזק הקריאה כמו היכל ה' היכל ה' (ירמי' ז' ד'), ארץ ארץ ארץ (שם כ"ב כ"ט) ועוד כמוהו, וכן הוא דעת החכם געזעניוס. מלא כל הארץ, אף שהוא קדוש ונעלה בתכלית הקדושה גם הארץ השפלה מלאה כבודו, ע"ד המגביהי לשבת המשפילי לראות (מדברי הראב"ע). (ד) אמות הספים, אמר הראב"ע הספים סרו ממקומם אמות ידועות ויש אומרים שאין למלה הזאת אחות ע"כ, והרב תרגם כפירוש רש"י וכתרגם יונתן: מקול הקורא, לדעת הראב"ע שעורו מקול המין הקורא, וי"ת מקל מלולא כאלו נאמר מקול הקריאה. גם יתכן שקורא רק תואר לקול וענינו מקול אשר קורא, ויתורגם: פאָן דער רופענדען שטיממע. והחכם געזעניוס אמר שהוא כענין שם קנין, והרב המתרגם העתיק כאשר הוא בעברית ביחיד. ימלא עשן, הוא ענן כבוד ה' וכמו שהיה בחנכת הבית אצל שלמה.

כי

(ה) וָאֹמַר אוֹי־לִי כִי־נִדְמֵיתִי
כִּי אִישׁ טְמֵא־שְׂפָתַיִם אָנֹכִי
וּבְתוֹךְ עַם־טְמֵא שְׂפָתַיִם
אָנֹכִי יֹשֵׁב
כִּי אֶת־הַמֶּלֶךְ יְהוָה צְבָאוֹת
רָאוּ עֵינָי׃
(ו) וַיָּעָף אֵלַי אֶחָד מִן־הַשְּׂרָפִים
וּבְיָדוֹ רִצְפָּה
בְּמֶלְקַחַיִם לָקַח מֵעַל הַמִּזְבֵּחַ׃
(ז) וַיַּגַּע עַל־פִּי וַיֹּאמֶר
הִנֵּה נָגַע זֶה עַל־שְׂפָתֶיךָ
וְסָר עֲוֺנֶךָ
וְחַטָּאתְךָ תְּכֻפָּר׃
(ח) וָאֶשְׁמַע אֶת־קוֹל אֲדֹנָי אֹמֵר
אֶת־מִי אֶשְׁלַח וּמִי יֵלֶךְ־לָנוּ
וָאֹמַר הִנְנִי שְׁלָחֵנִי׃
(ט) וַיֹּאמֶר לֵךְ וְאָמַרְתָּ לָעָם הַזֶּה
שִׁמְעוּ שָׁמוֹעַ וְאַל־תָּבִינוּ
וּרְאוּ רָאוֹ וְאַל־תֵּדָעוּ׃

רש"י

(ה) כי נדמיתי. הריני מת אלא הייתי כדאי שאראה פני השכינה ודוגמתו מצינו במנוח מות נמות כי אלהי' ראינו (שופטים י"ג). נדמיתי כמו כי נדמה כל עם כנען (צפני' א') : טמא שפתים. דמגעל בחובין : (ו) רצפה. גחלת וכן עוגת רצפים (מלכי' א' י"ט) כמו עוגת רשפי' ונאמ' בישעיהו ובאליהו בלד"י רצפה מפני שאמרו דליטורי' על ישראל זה קורא עם טמא שפתי' וזה אמר כי עזבו בריתך (שם) אמר הקב"ה למלאך רצוץ פה שאמר דילטוריא על בני. ויונתן תירגם ובידו רצפה ובפומי' ממלל לשון רצפ' דבר הרצוף בפה ובלשון : במלקחים. בצבת : לקח מעל המזבח. קבל הדבור מפי הקב"ה מכסאו בשמים שהיה מכוון כנגד המזבח שבהיכל : (ז) ויגע על פי וגו' וסר עונך. זה ליסרך לכפר עונך שאירסת את ישראל וגדול כאו שהמלאך ירא לקחת' כי אם במלקחי' והגיעה על שפת הנביא ולא הוזק בתנחומא וזהו שנאמר כי רב מאד מחנהו (יואל ב') אלו מלאכי' כי עצום עושי דברו (שם) הם הנביאים : (ח) את מי אשלח. להוכיח את ישראל שלחתי את עמוס והיו קורין אותו פסילוס לפי שהיה כבד לשון והוא נתנבא שניתים לפני הרעש והיו ישראל אומרים הניח הקב"ה את העולם והשרה שכינתו על הדין קטיע ליזנא כו' כדאיתא בפסיקתא: (ט) שמעו שמוע. אני אומר לכם שמעו שמוע ואתם אין אתם נותנים לב להבין וראו נסים שעשיתי לכם ואינכם נותנים לב לדעת אותי :

באור

(ה) כי נדמיתי, נכרתי. כן דעת הרד"ק ור"ש"י (ע"ש) וכן תרגם הרז, והראב"ע כתב: וי"א מל' דמי וגם זה נכון עכ"ל, והנה גם דמי הוא השקט והמנוחה והוא כמו דום (כי שלשת השרשים" האלה דום דמם ודמה נרדפים המה), והענין הייתי כאבן דומם בטל ההרגשות (בעטייבט, ערשטארט), וכן דעת הריק"ס שאמר נשתתקתי. איש טמא שפתים, נראה שהזכיר טמאת שפתי'

(ה) דא שפראך איך: וועהע מיר, דאס איך פערלארען בין,
דען איין מאן אונריינער ליפפען בין איך,
אונד אינמיטטען איינעס פאלקעס אונרייגער ליפפען
וואהנע איך,
אונד דען קאניג, דען עוויגען צבאות
שויעטען מיינע אויגען.

(ו) דא פלאג צו מיר איינער דער שרפים,
אין זיינער האנד איינע גליהענדע קאהלע,
מיט דער צאנגע נאהם ער זיא פאם אלטארע,

(ז) אונד ער ליעס זיא בעריהרען מיינען מונד, אונד שפראך:
זיעה! בעריהרט האט דיעזע דיינע ליפפען,
נון ענטשווינדעט דיינע שולד,
אונד דיינע זינדע ווירד געזיהנט.

(ח) דא הארטע איך דיא שטיממע דעס העררן, שפרעכענד:
ווען זאלל איך זענדען, אונד ווער ווירד געהען פיר אונז?
אונד איך זאגטע: היער בין איך, זענדע מיך!

(ט) אונד ער שפראך: געהע אונד זאגע דיעזעם פאלקע:
איהר הארעט דאך, אונד וואללעט ניכט בעגרייפען;
איהר זעהעט דאך, אונד וואללעט ניכט ערקעננען.

פער·

ביחוד לפי שהרגיש כי לא
לא ענין נרא' אליו המרא'
הנפלאה הזאת, וידע כי בו
בחר ה' להיות נביא עם
· ולכן אמר איש טמא שפתים
ואינני ראוי להיות
שליח ה', והוסיף שגם עמו
נטמאו. (ו) רצפה, גחלת
בוערת, ולדעת חכמי העמי'
הוא מענין רצפת אבנים
כי כן היה מנהגם לצלות
בשר על אבן אשר הוחם
באש, אולם לא ידעתי מה
ענין לאבן כזא' על המזבח.
(ולדעתי רצף ורשף
וכן צרף כלם מסתעפים
מן שרף, אולם אין כאן
המקום להעמיק בזה).
במלקחים, אמר הריק"ס,
וכיון שהוא שרף למה לו
למלקחים? אלא שלא ישרוף
הנביא אם יגע בו בידו, וזה
דחוק. והראב"ע אמר שהוא
דרך בני אדם, ובאמת אין
להקשות על דמיוני מראה
הנבואה. (ז) וסר עונך,
כי אם האיש יעבירו טומא'
הגוף כפי חקי התורה אף
כי שהאש תכפר ותלבן, ועוד
כי אם גר הנכנס תחת כנפי
השכינ' צריך טביל', (וילפינן
זה ממעמד הר סיני) אף
כי האיש אשר הוקדש לנביא
ופי ה' ידבר עמו' (ח) ומי
ילך לנו, הראב"ע כתב אומר לשרפים על כן מלת לנו ע"כ, וי"מ שהרבוי רק דרך כבוד כמו נעשה אדם
בצלמנו (בראשית א' כ"ו) וגם אלהים לעד, ובייחן שבמקראות גדולות דפוס באזיליאה לא מתורגם
כלל מלת לנו רק העתיק: ומן ייזיל לאלפא. (ט) ויאמר וגו', פסוק זה והבא אחריו כבר נתפרשו על
אופנים שונים, ואני בבאורי רק נר לנתיבת הרב המתרגם אשים. שמעו שמוע, כמו שתרגם יונתן:
דשמעין משמע ולא מסתכלין וכו', ואמר הרד"ק שהוא לווי במקום אית"ן וראוי תשמעו תראו, כוונתו·
כי נכון כאן העתיד שיורה על התמידות כאשר הערנו על זה פעמים, והענין כבר שלחתי לכם נביאי
השכם והערב (עיין רש"י בפסוק הקודם) ועשיתי לעיניכם גדולות ונפלאות ואתם כל שמעו וכל תראו.

(י) הַשְׁמֵן לֵב־הָעָם הַזֶּה
וְאָזְנָיו הַכְבֵּד
וְעֵינָיו הָשַׁע
פֶּן־יִרְאֶה בְעֵינָיו
וּבְאָזְנָיו יִשְׁמָע
וּלְבָבוֹ יָבִין
וָשָׁב
וְרָפָא לוֹ:
(יא) וָאֹמַר עַד־מָתַי אֲדֹנָי
וַיֹּאמֶר עַד אֲשֶׁר אִם־שָׁאוּ עָרִים
מֵאֵין יוֹשֵׁב
וּבָתִּים מֵאֵין אָדָם
וְהָאֲדָמָה תִּשָּׁאֶה שְׁמָמָה:
(יב) וְרִחַק יְהוָה אֶת־הָאָדָם
וְרַבָּה הָעֲזוּבָה בְּקֶרֶב הָאָרֶץ:
(יג) וְעוֹד בָּהּ עֲשִׂירִיָּה
וְשָׁבָה
וְהָיְתָה לְבָעֵר
כָּאֵלָה וְכָאַלּוֹן
אֲשֶׁר בְּשַׁלֶּכֶת מַצֶּבֶת בָּם
זֶרַע קֹדֶשׁ מַצַּבְתָּהּ:

ויהי

רש"י

(י) השמן לב העם הזה. כמו הכבד את לבו (שמות ח') לי הליך (לשון) פעול לכם הולך הליך והשמן (אנגרייש"ר בלע"ז) ואזניו הולכי' הלוך והכבד משמוע: ועיניו השע. טחים כענין שנאמ' (לקמן מ"ד) כי טח מראות עיניהם הטוח מתרגמינן דאיתשע: פן יראה בעיניו. נתנו לבם שלא ישמעו דברי נביאי' שהם יראי' שמא ייטלו בעיניה' לדבריו ויבינו בלבם וישובו אלי והיא רפואת': (יא) על מתי. יכבידו את לבם ולא ישמעו: ויאמר. ידעתי כי לא ישובו עד תבא פורענו' עליה' וילכו בגולה ושאו עריהם מאין יושב: שאו תשאה. לשון גלמוד מאין יושב: (יב) ורבה העזובה. שהארץ תעזב מה' וכך הלשון ירבו מקומות עזובים בקרב הארץ: (יג) ועוד בה עשירי'. גם אותה השארית אשוב ידי עליה בצירוף אחר צירוף והית' לבער עד שלא ישארו אלא צדיקי' גמורי' שישובו אלי בכל לבם: כאלה ובאלון. אשר בעת זמן שלכת שלהן שהן משליכין עלין שלהן בימי הסתיו שילוך אחר שילוך עד שאין נותר בה זולתי המצבת אף הם זרע הקדש הנשארים בה עומדין בקדושתו הם יהיו לה למצבת. ד"א שלכת' נטיעתה לכך איני מכלה אותם שאני נטעתי' זרע קדש. ויש פותרי' שער שלכת היתה בירושלי' כמו שאמור בד"ה (א' כ"ו) והיו שם אלה ואלון נטועי':

באור

(י) השמן, מן שמן, וע"ד טפש כחלב לבם (תהלים קי"ט ע'), והמשל הזה לוקח מן מגן גבורים המשוחים בשמן, ואם יפגע חץ יחזור לאחוריו, כן לא יכנס בלבם דברי מוסר ותוכחת ה', וה"ם השמן הוא המקור מן ההפעיל ויובן בחסרון מלת המליאות היה, ושעורו יהיה השמן, וכן הכבד והשע, וזה ע"ד עונש, וכמו שכתב הרד"ק, יען על עתה לא שמעו לכן אנכי אכביד את לבם עוד, וכאשר מצינו אצל פרעה וסיחון. השע, ענינו טיחה וסתימה וכן לקמן (ל"ב ג') ולא תשעינה עיני רואים, ותרגום וטח את הבית (ויקרא י"ד מ"ב)

וישע

(י) פערשטאָקס וויא דאַז הערץ דיזעס פאָלקעס,
אונד זיין געהאָר ערשווערט,
אינד זיינע אויגען פערבלענדעט,
דאַס עס ניכט זעהע מיט זיינען אויגען,
(ניכט) מיט זיינען אָהרען האָרע,
ביז זיין הערץ בעגרייפע,
עס זיך בעקעהרע,
דאַס הייל איהם ווערדע.
(יא) דאַ זאַגטע איך: וויא לאַנגע? העררו
ער שפראַך: ביז דאַס פעראֶרעט שטאֶדטע זינד
אָב מאַנגעל דער בעוואָהנער,
אונד הייזער, אָב מאַנגעל אַן מענשען,
יאַ, דאַז לאַנד פעראֶדעט—איינע וויסטע ווירד;
(יב) אונד אימער פערנער טרייבט דער עווינע דיא מענשען,
דאַס גראָס דיא ענטלעערונג ווירד אים לאַנדע.
(יג) אונד בליעבע נאָך דאַרין דער צעהנטע טהייל,
אָדער קעהרטע ער צוריק,
זאָ ווירדע ער פערטילגט —
דאָך וויא דיא טערעבינטע אונד דיא אייכע
בייא דער ענטבלאֶטטערונג דען שטאַם בעהאַלטען,
זאָ דער הייליגע זאַאמע איהרען שטאַם.

וישיע ית ביתא, והוא קמצות הה"א שלא כמשפט, כי מה שאמ' הרא"בע ורא"וי ע"ד הרף וישתנה בעבור אות הגרון, הנה זה יצדק רק פתחות השי"ן ולא קמצות הה"א, אולם יותר יתכן מה שאמר עוד ז"ל, אויהיה מן השניי' הנראים כלום' סגוי ע"ו כי זה נכון, יען או ראוי להיות הָשַׁע ע"ד הָסֵב ובסבת אות הגרון נחלף הצירי לפתח. ולבבו, יש וי"ו שהשמש במקו' אבל או אולם כמו ועבדיך באו לשבר אכל (בראשית מ"ב י') ועוד רבים (עיין מכלול), וכן הוראתה כאן, כי אמר ה' אף שאנכי הכבדתי את לבו, בכל זה עוד יש לאל ידו לשוב אלי מעצמו, כי ה' לא ימנע תשובה מברואיו, ואם גם לפעמים יסיך דרך תשובה בסירי' לפני רשעי' גמורי', בכל זה עוד הוא שליט ברוחו לעזוב דרך רשע, וזהו שאמר השמן לב וגו' כלומר לא אעשה עמהם טובות להטותם לדרך הטובה, ואדרבא אפתח לפניהם פתחי דרכי עקלקלות, אבל בלבבו יוכל להבין ואז ושב ורפא לו. ובפי.לאות המליצה תרגם הרב הוי"ו של ולבבו כמו ע ד והוא נכון כפי הכוונה, ובזה נקשר המאמר היטיב עם הפסוק הבא כאשר יבין המשכיל. (יא) עד מתי, בקש הנביא לדעת עד מתי תעמוד הרעה הזאת שלא יבינו ולא ישמעו, והתשובה: עד שתהיה הארץ שממה (רא"בע). עד אשר אם, כמו עד כי וכן עד אם דברתי (בראשית כ"ד ל"ג) ועוד רבים (עיין מכלול). שאו ערים, יתכן לפרש זה על הרעש שהיה בימי עוזיה כאמר בזכריה (י"ד ה') כאשר נסתם מפני הרעש בימי עוזיה מלך יהודה, וכן בא בעמוס (א' א') בימי עוזיה וגו' שנתים לפני הרעש, ולא ידענו אם לא היה הרעש בשנת מות המלך עוזיה, ובפרט יוצדק זה לדעת חז"ל שפתרו בשנת מות על היום שנצטרע בו, ואמר וינועו אמות הספים הוא רמז לרעש (עיין רש"י לעיל), אולם יען בא ורחק ה' את האדם, וזה משמע רק שירחיקם מעל גבולם ולא שימותו, לזה פירשו המפרשים שהכוונה רק על הגלות, וכן אמר הרא"בע שיוליכם אל ארץ רחוקה, וכן נוטה דעת הרב המתרגם כאשר תראה במה שיבוא. ובתים, לא לבד שהערים יחרבו אשר שם ישבנו רק עשירי עם ובעלי אומנות, אבל גם בבתי האכרים שהם משכן אכרים ויוגבים לא יהיה יושב, ולכן האדמה תשאה שממה, כי אדם אין לעבוד אותה. (יב) ורחק, תרגם הרב על פי הרא"בע שהבאתי לעיל שירחיקם עד אחד מארץ נחלתם עד שלא יהיה להם תקוה לשוב עוד. העזובה, שם בשקל מלוכה, כלומר שתעזב הארץ מהם (רד"ק). (יג) עשיריה, חלק העשירי, וכן תרגם יונתן חד מן עסרא, והנה קצת מחכמי העמים פתרו זה בדרך התנאי, כאלו יאמר, ואם אולי עוד בה חלק העשירי גם זה ישוב והיה לבער, וגם הרב המתרגם אחז את דרכם, אך נטה מהם בפירוש מלת ושבה, כי לדעתו הוי"ו כמו או, והכוונה אם ישאר בארץ העשיריה או אם העשירית הזאת תשוב מארץ שבים, הנה גם המה יכלו ויתמו.- לבער, כמו אם יהיה לבער קין (במדבר כ"ד כ"ב). באלה ובאלון, הנביא יסיים הפרשה בדברי תנחומים, אמר אם גם ישמיד ה' את פריו ממעל, גזעו בארץ עוד יעמוד ועוד יפרח כאלה וכאלון. אשר בשלכת, לעת ישליכו עליהם עוד המצבת בם נשאר ויעש פרי כמו נטע. מצבתה, כנוי הה"א כנגד האדמה (רד"ק), והענין כן תהיה מצבת הארץ הזאת כי זרע קדש נטוע בה ולכן לא תשרש.

ז

(א) וַיְהִי בִּימֵי אָחָז בֶּן־יוֹתָם בֶּן־עֻזִּיָּהוּ
מֶלֶךְ יְהוּדָה עָלָה רְצִין מֶלֶךְ־אֲרָם
וּפֶקַח בֶּן־רְמַלְיָהוּ מֶלֶךְ־יִשְׂרָאֵל
יְרוּשָׁלַםִ לַמִּלְחָמָה עָלֶיהָ וְלֹא יָכֹל
לְהִלָּחֵם עָלֶיהָ׃ (ב) וַיֻּגַּד לְבֵית דָּוִד
לֵאמֹר נָחָה אֲרָם עַל־אֶפְרָיִם וַיָּנַע
לְבָבוֹ וּלְבַב עַמּוֹ כְּנוֹעַ עֲצֵי־יַעַר
מִפְּנֵי־רוּחַ׃ (ג) וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־
יְשַׁעְיָהוּ צֵא־נָא לִקְרַאת אָחָז אַתָּה
וּשְׁאָר יָשׁוּב בְּנֶךָ אֶל־קְצֵה תְּעָלַת
הַבְּרֵכָה הָעֶלְיוֹנָה אֶל־מְסִלַּת שְׂדֵה
כוֹבֵס׃ (ד) וְאָמַרְתָּ אֵלָיו
הִשָּׁמֵר וְהַשְׁקֵט
אַל־תִּירָא וּלְבָבְךָ אַל־יֵרַךְ
מִשְּׁנֵי זַנְבוֹת הָאוּדִים הָעֲשֵׁנִים
הָאֵלֶּה
בָּחֳרִי־אַף רְצִין וַאֲרָם
וּבֶן־רְמַלְיָהוּ׃

יען

ז (א) ויהי בימי אחז. מה ראה הכתוב לייחסו אלא מפני שסופו של הכתו' לומר ולא יכול להלחם עליה ולמדך שזכות אבות עמדה לו אמרו מלאכי השרת לפני הקב״ה ווי (ס״א) מי הוא זה שמלך רשע זה אמר להם בן יותם הוא בן עוזיהו הוא אבותיו היו צדיקים לפיכך אי אפשי לפשוט ידי בו הדא הוא ולא יכול להלח' עליה מפני זכות אבותיו בבראשית רבה: (ב) ויגד לבית דוד. לפי שרשע היה לא הזכיר שמו: נחה ארם על אפרים. נתחבר מלך ארם על מלך ישראל לבא עליך. נחה לשון נקבה על שם המלכות. נחה פוזי״ר בלע״ז לשון ויחנו בכל גבול מצרים (שמות י׳): וינע לבבו. לפי שכבר נלחם בם כל אחד מהם בפני עצמן ויכלו לו שנאמ' ויתנהו ה' ביד מלך ארם וגו' (ד״ה ב׳ כ״ח) ואומר ויהרג פקח בן רמליהו ק״כ אלף איש (שם): כנוע עצי יער. קול אילני סרק נשמע יותר מכל אילני פירי כדאיתא בבראשית רבה: (ג) ושאר ישוב בנך. שארית מעט שישובו אלי על ידך וכם בנך: אל קצה תעלת. שם תמלאהו. (תעלת פוזי״ר בלע״ז): הברכה. בעין מקוה מים שעושין לדגים: העליונה. במורד ההר ויש בריכ' אחר' למטה הימנה בתחתיתו: שדה כובס. שדה שהכובסי' שוטחים שם בגדים לנגבם כך תירגם יונתן. ורבותינו דרשו בכנע אחז לפני ישעיהו ושם על ראשו איכלא דקצרי כפה עליו כלי מנוקב של כובסי' שמולפין בו מים על הבגדים: (ד) השמר. שב בשלום כיין על שמריו: זנבות האודים העשנים יהיו בעיניך כזנבות אודים שכבתה שלהבת שלהם. אודים טיזונ״ש בלע״ז:

באור

ז (א) עלה רצין, כדברים האלה נאמרו במ״ב (ט״ז ה׳) ע״ש, ובד״הי ב' (כ״ח ה׳) אמר ויתנהו ה' אלהיו ביד מלך ארם וגו' וגם ביד מלך ישראל נתן ויך בו מכה גדולה, ושם יספר בארוכה כל אודות המלחמה הזאת, ונראה כי אחרי שהכו המלכים האלה כל אחד בפני עצמו את חיל מלך יהודה נועדו יחדיו לצור על ירושלים. ולא יכל, פירש הרד״ק הוא רצין שהוא עיקר והוא העלה פקח עמו וזה נכון (ולא כמ״ש הראב״ע רמז לפקח בן רמליהו), שהרי גם בימי יותם אבי אחז נאמר (מ״ב ט״ו ל״ז) בימים ההם החל ה' להשליח ביהודה רצין

ז

(א) עס וואַר אין דען טאַגען דעס אחז, זאָהנעס יותם'ס, זאָהנעס עוזיהו'ס, קאָניגס פֿאָן יהודה, דאַ צאָג הערויף רצין קאָניג פֿאָן ארם, מיט פקח זאָהן רמליהו'ס דעם קאָניגע פֿאָן ישראל, געגען ירושלים, צום קריעגע ווידער דאַססעלבע, אַבער ער פֿערמאָכטע ניכט צו שטרייטען געגען דאַססעלבע. (ב) אונד עס וואַרד בעריכטעט דעם הויזע דוד'ס אַלזאָ: געלאַגערט האַט זיך ארם מיט אפֿרים — דאַ בעבטע זיין הערץ אונד דאַז הערץ זיינעס פֿאָלקעס וויא דאַז בעבען דער ביימע דעס וואַלדעס פֿאָר דעם ווינדע. (ג) דאַ שפּראַך דער עוויגע צו ישעיהו: געהע נון הינויס ענטגעגען דעם אחז, דוא אונד שאר ישוב דיין זאָהן, צום ענדע דער וואַססערלייטונג דעס אָבערן טייכעס, צור שטראַססע דעם וואַלקערפֿעלדעס. (ד) אונד שפּריך צו איהם:

וויא פֿאָרזיכטיג אונד בלייבע רוהיג!
פֿירכטע ניכטס אונד דיין הערץ פֿערצאַגע ניכט
פֿאָר דיעזען ביידען שטומפּפֿען רויכענדער פֿייערבראַנדע,
פֿאָר דעם גליהענדען צאָרנע רצין'ס אונד ארם'ס
אונד דעם זאָהנעס רמליהו'ס.

מלך ארם ופקח בן רמליהו הקדים גם כאן רצין לפקח, ויכנה רצין בשם מלך ולא פקח. וגם מפסוק בד"הי שהבאתי נראה שמלך ארם יצא לריב תחלה, אולם במלכים בא ולא יכלו ברבים, והנה בל ידענה הסב' מדוע בל יכלו להלח' עליה; ודרש חז"ל ידוע (עיין רש"י), ועל פי הפשט וכפי אשר עוד אבאר במה שיבוא, שמעו כי שכר על ה' מלך יהודה את מלכי אשור כמפורש במלכים ובד"הי, ולכן חדלו מן המלחמה. ולדעתי הזכיר הכתוב זה אף שאיננו שייך כלל לענין הנבואה, (וכבר חשבו בעבור זאת קצת מחכמי העמים שהוא באמת רק הערה (גלאססע) מיד סופר אחר), לפי שהסבה עצמה אשר גרמה שלא יכלו להלחם, והוא ההתקשרות עם מלך אשור היא תכלית הנבואה, וכאשר אבאר עוד. (ב) לבית דוד, אחשוב כי בית דוד כמו בית פרעה; כלומר שנודע לאנשי חצר המלך. וינע לבבו, לבב אנשי בית המלך ועם המלך, אבל המלך עצמו לא חת ולא פחד כי הוא בטח במלך אשור אשר חלה פניו במנחה כנזכר (מ"ב ט"ז ז' ח'), אבל לא גלה זאת לאנשי ביתו אף כי ליתר העם כ"א לאנשי סודו, ולכן הוא אמץ העיז פניו נגד הנביא כאשר יבוא. נחה ארם על אפרים, כמו שתרגם יונתן: אתחבר מלכא דארם עם מלכא דישראל, כלומר התחברו מחניהם, ועל ענינו עם, כמו ויבואו האנשים על הנשים (שמות ל"ה כ"ב) ורבים כמוהו, וכן תרגם הוני. (ג) ושאר ישוב, היה בן ישעיה, וקראו אותו כן כמו שכתב הרד"ק לאות כי עוד תשוב שארית יהודה וירשו את הארץ אשר עתה ביד האויב, וכן קרא לבן אחר מהר שלל חש בז וכן עמנו אל, כאשר יבוא, כי היתה זאת מנהג ישן נושן לקרוא את הבנים על שם המאורעות כמו פלג כי בימיו נפלגה הארץ (בראשית י' כ"ה) ומה שצוה ה' להביא את שאר ישוב עמו היה למען יבינו כי יש תקוה ויבטחו בה' ולא בזולתו כאשר נבאר. תעלת הברכה, אמת המים הנמשכת מן הברכה (רד"ק) ונקראת תעלה לפי שהמים עולים בה ע"י מלאכת אדם (דוק קינסטליכע וואססערלייטונג). שדה כובס, כבר מבואר במ"ב (י"ח י"ז) ע"ש. (ד) השמר, בעבור שפעי"ן בצירי והנגינה מלרע ובמלת השמר תמיד היא בסגול והנגינה מלעיל, לכן פרשוהו רש"י וראב"ע שהוא כמו ושקט הוא אל שמריו (ירמי' מ"ח י"א), אולם באמת לפי משפט הלשון ראוי להיות בווי הנפעל בצירי, ואם הפעל שמר יורה כזה, מדוע בל יתכן שיבוא גם כדינו? לזה טוב פתר הרב המתרגם כדעת יונתן ורד"ק שהוא מענין שמירה, וזה נכון מאד גם לפי תוכן הענין, כי תכלית הנבואה הזאת היתה שהנביא רצה למנוע את המלך מלבוא בברית עם מלך אשור, יען ידע כי היא לא תצלח ומרה תהיה באחרונה, כי זה היה תמיד לפח מוקש ולבור מכשול לישראל אם שמו מבטחם בזרוע איש ולא נשענו על אל מעוזם, כאשר יתנו עדיהם כמה ספורי קדש, ובמקרה הזה קרה גם לשאר העמים אשר אם בהצר להם אויב קראו עם אחר מרחוק לעזרה, כי לא להועיל היתה זאת להם, ואך המירו אויב באויב אחר, כנודע זאת לכל קורא בקורות העמים, וכן היה באמת שמלך אשור לא חזקהו אבל הצר לו כמפורש בד"הי ב' (כ"ח כ' וכ"א), אולם יען כי המלך אחז שלח מלאכים חרש אל מלך אשור ולא רצה לגלות זאת לאזני העם פן יודע זאת במחנה האויבים ויפרו את עצתו, לזה גם הנביא דבר עמו מזה הענין רק ברמיזה, ואמר השמר מלעשות את אשר זממת, אך

(ה) יַעַן כִּי־יָעַץ עָלֶיךָ אֲרָם רָעָה
אֶפְרַיִם וּבֶן־רְמַלְיָהוּ לֵאמֹר׃
(ו) נַעֲלֶה בִיהוּדָה וּנְקִיצֶנָּה
וְנַבְקִעֶנָּה אֵלֵינוּ
וְנַמְלִיךְ מֶלֶךְ בְּתוֹכָהּ
אֵת בֶּן־טָבְאַל׃
(ז) כֹּה אָמַר אֲדֹנָי יֱהֹוִה
לֹא תָקוּם וְלֹא תִהְיֶה׃
(ח) כִּי רֹאשׁ אֲרָם דַּמֶּשֶׂק
וְרֹאשׁ דַּמֶּשֶׂק רְצִין
וּבְעוֹד שִׁשִּׁים וְחָמֵשׁ שָׁנָה
יֵחַת אֶפְרַיִם מֵעָם׃
(ט) וְרֹאשׁ אֶפְרַיִם שֹׁמְרוֹן
וְרֹאשׁ שֹׁמְרוֹן בֶּן־רְמַלְיָהוּ
אִם לֹא תַאֲמִינוּ כִּי לֹא תֵאָמֵנוּ׃

רש"י

(ו) ונקיצנה. נעוררם במלחמ': ונבקיענ' אלינו. נשוה אותם עמנו בבקעה זו שהיא שוה ובן ת"י ונשוינון עמנא שיהיו שוין עם עשרת השבטים במלך אחד: את בן טבאל. בן הטוב אלינו בן ת"י. ויש לפרש טוב אל אשר לא טוב בעיני המקום ובגימטריא של אותיות אלב"ם טבאל הוא רמלא ט"ר ב"ם א"ל בן טבאל בן רמלא: (ז) לא תקום. עצתם זאת שתפש יהודה בנושה תחתיהם: (ח) כי ראש ארם דמשק. ואין לירושלי' עמהם כלום: וראש דמשק רצין. בדמשק יהיה ראש לא בירושלים וגם פקח ועשר' השבטים בעוד ששים וחמש שנה מיום שנגזר בימי עמוס וישראל גלה יגלה מעל אדמתו (עמוס ז'): יחת אפרים. תרוצץ אפרים מעם שיגלם סנחריב עם מלכם הושע בן אלה לא וחשוב מנבואת עמוס עד שגלו עשר' השבטי' ותמצאם ס"ה שנים נבואת עמוס היתה שתי שנים לפני שנתנגע עוזיה שנאמר (בעמוס א') שנתים לפני הרעש ועוזיה נתנגע עשרים וחמש שנה הרי כ"ז וי"ו של יותם וי"ו של אחז ו' של חזקיהו שנאמ' (מלכים ב' י"ח) וילכדה בשנת שש לחזקיהו היא שנת תשע להושע ויגל את ישראל אשורה הרי ששים וחמש ומנין שימי חלוטו של עוזיהו כ"ה שנים שנאמ' (שם ט"ו) בשנת עשרים ושבע לירבעם בן יואש מלך ישראל מלך עוזיה בן אמציה על יהודה אפשר לומר והלא עוזיהו וירבעם מלכו באחת לפי חשבון שתמצא בספר מלכים אלא שמלך מלכות מנוגעת בשנת עשרי' ושבע למלכו נתנגע והוא מלך חמשים ושתים שנה ואי אפשר לימנות ובעוד ששים וחמש שנה מיום שאמר ישעיה נבואה זו שהרי בימי אחז אמרה והם גלו בשנת שש לחזקיהו וכן מפורש בסדר עולם שמנה הכתוב לנבואתו של עמוס: (ט) אם לא תאמינו. לנבואותי אתם אחז ועמו אשר ידעתי כי רשעי' אתם: לא תאמנו.

ויוספת

באור

היה שקוע וה' ילחם לכם. זנבות האודים, אוד הוא העץ שכבר נחרה באש אבל לא נשרף כלו ואין בו עוד להבה רק הוא מעלה עשן, ולוקחין אותו לחתות בו גחלים (עיין שרשים לרד"ק) וכן אוד מצל מאש (זכריה ג' ב'), ואם נשאר ממנו רק חלק קטן שאיננו ראוי עוד לחתות בו נקרא זנב האוד, והנה האודים האלה לא יזיקו עוד רק יכאיבו מעט בעשנם, (ואולי בעבור זה נקרא אוד מן איד וענן), כן חרי אף של רצין ופקח, אפס יעשן אבל אש ממתם בל תזיק עוד (מדברי הרד"ק). בחרי אף, לדעת הרב המתרגם, הפעלים אל תירא ואל ירך עומדים במקום שנים, ועניינם אל תירא משני זנבות האודים אל תירא מחרי אף וגו', והבי"ת של בחרי היא תמורת מ"ם וכמו שהביא הרד"ק רבים כהם במכלול. (ו) ונקיצנה, שדעת הרד"ק והראב"ע הכוונה, נביאם במצור עד שיקוצו מפנינו, ויותר נראה דעת רש"י שפתר מענין ולא הקיץ הנער כי קוץ ויקץ אחד משה במובנם במ"ש בשרשים שרש קוץ)

(ה) דאַרום וויל עס ברוטהעט אב דיר ארם אונהייל,
אפרים אונד דער זאָהן רמליהו'ס זאַגענד:
(ו) „לאַס אונז היניאַנציעהען געגן יהודה אונד עס בעענגען,
„דאַן עס דורכבּרעכען פיר אונז,
„אונד וויר' וואָללען איינזעטצען אַלס קאָניג דאַזעלבסט
„דען זאָהן דעם טבאַל."
(ז) שפּריכט אַלזאָ דער הערר דער עוויגע:
עס זאָלל זיך ניכט בעוואָהרען אונד עס דאַרף ניכט
געשעהען!
(ח) דען בליעבע אויך דאַז הויפט ארם'ס, דמשק,
אונד דאַז הויפט דמשק'ס, רצין,
איזט דענּנאָך אין פינף אונד זעכציג יאַהרען
צערטריממערט אפרים — גאַנץ ענטפאָלקערט.
(ט) נאָך וויא דאַז הויפט אפרים'ס, שמרון,
אונד דאַז הויפט שמרון'ס, דער זאָהן רמליהו'ס —
ווען איהר עס אויך ניכט גלויבט — דען איהר זייד
אונגלייביג —
דאַהער

כלומ' נעורר אות' במרועת מלחמה. והרב שתרגם (בעענגען) אם שכוונתו כדעת בעל אוצר השרשים שהוא כהיסקבמו ונ"ל יקנ' (וגם הרד"ק בשרשי' בשרש קוץ כתב: וענין כלם לוקח וכרה), או שהענין כאלו נשוך דרכיה בקירות עד שלא יוכלו לבאת, ובנוי הנקבה על ירושלים. ונבקענה, ונקיע חומותי', אלינו, בעבורנו למען נבוא אלים. בן טבאל, הנכון. שהיה איש מבני אפרים שרצו להמליכו (רד"ק), ובמדרש שהביא רש"י ז"ל שהוא בן רמליה, מיאן הרמב"ע, ויפה העיר החכ' געזעניוס שקראו בן טבאל לגנאי כי הוא איש בלי שם, כמו שמעו נא בני לוי (במדבר ט"ז ח'), מדוע לא בא בן ישי (ש"א כ' כ"ז), כי בשר אתה לבן ישי (שם שם ל'), וכן כתב הרד"ק לקמן (פסוק י"ג) ע"ש, ובדרך זה קרא גם לבעל לפקח רק בן רמליהו, לפי שלא היה מגזע המלוכה רק התנשא למלוך. (ח) כי ראש, שני הפסוקים האלה הם קשה הבאור, ובפרט המאמר „ובעוד ששים וחמש שנה וגו'" אשר חשבו המפרשים למוסגר, הוא חוץ למקומו ולא ירבה, כי היה למלין להעמיד הדלתות כי ראש ארם וגו' וראש אפרים וגו' שהן מקבילות זאת לעמת זאת, ולא להבדיל ביניהם במאמר אין לו ענין כאן, כאשר יבין זאת כל יודע דרך המליצה, וחכמי העמים שלחו בעולתה ידיהם לשנות כפי העולה על רוחם באופנים שונים, זה יוסיף וזה יחליף וזה יגרע, זה ימיר, ובכל זאת לא הצליחו בידם להוציא מליצה נכונה ונעימה, (עיין בדברי החכם געזעניוס), ולזה בחר לו הרב שתרגם דרך לעצמו, והוא, הנה כבר אמרנו כי מטרת הנבואה הזאת לספר ברית אחז עם מלך אשור, אולם יען לא רצה הנביא לדבר על זה בתוכחת מגולה כאשר זכרנו רמז לו אך כי גם הברית אחים שבין פקח ורצין לא לעזור ולא להועיל יהיה, ולכן אמר בדרך תנאי, אם גם עוד יהיה ראש ארם דמשק עיר גדולה ובצורה ומלך עז כרצין (שהיה גבור חיל) ימשול בה תמיד, בכל זה יחת אפרים, ומלכי ארם הכל לא יצילוהו מיד אויביו. ובעוד ששים וחמש, נלאו כל המפרשים למצוא החשבון הזה, ודעת בעל מ"ע (אשר אחריו נמשכו כל מפרשי בני עמנו) ידוע מפירוש רש"י, וזה באמת קשה מאוד, כי הנביא אשר אך למען ישמעו ידבר איך יגמר בחשבון כל ידע איש, וחכמי העמים בקשו חשבונות רבות וגם בזה לא הצליחו, ולדעתי הענין הוא כי הנביא השיג ברוח שדי אשר בקרבו כי ה' לא יאריך עוד אפו וחמתו על ישראל יותר מששים וחמש שנים, אבל אם ימהר אלהים מעשהו, זאת בל ידע, כי אל ארך אפים הוא, ולכן אמר בעוד ששים וחמש שנה, כלומר מעתה עד כלות השנים האלה תהיה זאת (וועהרענד). (ט) וראש אפרים, לדעת הרב המתרגם המאמר יחת אפרים נמשך גם על הפסוק הזה, כי אמר יחת אפרים, אם גם יהיה ראש אפרים שומרון וגו' כאשר באררנו אצל רצין. גם יתכן לפרש שהכוונה יחת אפרים (ויחת מענין שבירה והשפלה, כי הוא משרש נחת (זענקען, ניעדערביגען) במ"ש הרמב"ע), וגם יחת ראש אפרים שהוא שומרון, ואף ראש שמרון שהוא פקח בן רמליהו, ותהיה המ"ם של מעם בפסוק הקודם להוראת היתרון, שתהיה שפלה מכל עם, ויתורגם: אפרים ווירד ניעדערגעבייגט ווערדען מעהר אלס יעדעס פאלק, אויך דאז הויפט אפרים'ס שמרון, אונד דאז הויפט שמרון'ס אי ג. וו. כי לא תאמנו, כפירש"י לא אמון בכם, והענין האמונה בל תשלט בכם, ולזה יבוא הפעל בנפעל.

ויוסף

(י) וַיּוֹסֶף יְהוָה דַּבֵּר אֶל־אָחָז לֵאמֹר׃
(יא) שְׁאַל־לְךָ אוֹת מֵעִם יְהוָה אֱלֹהֶיךָ
הַעְמֵק שְׁאָלָה אוֹ הַגְבֵּהַּ לְמָעְלָה׃
(יב) וַיֹּאמֶר אָחָז
לֹא־אֶשְׁאַל וְלֹא־אֲנַסֶּה אֶת־
יְהוָה׃
(יג) וַיֹּאמֶר שִׁמְעוּ־נָא בֵּית דָּוִד
הַמְעַט מִכֶּם הַלְאוֹת אֲנָשִׁים
כִּי תַלְאוּ גַּם אֶת־אֱלֹהָי׃
(יד) לָכֵן יִתֵּן אֲדֹנָי הוּא לָכֶם אוֹת
הִנֵּה הָעַלְמָה הָרָה
וְיֹלֶדֶת בֵּן
וְקָרָאת שְׁמוֹ עִמָּנוּאֵל׃
(טו) חֶמְאָה וּדְבַשׁ יֹאכֵל
לְדַעְתּוֹ מָאוֹס בָּרָע וּבָחוֹר בַּטּוֹב׃
(טז) כִּי בְּטֶרֶם יֵדַע הַנַּעַר
מָאוֹס בָּרָע וּבָחוֹר בַּטּוֹב
תֵּעָזֵב הָאֲדָמָה
אֲשֶׁר־אַתָּה קָץ מִפְּנֵי שְׁנֵי מְלָכֶיהָ׃

לא אמון בכם: (י) ויוסף ה'. ואוסיף נביא דה': (יא) שאל לך אות. לדבר הזה כי ידעתיך שאין אתה מאמין לדברי הקב"ה: העמק שאלה. העמק ושאל. שאלה כמו שמעה סלחה (דניאל ט') שאל אות בעמקי תהום להחיות לך מת או הגבה למעלה שאל אות בשמים: (יב) ולא אנסה. אין רצוני שיתקדש שמו על ידי: (יג) הלאות אנשים. נביאי ה': כי תלאו וגו'. לפי שהוא יודע שאתם אין מאמינים בו והוגעתם לפניו ברשעכם: (יד) יתן אדני הוא לכם אות. יתן הוא מאליו על כרחכם: (טו) חמאה ודבש יאכל. הוולד שתהא ארצנו מלאה כל טוב: לדעתו מאוס ברע ובחור בטוב. כשידע למאוס ברע ובחור בטוב ומאין לנו הטובה הזאת הלא עתה הארץ חרבה בגדודי מלכי ארם ופקח בן רמליהו: (טז) כי בטרם ידע הנער מאוס ברע ובחור בטוב. תעזב הארץ מיושבי אדמת רצין ואדמת פקח אשר אתה קץ ויגור מפני שני מלכי' רצין ופקח שבאותה שנה עלה מלך אשור על דמשק כי שכרו אחז כמה שנאמר בספר

באור

(י) ויוסף ה', נמשך למעלה, אמר הנביא יען ה' הוא היודע כי לא תאמינו לכן רוח ה' ידבר בי אל אחז לאמר, שאל לך וגו'. (יא) העמק שאלה, לדעת רש"י ורא"ב"ע יהיה שאלה הלווי, וענינו העמק ושאל, ויותר נראה דעת הרד"ק שהוא המקור ע"ד הלווי (בדין המקור עם ה"א נוסף) וכמו שנאמר בלווי ה' שמעה ה' סלחה כן הוא במקור, ושעורו העמק לשאול או הגבה לשאול למעלה, כלומר אם בארץ מתחת או בשמים ממעל. (יב) לא אשאל, הנה לב אחז היה בטוח בעזרת אשור, ויען ידע כי בריתו את אשור הוא נגד רצון הנביא לכן אמר לא אשאל, כלומר הן תעוז ידי גם בלעדי ה', ואין זה מפני שלא האמין אפס בה' כלל, ואמר לא אנסה רק בדרך התלוצצות (איראָניע) כמו שחשבו חכמי העמים, כי בימים ההם לא כחשו בשום אל לאמר לא הוא, (ומה שאמר פרעה לא ידעתי את ה', כבר בארנו זאת במ"א), שהרי העריכו מזבחות לאלהים בל ידעום (אָלטארע פיר אונבעקאננטע גאָטטער), ואף כי שהיה לאחז

(י) דאַהער פֿאָהרט פֿאָרט דער עוויגע צו שפרעכען צו
אחז וויא פֿאָלגט:
(יא) פֿאָרדערע דיר איין צייכען פֿאָם עוויגען דיינעם גאָטטע,
טיעף ביז צור אונטערוועלט, אָדער הינויף ביז צור האֶהע.
(יב) דאַרויף שפראַך אחז:
איך וויל ניכטס פֿאָרדערן אונד ניכט פֿערזוכען דען
עוויגען.
(יג) ער אַבער שפראַך: האֶרעט דען, הויז דוד'ס!
איזט עס אייך צו וועניג מענשען צו ענטקרעֶפֿטען,
דאַס איהר אויך ענטקרעֶפֿטען וואָללעט מיינען גאָטט?
(יד) דרום גיבט דער העררּ זעלבסט אייך איין צייכען:
זיעהע דיא יונגע פֿרויא דיא שוואַנגער איזט,
זיא געבעֶהרט איינען זאָהן,
אונד זיא נעננט זיינען נאַמען גאָטט·מיט·אונז.
(טו) ראַהם אונד האָניג ווירד ער עססען,
זאָבאַלד ער איינזיעהט שלעכטעס צו פֿערווערפֿען
אונד גוטעס צו וואֶהלען·
(טז) דען בעפֿאָר נאָך איינזיעהט דער קנאַבע
שלעכטעס צו פֿערווערפֿען אונד גוטעס צו וואֶהלען,
ווירד פֿערלאַססען זיין דאַז לאַנד,
דאַז דוא פֿעראַבשיי'סט וועגען זיינערביידען קאֶניגע·
ברינ·

מזבח הנחשת במקדש לבקר כנזכר זאת במלכים ב' (ט"ז ט"ו), אך חשב כי אלהי ארם המעזרי' אותם המה אלהי' אדירי' יותר מאלהי ישראל כמפורש בד"הי ב' (כ"ח כ"ג), וחשב שאם גם יבוא האות והמופת לעד כי ה' בעזרם, אולי מבלתי יכולת ה' חלילה, עוד כל יעמוד מפני אלהי ארם המכים בו, ולזה מנע את הנביא מלתת אות לבלתי הטות לב העם לדבוק בה' (וזה ג"כ כוונ' רש"י באמרו: אין רצוני שיתקדש שמו)', ובל ירצו להטו' שכמם תחת עול מלך אשור. (יג) בית דוד, מפני כבוד המלך לא שם דברתו אל המלך בפרט רק אל בית דוד, והמה אותם האנשים אשר באו בסוד המלך ואשר עמדו לפניו כאשר פרשנו לעיל. הלאות, השרש לאה יורה על אפיסת כח ובהפעיל מניעת הכח (ענטקרעֶפֿטען), כמו שהשכיל הרב לתרגם, והכוונה לא לבד תרפה ידי אנשי הצבא כי לא תבטח בגבורתם ותשלח אל אשור לעזרה אבל תלאה גם אלהי, כי תחשוב שגם הוא כגבור לא יוכל להושיע, ותשעה לעזרת אלהים אחרים כאשר אמרנו, ובזה כבר הבינהו כי ידע מדוע לא יחפוץ באות. (יד) הנה העלמה הרה, אתה ידעת קורא הנעים את כל הלחץ אשר לחצו המפרשים לבאר מה ענין האות הזה, הראב"ע והרד"ק אמרו שהאות הוא מה שיבאר בפסוק הבא: חמאה ודבש יאכל, שמיד בלאתו מרחם אמו יאכל חמאה ודבש שאין מדרך יונקי שדים, וזה רחוק שיפליא ה' לעשות נס כזה, והחכם געזעניוס גזר אומר שבאמת אין זה אות נפלא, רק אות לסימן כמו אות הקשת וכיוצא בו, אולם מתוכן הענין נראה שהכוונה על אות ופלא, ולזה יראה שהענין הוא כי העלמה היתה אשת אחז (וכדעת הרד"ק) אשר לקחה אותה מקרוב ולכן קראה עלמה (אבל לא ביתה זאת אם חזקיהו, כי לעת ההיא כבר היה חזקיהו כבן ט' שנה), והיא היתה עתה יושבת בארמון המלך בבית הנשים, ואמר הנביא אל אחז שהיה עומד עתה על הברכה העליונה: זה לך האות כי ה' עמך ולא הצטרך לקרוא אל אשור לעזרה, ראה הנה העלמה אשר היא הרה (ומלת אשר נעלמה כדרכה) ברגע זאת המליטה זכר וגם קראה שמו עמנו אל, (וכן היה דרכם כי האם תקרא שם לבנה מיד בלאתו מרחמה כנודע), ובוודאי זאת אות נאמן, כי איך יוכל הנביא לדעת זאת אם לא רוח ה' דבר בו, ובמה שהיא קראה שמו עמנואל תדע נאמנה כי ה' יהיה עמך אם אליו תשוב. והנה זאת האות, ומעתה יבאר הנביא היעוד אשר יבשר האות הזה, והוא (טו) חמאה ודבש, ענינו כפירש"י, כאשר ידע הנער מאום ברע ובחור בטוב יאכל חמאה ודבש, כלומר ישבע מטוב הארץ, כי הארץ תתן יבולה ובל תהיה עוד שממה וחרבה כאשר היא עתה, ורמז ג"כ שיהיה הבן הזה אמון מפונק מנוער כבן מלך, כי לא תקום ולא תהיה מה שחשבו שני המלכים, להסיר את אחז מכסאו ולהמליך את בן טבאל. (טז) כי בטרם, כמו שפירש"י, והנה הבטיח לו הנביא כי יד ה' תעשה זאת אף אם לא יקרא אשור לעזרתו. ויראה לי כי עודנו מדבר בא מבשר אל אחז ומלא את דברי הנביא בענין האות, אך הוא המלך אחז לא שת לבו גם לזאת, מטעם שאמרנו.

(יז) יָבִיא יְהוָה עָלֶיךָ וְעַל־עַמְּךָ
וְעַל־בֵּית אָבִיךָ
יָמִים אֲשֶׁר לֹא־בָאוּ
לְמִיּוֹם סוּר־אֶפְרַיִם מֵעַל יְהוּדָה
אֵת מֶלֶךְ אַשּׁוּר׃
(יח) וְהָיָה בַּיּוֹם הַהוּא
יִשְׁרֹק יְהוָה לַזְּבוּב
אֲשֶׁר בִּקְצֵה יְאֹרֵי מִצְרָיִם
וְלַדְּבוֹרָה אֲשֶׁר בְּאֶרֶץ אַשּׁוּר׃
(יט) וּבָאוּ וְנָחוּ כֻלָּם
בְּנַחֲלֵי הַבַּתּוֹת וּבִנְקִיקֵי הַסְּלָעִים
וּבְכֹל הַנַּעֲצוּצִים וּבְכֹל הַנַּהֲלֹלִים׃
(כ) בַּיּוֹם הַהוּא יְגַלַּח אֲדֹנָי
בְּתַעַר הַשְּׂכִירָה בְּעֶבְרֵי נָהָר
בְּמֶלֶךְ אַשּׁוּר
אֶת־הָרֹאשׁ וְשַׂעַר הָרַגְלָיִם
וְגַם אֶת־הַזָּקָן תִּסְפֶּה׃

והיה

רש״י

מלכי' (ע"ז) ויתפשה ויגלה קירה ואת רצין המית ואותה שנה (שם) ויקשר קשר הושע בן אלה אל פקח בן רמליהו ויכהו וימיתהו בשנת עשרים ליותם (שם) שהיא שנת ארבע לאחז: (יז) יביא ה' עליך ועל עמך. על חזקיהו בנך המולך אחריך ולפי שהוא צדיק לא קראו בנו: ימים אשר לא באו, מיום שנחלקה מלכות בית דוד וסר אפרים מעל יהודה ומה הם הימים ימי חיל מלך אשור ואף בהם יעשה ליהודה נס וכן מצינו (בדברי הימים ב' כ"ח) שבא מתחלה על אחז דכתיב ויבא עליו תגלת פלאסר וצר לו ולא חזקו ובימי חזקיהו בנו נעשה הנס: (יח) ישרק ה'. ירמוז להם שיתקבצו: לזבוב. חילות רבות כזבובים מארץ מצרי' יבאו עם סנחריב: יאורי מצרי'. לפי שכל ארץ מצרי' עשוי' יאורים שאין הגשמים יורדים שם אלא נילוס עולה ומשקה: ולדבורה. חיל גבורים עוקצי' כדבורי': (יט) בנחלי הבתות. נחלי עמקים שדות בורים: ובנקיקי הסלעי'. לאורך נקיקי נקרו' הצורך ובכל הנעצוצים. מקום הסירים (שקורין ברוצ"ש בלע"ז), וכן תחת הנעצוץ יעלה ברוש (לקמן נ"ה): הנהלולים. בתי תושבחתא: (כ) יגלח ה' בתער השכיר'. הגדולה וכן גם שכיריה בקרבה (ירמיה מ"ו) תרגם יונתן רברבהא יגלח: בעברי הנהר, ביושבי בעבר הנהר ובמי שם היושבים במלך אשור את הראש יגלח ואת שער הרגלי' לפי שהוא דבוק נשתנה לינקד פת"ח: את הראש. הוא המלך: הרגלים משרייתיה: הזקן. שולטוניא. ורבותינו אמרו גילוח ממש ושפת הזקן מריכת' באש בזקן זקן סנחריב כדאיתא באגדת חלק: תספה. תכלה והתגלחת היא הריגה והתער היא החרב:

באור

שאמרנו לעיל, בי אף שהאמין שה' אתו בכל זאת חשב כי כביכול לא יעבור א"ו כח להצילו, ובאשר ראה הנביא כי הקשה את לבו ולא יאבה לשמוע יגיד לו מה יהיה אחרית הבחירה הזה, והוא (יז) יביא ה', את מלך אשור אשר חפלת בו יביא ה' עליך אך לרעה ולא לטובה, וכן נאמר דהי"ב (כ"ח כ') ויבא עליו תגלת פלנאסר מלך אשור ויצר לו ולא חזקו. למיום סור, לבוונה מיוחדת הזכיר זאת, כי הנה שלמה התחתן עם מלך מצרים, ונראה שהיה לו עם מצרים ברית אחים, כי היה לשלמה מוצא הסוסים ממצרים וגם לו מקום סוחרים (מ"א י' כ"ח כ"ט) וע"ש בבאור, ובכל זאת בימי בנו (אשר בימיו נחלקה המלוכה) עלה שישק מלך מצרים וילכד ערי הבצורות ביהודה, ולקח אוצרות בית ה' בירושלים כנזכר בד"הי ב' (פרשה י"ב), וזה היה ראוי להזכיר את אחז שלא לכרות ברית עם עם אל נכר. את מלך אשור, לפי דעת האשרים הפעל יביא מוסב גם על המאמר הזה „יביא ה'

(יז) ברינגען ווירד דער עוויגע איבער דיך אונד דיין פֿאָלק.
אונד איבער דאַז הויז דיינעס פֿאַטערס,
צייטען, וויא זיא ניכט געקאָממען
זייט דער צייט דעם אבפֿאַללם אפרים'ס פֿאָן יהודה —
דורך דען קעניג פֿאָן אשור.

(יח) עס ווירד געשעהען אַן יענעם טאַגע,
דאַס הערראַן צישט דער הערר דיא ברעמזע,
יענע אַן דער גרענצע דער שטראָמע מצרים'ס,
אונד דיא וועספע יענע אים לאַנדע אשור'ס,

(יט) אונד זיא קאָממען אונד לאַגערן זיך אַללעזאַממט,
אין דען שויערליכען טהאָלערן אונד אין דען פֿעלזענקליפֿטען,
אונד אין אַללען דאָרנגעבישען אונד אין אַללען העקקען.

(כ) אַן יענעם טאַגע שערט אַב דער הערר,
מיט דעם פֿיילען מעססער אַם יענזייטיגען שטראָמע,
מיט דעם קאָניגע פֿאָן אשור,
דאַז הויפט אונד דאַז האַאר דער פֿיסע
אונד אויך דער באַרט פֿערשווינדעט.

את מלך אשור", והוא רק באור שלא ימים אשר לא באו. והרב המתרג' קעהיק (דורך), ויהי' את כמו ב"ית השמוש, ומצינו כמוהו שימוש את תמורת ב"ית (עיין שרשים לרד"ק מלת את). והנה זה היעוד כבר נתקיים בימי אחז, ועליו נאמר עליך, והיעודי' הבאי' לא נתמלאו עד בימי חזקיה, ועליהם אמר על עמך ועל בית אביך (מדברי הרד"ק). (יח) ישרק ה', המשל הזה לוקח מציד העופות, אשר ישמיע קול שריקה להמשיך אליו בעלי כנף (זִקְקען), ודרך התול אמר שגם ה' ישרוק, אך בעלי הכנף אשר יתאספו אליו יהיו רק זבובים ודבורי', ומה שהמשיל אנשי מצרים לזבובים ירצה לי כי באמת לא שלח מלך מצרים חיל לבא לעזור את סנחריב כי לא נזכר זה בשום מקום, (ואדרבא ישראל שלחו מצרים לעזרה כמפורש בדברי רבשקה) רק אנשי סריסים ששותי' עם ארץ מצרים אשר על שרבם יתוו המה כלוו לבני אשור, ולזה דמה אותם לזבובים. בקצה יאורי, כי שם ירבו וישרצו מין הזה עד מאד. ולדבורה, את אשור המשיל לדבורים, לפי שבכל מקום אשר ינוחו יינקו את טוב הארץ, וכל איש אשר יקרב אליהם מחוץ ימחצו. (יט) הבתות, כבר באַרתי לעיל (ס' ו') ע"ש. ובנקיקי, וכן בנקיק הסלע (ירמי' י"ג ד') חורי הסלעים או שני הסלעים (רד"ק בשרשים). הנעצוצים, סירים וברקנים, וכן תחת הנעצוץ (לקמן נ"ה י"ג). ואמר החכם געזעניוס, כי מקורו בארמית מן נעץ, שענינו התחיבה (שטעכען, חיינטטעכען), (עיין ערוך ערך זה), ונקראו כן הקוצים לפי שהם תוחבים בבשר, וזה ג"כ דעת ר"ם שהביא רד"ק שאמר שהם מיני קוצים לבנים חדים. ויש גם לפרש שענינו כאן מן נעיץ בארמית שהוראתו נקב (עיין ערוך ערך נעיץ), ויהיה א"כ נרדף עם נקיקי סלעים. הנהללים, אין לו אח ופירשו המפרשים לפי מקומו, עלים השפלים והפחותים. והחכם געזעניוס פתר אותו מקום מרעה (טריפטען) והוא מן נהל (פֿיהרען, לייטען), לפי שמנהיגים שם המקנה, כמו שיאמר מדבר מן דבר (עיין רד"ק שרש דבר). והנה בכל המקומות האלה ישכנו הזבובים והדבורים הפראות (ווילדע ביענען). (כ) ביום ההוא, הרב המתרגם הלך בדרך הראשונים ראשי מפרשי בני עמנו יונתן רש"י רד"ק וראב"ע, שמכאן ואילך אך טוב לישראל יבשר, כדרך הנביא הזה אשר תמיד בפתח דבריו ירעם בקולו וימטר על רשעים פחים, וכאשר רפתה רוחו יהיה כטל לישראל, ונופת תטופנה שפתותיו דברי שלום ונחמה, וכן יבשר כאן מפלת סנחריב ע"י מלאך, ויבטיח כי כל הנותר בציון והנשאר בירושלים (ואם גם רק מעטים יהיו) ימיו חיי נעימים בטח ושאנן ועל רוב טוב יתענגו וכאשר יבאר. בתער השכירה, שכירה, תאר לתער (ויהיה תער פעמים זכר ופעמים נקבה), והענין, התער שהיא כאלו כבר שכורה ועומדת למלאכה הזאת. והכוונה על חרב מלאך ה' אשר הכתה במחנה אשור מאה ושמונים וחמשה אלף (לקמן ל"ז ל"ו) ואמר הנביא כי החרב הזאת כבר הובנה לזה, בעברי נהר, ענינו באנשי עבר הנהר, ושמט הה"א כי ראוי הנהר כי על הידוע נהר פרת ידבר (ועיין בבאור לספר יהושע א' ד'). את הראש, השרים ושרי הצבא כמו שנאמר ויכחד כל גבורי חיל ונגיד ושר במחנה אשור (דהי"ב ל"ב כ"א). ושער הרגלים, יתר העמים. וגם את הזקן, פירש הרד"ק שהוא המלך ונקרא זקן לפי שהוא הדר האומה כמו הזקן שהוא הדרת פנים ונודע הוא מה יקר הזקן בעיני בני קדם. תספה. הרד"ק אמר שהוא עומד, והכוונה שגם

(כא) וְהָיָה בַּיּוֹם הַהוּא
יְחַיֶּה־אִישׁ עֶגְלַת בָּקָר
וּשְׁתֵּי־צֹאן׃
(כב) וְהָיָה מֵרֹב עֲשׂוֹת חָלָב
יֹאכַל חֶמְאָה
כִּי־חֶמְאָה וּדְבַשׁ יֹאכֵל
כָּל־הַנּוֹתָר בְּקֶרֶב הָאָרֶץ׃
(כג) וְהָיָה בַּיּוֹם הַהוּא
יִהְיֶה כָל־מָקוֹם אֲשֶׁר יִהְיֶה־שָּׁם
אֶלֶף גֶּפֶן
בְּאֶלֶף כָּסֶף
לַשָּׁמִיר וְלַשַּׁיִת יִהְיֶה׃
(כד) בַּחִצִּים וּבַקֶּשֶׁת יָבֹא שָׁמָּה
כִּי־שָׁמִיר וָשַׁיִת תִּהְיֶה כָל־הָאָרֶץ׃
(כה) וְכֹל הֶהָרִים אֲשֶׁר בַּמַּעְדֵּר יֵעָדֵרוּן
לֹא־תָבוֹא שָׁמָּה יִרְאַת שָׁמִיר
וָשָׁיִת
וְהָיָה לְמִשְׁלַח שׁוֹר
וּלְמִרְמַס שֶׂה׃

(כא) יחיה איש וגו'. ולפי שתהא ארצם ריקנית שיבוזו החיילו' את בהמו' ובמעט הנות' אתן ברכה: (כב) והיה מרוב וגו'. חלב שיעשו ב' הצאן הללו יפה בעיניהם החלב ויאכלו החמאה הוא שומן החלב: כל הנותר. הצדיקי' הפליטים מחרב סנחריב בשורה גדולה היה מבשר להם שתזדמן להם פרנסה אחר כל השמאון ההוא: (כג) והיה ביום ההוא. אשר תהיה הארץ שממה יהיה מקום שיהיו שם לפני בא חילות: אלף גפן. שוות אלף כסף יהיו לשמיר ולשית כי יניחום בעליה' ובורחין והם מעלת קימשוני' ותולעי' ועקרבים: (כד) בחצים ובקשת יבא שמה. כל הרוצה ליכנס לתוכו יבא לכרי' קשת וחצי' בידו למלט עצמו מחיות רעות ונחשים ועקרבים: (כה) וכל ההרים. אשר שם שדות לבן לתבואה: אשר במעדר יעדרון. היא כמין מריש שקורין פשויי"ר בלעז: לא תבא שמה יראת שמיר ושית. כי בהם יתעסקו לזרוע תבואה למאכל שאי אפשר בלא התבואה אבל הגפנים יהיו לבז כי אותו הדור של חזקיה ישובו אלי לעסוק בתורה ולא לשתות יין וכן היתה בדאית' בחלק בדקו מדן ועד באר שבע ולא מצאו איש שלא היה בקי בהלכות איסור והיתר וטומאה וטהרה ועל אותו הדור הוא אומר והיה כל מקום וגו' הוא שנאמר (משלי כ"ה) אשר העתיקו אנשי יחזקי' מלך יהודה: והיה למשלח שור. שם ירעו בהמותיהם מרעה שמן:

ויאמר

גליון

(כא) אונד עס ווירד געשעהען אַן יענעם טאַגע,
ווירד האַלטען יעדער איינע יונגע קוה
אונד איין פּאַאַר שאַאַפֿע.

(כב) אונד עס געשיהט דורך איבערפֿלוס אַן מילך,
שפּייזט מאַן ראַהם,
דען ראַהם אונד האָניג שפּייזט
יעדער דער איבריג בליעב אים איננערן דעם לאַנדעס.

(כג) אונד עס ווירד געשעהען אַן יענעם טאַגע,
דאַס יעדער אָרט וואָ טויזענד רעבען,
פֿיר טויזענד זילבערלינגע שטעהען;
צו דאָרנען אונד צו דיסטעלן ווירד.

(כד) מיט פּפֿיילען אונד מיט באָגען געלאַנגט מאַן היןּ,
דען דאָרנען אונד דיסטעלן ווירד דאַז גאַנצע לאַנד זיין.

(כה) אונד אַללע בערגע דיא מאַן מיט דער האַקע בעהאַקט—
דוא געלאַנגעסט ניכט דאַהין אויס פֿירכט פֿאַר דאָרן
אונד דיסטעל,
דאַ ווירד איין וואַנדעלבאַהן פֿירס רינד,
איין פֿוספֿאַד פֿיר דאַז שאַף.

הזקן אכלה, כי מצינו זקן גם בלשון נקבה, כל זקן גדועה (לקמן ט"ו ב'). ואמר עוד כי לפיכך נאמר על זקן תספה לפי שהמלך לא מת במחנה כ"א בשובו אל ארצו המיתוהו בניו כמבואר, ולכן איננה בכלל הגלות. וי"מ תספה יוצא ומוסב על התער שזכר, והרב תרגם כדעת הרד"ק. (כא) יחיה איש, לדעת הרב המתרגם איש הוא הפעול, ושעורו עגלת בקר ושתי צאן יהיה די להחיות איש (ובא יחיה ביחיד זכר כי יקדים הפעל לשם נכלל בו כינוי הנסתר (עם כאשר זכרנו זה פעמים), והענין לפי שיושבי הארץ לא יהיו רבים ולא ישאר כ"א אחד בעיר ושנים במשפחה, והמעטים האלה יהיה די להם במה שתוציא הארץ מעצמה מבלי עמל אנוש ועבודת אדם, ומקנה הצאן והבקר יהיו דשנים ושמנים כי ירעו בכר נרחב בנאות דשא. (כב) מרב עשות, העגלת בקר ושתי הצאן שזכר יתנו חלב לרב יותר מכדי צרכי איש, ויעמוד החלב ויקפיא ויהי' חמאה. כי חמאה, כי זה לאמתת הדבר. כל הנותר, רק מעט יותרו והמה ישבעו כל טוב הארץ, בעמל אנוש אינימו ובזעת אפם בל יאכלו לחם, כי הארץ גם מבלי עבודה תוציא יותר רב מן הצורך, לכן (כג) כל מקום, אשר שתולים אלף גפן, שהם עתה שוים אלף כסף יהיה לשמיר ולשית, כי לא יעמל איש לעבדם ולשמרם כי כלא נחשבו. (כד) בחצים, גם זאת הבטחה טובה כי ישבו בטח באין מחריד, ואם יתגרו כלי מלחמה יהיה זה רק להלחם עם חיות הטורפות, וגם אלה יתנו מעדנים לאוכלים. (כה) וכל ההרים, כפי דרכנו יהיה זה רק באור המאמר כי שמיר וגו' בפסוק הקודם, אמר שהכוונה בכל הארץ היא כל ההרים אשר במעדר יעדרון כלומר הצריכין לעבודת האדם המה יהיו לשמיר ושית, כי אין איש אשר יחפוץ לעבוד את האדמה ביגיע כפיו ובעמל נפש, כי יש לו די והותר בפרי הארץ, אשר לא יקוה לאיש ולא ייחל לאדם. יראת, נחסר מ"ם השמוש וענינו מיראת כלומר לא יבוא אדם שם אם לא בחצים וקשת לצוד ציד כאשר אמרנו כי עלה כלו קמשונים ולא יהיה דרך לעבור, (ודרך הנביא לדבר בכנה לכן יבוא תבנו א), ולכן יהיה רק למשלח שור וגו'.

ח

(א) וַיֹּאמֶר יְהוָה אֵלַי
קַח־לְךָ גִּלָּיוֹן גָּדוֹל
וּכְתֹב עָלָיו בְּחֶרֶט אֱנוֹשׁ
לְמַהֵר שָׁלָל חָשׁ בַּז׃
(ב) וְאָעִידָה לִּי עֵדִים נֶאֱמָנִים
אֵת אוּרִיָּה הַכֹּהֵן וְאֶת־זְכַרְיָהוּ
בֶּן יְבֶרֶכְיָהוּ׃
(ג) וָאֶקְרַב אֶל־הַנְּבִיאָה
וַתַּהַר וַתֵּלֶד בֵּן
וַיֹּאמֶר יְהוָה אֵלַי
קְרָא שְׁמוֹ מַהֵר שָׁלָל חָשׁ בַּז׃

ח (א) גליון. מגלה: בחרט אנוש. במכתב כתב אשר ירוץ כל אנוש קורא בו אפילו אנוש, כל שהוא ואפי' אינו חכם וכן תרגם יונתן כתב מפרש: למהר שלל. לבא סנחריב ולשלול את כל הון עשרת השבטים ולהחיש לבוז נבוכדנצר. אחריו ואת צדקיהו ודורו: (ב) ואעיד' לי. גם באותן הימים בימי יהויקים על אותו פורענות שני עדים נאמנים האמל לנשרם רעה העתידה לבא עליהם אוריה הכהן שהרגו יהויקים שנאמר (ירמיה כ"ו) וגם איש היה מתנבא בשם ה' אוריה בן שמעי' מקרית יערים ויתנבא על העיר הזאת ועל המקום הזה את כל דברי ירמיה: ואת זכריהו בן יברכיהו. כי בשנת שתים לדריוש עוד ישבו זקנים וזקנות ברחובות ירושלים (זכריה ח') אוריה סימן לזכריה אם תראו שתתקיים נבואת אוריה תהיו מצפים שתתקיים נבואת זכריה כשם שהעדותי בשל סנחריב עמוס וישעיהו עמוס לפורענותן של י' השבטים וישראל גלה יגלה (עמוס ז') וישעיה (לקמן ל"ב) להבטחתו של חזקיהו כשימלוך: (ג) ותלד בן. הוא הבן עצמו שקראה הנביאה

באור

ח (א) גליון, י"ת לוח ואחריו החזיקו רוב המפרשי' והמעתיקי', אולם הרב המתרג' אמן בדעת הרד"ק ורלב"ע שהוא אגרת משרש גלל לפי שאגרותיהן בימים ההם היו נגללות, והעד מגלה. בחרט אנוש, יונתן העתיק כתב מפרש (עיין רש"י), ואחריו החזיקו רוב המעתיקים, אך הראב"ע כתב וז"ל: כמו ויצר אותו בחרט (שמות ל"ב ד') צורה יצוקה כדמות אדם, וי"א כי גליון יחיד מן גליונים והוא בגד והכתיבה במלאכת רקום עכ"ל; והנה לדעת שניהם אין ספק שלא היה זה כתיבת אותיות, כי לזה יבחר עט סופר, אך היתה כתיבת הציור (ביורערשריפט, הירָאגליפען). והרב המתרגם בספרו הנאמד מערכי לשון הנכמל לספר הערוך העמיק בדרוש הזה בדברי טעם ודעת, ואעתיק לך פה תוכן דבריו השייכים לבאור הפסוק הזה כי נכבדות ידבר. וזה הוא: „ הנה המכתב הציור (ביוֹדערשריפט) כבר השתמשו בו אדם ובניו אשר נשמת שדי הבינם והיו כמה מאות שנים, כי חקקו בתמונות שונות את אשר ראו בעיניהם ואשר מקרו ברוב עתים וימים, והמלאכה הזאת היתה נקראת חרט שהיא כמו חרת בחליף תי"ו בטי"ת, ובציורים האלה רשמו כל מושגי השכל (אַבסטראַקטע בעגריפפע) גם מאמרים שלמים (פֿאָללשטענדיגע זעטצע); אולם אם גם להסופר נקל היה לתאר באופן הזה את כל אשר השיג והבין, כי הוא ידע את מחשבות לבו אשר בעבור זה בחר בתמונה הזאת לתאר דבר או מושג פלוני, יהלא בעיני הקורא הים המכתב הזה כדברי' הספר החתום, איש בל ידע ענינו ובבית סגור בלי מפתח, כי מי ירד אל חדרי לב זולתו לדעת אשר ידמה בנפשו ברשמו הציורים. רק בימי אנוש החלו להשכיל בפשר התמונות והציורים האלה, ויען כי הקריאה היתה חכמה יותר נכבדת ממעשה הכתב הלז (אשר בו הלך הסופר רק אחרי רגשת לבבו ודמיוני שכלו) לכן יחסו חכמת הקריאה אל ה', כאלו רוח ממרום השכילם ונשמת שדי הבינם, לחשף מצפונות כאלה, וע"ז נאמר בראשית ד' כ"ו) אז הוחל לקרא בשם ה' (דאמאהלס פינג מאַן אַן צו לעזען דורך דיא הוּלֿפֿע

ח

(א) אונד דער הערר שפראַך צו מיר:
נים דיר איינע גראָסע ראָללע,
אונד שרייבע דאַרויף אין בילדערשריפט:
עס איילע דיא בייטע, עס איבעררַאשע
דער רויב!
(ב) אונד איך פערזיכערטע מיך גלויבווירדיגער צייגען,
אוריה דען פריעסטער אונד זכריהו זאָהן יברכיהו'ס.
(ג) אונד איך נאַהעטע מיך דער פראָפעטין,
זיא וואַרד שוואַנגער, אונד געבאַהר איינען זאָהן;
דאַ שפראַך דער עווינע צו מיר:
נעננע זיינען נאַמען: איילע - בייטע, רויבע - באַלד.

מאלט געמאלטעס), (ויהיה בשם ה' כענין כי שמי בקרבו (שמות כ"ג כ"א) שענינו כחי ועצמי), ויען רק בימי אנוש ניתן הכתב הזה לקרא לכן נקרא על שמו חרט אנוש, והאיש אשר הבין לפתור הציורים האלה קראו חרטם, והנה ההפך מן חרט אנוש הי' כתב האותיו' שבו נכתבה התורה למען יהיה המובן ממנה גלוי ומפורש ולא חרט אנוש שיש לפתרו באופני' שונים, ולכן נקרא כתב האותיות מכתב אלהים, וכבר ידעת שאמרו חכמינו ז"ל, כי מעשה הכתב (שהיא כתב האותיות) נברא בין השמשות, ונודע הוא כי כל הדברים עליהם נאמר שנבראו בין השמשות, הם כעין אמצעים בין פעולות הטבע ובריאה חדשה, כמו שכתב הרמב"ם, ולזה חשבו גם בין הדברים האלה הכתב (והוא כתב האותיות) כי אם גם האותיות הם כמו בריאה חדשה, הנה באמת נגזרו המה מתמונות ציורי חרט אנוש (ע"ש בדברי הרב נר"ו שהאריך בזה) עכ"ד ולפירוש זה יובדק מה שצוה ה' לקחת גליון גדול, ונזכר הרגש בזה כבר הרד"ק, כי לרמז לזה ע"י ציורי חרט אנוש שהם רק תמונות מופשים (בילדער פאָן פערהאַנדעלען געגענשטאַנדען) צריך מגלה ארוכה ורחבה. אולם מדוע צוה לו כי יכתוב בכתב זה אשר כל ירוץ הקורא בו? יראה לי הטעם כי לא בא לו הצווי להראות המכתב הזה עתה לעיני הקהל, שאם כן היה מה היה לו לחתום עליו עדים נאמנים? אבל הענין הוא כי שם הגליון הזה בסתר אהלו, וגלה את ענינו ובאורו רק ליחידי סגולה, ואך כאשר באו דבריו, הראה את הגליון הזה לעיני כל, והעדים מעידים עליו, שכבר כתב זה בימים עברו והגיד חדשות טרם תבואנה, ולזה כתב גם בכתב בלתי ידוע כ"א לאנשים מיוחדים, כי היעוד מן מפלת רצין ופקח היה רק אל בית דוד ולא אל יתר העם, ולכן הלך אליו אל תעלת הברכה כי שם היה רק המלך וגדוליו עמו, ודבר עמו בדרך רמז כאשר הזכרנו בפרשה הקודמת. למהר שלל, הרב תרגם בדרך צווי כדעת יונתן, אך שלדעתו שלל ובז המה בעצמם הנושאים וכאלו הביזה והשלל ימהרו לבוא ביד האויב, ויהיה הלמ"ד נוסף כמו למן היום (דברים ד' ל"ב) (עיין מכלול). ולדעת הרד"ק שאמר כי לפיכך צוה לו לקחת גליון גדול, כי היו כתובים בו דברים רבים, וענינם למהר שלל חש בז, א"כ יהיה מקור והלמ"ד כמשפט, ועומדת במקום שנים למהר שלל ולחוש בז. (ב) ואעידה, לדעת המפרשים נכתב כן מפני הגבורה, ואף שלא נתפרש זה בכתוב, כמו שלא נזכר שכתב על הגליון הדברים האלה, ואולי לפי שנאמר לו קח לך גליון גדול, הבין שצריך להניח מקום לכתיבת הזמן ולחתימת העדים. את אוריה, לדעת חז"ל היו שניהם נביאים לה' (עיין רש"י), וגם לדעת חכמי העמים, שאמרו כי אוריה הוא שבנה את המזבח לאחז בתבנית המזבח שהיה בדמשק, וזכריהו אחד מבני אסף הנזכר אצל חזקיה (דהי"ב כ"ט י"ג) במספר בני הלוים אשר התאמצו לטהר המקדש, מ"מ היו אנשים חכמים וידועים בעם. וכ"כ הראב"ע ז"ל אוריה היה כ"ג בימים ההם, גם זכריהו היה אדם גדול, ע"כ, וא"כ גם שניהם הבינו מעשה הכתב של חרט אנוש לדעת הרב המתרגם. (ג) ואקרב, רבים פרשוהו וכבר קרבתי והוי"ו תורה על הזמן שעבר, והרב המתרגם תרגם כמשמעו, ובאמת אין לכוון במלות מתי נאמרה הנבואה הזאת ומתי נתקיימה. הנביאה, אשת הנביא, ונקראת כן לפי שבעלה היה נביא, כן דעת הרד"ק, וכן כתב הראב"ע בפי' הראשון, אבל בפירוש השני אמר שהיתה נביאה ממש, וזה לדעתי יותר נכון, כי המעלות הדבוקות בעצמות האיש, לא יתנו יקר וגדולה לאשת חיקו, כמו כהן לוי וכן נביא, לא תתואר אשת איש בזאת, כי לא מצינו בתנ"ך לא כהנת ולא לויה (אך בדחז"ל כידוע), ואין זה דומה כלל אל מלך מלכה שר שרה (כמו שחשבו חכמי העמים), כי המלך והשר יאצילו מהודם גם על נשיהם, אך לא כהן לוי ונביא ולכן נראה דעת הרב המתרגם. מהר שלל, הרד"ק אמר פעם יקרא לו מהר שלל ופעם

(ד) כִּי בְּטֶרֶם יֵדַע הַנַּעַר
קְרֹא אָבִי וְאִמִּי
יִשָּׂא ׀ אֶת־חֵיל דַּמֶּשֶׂק
וְאֵת שְׁלַל שֹׁמְרוֹן
לִפְנֵי מֶלֶךְ אַשּׁוּר׃

(ה) וַיֹּסֶף יְהוָה דַּבֵּר אֵלַי עוֹד לֵאמֹר׃

(ו) יַעַן כִּי מָאַס הָעָם הַזֶּה
אֵת מֵי הַשִּׁלֹחַ הַהֹלְכִים לְאַט
וּמְשׂוֹשׂ אֶת־רְצִין וּבֶן־רְמַלְיָהוּ׃

(ז) וְלָכֵן הִנֵּה אֲדֹנָי מַעֲלֶה עֲלֵיהֶם
אֶת־מֵי הַנָּהָר הָעֲצוּמִים וְהָרַבִּים
אֶת־מֶלֶךְ אַשּׁוּר וְאֶת־כָּל־כְּבוֹדוֹ
וְעָלָה עַל־כָּל־אֲפִיקָיו
וְהָלַךְ עַל־כָּל־גְּדוֹתָיו׃

פתח באחנת · וחלף

עמנואל על שם שיהי' הקב"ה בעזרתו של חזקי' כשימלוך ואי אפשר לומר שבן שני הוא שהרי שנינו בשנת ד' לאחז נאמרה נבואה זו ובשנת ד' לאחז נהרג פקח ואי אפשר לשני בני' להוולד בשנה אחת בזה אחר זה וישעיה אביו קרא שמו מהר שלל על שם פורענות העתידה לבא על רצין ובן רמליהו שהיו באין ליטול מלוכה מבית דוד ותשבת מלכותו של חזקיה: (ד) ישא את חיל דמשק. ויעל דמשק ויתפשה' (מלכי' ב' ט"ז): ואת שלל שומרון. ואחר שנהרג פקח ומלך הושע עלה עליו שלמנסר מלך אשור ויהי לו הושע עבד ונתן לו מנחה ושוחד (שם י"ז) הוא שלל שומרון כל אלה היה בשנת ד' לאחז: (ו) את מי השלוח. ההולכים לאט במלכותה דבית דוד דמדבר להון בניח כמו שילוחא דנגדין בניח. שילוח מעיין הוא ושמו גיחון ושילוח שרצו להסיר את מלכות בית דוד בימי אחז לפקח בן רמליה וכאן ניבא על שבנא וסיעתו שרצו למרוד בחזקיה שמאסו בו על שראוהו שלא היה בוחר בשולחן מלכים אלא אוכל ליטרא ירק ועוסק בתורה עליו נאמר צדיק אוכל לשובע נפשו (משלי י"ג) וראו את פקח בן רמליהו אוכל ארבעים סאה גוזלות בקינוח סעודה והיו מליזין על חזקיהו ואומרין זה הגון להיות מלך אין זה מלך אלא רצין ובן רמליה היו ראויין למלוך בחייהן וזהו ומשוש את רצין וגו' אמר להם הקב"ה אוכלין אתם מתאוו' אני מביא עליכם אוכלין הרבה הנה ה' מעלה עליהם וגומר את מי הנהר העצומים תחת מי השילוח המלשים והנוחים: (ז) ועלה. הנהר: על כל אפיקיו. יתגברו לעלות על כל אפיקי מוצא מימיו: והלך. הנהר ממולא: על כל גדותיו. על גידודיו הן שפתותיו הזקופות במקום שהנהר מושך בין גידודין זקופין והוא כנתוך מרזב:

באור

חש בז, כי אין לקרוא שם הנער בארבע מלות, אלא או מהר שלל או חש בז. ואם גם אין זאת ראיה מכרעת, מ"מ לפי דרכנו יראה שנכון הוא, כי הוא לא פירש כלל סבת קריאת השם הזה, כי הסתיר הדבר, וכאשר נבאר עוד במה שיבוא, אך האנשים אשר ידעו לקרוא את הגליון והבינו תוכן הדברים הם ידעו גם טעם קריאת השם הזה, אבל העם לא ידעו מאומה, וחשבו שנקרא כן בעבור סבה נעלמה וידועה רק לאבי הבן, וכאשר נתקיימה הנבואה, אז אמר להם שגם שם בנו היה לאות על ימים הבאים, ואם נאמר שקרא שמו מהר. שלל חש בז בודאי יפלא זאת בעיני כל שומעיו וישאלו את פיו, וזאת היתה נגד המכוון מאתו, לכן נכון הוא כי ה' צוה לו שיקרא שמו או מהר שלל או חש בז ששניהם אחד כמובן. והנה לדעת רש"י (עיין בדבריו) הוא עמנו אל בעצמו, בזולת זאת כל נמלא

הסגנון

(ד) דען בעפֿאָר ערלערנען ווירד דער קנאבע,
צו רופֿען פֿאטער, מוטטער,
ווירד מאן טראגען דען רייכטהום פֿאן דמשק,
אונד דיא בייטע שמרון'ס,
פֿאָר דעם קעניגע פֿאן אשור.
(ה) אונד דער עוויגע פֿוהר פֿאָרט שפרעכענד מיט מיר פֿערנער אלזאָ:
(ו) דארום וויל פֿעראכטעט דיעזעס פֿאלק,
דיא געוואֶססער שלוח'ס וועלכע פֿליעסען זאנפֿט דאהין,
אונד לוסט האט אן רצין אונד דעם זאָהנ' רמליהו'ס,
(ז) דארום זיעהע! דער העררע לאֶסט אויפֿשטייגען ווידער זיא דיא געוואֶססער דעם שטראָמעס, דיא געוואלטיגען אונד שטארקען,
דען קעניג אשור'ס אונד זיינע גאנצע מאכט,
ער שטייגעט איבער אללע זיינע פֿלוסבעטטען,
אונד שרייטעט איבער אללע זיינע אופֿער.
ער

השכנון, אולם כפי אשר פירשנו, כי העלמה הרה מוסב על אשת אחז אין אנו צריכי' לזה. (ד) קרא אביו, לדעתי הוא השעור בעצמו שנתן אל עמנואל, כי בטרם ידע הנער מאוס ברע ובחור בטוב, כי רק בדבוריו יתנכר נער אם יבין היט' מאוס ברע ולבחור בטוב. ישא, הנושא, כמו ויאמר ליוסף (ראב"ע ורד"ק), והוא פעל סתמי באשר לנוכות (מאן). (ח) ויסף, הנה הנבואה הזאת לא היתה עוד מהדברים אשר יעלימם מפני העם אל דבר אותה באזניהם, ואולי תהיה גם מזה הענין כוונת מלת לאמר בכאן, כלומ' לאמר זאת בקהל רב לא לחתום את הדברים כאשר עשה בנבואה הקודמת. (ו) העם הזה, אנשי יהודה. מי השלח, הוא הנהר הקטן גחון שהיה בירושלים, ושם היו מושחים מלכי יהודה כנזכר במ"א (א' ל"ח, יע"ש במה שבארנו), לסימן אחז המשל הזה, על כי מאסו במלכות בית דוד. ההולכים לאט, כן הוא טבע הנהר הלזה שלא יהמו גליו ולא ישטוף בחזקה, והוא משל על מלכות אחז, שלא אזר חיל ולא היה גבור מלחמה לעבור גבול ולשטוף בארצות. ומשוש את רצין, כלומר יש להם משוש עם רצין, וכבר מצינו כיוצא בזה, ובא בסמיכות המ"ם בשו"א כי הוא נס־ך למלת את כמו מקום לא ידע אל (איוב י"ח כ"א) (רד"ק), והנה עיקר הכוונה על רצין, ופקח אך נטפל לו כי זה מעין המשל, כי בארם היו נהרות גדולים ועצומים כנודע, ושמו יעיד עליו ארם נהרים, וגם מימיהם טובים מאד, כמו שאמר נעמן הלא טוב אמנה ופרפר נהרות דמשק מכל מימי ישראל (מ"ב ה' י"ב), והנך רואה כי הרע לנביא מאד על כי געלו נפשם בבית דוד ובחרו במלך אחר (ואולי היה איש נקירס בן טבאל הנזכר לעיל) ובעבור זה שפך עליהם חמת זעמו, וזה לעד כי נכח האמת דרכנו במה שאמרנו, כי הנביא לא רצה להבזות המלך בעיני העם, ואך בתוכחת מוסתרת הגיד לו פשעו, ויראה לי שהנבואה הזאת מן ויוסף ה' היתה בזמן מאוחר שכבר נודעה הברית אשר כרת אחז עם אשור, ודבר הנביא כאלו יעמוס העון על שכם העם, כי יען היתה ידם עם רצין ופקח, לכן הוכרח אחז לקרוא את אשור לעזרה, וכמה היו בעוכרי ישראל כאשר יבאר, אולם המלך ידע בנפשו כי תוכחתו אליו תגיע ביותר. (ז) ולכן, לדעת הרד"ק תהיה הוי"ו ללא ענין, ויש לפרש הוי"ו לנתינת טעם על כן, ומלת לכן נקריאה כמו לכן כל הורג קין (בראשית ד' ט"ו) ובדומה, ומלת הנה להמשיך המאמר בדרכו, ויתורגם: דאהער זיעהע! עס נעמט דער העררע הויפֿשטייגען ח. ז. וו. הנהר, הוא פרת ומקורו בארץ אשור ויעבור גם בארץ ארם, ואמר: יען הם מאסו מי השלח ובחרו בנהרי ארם לכן יביא ה' עליהם את מוצאי המים האלה ממקורם בו יבאו. כבודו, חילו וכן תרגם יונתן משריתיה שהוא מחנהו בעברית. אפיקיו, שרשו פוק, שהוראתו הוצאת דבר, כמו יפיק רצון (משלי י"ב ב') (וכמו נפק בארמית), ועיקר הנחתו על מבוע המים ומקורם, כאיל תערוג על אפיקי מים (תהלים מ"ב ב'), וכמ"ש החכם השלם ר"י ברי"ל בבאורו לספר תהלים (י"ח ט"ז) ע"ש. ועל דרך העברה גם נחל שוטף שאם באים והולכים תמיד מימי המקור, וכן ישתמש הלועז במלת (קוועללען) גם על המים הנוזלים בנחלים ובנהרות, ונקרא גם הנקעה אפיק, לאפיקים ולגאיות (יחזקאל ו' ג'), כמו שנקראות ג"כ

(ח) וְחָלַף בִּיהוּדָה שָׁטַף וְעָבַר
עַד־צַוָּאר יַגִּיעַ
וְהָיָה מֻטּוֹת כְּנָפָיו
מְלֹא־רֹחַב אַרְצְךָ
עִמָּנוּ אֵל׃
(ט) רֹעוּ עַמִּים וָחֹתּוּ
וְהַאֲזִינוּ כֹּל מֶרְחַקֵּי־אָרֶץ
הִתְאַזְּרוּ וָחֹתּוּ
הִתְאַזְּרוּ וָחֹתּוּ׃
(י) עֻצוּ עֵצָה וְתֻפָר
דַּבְּרוּ דָבָר
וְלֹא יָקוּם
כִּי עִמָּנוּ אֵל׃
(יא) כִּי כֹה אָמַר יְהוָה אֵלַי
בְּחֶזְקַת הַיָּד
וְיִסְּרֵנִי מִלֶּכֶת
בְּדֶרֶךְ הָעָם־הַזֶּה לֵאמֹר׃
(יב) לֹא־תֹאמְרוּן קֶשֶׁר
לְכֹל אֲשֶׁר־יֹאמַר הָעָם הַזֶּה קָשֶׁר
וְאֶת־מוֹרָאוֹ לֹא־תִירְאוּ
וְלֹא תַעֲרִיצוּ׃

את

רש"י

(ח) וחלף ביהודה. בארץ יהודה ושטף בחוקה: עד צואר. עד עיקר חוזק צוארם. ות"י עד ירושלים ימטי: מוטות כנפיו. פרק קטן שבסוף הכנף קרוי מוטה. וראיתי בתנחומא כמה הם מוטות כנפי התרנגול אחד מן ששים באכלוסי סנחרב מלא רוחב ארץ יהודה: עמנו אל. הוא שבט יהוד' שהבטיחו הקב"ה להיות עמם בימי חזקיהו בדברי הנביאה שקראה שם בנה עמנו אל: (ט) רעו עמים. לשון רעהו רעך ת"י איתחברו. התחברו יחד אוכלוסי סנחריב: וחתו. ותשברו: התאזרו וחתו. בכל מיני גבורה וסופכם להיות חתים: (י) עוצו. ל' ליווי: (יא) בחזקת היד. בהתגבר הנבואה עלי כשהוסיף לדבר אלי בדבר זה כמו שכתוב למעלה ויוסף ה' דבר אלי (לעיל ז') ובל' זה אמר (יחזקאל י"ז) ויד ה' עלי חזקה ל' נבואה: ויסרני מלכת וגומר. הזהירני שלא להיות בעצת שבנא הסופר וסיעתו שנקשרו למרוד על חזקיהו כמו שמפורש בסנהדרין ויש רמז בספר הזה (לקמן כ"ב) לך בא אל הסוכן וגו'. ויסרני כמו ואיסרני: (יב) לא תאמרון קשר. אתם סיעתי של חזקי' אע"פ שהן מועטין מסיעת שבנא לא תאמרו אחרי רבי' להטות: לכל אשר יאמר העם הזה. שעם שבנא לפי שהוא קשר רשעים ואינו מן המנין ובן בקשר של עשרת השבטים שיתקשרו עם מלכי מצרים: ואת מוראו. העם הזה שהם אומרים לכם לירא מסנחרב ולהשלים עמו: לא תיראו ולא תעריצו. לא תאמרו חזק הוא כן ת"י לא תימרון תקוף:

באור

כח ל לפי שהמים ינבעו ממקום גבוה לנמוך. (ח) שטף ועבר, כלומר שבכח ישטוף ויעבור עד שיגיע עד צואר, כדרך כי באו מים עד נפש (תהלים ס"ט ב'), והמכוון ממנו הוא עיר הקדש ירושלים שהיא ראש ארצו. מטות כנפיו, שרשו נטה כמ"ש הרד"ק, וענינו התפשטות

ופריסת

(ח) ער בריכט איין אין יהודה, איבערשוועממט אונד
שטראָמט פאָרט,
ביז אַן דען האַלז רייכעט ער,
אונד דיא שפאַננונגען זיינער פיטטיגע,
וויא דיא פאָללע ברייטע דיינעם לאַנדעס, —
אָ גאָטט - מיט - אונז!
(ט) פעראיינט איך נור איהר פאָלקער, איהר ווערדעט
שאָן פערצאַגען,
האָרט עס אַללע פערנען דער ערדע!
ריסטעט איך נור, איהר ווערדעט דאָך פערצאַגען!
ריסטעט איך נור, איהר ווערדעט דאָך פערצאַגען!
(י) ערזינגעט פלאַן, ער ווירד פעראייטעלט,
שפרעכט איינען מאַכטשפרוך,
ער ווירד ניכט בעשטעהען,
דען מיט אונז איזט גאָטט!
(יא) דען, זאָ שפראַך גאָטט צו מיר,
אין דער האָכסטען בעגייסטערונג
אַלס ער מיך וואַרנטע ניכט צו געהען
אים וועגע דיעזעס פאָלקעס:
(יב) נעננט ניכט בינדנים אַללעס
וואַס דיעזעס פאָלק נעננט בינדנים,
אונד וואַס איהם פורכט מאַכט, פירכטעט ניכט
אונד בלייבעט אונערשראָקקען.

ופרישת כנפיו יהיה לכסות כל רחב ארצך, והכנוי ארצך מוסב על העם שזכר בפסוק ו'. והנה לכל המפרשים והמעתיקי' עזב הנביא את משלו הראשון שדמה את מלך אשור לנחל שוטף, ודמה עתה קצוי המחנה לכנפי בעלי חיים, והשאלה הזאת היא כמם לשונו' (דעם העערעס פליגעל), וא"כ הכנוי של כנפיו יורה על מלך אשור. אך לדעתי אין צורך לאמר כי שנה את טעמו, רק קרא לקצוי הנהר בשם כנפי וכמו שנאמר כנפות הארץ, כנפי בגדיהם, ואמר ג"כ כנפי המים, ואמר שאל תחשוב כי יען עד צואר יגיע ויגם מגמת פניו רק לעיר מלוכה כי יאסוף שם את כל מחנהו, וירום בזה ליתר מחוזות, כי לא כן יהיה אבל מטות כנפיו (הכנוי על הנהר) יתפשט מלא רחב ארצך. עמנו אל, יפה תרגם הרב זה בדרך הקריאה, כי אחרי שעיניו ראו במחזה את העיר הקדש במצור ובמצוק קרא בהסתערות נפשו: עמנו אל! כלומר יהיה ה' עמנו כאשר הבטיחנו ע"י האות בבן היולד למלך שקראה אמו עמנו אל כאשר זכרנו, וכאשר קרא כזאת הבריק בנפשו קרני התקוה ונחה עליו רוח ה' להודיעו כי לא יטוש ה' עמו, וכי מלך אשור לא יבוא אל העיר הזאת. (ט) רעו, הרב תרגם כיונתן (עיין רש"י), ופירוש הרד"ק והראב"ע, שהוא מענין תרועם בשבט ברזל (תהלים ב' ט'), לא יתישב היטב בכוונת המקרא, ויותר נכון הדעת שהביא החכם געזעניוס שהוא מלשון תרועה, ותהיה הכוונה אם גם עתה תריעו תרועת נצחון, בכל זאת עוד תחתו, וראוי לתרגם: יובעלט נור איהר פעלקער איהר ווערדעט שאָן פערצאַגען. ואף שהוא הרחיק הפירוש הזה לפי שלא מצינו מפעל רוע בהוראה הזאת בבנין הקל, הנה אנכי אקרינהו כי בזה נמשכו המאמרים היטב, שאמר האזינו כל מרחקי ארץ, כלומר אתם העמים הרחוקים תאזינו את קול התרועה הזאת, והתאזרו להיות זרוע למלכי אשור (כי לדעתי היעוד הזה על מפלת סנחריב ולא על ארם ואפרים כמו שחשב החכם הנ"ל) אשר יעשו חיל, הן גם אתם תחתו. והשנוים הנעתיקו כאלו כתוב דעו ויהיה זה עומד לעמת האזינו. התאזרו, הכפל לחזק. (י) דברו דבר, לדעת הרב המתרגם כענין דבר המלך (מאכטשפרוך), והכוונה על סנחריב שדמה בנפשו כל אשר יגזור אומר יקום לו כנראה מדבריו ע"י רבשקה. (יא) כי כה, כבר כתב הרד"ק שיש מפרשים הנבואה הזאת בימי חזקיה, והכוונה על שבנא וסיעתו, שהיתה ידם עם סנחרב כפי קבלת חז"ל, וכבר פירשנו שלדעתנו גם הפסוקים הקודמים יורו לעת הזאת. בחזקת יד, כענין היתה עלי יד ה' הבא כמה פעמים בספר יחזקאל. ויסרני, לדעתי אין הכוונה שהזהיר את הנביא שלא ללכת בדרך העם הזה (שבנא וסיעתו כמ"ש רש"י), כי אין ספק שלא עלה על לב הנבחר הזה להשית ידו עם רשעי ארץ, אך הענין, שם המאמר הזה בפיו, להזהיר המחזיקים בברית אלהים מלכת בדרך העם הזה, ולכן אמר (יב) לא תאמרון, אל תקראו להתחברות האנשים האלה בשם קשר כי עד מהרה ינתקו מוטי הקשר הזה. ואת מוראו, סנחריב כמו שפי' רש"י.

(יג) אֶת־יְהוָה צְבָאוֹת אֹתוֹ תַקְדִּישׁוּ
וְהוּא מוֹרַאֲכֶם וְהוּא מַעֲרִיצְכֶם:
(יד) וְהָיָה לְמִקְדָּשׁ
וּלְאֶבֶן נֶגֶף
וּלְצוּר מִכְשׁוֹל
לִשְׁנֵי בָתֵּי יִשְׂרָאֵל
לְפַח וּלְמוֹקֵשׁ
לְיוֹשֵׁב יְרוּשָׁלָם:
(טו) וְכָשְׁלוּ בָם רַבִּים
וְנָפְלוּ וְנִשְׁבָּרוּ
וְנוֹקְשׁוּ וְנִלְכָּדוּ:
(טז) צוֹר תְּעוּדָה
חֲתוֹם תּוֹרָה בְּלִמֻּדָי:
(יז) וְחִכִּיתִי לַיהוָה
הַמַּסְתִּיר פָּנָיו
מִבֵּית יַעֲקֹב
וְקִוֵּיתִי־לוֹ:

חנה

(יג) והוא מעריצכם. מחזיקכם: (יד) והיה למקדש. אותה עצה שיעץ שבנא ושיעץ פקח להשבית מלכו' בית דוד יהיה לזימון פורענות לבא עליהם. למקד' כמו התקדשו למחר (יהושע ג'): ולאבן נגף. שהרגלים נגפים בה לשון מכשול כמו בטרם יתנגפו רגליכ' (ירמיה י"ג) פן תגף באבן רגלך (תהלי' צ"א): ולצור מכשול. הוא לשון אבן נגף שהצור הוא אבן: לשני בתי ישראל. שבאו להיות לפח ולמוקש ליושבי ירושלים ומי הם שני הבתי' פקח בן רמליהו וסיעתו ושבנא וסיעתו: (טו) וכשלו בם רבים. באותן האבנים יכשלו אלו וסיעתם שניהם יפלו ביד שונאיהם פקח נהרג שהרגו הושע וי' השבטים נפלו ביד סנחרב ושבנא יצא מירושלי' כשעל' סנחריב מעליה לילך על תרהקה מלך כוש שטף שבנה וסיעתו והלך לו: (טז) צור תעודה. כל זה מן הנבואה שנאמרה למעלה כי כה אמר ה' אלי ועוד זאת אמ' לי צור תעוד' לשון העדותי בכם היום ל' התראה קשור התראותי וחתום התורה על לב לימודי תלמידך ויראי שמים הנקראים לימודי ה' ואם תאמר אין ל' קשירה נופל בלימוד תורה נופל הוא בו שנא' קשרם על לבך תמיד (משלי ו'): (יז) וחכיתי לה'. אמר ישעיה אני המחכה לה' המסתיר פניו מעשרת השבטים וקויתי לו לאמת דברי אלה ולהושיע את בית דוד:

באור

(יג) מעריצכם, מפני ה' הגדול והנורא ראוי לכם לפחוד ולא ממלך אשור. (יד) והיה למקדש, הפסוק הזה סתום מאוד ואין פותר אותו באופן ינעם לאזן שומעת (עיין בדברי המפרשי' ראשוני' וגם אחרונים), ולזה השכיל הרב המתרגם לבאור בדרך אחר נאה ומתקבל. ולדעתו הפסוק הזה נלמד לפסוק שאחריו, אמר שה' יהיה עוד למקדש כלומר שיוקדש שמו בנפלאות אשר יעשה, (גם יש לפרש והיה כמו ויהיה לדרוש אלהים (דהי"ב כ"ו ה') שענינו שנתן לבו לדרוש וכאן הכוונה שיהיה שם להגן בעד מקדשו. או שהכוונה כדעת הרד"ק שיהיה לארמון ונשגב לחסות בו, גם יתכן כדעת החכם געזעניוס שענינו מקום מקלט כי גם המזבח קולט כנראה ממעשה אדוניה ויואב במ"א א"ל), אך זאת תהיה אם כבר נכשלו ונכלו רבים בדבר שהוא לאבן נגף ולצור מכשול וגו' והוא הקשר עם מלך אשור, וכל זה יורה על מפלת סנחריב אשר נפל

שדוד

(יג) דען עווינען צבאות, איהן האלטעט הייליג,
ער זייא אייערע פורכט אונד ער אייער שרעקקען.

(יד) אונד ער ווירד צום הייליגטהום —
וואס אבער איזט צום שטיינע דעם אנשטאססעס
אונד צום פעלזען דער שטרויכעלונג,
פיר ביידע הייזער ישראל'ס,
צום פאללשטריקע אונד שלינגע
פיר דיא בעוואהנער ירושלים'ס.

(טו) דאראן ווערדען שטרויכעלן פיעלע,
טהיילס פאללען אונד צערשמעטטערט,
טהיילס פערשטריקט אונד געפאנגען ווערדען.

(טז) פערהיללע דאז צייגניס,
פערזיגלע דיא לעהרע בייא דען איינגעווייהטען.

(יז) אונד איך הארע אויף דען עווינען,
דער יעצט פערבירגט זיין אנגעזיכט,
פאר דעם הויזע יעקב'ס,
אונד האפפע אויף איהן.

זיעהע

שדוד אחרי שכבר נכבשה ארץ ישראל ממלכי אשור שלפניו ולכד הוא כל ערי יהודה הבצורות. לשני בתי ישראל, יהודה ואפרים. (טו) ונפלו ונשברו, נגד אבן נגף וצור מכשול. ונוקשו ונלכדו, נגד לפח ולמוקש, ובאמת ירושלים לא נפלה ולא נשברה, אך באה במצור ובמצוק, ולכן היה לה זה לפח ולמוקש. ואציגה לפניך דעת ידידי החכם מהר"ס גאָלדמאַן בשלשת הכתובים האלה י"ג, י"ד וט"ו וזה לשונו: נִקְדָּשׁ פעל הוא עם על, ענינו (אחבען) ויהיה ענין והי' למקדש להמקדש יהיה כבוד ה' כלומר אם תקדישו את ה' לצבאות ותיראו אותו אז הַבַּיִת יִקָּרֵא לכם במקדש אשר תבואו שמה לקרוא אליו בעת צרה, והמשך הדברי' והי' למקדש לשני בתי ישראל וליושב ירושלים בקראם אליו על שני מיני הרעות שהם א' אבני נגף וצור מכשול, וב' פח ומוקש, וענין הפעלים בפסוק ט"ו ונכשלו ונפלו וגו' כמו כי יכשלו וגו' ויהיו שני חלקי הפסוק הזה מקבילים לקודם כלומר כי יכשלו וגו' במין הראשון או כי יוקשו וגו' במין השני. ויתורגם לפי זה: דען עוויגען דעם וועלטהערן, דיעזען זאללט איהר הייליגען, ער אללײן זייא אייך פורכטבאר אונד מאכטיג. דאן ווירד ער אים הייליגטהומע זיך איינפינדען, בייא שטייגען דעם אנשטאססעס אונד קלופפען (ד. ה. אים אונגליקקע) דען ביידען הייזערן ישראלס, בייא פאללע אונד שלינגע (דאז הייסט בייא פיינדליכער נאכשטעללונג) דען בעוואהנערן ירושלים'ס; ווען (כעהאליך) פיעלע פאן יענע שטאססען זאללטען, פאללען, אונד דיין ברעכען, אדער אין דיעזען געפאנגען אונד געפעססעלט ווערדען. עכ"ל.
(טז) צור תעודה, כמו שצוה ה' לכתוב היעוד של מפלת ארם ואפרים על גליון בחרט אנוש ולא לגלות סודו רק ליחידי סגולה (עיין תחלת הפרשה) כן צוה לו עתה להסתיר התעודה והתורה הזאת, שהם כמ"ש הראב"ע דברי הנבואה על מפלת סנחריב, מעיני העם, ואך השרידים אשר ה' קורא, והמה תלמידיו וריעיו המקשיבים לקולו יביא בסודו, כי הפושעים ילכו בדרך אשר בחרו ויכשלו בו, וכן היה, כי אך אחרי אשר באה העיר הקדש במצור ולא קם עוד רוח באיש ושלח חזקיה אל הנביא בכה והתחנן לו כי יתפלל בעדו אל ה' אז הבטיח לו באר היטיב כי יגן ה' בעד עמו וינקום נקמתו במלך אשור. (יז) וחכיתי, כלומר אנכי מעצמי אחכה לה' ואינני צריך לא לאות ולא למופת, אולם אתם תלמידי ורעי אשר אולי לבכם אינו בטוח בישועת ה'.

הנה

(יח) הִנֵּה אָנֹכִי וְהַיְלָדִים
אֲשֶׁר נָתַן־לִי יְהוָה
לְאֹתוֹת וּלְמוֹפְתִים בְּיִשְׂרָאֵל
מֵעִם יְהוָה צְבָאוֹת
הַשֹּׁכֵן בְּהַר צִיּוֹן׃
(יט) וְכִי־יֹאמְרוּ אֲלֵיכֶם
דִּרְשׁוּ אֶל־הָאֹבוֹת וְאֶל־הַיִּדְּעֹנִים
הַמְצַפְצְפִים וְהַמַּהְגִּים
הֲלֹא־עַם אֶל־אֱלֹהָיו יִדְרֹשׁ
בְּעַד הַחַיִּים אֶל־הַמֵּתִים׃
(כ) לְתוֹרָה וְלִתְעוּדָה
אִם־לֹא יֹאמְרוּ כַּדָּבָר הַזֶּה
אֲשֶׁר אֵין־לוֹ שָׁחַר׃

ועבר

(יח) הנה אנכי והילדי' וגו' לאותות. לשני אותות פורענות ספק כמו שנקרא הילד מהר שלל חש בז ותשוע' בית דוד כמו שנקרא הילד עמנו אל זהו הישוב בענין לפי פשוטו. ומדרש אגדה בבראשי' רבה על אחז שאחז בתי כנסיות ובתי מדרשות שלא ילמדו תינוקו' של בית רבן תורה אמר אם אין גדיי' אין תיישי' אם אין לאן אין רועה אגרוס לו לסלק שכינתו אמר לו הנביא כל מה שאתה קושר התעודה' וחותם התורה לסתמ' שלא תמלא בישראל לא יועיל לך: [יז] וקויתי לה' המסתי' פניו וגו'. אין לך נבואה קשה באותה שעה שאמר משה (דברים ל"א) ואנכי הסתר אסתיר פני ביום ההוא ואף בו ביום הבטיח' וענת' השירה הזאת לפניו לעד כי לא תשכח מפי זרעו (שם): [יח] הנה אנכי והילדי' וגו'. הם תלמידים שחביבין עליו כבנים יהיו לאותות ולמופתי' שתתקיים תורה בישראל על ידם: (יט) וכי יאמרו אליכם. אמר ר' סימון בארה אביו של הושע בן בארה ניבא שני מקראו' הללו ולא היה בהם כדי ספר ונטפלו בישעי' ובינא אותם לגלות עשרת השבטים כשהגלה סנחריב לראובני ולגדי (והגליהו עמקם) כמה שנאמר (ד"ה א' ה') בארה בנו נשיא לראובני הוא אשר הגלה תגלת פלאסר: וכי יאמרו אליכם. האובות: דרשו אל האובות וגו' המצפצפים והמהגים. לשון גנאי הוא שאף הדבור אין בהם אלא כעופות הללו שמפטפטין בקול' לשון ציפצוף והגה נופל בעופות כסוס עגור כן אצפצף אהגה כיונה (לקמן ל"ח) וכן מצינו לשון ציפצוף בקול נמוך שנאמר (לקמן כ"ט) והיה כאוב מארץ קולך ומעפר אמרתך תצפצף: הלא עם אל אלהיו ידרש. זו תהא תשובתכם הלא עם כמונו אשר לו אלהים כאלהינו אל אלהיו ידרש שמא תאמרו לנו להיות כמותכם לדרוש צורכי החיים מן המתים: (כ) לתורה ולתעודה. מחובר למעלה הימנו שמא נדרוש אל המתים לתורה ולתעודה בעד החיים להורות לנו מה נעשה. כל זה לפי המדרש. ולפי פשוטו יש לפתר וכי יאמרו אליכם וגו'. גמר נבואתו הוא שאמר ויסרני מלכת בדרך העם הזה והוכיחו הקב"ה לנביא ולסיעתו של חזקיה כשיאמרו אליכם שבנא וסיעתו שיראו את חזקיה מבעט בעכו"ם דרשו אל האובות ואל הידעונים וברור בעכו"ם כאשר עשו אבות הראשוני' והשיבו את המלוכה אל סנחריב. הלא (כל) עם אל אלהיו ידרוש. עובדים עכו"ם ודורשים בעד החיים אל המתים אף אתם יש לכם לעשות כן: לתורה ולתעודה. זו תהא תשובתכם שתשמרו את התורה כמה שנאמ' למעלה צור תעודה חתום תורה ולא תאמינו לדבריהם: אם לא יאמרו כדבר הזה אשר אין לו שחר. מאחר שתשיבו לו תשובה זו תראו ותשמעו אם לא יהיו מודים כשרים שבהם לדבריכם ויאמרו כדבר הזה אמת אשר אין לו לאלוה אוב וידעוני שום שחר אין ראוי לשחר פניו כן תירגם יונתן. ומדרש אגדה על עצמו אינו מזריח השחר שהרי עינים לו ואינו רואה ואיך יזריח על אחרים. ענין אחר אם לא יאמרו כדבר הזה עתה תראו אם לא יאמרו אליכם כדבר הזה דרשו אל האובות אע"פ שאין לו שחר ולא ממש בדבר הזה לא יבושו מלומר אליכם כן:

ועבר

(יח) זיעהע! איך אונד דיא קינדער,
דיא מיר געגעבען האַט דער הערר,
זינד צייכען אונד פֿאָרבילדער אין ישראל,
פֿאָן דעם עווינען צבאות,
דער דאַ וואָהנעט אויף דעם בערגע ציון.

(יט) אונד ווען זיא זאַגען צו אייך:
בעפֿראַגט דיא בעשווערערינגען אונד דיא אָראַקעל,
דיא דאַ צירפען אונד פֿליסטערן —
זאָלל ניכט איין פֿאָלק זיינען גאָטט בעפֿראַגען קאָננען,
פֿיר דיא לעבענדיגען דורך דיא טאָדטען?

(כ) צור לעהרע הין אונד צום צייגנים!
דען זאַגען יענע ניכט איין זאָלכעס וואָרט,
דאַז קיינע קלאַרהייט האַט?

ווער

(יח) הנה אנכי, לנס יהיה לאות את אשר עשיתי בהתיכ'הגליון ושמו'הילדי' מהר שלל חש בז ושאר ישוב, כי חסדי ה' לא תמנו, ועוד ישוב לרחם את עמו ולנער רשעים מארץ הקדושה.

(יט) וכי יאמרו, מוסב למעלה אתם תלמידי ורעי אך בה' תאמינו ובדברי נביאיו אש' ילק רוחו עליה' ואם יאמרו אליכם וגו' אתם לבו רק לאור התורה והתעוד' כאש'הורתי לכם, כי היא מורשה לקהלת יעקב, כי הלא במה יאמרו דבר שאין לו שחר כלל, כן השכיל הרב לתרגם שני הפסוקים אשר במעט אין להם שחר, ורבו בם הפרושי' ואולי יש עו' לבא'הפסוקי' באופן אחר, והוא כי הנביא אמר אתם אך תחזיקו באותות אשר שמתי לפניכם, ובדברי התורה והתעודה אשר מסרתי לכם, ואל תפנו אל האלילים ואל תשעו בדברי שקר, וכי יאמרו וגו' ואם גם יאמרו אליכם לדרוש אל האובות וגו', לתורה ולתעודה כלומר מה לכם לתורה ולתעודה שאתם הנביא בכם, הלא האמת אך בפי הקוסמים ימצא, והם לבדם יודעים לחשוף מצפוני העתים (ולתורה ולתעודה נמשך על פסוק הקודם *כדעת רש"י הלא עם אל אלהיו ידרוש בעד החיים אל המתים לתורה ולתעודה). והוסיף הנביא לאמר אם לא יאמרו, וגו', כלומר ידעתי כי כן יאמרו אליכם, כי זה דרכם כסל למו להאמין בשוא נתעה (ויחסר במלת אם הה"א השאלה ורבים כמוהו כמ"ש הרד"ק במכלול). ולפירוש הזה הפסוקים י"ח י"ט כ' משולבים יחד, אמר, אנכי והילדים לכם לאותות ומופתים ואל תשיתו לב לדברי הבל של קוסמים, אם גם העם הזה יאמינו בם. הידענים, תרגם הרב וואַהרזאַגער, והוא מן ידע, כי הוא הודעת העתידות ע"י נבואה כפי מחשבת הטועים. המצפצפים, קול העופות יקרא צפצוף לפי שהוא דומה להברה הזאת, וכמו שיאמר בל"א צוויטשערן, צירפען, והנה המתים אשר יעלה בעל אוב המה ידברו רק בקול דממה דקה, ואמרו הקוסמים כי הרפאים שוכני שאול בל יוכלו להרים קולם, ובאמת הוא רק תחבולה מאתם לבל יכיר השומע את קול המדבר עמו, ולזה ידמה אותו לצפצוף העוף, וכן אמר לקמן (כ"ט ד') והיה כאוב מארץ קולך ומעפר אמרתך תצפצף. והמהגים, נרדף עם מצפצפים, וכן לקמן (ל"ח י"ד) כסוס עגור כן אצפצף אהגה כיונה, (ועיין לקמן ל"א ד'), והרב תרגם פֿליסטערן, והוא הדבור בלחש, והכוונה אם על המתים שיעלו אשר לא ישמעו קולם כאשר באמרנו, או על להטי המכשפים (צויבערפֿראַזען) אשר גם המה בנחת נשמעים כנודע. אל המתים, לדעת הרב המתרגם יהיה אל כאן כמו על ידי (דורך) ומצא לו חבר אל כל תועבותיכם (יחזקאל מ"ד ו').

(כ) אין לו שחר, אמר הראב"ע והטעם שלא תהא תעלומה לאור, ולכוונה הזאת תרגם הרב המתרגם, וליונתן דרך אחר בזה (עיין רש"י) ואחריו הרד"ק, ומעתיקים עמים והנמשכים אחריהם מבני עמנו בחרו עוד בדרך יותר זר (יעיין הקורא בדבריהם). אבל הנכון לדעתי כפירוש הראב"ע וזה יובדק גם כפי הכוונה ששם הרב המתרגם בפסוקים האלה גם לפי הדרך אשר בחרתי אני, כאשר מבואר במה שקדם.

ועבר

(כא) וְעָבַר בָּהּ נִקְשֶׁה וְרָעֵב וְהָיָה כִֽי־יִרְעַב וְהִתְקַצַּף וְקִלֵּל בְּמַלְכּוֹ וּבֵאלֹהָיו וּפָנָה לְמָֽעְלָה׃

(כב) וְאֶל־אֶרֶץ יַבִּיט וְהִנֵּה צָרָה וַחֲשֵׁכָה מְעוּף צוּקָה וַאֲפֵלָה מְנֻדָּח׃

(כג) כִּי לֹא מוּעָף לַאֲשֶׁר מוּצָק לָהּ כָּעֵת הָרִאשׁוֹן הֵקַל אַרְצָה זְבֻלוּן וְאַרְצָה נַפְתָּלִי וְהָאַחֲרוֹן הִכְבִּיד דֶּרֶךְ הַיָּם עֵבֶר הַיַּרְדֵּן גְּלִיל הַגּוֹיִם׃

חעם

(כא) ועבר בה נקש' ורעב. מוס' למעל' מה אמו' בתחל' הענין ויסרני מלכת בדרך העם הזה ופי' מה הוא הדרך לא תאמרו קשר לקש' עשרת השבטי' שיתקשרו עם מלכי מצרים ופירש את עונשן והיה למקדש וכשלו בם וכל הענין. ועבר בה העובר באות' הדרך שעוזבי' את הקב"ה וסומכין על מלכי מצרים. נקשה מאורע קשה. נקשה ורעב נלאה בצרות קשות ורעב כי קושי ומצור ומצוק ורעב יבא עליהם בימי מצור שלש שנים שצר סנחריב על שומרון: והיה כי ירעב וקלל. בעגלים ובעלים שהיו עובדים להם: ופנה למעל'. לבקש מאת הקב"ה ולא ישמע כי יתחתם גזר דין ובנתירג' יונתן: (כב) ואל ארץ יביט. אולי ימצא עוזר אשר שלח מלאכים הושע בן אלה אל סוא מלך מצרים (מלכים ב' י'): והנה צרה. כי לא יעזרהו וגם שנא יצא סנחריב לרעה לו: מעוף צוקה. עיפות צוקה: ואפלה מנדח. על ידי אפלה הוא מנודח שכן לשון נידוח נופל באפלה כמו (ירמיה כ"ג) לכן יהיה דרכם להם כחלקלקות באפילה ידחו ונפלו בה ולאפילה הם מנודחי': (כג) כי לא מועף לאש' מוצק לה. כי מלך אשור אשר ניתן למוצק ולצר לה לארצכם אינו עיף ואינו עצל מלבא עליה עד שלש פעמי' אחת בימי פקח (מלכים ב' ט"ו) אשר לקח את עיון ואת אבל מעכה ואת הקדש ואת הגליל כל ארץ נפתלי והגלות ההיא בשנת ד' לאחז ובשנת שתים עשרה ויער אלהי ישראל את רוח פול מלך אשור ויגלם לראובני ולגדי ולחצי שבט המנש' מקרא זה (בדברי הימי' א' ה') וגלות זה בשנת שתים עשר' לאחז תחלת מרדו של הושע בן אלה כענין שנאמר (מלכי' ב' י"ז) וימצא מלך אשור בהושע קשר וגו' לאחר שנשתעבד לו שמנה שנה ואין החשבון מפורש במקרא בגלוי אבל יש ללמוד מברייתא דסדר עולם והשלישית בשנת שש לחזקיה שנת תשע למרדו של הושע אשר נלכדה שומרון היא עיר המלוכה וגלו כולם וזה האמור כאן כי לא עיפות לאויב אשר הוא מוצק לה לארץ ישראל האמורה בענין ואל ארץ יביט: כעת הראשון הקל ארצה זבולון. הגלות הזו השלישית קלה תהיה כאותה של עת ראשון אשר הקל להגלות את ארץ זבולון ונפתלי שאף בשנים לא הגלה אלא שני המטות וחצי המטה שבעבר הירדן אבל האחרון שמע השלישי הוא: הכביד. טיאט את הכל כמכבד את הבית ויש לפרשו אף לשון כובד לפי ענין המקרא שפתח ראשונה בלשון הקל ארצה זבולון והאחרון הכביד וכשאמר ישעיה נבואה זו כבר גלו הראשוני': דרך הים. אותן היושבין על ימה של טברי' היא ארץ נפתלי שנא' ים ודרום ירשה (דברים ל"ג): עבר הירדן. היא גלות שניי' של ראובן וגד: גליל הגוים. היא כל ארץ ישראל שהיתה גוללת אליה כל הגוים שהכל מתאוין לה ובאין לה לסחורה כענין שנא' (ירמיה ג') נחלת צבי צבאות גוים. ויונתן תירגם ל' אחר:

(כא) ווער דאַ דורכוואַנדערט יענע (באַהן)
איזט בעדראֶנגט אונד דאַרבענד,
אונד דאַ געשיהט'ס ווען ער הונגערט,
זאָ ערגרימממט ער אונד לאֶסטערט זיינען קאָניג אונד
זיינע גאָטטער
אינד ווענדעט זיך נאַך אָבען.

(כב) ווען דאַן ער צור ערדע בליקט,
זיעהע דאַ! טריבזאַל אונד דונקעלהייט,
דיסטערניס בעדראֶנגניס אונד נאַכט,
עס איזט פערשייכט — ׳

(כג) דען קיינע דיסטערניס מעהר וואָ איהר [א]) בעדראֶנג־
ניס וואַר,
וויא אין דער ערשטען צייט, דאַ ער ערניעדריגטע
דאַז לאַנד זבלון
אונד דאַז לאַנד נפתלי —
דאָך אין דער פאָלגעצייט פערהערליכט ער
דען וועג צום מעערע, יענזייטס דעם ירדן'ס,
דאַז גאַלילעאַ דער היידען.

[א]) דער ערדע.

(כא) ועבר בה, לדעת הרב המתרגם יהיה הענין אשר יעבור בדרך זאת לדרוש אל האובות וידעוני', הוא יהיה נקשה (כלומר קשה יום ומדוכא) ורעב, ויורה שהכנוי על נושא דרך הנעלם במאמר, כמו שלדעת הראב"ע והרד"ק שפירשו אשר יעברו בארץ שג"כ מוסב גם על ארץ שלא נזכר כלל. ובעיני יתכן כי גם מוסב על האומרים לדרוש אל המתים שזכר, והמה העם, ועם בעברי משותף, כמו שכתב הרד"ק בשרש עמם, וגם הוא כמו עליהם, כאשר מצינו כי אם הבהמה אשר אני רוכב בה (נחמי' ב' י"ב), ונקשה הוא שם המקרה כאשר פירשוהו רש"י ויונתן, ואמר עד יעבו' על העם דבר קש' מאד, ויהיה אז אם ירעב והתקצף במלכו ובאלהיו (והם אלהי נכר אשר בחר לו, ולכוונה הזאת תרגם הרב גאָטטער) אז יכנע לבבו הערל, ופנה למעלה אל המושיע, כאשר השכיל הרב להעתיק. והנה נקשר המאמר הזה היטב למה שלפניו, כי אמר הלא ימים באים וגם העם ההולכים עתה בחשך אחרי השאלות אוב ומדוחי' יעזבו דרכם הרעה וישובו אל ה', ובדעת יונתן ורש"י, אך שלדעתם הענין כי יתפללו אל ה' והוא לא יענם, ולדעת הרב הוא בהיפך, אם ישובו אל ה' ירחמם ויוציאם ממצוקתם, כאשר יבאר בפסוק הבא. (כב) ואל ארץ יביט, אז אם העם יפנה למעלה ושב ורפא לו, ובשיביט לארץ יראה כל הצרות אשר הליקוהו והחשך אשר סבבהו המה מנדחים כלומר בלו ואינמו, כי אלהים הגיה חשכם והושיעם ממצוקתם, כן העמיק הרב להעתיק הפסוק הקשה הזה, מעוף, חשך, כמו ארץ עפתה כמו אפל (איוב י' כ"ב) כי שניהם שרש אחד להם. (כג) כי לא מועף, הרב המתרגם בחר בעין בקורת (בעיקר הכוונה) הפירוש היותר נאה ומתקבל כפי הוראת המלות והמשך המאמרים בפסוק הזה, והוא דעת החכם געזעניוס: כי הענין, עתה לא יהיה עוד מועף חשך ואפלה (כי מועף בינוני הפעול מבנין הפעיל משרש עוף וכאשר באַרנו בפסוק הקודם) לאשר מוצק לה, והכנוי לה מוסב על הארץ שזכר. כעת הראשון, לא יהיה מועף לארץ יהודה כאשר היתה בעת הראשון כאשר הקל ה' (כי ה' הוא הנושא המובן) ארצה זבולן, כלומר הוריד כבודה והשפלה והגלה את יושביה ע"י מלכי אשור, בזאת לא יעשה בארץ יהודה, ואם גם כבש סנחרב כל ערי בצורות ביהודה לא יאחז בארץ. ארצה, הה"א נוספת ולא במקום למ"ד וכמו מי פקד עליו ארצה (איוב ל"ד י"ג) וכן על פני תבל ארצה (שם ל"ז י"ב). והאחרון הכביד, אולם עוד ימים באים וגם הארצות האלה תשובנה לאיתנן כי ה' יכבדן וישאן. ולדעתי אין זאת יעוד משיחי כאשר חשב החכם הנ"ל, רק כבר נתקיים זאת אחרי אשר ירדה מלכות אשור מטה מטה כי אז הרימו גם אפרים ומנשה ויתר השבטים את ראשם, וכבר מפורש כי בימי חזקיה באו אנשים מאשר מנשה וזבולן לירושלים לעשות פסח לה' (ד"הי ב' ל' י"א) וגם אנשי יהודה נתצו מזבחות וגדעו האשרים באפרים ומנשה (שם ל"א א') והמלך יאשיהו בער כל הגלולים מכל ארץ ישראל כמבואר (שם פרשה ל"ד), וכבר באַרנו שם כי זה לעד שהוא היה מושל גם בארץ ישראל, ונפרש לדעת חז"ל שאמרו ירמיה החזיר את עשרת השבטים, והמליך עליהם את יאשיהו. דרך הים, הוא ים כנרת וזה בחלק זבולן כנאמר זבולן לחוף ימים ישכון (בראשית מ"ט י"ג). עבר הירדן, גם עבר הירדן והם ראובן וגד וחצי שבט מנשה אשר בהם החל ה' לקלות בישראל והם הוגלו תחלה גם המה ישובון לאדמתם. גליל הגוים, הנה המחוז גליל היה

ט

(א) הָעָם הַהֹלְכִים בַּחֹשֶׁךְ
רָאוּ אוֹר גָּדוֹל
יֹשְׁבֵי בְּאֶרֶץ צַלְמָוֶת
אוֹר נָגַהּ עֲלֵיהֶם:
(ב) הִרְבִּיתָ הַגּוֹי
לֹא הִגְדַּלְתָּ הַשִּׂמְחָה
שָׂמְחוּ לְפָנֶיךָ
כְּשִׂמְחַת בַּקָּצִיר
כַּאֲשֶׁר יָגִילוּ
בְּחַלְּקָם שָׁלָל:
(ג) כִּי אֶת־עֹל סֻבֳּלוֹ
וְאֵת מַטֵּה שִׁכְמוֹ
שֵׁבֶט הַנֹּגֵשׂ בּוֹ
הַחִתֹּתָ כְּיוֹם מִדְיָן:

לו קרי

ט (א) העם ההולכים בחשך. הם יושבי ירושלים שהיו חשיבי'מדאגת סנחרי' כענין שאמ' יחזקיהו (לקמן ל"ז) יום צרה ותוכחה ונאצה היום הזה: ראו אור גדול. במפלתו של סנחריב: (ב) הרבית הגוי. נעשו גדולים לכל שומעיהם כששמעו האומות הנסים שנעשו להם: לו הגדלת השמחה. ולא לאויביו וכתוב לא בלמ"ד אל"ף לפי שלא היתה שמחת חזקיה שלימה לפי שבאותו הפרק נאמר לו הנה ימים באים ונשא כל אשר בביתך (לקמן ל"ט): כשמחת בקציר. ת"י כחדוות נצחי קרב שהו' כענין הקציר הורגי אדם קוצצי צוארים ואינה הכתוב בלשונו לדרוש שהיה אותו הנס בליל קציר העומ'כאשר יגילו בחלקם שלל מצרים בימי משה שאף כאן חלקו שלל כוש ומצרים וחמדת כל הגוים (כמ"ש לקמן ל"ז) שכשחזר מעל תרהקה מלך כוש בא לו לירושלים עם כל אוצרות כוש ומצרים כענין שנאמר (לקמן מ"ה) יגיע מצרים וסחר כוש וסבאי' וגו' והכל בזזו חזקיה ועמו: (ג) כי את על סובלו עול שהי'סבל לחזקיה ושהיה מטה את שכמו למשא כבד להעלות מס קשה ואת שבט יהודה שהיה נוגש בו בחזקיהו: החתת. ושברת יחד בלילה א': כיום מדין. בימי גדעון (שאף הם נפלו יחד בלילה אחד ובליל קציר העומר כמו שנאמר והנה צליל שעורים מתהפך במחנה מדין):

כי

באור

בנחלת נפתלי, ויראה לי כי העשרים עיר שנתן שלמה לחירם מלך צור כנזכר במ"א (ט' י"א היו נקראים גליל הגוים, לפי שחירם הושיב שם אנשי צורים כאשר עשה שלמה בהערים אשר נתן חירם לו (ד"הי ב' ח' ב'), שהושיב שם בני ישראל (ועיין בתולדת שלמה ששמתי מבוא לספר משלי).

הפרשה הבאה תתחלק לשני חלקים, החלק האחד (מן פסוק א' עד פסוק ז') דבוק אל חתימת פרשה שלפניה, כי אך טוב וחסד יבשר לבית דוד, ולאנשי יהודה יגיד כי אחרי אשר ישול אשור בארצם יפרה ישע ויפרח אושר ומושל צדיק ביראת אלהים (חזקיה) ימשול בה; והחלק השני (מן פסוק ז' עד סופה) עם ישראל (ממלכת אפרים) יתוכח, ויודיעם את משפטי ה' אשר נחרצו עליהם כי מעלו בו.

ט

(א) דאז פאלק, דאז וואנדעלנדע אין פינסטערניס,
ערבליקט איין גראסעס ליכט,
דיא וואהנענדען אים לאנדע דער טאדעסנאכט,
איין ליכט גלאנצט אויף, אב איהנען.

(ב) גראס מאכעסט דוא דאז פאלק,
איהם שטייגערסט דוא דיא פריידע,
זיא פרייען זיך פאר דיר,
וויא פריידע אין דער ערנדטע,
אלס אב זיא יובעלן מאכטען;
ביים טהיילען דעם ערטראגס.

(ג) דען דאז יאך דאז איהן בעלאסטעט,
דיא שטאנגע זיינער שולטער,
דיא גייסעל זיינעס דראנגערס,
צערבריכסט דוא וויא אם טאגע מדין'ס[1],

דען

[1]) אלס ישראל דורך גדעון פאן דען מדיניטען בעפרייעט װאורדען, זיעהע (שופטים ז' ח').

ט (א) העם, מוסב על מאמר כי לא מועף לאשר מוצק לה בפסוק האחרון בפרשה הקודמת, כי המאמר כעת הקל וגו' הוא רק בעין מאמ' מוסגר, אמר שלא יהיה מועף, כי העם ההולכים בחשך ראו אור גדול, אך שלדעתי הכוונה עתה אל אור התורה ונגה הצדק' כי יעזבו את אליליהם וישמחו בה' ובצדקת מלכם תחת אשר עתה מאסו בה' ובמלכם, וכאשר יבאר במה שיבוא. (ב) הרבית הגוי, לדעת רש"י הכוונה הרבית שמם בגוים (עיין בדבריו), והוא נכון כפי הענין, ויש גם לפר' שמוס' על והאחרון הכביד בפרשה הקודמת שיעד שם כי ישובו בנים אל גבולם כאשר בארנו לעיל, ובתרגום האשכנזי אין הכרע. לא הגדלת השמחה, כל המפרשים אחזו בדרך הקרי כי לו הוא בוי"ו ולא באל"ף, ולישר את הכתוב כתב הרד"ק לו הגדלת השמח', אבל לאויביהם המעטת, וזה רחוק, ויותר נכון דעת הראב"ע שאמר ואשר הוא באל"ף לא היתה שמחה כמוהו כמו לא היה פחד (תהלים נ"ג ו') ע"כ, ואח"כ הקרי והכתיב צדקו יחדו, כי שעורו לו לא הגדלת שמחה כזאת, וכמו שדרשו חז"ל על אשר לא חומה (ויקרא כ"ה ל') שאין לו עתה והיה לו מקודם. השמחה, אמר אחד מחכמי העמים כי הה"א הדעת היא תמורת הכנוי, כי שעורו הגדלת שמחתו, ואין הכרע לזה כלל. שמחו לפניך, שישמחו רק בה' ויגילו בישועתו כענין ושמחת לפני ה' אלהיך, שג"כ הכוונה שהשמחה תהא בראות את פני אלהים במקום הנבחר. כשמחת בקציר, חסר הסומך ובתשלומו כשמחת קוצר בקציר. כאשר יגילו, ישמחו לפניך כאשר יגילו אם יחלקו שלל, והענין באור פניך נתת שמחה בלבם מאז דגנם ותירושם רבו, כן השכיל הרב לתרגם. (ג) על סבלו, עול מלך אשור. בו, לדעת הרד"ק ורש"י בו מוסב על יהודה או חזקיה. והחכם געזעניוס אמר כי לא מצינו הפעל הזה ביחס בב', ושבת את הנוגשים בעם (שמות ה' ו'), אולם באמת יש גם לפרש כי בו מוסב על השבט, והה"א במלת הנגש במקום אשר, ושעורו שבט אשר נוגש בו. ביום מדין, כי ביום ההוא עשה ה' תשועה גדולה לישראל כנזכר בשופטים (פרשה ז') וכן אמר המשורר עשה להם כמדין (תהלים פ"ג י'), אך שם הזכיר גם סיסרא ויבין כי שם מונה כל אויבי ישראל (שם פסוק ח' וט') והזכיר בתוכם גם וישמעאלים, וישמעאלים ומדינים לפעמים נרדפים המה (עיין בראשית ל"ז כ"ה וכ"ח, שופטים ז' י"ב וח' כ"ד). אולם הנביא ישעיה יראה כי אחז המשל הזה גם כאן גם להלן (פרשה י' כ"ו) בעבור התדמות שיש בין שתי המלחמות האלה, כי גם במכת מדין נפלו האויבים רק ביד ה' כי היתה חרב איש באחיו, וזה בעצמו היה במפלת סנחריב, וכן נמלטו מלכי מדין משדה המערכה ואח"כ נהרגו, וכזאת קרה גם למלך אשור. ואולי רצה הנביא גם לעורר בזה את עמו כי ה' נתן תשועה לגדעון רק בשלש מאות איש, כל הברכים אשר לא כרעו לבעל כמבואר (בשופטים ז' ז').

כי

(ד) כִּי כָל־סְאוֹן סֹאֵן בְּרַעַשׁ
וְשִׂמְלָה מְגוֹלָלָה בְדָמִים
וְהָיְתָה לִשְׂרֵפָה מַאֲכֹלֶת אֵשׁ:
(ה) כִּי־יֶלֶד יֻלַּד־לָנוּ
בֵּן נִתַּן־לָנוּ
וַתְּהִי הַמִּשְׂרָה עַל־שִׁכְמוֹ
וַיִּקְרָא שְׁמוֹ פֶּלֶא
יוֹעֵץ אֵל גִּבּוֹר
אֲבִי־עַד שַׂר־שָׁלוֹם:
(ו) לְםַרְבֵּה הַמִּשְׂרָה וּלְשָׁלוֹם אֵין־קֵץ
עַל־כִּסֵּא דָוִד
וְעַל־מַמְלַכְתּוֹ
לְהָכִין אֹתָהּ וּלְסַעֲדָהּ בְּמִשְׁפָּט וּבִצְדָקָה
מֵעַתָּה וְעַד־עוֹלָם
קִנְאַת יְהוָה צְבָאוֹת תַּעֲשֶׂה־זֹּאת:

מ"ם סתומה באמצע התיבה.

דבר

(ד) כי כל סאון סואן ברעש. יש פותרין אותו לשון סאה ומדה כמו שדרשוהו רבותינו. אך לפי פשט לשון המקרא לא יתכן לפרש מגזרתו סאה' שאין הוי"ו והנו"ן מעיקר התיבה אלא כמו שאון מן שוא' והמון מן הומ' וחרון מן חרה לא יתפעל עם הנו"ן לומ' סואן אלא סואה כמו מן המון הומה ומן שאון שואה ולא יאמר שואן הומן חורן. ואני אומר שפתרונו כפי הענין ואין לו דומה מן המקרא ופתרונו לשון צהלת נלחמין במלחמה כי כל סאון סואן ברעש קול נלחמין שהוא נולא במלחמ' ברעש שעט' סוסים והגפת תריסין הוא ושמלת הרוגי מלחמה מגוללה בדמים אבל נלחמין זה אין בו רעש ואין בו דם: והיתה לשריפה. יקד יקוד מאכולת: (ה) כי ילד יולד לנו. אע"פי שאחז רשע הוא בנו הנולד לו זה כמה שנים להיות לנו תחתיו למלך צדיק יהיה. ותהיה משרת הקב"ה ועולו על שכמו שיהיה עוסק בתורה ושומר מצות ויטה שכם למשאו של הקב"ה ויקרא שמו הקב"ה שהוא מפליא עצה ואל גבור ואבי עד קרא שמו של חזקיהו שר שלום כי שלום ואמת יהיה בימיו: (ו) למרבה המשר'. למי יקר' השם הזה למלך המרב' המשרה של הקב"ה על עצמו לירא מפניו. משרה לשון שררה זו לתשוב' החולקי'. אך יש לומר שאף שר שלום משמותיו של הקב"ה וקריא' שם זה אינה לשם ממש אלא לשם גדולה ושררה כמו וקרא שם בבית לחם וכמו ועשיתי לך שם אף כאן ויקרא שמו ויתן לו שם וממשלה לשלום הניתן לו אין קץ שהיה לו שלום מכל עבריו ואין קץ זה לשון הפסק עולמית אלא אין קץ לסביביו על כסא מלכות דוד היה שלום זה במשפט ובצדקה שעש' יחזקיהו: ולשלום. וי"ו זו תיקון המלה הוא הרבה משרה על שכמו ומה גמול ישלם לו הנה לשלומו אין קץ ואין קצבה: מעתה ועד עולם. עולמו של חזקיהו כל ימיו וכן מצינו שאמרה חנה על שמואל וישב שם עד עולם ולתשובת החולקים האומרים לדעת' יש להשיבם ומה מעתה והלא לא בא אלא עד סוף חמש מאות שנה ויותר: קנאת ה' צבאות. שקנא לציון על אשר יעץ עליה ארם ופקח: תעשה זאת. ולא אחז ראוי לכך ואף זכות אבות תמה. תום'. ואמרו רבותינו בקש הקב"ה לעשות חזקיהו משיח וסנחריב גוג ומגוג אמרו מלאכי השרת לפני הקב"ה מי שקצץ דלתות ההיכל ושגרן למלך אשור יעשה משיח

באור

(ד) כי כל סאון, רבו הפירושים במלה הזאת ורבים הסכימו שאין למלה זו דומה ויש לפותרו רק לפי הענין (עיין רש"י רד"ק ורא"ב"ע), ולדעת הרב יהים זה תואר לאיש מלחמה, ואולי הוא מן סן שהוא מענין ש נ א ה בארמית, (עיין ערוך ערך זה), כי גם לדעת הריק"ם אשר אחריו העתיקו

(ד) דען יעדער קאֶמפּפער, (זאָגסט) קאֶמפּפענד אים געטיממעל
אונד יעגליכעס געוואַנד, (זאָגסט) בעזודעלט מיט בלוטע,
ווירד צו איינעם בראַנדע — רויב דעס פייערס.
(ה) דען איין קינד איזט געבאָרען אונז,
איין זאָהן איזט געגעבען אונז,
עס רוהט דיא הערשגעוואַלט אויף זיינער שולטער,
עס ווירד גענאַננט זיין נאַמע: וואונדער,
בעראַטהער, שטאַרקער העלד, העדר דער בייטע,
פירשט דעס פריעדענס.
(ו) דעס וואַכסטהום'ס, דער הערשגעוואַלט אונד דעס
פריעדענס איזט קיין ענדע
אויף דעם טהראָנע דוד'ס
אונד אויף זיינעם קאֶניגרייכע,
עס צו בעגרינדען אונד צו שטיטצען דורך רעכט אונד
טוגענד,
פאָן נון אַן ביז אין עוויגקייט —
דער אייפער דעס עוויגען צבאות ווירקט דיעזעס.

רוב המעתיקים המחדשים גם מחכמי העמי' גם מבני עמנו שהוא נעל שלובשים אנשי הצב', יהיה זה מתרגם של נעל סנאי (עיין שרשי' לרד"ק שרש סאן). והנה לדעת הרב סאון הוא שם התאר וסואן בינוני, וכן כתב הרד"ק, ולדעת הריק"ם סאון הוא שם דבר. ושמלה, כלומר הגבור עם שמלתו שהיתה תמיד מגוללה בדם חללים יהיו לשרפה אש כרגע יכלו, וזה במגפת סנחריב. והנה מגוללה פירשו כל המבארים מענין וגללו את האבן (בראשית כ"ט ג') (וועלצען), אולם זה יוצדק רק לדעת המפרשים שהכוונה על בגדי הרוגים, כי ההרוג יתבוסס בדמיו, אך לדעת הרב שהכוונה על בגדי ההורג לא יתכן זה היטיב, לכן יראה לדבריו כי מגוללה הוא פעל נגזר מן שם גלל (שענינו צואה וכל דבר הנמאס) כאשר יבער הגלל (מ"א י"ד י'), ואם גם שגלל עצמו נבנה מן הפעל גלל כאשר אמר הרד"ק בשרשי', מ"מ אחרי אשר הועתקה הוראתה לענין "אחר שוב תוכל לבנות פעל בהוראה השניה, ואולי מענין הזה גם פעל גאל שענינו הלכלוך והמאוס, יגאלהו חשך וצלמות (איוב ג' ה'), וכל מלבושי אגאלתי (לקמן ס"ג ג') וכמוהם רבים, ובא האל"ף תמורת אות הכפל, כמו אשר בזאו נהרים (לקמן י"ח ב') שהוא כמו בזזו, וכן ימאסו כמו מים (תהלים נ"ח ח') תמורת ימססו, תחת צאלים ישכב (איוב מ' כ"א) תמורת צללים ועוד כמוהם. (ה) כי ילד, יהוא חזקיה. המשרה, מן שררה כלומר כל דברי המלוכה: ואמר שזה יהיה על שכמו כי הוא בעצמו יעשה משפט עמו לכל צרכיהם ולא יעזוב עסקי המלוכה ביד שריו ועבדיו. ויקרא, הקורא, וכתב הראב"ע וז"ל יש אומרים כי פלא יועץ אל גבור אבי עד הם שמות ה', ושם הילד שר שלום, והנכון בעיני שכלם שמות הילד, פלא שה' עשה פלא בימיו (ויותר נראה שהכוונה איש נפלא, איין אויסגעצייכנעטער, אויסערארדענטליכער), יועץ, כן היה חזקיה, ויועץ המלך (כלומר שכן נאמר ויועץ המלך ושריו, דה"ב ל' ב'), אל גבור שהיה תקיף וכו' עכ"ל, ויפה העיר חכם אחד מחכמי העמים, כי זה רמז לשם חזקיה, ובדעת הזאת אחז הרב המתרגם, אך שבבאור המלות אבי עד שפירש הראב"ע ג"כ ביתר המבארים שהיה אב לעמו כל הימים, ועד כמו שוכן עד, נטה הרב לדעת הרדי"א שעד כמו בבקר יאכל עד (בראשית מ"ט כ"ז), ואב כענין וישימני לאב לפרעה (שם מ"ה ח'), וא"כ הוא כפל הענין עם אל גבור, ואמר שבכל זאת יהיה שר שלום, ולא ילחום לא לכבוש ארצות, ולא לעשות לו שם בגבורים רק להציל העשוק מיד עושקו ולהסיר עול ממשלת זדון מעל עמו. ולכן אמר: (ו) למרבה המשרה, כלומר אף שירחיב גבול מלכותו, בכל זאת יהיה גם לשלום אין קץ, והיה זה כענין שלמה כי אף שבימיו שלום היתה בארץ, בכל זאת משל ממשל רב עד עבר הנהר עד גבול מצרים ובאמת כי גם אל חזקיהו באו צירי מלכי ארץ לחלות את פניו כמו לשלמה, כנראה ממלאכי מלך בבל כמסופר במלכים ודברי הימים. והנה בא למרבה בכתיב במ"ם סתומה וחכמינו ז"ל דרשו מה שדרשו (עיין רש"י ראב"ע ורד"ק כי כל אחד הביא דרש אחר), וחכמי העמים רצו לחלקו לשתי מלות וקראו לם רבה המשרה, ולם כמו להם כמו שנאמר נם מן נהם, ויהיה הענין להם לעם "הזה" רבה המשרה, אבל זה רחוק, ומה לנו לחקור מדוע נשתנה צורת האות, וכבר מצאנו בהיפך אשר הם פרוצים (נחמי' ב' י"ג) שבא מ"ם במלת הם פתוחה בסוף המלה. במשפט ובצדקה, כענין שהיה בשלמה. מעתה ועד עולם, אף שהצלחת האומה בימי חזקיה לא התמידה ימים כבירים, הנה כבר אמרתי לך

(ז) דבר שלח אדני ביעקב
ונפל בישראל:
(ח) וידעו העם כלו
אפרים ויושב שמרון
בגאוה ובגדל לבב לאמר:
(ט) לבנים נפלו
וגזית נבנה
שקמים גדעו וארזים נחליף:
(י) וישגב יהוה את־צרי רצין עליו
ואת־איביו יסכסך:
(יא) ארם מקדם ופלשתים מאחור
ויאכלו את־ישראל בכל־פה
בכל־זאת לא־שב אפו
ועוד ידו נטויה:
(יב) והעם לא־שב
עד־המכהו
ואת־יהוה צבאות לא דרשו:

ויכרת

רש"י

מיד שתשו הכתוב: (ז) דבר שלח אדני ביעקב. הנבואה שנתנבא לפורענות פקח בן רמליה: ונפל בישראל. מעתה תתקיים בהם: (ח) בגאוה ובגודל לבב לאמר. מה שהיו אומרים בגאו' ובגודל לבב: (ט) לבני' נפלו וגזית נבנה. המלכי' שהיה לנו קודם שמלך פקח כגון יהואחז בן יהוא שבימיו נתמעטנו כענין שנאמר (מלכים ב' י"ג) כי אבדם מלך ארם שפלים היו והם הלכו להם כבנין לבנים רעוע הנופל אבל זה שבא עכשיו חזק הוא כבנין אבני גזית וכן ארזים טובים משקמים לבנין: (י) וישגב ה' את צרי רצין עליו. הם בוטחים במה שנסמכו על רצין מלך ארם והקב"ה ישגב את מלך אשור עליו ויסכסכנו להשיאו לבוא עליו כך שמעתי ואני אומר את אויביו כלפי שבינה הוא אומר הקב"ה יסכסך את אויביו זה בזה גוי בגוי ארם ופלשתים בישראל וישראל זה בזה כמו שנאמר למטה בענין מנשה את אפרים וגומר: (יא) ארם מקדם. ארם הרעו להם מקד' בימי יהואחז ויואש ופלשתים הרעו להם מאחור שהפלשתים להם במערב: בכל זאת וגו'. ועוד ידו נטויה. עד שיביא עליהם את סנחריב ד"א ארם מקדם ופלשתים מאחור היו משחיתים ביהודה בימי אחז כמו שמפורש (בדברי הימים ב' כ"ח) ועל ישראל ועל יהודה היה ישעיה מתאונן על הצרות הללו: (יב) עד המכהו. עד הקב"ה שהוא מביא עליו המכות האלה:

באור

בשם הרדי"א שכמה יעודי הנביאים נאמרו בדרך תנאי, ובאמת אם לא עזבו ישראל אחרי מות חזקיה את דרך ה' אז היה כסא דוד נכון כל הימים, והנביא אשר חפץ בזה נמלא לבבו מתקוה הזאת, ולזה הבטיח להם כן. וכבר אמרו ז"ל שרצה ה' לעשות חזקיה משיח. ואולי זאת כוונת המאמר קנאת ה' וגו', כלומר שזאת אך תהיה אם אתם תקנאו לה' לבאות להעביר הגלולים ולעבדו שכם אחד.

מכאן יתחיל חלק השני מן הפרשה (עיין מה שאמרתי בתחלת הפרשה) והוא נמשך עד פרשה י' פסוק י"א (ולא עד בכלל), ולא מצאנו בכל הספר הזה נבואה כזאת אשר יטיף הנביא מלתו בפרשה שלמה רק על אפרים לבדו ולא יכלול כלל יהודה עמו, ויפה העיר החכם געזעניוס על נחות מליצתה כי כלה מתמדים הן בנועם המאמרים והן בערך הדלתות העומדות אשה לעמת אחותה. והחלק הזה עוד יפרד והיה לארבעה ראשים, הראש הא' מפסוק ח' עד י"ב, והב' מפסוק י"ב עד י"ז, והג' משם עד סוף הפרשה, והד' מפרשה י' א' עד

(ז) איינען אויסשפרוך ענטלאֶסט דער העררּ געןּ יעקב,
אונד ער טריפֿפֿט איין ווידער ישראל.
(ח) אונד אינּנע ווערדע דאַז פֿאָלק אינסגעזאַממט,
אפרים אונד דער בעוואָהנער שמרון׳ס,
דיא אים שטאָלצע אונד אים איבערמוטהע שפרעכֿען:
(ט) ציגעלשטיינע פֿיעלען איין,
אַבער מיט קוואַדערשטיינען וואָללען וויר אויפֿבויען,
סיקאָמאָרען[1]) וואורדען אומגעהויען,
אונד צעדערן זעטצען וויר דאַפֿיר.
(י) דאַ ווירד ערהעבען דער עוויגע דיא געגנער רצין׳ס ווידער איהן
אונד מיט זיינען פֿיינדען איהן פֿערוויקקעלן.
(יא) ארם פֿאָן פֿאָרן, אונד פלשתים פֿאָן הינטען,
פֿערשלינגען ישראל מיט פֿאָללעם ראַכֿען —
בייא אַלל דעם װענדעט זיך ניכֿט אַב זיין צאָרן,
אונד נאָך בלייבט זיינע האַנד אויסגעשטרעקט.
(יב) דען דאַז פֿאָלק קעהרט ניכֿט צוריק,
צו דעם דער עס שלאֶגט,
דען עוויגען צבאות זוכֿען זיא ניכֿט אויף.

דאַרום

1) ווילדע פֿייגענבייאַמע.

פסוק ה׳, ובכל חלק וחלק יבא מרעה אל רעה יותר גדולה בדרך המדרגה (סטייגערונג), ובכל׳ יקדים הסבה הגורם׳ לרעם שתנו׳ והיא רוע מעלליה׳ והשחת׳ דרכם, וכאשר יבואר כל זה במה שיבוא וכל חלק וחלק יסגר במליצה בכל זאת לא שב אפו ועוד ידו נטויה. ואחר הלעה הזאת נבא לבאר הענין.

(ז) דבר, כענין דבר המלך, וכן אמר הראב״ע נבואה או גזירה וכן תרגם הרב. ונפל, אמר הראב״ע ז״ל הטעם כפל כמשפט עכ״ל, כוונתו כי הוא כענין קל מן שמיא נפל (דניאל ד׳ כ״ח). וא״כ הוא כפל מן דבר שלא אדני ביעקב, והרב תרגם כפירוש רש״י. והנה הפסוק הזה הוא רק כעין פתיחה להנבואה שתבוא. (ח) וידעו, כענין הלא ידעו כל פעלי און (תהלים י״ד ד׳). לאמר, כלומר באמרם. (ט) לבנים, דרך משל תחת בתי חמר נבנה עתה באבני גזית, ותחת שקמים נטע עתה ארזים, כענין שנאמר ואת הארזים נתן כשקמים אשר בשפלה לרב (מ״א י׳ כ״ז), ועיין גם בבאור, והיה זה בימי פקח כי אז גברה יד מלך ישראל, ואולי הכוונה בזה על ארץ יהודה אשר חשבו לכבוש, כי בלבנון היו מולכים אבני גזית ובורתים ארזים כנודע. והנה זה היה החטא אשר גרם בעונש שיזכיר, והוא (י) וישגב, יעשה צרי רצין נשגבים ועצומים ממנו, והזכיר הנביא תחלה מפלת ארם, (ע״י מלך אשור כנזכר במלכים), כי אפרים היו בעלי בריתו ועליו שמו ישראל עיניהם, ויאמר כי נפל עוזר ונפל עזור. ואת איביו, לדעת הרב המתרגם את הוא פה בהוראת עם, והענין ה׳ יסכסך את רצין במלחמה עם אויביו. (יא) ארם מקדם, במ״ש הראב״ע, והנה ארם שהם מזרח לישראל ישובו להרע לישראל עם מלכי אשור, ע״כ. ופלשתים, שהם במערב א״י (הנ״ל). בכל פה, בפה מלא כענין ואהבת את ה׳ אלהיך בכל לבבך ובכל נפשך (דברים ו׳ ד׳) שענינו שיתמלא הלב כלו מאהבת ה׳. וי״ת ובזו ית נכסי ישראל בכל אתר, נראה שהוא פירש בכל פה כמו בית הבעל מפה לפה (מ״ב י׳ כ״א) שענינו מקצה אל קצה כמו שהעתיק גם ספא בספא (עיין ערוך ערך סוף), ותרגם כאן רק לפי הכוונה. והנה בזה נשלם היעוד הראשון, והוא ברעה היותר קלה מסבאות אחרים, כי אמר רק שיבואו גדודי שודדים בארצם לבוז בז, ולא שיעמדו בארץ אך ילכו לדרכם, ובזה לא תהיה רעה לכלל האומה, כי רק במקום אשר יחנו שם ישללו שלל. (יב) והעם, פה יתחיל הרעה השני כאשר באורנו, אמר יען שהעם עוד לא שב לכן יוסיף ה׳ להכותו ויסיר משמרון וישראל כל שבט מושל זקן ונשוא פנים, וכל איש נכבד בעיני העם, גם אותם שהיה להם רק פקודה קלה (גריגעם אמט) ואף גבורי החיל יפלו בחרב אויביהם כאשר נבאר. המכהו, אמר הראב״ע ובאו סימנים שנים באו בתוך האהלי (יהושע ז׳ כ״א), וכן כתב הכהם געזעניוס שהוא כמו כגברתה (לקמן כ״ד ב׳) שבא גם בשתי הידיעות, ובמקילת כבודם גם שניהם שנו, כי גם אהל וגברת המה שמות והכנוי בנוי הקנין, וא״כ בודאי ה״א הדעת שלא כמשפט, אבל מכה הוא הבינוני פועל והוא יקשר גם עם כנוי הפעול, וא״כ גם שתי הידיעות לדקו יחדיו, כי שעורו אל המכה אותו כמו המלבשם שני (ש״ב א׳ כ״ד) שעורו המלבישם אתכם ורבים כמוהו.

(יג) וַיַּכְרֵת יְהוָה מִיִּשְׂרָאֵל רֹאשׁ וְזָנָב
כִּפָּה וְאַגְמוֹן יוֹם אֶחָד׃
(יד) זָקֵן וּנְשׂוּא־פָנִים הוּא הָרֹאשׁ
וְנָבִיא מוֹרֶה־שֶּׁקֶר הוּא הַזָּנָב׃
(טו) וַיִּהְיוּ מְאַשְּׁרֵי הָעָם־הַזֶּה מַתְעִים
וּמְאֻשָּׁרָיו מְבֻלָּעִים׃
(טז) עַל־כֵּן עַל־בַּחוּרָיו לֹא־יִשְׂמַח
אֲדֹנָי
וְאֶת־יְתֹמָיו וְאֶת־אַלְמְנֹתָיו לֹא
יְרַחֵם
כִּי כֻלּוֹ חָנֵף וּמֵרַע
וְכָל־פֶּה דֹּבֵר נְבָלָה
בְּכָל־זֹאת לֹא־שָׁב אַפּוֹ
וְעוֹד יָדוֹ נְטוּיָה׃
(יז) כִּי־בָעֲרָה כָאֵשׁ רִשְׁעָה
שָׁמִיר וָשַׁיִת תֹּאכֵל
וַתִּצַּת בְּסִבְכֵי הַיַּעַר
וַיִּתְאַבְּכוּ גֵּאוּת עָשָׁן׃
(יח) בְּעֶבְרַת יְהוָה צְבָאוֹת
נֶעְתַּם אָרֶץ
וַיְהִי הָעָם כְּמַאֲכֹלֶת אֵשׁ
אִישׁ אֶל־אָחִיו לֹא יַחְמֹלוּ׃

(יג) כפה ואגמון. לשון מלכים ושלטונים כפה ארקוול״ד בלע״ז כלומר אותם החופפים עליהם ככפה זו: ואגמון. אף היא כפה קטנ׳ וע״ש שכפופה כאגמון קור׳ לה אגמון. ובברייתא דשמואל מצינו שיש מזלות ברקיע ממונים ואלה שמותם וכאן אמר הנביא שכל חכמיהם המתנבאים להם וחוזים בכוכבים את הבאו׳ עליהם יכרי׳ ה׳ מהם: (טו) מאשרי. מדריכי כמו באשורי אחז׳ רגלי (איוב כ״ג). (ומאשוריו שלמדו דרכי מדרכי התוע׳ סא״א): ומאושריו מבולעי׳. הדורכי׳ בדרך המתעים המאשרי׳ אותם בדרכים הללו דרכים מסותרים ונבוכים שאין פתח לצאת מהם ולשון בילוע נופל על הדרך כענין שנאמ׳ במקום אחר עמי מאשריך מתעים ודרך אורחותיך בלעו (לעיל ג׳): (טז) ומרע. רשע כמו זרע מרעים (לעיל א׳): (יז) כי בערה כאש רשעה. רשעתם תבער בהם ותאכלם כאש: שמיר ושית. שלהם תאכל המורדי׳ והפושעי׳ שבהם: ותצת בסבכי היער. בדלת העם. סבכי ענפים: ויתאבכו גאות עשן. יהיו נבוכים ומסוגרים בחוזק עשן התבערה: ויתאבכו. כל ל׳ נבך אין יסוד תיבה אלא בך כמו מנבכי נהרות (איוב כ״ח) עמק הבכא (תהלי׳ פ״ד) והנו״ן באה לו לפרקים וכאן באה בו אל״ף במקום נו״ן כמו אל״ף של אבחת חרב (יחזקאל כ״א) ואל״ף של אחוותי באזניכם (איוב י״ג): (יח) נעתם ארץ. יונתן תירגם חרובת ארעא וקשה בעיני לפרש כן שהיה ויגור

באור

(יג) כפה ואגמון, בין לדעת רש״י (עיין בדבריו), בין לדעת יונתן שתרגם כפי הנמשל שלטון ואטרון, (אטרון הוא מושל (טירַאן), או היוצא בגבא ואינו מלומד מלחמה עיין ערוך ערך זה) לא יורה זה על דלת העם רק על אנשים שיש להם מעט ממשלה, וכמו שאמר הנביא בעצמו,

(יג) דאַרום טרענט דער הערר פֿאָן ישראל,
קאָפּף אונד שווייף,
וויפּפּעל אונד שטומפּף אַן איינעם טאַגע.
(יד) גרייז אונד אַנגעזעהענער, דאַז איזט דער קאָפּף,
אונד דער פּראָפעט, דער פֿאַלשעם לעהרט — דער
שווייף.
(טו) דען עס זינד דיא לייטער דיעזעס פֿאָלקעס איררעפֿיהרער,
אונד זיינע פֿערפֿיהרטען, צערניכטעטע.
(טז) דאַרום אָב זיינער יינגלינגע פֿרייעט זיך ניכט דער הערר,
אונד זיינער וואַיזען זיינער וויטטווען ערבאַרמט ער
זיך ניכט,
דען אַללעזאַממט זינד הייכלער אונד באָזעוויכטער,
אונד יעדער מונד שפּריכט שאָנדליכעס.
בייא אַללרעם זוענדעט זיך ניכט אַב זיין צאָרן,
אונד נאָך בלייבט זיינע האַנד אויסגעשטרעקט.
(יז) דען עס פֿלאַממט וויא פֿייער דיא באָזהייט,
געשטרייך אונד דאָרנבוש פֿערצעהרט זיא,
אונד ענטצינדעט אין בוימגעווינדען דעס וואַלדעס,
דאַס זיא אויפֿוואַללען אים האָכשטייגענדען רויך.
(יח) דורך דיא צאָרנגלוטה דעס עוויגען צבאות,
פֿעררויסטערט זיך דאַז לאַנד,
אונד עס ווירד דאַז פֿאָלק איינע שפּייזע דעם פֿייערס,
איינער גענען דען אַנדערן — זיא שאָנען זיך ניכט.
מאַן

כי זנב קרא אך לנביא שקר שהיה נכבד בעיניה' ואינו כלל מבזויי עם, ורק בדרך התלוצצות קראו זנב, כי אם תהיה הכוונה כמו שחשבו קצת המבארים שה' כלה מקטן ועד גדול על מה עוד ידו נטויה? אבל האמת הוא כאשר אמרתי שאך על האנשים יקרים בעיני העם או שיש להם שררות מה במלכות ידבר. והרב תרגם אגמון: שטומפף, כי לדעתו אגמון כאן הוא מן גס שהוראתו בארמית הכריתה (אבשניידען, אבהויען) עיין ערוך ערך גס, ונאל"ף נוסף יורה לדעתו על מכב' העץ הנשאר בארץ אחרי שנכרת העץ, כי אז עומד אגמון לעמת כפה שהוא צמרת העץ, וכפתו לא רעננה (איוב ט"ו ל"ב). (יד) זקן, יבאר המשל מן ראש וזנב שלא נחשוב כי הכוונה זנב הפחותים בעם כענין לראש ולא לזנב (דברי' כח יג) אבל המשל מן כפה ואגמון הוא מובן מעצמו, ובזה כבר סרה תלונת חכמי העמים אשר חשבו כי המאמ' הזה אינו מן הענין כלל, ואמרו שהוא רק הערה בגליון (ראנדגלאססע) מסיפר מאוחר ובא פנימה (עיין בדברי החכם געזעניוס במקום הזה). (טו) ויהיו, יען המוליכים המה מתעים אותם לכן ההולכים אחריהם מבלעים כלומר נכחדים מן הארץ, כענין בלע המות לנצח, (להלן כ"ה ח'). (טז) על בחוריו, המה אנשי הצבא אשר יחרפו נפשם בעד עמם ובעד ערי ישראל, גם בהם לא ישמח ה', אבל יסגיר לחרב נפשם, ולא יחמול יתומיו ואלמנותיו. כי כלו חנף, יען הרעה הזאת עצומה וחזקה מן הקודמת, כי עתה ירופפו כל עמודי המלוכה, ואין עוד איש אשר יעמוד בפרץ, לזה יבאר גם בסוף היעוד, מדוע עשה ה' ככה לארץ הזאת, מה שלא באר ביעוד הראשון, וכן בשני היעודים שיבוא עוד, שהם עוד יותר קשים כאשר אמרתי, יכפיל (אם גם רק במלות מעטות) הסבה הגורמת בסוף היעוד כאשר נבאר. (יז) כי בערה, פה יתחיל הראש השלישי, ויבאר גם כאן תחלה סבת הרעה, והיא כי בערה כאש רשעה, ולקח המשל כמו שכתב הרד"ק מאש כי יבער ביער יאחז תחלה בקוצים היבשים ואח"כ תלהט סביב בכל עצי היער, כן הרעה הזאת בתחלה רק בפחותי העם נדבקה ואח"כ הכל סר יחדיו נאלחו. ויתאבכו, הרב המתרגם תרגם כדעת הרד"ק והראב"ע (וכן העתיקו רוב חכמי העמים) שהוא לשון התרוממות כלומר שסבכי היער יעלו בעשן, ותחסר בי"ת השמוש במלת גאות. ויש גם לפרש ויתאבכו מן נבך כדעת רש"י, והענין כי מכל עבר יעלו עמודי עשן, כי היער תלהט סביב במקומות רבים עד שיהיו נסבכים זה בזה. גאות עשן, כמו כי גאו המים (יחזקאל מ"ז ה') כלומר גבהו. (יח) בעברת, זו הרעה הנמשכה מרשעת מעלליהם, וזה פרי חטאתם כי יהיה חרב איש באחיו, וזה בודאי יותר קשה מהרעות שזכר עד עתה. נעתם ארץ, לדעת הרד"ק והראב"ע הוא כמו חשך בלשון ערבי, וכן תרגם הרב. ואולי הוא כמו אטם בערבית וארמית שענינו מקום סתום והסגור, לפי שבמקום סתום לא יגיעו קרני שמש ויחשיך, וא"כ הוא היפך ממה
שלפניו

(יט) וַיִּגְזֹר עַל־יָמִין וְרָעֵב
וַיֹּאכַל עַל־שְׂמֹאל וְלֹא שָׂבֵעוּ
אִישׁ בְּשַׂר־זְרֹעוֹ יֹאכֵלוּ׃
(כ) מְנַשֶּׁה אֶת־אֶפְרַיִם וְאֶפְרַיִם אֶת־
מְנַשֶּׁה
יַחְדָּו הֵמָּה עַל־יְהוּדָה
בְּכָל־זֹאת לֹא־שָׁב אַפּוֹ
וְעוֹד יָדוֹ נְטוּיָה׃

י

(א) הוֹי הַחֹקְקִים חִקְקֵי־אָוֶן
וּמְכַתְּבִים עָמָל כִּתֵּבוּ׃
(ב) לְהַטּוֹת מִדִּין דַּלִּים
וְלִגְזֹל מִשְׁפַּט עֲנִיֵּי עַמִּי
לִהְיוֹת אַלְמָנוֹת שְׁלָלָם
וְאֶת־יְתוֹמִים יָבֹזּוּ׃
(ג) וּמַה־תַּעֲשׂוּ לְיוֹם פְּקֻדָּה
וּלְשׁוֹאָה מִמֶּרְחָק תָּבוֹא
עַל־מִי תָּנוּסוּ לְעֶזְרָה
וְאָנָה תַעַזְבוּ כְּבוֹדְכֶם׃

בלתי

רש"י

לו לומר נעתמה הארץ ואחרי שאין לו דמיונמקר' לא אחר לשון התרגום ולא לשון אחר אני מפרשו לפי ענייננו בעבר' הקב"ה נעת' העשן הזה לארץ והוא לשון נגזר על הארץ או לשון נתך והגיע לארץ: (יט) ויגזור על ימין. יבוזו וישללו זה את זה על ימין או על שמא' ולא ימלא להם: איש בשר זרועו. ת"י גבר נכסי קריביה יבזון: (כ) מנשה את אפרים. מנשה יתחבר עם אפרים: ואפרים את מנשה. עם מנשה. ויחדיו המה יתחברו על יהודה:

י (א) חקקי און. שטרי און שטרות מזויפין: ומכתבי'. לשון ערבי הוא כמו מכתבים (שהמ"ם חירק וכ"ף שוא ות' קמוצה) בלשון עברי: (ב) להטות. ע"י שטרות שקר את הדלי' מדין זכות הראויה להם: (ג) ליום פקודה. שיפקוד הקב"ה עליכם עוניכ': על מי תנוסו לעזרה. הקב"ה אינו בעזרתכ': ולשואה. לשון חורבן: ואנה תעזבו. את כל הכבוד אשר אתם קונים מן הגזל כשתלכו בגולה:

בלתי

באור

שלפניו, כי לפנים האירו פני תבל מלהבה אשר אכלה סביב, ועתה פתאום החשך כסה פני ארץ, גם יתכן שאומר עוד על גאות עשן שהיא תחשך הארץ, וכא ארץ זכר כמו ולא נשא אותם הארץ (בראשית י"ג ו') ועוד כמוהו. כמאכלת אש, לדעתי הנכון כמו שתרגם יונתן ביקדת נור, כלומר כלהבת אש אשר תאכל סביב, כן כמה איש אל אחיו לא יחמול, ואל אחיו כמו על אחיו. אולם לדעת הרב המתרג' יהיה ענין המאמר כי העם יהיה כלו כליל, יען כל איש יעמול מול אחיו להלחם בו, לא יחמול איש את רעהו. (יט) ויגזור, כענין לגוזר ים סוף לגזרים, כלומר איש יחתוף מן שכנו הקרוב אליו לכל צד לימין ולשמאל ובכל זאת לא לשבעה. איש, ע"ד המליצה וכמו שפתר יונתן (עיין רש"י). גם יתכן כי זרוע מענין כח ואל, כמו איש זרוע לו הארץ (איוב כ"ב ח'), עמו זרוע בשר (דהי"ב ל"ב ח'), ועל צד השאלה נאמר זרוע על הבנים כענין כחי וראשית אוני (בראשית מ"ט ג'), שהרעב יהיה כבד בארץ

(יט) מאַן צערפליישט צור רעכטען, אונד הונגערט,
מאַן פערשלינגט צור לינקען אונד ווירד ניכט זאַטט,
איין יעדער אַם פליישע זיינעס אַרמעס נאַגט.
(כ) מנשה דען אפרים אונד אפרים דען מנשה,
דיא פעראיינט געוועזען זינד, ווידער יהודה —
בייא אַללדעם ווענדעט זיך ניכט אַב זיין צאָרן
אונד נאָך בלייבט זיינע האַנד אויסגעשטרעקט·

עד שיאכלו בשר בניהם ובנותיהם. (כ) אפרים, יפה העיר החכם געזעניוס שהזכיר אפרים שהיה ראש המלכות ואת מנשה שהוא אחיו, כי גם על אחיו לא יחמול. יחדו המה, לדעת כל המפרשי' הכוונה שיתחברו יחדיו לבוא על יהודה, אולם לא מצינו כלל כי מימי אחז ואילך התגרו ישראל ביהודה, והנה הנבואה נאמרה על העת כאשר שבתה מלוכת ישראל ע"י מלכי אשור כנראה מן הענין, וא"כ איך יהיו שניהם על יהודה? ולזה השכיל הרב לתרגם דיא פעראיינט געוועזען, והוא הדבר אשר דברתי, כי גם בסוף היעוד יכפיל סבת הרעות אשר מצאום, וכוון בזה על מלחמ' פקח עם אחז, כי זה הרע לנביא מאד כנרא' מנבואות הקודמות.

י

(א) וועהע דען בעשליעסערן בעשליססע דעס אונרעכטעס,
אונד דען שרייבערן, דיא אונהייל ניעדערשרייבען,
(ב) צו פערדרענגען פאָם געריכטע דיא אַרמען,
צו רויבען דאָז רעכט דען ליידענדען מיינעס פאָלקעס,
דאַס וויטווען ווערדען איהרע ביטע,
אונד זיא דיא וואַיזען פּלינדערן.
(ג) וואָס וואָללט איהר טהון אַם טאַגע דער אַהנדונג
אונד דער צערשטאָ־ונג, דיא אויס דער פערנע קאָממט?
צו וועם וואָללט איהר פליעהען אום הילפע,
אונד וואָ לאַססען אייערן שטאָלץ.

דער

י (א) הוי, פה יתחיל הראש הד' והאחרון, וגם כאן יזכיר תחלה הסבה, כיען מאסו בחקות ה' והלכו עמו בקרי, גזלו וחמסו והרעו לעשות, לכן אף ה' יעשן בהם, ישליכם מעל אדמתם ואף בארץ אויביהם לא ימצאו מנוח, וזה באמת רע מוחלט שאין למעלה ממנו. החקקים, הרב תרגם כדעת הראב"ע שאמר כמו קריאה לשופטים ושוטרים. ומכתבים, תרגם הרב כדעת הרד"ק בשרשים שהוא יוצא לשני והוא הבינוני מן הפיעל (כלומר המכתבים אשר עמל כתבו), ואמר עוד ואפשר שהוא יוצא לשלישי, וכן החליט כאן ואמר מכתבים המה הדינים אשר יכוו לכתוב און ועמל (דיא אונהייל ניעדער שרייבען לאססען), וכן פירש הראב"ע שהוא יוצא לשני פעולים, אולם לפירש"י (עיין בדבריו) תהיה התוכחה הזאת לכל העם, ולדבריו ראוי לתרגם: וועה דענען דיא פאלשע אורקונדען פערטיגען אונד אונרעכטמעסיגע שריפטען ניעדערשרייבען. עמל, כבר כתב הראב"ע בכמה מקומות שכל עמל שהוא סמוך לאון פירושו כמוהו. (ב) להטות, לדעת הרב המתרגם הכוונה להטות הדלים ממקום המשפט כי אין שומע להם מאת השופט ובזה ירחיקם ממקום המשפט, וע"ד שאמר וריב אלמנה לא יבוא אליהם (לעיל א' כ"ג). (ג) ומה תעשו, כמו שפירש"י ז"ל ע"ש. ולשואה ממרחק, המפרשים פירשו לשון שממה כמו עד אשר אם שאו ערים (לעיל ו' י"א), ואמר הרד"ק כי ממרחק נאמר על מלך אשור שבא מארץ רחוקה, ויונתן תרגם מלשון ושאון לאמים (להלן י"ז י"ב) שהוא ענין הומיה וסער (עיין שרשים לרד"ק), ולדבריו נוכל לפרש ממרחק על מרחקי ים, כענין שבא היתה כאניות סוחר ממרחק תביא לחמה (משלי ל"א י"ד) כי מעבר הים יתחוללו הסערות הנוראות. ואנה תעזבו, מאד השכיל הרב המתרגם להמשיך המאמר הזה אל הפסוק שלאחריו ואנה תעזבו כבודכם בלתי כרע, כלומר אנה תעזבו כבודכם אשר עד עתה לא רצה לקבל עליו שום עול לא עול שמים ולא עול אדם, כי אמרתם מי אדון לנו? ולפירוש הזה הוכפל גם כאן המרי אשר הסב הרעה כאשר בארנו. ואתה קורא הנעים שים לבך על פירושי המבארים הראשונים וגם האחרונים ותראה את הלחץ בו באו לבאר מלות בלתי כרע, והנכון מכלם עוד דעת החכם געזעניוס שבאר בלתי כרע, מי שלא יכרע תחת אסיר

(ד) בִּלְתִּי כָרַע תַּחַת אַסִּיר
וְתַחַת הֲרוּגִים יִפֹּלוּ
בְּכָל־זֹאת לֹא־שָׁב אַפּוֹ
וְעוֹד יָדוֹ נְטוּיָה׃
(ה) הוֹי אַשּׁוּר שֵׁבֶט אַפִּי
וּמַטֶּה־הוּא בְיָדָם זַעְמִי
(ו) בְּגוֹי חָנֵף אֲשַׁלְּחֶנּוּ
וְעַל־עַם עֶבְרָתִי אֲצַוֶּנּוּ
לִשְׁלֹל שָׁלָל וְלָבֹז בַּז
וּלְשִׂימוֹ מִרְמָס
כְּחֹמֶר חוּצוֹת׃
(ז) וְהוּא לֹא־כֵן יְדַמֶּה
וּלְבָבוֹ לֹא־כֵן יַחְשֹׁב
כִּי לְהַשְׁמִיד בִּלְבָבוֹ
וּלְהַכְרִית גּוֹיִם לֹא מְעָט׃
(ח) כִּי יֹאמַר הֲלֹא שָׂרַי
יַחְדָּו מְלָכִים׃
(ט) הֲלֹא כְּכַרְכְּמִישׁ כַּלְנוֹ
אִם־לֹא כְאַרְפַּד חֲמָת
אִם־לֹא כְדַמֶּשֶׂק שֹׁמְרוֹן׃
(י) כַּאֲשֶׁר מָצְאָה יָדִי
לְמַמְלְכֹת הָאֱלִיל
וּפְסִילֵיהֶם מִירוּשָׁלִַם וּמִשֹּׁמְרוֹן׃

ולשומו קרי

(ד) בלתי כרע תחת אסיר. במקום אשר לא כרע ולא יבין אחד מכם שלא היה שם כריעת המרבץ שם באותו המקום תהיו אסורים כלומר חוץ מארצכם תאסרו וכן תרגם יונתן בר מן ארעכון אסירין תתאסרון: תחת. מקום כמו שבו איש תחתיו (שמות ט"ז): ותחת הרוגים יפלו. ובאותו מקום יפלו הרוגי': (ה) הוי כי עשיתי את אשור שבט אפי לרדות בו את עמי ומטה הוא ועמי בידם של בני אשור: (ו) בגוי חנף. ישראל: (ז) והוא. סנחרב: לא כן ידמה. שהגזרה מאתי ואני שולחו. ידמה קווידיי"ר בלע"ז: ולבבו לא כן יחשוב. שלחתיו על עסקי ממון לשלול שלל ולבוז בז כי בלבבו להשמיד את הכל בגאותו: (ח) כי יאמר וגו'. לכך גבה לבו: (ט) הלא ככרכמיש. כאשר בני כרכמי' שרים ושלט בי' כן בני כלנו על כן אם לא כארפד אשר הוא משלטנו' חמת שלקחתי מארם ואם לא כדמשק שלקחתי מיד ארם כן עשיתי לשומרון. אם לא כארפד חמת דבוק הוא כארפד של חמת לכך נקוד פתח: (י) ופסיליהם. היו מירושלים ומשומרון מכאן שרשעי ישראל היו מספיקין דמות עכ"ום שלהם לכל האומות ואחרי שעובדי פסילי שומרון וירושלים נפלו בידי ולא הצילום פסיליה' כך שומרון וירושלים לא תנצל:

באור

שיגיע רגליו לנחשתים יפול תחת הרוגים. (ד) אסיר, בא דגש תמורת נח כי ראוי אסיר, והרבוי אסירים, ובא בלשון יחיד, אם שהוא שם הקבוץ או שרבוי במלת הרוגים מוסך *עלמו ואחר *עמו. גם יש לפרש שהוא שם דבר כמו אסור (וכמו שמזה הענין מלת אסר ג"כ בדגש דית פֿעססעל) והפעל יפלו עומד במקום שנים והענין אם שימותו מכבד *המאסר (רעו

(ד) דער זיך ניט נעבייגט? — אונטער דען געפאַנגענען
אונד אונטער דען ערשלאַגענען מיססען זיא פאַללען.
בייא אַלל דעם ווענדעט זיך ניכט אַב זיין צאָרן,
אונד נאָך בלייבט זיינע האַנד אויסגעשטרעקט.

(ה) האַ, אשור! רוטהע מיינעס צאָרנס!
ער איזט דער שטאַב — אין זיינער האַנד איזט מיין גרים.
(ו) געגען איין הייכלערפאָלק לאַס איך איהן לאָז,
אונד ווידער דאַז פאָלק מיינעס האַססעס ביעטהע איך איהן אויף,
ביטע צו ערבייטען אונד רויב צו רויבען,
אונד זיא צו מאַכען צור צערטרעטונג,
וויא קאָטה דער שט־אַסען.
(ז) דאָך ער — ניכט אַלזאָ דענקט ער,
אונד זיין הערץ — ניכט אַלזאָ אַהנעט עס,
זאָנדערן צו פערטילגען האַט ער אים זיננע,
אונד אויסצוראָטטען פאָלקער ניכט אונבעדייטענד.
(ח) דען ער שפריכט: „זינד ניכט מיינע פירשטען
„זאָממטליך קאָניגע?
(ט) „ערגינג עס ניכט וויא כרכמיש, כלנו?
„אָב ניכט וויא ארפד, חמת?
„אָב ניכט וויא דמשק אויך שמרון?
(י) „זאָ וויא ערריכט האַט מיינע האַנד
„דיא קאָניגרייכע דיעזער גאָטצען,
„זינד דאָך איהרע בילדער מעהר אַלס ירושלים'ס אונד שמרון'ס —

פעססעלן אונטערליגען) או שיפלו בחרב, או הכוונה כי יוכל לטבח בעוד האסירים עליה' כי כן המנהג כנודע. לא שב, ובזה השלים המליץ יעודיו על אפרים ולא באר עוד כי יוסי' ה' עוד להכות' בידו הנטויה עוד עליהם, כאלו יאמ' הנה קצרה לשון איש לבלבל את יתר המכות אשר אינן כתובות, ובזה תתרומ' המליצ' מאד מאד, כי עוד ישאר מקום לדמיון הקורא (דער פאַנטאַזיע) לשער בנפשו הרעות היותר מופלגו' מה שאין הפה יוכל לדב' ואין האזן תוכל לשמוע ועי"ז תתחזק ההתפעלות בנפש יותר רב מאם יוסיף המליץ לדבר כהנה וכהנה כנודע זאת בחכמ' המליצ'.

מכאן יתחיל בנבואה אחר' והיא נמשכת עד סוף פרש' י"ב בה אך טוב לישרא' יבש', יודיע מפל' סנחרב ושפלת גאונו, ויפא' במליצו' נכבדו' את יקר מלכו' חזקי' כי בימיו יפרח ישע ותפרח צדקה, אמת ושלום נשקו, והעם יתענג על רוב טוב, ולפעמים יבואו בה יעודים על צד ההפלגה והגוזמא ועל דרך המליצה, כמו בפרשה י"א פסוק ו' וגו', גם יתאר את כל הצרות הרבות והרעות אשר ימצאום עוד בטרם יראה ה' ויקשוב, והסיר מעמו אפו, וחמתו תתך על מלך אשור.

(ה) הוי אשור, אמר הראב"ע דרך קריאה וכ"כ הרד"ק ונ"ת הרב, ויש גם לפרש הוי כמו אוי (וכמ"ש הרד"ק בשרשים) ונמשך על יהוא לא כן ידמה, ושעור הכתוב אוי לאשור שהוא רק שבט אפי וגו' אשר אשלחנו בגוי (כלומר שלחתי, ובא העתיד במקום העבר לפי שכמה פעמים שלא אוחו) וגו', אולם הוא לא כן ידמה. ומטה הוא, הראב"ע פירש המטה אשר הוא ביד בני אשור הוא זעמי, אבל להעמיד הדלתות מקבילות, שכל הרב לחלק הפסוק לשלשה מאמרים, אשור שבט אפי, והוא מטה (אפי), כי בידם זעמי; אך כפי משפט ל"א שגם הכנוי הרבים של בידם ליחיד. (ו) עם עברתי, העם שיש לי עברה עליו (ראב"ע), כי כנוי הקנין יבוא גם על הפועל גם על הפעול כנודע. (ז) והוא, כלומר הוא מלך אשור לא ידמה שהוא רק שבט אפי, רק יאמר בכחי ועוצם ידי עשה לי את החיל הזה, גם לא יחשוב כי אנכי שלחתיו רק ליסר גוי חנף, ואם יעזבו דרך רשע וישובו אלי רחם ארחמם ואצילם מידו. לא מעט, כלומר רק הרבה, ותבא השלילה במקום החיוב וכן ובהמתם לא ימעיט (תהלים ק"ז ל"ח) שג"כ ענינו לא ימעיט אבל ירבה. (ח) שרי יחדו מלכים, כי היו מלכים רבים ועצומים סרים למשמעתו והושמו לשרי צבאותיו, וכן נאמר במלך ארם הסר המלכים איש ממקומו ושים פחות תחתיהם (מ"א כ' כ"ד). (ט) הלא ככרכמיש, אלה הערים על נהר פרת ממלכת ארם ובכשום מלכי ארם. וחכמי העמים העמיקו לחקור איה מקומם ואין בזה צורך להבנת הפסוק, והענין הלא מקרה אחד היה לכרכמיש עם כלנו כי גם שתיהן נפלו בידי, האם לא היה חמת כארפד וגו'. (י) כאשר מצאה, כת"י כמא דאשתכחת ידי. לממלכת האליל, הנה לקמן (ל"ו י"ט) אמר איה אלהי חמת וארפד וגו' כנה אותם בשם אלהי, אבל פה שם המליץ בכוונה בפיו שם אליל להורות כי בגאון לבו יאמר אין אלהים שופטים בארץ, זרועי תושיע לי, וכל אלהי העמים אלילים המה בל יוכלו להציל איש מידי. ופסיליהם מירושלים ומשמרון, פסיליהם היו רבים מפסילי ירושלים ושמרון. והרד"ק פי'

(יא) הֲלֹא כַּאֲשֶׁר עָשִׂיתִי לְשֹׁמְרוֹן וְלֶאֱלִילֶיהָ
כֵּן אֶעֱשֶׂה לִירוּשָׁלַ͏ִם וְלַעֲצַבֶּיהָ׃
(יב) וְהָיָה כִּי־יְבַצַּע אֲדֹנָי
אֶת־כָּל־מַעֲשֵׂהוּ בְּהַר צִיּוֹן
וּבִירוּשָׁלָ͏ִם
אֶפְקֹד עַל־פְּרִי־גֹדֶל לְבַב מֶלֶךְ־
אַשּׁוּר
וְעַל־תִּפְאֶרֶת רוּם עֵינָיו׃
(יג) כִּי אָמַר בְּכֹחַ יָדִי עָשִׂיתִי
וּבְחָכְמָתִי כִּי נְבֻנוֹתִי
וְאָסִיר ׀ גְּבוּלֹת עַמִּים
וַעֲתִידֹתֵיהֶם שׁוֹשֵׂתִי
וְאוֹרִיד כַּאבִּיר יוֹשְׁבִים׃
(יד) וַתִּמְצָא כַקֵּן ׀ יָדִי
לְחֵיל הָעַמִּים
וְכֶאֱסֹף בֵּיצִים עֲזֻבוֹת
כָּל־הָאָרֶץ אֲנִי אָסָפְתִּי
וְלֹא הָיָה נֹדֵד כָּנָף
וּפֹצֶה פֶה וּמְצַפְצֵף׃

ועתודותיהם קרי. כביר קרי.

(יא) כאשר עשיתי לשומרון וגומר. זאת יאמר לאחר שיכבוש את שומרון: (יב) והי' כי יבצע וגו'. אבל לא היה כמו שדימה אלא מאחר שיגמור הקב"ה את כל מעשהו ונקמתו בישראל ובקל' ערי יהודה ומאותה ירא' יכנעו בני ציון וירושלים לשוב אלי אודיע למלך אשור כי לא בכוחו גבר: אפקוד על פרי גודל לבב מלך אשור. על אשר הפרה והרב' גודל לבב מלך אשור להתהלל בכחו על שקר. פרי גודל קרייסמנ"ט דגרנדייא בלע"ז של לב שנחרב: תפאר' רום עיניו. על שנתפא' בגאותו תפאר' וונטמנ"ט בלעז: רום עיניו. גסות רוחו כענין שנאמר גבה עיני' ורחב לבב (תהלי' ק"א): (יג) כי אמר בכח ידי עשיתי. כל גבורתי ולא מאת הקב"ה: נבונותי. חכמתי: ועתידותיהם. מעמדם ומלכם: ואוריד. הורדתי' מגדולתם: כביר. יושבים יושבי' רבים. כביר סלשו"רש בלע"ז: (יד) כקן. כקיני עופו' הפקר: וכאסוף ביצי' עזובות. וכאשר יאסוף איש ביצים עזובות שעזבתם אמם ואין מוח' ביד' לכסות עליהם: נודד כנף ופוצה פה ומצפצף. כל הלשון הזה נופל בעופות לפי שדימה אותם הגולי' לקן צפרים ולביצים. עזובות אמר לשון

זה　　　היתפאר

באור

חזקים, וגם זה נכון שאחרי מלכי ארם נלאו לרוע גם ישראל גם יהודה. והנה אמר בפסוק הזה המאמר הנמשך, כי הענין כמו שכתב הרד"ק וכיון שלהם מלאה ידי כל שכן ירושלים, והרב רמז ע"ז בסימן חתימת הכוונה בסוף המאמר. (יא) כאשר עשיתי, בפסוק הקודם אמר שאם כבש הארצות שהיו אלהיהם יותר רבים ועצומים מירושלים ושמרון, וא"כ אין ספק שגם את ירושלים אלכוד ובפסוק הזה הוסיף שגם אם תחשבו כי אלהי הארץ הזאת יש אל לידו להציל את ירושלים כי הוא אמיץ כח מכלם, הנה הלא גם שמרון לקחתי ביד חזקה, ומדוע לא הגין אלהי ישראל בעדה, הלא כל ארץ ישראל אבל נחלתו היא, ולפירוש זה אין אנו צריכין לאמר כמו שחשבו המפרשים כי הפסוק הקודם נאמר לפני שלכד שלמנאסר את

שמרון

(יא) •האללעס ניכט, וויא איך געטהאַן אַן שמרון אונד
זיינע נאָטצען,
•אויך אַלזאָ טהון קאָננען אַן ירושלים אונד זיינען אַב•
בילדערן ?•

(יב) אונד עס געשיעהט, ווען פֿאָללבראַכט האַט דער העררע
זיין גאַנצעס וועֶרק אויף דעם בערגע ציון אונד אין
ירושלים,
פֿערהענגע איך אָב דער פֿרוכט דעם האָכמוטהס דעם
קאָניגס אשור
אונד אָב דעם גלאַנצע זיינער שטאָלצען בליקקע;

(יג) דיאוויל ער שפּריכט: •דורך דיא קראַפֿט מיינער
האַנד האַב' איך געווירקט
•אונד דורך מיינע קלוגהייט, וויל איך פֿערשטאָנ•
דיג בין,
•איך שראָנקע איין דיא גראָנצען דער פֿאָלקער,
•איהרע פֿאָרראָטהע פלינדרע איך,
•אונד זענקע ניעדער דיא פֿעסטונג דער איינוואָהנער.

(יד) •אונד עסן ערגריף, וויא איין פֿאָגעלנעסט, מיינע
האַנד
•דאַז העער דער פֿאָלקער,
•אונד וויא מאַן וועגנימט פֿערלאַססענע אייער,
•זאָ האַבע איך אַללעס לאַנד גענאָממען,
•ניכט האַט זיך בעוועגט איין פֿיטטיג,
•נאָך אָפֿפֿנעטע איין מונד זיך אונד צירפטע.•

ווירד

שמרון(מ"א י"א י') והפסוק הזה אחרי כן• (יב) יבצע ה', ליסר את יהודה והארץ תרל'את עונה וכמ"ש רש"י. והנה יען עד כה דברי מלך אשור על שפתיו, ועתה יזכיר דברי השם לכן אמר יבלע אדני בגוף נסתר ואח"כ שב לגוף מדבר כי רק בשם ה' דבר הנביא, וכבר מלאנו שגם המדבר בעדו יזכיר השם תמורת הכנוי, כמו ואל משה אמר עלה אל ה'(שמות כ"ד א') ועוד במוהו. (יג)ואסיר, לדעת הרב המתרג' תהי' האל"ף שרשי' והוא מן א ס ר ובא ע"ד נחי העי"ן, כמו כי מבית הסורים (קהלת ד' י"ד), וכן במסרת הברית (יחזקאל כ' ל"ז) לדעת ר' יהודה המדקדק (עיין רד"ק שרש א ס ר),והענין אנכי הכבתי גבולות עמים כאות נפשי והגבלתי לכל עם ועם את ממשלתו לאמ' עד פה תבא ולא תוסיף; וי"ת ואגליתי עממיא ממדינא למדינא ע"כ,נרא' שלדעתו תחס' מ"ם השמוש ושעורו ואסיר מגבולות עמים, כלומר הסרתים מגבולם והגליתים לארץ אחר', וגם זה נכון.ועתידותיהם שושתי, האוצרות אשר הזמינו להם, כענין ולהיות היהודים עתידים (אסתר ח' י"ג) כלומר מוכנים, וכן לפי הקרי עתודתיהם הוא כמו ועתדה בשדה לך (משלי כ"ד כ"ז), ושושתי הוא משרש שסה בחלוף הסמ"ך בשי"ן שמאלית,כן פירשו הראב"ע והרד"ק וכן תרגם הרב, אולם בעיני יותר נראה דעת רש"י שאמר מעמדם ומכנם,וקרוב לזה פירש הרד"ק בשרשים וז"ל או יהיה פירושו תחומיהם, לפי שאשר ואסיר גבולות עמים, כי הגבול והזמון קרובים בענין, ולפ"ז יתורגם: אונד איהרען פֿעסטען טטאַנדפונקט ענטרייסע איך • כאביר, האל"ף נוספת בכתיב, ומלת כביר ענינו כמו שאמר הרד"ק בשרשים על העונש והגדלה הן בענין הכמות והן בענין האיכות, וגם פה הוא מענין האיכות, וכן אשר הראב"ע היושבים בארמון כביר, וכן תרגם יונתן ואחתית בתקוף ית יתבי כרכין תקיפין, וכן תרגם הרב. וקנמי העמים אשר פירשו כאביר כמו כאביר כלומר נגבור, הפשיטו ממאמר הזה את אדר המליצה כאשר יבין המשכיל• (יד) לחיל העמים, לדעת הרב יהיה חיל כמשמעו אנשי הצבא ובזה ותיפה הוד מליצת המשל מאד, כי אמר כאשר נקל הוא לאיש לקחת האם היושבת על הבנים נקנה ואז הבנים עזובות ואין עוד נודד כנף ומפצפץ למנוע מלקחת גם הבילים, כן אנכי מגלי עמל נלאתי לכל חילי העמים אשר יגינו בעד ארצם כאם בעד אפרוחיה ובזה אספתי את כל הארץ ואין עוד עומד לנגדי•

היתבאר

(טו) הֲיִתְפָּאֵר הַגַּרְזֶן עַל הַחֹצֵב בּוֹ
אִם־יִתְגַּדֵּל הַמַּשּׂוֹר עַל־מְנִיפוֹ
כְּהָנִיף שֵׁבֶט אֶת־מְרִימָיו
כְּהָרִים מַטֶּה לֹא־עֵץ׃
(טז) לָכֵן יְשַׁלַּח הָאָדוֹן אֲדֹנָי צְבָאוֹת
בְּמִשְׁמַנָּיו רָזוֹן
וְתַחַת כְּבֹדוֹ
יֵקַד יְקֹד כִּיקוֹד אֵשׁ׃
(יז) וְהָיָה אוֹר־יִשְׂרָאֵל לְאֵשׁ
וּקְדוֹשׁוֹ לְלֶהָבָה
וּבָעֲרָה וְאָכְלָה
שִׁיתוֹ וּשְׁמִירוֹ
בְּיוֹם אֶחָד׃
(יח) וּכְבוֹד יַעְרוֹ וְכַרְמִלּוֹ
מִנֶּפֶשׁ וְעַד־בָּשָׂר יְכַלֶּה
וְהָיָה כִּמְסֹס נֹסֵס׃
(יט) וּשְׁאָר עֵץ יַעְרוֹ
מִסְפָּר יִהְיוּ וְנַעַר יִכְתְּבֵם׃
(כ) וְהָיָה בַּיּוֹם הַהוּא
לֹא־יוֹסִיף עוֹד שְׁאָר יִשְׂרָאֵל
וּפְלֵיטַת בֵּית־יַעֲקֹב
לְהִשָּׁעֵן עַל־מַכֵּהוּ
וְנִשְׁעַן עַל־יְהוָה
קְדוֹשׁ יִשְׂרָאֵל בֶּאֱמֶת׃

שאר

זה לא לפלפו עליהם הלב והאש: (טו) היתפאר הגרזן. הקב"ה אומ' לא היה לך להתהלל בזאת כי אינך אלא הגרזן שלי ואני החוצב בך נפרע על ידך מאויבי אתה המשור ואני המניפו וכי דרך המשור להתהלל על מניפו. משו' מניר"א בלע"ז: כהניף שבט את מרימיו. כאלו היה השבט מניף את עצמו ואת יד המרימו והלא אין שבט מניפו אלא האד': כהרים מטה לא עץ. לא העץ הוא המרים אלא האד' הוא המרי': (טז) ותחת כבודו. תחת בגדיהם יהיו נשרפין הבגדי' הם מכבדי' את האדם. ומדרש אגדה כאן פרע לבני שם הכבוד שעשה שם לאביו כשכסה ערות נח אביו שנאמר (בראשי' ט') ויקח שם ויפת וגומר: יקד יקוד. ישרף שריפ' בשריפת אש: (יז) אור ישראל. התורה שעוסק בה חזקיהו תהיה לאש לסנחריב: וקדושו. הקב"ה. ד"א וקדושו צדיקי' שבדור: שיתו ושמירו. שריו וגבוריו: (יח) וכבוד יערו וכרמלו. הם רבוי חיילותיו: כרמל. יער גבוה: כמסוס נוסס. לפי שדימה אותם לעצי יער דימה פורענותם לתולעת הנוקר בפיו וטוחן העץ וקורהו סס כמו כנאמר יאכלם סס (לקמן נ"א): כמסוס נוסס. כמגור המגורר: כמסום נוסס. כמסום של נוסס שהו' נטחן דק דק שהתולעת טוחן כך היה האפר ושריפת גופן דק. מסום הוא הנטחן ונופל על ידי תולעת. נוסס הוא התולעת: (יט) ושאר עץ יערו. הנותרי' בחיילותיו: מספר יהיו. נוחים לספור כי מעט הם ונער יוכל לכתבם. ואמרו רבותינו י' נשארו מהם שאין לך קטן שאינו כותב יו"ד קטנה: (כ) להשען על מכהו. לסמוך על מלכי מצרים שהם היו תחלת המציקים להם:

שאר

(טו) ווירד זיך וואָהל־ריהמען דיא אַקסט געגען דען, דער
דאַ הויעט דאַמיט?
אָדער ווירדע זיך בריסטען דיא זאֶגע געגען דען, דער
זיא־ציעהט?
אַלס שוואַנגע דיא רוטהע איהן, דער זיא האַלשנעללט
אַלס העבע דער שטאַב איהן, דער ניכט פאָן האָלץ;
(טז) דאַרום ווירד זענדען דער העRר, דער עוויגע צבאות,
אונטער זיינע איפפיגען דיא דיררע,
אונד אונטער זיינער פראַכט
ענטפלאַממט דער בראַנד, וויא בראַנד דעם פייערס.
(יז) דאַ ווירד דאַז ליכט ישראל'ס צום פייער,
אונד זיין הייליגער צור פלאַממע;
זיא פלאַקקערט, אונד פערצעהרט
זיין געשטרייך אונד דאָרנגעביש
אַן איינעם טאַגע.
(יח) אונד דיא פראַכט זיינעס וואַלדעס אונד פרוכטנעפילדעס
ווירד ער אַן זעעל' אונד לייב אויפרייבען.
ער זעלבסט ווירד — וויא דאַהין שמאַכטעט איין פער־
שמאַכטענדער.
(יט) אונד דער רעסט דעם געהאָלצעס זיינעס וואַלדעס
ווירד צעהלבאַר זיין, דאַס איין קנאַבע איהן אויפצייכ־
נען קאַן.
(כ) עס געשיעהט אַן יענעם טאַגע,
דאַס נימםערמעהר דער איבעררעסט ישראל'ס
אונד דאַז ענטראָננענע דעם הויזעס יעקב
זיך שטיטצען ווירד אויף זיינען צינטינגער,
עס שטיטצעט זיך אויף דען עוויגען,
דען הייליגען ישראל'ס, אים גלויבען.
דער

(טו) היתפאר, אמר הנה אשור רק שבט אפי, אך הוא יתגאה לאמר בכח ידי עשיתי כל זאת, וזה כאלו יתפאר הגרזן וגו'. את מרימיו, הרד"ק אמר שבא הרבוי על דרך כבוד כמו אלהים קדושים, וכן כתב החכם געזעניוס שהוא מאיעסטעטספלוראל, כמו ולא הבטתם אל עושיה (לקמן כ"ב י"א), וא"כ צריכים אנו לאמר שהמליץ המלי' המשל בנמש' שהמכוון הוא ה'. ועיין בפירש"י כי נ"ל שכ"ל את ידי המרימו אם יאחז השבט בשתי ידי', ורצה רש"י להצדיק בזה כנוי הרבוי, ואולי חסרה היו"ד מן מלת מניפו, כי המניפים המה לרב שנים. והנה יונתן לא העתיק כלל מאמר כהני' שבט. לא עץ, תרגם הרב בדעת החכם געזעניוס, שעורו הדבר שהוא לא עץ, והוא האדם, כמו בלא אל בלא עם (דברים ל"ב כ"א), וזה איננו שלילת הסתיר' (קאָנטראַדיקטאָריש) רק שלילי' המתנגד (קאָנטרער) כמו שיאמר בלועז חוכטוגענד, הוכמוענט. (טז) במשמניו, גדוליו אשר מרוב התענוג יעשו פימה עלי כסל, וזו שתרגם הרב (איפפיגען), וכן ויהרג במשמניהם (תהלים ע"ח ל"א) האנשים אשר התאו תאוה לאכול בשר. ותחת כבודו, יונתן תרגם נתחות מני יקרהון, והמפרשים פתרו תחת מקנהו שהוא מתכבד בו, ותרגום הרב כולל שניהם, ואמר זה נגד שהתפאר מלך אשור לאמר הלא שרי יחדו מלכים. (יז) והיה, לפי שאמר כיקוד אש שהוא האש שלא עלתה עוד שלהב הוסיף עתה ואמר כי תלהט סביב ותאחז תחלה בקולים היבשים, ואח"כ גם העלים הגבוהים והרמים (ועיין לעיל ט' י"ז). (יח) וכבוד, לדעת כל המפרשים כבר עזב המליץ את משלו מן אש לוהט, ואמר כי כבוד יערו וכרמלו שהם אנשי סלבא יכלה מנפש ועד בשר, כלומר ישחיתם מבלי השאיר מהם שום שריד, ואולי יש לפרש שגם בזה ימשול רוח המשל בו באר בבר, כי אמר שיאכל שיתו ושמירו וגם כבוד יערו וכרמילו והמה הארזים והגפנים ושאר צמחי האדמה היקרים, והוסיף מנפש ועד בשר כלומר כל החיות והעופות אשר ישכנו ביער וכרמל גם המה יכלה כי גם בהם תבער האש. והיה, אחז הרב בדרך חכמי העמים, כי הוא יותר נאות לפשטות הבנת הכתוב, והוא כי מסס הוא מענין נמיסה ואפיסת כח, ונסס הוא תאר לאיש אשר כחו עזבהו כי כן הוראתו בשאר לשונות בני קדם סר וזעף (מ"א כ"א ד') ת"י נסיס ודוי, והכוונה כי אילו יפול במגפה והוא סוחרב עצמו כשבלול תמם יהלוך כאיש אשר תם כחו ולא נשאר עוד נשמה בו. (כ) והיה, לפי שאמר ושאר עץ יערו מספר יהיו שלא ישארו ממחנה אשור רק מעט מהרבה, יזכיר עתה שגם ישראל ימעטו מעוצר רעה ויגון, אולם זה המעט ישובו אל ה', ולזה עוד ירבו ויעצמו מאד, כאשר יבאר בפרשיות הבאות. על מכהו, הרד"ק פתרו על מלך אשור שעמו בא אחז

(כא) שְׁאָר יָשׁוּב שְׁאָר יַעֲקֹב
אֶל־אֵל גִּבּוֹר׃
(כב) כִּי אִם־יִהְיֶה עַמְּךָ יִשְׂרָאֵל
כְּחוֹל הַיָּם
שְׁאָר יָשׁוּב בּוֹ
כִּלָּיוֹן חָרוּץ
שׁוֹטֵף צְדָקָה׃
(כג) כִּי כָלָה וְנֶחֱרָצָה
אֲדֹנָי יֱהוִה צְבָאוֹת
עֹשֶׂה בְּקֶרֶב כָּל־הָאָרֶץ׃
(כד) לָכֵן כֹּה־אָמַר אֲדֹנָי יֱהוִה צְבָאוֹת
אַל־תִּירָא עַמִּי יֹשֵׁב צִיּוֹן מֵאַשּׁוּר
בַּשֵּׁבֶט יַכֶּכָּה
וּמַטֵּהוּ יִשָּׂא־עָלֶיךָ
בְּדֶרֶךְ מִצְרָיִם׃
(כה) כִּי־עוֹד מְעַט מִזְעָר
וְכָלָה זַעַם
וְאַפִּי עַל־תַּבְלִיתָם׃

ועורר

רש"י

(כא) שאר ישוב, השארית שבהן ישובו אל הקב"ה: אל גבור. שהראה להם גבורם בסנחריב: (כב) כי אם יהיה עמך. לחזקיהו אמר הנביא אם יהיה עמך כחול הים השאר שישוב בו למוטב השטף את כליון החרוץ לבא עליה' ויעכבנו מלבא בצדק' שיתנהג בה: (כג) כי כלה ונחרצה. תראו שהקב"ה עושה(דין) ברשעים ותכנעו ותשובו אליו: (כד) לכן. לפי שידעתי שתשובו אליו חזקיה וסיעתו. (דבר אחר לכן ל' שבוע' לכן באמת) כה אמר ה' אל תירא מאשור: בשבט יככה. בשבט פיו יחרף ויגדף אתכם על ידי רבשק': ומטהו ישא עליך. לאיים כדרך שעשה למצרים. ועוד יש לפרש בשבט יככה אשר עד הנה הכה בשבטו והורגל לשאת עליך מטהו ואימתו כדרך המצריים משום ר' מנחם אמר לי ר' יוסף: (כה) כי עוד. ימים מעט מזער וכלה הזע' שלי שאתן למטה ביד אשור כמו שאמר למעלה ומטה הוא בידם זעמי: ואפי. שהיה לשבט ישוב: על תבליתם. לשון תבל עשו (ויקר' כ') על חירופים וגידופים אשר

גדפו

באור

שבריה, ויותר נכון לדעתי כפירוש רש"י שהכוונה על מלכי מצרים (עיין בדבריו), כי הנבואה הזאת נאמרה כפי הנראה כאשר צר סנחריב על ירושלים, כי אז בטחו על מצרים כמה שנאמר (להלן ל"ו ט') ותבטח לך על מצרים, ולדעת הרד"ק יש לנו לאמר לפי שגם חזקיה שלח את פני סנחריב במנחה והשלים עמו כמפורש במ"ב (י"ח י"ג — ט"ז), אלא שהוא עצמו בחר שהכוונה על אחז ולא על חזקיה (עיין בדבריו). (כא) שאר ישוב, אמר שאר יעקב, שכולל גם הנותרים מעשרת השבטים בארצם שגם המה שבו אל ה' בימי חזקיהו ובימי יאשיהו כאשר זכרנו פעמים, אל אל גבור, שהוא באמת גבור ורב להושיע ולא כמצרים אשר בטחו בהם שאך זרוע בשר להם. (כב) כי אם יהיה, לדעתי שב זה על שאר יעקב שבארנו שהם שארית ישראל אחר שהוגלו אשורה, והכוונה שגם אם יהיו המה כחול הים, בכל זאת רק מעטים ישובון אל ה', וכוון אל אשר כתב חזקיה אגרות לאפרים ומנשה לבוא לבית ה' (דהי"ב ל') והיו משחקים עליהם ומלעיגים בם (שם) אך אנשים מאשר מנשה ומזבלון נכנעו (שם פסוק י"א). שוטף צדקה, תרגם הרב כדעת האחרים געגעניום שהכליון הנחרץ הוא ישטוף

את

(כא) דער רעסט קעהרט ווידער, דער רעסט יעקב'ס,
צום אללגעוואלטיגען.

(כב) דען ווארע אויך דיין פאלק, א ישראל!
וויא זאנד דעס מעערעס —
איין רעסט נור קעהרעט ווידער צו איהם,
פערטילגונג איזט בעשלאססען,
דיא איינהערשוועממט גערעכטיגקייט.

(כג) דען אויסגעמאכט איזט אונד בעשלאססען
דער הערר, דער עוויגע צבאות,
בעווירקט'ס אים איננערן דעס גאנצען לאנדעס.

(כד) דארום שפריכט אלזא דער הערר, דער עוויגע צבאות:
ניכט פירכטע דיך, מיין פאלק, בעוואהנער ציוןס!
פאר אשור,
מיט דער רוטהע ווירד ער שלאגען דיך,
אונד זיינען שטאב שווינגען איבער דיך,
נאך דער ארט, וויא איינסט מצרים.

(כה) אללײן נאך איינע קלײנע וויילע,
אונד געענדיגט האט דער גרים,
אונד מיין צארן שווינדעט מיט איהרער שאנדליכקייט,
אונד

את הצדקה, כי על ידי הכליון הזה הנחרץ ישימו על לבם לשוב אל ה' באמת ובתמים, ויהיה צדקם הפעול של שוטף. (כג) כי כלה, כלומר הכליון כבר נגזר ונחרץ מאת ה' ואין להשיב אך שבכל זאת עוד ישאר שארית אשר ירחמם. בקרב כל הארץ, גם בממלכת ישראל גם בממלכת יהודה, כי רק ציון לבדה נותרה כסכה בכרם. — ומעתה שוב ישוב הנביא לנחם את ציון. (כד) בדרך מצרים, הרב תרגם כדעת רש"י רד"ק ויונתן, באופן כמו שעשה, וכן שלחתי בכם דבר בדרך מצרים (עמוס ד' י'), אך שם וכן לקמן (פסוק כ"ו) מצרים הוא הפעול וכאן הוא הפועל, ואמר הרד"ק שהכוונה לפי שסנחריב שם שלש מאות ככר כסף ושלשים ככר זהב מס על הארץ כמפורש במ"ב (י"ח י"ד), ובפרעה נאמר וישימו עליו שרי מסים (שמות א' י"א), והראב"ע אמר וז"ל: בדרך מצרים כי משה [נ"ל משם] עבר, ע"כ. הנה נראה מדבריו כי סנחריב בא להלחם על ירושלים אחרי אשר כבש את מצרים, ועל זה העירו חכמי העמים שהרי כפי מה שסיפר הכתוב מסעי סנחריב (פסוק כ"ח וגו') היה בא מצפון לא"י ומצרים הוא לנגב, ולכן פירשו הם כאשר נסע למצרים, אבל באמת אין זאת טענה מכרחת כי נאמר בתחלה בא מארץ מצרים לארץ ישראל וכבש ערים בצורות, ועל זה כוון כאן, אבל כאשר נסע מלכיש והלך להלחם עם תרהקה מלך כוש (לקמן ל"ז ח' ט') (ולא נודע לנו אם ערך עמו מערכה), אז הסב את פניו ובא מפאת צפון לירושלים, ועבר את המקומות הנזכרים להלן (פסוק כ"ח). (כה) וזעם, הזעם שהיה לי על ישראל וכמ"ש רש"י. על תבליתם, כתב הרד"ק וז"ל עתה יכלה זעמי ואפי עליו (ועל מלך אשור, כי לדעתו הענין שישלח ה' באשור חרון אפו, ובענין אלי אכלה בם, דברים ל"ב כ"ג) עד שיכלה, וזה הוא ואפי על תבליתם, תבלית' בשקל תכליתם עכ"ל, ועליו אמר חכם אחד וז"ל ובספר שקרא בו הרד"ק היה כתוב תכליתם בכ"ף עכ"ד. והנה אם גם באמת יש ספרים שגורסים כן כמ"ש הרדי"א מכל מקום אין זה כוונת הרד"ק, כי מלבד שאם כן הוא יהיה הרד"ק סותר את דברי עצמו, כי בשרשים שרש בלה אמר וז"ל והשם על תבליתם ע"כ; מלבד זה נפלאה דעת ממני איך יבאר החכם הזה מה שאמר הרד"ק כאן תבלית' בשקל תכלית' האם שקול ישקל מלה באבני המלה עצמה? אבל האמת כי טעות נפלה בדברי הרד"ק, ומה שאמר ואפי עליו עד שיכלה צ"ל עד שיבלה. והם הם הדברים שאמר הראב"ע וז"ל ויש מפרשים תבליתם מן אחרי בלותי, על משקל תכליתם ע"כ. והחכם השפואר לוצאטו בכרם חמד גזר המלה לשתים וקרא ואפי על תבל יתם, ע"ש, וזה יהיה נכון מאד, אולם מה נעשה וידנו אסורות במסורת המסורה. ולזה בחר לו הרב המתרגם דרך בפני

עצמו

(כו) וְעוֹרֵר עָלָיו יְהוָה צְבָאוֹת
שׁוֹט כְּמַכַּת מִדְיָן
בְּצוּר עוֹרֵב
וּמַטֵּהוּ עַל־הַיָּם
וּנְשָׂאוֹ בְּדֶרֶךְ מִצְרָיִם׃
(כז) וְהָיָה ׀ בַּיּוֹם הַהוּא
יָסוּר סֻבֳּלוֹ מֵעַל שִׁכְמֶךָ
וְעֻלּוֹ מֵעַל צַוָּארֶךָ
וְחֻבַּל עֹל מִפְּנֵי־שָׁמֶן׃
(כח) בָּא עַל־עַיַּת עָבַר בְּמִגְרוֹן
לְמִכְמָשׂ יַפְקִיד כֵּלָיו׃
(כט) עָבְרוּ מַעְבָּרָה
גֶּבַע מָלוֹן לָנוּ
חָרְדָה הָרָמָה גִּבְעַת שָׁאוּל נָסָה׃
(ל) צַהֲלִי קוֹלֵךְ בַּת־גַּלִּים
הַקְשִׁיבִי לַיְשָׁה עֲנִיָּה עֲנָתוֹת׃

נדדה

רש"י

גדפו נערי מלך אשור אותי: (כו) ועורר עליו. ולעורר עליו: שוט. מכת יסורין: כמכת מדין. שנהרגו בלילה אחת והמלכים שברחו מהם ונמלטו נהרגו עורב בצור עורב כדמפרש בספר שופטים אף זה לאחר שישוב לארצו יפו"שם בקר': ומטהו על הים. ועוד יעורר עליו את מטהו אשר היה על הים בפרעה ובחילו: ונשאו. וטילטלו מן העולם כדרך שנשא את מצרי': (כז) וחובל עול. סנחריב מפני חזקיהו שהיה נוח לדורו כשמן. ורבותינו פירשו מפני שמנו של חזקיהו שהי' דולק בבתי כנסיות ובבתי מדרשות שהשיאם לעסוק בתורה בענין שנאמר אשר העתיקו אנשי חזקיהו וגומר (משלי כ"ה): (כח) בא על עית. מונה והולך מסעות שנסע סנחריב ובא על ערי יהודה לבא ירושלים ביום מסלתו. עית מגרון מכמש רמה גבעת שאול בת גלים לישה ענתות מדמנה גבים כולן מקומות הן: (כט) לנו. לשון לינה: נסה. ברחה ברחו כולן מפני חיילותיו: (ל) צהלי קולך. להזהיר לעם: הקשיבי לישה את קול השופר וברחו לנס ובן עניה ענתות:

סעיזו

באור

עצמו, וסתר הוראת מלת תבל כדעת רש"י מן תבל עשו (ויקרא כ' י"ב) ועל כמו עם כמו ויבואו האנשים על הנשים (שמות ל"ה כ"ב) ורבים ביוצא בו, ופעל ובלה עומד במקום שנים, והכוונה כי אפי יבלה עם תבליתם, כלומר כאשר יבלה תבליתם גם אפי יתם, ואם השאר ישוב אל אל גבור גם אפי ישוב. וזה הפירוש נכון לדעתי מכל הפירושים. (כו) שוט, שוט הוא קטן משבט ומטה (כי בו מרדים הבהמה) ואמר הוא הכך בשבט והקב"ה יכהו בשוט (רד"ק). כמכת מדין, עיין לעיל ט' ג' מה שכתבנו שם. ומטהו, וכמכת מטהו על הים, כאשר נער פרעה וחילו בים סוף (מדברי הראב"ע). ונשאו, תרגם הרב כדעת הרד"ק שהכנוי שב על המטה, כלומר כאשר הרים את מטהו על מצרים, ולדעת רש"י הכוונה

על

(כו) דאַן שווינגט איבער איהם דער עווינע צבאות
איינע גייסעל, וויא בייא דער ניעדערלאַגע מדין'ס
אַם פעלזען עורב,
אונד וויא זיינען שטאַב אָב דעם מעערע,
אונד העבט איהן אויף נאַך אַרט וויא איינסט גען
מצרים.

(כז) אונד עס געשיעהט אַן יענעם טאַגע,
דאַס וויכען ווירד זיינע לאַסט פאָן דיינער שולטער
אונד זיין יאָך פאָן דיינעם האַלזע,
צערשטאֶרט ווירד דאַז יאָך פאָר פעטטע.

(כח) ער קאָממט נאַך עַיָת, ציעהט דורך מִגרון,
צו מכמש בעוואַהרט ער זיין געפאֶקקע.

(כט) זיא דורכוואַנדערן דען פאַס,
גבע איזט דאַז נאַכטקוואַרטיער, וואָ זיא פערוויילען.
עס ערציטטערט רמה, גבעת שאול פליכטעט.

(ל) לאַס ערקלינגען דיינע שטיממע, טאָכטער גלים'ס!
מערק אויף! לַישה, הילפלאָזעס ענתות!

פליכ.

על סנחריב (ע"ש) וכ"כ הראב"ע. ויונתן תרגם ויתעבדון לכון גבורן וגו' הנה הסב הכנוי מול ישראל, ויש גם לפרש הכנוי על השם כ"ה, ויהיה הפעל נשא סתמי (אינא· פערזאָנאַן) והכוונה כי שמו הגדול יתרומ' ויתנשא כמו שהיה זה במצרים, ויתורגם: אונד מאַן ליהאט איהן (גאָטט) הָאך, וויא איינסט בייא מצרים. (כו) וחבל, כמו השחתה, וכן ויחבל את מעשה ידיך (קהלת ה' ה') (ראב"ע). מפני שמן, כי ישמן השור יבעט וישליך העול מעל צוארו לארץ וכן אמר הראב"ע והטעם שיתגבר יהודה. (כח) בא, עתה יספ' הנבי'את מסעי אשור כאשר יבוא על ירושלים להלחם עליה, ואימתה ופחד אשר תפול על יושבי ארץ יהודה בטרם יחשוף ה' את זרוע קדשו להגן בעד עיר הקדש. עית, הנכון שהוא עי ה זכר גם בספר בראשית (י"ב ח') אצל בית אל, ובנחמיה (י"א ל"א) נקרא עיא, ועיא ובית אל ובנתיה. והנה על כמו אל, ויתכן שעל כמשמעו והכוונה שבא פתאום על עית ולכד אותה, כי איננו זר שהעיר הזאת כבר שבה להיות נבנית בימי קדם כמפורש בספר יהושע (ח') ויתורגם: ער איבערפעללט עית. במגרון, מגרון נזכר בש"א (י"ד ב'), ומשם נראה שהיתה אצל גבעה אשר לבנימין. למכמש, אמר הרד"ק שהוא כמו במכמש, כי הלמ"ד תבוא לפעמים במקום בי"ת, ובאופן הזה ישמש גם בעל לשון אשכנזי ביחס שאליו תחת יחס שבו, וזה שתרגם הרב (לו), ומכמש קרובה להר בית אל כנראה בספר ש"א (י"ג ב'וה'). יפקיד כליו, יניח שם את הכלים אשר יהיו רק למשא לאנשי הצבא, כי יבואו לערוך מערכה או ללכוד עיר ביד חזקה (דורך שטורם) וכן מצינו אצל דוד (ש"א פרשה ל'). (כט) עברו מעברה, י"ת מעברא דירדנא, וגם הראב"ע אמר הנהר או שם מקום, אולם כל המקומות שנזכרו עד עתה היו מעבר לירדן מערבה, ולזה הנכון כדעת חכמי העמים שהוא דרך צר בין סלעים גבוהים, כי כן מצינו אצל מבאש וגבע מעבר מכמש (ש"א י"ג כ"ג) וכן ובין המעברות (שם י"ד ד') ופי' רש"י שם גיא בין ההרים ע"ש, וכן תרגם שם יונתן למגיזת מכמש, והוא מלשון החתוך והתחלקות עיין ערוך ערך גז (דורכשניידען) כי הגיא יבקע ההרים, ולזה נקרא גיא, בקעה. לנו, כמ"ש רש"י ע"ש. (ל) צהלי, הרמת קול אם גם איננו לשמחה, והוא כמו השרש רנן שיבוא לרב על המשוררים, ובא גם ויעבור הרנה במחנה (מ"א כ"ב ל"ו) שהיה קול יללת אבל. בת גלים, אמר הראב"ע שם מדינה, ויתכן היות בת כמו בת ציון, והאחרון נכון כי העיר גלים נזכרת בספר שמואל א' (כ"ה מ"ד) ופלטי בן ליש מגלים, והענין כמו שכתב הרד"ק: הרימי קולך בת גלים כדי שישמעו אנשי ליש ויברחו. לישה, הנגינה מלעיל ולכן הה"א רק נוסף לצאות, והנה אין זה ליש שכבשו בני דן כמבואר בשופטים (פרשה י"ח) כי היא היתה בקצה צפונית בא"י, אך הוא מקום אחר סמוך לירושלים שנקרא כן. עניה ענתות, לשון נופל על לשון ורבים כן, כמו ועקרון תעקר (צפניה ב' ד') וכדומה, והנה ענתות היא ידועה כי בה נולד הנביא ירמי' כמפורש בספרו.

(לא) נָדְדָה מַדְמֵנָה
יֹשְׁבֵי הַגֵּבִים הֵעִיזוּ׃
(לב) עוֹד הַיּוֹם בְּנֹב לַעֲמֹד
יְנֹפֵף יָדוֹ הַר בֵּית־צִיּוֹן
גִּבְעַת יְרוּשָׁלִָם׃
(לג) הִנֵּה הָאָדוֹן יְהוָה צְבָאוֹת
מְסָעֵף פֻּארָה בְּמַעֲרָצָה
וְרָמֵי הַקּוֹמָה גְּדֻעִים
וְהַגְּבֹהִים יִשְׁפָּלוּ׃
(לד) וְנִקַּף סִבְכֵי הַיַּעַר בַּבַּרְזֶל
וְהַלְּבָנוֹן בְּאַדִּיר יִפּוֹל׃

יא

(א) וְיָצָא חֹטֶר מִגֵּזַע יִשָׁי
וְנֵצֶר מִשָּׁרָשָׁיו יִפְרֶה׃

בת קרי.   ונחת

רש"י

(לא) העיזו. נאספו לברוח. ורבותינו דרשו כהלי קולך וכל המקרא במדרש אגדת חלק והעמידו השמועות על עשר אבל יונתן תרגם את כולן שמות מקומות: (לב) עוד היום בנוב לעמוד. כל הדרך הזה נתלבט כדי לעמוד בעוד היום בנוב לפי שאמרו לו איצטגניניו אם תלחם בה היום תכבשנה וכשעמד בנוב וראה את ירושלים קטנה לא חש לדברי איצטגניניו והתחיל להניף ידו בגאוה וכי על עיר כזו הרעשתי כל החיילו' הללו לינו פה הלילה ולמחר ישליך בה איש אבנו: הר בת ציון. להר בת ציון: (לג) הנה האדון. בלילה ההוא: מסעף פארה במערצה. יפשח פארות עיקר ענפי אילנותיו: במערצה. בשבור המקצץ הענפים. אין פארה זו לשון גת שהרי לא נכתב בוי"ו כמו פורה דרכתי (לקמן ס"ג) וכמו לחשוף חשים פורה (חגי ב') אלא באל"ף כמו ותארכנה פארותיו (יחזקאל ל"א). ומסעף הוא לשון מקצץ ענפים אישברנקי"ר בלע"ז כמו ונלה סעיפי' (לקמן כ"ב) וכן בסעיפיה פוריה (לקמן י"ז): במערצה. בכלי משחית העורץ ושובר אותה: ורמי הקומה. הגבורים: גדועים. אין לשון גידוע נופל אלא באילנות ודבר קשה: (לד) ונקף. אף זה לשון קצילה כמו כנוקף זית. ונקף לשון ונפעל: סבכי היער. הענפים החשובים והגבורים: והלבנון. עובי יערו וכרמילו הן מרבית חיילותיו: באדיר יפול. על ידי מלאך יפלו. ד"א באדיר בזכות חזקיהו שהוא אדירם ומושלם של ישראל כמה שנאמר והיה אדירו ממנו (ירמי' ל'):

יא (א) ויצא חוטר מגזע ישי. ואם תאמרו הרי תנחומים לחזקיה ועמו שלא יפלו בידו ומה תהא על הגולה אשר הגלה בחלח וחבור שמא אבד סברם לא אבד סוף שיצא מלך משיחנו ויגאלם: חוטר. שבט מלוכה: ונצר משרשיו יפרה. וכל הענין ובסופו והיה ביום ההוא יוסיף ה' שנית ידו הרי שנאמרה נבואה זו לנחמת הגולים מאשור. ונצר ל' יונק אילן:

באור

(לא) מדמנה, אמר הרד"ק זאת העיר מצאנו בערי מואב שמה מדמנה, אבל בערי ישראל לא מצאנו זה השם והיא כמו שכתבנו שיש לעיר שני שמות, ע"כ׳ כוונתו כי באמת לא מצאנו שם מדמנה כלל, ורק בירמי' (מ"ח ב') הוזכר בין ערי מואב מדמן, וע"ז אמר שיש לעיר שני שמות כלומר זכר ונקבה כמו גבע וגבעה. וכתב עוד ואפשר היא העיר הנזכרת בערי יהודה וצקלג ומדמנה (יהושע ט"ו ל"א) אע"פ שאין נקוד שוה (כי שם נקוד מַדְמַנָּה) אותיותיהם שוות, ע"כ, אולם כל מעיין שם ביהושע יראה כי העיר הזאת היתה בנגב א"י רחוק מן ירושלים ואין לה ענין כאן, אבל הנכון שהוא שם עיר קרובה לירושלים בלתי נודעת לנו, כי מדמנה הוא רק שם התאר מן דומן כמו במו מדמנה (לקמן כ"ה י'), ונקראו כן הערים אשר בנו במקום רפש וטיט

(לא) פליכטיג ווירד מדמנה,
דיא בעוואָהנער גבים'ס ציעהען זיך צוריק.

(לב) נאָך דיעזען טאַג אין נוב פערווילענד,
פיכט זיינע האַנד געגען דען בערג דער טאָכטער ציון'ס,
דען היגעל ירושלים'ס.

(לג) נון זיעהע! דער העדר, דער עוויגע צבאות,
ענטצווייגט דען וויפּפעל מיט שרעקקענסגעוואַלט,
דיא האָכאויפגעשטרעכטען ווערדען אומגעהויען,
דיא ערהאַבענען ערניעדריגט.

(לד) ער דורכהויעט דיא ביימגעווינדע דעם וואַלדעס וויא מיט דעם אייזען,
אונד דער לבנון — דורך יענען מאַכטיגען שטירצט ער ניעדער.

יא

(א) דאַן ענטקיימט איין רייז דעם שטאַמע ישי'ס,
אונד איין צווייג אויס זיינען ווארצעלן שפּראָסט;

עם

ובענין ע' שהוא מן ע י י השל' כנודע. ישבי הגבים, גם היא עיר בלתי נודעת לנו, והראב"ע אמר שם מקום או בורות מלשון ותרגו' ארמית, ע"כ. (ונכר מלאנוהו גם בעברית ולמשיף מי' מ ג ב א (לקמן ל' י"ד) ועוד כמוהו). ואין ספק לדעתי כי שני הפירושים לדקו יחדו, כי נקראה העיר גבים לפי שהיו סביבי' בארות באות. העיזו, הבריחו נפשם (ראב"ע) וכן תרגם הרב. (לב) עוד היום, הרב תרגם כדעת רב המפרשים כי עוד היום יעמד בנוב ומשם ינופף ידו, כי היה נוב עיר הכהנים סמוך לירושלים, ומשם היה יכול לראות את הר ציון והעיר הקדש. ונופף הוא תנועת היד, אם לבזות (פעראַכטונג אַנלייגענד) או לאיומה (ווארנונג, דראָהונג), ובאן יולדקו גם שניהם יחדו. והראב"ע אמר עוד יבוא היום שיעמוד בנוב, ע"כ, כלומר לא לבד שיכבוש כל המקומות, אבל גם עד נוב יגיע. גם יש לפרש שהכתוב הזה נמשך לאחריו, והכוונה הנה עוד היום הזה הוא עומד בתוקף חילו בנוב, וינופף ידו, אולם פתאום הנה האדון וגו', ויתורגם: היינט נאָך שטעהט ער צו נוב א. ז. וו. אבער דער עוויגע צבאות א. ז. וו. (לג) הנה האדון, לפי שסנחריב התגאה מי אדון לי, אמר הנביא הנה האדון ה' צבאות, (דברי הרד"ק). מסעף, פעל נגזר משם ס ע י ף ובא בפיעל להורות על ההפוך, כמו ושרשך מארץ חיים (תהלים נ"ב ז') ורבים ככה. פארה, אמר הרד"ק בשרשים: אפשר נקראו הענפים הגבוהים פארות לפי שהם פאר העץ, אך יותר נראה כדעת ר' יהודה שהביא שם שהוא מנחי ל"ה מן פרה בענין פרי, ולכן בא גם לא היה בפראותיו (יחזקאל ל"א ח') בהקדים הרי"ש לאל"ף, וחילוף הה"א לאל"ף מצינו כמה פעמים (ודע כי מה שהביא הרד"ק שם לראיה ותשלח פ ר א ת (יחזקאל י"ז ו') כן היתה הגי' לפניו, וכן כתב שם בפירושו אבל ברוב ספרים שבידינו נכתב פ א ר ת בהקדם האל"ף), ומה שבא כאן פ א ר ה לדעתו האל"ף רק הנח הנמשך מן החולם או השורק (ואף שכאן הוא קטן), אולם גם יתכן שהוא ע"ד המתהפכים. במערצה, בגבורה, מגזרת ע ר י ץ (ראב"ע) וכן דעת רד"ק, ולדעת רש"י הוא כלי משחית ויהיה כמו במערכה, אבל פירוש הראשון יותר נכון, וכן תרגם הרב. (לד) ונקף, לשון השחתה (ראב"ע) וכן כ נ ו ק ף זית. סבכי היער, וכן לבנון כנוי לצבא סנחריב, וכן דימה יחזקאל (ל"א ג' וגו') את אשור לארז בלבנון. בברזל, שעורו כבברזל, וכן אמר הרד"ק כמו העץ שענפיו נכרתים בברזל וכו' ע"ש. באדיר, הראב"ע פתר ברזל אדיר וזה רחוק, ואחרים פירשו על המלאך המכה במחנה סנחריב, אבל יש מפרש שמוסב על ה' צבאות שהוא אדיר האדירים, וזה שתרגם הרב: דורך יענען מאַכטיגען.

יא (א) ויצא חטר, לדעת המפרשים יהיה הוי"ו להמשך הזמן כמו אז (דאַן), והענין, כי למח דוד אשר למח כבר יתנשא עתה והיה למטה עוז, כי הכוונה על חזקיה והרי רק בארבע עשרה שנה למלך חזקיה עלה בתחלה מלך אשור על ארץ יהודה במפורש במ"ב (י"ח י"ג). חטר, תרגם מ ט ה ח ו ט ר א וכן בפי אויל חטר גאוה (משלי י"ד ג'). מגזע, הוא העץ הנקטף ונשאר שרשו בארץ (רד"ק בשרשים), וכוון בזה המשל על אחז שלא היה נכר

ממעשיו

(ב) וְנָחָה עָלָיו רוּחַ יְהוָה
רוּחַ חָכְמָה וּבִינָה
רוּחַ עֵצָה וּגְבוּרָה
רוּחַ דַּעַת וְיִרְאַת יְהוָה:
(ג) וַהֲרִיחוֹ בְּיִרְאַת יְהוָה
וְלֹא־לְמַרְאֵה עֵינָיו יִשְׁפּוֹט
וְלֹא־לְמִשְׁמַע אָזְנָיו יוֹכִיחַ:
(ד) וְשָׁפַט בְּצֶדֶק דַּלִּים
וְהוֹכִיחַ בְּמִישׁוֹר לְעַנְוֵי־אָרֶץ
וְהִכָּה־אֶרֶץ בְּשֵׁבֶט פִּיו
וּבְרוּחַ שְׂפָתָיו יָמִית רָשָׁע:
(ה) וְהָיָה צֶדֶק אֵזוֹר מָתְנָיו
וְהָאֱמוּנָה אֵזוֹר חֲלָצָיו:
(ו) וְגָר זְאֵב עִם־כֶּבֶשׂ
וְנָמֵר עִם־גְּדִי יִרְבָּץ
וְעֵגֶל וּכְפִיר וּמְרִיא יַחְדָּו
וְנַעַר קָטֹן נֹהֵג בָּם:
(ז) וּפָרָה וָדֹב תִּרְעֶינָה
יַחְדָּו יִרְבְּצוּ יַלְדֵיהֶן
וְאַרְיֵה כַּבָּקָר יֹאכַל־תֶּבֶן:
(ח) וְשִׁעֲשַׁע יוֹנֵק עַל־חֻר פָּתֶן
וְעַל מְאוּרַת צִפְעוֹנִי
גָּמוּל יָדוֹ הָדָה:

לא

רש"י

(ג) והריחו ביראת ה'. ימלא רוח יראת ה' ובלע"ז אירפלונמירלו"י: ולא למראה עיניו ישפוט. כי בחכמת הקב"ה בקרבו ידע ויבין מי זכאי ומי חייב: (ד) במישור. לשון נוח ורך: והכה ארץ בשבט פיו. כתרגומו וימחי חייבי ארעא: וברוח שפתיו. ובממלל שיפוותיה: (ה) והיה צדק אזור מתניו. ויהון צדיקיא סחור סחור ליה דבקים בו כאזור: (ו) ומריא. שור פטם: (ח) ושעשע. ושוחק: על חור פתן. על חור עפר שהנחש מקנן בתוכו קרו"ט בלע"ז פתן נחש משהזקין נעשה חרש ונקרא פתן ושוב אין לו לחש שנאמר (תהלים נ"ח) אשר לא ישמע לקול מלחשים: ועל מאורת צפעוני. יונתן תירגם חיזו גלגלי עיני חיוי חורמן. ומנחם פתר בו לשון נקב וחורי עפר וכן אור כשדים (בראשית י"א) וכן באורים כבדו ה' (לקמן כ"ד): גמול. תינוק הגמול משדי אמו: ידו הדה. ת"י ידושי יושיט כמו הד הרים (יחזקאל ז') וכמו הידד (לקמן ט"ז) שהוא לשון הרמת קול אף זה לשון הרמה והה"א אחרונה באה בתוכו יסוד נופל כמו עשה

בנה

באור

ממעשיו שהוא ענף משרש ישי ומלכות קדש מלכותו, אבל חזקיה הוא נכר נחשד לגזע הזה. (ב) ונחה עליו, המליץ עזב את המשל ופנה לנמשל, ואמר, על המושל הזה תנוח רוח ה', והמאמר הזה הוא הכלל, ואח"כ יפרוט שהרוח הזה יהיה רוח חכמה וגו'. רוח חכמה ובינה, לשפוט עמו בצדק ובמישרים. רוח עצה וגבורה, להלחם עם אויביו. רוח דעת ויראת ה', והיא המעולה שבמעלות ובזה נקשר סוף הפסוק בתחלתו. (ג) והריחו, רבו הפירושים במלה הזאת, לדעת הרד"ק לפי שהריח היא הרגשה קלה יאמר כי במעט הבנה כמו הרגשת ריח יבחון בין צדיק לרשע ולא יצטרך למראה עינים ולמשמע אזן, וכן ומרחוק

ירים

(ב) עס רוהט אויף איהם דער גייסט דעס העררן,
דער גייסט דער וויזהייט אונד דער איינזיכט,
דער גייסט דעס ראטהעס אונד דער קראַפט,
דער גייסט דער ערקעננטניס אונד דער פורכט דעס
העררן;
(ג) אונד בעגייסטערט ווירד ער פאָן דער פורכט דעס העררן,
ניכט נאַך דער שויאונג זיינער אויגען ווירד ער ריכטען,
ניכט נאַך פערנעהמונג זיינער אהרען ווירד ער ענט-
שיידען,
(ד) אונד ריכטען ווירד ער נאַך גערעכטיגקייט דיא אַרמען,
אונד ענטשיידען נאַך ביללינקייט פיר דיא לײדענדען
דעס לאַנדעס,
אונד ער שלאָגט דאַז לאַנד מיט דער גייסעל זיינעס
מונדעס,
אונד מיט דעם הויכע זיינער ליפפען טאָדטעט ער דען
פרעפלער.
(ה) עס ווירד זיין גערעכטיגקייט דיא גירטעל זיינער היפטען
אונד דיא וואַהרהייט דיא גירטעל זיינער לענדען.
(ו) דאַן ווילט דער וואָלף בייא דעם לאַממע,
דער פאַרדעל ווירד זיך בייא דעם באָקליין לאַגערן,
אונד קאַלב אונד לייא אונד מאַסטפיעה זינד בייאזאַממען,
איין קליינער קנאַבע לייטעט זיא.
(ז) קוה אונד באָר, זיא ווערדען ווײדען,
צוזאַממען לאַגערן זיך איהרע יונגען,
אונד לאָווע זאָ וויא רינד פריסט רויהעס פוטטער.
(ח) אונד שפיעלען ווירד דער זייגלינג
אַן דער קלופט דער נאַטטער,
אונד נאַך דעם לאָך דעם באַזיליסקען
ווירד דאַז ענטוואָהנטע קינד זיינע האַנד הינשטרעקקען.

יריח מלחמה (איוב ל"ט כ"ה), ולדעת קצת חכמי העמים ועמהם המבי' החכ' געזעניוס, הוא כמו ולא אריח בריח ניחחכ' (ויקרא כ"ו ל"א) שענינו הרצוי והחפץ בדבר (וואָהלגעפאַלען) שיהיה לבו חפץ ביראת ה'. ויש עוד דעות אחרות ואין להאריך. ולדעת הרב יהיה והריחו מפעל נגזר משם ריח, ויאמר על התלהבות הנפש (בעגייסטערונג), כענין ורוח לבשה את עמשי (דהי"א י"ב י"ח), ובאמת כי ריח ורוח ממקור אחד ינבעון, כי נשמת רוח חיים היא באף כמ"ש כל אשר נשמת רוח חיים באפיו (בראשית ז' כ"ב), ומיתרי הריח אף המה באף כנודע, והריחו הוא שמקור מן הפעיל, וענינו ריחו יהי' רק ביראת ה' (זיינע בעגייסטערונג איזט אויס גאָטטעספורכט) והרב שינה אופן המקור לאופן השם' לצחו' המליצ', והנה יאמ' והריחו ביראת ה' נגד ונחה עליו רוח ה', וגם הוא כלל, ואח"כ יפרוט כמו בפסוק הקודם כאשר נבאר. ולא למראה, והוא כנגד רוח חכמ' ובינה, שגם אם יתחפש הרשע חפש מחופש להתרא' כצדיק הוא יוכיח לאו' צדק' הצדיק ורשעת הרשע. (ד) והוכיח, תרגם הרב מענין לא יש בינינו מוכיח (איוב ט' ל"ג) שענינו שופט ומכריע. והכה ארץ, נגד רוח עצה וגבורה יאמר כי לא לבד בכח זרועו יכניע האויבים, אבל גם ברוח פיו יכה ארץ כי מגערתו ינוסון משנאיו. ימית רשע, העריץ אשר יתנשא להלחם בעם ה'. (ה) והיה צדק, כנגד רוח דעת ויראת ה' כי גם הצדק האמתי גם האמונה מקורם בדעת ויראת ה' כאמרם ז"ל אם אין חכמה אין יראה וכו'. (ו) וגר זאב, דרך משל מהשלום שיהיה בימיו (ראב"ע), ולדעתי הכוונה בנמשל היא כי גם הפראים ואנשי מרי נפש הדומים לחיות הטורפות גם המה יקחו מוסר, לא ירעו ולא ישחיתו לקבוץ החברה אך איש את רעהו יעזורו, וכל זה יהיה לפי שהמלך הוא מושל צדיק ביראת אלהים. ונער קטון, גם זה מענין הנמשל שיהיו כלם סרים למשמע השופט הממונה עליהם יהיה מי שיהיה אם גם הוא צעיר לימים, יטו אוזן אליו, ואף כי שלא ירהבו נער בזקן כאשר היה עד עתה. (ז) ואריה כבקר, כי יסתפקו במועט ויגיע כפם יאכלו, ולא יונה איש את עמיתו. (ח) מאורת, הרד"ק פירש מאורת כמו חור ונקרא כן לפי שנכנס בו האור, וכן הביא רש"י בשם מנחם (עיין בדבריו), והראב"ע אמר חור הפה או האף, מאורת העי"ן שהיא בעלת האור, ע"כ, וגם יונתן תרגם מאורת בן, עיין רש"י, ובאר הרד"ק דבריו, כי הנחש כשהוא בחורו והוא מקום חשך וגלגל עינו מאיר, והיונק רואה את האורה מבחוץ וסבור אבן מאירה היא או זכוכית, ומושיט ידו לקחת אותו דבר שסבר, נוגע בצפעוני ולא יזיקנו הצפעוני, ע"כ. ויותר נראה לי לפי שכבר חשבו שהנחש

(ט) לֹא־יָרֵעוּ וְלֹא־יַשְׁחִיתוּ
בְּכָל־הַר קָדְשִׁי
כִּי־מָלְאָה הָאָרֶץ דֵּעָה אֶת־יְהוָֹה
כַּמַּיִם לַיָּם מְכַסִּים׃
(י) וְהָיָה בַּיּוֹם הַהוּא שֹׁרֶשׁ יִשַׁי
אֲשֶׁר עֹמֵד לְנֵס עַמִּים
אֵלָיו גּוֹיִם יִדְרֹשׁוּ
וְהָיְתָה מְנֻחָתוֹ כָּבוֹד׃
(יא) וְהָיָה ׀ בַּיּוֹם הַהוּא יוֹסִיף אֲדֹנָי ׀
שֵׁנִית יָדוֹ
לִקְנוֹת אֶת־שְׁאָר עַמּוֹ
אֲשֶׁר יִשָּׁאֵר מֵאַשּׁוּר
וּמִמִּצְרַיִם וּמִפַּתְרוֹס וּמִכּוּשׁ
וּמֵעֵילָם וּמִשִּׁנְעָר וּמֵחֲמָת
וּמֵאִיֵּי הַיָּם׃
(יב) וְנָשָׂא נֵס לַגּוֹיִם
וְאָסַף נִדְחֵי יִשְׂרָאֵל
וּנְפֻצוֹת יְהוּדָה יְקַבֵּץ
מֵאַרְבַּע כַּנְפוֹת הָאָרֶץ׃
(יג) וְסָרָה קִנְאַת אֶפְרַיִם
וְצֹרְרֵי יְהוּדָה יִכָּרֵתוּ
אֶפְרַיִם לֹא־יְקַנֵּא אֶת־יְהוּדָה
וִיהוּדָה לֹא־יָצֹר אֶת־אֶפְרָיִם׃

ועפו

רש״י

בנה קנה: (ט) דעה את ה'. לדעת את ה': (י) לנס עמים. להיות עמי' מרימי' נס להקבץ אליו: (יא) שנית. כמו שקנאם ממצרי' שהיתה גאולתם ברור' מאין שיעבוד אבל גאולת בית שני אינ' מן המניין שהרי משועבדי' היו לכורש: ומאיי הים. הן איי כתיי' יוונים: (יב) ונשא נס. פירק"א והי' לאות לקבוץ אליו ולהביא את גליות ישראל מנחה לו: (יג) אפרים לא יקנא את יהוד'. משיח בן יוסף ומשיח בן דוד לא יקנאו זה בזה:

ועפו

באור

לפעוני (בַּזִילִיסק) ימית באור עינו, ולזה אמר בדרך הפלגה, שהחיות יהיו כל כך מוסרי' (זאהם) עד שהגמול ישעשע עם גלגל עיניו, וקצת חכמי עמים אמרו כי מאורת היא כמו מערת. הדה, ענינו פשט, ור' יהודה אמר כי הה"א תמורת יו"ד, כמו ידו אליה (ירמיה נ' י"ד) (הרד"ק בשרש הדה), וא"כ יהיה לו שני שרשים כמו הלך ילך, הגה יגה, אולם יהיה איך שיהיה הוא נגזר מן יד שגם הוא מנחי הלמ"ד. והנה גם המשל הזה מכוון אל הנמשל הכולל, כי גם בין סבכי היער ומערות סלעים מעונות מרצחים, אשר שם היו אורבים להלך בוטח ולפעוני בחוריה', עתה ילך כל איש בטח לדרכו באין מחריד. (ט) בכל הר קדשי, הנכון כמו שאמר הרד"ק שהכוונה על כל ארץ ישראל כמו שנאמר תבאמו ותטעמו בהר נחלתך (שמות ט"ו י"ז), ועיין שם בהמעמר. כי מלאה, עתה עזב הנביא המשל ואחז בנמשל, כי זה דרכו כאשר הערנו זה פעמים, אמר בעבור זאת עד צדק ישיב משפט ויתמו החטאים מן הארץ, לפי שתמלא הארץ דעה את ה' וילכו בדרכיו ובו ידבקון, וגם זה לפי שעל המלך נחה רוח ה' לעשות משפט עמו ע"פ חקי התורה והאמונה. כמים לים, מקום המים יקרא ים

(ט) ניכט ווערדען שאַדען זיא אונד ניכט פערלעטצען
אויף מיינעם גאַנצען הייליגען בערגע,
דען פאָלל איזט דאַז לאַנד דער ערקעננטניס גאָטטעס,
וויא וואַססער, דאַז דען מעערעסגרונד בערעקט.
(י) עס ווירד זיין אַן יענעם טאַגע דער שטאַם ישי'ס,
דער דאַ שטעהט אַלס פאַניער דען פאָלקערן;
נאַך איהם ווערדען נאַציאָנען פראַגען,
אונד זיינע רעזידענץ איזט אין הערליכקייט.
(יא) עס ווירד אַן יענעם טאַגע נאָך איינמאַל דער הערר
צום צווייטען מאַהלע שטרעקקען זיינע האַנד,
לאָז צו קויפען דען רעסט זיינעס פאָלקעס,
דער איבריג זיין ווירד אויס אשור,
אויס מצרים, אויס פתרוס אונד אויס כוש,
אויס עילם, אויס שנער אונד אויס חמת
אונד אויס דען אינזעלן דעם מעערעס.
(יב) אונד ער ערהעבט איין פאַניער דען פאָלקערן,
אונד זאַממעלט דיא פערשפרענגטען ישראל'ס,
אונד דיא צערשטרייטען יהודה'ס פעראייניגט ער
אויס דען פיער ענדען דער ערדע.
(יג) אונד וויכען ווירד דיא אייפערזוכט אפרים'ס,
דיא קוואָלער יהודה'ס ווערדען אויסגעראָטטעט,
אפרים ווירד ניכט אייפערן געגען יהודה,
אונד יהודה ווירד ניכט קוואָלען אפרים.

אונד

וכמים מכסים אותו (רד"ק), והכוונה כמו שאמ' הראב"ע כמו מימי הים שלא יחסרו רק יתרבו תמיד כן הדעות והידיעות. (י) שרש ישי, כנצר אשר צמח משרשו, וי"ת בר בריה דישי לכוונ' שזאת. לנס עמים, כמו הנס העומד לציון שאליו יתקבצו אנשי הצבא. גוים ידרשו, אמר הראב"ע ועל דעת ר' משה הכהן (שכל הפרשה נאמרה על חזקיה והוא הדרך אשר בחרנו בו) על אות השמש כי כן כתיב לדרוש המופת (דה"ב ל"ב ל"א), ע"כ. מנחתו כבוד, ת"י אתר בית מישרוהי ביקר, וכן תרגם הרב. (יא) שנית ידו, לשלוח ידו, כי לא במחיר יקחם רק ביד חזקה. ושנית כמו שכתב רש"י נגד גאולת מצרים, ואמרו הראב"ע והרד"ק כי לא יתכן לפרש זה על גאולת בבל ע"י זרובבל שהרי לא היתה גאולה שלמה, ועשרת השבטים לא חזרו וגם כל שבט יהודה לא עלה כלו, אבל הענין יורה על הגאולה העתידה, ובכל זאת השתדל הראב"ע לפרש זה הפסוק גם לפי דעת ר"מ הכהן שזכרנו אך לא עלתה בידו כאשר יראה המעיין, אולם כבר אמרתי לך בפרשה הקודמת שאני אבחר בדעת שד"ל שיש יעודי נבואה שנאמרו על דרך תנאי, ותמכתי יתדותי בדברי חז"ל בקש הקב"ה לעשות חזקיה משיח, אך גם חזקיה גם עמו לא עמד טעמם בם ולא היה לבם שלם עם ה' כל הימים כמפורש בד"הי ב' (ל"ב כ"ה) ולא כגמול עליו השיב חזקיה כי גבה לבו ויהי עליו קצף ועל יהודה וירושלים, ואין זה סותר חלילה למה שאמרו ז"ל כי בהבטחת טובה אינה חוזרת, כי הענין לדעתי כן הוא, כי היעוד הרעה אם יעזוב רשע דרכו, האל ברוב טובו ינחם על הרעה אשר דבר לעשות ויבטל הגזר דין מכל וכל, לא יקום ולא יהיה כמו בנינוה שנאמר עוד ארבעים יום ונינוה נהפכת (יונה ג' ד'), והנה נינוה אף שנבוכדנצר החריבה לא נהפכה כלל, אבל הבטחת טובה בוא תבוא, אולם אם תמהר או תאחר לבוא זה תלוי בדרכנו אשר נבחר בו, וכן נאמר כאן, לו היה חזקיה עומד בצדקו, הנה בימיו תושע יהודה וישראל, אולם הוא שנה את טעמו הטוב ולכן לא מלא ה' את דבריו בימיו, אבל עוד חזון למועד ולא יפול מדבר ה' דבר ארצה.
(יב) ונשא נס, המפרשים אמרו שהשם הוא הנושא, כענין שבא להלן (מ"ט כ"ב) ואל עמים ארים נסי, אולם יש גם לפתרו על שרש ישי (שהכוונה בו מלך מזרעו כאשר בארנו). ונפצות, החכם געזעניוס פתר שהכוונה על הנשים השבויות ולפיכך בא בפלס נקבה, וכן נראה גם דעת הרד"ק בשרשים שלא הביא המקרא הזה וא"כ חשב המלה הזאת לתאר, ואולי יש לאמר שהוא שם מקרה וכמו שמצאנו נפץ וזרם (לקמן ל' ל'), כי נקרא המטר כן לפי שאגליו יפוצו על פני הארץ, ויהיו למלה הזאת שני משקלים בשתי הוראות, האחד זכר ע"מ פֶּעֶל והוא המטר כאשר אמרנו, והשני נקבה ע"מ פעולה והוא שם כלל לדבר הנפוץ.
(יג) וסרה, התאחדות האומה הישראלית לבל יחלקו עוד לשתי ממלכות, רק מלך אחד מזרע דוד ימשול עליהם, ע"ז נבאו כל הנביאים. וצררי יהודה, הנכון כמו שפירש הרד"ק כי מקדם היו ביהודה צוררים לאפרים, ויגד עליו רעו, "ויהודה לא יצור את אפרים", ולא כאשר

(יד) וְעָפוּ בְכָתֵף פְּלִשְׁתִּים יָמָּה
יַחְדָּו יָבֹזּוּ אֶת־בְּנֵי־קֶדֶם
אֱדוֹם וּמוֹאָב מִשְׁלוֹחַ יָדָם
וּבְנֵי עַמּוֹן מִשְׁמַעְתָּם׃
(טו) וְהֶחֱרִים יְהוָה אֵת לְשׁוֹן יָם־
מִצְרַיִם
וְהֵנִיף יָדוֹ עַל־הַנָּהָר
בַּעְיָם רוּחוֹ
וְהִכָּהוּ לְשִׁבְעָה נְחָלִים
וְהִדְרִיךְ בַּנְּעָלִים׃
(טז) וְהָיְתָה מְסִלָּה לִשְׁאָר עַמּוֹ
אֲשֶׁר יִשָּׁאֵר מֵאַשּׁוּר
כַּאֲשֶׁר הָיְתָה לְיִשְׂרָאֵל
בְּיוֹם עֲלֹתוֹ מֵאֶרֶץ מִצְרָיִם׃

יב

(א) וְאָמַרְתָּ בַּיּוֹם הַהוּא
אוֹדְךָ יְהוָה כִּי אָנַפְתָּ בִּי
יָשֹׁב אַפְּךָ וּתְנַחֲמֵנִי׃
(ב) הִנֵּה אֵל יְשׁוּעָתִי
אֶבְטַח וְלֹא אֶפְחָד
כִּי עָזִּי וְזִמְרָת יָהּ יְהוָה
וַיְהִי־לִי לִישׁוּעָה׃

(יד) ועפו בכתף פלשתים ימ'. יעופו וירוצו ישראל שכם אחד על הפלשתי' אשר הם במערב' של ארץ ישראל ויכבשו את ארצם כמו דרך ירצחו שכמה (הושע ו') שכם א' (צפני' ג') וכן ת"י ויתחברון כתף חד למימחי פלישתאי די במערבא: ובני עמון משמעתם. כתרגומו ישתמעון להון מקבלין מצותם עליהם: (טו) והחרי'. ליבשו כדי שיעברו בו גליות ישראל ממצרים: על הנהר. נהר פרת לעבור בו גליות אשור: בעים רוחו. אין לו דמיון במקר' ולפי הענין יפתר בחוזק רוחו: לשבעה נחלי'. לשבע' גזרי' לעבור בו שבע גלויות האמורות למעלה מאשור וממצרים וגו' ומאיי הים אינו מחותו לד: והדריך. בתוכו את הגליות: בנעלים. ביבשה: (טז) והיתה מסלה בתוך המים לשאר עמו:

יב (א) ואמרת. בראותך את האומות שנדונין לחרפו' ולדראון: אודך ה' כי אנפת בי. והגליתני והכפר גלותי עלי ועתה נרצה עוני וישוב אפך ותנחמני. וי"ת אודך ה' כי חטאתי לך ועל כן אנפת בי ולולי רחמיך לא הייתי כדאי לשוב אפך ולנחמני והנה שב אפך ממני: (ב) עזי וזמרת יה ה'. עז ושבח של הקב"ה הוא היה לי לישועה. ואין לפרש עזי עוז שלי שלא מצינו במקר' עזי נקוד חטף קמץ אלא שורק עזי תון משלש מקומות שהוא סמוך אצל חמרת ולא וזמרת כמו וזמרתי אלא על כרחך וזמרת דבוק הוא לתיבה של אחריו לכך אני אומר שאין יו"ד של עזי אלא כמו יו"ד של שוכני סנה (דברים ל"ג): יה ה'. עד הנה היה שמו חלוק ובמפלתו של עמלק נעשה שלם וכן הוא אומר כי יד על כס יה (שמות י"ז) אין הכסא שלם ואין השם שלם עד שתהא מלחמה לה' בעמלק: ויהי לי לישועה. כמו היה לי לישועה ודרך מקראות לדבר כן כמו ויאשר לא שם

ושאבתם
לבו

(יד) אונד זיא פֿליעגען מיט פֿעראייניטער קראַפֿט געגען
פלשתים נאָך וועסטען,
צוזאַממען פּלינדערן זיא דיא זֶהנע דעס אָריענטס,
אדום אונד מואב איזט דער ווירפֿעל איהרער האַנד,
אונד דיא קינדער עמון'ס זינד איהנען געהאָרזאם·
(טו) אונד עס צערשטאָרט דער הערר דיא צונגע דעס
מעערעס פֿאָן מצרים,
אונד שווינגט זיינע האַנד אָב דעם שטראָמע
מיט דער פֿורכטבאַרקייט זיינעס שטורמעס,
אונד שלאָגט איהן אין זיעבען באֶכע,
דאַס מאַן איהן בעטריטט מיט שוהען.
(טז) אונד עס ווירד איינע באַהן דעם רעסטע זיינעס פֿאָלקעס,
דער איבריג בלייבט אויס אשור,
וויא זיא געוועזען פֿיר ישראל
צור צייט זיינעס אויסצוגעס אויס דעם לאַנדע מצרים.

יב

(א) אונד דוא שפּריכסט דאַן אַן יענעם טאַגע:
„איך פּרייזע דיך עוויגער, דאַס דוא געצירנט מיר,
„אַבגעווענדעט האַט זיך דיין צאָרן, אונד דוא טראָ
סטעסט מיך.
(ב) „זיעהע, גאָטט איזט מיין הייל,
„איך פֿערטרויע אונד נימער פֿירכטע איך,
„דען מיין זיעג אונד מיין זאַיטענשפּיעל איזט יה,
„אונד ער וואַרד מיר צור רעטטונג."

אונד

אשר הראב"ע שהכוונה השונאים אשר ליהודה. (יד) ועפו, הרב תרגם כדעת רש"י ויונתן שענינו כי יהודה ואפרים יעופו שכם אחד על פלשתים שהם למערב א"י, והמה היו מני אז צוררים לישראל כידוע מספרי הקדש. משלוח ידם, שישלחו בהם ישראל ידיהם לכל אשר ירצו (רד"ק) תבין מזה תרגו' הרב (ווירפעל איהרער האנד) כמו שיקח האדם דבר וישליכהו כאות נפשו לכל עבר ולכל אשר יחפוץ. משמעתם, יסורו אל משמעת', או תחת משמעת' (ראב"ע). (טו) והחרים, ויכרת, כמו כל חרם, שיעברו בו ישראל ביבשה (הנ"ל). לשון ים מצרים, הוא ים סוף, ולשון ים הוא כמו שיאמר הלועז: מעערצונגע, לאַנדצונגע. ואמר הנביא שה' יקרע להם הים ויעשה עמקם נפלאות כיום עלותם מארץ מצרים. והניף, הנה כצאתם ממצרים נטה משה את ידו, אבל בגאולה הזאת הקב"ה בעצמו ובכבודו יניף את ידו. על הנהר, נהר פרת כמו שהוביש את מי הירדן ליהושע. בעים רוחו, המפרשים אמרו שאין לו ריע, ופתרו לפי מקומו בחוזק, והרב תרגם כפי דעת קצת חכמי העמים שהוא לשון איום באל"ף, כלומר ברוח סועה וסער, והוא כענין ויולך ה' את הים ברוח קדים עזה (שמות י"ד כ"א). לשבעה נחלים, ע"ד גוזמא, כמו שבע על חטאותיכם (ויקרא כ"ו י"ח) וכדומה, כלומר לנחלים רבים כדי שיהיה דרך בין נחל לנחל לעבור (הרד"ק), וכן נאמר (תהלים קל"ו י"ג) לגוזר ים סוף לגזרים. והדריך, אמר הראב"ע: פעל יוצא לשני פעולים, ע"כ, ותהיה הכוונה לדעתו שה' ידריך את עמו בתוך הנהר, והנהר ג"כ פעול כמו ויעבירם את הנחל, אבל לדעת הרד"ק בשרשים הוא פועל עומד (דרכו בו) כמו לא הדריכוהו בני שחץ (איוב כ"ח ח') והוא פעל סתמי כמו שתרגם הרב. בנעלים, ידוע כי הנעלים בימים ההם היו רק חתיכת עור קשורה בפתילים על כפות הרגל, והיה מדרכם לחלוץ אותם אם יעברו במים. (טז) ישאר מאשור, אמר הרד"ק כי אותם שהם באשור הוא דרך ישרה לעבור בנהר פרת של [נ"ל אל] ארץ ישראל, ע"כ. ולי נראה שהזכיר אשור בפרט בעבור באות לשון נופל על לשון ישאר מאשור.

יב (א) ואמרת, כאשר אז ישיר משה ובני ישראל כן גם יאמרו גאולי ה' שירה. כי אנפת, הראב"ע פירש כי אע"פ שאנפת בי ישב אפך, כמו רפאה נפשי כי חטאתי לך, אע"פ שחטאתי לך, ולדעת הרב היא כפשוטה, כי על זאת אודה יה כי יסרני ואוסר, (ב) הנה אל, כאלו יורה עליו באצבע ויאמר: ראה זה אל ישועתי (וע"ד זה אלי ואנוהו שמות ט"ו ב') ולכן אבטח ולא אפחד. עזי, העתק המאמר הוא משירת הים,

ושאבתם

(ג) וּשְׁאַבְתֶּם־מַיִם בְּשָׂשׂוֹן
מִמַּעַיְנֵי הַיְשׁוּעָה׃
(ד) וַאֲמַרְתֶּם בַּיּוֹם הַהוּא
הוֹדוּ לַיהוָה קִרְאוּ בִשְׁמוֹ
הוֹדִיעוּ בָעַמִּים עֲלִילֹתָיו
הַזְכִּירוּ כִּי נִשְׂגָּב שְׁמוֹ׃
(ה) זַמְּרוּ יְהוָה כִּי גֵאוּת עָשָׂה
מִידַעַת זֹאת בְּכָל־הָאָרֶץ׃
(ו) צַהֲלִי וָרֹנִּי יוֹשֶׁבֶת צִיּוֹן
כִּי־גָדוֹל בְּקִרְבֵּךְ קְדוֹשׁ יִשְׂרָאֵל׃

יג

(א) מַשָּׂא בָּבֶל אֲשֶׁר חָזָה יְשַׁעְיָהוּ
בֶּן־אָמוֹץ׃
(ב) עַל הַר־נִשְׁפֶּה שְׂאוּ־נֵס
הָרִימוּ קוֹל לָהֶם הָנִיפוּ יָד
וְיָבֹאוּ פִּתְחֵי נְדִיבִים׃
(ג) אֲנִי צִוֵּיתִי לִמְקֻדָּשָׁי
גַּם קָרָאתִי גִבּוֹרַי לְאַפִּי
עַלִּיזֵי גַּאֲוָתִי׃

מודעת קרי.

קול

רש״י

לבו וגו׳ ויעזוב את עבדיו ואת מקנהו (שם ט׳) ועוד בדברי הימים (ב׳ י׳) ובני ישראל היושבים בערי יהודה וימלוך עליהם רחבעם היה לו לומר מלך עליהם רחבעם: (ג) ושאבתם. ותקבלון אולפן חדת: ממעיני הישועה. כי ירחיב לבם על ידי ישועה הבאה להם ויתגלו להם רזי התור׳ שנשתכחו בגלות ע״י הצר׳: (ד) עלילותיו. מעלליו: הזכירו. לשבח כי נשגב הוא:

יג (א) משא בבל. משא פורענות׳ שעל בבל: (ב) על הר נשפה שאו נס. להקבץ על הר שקט ובוטח בשופי שאו נס לגוי׳ והרימו קול לנקבלים שיבאו עליו: להם הניפו יד. לרחוקים שאין יכולי׳ לשמוע ויראו אות הנפ׳ניד ויבאו בפתחי נדיבים של שרי בבל: פתחי. כמו בפתחי כמו ותשב בית אבי׳ (בראשי׳ ל״ח) הנפתר בבית אביה. ומנחם בן סרוק פתר חרבו׳ כמו והמה פתיחות (תהלים ק״ה): (ג) אני צויתי למקודשי. שיבאו ויתחילו להתגרות בם והם פרס ומדי אנשי כורש ודריוש שזמנתי׳ לכך: קראתי גבורי לאפי. לעשות חרון אפי בהם שהם עליזי גאותי שאני מתפאר בהם:

וכלי

באור

(ג) ושאבתם, גם זה מן השיר, המשוררים יקראו אל העם כי ישאבו מים בששון, והרד״ק אמר שהוא דרך משל כשואב מים מן המעין שלא יפסקו מימיו, וכן דעת הראב״ע, ולדעתי הכוונה על עולי גולה אשר יעברו בארץ מלאה במדבר ישימון כי ילכו בציות נהר, וכמו שאמר אפתח על שפיים נהרות וגו׳ אשים מדבר לאגם מים (להלן מ״א י״ח), וגם זה הוא כמו

שקרם

(ג) אונד איהר שעפּעט וואססער אין וואננע,
אוס דען קוועללען דעם היילס,
(ד) דאַן שפּרעכעט איהר אַן יענעם טאַגע:
פּרייזט דען עוויגען, רופעט אוים, זיינען נאַמען,
פערקינדעט אונטער דען פעלקערן זיינע טהאַטען,
ריהמט דאַס ערהאַבען זייא, זיין נאַמע.
(ה) לאָבזינגעט דעם העררן, דען הערליכעס האַט ער געטהאַן,
קונד זייא דיעזעס אויף דער גאַנצען ערדע.
(ו) יויכצע אונד פראָהלאָקקע בעוואָהנערין ציון'ס,
דען גראָס איזט אין דיינער מיטטע דער הייליגע ישראל'ס.

יג

(א) פערהאֶנגניס בבל'ס, וועלכעס ערשויעט ישעיהו זאָהן אמוץ.
(ב) אויף איינעם בערגע האָכראַגענד ריכטעט אויף, איין פאַניער,
ערהעבעט דיא שטיממע פיר זיא, שווינגעט דיא האַנד,
דאַס זיא איינציעהען אין דיא פפאָרטען דער פירשטען.
(ג) איך האַבע אויפגעבאָטען מיינע געוויהטען,
אויך האַבע איך בערופען מיינע העלדען צו מיינעם צאָרנגעריכט,
דיא ענטציקטען מיינער האָהייט. —

שקרס בדרך נבאתם ממצרים כי הכה צור ויזובו מים. (ד) הודו, הוא שיר הלוים שכבר שרו בימי דוד, (דה"א ט"ז ח'). (ה) כי גאות עשה, ע"ד שירת הים אשירה לה' כי גאה גאה (שמות ט"ו א'). (ו) צהלי, יראה לי כי מן הודו עד סוף הפרשה הוא שיר יושר כאשר יבואו לעיר הקדש לבוא להשתחוות לה' וכהנים על עבודתם ולוים בשירם וזמרם ולכן הוכפל בפסוק ד' המאמ' „ואמרת' ביו' ההוא", כי עד שם שרו בדרך כאשר אמרנו ועתה כאשר יבאו אל הנחל' ואל המנוח' עוד יאמרו הודו ונומר.

פה יתחיל חלק שני מספר ישעי' (עיין במבוא) והוא כולל חזות קשות על כל העמי' הנודעי' בעת ההיא לשם ולתהלה, ויגיד כי ה' יעשה כלה לכל הגוי' ההם, אך את זרע יעקב לא ימאס ולא יגעל אם גם ייסרם למשפט. והנה גם ישעי' גם ירמי' ויחזקאל הבאי' אחריו הלכו בזה בעקבות בלעם (וכבר אמרו חז"ל משה כתב פרשת בלעם) שגם הוא נשא משלו על גוים רבים ועצומים ואמר כי אחריתם עדי אובד. — ויראה לי כי יען בעלי האסופות אשר ערכו לפנינו ספרי הקדש היו עזרא וסיעתו במקובל אצלינו, והם מעולי בבל, לכן הקדימו בחלק הזה המשא על בבל. והראב"ע אמר: הזכיר מפלת בבל אחר מפלת אשור, כי בבל השמית את אשור. — הנבואה הזאת נמשכת עד פרשה י"ד פסוק כ"ח כאשר נבאר.

יג (א) משא, תרגם הרב: „פערהענגניס", כי מלה זאת בל"א דומה למלת משא בעברית כפי מקורו, כי משא ונטל דומים בהוראה, ויהיה משא כענין כי נטל עליו, כלומר מה שכבר מיועד, וכאלו כבר הוא מוטל על האדם, וכן הוא בל"א „פערהענגניס" הדבר המיועד לבוא בלתי ספק כאלו כבר הוא תלוי מעל ראשו. (ב) נשפה, הר גבוה ותלול כמו וילך שפי (במדבר כ"ג ג') וכמוהו. שאו נס, לאותם שהם רחוקים ביותר. ולאותם שהם קרובים ירימו קול ויניפו יד. פתחי נדיבים, נחסר בי"ת השמוש, והענין בפתחי ורבים כנה, (רד"ק) ונדיבים תרגם הרב „פירשטען" כדעת הרד"ק, שהוא כמו להושיבי עם נדיבים וגו' (תהלים קי"ג ח'), ויפה העיר החכם געזעניוס שהואן כמו מלת „טיראַן" בלשון יון כנודע, והביא לראיה, איה בית נדיב ואיה אהל משכנות רשעים (איוב כ"א כ"ח), ואף שיש לדחות ראיתו (עיין שם רש"י ורלב"ג), הנה גם הראב"ע פירש שם, נדיב בעל ממון ואינו צדיק, ואף גם שהדבר נכון מפאת עצמו מבלי ראיה. (ג) למקדשי, כמו שתרגם יונתן למזמני כי זה עקר הוראת קדש כנודע. קראתי, בענין ראה קראתי בשם בצלאל (שמות ל"א ב') שגם הוא מענין הזמנה (בעשטיממען), והוא נרדף למקדשי, קראתי לגבורי כי יהיו כלי זעמי. עליזי גאותי, לפיכך המה גבורי בה כי המה יעליזו ברוח גבורתי אשר אצלתי עליהם, וכן אמר הראב"ע שמתחזקים בגבורה אשר שמתי בהם, ואחת גם

כוונת

(ד) קוֹל הָמוֹן בֶּהָרִים
דְּמוּת עַם־רָב
קוֹל שְׁאוֹן מַמְלְכוֹת גּוֹיִם נֶאֱסָפִים
יְהֹוָה צְבָאוֹת מְפַקֵּד צְבָא
מִלְחָמָה׃

(ה) בָּאִים מֵאֶרֶץ מֶרְחָק
מִקְצֵה הַשָּׁמָיִם
יְהֹוָה וּכְלֵי זַעְמוֹ
לְחַבֵּל כָּל־הָאָרֶץ׃

(ו) הֵילִילוּ כִּי קָרוֹב יוֹם יְהֹוָה
כְּשֹׁד מִשַּׁדַּי יָבוֹא׃

(ז) עַל־כֵּן כָּל־יָדַיִם תִּרְפֶּינָה
וְכָל־לְבַב אֱנוֹשׁ יִמָּס׃

(ח) וְנִבְהָלוּ צִירִים וַחֲבָלִים יֹאחֵזוּן
כַּיּוֹלֵדָה יְחִילוּן
אִישׁ אֶל־רֵעֵהוּ יִתְמָהוּ
פְּנֵי לְהָבִים פְּנֵיהֶם׃

(ט) הִנֵּה יוֹם־יְהֹוָה בָּא
אַכְזָרִי וְעֶבְרָה וַחֲרוֹן אָף
לָשׂוּם הָאָרֶץ לְשַׁמָּה
וְחַטָּאֶיהָ יַשְׁמִיד מִמֶּנָּה׃

(י) כִּי־כוֹכְבֵי הַשָּׁמַיִם וּכְסִילֵיהֶם
לֹא יָהֵלּוּ אוֹרָם
חָשַׁךְ הַשֶּׁמֶשׁ בְּצֵאתוֹ
וְיָרֵחַ לֹא־יַגִּיהַּ אוֹרוֹ׃

ופקדתי

(ה) וכלי זעמו. הם גבורי מדי ופרס: לחבל כל הארץ. של בבל: (ו) כשוד. כיום ביזה מאת הקב"ה יבא: (ז) כל ידים. של בבל: (ח) צירים וחבלים. הם לשון יסורי אשה הכורעת לילד שצירי דלתי בטנה מתפרקים לפתח: יחילון. חיל וחלחלה לשון רתת הם: איש אל רעהו יתמהו. בני בבל על הלוחמי' עליהם כי משוני' הם: פני להבי' פניהם. אומר אני שפניהם להובים ומאויימין מאד. או י"ל שה' עם חושבי מחשבות ואת בני בבל (דימה) להי' על שם החימהון: (ט) וחטאי'. חוטאיה: (י) וכסיליהם. מזלותיה': יהלו. יאירו וכן בהלו נרו (איוב כ"ט) וכן אור כי יהל (שם ל"א): חשך השמש. מתוך צרתם נראה להם כאלו חשך השמש:

על

באור

כוונת הרב המתרגם. (ד) קול, לדעתי הענין, כי העמי' ראו הנס המורם בראש ההרים והתאספו שמה. דמות, לדעת המפרשים שהקול דומה לשאון עם רב, ולפי דעתי דמות הוא כמו כל, כי עניינם אחד, והכוונה כי מרחוק לא נראה תמונת האנשים כי כסו אותם עצי יערי ההרים, רק ראו כלמס מתנועע הנה והנה בין העצים. ה' צבאות מפקד, אחרי אשר נאספו שם יפקד ה' לבא מלחמה. (ה) מקצה השמים, ע"ד הפלגה והוא כפל מארץ מרחק. ה' וכלי זעמו, הפעל בא בראש המקרא עומד במקום שנים, כי

שעורו

(ד) שאַללגעטאָזע אויף דען בערגען,
שאַטטען איינער פאָלקסמענגע,
שאַללנעטיממעל קאָניגליכער פאָלקער פערבינרענד —
דער עוויגע צבאות מוסטערנד איין קריעגסהעער.
(ה) זיא קאָממען אוים פערנעם לאַנדע,
פאָם ענדפונקט דעם היממעלס,
דער עוויגע מיט דען ווערקציינגען זיינעם גריממעס,
צו פערדערבען דיא גאַנצע ערדע.
(ו) היילעט, דען נאַהע איזט דער טאַג דעם העררן,
וויא געוואַלטטהאַט דיא פאָם געוואַלטיגען קאָממט.
(ז) דאַרום ווערדען אַללע האָנדע ערשלאַפפען,
אונד יעדעם מענשענהערץ פערגעהן.
(ח) זיא זינד בעשטירצט, קראָמפפע אונד וועהען פאַססען זיא,
וויא דיא געבאָהרערין ווינדען זיא זיך,
איינער שטאַררט דען אַנדערן אַן,
געזיכטער פאָלל גלוטהען זינד איהרע געזיכטער.
(ט) זיעהע, דער טאַג דעם העררן קאָממט,
גרויזאַם מיט שטורם אונד צאָרנגלוטה,
צו אומוואַנדעלן דאַז לאַנד צור וויסטע,
אונד זיינע זינדער צו פערטילגען דאַרויס.
(י) דען דיא שטערנע דעם הימטעלס אונד זיינע בילדער,
לאַססען ניכט לייכטען איהר ליכט,
פערדיסטערט איזט דיא זאָננע בייא איהרעם אויפגאַנג,
אונד דער מאָנד לאָסט ניכט שיממערן זיין ליכט.
אונד

שעורו ה' נא וכלי זעמו, וסי"ו של וכלי כמו עם, וכן ויוסף היה במצרים (שמות א' ו') ועוד כמוהו. והרד"ק במכלול (בהוראת הוי"ו) פתר אותו כמו בכלי זעמו והענין אחד. (ו) הלילו, ליושבי בבל ידבר. כשד משדי, לשון נופל על לשון, ושדי תרגם הרב כדעת הרד"ק מן החזק וכן פירש הראב"ע בשם י"א משדי מגבור, כי על הש"י לא יודק היטב שיבות השד מאתו כנודע. (ז) כל ידים תרפינה, מלהחזיק כלי מלחמה. לבב אנוש ימס, לא קם רוח באיש לעמוד על נפשו. (ח) ונבהלו, בתחלה כאשר יראו כל החיל הזה הבא עליה' יבהלו וכמעט תצא נפשם, ואח"כ תבוא להם הרגשת צירים וחבלים. יאחזון, הנכון כדעת יונתן שנחלף המ"ם בנו"ן ושעורו יאחזום, כי הצירים וחבלים יאחזו אותם, אבל במלת יחילון הנו"ן נוספת כי הוא עומד. יתמהו, לדעתי הענין כי כל איש יתמה על רעהו שהי' לו שם בגבורים, ועתה הוא כגבר אין איל לא יוכל להושיע, ולזה פני להבים פניהם מחרון אף שיהיה לאיש על רעהו על אשר רפו ידיו ולא יאזור חיל. (ט) הארץ, ארץ בבל. וחטאיה, לדעתי הוי"ו לנתינת טעם כלומר בעבור זאת אשים הארץ לשמה למען השמיד חטאים, כי כל עוד שהשים נשבות לא ימושו החוטאים מקרבה, ויתורגם: „חוץ זיינע זינדען דארויס צו פערטילגען". (י) וכסיליהם, מלאנו היחיד משנו באיוב (ט' ט', ל"ח ל"א) ובעמוס (ה' ח') ותרגם הקדמוני באיוב נפלא וכן תרגם יונתן כאן ונפיליהון, (אבל בעמוס, עשה כמה וכסיל, העתיק כסילא, וזה באמת פלא, כי לדעת חז"ל הלא תרגום של כל הנביאים מידי יונתן, מדוע שינה את טעמו). והנה הרב בעל מוסיף ערוך בערך נפל אמר וז"ל: א"ב פירוש בלשון יון ענן ועב, ונקראו כן הכוכבים אשר הם חשוכים וכמעט לא יאירו אורם (נעבעל־שטערנע) ע"כ, אולם כאן לא יצדק הפירוש הזה היטיב, כי איך יאמר שלא יהלו עוד, אם כבר מיום היותם חשך תארם, אם לא נאמר שהוי"ו היא להשוות (עיין מכלול) והכוונה שהכוכבים המזהירים יחשיכו כמו הכסילים, וגם זה רחוק כאשר יבין המשכיל. וחכמי העמים אמרו שלדעת יונתן הוא מן הנפילים היו בארץ, והיה זה כוכב אחד אשר לפי מחשבות עובדי כוכבים שם היה משכן לאחד מן הגבורים אשר מעולם אנשי השם ואמרו שהוא הכוכב אריאָן, שנקרא גם בלשון ערבי ענק (דער ריעזע), ובא ברבים לפי שהרבה נפילים שמו בכוכבים משכנם כנודע, והם דומים בתבניתם אל אריאָן. והחכם געזעניוס רצה להוכיח בטוב טעם ודעת כי כסיל הוא נמרוד, ואמר שכסיל הוא נרדף עם רשע (והוא אמת באמרם אין אדם חוטא וכו') ונמרוד היה כפי הקבלה מורד בקונו ושמו יגיד עליו, ולדעתו עיקר הוראת כסל הוא הבטחון והתקוה, כי ה' יהיה בכסלך (משלי ג' כ"ו) וע"מ נקבה הלא יראתך
כסלתך

(יא) וּפָקַדְתִּי עַל־תֵּבֵל רָעָה
וְעַל־רְשָׁעִים עֲוֹנָם
וְהִשְׁבַּתִּי גְּאוֹן זֵדִים
וְגַאֲוַת עָרִיצִים אַשְׁפִּיל׃
(יב) אוֹקִיר אֱנוֹשׁ מִפָּז
וְאָדָם מִכֶּתֶם אוֹפִיר׃
(יג) עַל־כֵּן שָׁמַיִם אַרְגִּיז
וְתִרְעַשׁ הָאָרֶץ מִמְּקוֹמָהּ
בְּעֶבְרַת יְהוָה צְבָאוֹת
וּבְיוֹם חֲרוֹן אַפּוֹ׃
(יד) וְהָיָה כִּצְבִי מֻדָּח
וּכְצֹאן וְאֵין מְקַבֵּץ
אִישׁ אֶל־עַמּוֹ יִפְנוּ
וְאִישׁ אֶל־אַרְצוֹ יָנוּסוּ׃
(טו) כָּל־הַנִּמְצָא יִדָּקֵר
וְכָל־הַנִּסְפֶּה יִפּוֹל בֶּחָרֶב׃
(טז) וְעֹלְלֵיהֶם יְרֻטְּשׁוּ לְעֵינֵיהֶם
יִשַּׁסּוּ בָּתֵּיהֶם
וּנְשֵׁיהֶם תִּשָּׁגַלְנָה׃

תשכבנה קרי

רש"י

(יא) על תבל. על ארלם: (יב) אוקיר אנוש מפז. בו בליל' אכבד את דניאל מפז כשהביאוהו לקרות מכתב מנ' מ. אתקל ופרסין (דניאל ה') באדין אמר בלשאצר והלבישו ית דניאל ארגונא וגו': מכתם אופיר. קבוצת זהב אופיר: (יג) שמים ארגיז. כל לבאם ירגז כשאפיל שרי' של בבל שאין הקב"ה נפרע מן האומות עד שנפרע משריהם תחלה שנ' יפקוד ה' על צבא המרו' במרום (לקמן כ"ד) ואחר כך על מלכי האדמה ואומר איך נפלת משמים הילל בן שחר (לקמן י"ד) ואחר כך נגדעת לארץ חולש על גוים אף כאן תחלה שמים ארגיז ואחר כך ותרעש הארץ ירעשו יושבי' לקול מפלתה שיתמהו בדבר: (יד) והיה. יושב בבל: כצבי מדח. ממקומו: (טו) כל הנמצא. בחוץ ידקר: וכל הנספה. על בני העיר להיות נקלט עמהם במצור יפול בחרב כשתלכד העיר. נספה לשון ספות הרוה (דברי' כ"ט) כמו ספו שנ' על שנה (לקמן כ"ט) ספו על זבחיכם (ירמיה ז') אקויליי"ר בלע"ז: (טז) ירוטשו. יתבקעו וכן נערי' תרטשנ':

הנני

באור

כסלאך (איוב ד' ו'), ומזה הי' נקראי' מזרות השמים כסילים, כי בעת ההיא כל יושבי תבל אך בהם שמו כסלם, אולם ביחוד קראו לכוכב אחד, אשר כפי דעתם בידו להטיב ולהרע יותר מאשר הכוכבים, בשם כסיל (וכמו שקראו התוכניים האחרונים אחד מכוכבי לכת כוכב בפרט), וזה מסכים למה שאמר הרד"ק בפירושו לספר עמוס (במקום הנזכר) וז"ל: זכר אלה הכוכבים (כימה וכסיל) כי בהם קיום התבואה בזמניהם, וזה היפך זה ושניהם קיום העולם, ע"כ. ויען שתורתנו הקדושה והתמימה הרחיקה האמונה הנפסדת הזאת בתכלית הריחוק, כי לא יאותם כלל לאיש לו דעה נכונה ולב להבין, לכן קראו בני ישראל לכל איש נבער מדעת ופתי אשר יאמין לכל דבר בשם כסיל. ואולי נקרא גם בעבור את חלק מן הבטן כסל ובשלים, ויעש פימה עלי כסל (איוב ט"ו כ"ז) אשר על הכסלים (ויקרא ג' ד'), כי הכסלים הם עצבי המתנים (לענדען, מוסקעלן) והם עקרי הירכים (כמ"ם

הרד"ק

(יא) אונד איך פערהענגע איבער דיא וועלט אונגליק,
אונד איבער פרעפלער איהרע שטראַפע,
איך ברעכע דען האָכמוטה דער פרעכען,
אונד דען איבערמוטה דער טיראַננען בייגע איך.

(יב) איך מאַכע זעלטנער דען מענשען אַלס גאָלד,
דען אירדישען אַלס אופיר'ס מעטאַלל,

(יג) דאַראָב ערשיטטערע איך דיא הימעל,
אונד עס שוואַנקט דיא ערדע אויס איהרער שטעללע,
אים גריממע דעם עוויגען צבאות,
אַם טאַגע זיינעם גליהענדען צאָרנעם.

(יד) מאַן ווירד וויא איין פערשייכטעם רעה,
וויא איין שאַאף דאַז ניעמאַנד היימפיהרט,
יעדער וויל זיך צו זיינעם פאָלקע ווענדען,
יעדער אין זיינע היימאַטה פליעהען.

(טו) דאָך דען מאַן אויפפינדעט ווירד דורכבאָהרט,
ווער זיך איינשליסט, פאֶללט דורכ'ס שווערדט.

(טז) אונד איהרע קינדליין ווערדען צערפליישט פאָר איה-
רען אויגען,
געפלינדערט ווערדען איהרע הייזער,
אונד איהרע וויבער געשאֶנדעט.

זיע-

הרד"ק בשרש כסל) והאדם בשען עליהם וידמה כאלו יבטח בהם. אולם בעיקר כוונת יונתן שתרג' כסלא יראה לי שהוא מהוראה הראשונה שהביא הערוך בערך נפל שהוא תרגום של תרנגול (ועיין בערך רשקא בהערת הרב בעל מערכי לשון שם), והיא בתמונת הכוכבים כוכב שנדמה להם כדמות תרנגול כמו שיש לנו בצורות כוכבי החגירה (טהיערקרייז) עקרב וסרטן. (יא) על תבל, כי ממלכו' רבות תפש כורש, וכן אמר (עזרא א' ב') כל ממלכות הארץ נתן לי אלהי השמים (ראב"ע). והרד"ק כתב ר"ל על ארץ בבל, וגם זה נכון, כי הוא מדרך המליצה לקרוא החלק, ובפרט אם הוא החלק הנבחר, בשם הכולל כידוע. (יב) אוקיר, לדעת הראב"ע והמפרשי' הכוונה כי ארץ בבל תשאר שממה מאין יושב ולא ימצא בה אדם כ"א על דרך זר, וכן תרגם הרב. והרד"ק פירש אם ירצה אדם לפדותם שלא יהרגום לא יקחו מדי ופרס משקל זהב שלא יהרגו אותם, ע"כ. ויש סמך לזה ממה שנאמר לקמן (פסוק י"ז) על מדי אשר כסף לא יחשבו וזהב לא יחפצו בו, ולפ"ז יתורגם: „וועהרטער מאַכע איך ח. ז. וו." (יג) על כן, כלומר למען הביא עליהם את הרעה הזאת אשר פקדתי עליהם, לכן ארגיז שמים עד שתרעש הארץ, וכל זה משל על כליון שוטף כנודע מדברי הנביאים. (יד) כצבי מדח, הנכון בדעת הרד"ק שהענין על האנשים מעם אחר שהיו בבבל אם שהיו מאנשי המלחמה אשר הסתפחו עליהם או שהיו סוחרים וכנעני ארץ שבאו לבבל רוכלת עמים לעשות שם קנין ומסחר, וכן נאמר בירמיהו (נ' ל"ז) על בבל: ואל כל הערב אשר בתוכה. ויאמר כצבי מדח וכצאן ואין מקבץ, כי ילאו. בחפזון כל אחד ואחד יאחז דרכו לבדו ולא כדרך עוברי דרכים בארצות הקדם לנסוע בארחות (אין קאַראַוואַנען) כי יהיו נחוצים לדרכם, וכן אמר ירמיהו (שם פסוק ח') נדו מתוך בבל וגו' והיו כעתודים לפני צאן. איש אל עמו, כן נאמר גם בירמי' (שם פסוק ט"ז). (טו) כל הנמצא, מעם אחר שלא נס לנפשו ידקר. וכל הנספה, עיין רש"י, וכן כתב הרד"ק, כי יסף וספה אחד בענין, ויראה כי נכלל במלת נספה שתי הוראות יחד מן יסף ואסף כלומר מי שיסף עליהם (נספח להם) ויאסף עמהם אל העיר מגור, גם הוא יפול עם יושבי העיר בחרב. ונראה שגם רש"י כוון לזה, וכן אמר ירמי' (שם פסוק ל"ז) חרב אל סוסיו ואל רכבו ואל כל הערב אשר בתוכה. (טז) ועלליהם, יספר הכתוב את התועבות האכזריות אשר יעשה חיל פרס ומדי לאנשי בבל, אמר כי אלה ינפצו עולליהם בעוד שאחרים ישסו הבתים וישכבו עם נשיהם, כן יראה לי כוונת הפסוק, שאם לא נפרש כן, אזי לא ישמור הכתוב ערך המדרגה (דיא שטייגערונג) מן הקל אל החמור, כאשר יבין המשכיל בדרכי המליצה.

את

(יז) הִנְנִי מֵעִיר עֲלֵיהֶם אֶת־מָדָי
אֲשֶׁר־כֶּסֶף לֹא יַחְשֹׁבוּ
וְזָהָב לֹא יַחְפְּצוּ־בוֹ:
(יח) וּקְשָׁתוֹת נְעָרִים תְּרַטַּשְׁנָה
וּפְרִי־בֶטֶן לֹא יְרַחֵמוּ
עַל־בָּנִים לֹא־תָחוּס עֵינָם:
(יט) וְהָיְתָה בָבֶל צְבִי מַמְלָכוֹת
תִּפְאֶרֶת גְּאוֹן כַּשְׂדִּים
כְּמַהְפֵּכַת אֱלֹהִים
אֶת־סְדֹם וְאֶת־עֲמֹרָה:
(כ) לֹא־תֵשֵׁב לָנֶצַח
וְלֹא תִשְׁכֹּן עַד־דּוֹר וָדוֹר
וְלֹא־יַהֵל שָׁם עֲרָבִי
וְרֹעִים לֹא־יַרְבִּצוּ שָׁם:
(כא) וְרָבְצוּ־שָׁם צִיִּים
וּמָלְאוּ בָתֵּיהֶם אֹחִים
וְשָׁכְנוּ שָׁם בְּנוֹת יַעֲנָה
וּשְׂעִירִים יְרַקְּדוּ־שָׁם:

רש"י

(יז) הנני מעיר עליהם את מדי. דריוש המדי הרג את בלשאצר וכן הוא אומר ביה בליליא קטיל בלשצר (דניאל ה') ודריוש מדאה קביל מלכות' (שם ו'): וזהב לא יחפצו בו. אין חוששי' כי אם להרוג ולהנק' על כל הרעה אשר עשו מלכי בבל לכל העמי': (יח) וקשתו'. של בני מדי: נערים. של בבל: תרטשנה. תנקענה בחיציה' אשר יורו בקשתותיהם: ופרי בטן. עוללי' דקי': (יט) והיתה בבל. שתי פורעניות באו לה בשתי שנים דריוש הרג בלשאצר ומלך שנה ולשנה השנייה נהפכה כמהפכת סדום מן השמים וכן שנינו בסד' עול' (ירמיה נ"א) ובא בשנה השמועה הזאת של דריוש ואחריו בשנ' השמוע' והיתה בבל צבי ממלכות וגומר שהית' מלב וראש הממלכו' ושהית' תפארת גאון כשדי' עתה והיתה כמהפכת סדום: (כ) ולא יהל שם ערבי. כמו לא יאהל לא יפרוש שם אהל אפי' ערביי' שדרכם לשבת באהלים ולהסיע מקניה' ממקום למקו' לא תמצ' חן בעיניה' לתקוע שם אהליה' כי אף למרע' באן לא תהי' ראויה. אל תתמ' על לא יהל הנבא' כאלו היתה בו אל"ף כי הרבה מקומו' יש שהברת קול האות במקום אות וכן (איוב ל"ה) מלפנו מבהמות ארץ כמו מאלפנו וכן (משלי י"ז) שקר מזין על לשון הות כמו שקר מאזין: (כא) ציים. ת"י תמון הם נמיות מרטרי"ש בלע"ז: אוחים. לא ידעתי מה מין חיה הם. אוחי'. לשון קולים ואוחים ודרדרים: ושעירים. שדים:

וענה

וענה

באור

(יז) את מדי, הנה בבל נלכד ע"י דריוש המדי כמפורש בספר דניאל, וכורש אך נספח אליו, ולכן היה עם מדי העיקר עד אשר מלך כורש, ואז נזכר תמיד פרס ומדי בהקדם פרס למדי. כסף לא יחשבו, לא יקחו כפר לנפש. (יח) וקשתות, כמ"ש רש"י עיין שם. והנה אנשי מדי המה מפורסמים בספרי הקדמונים כי המה נושקי קשת, וכן אמר ירמיה (נ' מ"ב) קשת וכידון יחזיקו אכזרי המה ולא ירחמו. (יט) והיתה בבל, אמר הרד"ק ז"ל: והעיר

בבל

(יז) זיעהע, איך רעגע אויף ווידער זיא דיא מעדער,
וועלכע זילבער ניכט אכטען,
אינד אן גאלד קיינען געפאללען טראגען.

(יח) אינד דיא באגען ווערדען יינגלינגע צערפליישען,
דער לייבעספרוכט ערבארמען זיא זיך ניכט,
אויף קינדער בליקעט שאנענד ניכט איהר אויגע.

(יט) זא ווירד בבל, דער שמוק דער קעניגרייכע,
דיא צירדע דעם שטאלצען כשדים׳ס,
וויא דיא צערשטערונג גאטטעס,
סדום אינו׳ עמורה.

(כ) ניכט בעזעטצט ווירד׳ס עוויג,
ניכט בעוואהנט פיר אונד פיר,
ניכט צעלטעט דארט דער אראבער,
אונד הירטען לאגערן זיך ניכט דארט.

(כא) עס לאגערן דארט נור שטעפפענטהיערע,
עס פיללען איהרע הייזער אוהו׳ס,
עס וואהנען דארט נור שטרויסע,
אונד וואלדטייפעל היפפען הערום אללדארט.

עס

בבל שמלכו עליה דריוש וכורש ושהיא היום אינה בבל הקדומה, כי אותה החריב דריוש ובנה עיר אחרת באותה הבקעה היא שמה בבל עד היום ע״כ (ועיין רש״י). והנה מה שאמר שבבל החדשה עוד עומדת על תלה עד היום הזה, אין ספק שכוונתו על העיר בַּגְדַּאד שהיתה עוד עיר מפוארה בימי הרד״ק, (ועתה גם היא שממה ותחתיה עיר קטנה שם ושמה הִירַאַק אַרַאבִּי), רק כפי דעת יודעי העתי׳ אם גם החריב כורש את בבל, הנה לא שמהו או לתל עולם ולא היתה חרב׳ מאין יושב, גם לא בנה עיר אחרת במקומה, אך העיר בַּגְדַּאד נבנת׳ במא׳ הששית לאלף החמישי. אול׳באמת כי יעודי הנבוא׳ אין מן הסבר׳שיהיו רצופי׳, אבל יתכן שהיעוד האחד יהיה לזמן קרוב והשני לזמן רחוק, אף אם שניהם המה בפרשה אחת, כי עיני הנביא צפו למרחוק, ראה והביט עד סוף כל הדורות כל הנעשה תחת השמש, ולזה נדמו הקורות לעתים שונים כאלו המה באו בזה אחר זה. (כ) ולא יחל, עיין רש״י, אמר שלא לבד שלא תהיה עוד עיר נושבת מבתי אבנים והיכלי ענג, אבל גם ערבים ורועים לא יאהלו שם, ובאר הטעם כי ורבצו שם וגו׳ כלומר אף שבבל על שפת הנהר מקום מרעה הצאן בנאות דשא, מ״מ לא ירעו שם מיראת החיות (מדברי הרד״ק ביתר באור). (כא) ציים, חיות השוכני׳ באין ציה, (ראב״ע ורד״ק), ונראה לי שגם זה טעם יונתן שתרגם תמון, כי תמון הוא לדעתי מן תמה שענינו מדבר (עיין ערוך ערך תמה הוראה ב׳) והוא מן תמה שענינו פליאה (פערוואונדערן, טטוינען) תמה אני, וזה בענין שממה והשתומם בעברית, וכן תרגום הרב. אחים, אמר הראב״ע אין לו אח, והם חיות שמשתומם כל רואם, ע״כ. הנה נקרא כן לפי שרואהו יקרא: ה א ח ! שהוא גם קריאת השתוממות והיגון ואמר א ח אל כל תועבות רעות (יחזקאל ו׳ י״א), ולדעת חכמי העמים הם העופות הטורפות אשר ישכנו בבתי החרבות כל היום, ובלילה יעופפו לטרוף טרף, וישמיעו קול יללה ונאקה. וגם הראב״ע אמר בסוף דבריו: ויתכן כי אחים המה עופות והוא הנכון, וכן תרגם הרב. ושעירים, כל המפרשים הקדמונים פירשו שדים, כי האמונה שבמדבר שממה ישכנו מלאכי רעים נבר נפוצה מני אז על פני כל הארץ, וגם חז״ל החזיקו בה (ועיין מה שכתבנו לספר ויקרא על ענין עזאזל בבאור דברי הראב״ע), והנה כל איש יתרחק ממקום משכן שדים ורוחות רעות, וגם ידעת כי בהמון ישכנו שאומים (אייזען) השה רק רע יבשרו, ואחים המה למלאך משחית, והרב תרגם „וואלדטייפעל״ והוא ממיני הקופים (אפפען).

ועגה

(כב) וְעָנָה אִיִּים בְּאַלְמְנוֹתָיו
וְתַנִּים בְּהֵיכְלֵי עֹנֶג
וְקָרוֹב לָבוֹא עִתָּהּ
וְיָמֶיהָ לֹא יִמָּשֵׁכוּ׃

יד

(א) כִּי יְרַחֵם יְהֹוָה אֶת־יַעֲקֹב
וּבָחַר עוֹד בְּיִשְׂרָאֵל
וְהִנִּיחָם עַל־אַדְמָתָם
וְנִלְוָה הַגֵּר עֲלֵיהֶם
וְנִסְפְּחוּ עַל־בֵּית יַעֲקֹב׃
(ב) וּלְקָחוּם עַמִּים
וֶהֱבִיאוּם אֶל־מְקוֹמָם
וְהִתְנַחֲלוּם בֵּית־יִשְׂרָאֵל
עַל אַדְמַת יְהֹוָה לַעֲבָדִים
וְלִשְׁפָחוֹת
וְהָיוּ שֹׁבִים לְשֹׁבֵיהֶם
וְרָדוּ בְּנֹגְשֵׂיהֶם׃
(ג) וְהָיָה בְּיוֹם הָנִיחַ יְהֹוָה לְךָ
מֵעָצְבְּךָ וּמֵרָגְזֶךָ
וּמִן־הָעֲבֹדָה הַקָּשָׁה
אֲשֶׁר עֻבַּד־בָּךְ׃

(כב) וענ' איי' באלמנותיו. ויגורו חתולים בארמנותיו וענ' כמו וענתה שמה (הושע ב') ומעונותיו טרפה (נחו' ב'). ויש לפרש עוד וענה לשון עניית קול: ותנים. יענו בהיכל עונג שלהם: וימיה. ימי טובתה לא ימשכו כי כבר הובטחו ישראל (ירמיה כ"ט) לפי מלאת לבבל שבעי' שנה אפקוד אתכם ואות' פקיד' על ידי כורש מלך פרס שיטול המלוכה מבבל אחר דריוש המדי כי שניהם מדי ופרס נתחברו עליהם והתנו ביניה' אי מינן מלכי מנייכו הפרכי:

יד (א) כי ירחם ה' את יעקב. לגמור להם הבטחת גאולתם מיד בבל: ובחר עוד בישראל. לעתיד יגאל גאול' שלימ': ונספחו. ונוספו וכן ספחני נא (שמואל א' ב') וכן מהסתפח בנחלת ה' (שם כ"ו). (ב) והתנחלום. יהיו נחלי' מהם וכן והתנחלת' אותם (ויקרא כ"ה): ורדו. לשון רידוי ונגיש' כמו לא תרדה בו (שם): (ג) ביום הניח ה' לך. לישראל הכתוב מדבר: מעצבך ומרגזך. שעצבך והרגיזך מלך בבל ובראותך מפלתו ינוח לך כי תלא חפשי:

מדהבה

המי' בחיריק

ונשאת

באור

(כב) וענה מענין הרמת קול. איים, שם חיה מחיות המדבר (רד"ק), ויהיה אי כמו עיי השדה בחילוף עי"ן באל"ף, והרב תרג' „הייענדעם געטהיער" ויהי' אי מענין תאניה ואניה שענינו יללה. והרמב"ע פירשה הרבוי מן איה, כמו איה ודיה. ושבעים הזקנים העתיקו איים „עזעלסצענ-טויערן" והיא חיה דמיונית (איין פֿאַבעלהאַפֿטעס טהיער) כנודע, אשר ממתניו ולמעלה יש לו דמות אדם ולמטה מהם דמות סוס או חמור. והחכם געזעניוס השתדל לחקור על טעם ההעתקה הזאת, ולי נרא' שחשבו, שהחמור נקרא כן לפי שקולו דומה להברת „איא" או „אַ אַי". באלמנותיו,

(כב) עם קריישט היילענדעס געטהיער אויף זיינען טרוי-
ערזיטצען,
אונד שאַקאַלע אין לוסטפאַללאֶסטען,
נאַה הערַאַן צו ריקקען איזט איהרע צייט,
אונד איהרע טאַגע ווערדען זיך ניכט פערצאֶגערן ·

יד

(א) דען ערבאַרמען וויררד זיך דער עוויגע יעקב'ס,
אונד היט וואַהלגעפאַללען פערנער אַן ישראל,
ער זעטצט זיא וויעדער איין אין איהר לאַנד;
עס געזעללט דער פרעמדלינג זיך צו איהנען,
זיא שליעסען זיך אַן דעם הויזע יעקב'ס·

(ב) עס נעהמען זיא פאֶלקער אונד ברינגען זיא אַן איה-
רען אָרט,
אַבער עס אייגנעט זיא זיך צו, דאַז הויז ישראל'ס,
אים לאַנדע דעם עוויגען אַלס קנעכטע אונד מאֶגדע;
אונד זיא ווערדען געפאַנגען נעהמען דיא זיא געפאַנ-
גען היעלטען,
אונד העררשען איבער איהרע דראֶנגער.

(ג) ווען איינסט אַן יענעם טאַגע רוהע שאַפפט דער הערר דיר,
פאָן דיינעם יאַממער אונד דיינעם שטורמע
אונד פאָן דעם שווערען דיענסט,
דער פעררכטעט וואַרד דורך דיך;

דאַן

רוב המפרשים והמעתיקי' ובראשם יונתן הבינו המלה בחלוף רי"ש בלמ"ד כאלו כתוב ארמנותיו, וגם הרד"ק כתב כאן שהוא כתרגומו כמו בארמנותיו, אולם בשרשיו (שרש אלם) היתה רוח אחרת עמו, וגם הסכים לדעת הראב"ע שלא מתחלפו רק אותיות אהוי, ואמר וז"ל: והישר בעיני במלת אלמנותיו שהו' במשמעו מענין אלמנה, כי בהיות העיר רבת עם היא כבעולה ובהחרבה היא כאלמנה, ועל דרך איכה ישבה בדד וגו' היתה כאלמנה, ולכוונה הזאת תרג' הרב נ"י ותנים, הרב תרגם כדעת קצת חכמי העמים שהוא מין שועל (שאקאַל) ויהיה מענין לתנות לבת יפתח (שופטים י"א מ') שהוא יללת בכי, והחיה הזאת צועקת בלילה בקול מר צורח. וימיה, ימי השלום לא יאמרו מלבוא.

יד (א) כי ירחם, לדעת הראב"ע יהיה טעם כי כמו אז כאשר תלכד בבל אז ישלח כורש רצוני ישראל לחפשי, והרב תרגם כדעת הרד"ק שהוא כמשמעו לנתינת טעם, בעבור זאת ישפיל ה' את גאון כשדים לפי שירחם ה' את עמו ויקח נקמתו מאויביו. והניחם, כמו שתרגם יונתן ויַשרינון, וגוח וינח ענין אחד להם, וכמה מלות שהביא הרד"ק גם בשרש ינח וגם בשרש נוח (עיין שם). ונלוה, כמו שנאמר (למעלה ב' ב') ונהרו אליו כל הגוים וגו'. (ב) ולקחום, יבאר באיזה אופן יספחו אל בית ישראל, כי המה יביאום אל מקומם וגם יהיו לעבדים ולשפחות להם. והראב"ע אמר: והטעם כי כאשר יראו שכורש יכבד לישראל יבקשו להיות עבדים לישראל, ע"כ, ותהיה לדעתו הוי"ו של והתנחלום במקום בעבור (עיין מכלול), והענין כי כל כך יהיה עם ישראל נכבד בעיניהם עד שיעזבו את ארץ נחלתם להיות עבדים בארץ נכריה, ועי"ז יהיו ישראל שובים לשוביהם וגו', הפירוש הזה נכון בעיני, וכן תרגם הרב נ"י. והנה יפה העיר הרד"ק כי היעוד הזה לא נתקיים כלל בימי עולי בבל, ואדרבה היו שוטני יהודה רבים כמפורש בעזרא ונחמיה, ואמר שהבטחה הזאת היא באמת רק לאחרית הימים לעת ישלח ה' משיח צדקנו. וע"פ דרכי כי יעודי הנבואה לפעמים ע"ד תנאי אין כאן מקום לטענה. (ג) אשר עבד בך, הרב תרגם כאלו כתוב עבד ממך, כי הוראות הבי"ת והמ"ם מתדמות, (עיין מכלול), ואמר הרד"ק ובא עבד בל"ז אף שעבודה נקנה, כי רוצה לומר ענין העבודה, וכן יעשה מלאכה (שמות ל"א ט"ו). ולדעת ידידי החכם מהר"ם גאָלדמאַן אין צורך למלאות שום חסרון כי הוא אמר וז"ל: יש פעלים רבים בלשון עבר אשר השם הבא אחריהם איננו נקשר ביחס הפעול כי אם ביחס זולתו ובכל זאת אם השם הזה הוא הנושא יבוא הפעל בבנין פעול והשם עצמו יבוא עם יחוסו במקדם ד"מ שרש העד השם אחריו נקשר עם בי"ת כמו העד בעם (שמות י"ט כ"א) ומצינו ממנו והועד בבעליו (שמות כ"א כ"ט) וכמוהו הרבה, וכן הענין פה אשר עבד בך כאלו כתוב אשר עֻבַּדְתָּ והבן, עכ"ל.

ונשאת

(ד) וְנָשָׂאתָ הַמָּשָׁל הַזֶּה
עַל־מֶלֶךְ בָּבֶל וְאָמָרְתָּ
אֵיךְ שָׁבַת נֹגֵשׂ
שָׁבְתָה מַדְהֵבָה:
(ה) שָׁבַר יְהוָה מַטֵּה רְשָׁעִים
שֵׁבֶט מֹשְׁלִים:
(ו) מַכֶּה עַמִּים בְּעֶבְרָה
מַכַּת בִּלְתִּי סָרָה
רֹדֶה בָאַף גּוֹיִם
מֻרְדָּף בְּלִי חָשָׂךְ:
(ז) נָחָה שָׁקְטָה כָּל־הָאָרֶץ
פָּצְחוּ רִנָּה:
(ח) גַּם־בְּרוֹשִׁים שָׂמְחוּ לְךָ
אַרְזֵי לְבָנוֹן
מֵאָז שָׁכַבְתָּ
לֹא־יַעֲלֶה הַכֹּרֵת עָלֵינוּ:
(ט) שְׁאוֹל מִתַּחַת רָגְזָה לְךָ
לִקְרַאת בּוֹאֶךָ
עוֹרֵר לְךָ רְפָאִים
כָּל־עַתּוּדֵי אָרֶץ
הֵקִים מִכִּסְאוֹתָם
כֹּל מַלְכֵי גוֹיִם:
(י) כֻּלָּם יַעֲנוּ וְיֹאמְרוּ אֵלֶיךָ
גַּם־אַתָּה חֻלֵּיתָ כָמוֹנוּ
אֵלֵינוּ נִמְשָׁלְתָּ:

רש"י

(ד) מדהבה. לשון מרבית גאוה ושאת כבד. ורבותינו דרשו האומרי' מדוד והבא: (ה) שבר ה' מטה רשעים. שהיה מכה עמים בעברה: (ו) מרדף בלי חשך. מורדף כל גוי וגוי על ידו בלי חשך עצמו מרדו' ומדלו' אחר כל אומה ואומה: (ז) פצחו רנה. זאת הרנ' פצחו נחה שקטה כל הארץ: (ח) גם ברושים שמחו. אף אילנות חדיאו שמחו על מפלתך: (ט) לקראת באך. בשאתה יורד לגיהנם ומה היא הרגזה לעורר לקראתך: רפאים. ענקים השוכבי' שם: עתודי ארץ. הכתוב מושלם לפרים ולפרות ולעתודים כמו (תהלים כ"ב) כי סבבוני פרי' וכמו (עמוס ד') פרות הבשן אשר בשומרון וכאן מושלם לעתודים: הקים. השליך: מכסאותם שבגיהנ' כל מלכי גוים: (י) גם אתה חלית כמונו. תמיהים אנו איך באת עליך רעה שגם אתה נחלית להיות כמונו למות:

באור

(ד) ונשאת, כאשר שם המליץ (לעיל פרשה י"ב) שירת תודה בפי גאולי ה' כן ישים עתה בפיהם שיר התלוצצות על מלך בבל. מדהבה, רבו המפרשים בבאור המלה הזאת, יש שקראו מרהבה ברי"ש והוא מן רהב שהוא לשון גאוה וגאון (עיין רש"י ויונתן), ולדעת הראב"ע הוא מן דהב (שפירושו זהב בארמית) ותהי' הכוונה על זהב המס שהיו נותנין כל הארצות למלך בבל, ולא הוא עומד מכוון לעומת שבת נוגש, כיען שסר הנוגש סר עול המס מעליהם, כן יראה לי כוונת הראב"ע, וכן פתר הרד"ק, אך שלדעתו יהיה מדהבה תאר לבבל שהיא בעלת זהב. והרב המתרגם אחז בפירוש אחד

(ד) דאַן ערהעבסט דוא דיעזעס שפּאָטטליעד,
איבער דען קאָניג בבל'ס אונד שפּריכסט:
האַ, וויא פּייערט דער בעדראֶנגער,
עס האֶרט נון אויף דיא קוואֶלערייא,
(ה) צערבראָכען האַט דער העררר דען שטאַב דער פרעפלער,
דען צעפטער דער טיראַננען.
(ו) דער דאַ שלוג דיא פאֶלקער אין וואוטה,
מיט שלאֶגען אָהנע אונטערלאַס,
דער דאַ בעהעררשטע אין צאָרן נאַציאָנען,
מיט פּערפאָלגונג אָהנע איינהאַלט.
(ז) עס רוהעט, ראַסטעט דיא גאַנצע ערדע,
זיא ברעכען אין יובעל אויס.
(ח) אויך דיא ציפרעססען פרייען זיך אָב דיר,
דיא צעדערן לבנון'ס:
„זייט דוא דאַרניעדער ליעגסט,
„שטייגט קיין צערשטאֶרער הערויף צו אונז.“
(ט) דאַז שאטטענרייך אונטען טאָבט דיר צו,
ענטגעגען דיינער אַנקונפט,
שרעקט אויף אָב דיר דיא שאַטטען,
אַללע מאֶכטיגען דער ערדע,
שטאַרט אויף פאָן איהרען זיטצען,
אַללע קאָניגע דער פאֶלקער.
(י) זיא אַללע פאַללען איין אונד שפּרעכען צו דיר:
„אויך דוא ביזט פערגאֶנגליך זאָ וויא וויר,
„אונז ביזט דוא גלייכגעשטעללט? — “

הי·

מחכמי העמים, שהוחלף האל"ף בה"א ושעורו מ ד א ב ה והוא מענין דאבון נפש. (ח) שבר ה', מוסב על שבת נוגש, שבת נוגש לפי ששבר ה' וגו'. (ו) מכה, הנוגש מכה בשבט עברתו וכאש'באחרונ׳ מכה, אמר הרד"ק שהתי"ו תחת ה"א וכ"ל מכה בלתי סרה, ע"כ. ויש גם לפרש בחסרון סומך מה (ונשמט להשוות הדלתות) כמו ושברת ולא מיין (להלן נ"א כ"א) (עיין מכלול). מרדף, עיין רש"י, וכדבריו כתב גם הרד"ק, ויש מהמעתיקים שרצו לקרוא מֻרְדָּף, וזה לא יתכן לנו המחזיקים במסורה, ויותר טוב הוא לאמר שבא הפעול תמורת הפועל, ושעורו מַרְדִּיף, כאשר מצאנו בת בבל ה ש ד ו ד ה (תהלים קל"ז ח') תמורת ה ש ו ד ד ה, וכיוצא בו. וקצת מחכמי העמים אמרו שנחלף הי"ו בה"א (כי בכתבי ישנים תמונתם שוה) וכ"ל מ ר ד ת, והביאו ראי' מהעתק' יונתן שתרג' מפלא בתקוף עממין מפלא ולא מנע, ובאמת כי לפ"ז תהיינה הדלתות מכוונות ביתר שאת כאשר יבין כל משכיל בדרכי המליצה, אולם יען אנחנו לא נחליף ולא נמיר רק ע"ם המסורה, לזה בחר הרב המתרגם בפירוש הרמב"ע שאמר שהוא בינוני הפעול כמו שם, ושעורו רודה במורדף בלי ספק.
(ז) פצחו רנה, הנכון שמלות כ ל ה א ר ץ עולים ויורדים בו: נחה שקטה כל הארץ, כל הארץ פצחו רנה, ובא הפעל פ צ ח ו ברבים, כי הכוונה על יושבי הארץ כידוע.
(ח) גם ברושים, אמר לא לבד שאנשי תבל יריעו במפלת מלך בבל אבל גם הצמחים ישמחו לזאת ויאמרו מאז שכבת וגו', והענין כמו שכתב הראב"ע, וז"ל: והטעם שהיה מצוה לכרות ארזים וברושים לעשות מהם מצור וסוללה, ע"כ. (ט) שאול מתחת, כאשר תריע ארץ ומלואה במותך, כן בהיפך תרגז השאול בבואך שמה, ולא כי יפחדו ממך הרפאים השוכנים שם, כי הלא המה רק בוז יבוזו לך וילעגו עליך, אך יחרדו כי לא יחפצו בחברתך. והנה פעל ר ג ז ה עומד במקום שנים, כי שעורו: שאול מתחת רגזה לך, רגזה לקראת בואך. עורר, כאלו השאול תעורר את יושביה לצאת לקראתך (ושאול הוא שם משותף לזכר ולנקבה), כאלו תאמר השאול אליהם: צאו וראו כי זה האיש אשר הרעיש את הארץ בגאונו — הנה זה בא אליכם. — כל עתודי ארץ, נקראו המלכים עתודים לפי שהם מוליאים ומביאים את העם לסיבך נמשלו לעתודים לפני הצאן המנהיגים את העדר (מדברי הרד"ק). הקים מכסאותם, כי לאמונת הגוים בימים ההם הושמו גם בשאול כסאות למלכי ארץ ומושלי תבל, ואף שהנביא יטיף מלתו לישראל, הנה ידבר כפי חקי אמונת ודת עם בבל. וכן כתב הראב"ע, וז"ל: ויתכן היות מנהג הבבליים לשום כסאות נקנו׳ מלכים. (י) אלינו נמשלת, יפה

(יא) הוּרַד שְׁאוֹל גְּאוֹנֶךָ
הֶמְיַת נְבָלֶיךָ
תַּחְתֶּיךָ יֻצַּע רִמָּה
וּמְכַסֶּיךָ תּוֹלֵעָה׃
(יב) אֵיךְ נָפַלְתָּ מִשָּׁמַיִם
הֵילֵל בֶּן־שָׁחַר
נִגְדַּעְתָּ לָאָרֶץ
חוֹלֵשׁ עַל־גּוֹיִם׃
(יג) וְאַתָּה אָמַרְתָּ בִלְבָבְךָ
הַשָּׁמַיִם אֶעֱלֶה
מִמַּעַל לְכוֹכְבֵי־אֵל
אָרִים כִּסְאִי
וְאֵשֵׁב בְּהַר־מוֹעֵד
בְּיַרְכְּתֵי צָפוֹן׃
(יד) אֶעֱלֶה עַל־בָּמֳתֵי עָב
אֶדַּמֶּה לְעֶלְיוֹן׃
(טו) אַךְ אֶל־שְׁאוֹל תּוּרָד
אֶל־יַרְכְּתֵי־בוֹר׃

(יא) המית נבליך. נבלים וכנורות שהיו מזמרים לפניך. ויש לפתור המית נבליך המיית בני בבל עושי נבלה שבחיילותיך. ומדוקדק אני שבמסור' הגדולה חיבר את זה ואת זמר' נבליך (עמוס ה') בשל"ף בי"ת של ב' לשונות: (יב) הילל בן שחר. כוכב הנוגה המאיר אור ככוכב הבוקר זו הקינה על שרה של בבל נאמרה שיפול משמים: נגדעת לארץ. אתה נבוכדנצר שהיית חולש על גוים מטיל גורל עליה' על המלכים מי מהם ישרתך ביום פלוני ומי ביו' פלוני. ורבותינו דרשוהו שהיה מטיל גורל על המלכים למשכב זכור: (יג) ממעל לכוכבי אל. ישראל: בהר מועד. הר שהכל מתועדים שם הוא הר ציון: בירכתי צפון. בעזרה מקום שנבחר בו ירך הצפוני כענין שנאמ' (ויקרא א') על ירך המזבח צפונה: (יד) אעלה על במתי עב. איני כדאי לדור עם בני אדם אעשה לי עב קטנה באויר ואשב בה. יונתן תירגם אסק עלוי כל עמא:

ישגיחו

ראיך.

באור

העיר החכם געזעניוס, שכפי הנראה המתים לא דברו יותר, ומן פסוק י"א המה שוב דברי המשל אשר ישאו עם ה' על מלך בבל, כי איננו נכון שישים המליץ דברים רבים בפי רפאים. (יא) המיח נבליך, כלומר גאונך ומשוש לבך ירדו עמך שאולה, כלו ואינם. ואם זה המשל על נבוכדנצר כנראה מהענין, וכאשר פירשו חז"ל, הנה יש לנו לאמר שכוון הנביא פה על הכלים שעשה נבוכדנצר (שלדעת חז"ל עשה דמות עצמו לאלוה, ועיין בבאורי לספר דניאל פרשה ג') וזה היה תכלית גאה וגאון, ועל זה אמר גם המית נבליך, כמו שנאמר שם (פסוק ה') בעידנא די תשמעון קל קרנא וגו', ואמרו שעתה גם כלמו נבזה הוא וקולות השירים בעת עבודתו יחדלון כי ירד אחריו כל כבודו. תחתיך, תחת שהיית סרוח עלי מטות שן מכוסה בבגדי משי, הנה עתה יצוע רמה ומכסך תולעת. (יב) הילל, רב המפרשים פתרו לשון אורה וזהר, מענין בהלו נרו עלי ראשי (איוב כ"ט ג'), ויש שפרשהו מענין יללה, כלומר אתה בן שחר תייליל ותקונן כי נפלת משמים ונגדעת לארץ. ולדעת הרב המתרגם יובן זה בחסרון וי"ו החבור כאשר מצאנו רבים כן (עיין מכלול בשמוש הוי"ו) ושעורו

הילל

(יא) הינאבגעפאהרען אין דאז שאטטענרייך איזט דיין האָלמוטה,
דאז געברויזע דיינער הארפען,
אונטער דיר ווירד געבעטטעט געווירם
אונד דיינע דעקקע איזט דיא מאדע.
(יב) וויא ביזט דוא געשטירצט פֿאָם הימעל,
דוא נאכטפֿערקינדער אונד זאָהן דער מארגענראָטהע!
וויא ביזט דוא הינגעשמעטטערט צור ערדע,
דוא ווירפֿלער איבער נאציאָנען!
(יג) אונד דוא שפראַכסט אין דיינעם הערצען:
הימעלאַן ווערדע איך שטייגען,
האָך איבער דיא שטערנע גאָטטעס
ווערדע איך ערהעבען מיינען טהראָן,
איך ווערדע מיך ניעדערלאַססען אויף דעם געפֿייער־
טען בערג,
אויף אונזיכטבאַרען פונקטען.
(יד) איך ווערדע שטייגען איבער דיא האָהען דער וואָלקען,
אונד מיך גלייכשטעללען דעם האָכסטען;
(טו) אַבער צור האָללע ביזט דוא הינאב געפאַה־ען,
אין דיא ווינקעל דער גרופט.

דיא

הילל ובן שחר, והילל היא מלה מרכבת מן הא (כמו הא לכם זרע בראשי' מ"ז כ"ג) ומן ליל, כלומר שיקרא לליל' ויבוא, והכונה על הכוכב אשר לעתו' בשנה יעלה לפני עלות השחר (מאָרגענשטערן) ואז יקרא בשם „לוציפער", ובאיזה מחדשי השנה יבא לעת ערב (אַבענדשטערן) ואז יקרא בשם „העספערוס", ואורו יותר לח ובהיר משאר כוכב ימעל כנודע, ולזה קראהו הילל ובן שחר, כי לפעמים הוא הילל ולפעמים הוא בן שחר. ובן שחר אם שהוא בהצטרפות התאר כמו בן חיל או שהוא בהצטרפות הקנין, כי אף שהכוכב הזה הוא קודם בזמן מן עלות הבקר, הנה גם בספרי הבלי היוני' (מיטהאָלאָגיע) שמו את לוציפער לבן נשף השחר (מאָרגענדאָממערונג, אוראָראַ), וידוע כי היונים שאבו את חכמתם ותורת אליליהם מחכמי מצרים ומיתר העמים, וא"כ ככר יתכן שגם בארץ כשדים חשבו כן בענין הזה. נגדעת, ענינו שבירה וכריתה, וכמו ואקח את מקלי את נעם ואגדע אותו (זכריה י"א י') שהוראתו שברתי אותו. חולש, תרגם הרב כדעת רש"י (עיין שם) שהוא מלשון ארמית וענינו הפלת גורל על הגוים, כלומר שעתותיהם היו בידך ואתה גזרת עליהם ככל אשר תאוה נפשך, ובזה ככר נשאר גם בזה המאמר איכות המשל, כי ידוע שלפי דעת חוזים בכוכבים, הן היה ביד כוכבי מעל להרע לאומים ולשלאם. (יג) בהר מועד, חכמי עמנו פירשו הר מועד בירכתי צפון על ציון וירושלים, אך יותר נראה כדעת חכמי העמים כי הנביא ידבר כפי אמונת מלך בבל אשר אליו ישים דברתו, והיה לבני בבל כפי אמונתם הר מועד מקום נועדו שם אליליהם, כמו שהיה לאנשי יון כנודע זאת מתורת אליליהם (מיטהאָלאָגיע), והנה חשב נבוכדנצר בגובה לבו שכל באי עולם יעשו אותו לאחר מותו לאלוה ובין הכבכים ישימו מושבו, כמו שעשו באמת להגבורים אשר מעולם אנשי שם כנודע, וזה שאמר ממעל לכוכבי אל (כלומר שבוכבים שהם אלהים (געָטטערשטערן), ואשר אל בל' יחיד כי על כל כוכב וכוכב ידבר וכמוהו רבים), והלמ"ד של לכוכבי היא במקום בי"ת כמו כי בוחר אתה לבן ישי (ש"א כ' ל') ורבים כמוהו, כמו שהביא הרד"ק במכלול, או תהיה הלמ"ד כמשמעו ואמר שהוא יהיה אל עליון רוכב שמים, אך פירוש הראשון נראה לי יותר לפי שבזה נשמר היטיב ערך האדרגה (שטייגערונג) עם פסוק הבא, כאשר יבין המשכיל. ונראה שגם יונתן לא באר הר מועד וירכתי צפון על הר ציון וירושלים, לפי שהעתיק הכתוב כצורתו ואחב בטור זמן בסיפי צפונא, ואם היתה כוונתו על ציון וירושלים בודאי היה מפרש דבריו כדרכו תמיד בענינים כאלה כנודע, וכמו שתרגם להלן (ל"ז כ"ד) ירכתי לבנון, בית מקדשהון. ירכתי צפון, הרב תרגם צפון כמשמעו והוא תאר, כלומר מקום נעלם, כי הר אלהים הזה עין לא ראתה, וחכמי העמים אמרו לפי שגלילות הארץ לפאת צפון עוד לא היו גלוים לאנשי מזרח לכן קראו לצד הזה צפון (טערראַ אינקאָגניטאַ) וחשבו ששם קצוי הארץ בכללם. (יד) אדמה, מבנין התפעל ושעורו אתדמה (רד"ק) ודגש הדלי"ת יורה על חסרון תי"ו הבנין כמו וישמע את הקול מדבר אליו (במדבר ז' פ"ט) שענינו מתדבר. (טו) אך אל שאול, תחת ממעל לכוכבי אל שהיית מושב תרד שאול (רד"ק).

(טז) רֹאֶיךָ אֵלֶיךָ יַשְׁגִּיחוּ אֵלֶיךָ
יִתְבּוֹנָנוּ הֲזֶה הָאִישׁ
מַרְגִּיז הָאָרֶץ
מַרְעִישׁ מַמְלָכוֹת׃
(יז) שָׂם תֵּבֵל כַּמִּדְבָּר
וְעָרָיו הָרָס
אֲסִירָיו לֹא־פָתַח בָּיְתָה׃
(יח) כָּל־מַלְכֵי גוֹיִם כֻּלָּם
שָׁכְבוּ בְכָבוֹד אִישׁ בְּבֵיתוֹ׃
(יט) וְאַתָּה הָשְׁלַכְתָּ מִקִּבְרְךָ
כְּנֵצֶר נִתְעָב
לְבוּשׁ הֲרֻגִים מְטֹעֲנֵי חָרֶב
יוֹרְדֵי אֶל־אַבְנֵי־בוֹר
כְּפֶגֶר מוּבָס׃
(כ) לֹא־תֵחַד אִתָּם בִּקְבוּרָה
כִּי־אַרְצְךָ שִׁחַתָּ
עַמְּךָ הָרָגְתָּ
לֹא־יִקָּרֵא לְעוֹלָם
זֶרַע מְרֵעִים׃
(כא) הָכִינוּ לְבָנָיו מַטְבֵּחַ
בַּעֲוֺן אֲבוֹתָם
בַּל־יָקֻמוּ וְיָרְשׁוּ אָרֶץ
וּמָלְאוּ פְנֵי־תֵבֵל עָרִים׃

(טז) ישגיחו. יביטו דרקחורין ומרכין אנומי"ר בלע"ז: יתבוננו פורופנש"יר בלע"ז: (יז) לא פתח ביתה. לא פתח להם בית אסיריה' להוציאם כל ימי חייהם לפוטרם ללכת לביתם. כל תיבה שצריכ' למ"ד בתחלת' בטיל לה ה"א בסופה: (יח) איש בביתו. בקברו וכן ת"י בבית עלמי': (יט) כנצר נתעב. כיונק אילן הנתעב בעיני בעליו שחופר ומשרש ומוציאו כך השלכת מקברך. אמרו חכמים בשנעש' בהמ' ומיה ז' שנים המליכו עם הארץ את אויל מרודך ובשחז' למלכותו נטלו וחבשו בבית האסורין עד יום מותו כשמת הוציאו אויל מרודך מבי' הסוה' להמליכו ולא קבל עליו אמר אם ישו' למלכותו יהרגני אמרו לו מת ונקבר ולא האמין עד שהוציאוהו מקברו וגיררהו: לבוש הרוגים מטעני חרב. בלבוש מלוכלך כמו לבוש הרוגים: מטועני חרב. מדוקרי רמחים. מדוקר בל' ערבי מוטען: יורדי אל אבני בור. אל עמקי בור מקום שאבני' בוללי' שם ירדת: כפגר מובס. ת"י מדשדש כמו נבוס קמינו (תהלים מ"ד) ועל הרי אבוסנו (לקמן כ' כ"ה) מתבוססת בדמיך (יחזקאל ט"ו). הנדוש בטי' חוצות: (כ) לא תחד אתם בקבורה. לא תהוה לשאר מלכים לנוא בקברך: כי ארצך שחת. ברוב עבוד' ועמך הרגת מנ' כמו שמפור' בדניאל ואמר להובדא לכל חכימי בבל לנבוכדנצר ונהגו בך בזיון להשליכך מקברך: לא יקרא לעולם זרע מרעים. ואף בניך ילקו בעוניך ולא יתקיימו אחריך ימים רבי' כי יתחברו עליהם שונאיך וישחיתם, ויאמרו זה לזה (כא) הכינו לבניו מטבח. לבל יקמו וירשו ארץ. ותמלא הארץ ש' נלים ומליקים וכן תירגם יונתן בעלי דבבין כמו (שמואל א' כ"ח) ויהי ערך. ועוד יש לפתור ומלאו פני תבל ערים כלפי שאמרנו למעל' שם תבל במדבר ועריו הרס חזר ואמר יכלה זרעו ויחזרו יושבי הערים למקומן ומלאו פני תבל עיירות:

וקמתי

ושאר

(טז) דיא דיך אַנזעהען, בעטראַכטען דיך —
זיא זינגען נאַך: איזט דאַז דער מאַן,
דער ערשיטטערער דער ערדע,
דער אויפריהרער דער קאֶניגרייכע?
(יז) דער דאַ מאַכטע דיא וועלט צור וויסטע,
אונד איהרע שטאֶדטע פערהעערטע,
זיינען געפאַנגענען ניכט אֶפּפנעטע דיא היימאַטה?
(יח) אַללע קאֶניגע דער פאֶלקער אינסגעזאַממט
ליעגען אין עהרען יעדער אין זיינער היימאַטה.
(יט) דוא אַבער ווירסט געוואָרפען אויס דיינעם גראַבע,
וויא איין פערפוילטער צווייג,
איין גענאָסע היגעריכטעטער, שוערדט דורכבאָהרטער,
דיא הינאַבזינקען צו דען שטיינען דעם אַבגרונדס,
וויא איין צערטרעטענעם אַאס.
(כ) דוא ווירסט ניכט פעראייִנט מיט איהנען אין דער גראַבשטאֶטטע,
דען דיין לאַנד האַסט דוא צערריטטעט,
דיין פאֶלק האַסט דוא ערשלאַגען,
עס ווערדע ניכט גענאַננט אין עוויגקייט,
דאַז געשלעכט דער באֶזעוויכטער.
(כא) ריכטעט צו, פיר זיינע זאֶהנע איין בלוטגעריסט.
אָב דער זינדע איהרער פאֶטער,
דאַס זיא זיך ניכט ערהעבען, אונד דאַז לאַנד איינגעהמען,
אונד פיללען דען ערדבאַלל, דיא פערוויסטער!
אונד

(טז) ישגיחו, השגחה הוא דקות הראות, כלומר שהיו צריכין להתבונן בך היטיב בעיון דק טרם הכירוך, וכאשר הכירו אותך אז קראו משתאים: הזה האיש וגו'? (יז) לא פתח ביתה, כל המפרשים מגני עמנו פתרו על בית הסהר, והרב המזיק בדעת חכמי העמים שהענין לא שלח אותם לחפשי אל ביתם, כי כן נאמר מבבל ביחס על בני ישראל: מאנו שלחם (ירמי' נ' ל"ג). (יח) איש בביתו, כמ"ש יונתן: גבר בבית עלמיה, והוא הקבר, וידוע הוא כי מלכי מצרים ומלכי פרס (עיין געזעניוס במקו' הזה) הכינו להם יד בחייה' ובנו בניני' מפוארי' במקום קברם שם, וע"ז אמר בביתו כלומ' בביתו אשר הוכן לו לקבר, כענין הממלאים בתיהם כסף (איוב ג' ט"ו) לדעת קצת מפרשים, וכבר בא: כי הולך האדם אל בית עלמו (קהלת י"ב ה'). (יט) מקברך, לדעת חז"ל הוציא אויל מרודך את נבוכדנצר מקברו (עיין רש"י), אבל יותר נכון לפרש המ"ם מקברך על הריחוק, כלומר השלכת הלאה מקברך אשר כרית לך, כי גם קבורה לא היתה לו, כאשר אמר לא תחד אתם בקבורה. לבש הרוגים, המפרשים מגני עמנו פירשו כדעת רש"י (עיין בדבריו ועיין ערוך ערך טען), והחכם געזעניוס תרגם „בעדעקט מיט ערשלאַגענען" כמו לבש בשרי רמה (איוב ז' ה') כלומר שנפל שדוד בין שאר ההרוגים ואין איש שם על לב להובילו לקבר. והרב המתרגם כתב בהערה וז"ל: לבש, חבר דבוק להרוגים, כמו שפירש הרד"ק ונכסה חמס על לבושו (מלאכי ב' ט"ז) שהוא תאר לאשה שהבעל דבוק בה כלבוש שהוא דבוק בו, ועיין געזעניוס בספר המלים שלו מלות לבוש, עכ"ל, ומזה תבין תרגומו. יורדי אל אבני בור, בא הסמיכות תחת הנפרד, כי הראוי יורדים אל אבני בור, או יורדי אבני בור ורבים כמוהו (עיין מכלול), וכתב הרד"ק שאמר אבני בור לפי שהיו בונים בקבר אבנים סביב הנקבר, וכן אמר החכם געזעניוס שכוון על קבר מפואר בבנין, אולם אין זה כפי הענין כאשר יבין המשכיל, ולכן יראה לי שהכוונה בהיפך שישליכוהו אל אחת הבורות עם שאר ההרוגים בשדה, ויכסו הבור באבנים, וכענין שמצאנו אצל אבשלום וישליכו אותו ביער אל הפחת הגדול ויציבו עליו גל אבנים (ש"ב י"ח י"ז). (כ) לא תחד, אמר הראב"ע: מגזרת אחד בנפילת האל"ף, ולדעת ר' יהודה המדקדק חסר יו"ד מגזרת יחד, ע"כ. ואולי שרשו חדה כמו ויחד יתרו מענין חדוה, כי לדעתם תתענג נפש המת אחד ביקר הקבורה. ארצך שחת, הנה ארצך שחת אף כי ארצות אחרות (ראב"ע) וכן יהיה ענין עמך הרגת (עיין רש"י). לא יקרא, כי אבד זכרם השם. (כא) הכינו, בלשצר וכל ביתו (ראב"ע). בעון אבותם, אף שבלשצר בעצמו חטא חטאה גדולה כנזכר בדניאל, הנה גם בעון אבותיו נספה, ועוד כי נבוכדנצר היה הסבה גם לפשע בלשצר כי הוא החריב את בית ה', והביא את כליו בהיכל אליל בבל, כמפורש שם (פרשה א'). ערים, כמו שתרגם יונתן

(עיין

(כב) קַמְתִּי עֲלֵיהֶם
נְאֻם יְהוָה צְבָאוֹת
וְהִכְרַתִּי לְבָבֶל שֵׁם וּשְׁאָר
וְנִין וָנֶכֶד נְאֻם־יְהוָה׃
(כג) וְשַׂמְתִּיהָ לְמוֹרַשׁ קִפֹּד
וְאַגְמֵי־מָיִם
וְטֵאטֵאתִיהָ בְּמַטְאֲטֵא הַשְׁמֵד
נְאֻם יְהוָה צְבָאוֹת׃
(כד) נִשְׁבַּע יְהוָה צְבָאוֹת לֵאמֹר
אִם־לֹא כַּאֲשֶׁר דִּמִּיתִי כֵּן הָיָתָה
וְכַאֲשֶׁר יָעַצְתִּי הִיא תָקוּם׃
(כה) לִשְׁבֹּר אַשּׁוּר בְּאַרְצִי
וְעַל־הָרַי אֲבוּסֶנּוּ
וְסָר מֵעֲלֵיהֶם עֻלּוֹ
וְסֻבֳּלוֹ מֵעַל שִׁכְמוֹ יָסוּר׃
(כו) זֹאת הָעֵצָה הַיְּעוּצָה עַל־כָּל־הָאָרֶץ
וְזֹאת הַיָּד הַנְּטוּיָה
עַל־כָּל־הַגּוֹיִם׃
(כז) כִּי־יְהוָה צְבָאוֹת יָעָץ
וּמִי יָפֵר
וְיָדוֹ הַנְּטוּיָה
וּמִי יְשִׁיבֶנָּה׃
(כח) בִּשְׁנַת־מוֹת הַמֶּלֶךְ אָחָז
הָיָה הַמַּשָּׂא הַזֶּה׃

אל

רש"י

(כב) ושאר. שארי': ונין. בן מושל במלכות אביו: ונכד. בן הבן. נין זה בלשאצר ונכד זו ושתי: (כג) קפד. הריצו"ן בלע"ז: וטאטאתיה. לשון כיבוד אשקוביר בלע"ז כמו שאמרו רבותינו לא הוי ידעי רבנן מאי וטאטאתי' עד דשמעי' כו': (כד) כאשר דמיתי. באשור כן היתה אתה נבוכדנצר ראית שנתקיימו דברי נביאי ישראל בסנחר' לשבור אשור בארצי. ובזאת תדע כי את אשר יעצתי עליך גם היא תקום: (כה) לשבור אשור וגו'. מוסב על כאשר דמיתי כן היתה: אבוסנו. אשר אמרתי לרומסו ולבוססו: (כו) על כל הגוים. על אשור בשעתו ועל בבל בשעת': (כח) בשנ' מות המלך אחז. מלך חזקיהו בנו היה המשא הזה על פלשתים:

אל

באור

(עיין רש"י), והנה לדעת המעתיקים יהיה ומלאו יוצא כלומר שהמה ימלאו כל התבל באויבי' כי יחרחרו ריב ויעוררו מדנים בין אומה לאומה, בין מלך ועמו או בין איש לאחיו מזרע המלוכ' כדרך המלכי' בעלי זרוע אשר ירצו למשול מקצה הארץ ועד קצהו כנודע. אך לדעת הרב ומלאו עומד, שלא ימלאו מהם הערים האלה פני תבל, כי הפעל מלא נקל, לפעמים עומד כמו מלאה הארץ חמס (בראשית ו' י"ג) ועיין שרשים לרד"ק, וערים הוא הוא ניחס הקריאה. ועוד פירשו המפרשים ערים כמשמעו, ותהיה הוי"ו של ומלאו לנתינת טעם בעבור זאת בל ירשו ארץ, למען ימלאו פני תבל ערים, כי

אחרי

(כב) אונד איך מאַכֿע מיך אויף ווידער זיא,
שפריכֿט דער עוויגע צבאות —
אינד פֿערטילגע פֿאָן בבל, רוף אונד רעסט,
זאָהן אונ־ ענקעל, שפריכֿט דער עוויגע.
(כג) איך מאַכֿע עס צום בעזיטץ דער איגעל
אונד דער וואַססערזימפּפֿע
אונ־ פֿעגע עס הינוועג מיט דעם בעזען דער פֿערניכֿטונג,
שפריכֿט דער עוויגע צבאות.

(כד) געשוואָרען האַט דער עוויגע צבאות אַלוֹאָ:
איזט ניכֿט וויא איך עס זאָן אַלוֹאָ געשעהען,
אונד וואַס איך בעשלאָס, אויך שאָן בעוואָהרט?
(כה) צו צערשמעטטערן אשור אין מיינעם לאַנדע,
אונד אויף מיינען בערגען איהן צו צערטרעטען,
דאַס עס וויכֿע פֿאָן איהנען[1]) זיין יאָך,
אונד זיינע לאַסט פֿאָן איהרער שולטער ענטוויכֿע?
(כו) זאָ איזט אויך דער ראַטהשלוס בעשלאָססען אָב אַללען לאַנדען,
אונד דיאזועלבע האַנד אויסגעשטרעקט,
אָב אַללען פֿאָלקערן.
(כז) דען דער עוויגע צבאות בעשלאָס,
ווער קאַן עס הינדערן?
זיינע האַנד איזט דיא אויסגעשטרעקט,
ווער קאַן זיא אַבווענדען?
(כח) אים טאָדעסיאַהרע דעם קאָניגס אחז,
וואַרד קונד דיזעס פֿערהאָנגניס:

פרייע

[1]) פֿאָן ישראל.

אחרי שלא ירשו הם הארץ יתיישב העולם, והראשון יותר נרא'. והנה ע"כ דברי המשל אשר ישאו על מלך בבל, ומעתה יבוא שוב דברי ה'. (כב) לבבל, למלך בבל. שם ושאר, שלא יזכר שמו עוד בין מלכי הארץ ולא ישאר שום שארית אשר עליו יקרא שמו, וגם את יוצאי חלציו אכרית מן הארץ. (כג) וטאטאתיה כל המפרשים אחזו בדעת חז"ל (עיין רש"י ובשרשים לרד"ק בער' פעלי המרבע' באות ט'). ויפה העיר החכ' געזעניוס שהו' הפיעל מן ט י ט ע"ד בנייני המרובעים שיור' על הסרת ואבדן הדבר כמו וְדִשְּׁנוֹ (במדב' ד' י"ג) (ענטאשען) וכדומה, וכן כאן הסרת הטיט והדומן. והוא ע"ד ובערתי אחרי בית ירבעם כאשר יבער הגלל עד תמו (מ"א י"ד י'). והנה נגד והכרתי לבבל שם ושאר שהענין שלא ישאר לו שם זכר מכל עמלו אשר עמל ומכל הגדולות אשר עשה, אמר ושמתיה למורש קפוד ואגמי מים, כי בעיר בבל התפאר מאד ודמה בנפשו כי לזכר עולם תהיה לו העיר המפוארה הזאת, כמו שנאמר בדניאל (ד' כ"ז) הלא דא היא בבל רבתא די אנה בניתה לבית מלכו בתקף חסני וליקר הדרי, ונגד נין ונכד אמר וטאטאתיה וגו'. (כד) נשבע, כתב הרד"ק נשלמה נבואת בבל, ופרשה הזאת אחריה על מלך אשור, ע"כ. וכן אמרו חכמי העמים שהפסוקים האלה עד פסוק כ"ו היא אך חלק מנבואה שלמה אשר נאבדה מאתנו (איין פֿראַגמענט). וי"מ שנעתקו הפסוקים האלה ממקומם, כי היו ראוים לבוא בסוף פרשה י', ובאמת כי נראה גם שהפסיק באמצע הענין, אולם יען כי מוכח עלינו אנחנו בני ישראל להשתדל כפי האפשר ליישר ערך והמשך הפסוקים בסדר שהושמו לפנינו, לכן בחר הרב כדעת רש"י (אך שנטה קצת מדרכו כאשר יראה המעיין) ותהיה כוונת והמשך המאמרים עד פסוק כ"ח באופן הזה: אם לא כאשר דמיתי כן היתה, כלומר כי כאשר דמיתי ויעדתי לעשות למלך אשור כן עשיתי כאשר ראו עיניכם, וכאשר יעצתי היא תקום, כלומר נעשתה עצתי, ובא עתיד במקום עבר כדרך בדברי הנביאים, ומה היא העצה? לשבור אשור בארצי וגו', אם לא זאת העצה היעוצה וגו', ועל זאת נשבע ה', ואם ה' יעץ (כז) מי יפיר וגו'. וא"כ הפסוקים האלה המה חתימת נבואת בבל ופתיחה למשאות אשר יבואו אח"כ. (כח) בשנת מות, אחרי שהקדים משא בבל מטעם שאמרתי בתחלת פרשה י"ג ע"ש, ישא משלו על כל האומות הקרובות והרחוקות לא"י, וישמר בזה סדר נכון כאשר אבאר, והתחיל בפלשתים כי הם היו שכנים ליהודה יותר מכל העמים, אשר יזכיר. ודע כי כפי מה שנרשם בפי' הראב"ע תתחיל פה פרשה ט"ו, והלוקה הזאת נראה יותר, וכבר אמרתי לך פעמים שיש בידינו לשנות סדר הפרשיות וכמו שעשה הרד"ק בכמה

מקומות

(כט) אַל־תִּשְׂמְחִי פְלֶשֶׁת כֻּלֵּךְ
כִּי נִשְׁבַּר שֵׁבֶט מַכֵּךְ
כִּי־מִשֹּׁרֶשׁ נָחָשׁ יֵצֵא צֶפַע
וּפִרְיוֹ שָׂרָף מְעוֹפֵף׃
(ל) וְרָעוּ בְּכוֹרֵי דַלִּים
וְאֶבְיוֹנִים לָבֶטַח יִרְבָּצוּ
וְהֵמַתִּי בָרָעָב שָׁרְשֵׁךְ
וּשְׁאֵרִיתֵךְ יַהֲרֹג׃
(לא) הֵילִילִי שַׁעַר זַעֲקִי־עִיר
נָמוֹג פְּלֶשֶׁת כֻּלֵּךְ
כִּי מִצָּפוֹן עָשָׁן בָּא
וְאֵין בּוֹדֵד בְּמוֹעָדָיו׃
(לב) וּמַה־יַּעֲנֶה מַלְאֲכֵי־גוֹי
כִּי יְהוָה יִסַּד צִיּוֹן
וּבָהּ יֶחֱסוּ עֲנִיֵּי עַמּוֹ׃

משא

רש"י

(כט) אל תשמחי פלש' כולך. שהרימות ראש בימי אחז שהיה רשע שגרם לו רשעו שנמס' בידכם כענין שנאמ' (דברי הימים ב' כ"ח) ופלשתי' פשטו בערי השפל' וגו': כי נשבר שבט מכך. כי נחלשה ונשפלה מלכות בית דוד שהיו לשוטי' להכו' בכם כמו שמצינו בדוד וכן עוזיהו מלך יהודה שהכה אתכם כענין שנאמ' (ד"ה ב' כ"ו) ויצא וילח' בפלשתי' ויפרוץ את חומת גת: כי משרש נחש. משרש אותו נחש יצא צפע שהוא קשה מנחש ומי היה זה זה חזקיה שנא' בו (מלכי' ב' י"ח) הוא הכה את פלשתים ואת עזה ואת גבולה ממגדל נוצרי' עד עיר מבצר: ופריו שרף מעופף. ת"י ויהי עובדוהי בכון כחיוי: (ל) ורעו בכורי דלים. ורעו בימיו עני ישראל שהן עכשיו דלים מפניכם. בכורי לשון שרים כמו (תהלים פ"ט) גם אני בכור אתנהו: (לא) כי מצפון עשן בא. פורענות קשה כעשן תבא עליהם מצפון עזה וגבולי' שהכה חזקי' היו בדרומה של ארץ ישראל במקצוע דרומי' מערבי' נמצא' ארץ ישראל לה מצפון וכן מצינו בספרי בהאזינו בקשו לברוח כלפי דרום היו מסגירי' אותו שנאמ' (עמוס ב') על שלשה פשעי עזה למדנו שעזה בדרום: ואין בודד במועדיו. ת"י ולית דמאחר בזמנוהי בגדודי' שיעד לבא עליכ' ואין אחד מעמיו להיות בודד ובא בדד לבדו אלא כולם כאחד יבואו בחזק': (לב) ומה יענה מלאכי גוי ומה יגידו בימי חזקיהו מלאכי ישראל ההולכים לבשר בשורות בן יגידו. ה' יסד בציון והקים בה מלך הגון וחזק וה' עמו: ובה יחסו עניי עמו. אף מעשרת השבטים באים שם כמו שמפורש בד"ה (ב' ל') ששלח חזקיהו מלאכים בכל גבול ישראל לשוב להקב"ה:

משא

באור

מקומות. (כט) אל תשמחי, הנכון כמו שפירש רש"י שענינו אל תשמחי עוד פלשת על שנשבר בימי אחז שבט מכך כמה שנאמר (ד"ה ב' כ"ח י"ח) ופלשתים פשטו בערי השפלה וגו'. שבט מכך, כלומר העול אשר הושם על צוארך בימי עוזיה (שם כ"ו ו') ויצא וילחם בפלשתים וגו', ונראה שגם בימי יותם שהי' ג"כ גבור מלחמה והכה את בני עמון (כמפורש שם פרשה כ"ז) היו נכנעים תחת יד יהודה, ואך בימי אחז נשאו ראש ופשעו במלך יהודה, ויתורגם: „פרייע דיך ניכט מעהר א. ז. וו". כי משרש נחש, משרש ישי יצא צפע, והכוונה על חזקיה שהכה בפלשתים מכה גדולה ועצומה כמה שנאמר (מ"ב י"ח ח') הוא הכה את הפלשתים עד עזה וגו', ויפה העיר החכם געזעניוס שבכר דימה את שבט דן לנחש ושפיפון (בראשית מ"ט י"ז)

(כט) פרייע דיך ניכט פלשת אינסגעזאממט,
דאס צערבראכען זייא דער שטאב דיינעס צילטיגערס;
דען אויס דער ווארצעל, דער שלאנגע ענטשטייגט
איין באזיליסק,
אונד אויס זיינער פרוכט איין פליגענדער דראכע.

(ל) עס נאהרען פירשטען ארמע
אונד דירפטיגע ווערדען אין זיכערהייט רוהען;
אונד איך טאדטע דורך הונגער דיינע ווארצעל,
דיין איבעררעסט וויירד הינגעווירגט.

(לא) היילע טהאר! יאממרע שטאדט!
עס פעו צאגט פלשת אינסגעזאממט,
דען פאן נארדען הער קאממט רויך,
אונד ניעמאנד ציעהעט זיך צוריק אין זיינע וואהנונגען.

(לב) אונד וואס קינדען דיא פאלקסגעזאנדטען?
דאס דער עוויגע געגרינדעט האט ציון,
אונד דארין פינדען שוטץ דיא ליידענדען זיינעס פאלקעס.

י"ז) בעבור שמשון שהכה את הפלשתים. ופריו, המ"ם של משרף מושך עצמו ואחר עמו ושעורו: מפריו יצא שרף מעופף. (ל) ורעו בכורי דלים, נתחבטו כל המפרשים הן מבני עמנו הן זולתם לבאר ענין בכורי דלים בדרך נכון ינעם לאוזן שומעת, ולדעת הרב המתרגם יהיה ורעו פועל יוצא כמו לרעות את צאן (בראשית ל"ז י"ב) וכיוצא בזה, והפעול הוא הדלים ובכורי המה השרים כמו שפירש"י (עיין בדבריו) ובא הסמוך במקו' הנפר', כמו ואדירי כל חפצי בם (תהלים ט"ז ג') ורבים כמוהו, כאשר הביא הרד"ק במכלול, והענין שעתה ירעו השרים עצמם את עניי הצאן, וידריכום אל האושר והשלוה שהיה להם בימי קדם, ולא כאשר היתה עד הנה, שעם אחר משלו בהם, ולא היה ביד המלך ושריו להטיב לעמו. והמתי, יען שאמית ברעב שרשך לכן האביונים ישכנו לבטח כי לא ייראו עוד מגדודי פלשתים אשר יפשטו בארץ. שרשך, האבות. ושאריתך, הבנים, אולם הראב"ע נראה שהיה לפניו הגרסא ואחריתך שכן אמר ואחריתך הם הבנים, וכן ולא לאחריתו (דניאל י"א ד'). (לא) הלילי שער, הרד"ק פירש בתרגם יונתן שהכוונה הלילי על שער, העדה תליל על שערה, נמוג פלשת, עם פלשת לפיכך נמוג לשון זכר. ויש שפתרו בחסרון בי"ת: בלילי בשער ואין צורך לכל אלה, כי כן הוא דבר המליצה, ושער הוא שם משותף. מצפון, רש"י ורד"ק פירשו על חזקיהו כי פלשתים היא דרומית לא"י, וזה באמת נכון כפי סמך הפסוקים, והראב"ע כתב וז"ל: הוא מלך אשור. והנכון שהוא נבוכדנצר, והעד כי ה' יסד ציון עכ"ל, ונראה שנפל טעות בדבריו וצ"ל והנכון שהוא סנחרב שאם לא כן הלא יביא ראיה לסתור כאשר יבין המשכיל. וגם החכם געזעניוס פתר זאת על אשור לפי שבכל מקום שנזכר בנביאים רעה שבאה מצפון, הכוונה תמיד על אשור או בבל, ודחק את עצמו לפרש כל הפרשה על מפלת פלשתים ע"י אשור בדרך רחוק עיין בדבריו, אולם כבר אמרנו לך כי בדמיוני הנבואה יתערבו לפעמים כמה יעודים לזמנים רחוקים, וא"כ גם כאן נאמר שהם שני יעודים מתחלה דבר ממכת פלשתים ע"י חזקיהו (וזה היה כפי הנראה מהכתוב מ"ב פרשה י"ח בתחלת ממלכת חזקיהו) ועתה סיפר עד מה אשור תשגם. עשן, לדעת המפרשים הכוונה על הפרעניות שנמשל לעשן, ומהם אמרו שהוא משל על חיל מלחמה אשר יעלו אבק ברגליהם כעמודי עשן. ואין בודד, כבר אמר הראב"ע שהוא מגזרת בדד, אך שהוא פירש בדרך רחוק (עיין בדבריו), ודעת הרב המתרגם שלא ימנע אחד מלכת עם החיל היוצאים למלחמה. במועדיו, ענינו אסיפת אנשי חיל, כי שרשו יעד. (לב) ומה יענה, אחר שהזכיר מפלת פלשתים, יחתום בספור הצלחת ישראל וקרן ישעו, ואמר אולם מה יענה מלאכי גוי אשר שלחו מלכי ארץ לשאר את פני חזקיה, כמו שרי בבל המשלחים אליו לדרוש המופת (דהי"ב ל"ב ל"א), ואין ספק שגם יתר העמים שלחו אליו צירים כאשר שמעו הנוראות אשר עשה ה' לישראל בהכותו כל חיל אשור בליל אחד ושבר את מקל חובלים אשר הכה גם אותם, הנה המלאכים האלה יענו לשולחיהם דבר לאמר: כי ה' יסד ציון, ובו יחסו אותם שהיו מקודם עניי עמו.

טו

(א) מַשָּׂא מוֹאָב
כִּי בְּלֵיל שֻׁדַּד עָר מוֹאָב נִדְמָה
כִּי בְּלֵיל שֻׁדַּד קִיר־מוֹאָב נִדְמָה׃
(ב) עָלָה הַבַּיִת
וְדִיבֹן הַבָּמוֹת לְבֶכִי
עַל־נְבוֹ וְעַל מֵידְבָא מוֹאָב יְיֵלִיל
בְּכָל־רֹאשָׁיו קָרְחָה
כָּל־זָקָן גְּדוּעָה׃
(ג) בְּחוּצֹתָיו חָגְרוּ שָׂק
עַל גַּגּוֹתֶיהָ וּבִרְחֹבֹתֶיהָ כֻּלֹּה יְיֵלִיל
יֹרֵד בַּבֶּכִי׃

ותזעק

רש"י

טו (א) משא מואב. נתנבא ישעיה שיבא סנחרב על מואב ויגלם כמו שנאמר (לקמן ט"ז) בשלש שנים כשני שכיר ונקלה כבוד מואב: כי בליל שודד ער מואב נדמה. מואב כאלו ישן דומה ואין יכול להלחם ובליל אחר אשר שודד בו קיר מואב נדמה ת"י ואינון דמימין. ער וקיר שתי מדינות מואב הם: (ב) עלה הבית. עלה מואב הבית ואנשי דיבון על הבמות לבכי אלו בוכים בבית ואלו בוכים בראשי במותיהם: (ג) ירד בבכי. גונח ונוהם בבכי כמו (שופטים י"א) וירדתי על ההרים וכן (איכה ג') זכור עניי ומרודי:

על

באור

טו (א) משא מואב, אחרי אשר ניבא על פלשתים שהם הקרובים ביותר אל ארץ יהודה, ובכל עת אשר מלך על יהודה מלך נושע בה' היו הפלשתים נכנעים תחת ידם, נשא עתה משלו על מואב שהיו ימים רבים תחת ממשלת מלכי ישראל כנזכר במ"ב (א' א') ובכמה מקומות עוד, והמה היו שכנים לארץ סיחון ועוג, מעבר הירדן הארץ אשר לקחו בני ישראל בחרבם ובקשתם מיד האמורי, וישבו בה בני ראובן ובני גד כנודע, והנה לעת כזאת החזיקו בערי השבטים האלה בני מואב כנראה ממה שיבוא כאשר אבאר. אך מתי ולאיזה זמן מן הזמנים נתקיים היעוד הזה על מואב על זאת אתוכח בסוף פרשה ט"ז (אשר שם תכלית הנבואה הזאת) אחר אשר בארתי תוכן הפסוקים כפי עצמותם, כי אז נקל הוא להקורא להשקיף על כל הענינים הנגללי' יחד, ולהוציא כנגה משפט צדק. כי, כי הוא לאמת כאשר בארנו פעמים. בליל, כתב הרד"ק ז"ל ואמר בליל בסמיכות אולי חסר הנסמך (נ"ל הסומך), רוצה לומר בליל פלוני; או בא סמוך במקום מוכרת, ע"כ. וכן כתב הראב"ע. אבל יותר נראה דעת החכם געזעניוס שיובן בחסרון מלת אשר (ואליו ראוי לסמוך שם כמו שכתב הרד"ק במכלול) ושעורו כי בליל אשר שדד ער מואב נדמה כלומר נכרתה מיד. ער מואב, היא עיר מואב הנזכר' בספר תורת משה (במדבר כ"ב ל"ו) ועיר וער אחד המה והעד ברבוי ערים, והיא היתה על גבול ארנון בקצה גבול מואב כנאמר שם, ואמר שלא לבד שדד ער מואב שהיתה על ספר אבל גם קיר מואב שהיא קרית מלך (וכאשר דברתי מזה במקומות שונות בחבורי) גם היא שדדה. ויונתן תרגם ער מואב. לחית מואב, וכן תרגם אונקלוס ער מואב (במדבר כ"א כ"ח) בלחיית מואב וקיר מואב כרכא דמואב והוא מבצר מואב, ועד היום הזה יש במחוז הזה מקום ששמו כן (ועיין בדברי החכם געזעניוס כאן). והרד"ק אמר ואולי כי היא ערוער כי היא למואב, וכן תרגם ירושלמי מערוער אשר על שפת נחל ארנון (דברים ב' ל"ו ד' מ"ח) מלחית די על כיף נחלא דארנונא עכ"ל, ואנכי לא מצאתי כן לא בתרגום המיוחס ליונתן אף לא בתרגום הנודע לנו בשם הירושלמי כי הראשון תרגם בשני המקומות האלה ערוער בלי שנוי שם, והירושלמי לא תרגם כלום, וכן הוא בתרגום יונתן על יהושע (י"ג ט'), והנה גם ערוער היתה בקצה גבול מואב כנזכר שם. נדמה, הרד"ק והראב"ע פירשו ענין כריתה,

וגם

טו

(א) פערהאֶנגניס מואב'ס:
וואַהרליך! אין איינער נאַכט ווירד פערהעערט ער-
מואב — עס איזט דאַהין;
וואַהרליך! אין איינער נאַכט ווירד פערהעערט קיר-
מואב — עס איזט דאַהין.

(ב) מאַן וואַללט הינויף צום טעמפעל,
אונד דיבון צו דען אַלטאֶרען צום טהראֶנען אָפּפּער,
איבער נבו אונד איבער מידבאַ היילט מואב,
אויף אַללען הייפטערן גלאַטצע,
יעדער באַרט איזט אַבגעשניטטען,

(ג) אויף איהרען שטראַססען גירטען זיא אום דאַז טרויער-
קלייד,
אויף איהרען דאֶכערן אונד פלאֶטצען היילט אַללעס,
צערפליעסט אין טהראֶנען.

דא

וגם לפ"ז יהיה שרשו דום כי גם על הכריתה יורה השרש הזה כמ"ש הרד"ק בשרש דום, שכנה דומה נפשי (תהלי' צ"ד י"ז), כדמה בתוך הים (יחזקאל כ"ז ל"ב) משתתקת או כרותה, ע"כ, (ולא כמו שחשב החכם געזעניוס שהוא מנחי הלמ"ד ול"ל נדמתה), ויונתן תרגם מענין שתיקה ודממה (עיין רש"י). ואמר שדד בל"ז ונדמה בל"נ כי במאמר הראשון הקדים הפעל ונכלל בו כנוי סתמי (עס) כאשר זכרנו פעמים, אבל במאמר השני הקדי' השם לכן שמר המין, ולא כמו שחשב החכם הנ"ל שהכוונה על יושביה שא"כ מדוע ישנה טעמו במלת נדמה. (ב) הבית, בה"א הדעת יור' על בית מקדש, ושם יעלה מואב להתפלל אל אלהיהם (ראב"ע ורד"ק). ודיבון, דיבון נפלה בחלק גד ונקראה דיבון גד (במדבר ל"ב ל"ד ול"ג מ"ה), ויהושע חלק אותה לראובני (יהושע י"ג י"ז). הבמות, ששם היו מזבחותם כנודע. לבכי, להתחנן לפני אליליהם בבכי תמרורים ולהקריב קרבנות לרצותם וכמו שתרגם הרב. על נבו, היא נחלק ראובן (במדבר ל"ב ל"ח), גם מכינו הר ששמו כן (דברים ל"ד א'), אף הוא שם אליל, כרע בל קרס נבו (להלן מ"ו א'), ואין להכריע איזה שם היה קודם בלשון, אם שם העיר או שם ההר או שם האליל. מידבא, גם זה נזכר בתורה (במדבר כ"א ל') וביהושע (י"ג ט' וט"ז) בנחלת בני ראובן. בכל ראשיו קרחה, כן היה מדרכי העמים לקרוח קרחה על המת ובעת צרה (דברים י"ד א'). כל זקן גדועה, ובירמיה (מ"ח ל"ז) נאמר גרועה ברי"ש, ויש ספרים שגורסים גם פה ברי"ש, ונראה שכן גם היתה נוסחת רש"י שהרי אמר לעיל (י' ל"ג) על ורמי הקומה גדועים, וז"ל: אין לשון גדוע נופל אלא על אילנות ודבר קשה, ע"כ. והרד"ק בשרשים שרש גדע לא הביא הפסוק הזה ובשרש גרע נרשם רק הפסוק בירמיה, ובקאנקארדאנץ נשמט ולא נזכר הכתוב הזה כלל לא בגדע ולא בגרע. ומדברי הרד"ק כאן שכתב שהוא לשון גנאי אין להכריע, כי הן המה הדברים בעצמם שכתב ג"כ בירמיה על גרועה, ואין בידי להוציא האמת לאמתו, אולם תהיה הקריאה איך שתהיה, הנה גדועה הוא שם כמו שכתב הראב"ע על משקל אכולה וני"ת בכל מושך אחר עמו כמ"ש מאל אביך (בראשית מ"ט כ"ה) עכ"ל, ובן תרגם יונתן: ובכל דקן גלוח, וא"כ אין אנו צריכים לאמר שבא פה זקן בלשון נקבה, אך שבירמיה (שם) גרועה בודאי תואר הוא, כי שם נאמר כל ראש קרחה וכל זקן גרועה, וכן תרגם יונתן שם, אם לא נאמר שנשמר בי"ת השמוש שם. (ג) בחוצותיו, של מואב וכן גגותיה וכן נאמר בירמי' (שם ל"ח) על כל גגות מואב, ובא פעם בלשון זכר ופעם נקבה ביחיד וגם ברבים כפי המכוון, אם על העם או על הארץ, אם על האומה בכללה או על כל פרטי ופרטי. גגותיה, הגגות בארצות המזרח המה שטוחים ועולים עליהם להביט למרחוק כנודע. ירד בבכי, הרד"ק פירש כאלו כל גופו יורד ונתך בבכי, וכן עיני עיני יורדה מים (איכה א' ט"ז) והוא על דרך הפלגה. ואמר עוד כי לדעת יונתן שתרגם מלוחין ובכן, יהיה זה מענין אריד בשיחי ואהימה (תהלים נ"ה ג') ואע"פ שאינו משרשו, ע"כ, כי אריד הוא מנחי העי"ן ושרשו רוד. אולם בפירושו לספר שופטים (י"א ל"ז) על וירדתי על ההרים, אמר

וי"ם

(ד) וַתִּזְעַק חֶשְׁבּוֹן וְאֶלְעָלֵה
עַד־יַהַץ נִשְׁמַע קוֹלָם
עַל־כֵּן חֲלֻצֵי מוֹאָב יָרִיעוּ
נַפְשׁוֹ יָרְעָה לּוֹ׃
(ה) לִבִּי לְמוֹאָב יִזְעָק
בְּרִיחֶהָ עַד־צֹעַר
עֶגְלַת שְׁלִשִׁיָּה
כִּי מַעֲלֵה הַלּוּחִית
בִּבְכִי יַעֲלֶה־בּוֹ
כִּי דֶּרֶךְ חֹרֹנַיִם
זַעֲקַת־שֶׁבֶר יְעֹעֵרוּ׃

כי

(ד) על כן חלוצי מואב יריעו. על אשר מזויני מואב יריעו לקראת המלחמה ונפשו של מואב ירעה לו מתרועעת כאבל על עצמו: (ה) לבי למואב יזעק. נביאי ישראל אינם כנביאי אומות העולם בלעם היה מבקש לעקור את ישראל על לא דבר ונביאי ישראל מתאוננים על פורענות הבאה על האומות: בריחיה עד צוער. על כל חוזקה של מואב יזעק לבי עד צוער שהיא עגלה שלישיה עיקר חוזק שלהם בעגלה שהיא שלישית לבטן. ל"א שלישיה גברתנית. ויונתן תירגם בריחיה כמו בורחיה הבורחים וברחו מהם להמלט עד צוער כמו שעשה לוט אביהם שברח לצוער: מעלה הלוחית. מקום מעלות הר ששמו מעלה הלוחות וכן מורד (ירמיה י"ח): חורנים. יבכו הבורחים דרך שם ובכל המקומות האלה ממואב הם: יעוערו. יצעקו ול' ארמי הוא שת"י לא ידרוך הדורך הידד לא יעוערון בקלהון:

מי

באור

וי"ם מענין אריך בשיפי, וירד ויריד בענין אחד ורבים כמוהו עכ"ל. (ד) חשבון, עיר ידועה שהיתה לישראל מעבר לירדן ועתה ירושה למואב, וכפי הנראה מן ירמיה (מ"ח ב') היתה עוד בעת ההיא עיר גדולה שהרי אמר אין עוד תהלת מואב בחשבון. ואלעלה, היא אלעלא הנזכרת בתורה ויהושע כמה פעמים אצל חשבון, כי היתה סמוך לה וכן ספרו לנו בעלי המסעות. עד יהץ, הוא יהצה הנזכר בתורה (רד"ק) והעיר הזאת היתה גבול האמורי לצד המדבר שהרי סיחון יצא לקראת ישראל יהצה. ואמר שהקול נשמע מן חשבון ואלעלא שהיו באמצע המדינה, בדרך עיר המלוכה עד קצה הגבול. והנה מדברי תורה אין להוכיח שהיו לעיר הזאת שני שמות כי הה"א יהצה (במדבר כ"א כ"ג ודברים ב' ל"ב) היא אך במקום למ"ד בתחלתה, כי הנגינה מלעיל, וכן תרגם אונקלוס ליהץ, רק הראיה היא מן יהושע (י"ג י"ח) ששם נאמר ויהצה, אולם גם שם הנגינה מלעיל, וא"כ הה"א רק לנוספת תחשב. על כן, כי מקול היללה הזה ימס לבב אנשי חיל. יריעו, תרועה נאמר גם על קול ענות גבורה גם על ענות חלושה. נפשו, של כל אחד מהחלוצים ירעה לו, והוא מענין ולמה ירע לבבך (ש"א א' ח') כן כתב החכם געזעניוס, ועל דרך שאמר ירמיה (מ"ח מ"א) והיה לב גבורי מואב ביום ההוא כלב אשה מצרה, והרד"ק אמר כי ירעה מענין תרועה אף שאינו משרשו, ולו פירש על עצמו כי נפשו עליו תאבל, והרב המתרגם העתיק: „זיין הַדעי", כי האלילים המה לעם כנפש לגוף, וכבר מצאנו שנקראו גדולי העם בשם כבודו, וכבודו מתי רעב (לעיל ה' י"ג) והוא עומד שם לעמת המונו, ע"ש, וגם הנפש נקראת כבוד, כמ"ש הרד"ק בשרשים, ואמר ונקראת הנשמה העליונה כבוד בעבור שהיא כבוד הגוף ויקרו, למען יזמרך כבוד (תהלים ל' י"ג) והביא עוד איזה פסוקים לענין הזה ע"ש. (ה) לבי למואב, הנכון כדעת רש"י ויתר המפרשים שהם דברי הנביא. והראב"ע כתב על נפשו ירעה לו, וז"ל: והנכון שכל

אחד

(ד) דא שרייעט חשבון אונד אלעלה,
ביז יַהַץ ווירד פערנאָממען איהרע שטיממע,
דאַראָב דיא געריסטעטען מואב'ס קריישען,
זיין אַדעל קריישט אָב איהם.

(ה) אויך מיין הערץ איבער מואב אֶכצט,
זיינע אויסגעצייכנעטען פליכטען נאָך צוער,
דאז פעטטגעמאָסטעטע קאלב.
וועה דען שטייג נאַך לוחית
אונטער וויינען מאַן בעשטייגט,
ווען אויף דעם וועגע געגן חורנים
געשרייא דער פערצווייפלונג מאַן דאָ לויט ערהעבט.
דען

אחד יזעק ויאמ' לבי למואב בעבור מואב, עד כאן. אולם מלבד שהפירוש הזה רחוק בעצמו, הנה הרחיקהו רעהו בירמיה (מ"ח ל"א) על כן על מואב איליל וגו' כי כל משכיל למראה עיניו ישפוט, כי כל הפרשה בירמיה שמה ליסודות מליצותיה דברי ישעיה כאן, ואם ירמי' אשר ברוחו הנכאה ובמר נפשו כמעט רק בגדי נקם ילבש ואף על מואב קרא: ואחור מונע חרבו מדם (שם פסוק י'), אם גם רחמיו נכמרו בשמעו את קול יללת מואב, אף כי הנביא ישעי' אשר כמעט רגע שקטה סערת נפשו והיה עלול יותר להתפעלו' האמל' והחנינה מירמיה. בריחה, רבו כמו רבו פירושי מלת בריחה, יונתן רש"י ורד"ק פתרו כמו בורחיה, כלו' שבורחיה של מואב נסו עד צוער, והראב"ע כתב וז"ל: בריחיה בריחי המדינה צועקים, בענין זעקי עיר, או בריחיה הובאו אל מצרים כי משם בא סנחרב, או הוא צוער של סדום, עכ"ל. ולא ידעתי אן מצא בארץ מצרים עיר ששמה צוער? — האם נאמר שנחלף לו צוען בצוער; אולם באשר שבירמיה (שם פסוק ל"ד) נאמר נתנו קולם מצער וגו' יראה כי מן הנסים ידבר וכדעת רש"י. ויש מחכמי העמים שפתרו בריחה הגדולים והחשובים, ויש לדעתי סמך לדבריהם, מן לויתן נחש ברח (לקמן כ"ז א') שאמר הרד"ק בשרשים שהוא משל למלכים התקיפים, וכן כתב שם הראב"ע וז"ל והנכון בעיני ר"מ הכהן שהוא רמז מבחר כל גבורי חיל נגיד ושר, וא"כ נוכל לפרש המלה בהיפך בריח כמו בחיר. עוד יש לבאר כפי דעת החכמים האלה, כי בריחה כאן הוא מלשון ארמית, כי תרגם של ודם עתודים אשתה (תהלים נ' י"ג) ודמא דברחי וכו' (ועיין ערוך ערך ברחא), וידוע הוא כי אבירי העם נקראו עתודים. אולם אחרי שגם לדעת יונתן והנמשכים אחריו צריכין אנחנו לאמר שהמלה זרה בתנועותיה, לכן לא מוזר הוא בעיני, אם נאמר שנחלף גם הפ"א בבי"ת וצ"ל פרחיה, והוא כנוי לאנשים הצעירים לימים כמ"ש הרד"ק בשרשים שרש פרח עיין שם. והנה שמתי לפניך קורא הנעים פירושים שונים, ועליך לקרב ולרחק כטוב בעיניך. והרב המתרגם בחר בהיפך בריחה עם בחירה כאשר בארנו, אך שהרכיב גם הוראת יונתן ויתר המפרשים שהוא כמו בורחיה, באמרו שיתכן שגם הנביא כוון על שתי הכוונות יחד. **עגלת שלשיה**, רוב המפרשים והמעתיקים נטו לדעת רש"י שהוא תאר על החזק והאומן, אך שיש פתרו על צוער (ויראה לי כי בעבור זאת באר הראב"ע צוער על מצרים כמ"ש לפני זה, לפי שמצינו שמצרים נמשל לעגל שנאמר עגלה יפה פיה מצרים ירמי' מ"ו כ'); וי"מ על מואב, וזה נראה יותר, כי בירמי' (מ"ח ל"ד) נאמר עד חרנים עגלת שלשיה; אולם כל משכיל יבין שאין טעם כלל לקריאה הזאת במקום הזה, ואולי יש לפרש שהמה נסו עד צוער בחפזון ובלתי סדר כעגל החזק אשר מפזז ומרקד כענין וירקידם כמו עגל (תהלים כ"ט ו') ותחסר כ"ף הדמיון, כי שעורו כעגלת, אולם יותר נכון בעיני בדעת האומרים שהוא שם פרטי לעיר, וכן העתיק ידידי הרב הגדול מוהר"ר שלמה זאלם אב"ד דגליל עולבאגען בירמיה שם. יעוערו, עיין רש"י, והראב"ע אמר שהטעם כמו יעוררו והמלה זרה ע"כ, והרד"ק כתב שהוא כמו יעירו והטעם אחד במובנו.

(ו) כִּי־מֵי נִמְרִים מְשַׁמּוֹת יִהְיוּ
כִּי־יָבֵשׁ חָצִיר כָּלָה דֶשֶׁא
יֶרֶק לֹא הָיָה׃
(ז) עַל־כֵּן יִתְרָה עָשָׂה
וּפְקֻדָּתָם עַל נַחַל הָעֲרָבִים
יִשָּׂאוּם׃
(ח) כִּי־הִקִּיפָה הַזְּעָקָה
אֶת־גְּבוּל מוֹאָב
עַד־אֶגְלַיִם יִלְלָתָהּ
וּבְאֵר אֵילִים יִלְלָתָהּ׃
(ט) כִּי מֵי דִימוֹן מָלְאוּ דָם
כִּי־אָשִׁית עַל־דִּימוֹן נוֹסָפוֹת
לִפְלֵיטַת מוֹאָב אַרְיֵה
וְלִשְׁאֵרִית אֲדָמָה׃

שלחו

(ו) מי נמרים. נהר של אותו מקום: משמות יהיו. מדם חללים המתערב ונופל בהם: כי יבש חציר וגו' כלומר גבוריהם ומלכיהם ושליטיהם ולפי ששבחה של ארץ מואב הוא מרע' הטוב שבה כמו ששנינו אלים ממואב לפיכך משל את פורענות' בחורבן מרעה שלה: (ז) על כן יתרה עשה. על אשר יתרה עשה תבא עליו הפורענות הזה שהיו כפויי טובה שהרי בכמ' מקומות עמד אברה' ללוט בצאתו מחרן ובלכתו למצרים ובזכותו שולח מתוך ההפכה ונלחם עליו עם אמרפל וחביריו והיה להם לגמול טובה לזרעו והם היו מונים אותם בשהגלה סנחרב לראובני ולגדי והיו ישראל בוכים ומתאוננים והיו אומרים להם על מה אתם מתאוננ' והלא לבית אביכם אתם הולכים אברהם אביכם לא מעבר הנהר בא וזהו שנאמר (צפניה ב') שמעתי חרפת מואב וגדופי בני עמון ועוד שסייעו סנחרב שלש שנים שצר על שומרון הוא שנאמ' (לקמן ט"ז) בשלש שני' כשני שכיר ונקל' כל כבוד מואב: ופקדתם. ת"י ותקומיהון דעל ימא מערבא יתנסיב והוא ל' מינוי כמו (במדבר ד') ופקודת אלעזר בן אהרן הכהן כלומר ארצם שפקדתם עליה תלקח מהם: על נחל הערבים ישאום. יקחו האויבים אותם את הגבולין. ועוד יש לפרש ופקדתם שאביא עליהם זה תהיה על נחל הערבים ישאום האויבים יגלו אותם אל ארץ בבל שהוא נחל ערבים שנ' (תהלים קל"ז) על ערבים בתוכה תלינו כנורותינו: (ח) אגלים ובאר אלי'. מקומות הם בגבול מואב: יללתה. של מואב: באר אלים. כמו ולבאר אלים: (ט) מי דימון. שם הנהר: מלאו דם. בשם הנהר: כי אשית על דימון נוספות. דם שמו ודם חללים אוסיף למלאתו והוא ל' ספו שנה על שנה (לקמן כ"ט) ספות הרוה (דברים כ"ט). וי"ת נוספות כנישת משריין מחנות הנאספות יחד: לפליטת מואב אריה. פליטה שישאיר סנחרב יבא נבוכדנצר בעתו וישחיתה והוא נקרא אריה כענין שנאמר (ירמיה ד') עלה אריה מסובכו: ולשארית. ישראל: אדמה. אדמתכם:

באור

(ו) כי מי נמרים, נחל בארץ מואב, ומצינו גם עיר שם שנקראת נמרה גם בית נמרה, (במדבר ל"ב ג' ול"ו). משמות, אין משמות תאר למים שהרי מים תמיד זכרים, אך הענין שמקום המים ידמה לשממות והוא שם כולל לכל החרבות, וכן נאמר בירמיה (מ"ח ל"ד) כי גם מי נמרים למשמות יהיו, והכוונה כי האויבים יסתימו כל מעין מים, וכמו שמצינו אצל מלחמת יורם ויהושפט עם מואב (מ"ב ג' כ"ה), ועי"ז יבש חציר, כן השכיל הרב לתרגם. ירק לא היה, עבר במקום בינוני כחביריו; גם יתכן שיובן בחסרון כ"ף

הדמיון

(ו) דען דיא וואַססער נמרים'ס — פֿערטראָקנעט וועררען זיא,
זאָ פֿערדאָררט דאַז גראַז, פֿערוועלקט דאַז קרויט,
גרינעס גיבט'ס ניכֿט מעהר·
(ז) דאַרום רעסט דען מאַן ערהאַלטען,
אונד איהר פֿערשטעקטעס גוט,
צום באַך דער וויסטע טראַגען זיא עס הין;
(ח) דען עס אומגבט דאַז געשרייא
דיא גראֶנצע מואב'ס,
ביז אגלים איזט איהר געהייל,
ביז באר אלים איהר געהייל.
(ט) דען דיא וואַססער דימו'ס זינד פֿאָלל בלוט;
דעננאָך בריננ' איך איבער דימון מעהרערעס,
איבער דיא ענטראָננענען מואב'ס איינען לאֶווען,
אונד איבער דיא איברינגעבליעבענען — ערדע.

זענדעט

הדמיון ושעורו וירק כלא היה· (ז) על כן וגו'· ענין הכתוב כפי דעת הרב המתרגם כן הוא: יען כי יבש כל חציר, לכן יקחו אותם המעטים אשר נשארו עוד בארץ מואב את יתר רכושם (אשר עשה (מואב), כלומר אשר המליטו מיד האויב ופקודתם אשר הטמינו מפני השוסים, וישאום על נחל הערבים, כמו אל נחל הערבים, כי גדול הרעב בארצם· ונחל הערבים לדעת הרב הוא אחד עם נחל הערבה (עמוס ו' י"ד) כמו נמרה ומי נמרים דלעיל לדעת הראב"ע, וכן אמר הרד"ק על נמרים: שם נהר או מקום, ובירמי' כתב רק שם מקום; והנה על נחל הערבה אמר הרד"ק שהוא כמו ים הערבה, כמו שאמר בירבעם בן יואש שהשיב גבול ישראל מלבוא חמת עד ים הערבה (מ"ב י"ד כ"ה), ע"כ· ונחל או ים הערבה הוא נחל קדרון אשר יעבור מירושלים על פני המדבר וישפוך מימיו אל ים המלח (דאַז טאָדטע מעער), (עיין בספר המלים להחכם געזעניוס ערך ערבה וקדרון), ואמר הכתוב שיעזוב מואב מושבו אל נהר נמרים שהיה מאז נאות דשא ומרעה טוב ויסתירו את עצמם בנחל הערבה בארץ מדבר· (ח) עד אגלים, אמר החכם געזעניוס שאולי הוא עין עגלים הנזכרת ביחזקאל (מ"ז י')· ועל באר אלים הביא דעת חכם אחד שהוא המקום אשר שם שרו בני ישראל את השירה עלי באר (במדבר כ"א י"ז), ונקרא באר אלים מענין אילי הארץ כאמור שם באר חפרוה שרים וגו', וזה מסכים למה שתרגם הרב נחל הערבים „באַך דער וויסטע", כי גם עין עגלים היא בארץ שממה, ורק בחזיון הנביא נהפכה ארץ ציה למבועי מים כנראה שם· (ט) מי דימון, שם נהר בארץ מואב (רד"ק) וי"מ שהיא דיבון הנזכרת בתורה (במדבר ל"ב ג') ולעיל (פסוק ב') שהיתה עיר בחלק גד, ויהיה זה כמו מי נמרים דלעיל, וכן נאמר בירמי' (מ"ח י"ח) ישבי בצמא יושבת בת דיבון, הרי שהיתה בתחלה בארץ נחלי מים, ואמר החכם געזעניוס כי בכוונה הוחלפה הבי"ת במ"ם בעבור לשון נופל על לשון דימון ודם וכמ"ש רש"י ע"ש, אולם גם דימונה (יהושע ט"ו כ"ב) נראה שהיא בעצמה דיבון הנזכרת בנחמיה (י"א כ"ה) כי שתיהן הוזכרו בחלק יהודה אצל קבצאל· נוספות, עיין רש"י· ויתר המפרשים פתרו רעות נוספות, וכפי תרגום יונתן (עיין רש"י) יהיה נוספות כמו אסיפות, כי יסף ואסף אחים המה· לפליטת מואב, יובן בחסרון פעל מה, אשלח אריה או אביא אריה, כי הפעל אשית לא יוצדק היטיב על אריה, וכן אמר הרד"ק יביא עליהם אריה· ואריה לדעת הראב"ע כנוי לסנחרב ולדעת רש"י נבוכדנצר (ועיין מה שכתבנו בסוף פרשה הבאה)· ולשארית ארמה, אדמת מואב לדעת רוב המעתיקים, ויש מחכמי העמים שאמרו ידם לשנות התנועות וקראו אַדְמָה שהיא מן הערים אשר הפך ה' באפו, וקרא המליץ למואב כן ע"ד כסדום היינו, ובפרט כי מואב היה מושבו בככר אצל ים המלח כידוע, ולדעת הרב המתרג' יהיה אדמה כנוי לקבר כמו עפרי ואולי נחלף הנו"ן במ"ם וצ"ל אדנה, כי אדני השדה הוא בארמית שם חיה ידועה, או פראי אדם אשר גם המה ישחיתו (עיין בערוך ערך אדן בהערת ידידי מהרמ"ל שם), והנה חיחיד ממנו לא מצינו בדחז"ל ולכן נאמר שהוא אדמה, כמו נמלה נמלים ורבים כמוהו, ושעורו ושאריתו אדמה, ויהיה זה עומד מול אריה·

טז

(א) שִׁלְחוּ־כַר מוֹשֵׁל־אֶרֶץ
מִסֶּלַע מִדְבָּרָה
אֶל־הַר בַּת־צִיּוֹן׃
(ב) וְהָיָה כְעוֹף־נוֹדֵד
קֵן מְשֻׁלָּח
תִּהְיֶינָה בְּנוֹת מוֹאָב
מַעְבָּרֹת לְאַרְנוֹן׃
(ג) הָבִיאוּ עֵצָה עֲשׂוּ פְלִילָה
שִׁיתִי כַלַּיִל צִלֵּךְ
בְּתוֹךְ צָהֳרָיִם
סַתְּרִי נִדָּחִים
נֹדֵד אַל־תְּגַלִּי׃
(ד) יָגוּרוּ בָךְ נִדָּחַי מוֹאָב
הֱוִי־סֵתֶר לָמוֹ מִפְּנֵי שׁוֹדֵד
כִּי־אָפֵס הַמֵּץ
כָּלָה שֹׁד
תַּמּוּ רֹמֵס מִן־הָאָרֶץ׃

הביאי קרי. עשי קרי.

רש"י

טז (א) שלחו כר מושל ארץ. אל תתגאו בגאותכם הלא ידעתם שמושל ארץ שלכם מישע מלך מואב היה נוקד (במלכי' ב' ג') והשיב למלך ישראל מאה אלף כרים שלחו אותו כר המושל שלכם מסלע מדברה אל הר בת ציון: (ב) כעוף נודד. מקינו: וקן משולח. כאפרוחים נשולחים מקינם שהולכים ומטלטלין כן תהיינה בנות מואב למעברות ארנון: (ג) עשו פלילה. הוא לשון ויכוח משפט לבחור לך את הטוב כמו (איוב ל"ד) משפט נבחר' לנו: שיתי כליל צלך. שיתי לך צל בצהרים שיחשיך כלילה לי להסתר בו מפני אויבך: סתרי נדחים. אם יברחו עוד נדחי עמי דרך עליכם בימי נבוכדנצר אל תסגירו' אלא תסתירום: (ד) יגורו בך נדחי. בני ישראל הבורחי': הוי סתר למו. כי גם את תדעי נפש הנודדים מה היא צרתם: (ה) אפס המץ. המץ שלך ובשרך וכבודך שהיה לך על ידי לחוץ ועקיך שאת נזוללת מהם חלב ומחאה: כלה שוד. לשון שדים המספיקין חלב כמו (לקמן ס') ושד מלכים תינקי: תמו רומס. הנבמות שלך הרומסו' בארץ:

באור

טז (א) שלחו כר, לפי שמלך מואב השיב מלפנים למלך ישראל מאה אלף כרים (מ"ב ג' ד'), אמר שעתה יתנו המס הזה למלך יהודה שהוא מושל הארץ, וכוון על חזקיה אשר משל ממשל רב, ויהיה כר שם הקיבוץ כמו צאן, והוא נסמך אל מושל הארץ, כלומר הכרים הראוים למושל הארץ תשלחו אל הר ציון. ויתכן שיהיה כר הנפרד ויובן בחסרון למ"ד שלחו כר למושל ארץ, וכן תרגם הרב. מסלע מדברה, עיר מערי מואב (רד"ק), וחכמי העמים אמרו שהיא עיר בממלכת אדום (עיין מ"ב י"ד ז') והיתה עתה ביד מואב כאשר ירשו גם נחלת בני ראובן וגד. (ב) והיה, נמשך לפסוק הקודם, כלומר הנה אין לאחר מלרצות פני מושל ארץ, כי עוד מעט ותתחננה בנות מואב על נפשן ליושבי יהודה כאשר יבאר. בעוף נודד, הרב תרגם כדעת יונתן שעוף נודד וקן משלח הוא מאמר אחד, כלומר בעוף שנודד משלח מקנו. — והנה באתי לך שני הפסוקים האלה כפי דעת

טז

(א) זענדעט לעממער דעם בעהערשער דעס לאַנדעס
פֿאָן סלע דורך דיא וויסטע
צום בערגע דער טאָכטער ציון'ס ;

(ב) דען זאָ וויא איררענדעס געפֿיעדער,
פֿאָם נעסטע פֿערשייכט,
ווערדען זיין דיא טאָכטער מואב'ס
אַן דען פֿורטהען דעס ארנון.

(ג) נון שאַפֿפֿע ראַטה, פֿאַססע ענטשלוס,
פֿערברייטע וויא דיא נאַכט דיינען שאַטטען
צור האָהען מיטטאַגסצייט,
פֿערבירג דיא פֿערטריעבענען,
דען פֿליכטלינג ענטדעקקע ניכט.

(ד) לאַס ווילען בייא דיר מיינע פֿערטריעבענען, אָ מואב!
זייא שירם איהנען פֿאָר דעם פֿערוויסטער,
דען איינסט האָרט אויף דיא ערפרעססונג,
עס ענדעט דיא פֿערוויסטונג,
עס שווינדען אינטערדריקקער אויס דעם לאַנדע.

אונד

המפרשים ותרגום הרב נ"י; אולם כל אחד מלהליג לפניך קורא הנעים את אשר שערתי אני בנפשי בפירושם, ועליך לבקר לקרב ולרחק כטוב בעיניך. והנ' לדעתי לא יהי' סלע מדברה שם עיר כאשר חשבו המפרשי', אך הוא סלע ממש, הכוונה על צורי מדבר אשר שם נסו פליטי מואב להחבא, וכמו שאמר ירמי' (מ"ח כ"ח) עזבו ערים ושכנו בסלע ישבי מואב, ואמר הנביא בדרך התול, עתה הלא תשלח מנחה הכרים מארץ ציה ושממה לחלו' את פני מלך יהודה כי יסתיר נדחיך, ולבקש מעם יהודה הביאי עצה וגו', והפסוק ב' הוא מאמ' מוסגר ועוד התול יהתל בהם אמר בודאי לעת כזאת אם עתה כעוף נודד יש לאל ידכם להביא שי למורא, אך יראה לי כדעת הרד"ק שהם שני מאמרים, והיה (מואב) כעוף נודד כלומר כצפור נודדת מן קנה ותעזוב את אפרוחיה, ובנות מואב תהיינה כקן משולח כאפרוחים אשר הושלכו מקנם, והוא כמו כנשר יעיר קנו (דברים ל"ב י"א) שפי' הרד"ק אפרוחי קנו (שרשים שרש קנן), וא"כ המשל הזה דומה ממש לדברי ירמי' בפסוק שהבאנו, כי שם נאמר והיו כיונה תקנן בעברי פי פחת, ות"י והוו כיונא דשבקא פום שובכא ונתתא ושריא בארעית גובא, ויתורגם: אָ סיקע דהך דען וֶעמערטריבוט ח. ז. וו. יעטצט דאַ עס (מואב) איזט וויא איין היכפֿלאַטטערנדער פֿאָגעל אונד וויא פֿערטייבטע ברוטה זינד ח. ז. וו. (ג) הביאו, הנכון כדעת חכמי העמים שהמה דברי נדחי מואב אשר עזר יבקשו מעם יהודה, וכפי דרכי בפסוקים הקודמים נמשך זה על שלחו כר ונחסר מלת לאמר ועניינו שלחו כר וגו' לאמר הביאו עצה וגו' כאשר בארנו. והנה הכתיב הביאו, עשו, והקרי הביאי, עשי, ואמר הרד"ק כי אחד המה במובנם, כי אם בא בל"ז הכוונה על פרטי העם, ואם בא בל"נ הכוונה על הכנסיה. פלילה. הוא משפט השכל הנארץ אחרי השתכלות בעלות (עיין רש"י), וי"ת הביאו עצה אתמליכו מלך, ועשו פלילה עבידו עצה. שיתי כליל צלך, שלא ימצאו אותנו הרודפים אחרינו, ויש בו מענין מחסה מזרב ושמש, אם נהי' עיפים ויגעים מטורח הדרך. נודד, כמו שאמר והיה כעוף נודדי (ד) נדחי מואב, לדעתי יובן זה בחסרון הנסמך, ושעורו נדחי נדחי מואב, והוא ליתר באור, כמו להם לבני ישראל ורבים ככה כידוע, וזה מסכים עם "מלב הנגינה כאשר יבין הקורא. כי אפס המץ, הרב המתרגם הלך בעקבות הרד"ק והראב"ע ויתר המפרשים, כי מץ ענינו אשר ימצה חלב הארץ, ושד כמו שודד, ורומס הוא אשר ירמס עמים בארפו, ויובן בחסרון מלת עד, כלומר היה סתר למו עד כי אפס המץ. ויותר יראה בטעם המלות (אך לא בטעם הענין) כפירוש רש"י ע"ש, ומץ הוא כמו כמוץ יסער מגרן (הושע י"ג ג'), והוא התבן הדק כמ"ש הרד"ק, ושד הוא מענין שדים כלומר חלב הצאן ובקר, ורומס על הארץ המה הבהמות, והתחנן מואב (שהיו אנשי מקנה כאשר אמרנו) יגידו בך נדחי מואב אחר שתהיה סתר למו מפני שודד כלומר אף אחר שיעבור הזעם ויעזוב השודד את הארץ, עוד המה יחסו בצלך, כי אין להם לשוב אל ארצם, כי אפס המץ, גם תבן

(ה) וְהוּכַן בַּחֶסֶד כִּסֵּא
וְיָשַׁב עָלָיו בֶּאֱמֶת בְּאֹהֶל דָּוִד
שֹׁפֵט וְדֹרֵשׁ מִשְׁפָּט
וּמְהִר צֶדֶק:
(ו) שָׁמַעְנוּ גְאוֹן־מוֹאָב
גֵּא מְאֹד
גַּאֲוָתוֹ וּגְאוֹנוֹ וְעֶבְרָתוֹ
לֹא־כֵן בַּדָּיו:
(ז) לָכֵן יְיֵלִיל מוֹאָב לְמוֹאָב
כֻּלֹּה יְיֵלִיל
לַאֲשִׁישֵׁי קִיר־חֲרֶשֶׂת תֶּהְגּוּ
אַךְ־נְכָאִים:
(ח) כִּי שַׁדְמוֹת חֶשְׁבּוֹן אֻמְלַל
גֶּפֶן שִׂבְמָה
בַּעֲלֵי גוֹיִם הָלְמוּ שְׂרוּקֶּיהָ
עַד־יַעְזֵר נָגָעוּ תָּעוּ מִדְבָּר
שְׁלֻחוֹתֶיהָ נִטְּשׁוּ עָבְרוּ יָם:

דגש ח"ש

(ה) והוכן בחסד כסא. בשביל עליך הדבר הזה אז יכון כסא דוד ויגדל שבאותו הפרק יפול סנחריב ע"י חזקיהו ויהיה נכון כסאו בחסד שיעשה כמו שמצינו שהיה גומל חסד שנאמר בדברי הימים (ב' ל') כי חזקיהו מלך יהודה הרים לקהל אלף פרים ושבעת אלפי צאן: וישב עליו וגו' שופט ודורש משפט ומהיר צדק. ת"י ועביד קשוט: (ו) גא מאוד. נתגאה מאד: גאותו וגאונו. שלא כדין הוא כי עיק' גידול בניו ע"י ממזרות וניאוף הבנות מאביהן: ועברתו. עיבורו והריון שלו. ד"א עברתו חמתו שאמר לישראל: לא כן. גבוריו עשו שהיו כפויי טובה: (ז) ייליל מואב למואב. על מואב: לאשישי קיר חרשת. על חומת קיר חרשת אשישי כמו (ירמיה מ') נפלו אשיותיה: תהגו אך נכאים. שברים: תהגו. תקוננו: (ח) שדמות. שדות תבואה: גפן שבמה. יש ללמד שחשבון היתה מקום שדות ושבמה מקום כרמים ואם תאמר כל אלה ערי עבר הירדן הם וישראל לקחום מיד סיחון ואימתי חזרו ליד מואב כשהגלה סנחריב לראובני ולגדי באו המואבים הסמוכים להם וישבו בהם: אומלל. חרב: שרוקיה. נטיעות שורק שלה: עד יעזר נגעו. שדמות הגפן ושורק הנזכרים כאן אינם אלא משל והם מחנות וסיעות ושלטונים וכת"י: עד יעזר נגעו. הלכו בגולה: תעו מדבר. למדבר: שלוחותיה. זמורותיה והם משל גליותיה: נטשו.

על

באור

הדק כלה שד וגו', וכענין שאמר ישב אביר כלה דשא (לעיל ט"ו ו'). (ה) **והוכן**, לדעת חכמי העמים שזכרנו, גם הפסוק הזה הוא מדברי מואב, אשר עתה בפיהם יחנפו למלך יהודה, ויברכוהו בשפת חלקות למען פתוהו בלשונם. ולדעתי המה דברי הנביא, כי יאמר כי המלך לא ישמע אליכם ולא ירחם אתכם, כי כסאו הוכן בצדק ובאהל דוד ישב באמת שופט ודורש משפט לעשות צדק משפט ומישרים, לתת לאיש כפרי מעלליו על פי היושר וחק הגמול, ולזה לא ישמעו לקולכם גם אם תרבו תפלה, כי שמענו גאון מואב וגו', ולפ"ז יתורגם: **דאָך יענער טהראָן (פאָן יהודה) איזט בעפעסטיגט דורך גערעכטיגקייט א. ז. וו. ומהר צדק**, תאר השם מגזרת מהרה (הראב"ע). (ו) **שמענו**, שמענו דברי גאון מואב בימים שעברו וכמו שנאמר בירמיה (מ"ח כ"ז) ואם לא השחוק היה לך ישראל, ובצפניה (ב' ח') שמעתי חרפת מואב וגו' אשר חרפו את עמי וגו'. **גא מאד**, חסר ה"א למ"ד הפעל, ור"ל גאה מאד (רד"ק וראב"ע). **לא כן בדיו**, הרב תרגם כדעת י"מ שהביא הראב"ע שעניינו מחשבותיו, כי כמו שנאמר ס ע י ף על ענפי העץ וגם על המחשבה וכמ"ש הרד"ק בשרש

(ה) אינר בעפעסטיגט ווירד דורך הולד דער טהראָן;
דאַ זיטצט דאַרויף מיט טרייע אים צעלטע דוד'ס
איין ריכטער אונד פאָרשער נאַך רעכט
אונד בעפאֶרדערער דער גערעכטיגקייט.

(ו) וויר האֶרטען (דמאַהלס)[1] דען האָכמוטה מואב'ס,
עס שטאָלצירטע זעהר —
זיינען האָפפאַרט, זיינען האָכמוטה אונד זיינען איבער-
מוטה,
דיא אונרעכטליכקייט זיינער געזינגונגען.

(ז) דאַרום היילע מואב איבער מואב,
אַללעס היילע —
אָב דען העלדען קיר חרשת'ס זייפצעט
דיא נון ניעדערגעשלאַגענען!

(ח) דען דאַז געפילרע חשבון'ס איזט פערוועלקט,
דער וויינשטאָק שבמה'ס —
דיא הערשער דער פאֶלקער שלוגען אַב זיינע רעבען,
ביז יעזר רייכטען זיא, פערלאָרען זיך אין דיא וויסטע,
זיינע ראַנקען בריטעטען זיך אוים — גינגען איבער דאַז
מעער.

דאַ

[1]) מאם וויר טוטן בייא מואב זאגטען פאר דעם קעניגע פאן אשור.

סעיף, לפי כי המחשבו' ללב כסעיפים לאילן (ע"ש) כן נאמר בד על פארות האילן הגדולים (עיין רד"ק שרש בד), וע"ד השאלה על מחשבות לבב. ולא כן הוא כמו כן בנות צלפחד דוברות (במדבר כ"ז ז') כמ"ש הרד"ק והראב"ע. (ז) **לכן**, יען יראו כי אבדה תקות' לחסות תחת כנפי יהודה לזה יילילו עתה עוד יותר. **מואב למואב**, הלמ"ד תמור' על ורבים כמוהו (עיין מכלול), ויש שפתרו כמשמעו ביאם אליו, כי איש לרעהו יתאונן ויספ' את התלאו' אשר מצאום. **לאשישי**, הרב תרג' „דען העלדען", כי גם הרד"ק אמר בשרש אשש על זכרו זאת והתאששו (לקמן מ"ו ח') שהוא לשון חוזק, ויתכן שהוא מגזרת איש אף שאיננו משרשו, עד כאן. וגם כאן אף שבאר אשישי יסודות, כתב שהוא משל על אצילי מואב וגדוליה, ובשרשים אמר בשם ר' יונה שהוא משל על עושי החיל והעוז. וגם יונתן תרגם כאן על אנש כרך תוקפהון. ובירמיה (מ"ח ל"א) על אנשי קיר חרש. **קיר חרשת**, ובירמי' (שם) וכן לקמן (פסוק י"א) קיר חרש, וי"מ שהוא קיר מואב הנזכרת לעיל אשר שודד, ואולי שהיה שם היכל לשמש, כמו עיר ההרס במצרים (עיין לקמן י"ט י"ח), ולכן בא פעם חרש ופעם חרשת כי גם שמש יבוא לפעמים בפלם נקבה, כי אף שאמר הרד"ק במלת החרסה (שופטים י"ד י"ח) שהה"א נוספת (לפי שהנגינה מלעיל וגם בא בטרם יבוא החרסה הפעל בזכר), הנה מצאנו גם שער החרסית (ירמי' י"ט ב'), ואמר הרד"ק שנקרא כן לפי שהוא מכוון כנגד זריחת השמש. עוד יתכן שהוא כמו **חֹרֶשׁ**, וחרש מצל (יחזקאל ל"א ג'), ובחרשת הגוים (שופטים ד' ב') הוא בסימן נקבה (אבל מן ודוד במדבר זיף בחרשה (ש"א כ"ג ט"ו) אין להביא ראיה, כי גם שם הטעם מלעיל וא"כ הה"א נוספת). והיתה העיר בין סבכי היער במקום שאין לבוא אליה, ולזה היתה בצורה מאד. וכן אמר הרד"ק בפירושו לספר שופטים במקום הנזכר, כי היו ביער ההוא מגדלים חזקים עכ"ל, ונראה שזה כאן כוונת יונתן שהעתיק גם כאן גם שם מענין תוקף. **תהגו**, מלשון אהגה כיונה (רד"ק). **אך נכאים**, אך נכאי רוח יהיו אנשי מואב על אשישי קיר חרשת, וכפי תרגום הרב, מלת אשישי יתכן שמוסב נכאים עליהם, כלומר גבורי קיר חרשת יהיו עתה נכאים, תחת כי מקדם אזרו חיל, והוא מאמר בפני עצמו. (ח) **כי שדמות חשבון אמלל**, כל אחד ואחד, כמו בנות צעדה עלי שור (בראשית מ"ט כ"ב). **גפן שבמה**, עיר בנחלת גד (במדבר ל"ב ל"ח). **בעלי גוים**, כת"י מלכי עממיא. **הלמו**, כמו בכשיל וכילפות יהלמון (תהלים ע"ד ו'). **עד יעזר**, ענינו הלמו שרוקיה אשר עד יעזר נגעו, ויעזר גם היא עיר בנחלת גד נזכרת בתורה (במדבר ל"ב ל"ה). **תעו מדבר**, אמר תעו כי אם ימצא שריקות גפן במדבר נראה כאלו נתעו שם. **שלחתיה**, הפארות שיגיעו למרחוק, בענין שלחיך פרדס רמונים (שה"ש ד' י"ג). **עברו ים**, ובירמיה (מ"ח

(ט) עַל־כֵּן אֶבְכֶּה בִּבְכִי יַעְזֵר
גֶּפֶן שִׂבְמָה
אֲרַיָּוֶךְ דִּמְעָתִי
חֶשְׁבּוֹן וְאֶלְעָלֵה
כִּי עַל־קֵיצֵךְ וְעַל־קְצִירֵךְ
הֵידָד נָפָל:
(י) וְנֶאֱסַף שִׂמְחָה וָגִיל מִן־הַכַּרְמֶל
וּבַכְּרָמִים לֹא־יְרֻנָּן לֹא יְרֹעָע
יַיִן בַּיְקָבִים לֹא־יִדְרֹךְ הַדֹּרֵךְ
הֵידָד הִשְׁבַּתִּי:
(יא) עַל־כֵּן מֵעַי לְמוֹאָב כַּכִּנּוֹר יֶהֱמוּ
וְקִרְבִּי לְקִיר חָרֶשׂ:
(יב) וְהָיָה כִי־נִרְאָה
כִּי־נִלְאָה מוֹאָב עַל־הַבָּמָה
וּבָא אֶל־מִקְדָּשׁוֹ לְהִתְפַּלֵּל
וְלֹא יוּכָל:

זה

רש"י

נספו כמו ונטשתיך המדברה (יחזקאל כ"ט) והנה נטושים (שמואל א') וינטשו בעמק רפאים (שם כ"ה): (ט) אבכה בבכי יעזר. ת"י כמא דאייתיתי משריין על יעזר כן אייתי קטל בזין על שבמה ול' המקרא הנביא אומר כענין קינות יעזר יש לי לקונן עליך אתה גפן שבמה: אריוך דמעתי. אתרוה עליך דמעה יש תיבה משמשת כשתי תיבות כמו בני יצאוני (ירמיה י') ארץ הנגב נתתני (יהושע ט"ו) דברו לשלים (בראשית ל"ז): קיצך. תאנים שמייבשין בקיץ: הידד. קול שודדים ובוזזים: (י) מן הכרמל. הוא מקום יער ושדות תבואה: לא ירועע. ל' תרועת שמחה: הידד השבתי. קול המתאספים להטיל הקירה לעבור הענבים: (יא) יהמו. בקינה: (יב) כי נלאה מואב. להלחם על במות המגדלים: ובא אל מקדשו. אל מקו' אשר הם מתקבצי' שם ומזדמני' שם להתפלל:

זה

באור

ל"ב) נאמר עד ים יעזר נגעו, ולדעתי גם פה הכוונה על ים יעזר, וידוע הוא כי גם נחל שוטף יקרא בשם ים. ואם גם החכם געזעניוס ימאן בזה, כי כפי ספורי בעלי המסעות לא נמצא אצל יעזר לא ים ולא נהר, הנה אין מזה ראיה כפי דעתי, הלא נודע הוא כמה תהפכות ומשמות שהיו מני אז באדמות הקדש, אשר שמו מדבר לאגם מים, ומוצאי מים לארץ ציה, ואם כן אין זה מן הנמנע, שהיה בימי קדם ים או נחל אצל יעזר, ועתה כלה כלה ואיננו. — והמשל הזה נמצא גם בתהלים (פ' י"ב) תשלח קציריה עד ים: (ט) **אבכה בבכי יעזר**, לדעת הרב המתרגם ענינו אבכה בבכי על יעזר, ובא השם אחר הפעל לחזק, כמו אבכה בבכי תמרורים, וגם הראב"ע פתר גפן שבמה על גפן; אולם יותר ינעם לי פירוש הרד"ק, כי שעורו אבכי אבכה עם בכי יעזר ועם בכי גפן שבמה, כי מלת בכי עומד במקום שנים, והפירוש הזה מסכים גם אל הנחת הטעמים כאשר יבין הקורא: ובירמיה (מ"ח ל"ב) מבכי יעזר אבכה לך הגפן שבמה: **אריוך**, משרש רוה, והיה מן הראוי כי יבוא ארויך היו"ד במקום ה"א למ"ד הפעל, כאשר מצינו ירויון מדשן ביתך (תהלים ל"ו ט') ונתהפכו האותיות, ונדגש היו"ד והוי"ו בסגו"ל ע"ד זר, והענין ארוה אותך חשבון בדמעות ע"ד תרוני לענה (איכה ג' ט"ו): **על קיצך**, פירות הקיץ (רד"ק): **הידד**, היא מלת הקריאה, ויאמר על כל קול גדול ורם אם תרועת מלחמה (קריעגעש, שלאכטגעשריי), או הוא קול שמחה מדורכי ענבים, והכלל שהוא קריאה לזרוז אם

לעיפי

(ט) דארום בעווינע איך, אים ווינען איבער יעזר,
דען ווינשטאָק שבמה׳ס —
בענעטצע דיך מיט מיינער טהרענע,
חשבון אונד אלעלה,
דען בייא דיינער אָבסטלעזע אונד בייא דיינער ערנדטע
איזט דער יובעלרוף ענטפאללען.

(י) אונד ענטצאָגען איזט פריידע אונד לוסט דעם פרוכט־
געפילדע,
אין דען וויינבערגען ווירד ניכט געיובעלט, ניכט געיויכצט,
ווייןן אין דען קופען טריטט קיין קעלטערער מעהר,
דען יובעלרוף האב׳ איך פערבאננט.

(יא) דארום טיינע דארמע אָב מואב וויא דיא הארפע
דרעהנען,
אונד מיין איננערעס אָב קיר חרש.

(יב) נון זאָ זייא עס, דאס עס זיך צייגע,
וויא זיך אבמיהט מואב אם אלטארע,
אונד געהט אין זיין הייליגטהום צו בעטען,
אונד ערלאנגעט ניכטס.

דאז

לעושי מלאכה או לאנשי החיל, וכאן היא קריאת השודדים כדעת יונתן ויתר המפרשים, ויגיד עליו רעו בירמיה (מ"ח ל"ב) על קיצך ועל בצירך שודד נפל. והרב המתרגם תרגם הידד כדרכו לרוב קול ששון ושמחה, ולדעתו יהיה פעל נפל כענין אל יפול לב אדם עליו (ש"א י"ז ל"ב) שהוא כמו יפול ממנו, וכן הענין כאן כי שבת ממואב כל משוש. (י) **ונאסף שמחה**, כאלו יאסף השמחה וגיל ממקום הזה אל מקום אחר. גם יש לפרש מענין כליון, כמו אסוף אסיפם (ירמי' ח' י"ג) (רד"ק). **ירעע**, מענין תרועה מפעלי הכפל (ראב"ע). **לא ידרך הדרך**, לא ידרוך שום דורך, כי לא לבד שמואב לא יבצור בצרו כי יגלה מארצו, אבל גם השודדים לא יאכלו פרי אדמת מואב, כי השחיתו את יבול השדה וכל עץ טוב הפילו כענין שמצינו כבר אצל מואב (מ"ב ג' י"ט). **הידד השבתי**, יפה העיר החכם געזעניוס שהוא עומד מול הידד נפל, כלומר הידד של שמחת הדורכים השבתי, והידד תרועת השודדים נפל עליהם. (יא) **כבנור יהמו**, כענין על כן המו מעי לו (ירמיה ל"א כ'), ואמר בכנור, לפי שמיתרי הכנור נעשו ממעי הבהמות, ולשון המה נופל על קול כלי השיר, כמו המית נבליך דלעיל (י"ד י"א), ובירמי' (מ"ח ל"ו) נאמר על כן לבי למואב כחלילים יהמה ולבי אל אנשי קיר חרש כחלילים יהמה. והנה אם גם אין ערך מליצות ירמיה לאין יופי מליצת ישעיה כאשר ירגיש הקורא גם בפסוק הזה, מ"מ במה שהחליף כנור בחלילים היטב לעשות, כי כנור ישמיע רק קול שמחה (כמ"ש החכם הנ"ל) והעד ויהי לאבל כנורי (איוב ל' ל"א), או ילוה שיר מוסרי (דידאקטישעס געדיכט) אפתח בכנור חידתי (תהלים מ"ט ה'), ולא השתמשו בו בימי רעה לאבל ויגון, אולם חלילים ישמיעו גם קול יללת בכי, והיו מנגנים בהם אם הובילו מת לקבר, ואע"פ שאין ראיה לדבר מן המקרא, יש זכר לדבר מדחז"ל שהבעל לא יפחות לאשתו משני חלילים (כתובות מ"ו ב'). (יב) **והיה**, לכל הפירושים הנודעים לי, לא ידעתי לכוון היטב המשך המאמר הזה אל הקודם, ואף כי נאמר כי פסוק י"א הוא רק מאמר מוסגר, בכל זאת לא תוכשר המליצה הזאת לחתימת הנבואה, כאשר יבין כל אשר לו חיך לטעום נועם המליצה. ולזה אני אומר, כי אחרי שזה פעמים בפרשה הזאת השתתף הנביא עצמו בצרת מואב, לכן עתה ידבר על לבו ויאמר: אולם מה לי להתאונן על מואב הלא מאת ה' היתה זאת. כי נראה, למען יראה לעין כל, כי אם גם נלאה מואב על הבמה להקטיר לאלהיו ובא אל מקדשו להתפלל", בכל זאת לא יוכל לעמוד מפני צריו, כי כל אלהי העמים אלילים בל יוכלו להושיע. ובזה כבר תם בדברי מוסר אל עמו שבל יפנו לאלהים אחרים, וזה מדרך הנביאים, ויתורגם: "דאך דיזעס געשיהט נור דאס עס זיך צייגע, דאס ווען אויך מואב זיך אבמיהעט אם אלטארע, אונד אין זיין הייליגטהום געהט צו בעטען, עס דאך ניכטס פערמאג".

זה

(יג) זֶה הַדָּבָר אֲשֶׁר דִּבֶּר יְהוָה אֶל־מוֹאָב מֵאָז׃
(יד) וְעַתָּה דִּבֶּר יְהוָה לֵאמֹר בְּשָׁלֹשׁ שָׁנִים כִּשְׁנֵי שָׂכִיר וְנִקְלָה כְּבוֹד מוֹאָב בְּכֹל הֶהָמוֹן הָרָב וּשְׁאָר מְעַט מִזְעָר לוֹא כַבִּיר׃

יז

(א) מַשָּׂא דַּמָּשֶׂק הִנֵּה דַמֶּשֶׂק מוּסָר מֵעִיר וְהָיְתָה מְעִי מַפָּלָה׃
(ב) עֲזֻבוֹת עָרֵי עֲרֹעֵר לַעֲדָרִים תִּהְיֶינָה וְרָבְצוּ וְאֵין מַחֲרִיד׃

רש״י

(יג) זה הדבר. סוף כליית של מואב ביד נבוכדנצר: אשר דבר ה' אל מואב מאז. מימים רבים לפני בא הרעה עליו ניבא לו ישעיה את זאת. ד״א מאז מעת אשר שכר בלק את בלעם: (יד) ועתה דבר ה'. לקרב את הפורענות להם: בשלש שנים כשני שכיר. בשביל שלש שנים שסייעו את סנחריב כשצר על שומרון ועזרוהו בלי בצע. כאלו היו לו שכירים לפיכך ונקלה כבוד מואב בין כל שאר המונו של סנחריב שנתפס בשבי מתוך אותו החיל וילך לו וכן מפורש בסדר עולם שטף עמונים ומואבים שהיו מסייעין אותם כשצר על שומרון שלש שני' לקיים מה שנאמ' שלש שנים כשני שכיר וגומר. ועוד יש לפרש שלש שנים כשני שכיר שלש שנים נגזרו עליכם לאורך זמן אבל מצומצמין יהיו ולא תאחר עוד הפורענו' כאשר ידקדק השכי' בשני שכירותו לצמצם: ונקלה כבוד מואב. בעיני כל המון סנחריב הרב: ושאר. פליטה הנשארת למואב מעט מזער תהיה: לוא כביר. לשון רוב:

יז (א) מוסר מעיר. ל' הסרה: מעיר. מהיות עיר: מעי. לשון שפלות ועומק כמו מעות ימים:
(ב) עזובות ערי ערוער. י״ת לשון חורבן כמו ערער תתערער ופירושו על ערי ארם. ומדרש

ונשבת

באור

(יג) זה הדבר, לא ידענו אם דבר ה' מאז זה אל ישעיה או אל נביא אחר וישעי' העתיק עד כאן רק דברי זולתו, ואם כן הוא יתבררו ויתלבנו לנו החילופים והשנויים בנבואת ירמיה על מואב (פרשה מ״ח) כאשר הערנו על זה במקומות רבות', כי נאמר שאחיהם לקחו הדברים מפי נביא אחר (אם בע״פ או בכתב), וישעיה אשר עטו עט סופר מהיר ורוח שדי הבינהו במליצות נשגבות, העריך הדברים ע״פ חקי חכמת המליצה, וירמיה כתב רק הדברים כאשר היו אצלו בקבלה, ולזה מליצותיו הנה פחותי הערך ממליצת ישעי' כאשר יבין כל קורא אשר יציג אלה מול אלה. (יד) **לאמר**, כפי מה שבארנו בפסוק הקודם שעד כאן אך רוח נביא אחר דבר בו, יולדק מאד מה שאמר עתה לאמר, כי עד עתה לא הביא דברי ה' כלשונם, אך שינה כפי רוח המליצה אשר לבשתהו; אולם עתה אך דברי אלהים כאשר המה יביע ומלתו על לשונו. **כשני שכיר**, אין להוסיף ואין לגרוע ממנו. **בכל ההמון הרב**, עם כל ההמון הרב. **לא כביר**, לא יהיה עוד כביר חזק כמו שהיה (רד״ק), וכן תרגם הרב. והנה אין לספק כי הנבואה אשר לפנינו נתקיימה בימי סנחריב, וכמו שפירש״י מס״ע, ומושל ארץ וכן והוכן בחסד כסאו וגו' שזכר בתחלת

פרשה

(יג) דאָז איזט דער שפרוך, דען אויסשפראַך דער הערר,
איבער מואב אים פֿאַראוים.

(יד) נון אַבער שפריכט דער הערר אַלזאָ:
אין דרייא יאַהרען, וויא דיא יאַהרע איינעם מיעטהלינגס,
ווירד ערניעדריגט דיא העררליכקייט מואב'ס,
מיט אַלל זיינעם גראָססען פֿאָלקסגעטיממעל,
דער איבעררעסט ווירד איסערסט ווינציג זיין — אָהנ־מאַכטיג.

יז

(א) פֿערהאֶנגנים דמשק'ס:
ויעהע! דמשק פֿערשווינדעט אַלס שטאַדט,
אונד ווירד איינע פֿערפֿאַללענע רואינע.

(ב) פֿערלאַססען זינד דיא שטאֶדטע ערער'ס,
דען העערדען הייםגעפֿאַללען,
וואָ זיא זיך לאַגערן,
אונד קיינער שרעקט היניוועג.

צערי

פרשה ט"ז הכוונה על חזקיה אשר הגדיל לעשות כמו שפירשו המפרשים, ואף שלא מצאנו מפורש שסנחריב לחום נלחם עם מואב אין מזה ראיה שלא היה כן, וכבר אמרו חז"ל עמד סנחריב ובלבל כל העולם (ברכות דף כ"ח) כי נאמר לעיל (י' י"ג) ואסיר גבולות עמים ועתידותיהם שושתי וגו', וא"כ צריכין אנו לאמר שאף שנא' כאן ושאר מעט מזעיר לא כביר, בכל זאת עוד שבה לאיתנה והיתה לעם גדול ועצום וממלכה עדינה שהרי ירמי' (פרשה מ"ח) ירבה לספר מהוד כבוד מלכותה ותוקף חסנה (ועיין יבמו' דף ע"ו ע"ב בתוס' ד"ה מנימין גר המצרי)· אולם אשר יקשה מאד בעיני הוא מה שבא (שם פסוק י"א) שאנן מואב מנעוריו ושוקט הוא אל שמריו ולא הורק מכלי אל כלי ובגולה לא הלך על כן עמד טעמו בו וריחו לא נמר, והנה מימי סנחריב עד נבוכדנצר לא עברו רק מאה ואיזה שנים, וא"כ איך יוצדק עליו שאנן מנעוריו וגו' וצ"ע· ואשר עוד יפלא כי לא נזכר בדברי ישעי' כאן דבר ממפלת בני עמון אחי מואב, (ובפרט לדעת חז"ל ידים פ"ד מ"ד שר' יהושע התיר את יהודה גר עמוני לבוא בקהל לפי שכבר עלה סנחריב וכו' כאשר זכרנו) ובכל מקום שיזכיר במקרא פרענות מואב גם על בני עמון יטיף מלתו (ירמי' מ"ח ומ"ט, יחזקאל כ"ה א' וח', עמוס א' י"ג וב' א', צפני' ב' ח'—ט'), ואולי נאבדה מאתנו הפרשה הזאת והיתה עוד ביד ירמיה, ועשה גם הוא נבואה במתכונתה בדרכו· גם יש לחשוב כי בימי ישעיה היו עוד העמונים נכנעים תחת יד יהודה מאז אשר הכה בהם יותם מלך יהודה (ד"הי ב' כ"ז ה'), ואם גם כפי הנראה שם לא השיבו בני עמון המס כ"א בשנה השנית והשלישית, בכל זאת נאמר כי לא הרימו ראש, ולא היו שכנים רעים לישראל ולזה לא חזה עליהם קשות, והלך בזה בעקבות בלעם (וכבר אמרנו ב"ב דף י"ד משה כתב ספרו ופרשת בלעם) שגם הוא אם גם נשא משלו על מואב ועמים שונים לא הזכיר בני עמון בפרט, אם לא נאמר כדעת היצחקי שהביא הראב"ע כי וקרקר כל בני שת (במדבר כ"ד י"ז) הכוונה על בני עמון, אבל הראב"ע כבר הרחיק הפירוש הזה ע"ש· אולם במלכות יהויקים כבר מצאנו שוב וישלח ה' בו וגו' ואת גדודי מואב ואת גדודי בני עמון (מ"ב כ"ד ב'), והמקונן אמר (איכה א' י') כי ראתה גוים באו מקדשה אשר צויתה לא יבאו בקהל לך והמה עמון ומואב, ולכן שפך ירמיה על עמון רוח חמתו·

יז (א) **משא דמשק**, עתה ישים פניו אל ארם (כי ראש ארם דמשק) שגם המה היו צוררים לישראל מני אז כידוע מספר המלכים, ויען ארם ואפרים היו בעת ההיא יחדיו על יהודה כמפורש לעיל (פרשה ז') לכן גם נבואתו כוללת אף כאן אבדון שתי המלכיות האלה כאשר הוא בפרשה הנזכרת· והנבואה הזאת נמשכת עד פסוק י"א, ומשם ואילך תתחיל נבואה אחרת וכאשר נבאר שם· והנה אמר משא דמשק, אף שרוב עניני הנבואה על אפרים, לדעתי הוא להגיד כי בעבור התחברות אפרים עם ארם לכן עמו הוא בצרה, וכשל עוזר ונפל עזור, כי מלך אשור תפש דמשק וגם שמרון כנזכר במלכים ב' (פרשה י"ז ו')· **מוסר מעיר והיתה מעי מפלה**, כמ"ש רש"י ע"ש· (ב) **עזובות ערי ערער**, אמר

הרד"ק

(ג) וְנִשְׁבַּת מִבְצָר מֵאֶפְרַיִם
וּמַמְלָכָה מִדַּמֶּשֶׂק
וּשְׁאָר אֲרָם
כִּכְבוֹד בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל יִהְיוּ
נְאֻם יְהוָה צְבָאוֹת:
(ד) וְהָיָה בַּיּוֹם הַהוּא
יִדַּל כְּבוֹד יַעֲקֹב
וּמִשְׁמַן בְּשָׂרוֹ יֵרָזֶה:
(ה) וְהָיָה כֶּאֱסֹף קָצִיר קָמָה
וּזְרֹעוֹ שִׁבֳּלִים יִקְצוֹר
וְהָיָה כִּמְלַקֵּט שִׁבֳּלִים בְּעֵמֶק
רְפָאִים:
(ו) וְנִשְׁאַר־בּוֹ עוֹלֵלֹת
כְּנֹקֶף זַיִת
שְׁנַיִם שְׁלֹשָׁה גַּרְגְּרִים בְּרֹאשׁ
אָמִיר
אַרְבָּעָה חֲמִשָּׁה בִּסְעִפֶיהָ פֹּרִיָּה
נְאֻם־יְהוָה אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל:
(ז) בַּיּוֹם הַהוּא יִשְׁעֶה הָאָדָם עַל־
עֹשֵׂהוּ
וְעֵינָיו אֶל־קְדוֹשׁ יִשְׂרָאֵל תִּרְאֶינָה:

ומדרש אגדה מתמיה לפי שערוער מארץ ישראל הית' שנאמר (במדבר ל"ב) ואת ערוער עומד בדמשק וסבריו בערוער אלא שהיו בדמשק שווקים כמנין ימות החמה וכל אחת יש בה עבודת עב"ום ועובדים לה יום אחד בשנה וישראל עשו את כולן קיבוץ אחד והיו עובדין את כלם בכל יום לכך הזכיר מפלת ערוער אצל דמשק. ואני מפרש לפי פשט המקרא על שנתחברו רצין ופקח בן רמליהו יחד והנביא היה מתנבא על מפלת דמשק ואומר הנה דמשק מוסר מעיר ערי ערוער שהיו של פקח כבר היו עזובות שגלו הראובני והגדי כבר והרי תמיד לעדרי צאן הם נתונים ורובצים שם צאן מואב ואין מחריד עוד תהי מלכות פקח כולכת וכלה ותלכד גם שומרון בימי הושע ואז ונשבת מבצר מאפרים וממלכה מדמשק שיהרג רצין: (ג) ככבוד. עשרת השבטים יהיו גם אלו. אלו גלו לחלח וחבור ואלו יגלו לקיר שנאמר ויגל' קירה ואת רצין המית (מלכי' ב' ט"ז): (ד) ומשמן בשרו ירזה. ועושר יקריה יגלה: (ה) והיה כאסוף קציר קמה. כמו שבשעת קציר קמה אוסף הקוצר בבת הקמ' בידו אחת וזרועו השני' שבלים יקצור כמו כן יעקר סנחריב ויגלה הכל ואף לקט הנושר בשעת קצירה ילקט וישאנו כלומר אף הבורחים לא ימלטו מידו וילקטם (כמו שמלקט שבלים): בעמק רפאים. הוא הגיא אשר על פני ירושלים בספר יהושע חמצא שעמק רפאים סמוכה לירושלים: (ו) ונשאר בו. חזקיהו וסייעתו שהם תוך ירושלים אנשים מעט כעוללות כרם וכנוקף זית המשאיר שנים שלשה גרגרים: כנוקף זית. קוצץ זתים ללוקטן מן האילן וכן ונקף סבכי היער (לעיל י') ורבותינו דרשו ונשאר בו בהמון סנחריב אנשים מעט כנוקף זית כדאיתא באגדת חלק: בראש אמיר. בראש הענף: בסעיפיה. בענפיה וכן וכלה סעיפיה (לקמן כ"ז) וכן מסעף פארה (לעיל י'): (ז) ישעה. יפנה אל עושהו כמו וישע ה' אל הבל (בראשית ד'): האדם. צדיקים שנשארו בם:

(ג) צערשטארט ווירד דיא בורג פאן אפרים,
אונד דאז קעניגטהום פאן דמשק,
וויא אויך דער רעסט ארם'ס,
גלייך דער הערליכקייט דער זאהנע ישראל'ס ווערדען זיא,
שפריכט דער עוויגע צבאות.

(ד) דען עס ווירד אן יענעם טאגע
פערקיממערן דיא הערליכקייט יעקב'ס,
אונד דאז פעטט זיינעם פליישעס ווירד אבצעהרען.

(ה) אונד זא וויא דא זאממעלט דער שניטטער געטריידע,
דאס זיין ארם אהרען אבמעהט,
גלייכזאם וויא מאן אהרען ליעזט אים טהאלע רפאים,

(ו) עבען זא בלייבט איבריג פאן איהם איינע נאכלעזע,
וויא אם אבגעשיטטעלטען אהלבוים,
צוויא—דרייא בעערען אם האכסטען וויפפעל,
פיער—פינף אן זיינען פרוכטבעשווערטען צווייגען,
שפריכט דער עוויגע, דער גאטט ישראל'ס.

(ז) אן יענעם טאגע ווענדעט זיך דער מענש צו זיינעם שאפפער,
אונד זיינע אויגען ווערדען אויף דען הייליגען ישראל'ס שויען.

אונד

הרד"ק ז"ל: אפשר שהית' בארם עיר גדולה ושמה ערוער, לפיכך סמך אליה הערים הקטנות עכ"ל, והנה באמת מצינו עוד ערוער בארץ יהודה (ש"א ל' כ"ח), ולדעת חכמי העמים יש עוד ערוער שלישית, עיין בדברי החכ' געזעניוס במקום הזה, וא"כ מדוע יהי' רחוק כי גם בארם נמצא עיר ששמה כן; אולם יותר נראה דעת רש"י (בשנוי קצת) שענינו הנה ערי ערוער הנה כבר עזובות, ועוד מעט וגם שמרון תלכד. (ג) **מבצר מאפרי'**, שמרון. **ושאר ארם**, גם משאר ארם נשבתה הממלכה, ויהיה גם דמשק גם שאר ארם יגלו כמו כבוד ישראל (מדברי הרד"ק). (ד) **וחיה**, לפי שאמר שארם יהיה ככבוד ישראל אמר עתה שכבוד ישראל ידל מאד, ואמר הרד"ק כי הדלות והעניו' הפך הכבוד וכן רזון הפך השמן. (ה) **כאסף**, כאשר הקוצר יקצור הקמה ולא ישאיר כ"א הקש כן יעשו האויבים בהם כלה. וקציר הוא שם המקרה תמורת התאר, או שיובן בחסרון הנסמך אנשי קציר, והענין אחד. **בעמק רפאים**, סמוך לירושלים, ונזכר ביהושע (ט"ו ח', י"ח ט"ז) ועוד איזה פעמים בתנ"ך, ואמר הראב"ע מקום היה וקצירו רע ומעט ורזה ע"כ, והוא הנכון לדעתי (ולא כמו שחשב החכם געזעניוס שהיה מקום דשן ושמן ורב תבואות) כי לפי שהיה אדמת נגב ולא מלא חפנו מעמר, לכן יאסוף הקוצר גם השבלים הנופלים, אשר בשאר שדות לעני ולגר יעזוב אותם, והוא משל על מלך אשור שיבא פעמים עליהם כמ"ש הראב"ע והרד"ק. (ו) **בראש אמיר**, הוא המעולה בזית מגזרת וה' האמירך היום (דברים כ"ו י"ח) וכן הוא בלשון קדר (הראב"ע), והענין כי בעבור שפריו רב לא יקפיד על איזהו עוללות. **בסעפיה**, פי' הנ"ל בסעפיה של אותה שהיתה פוריה, וא"כ הוא הפך מן עמק רפאים שהוא מקום כחוש ורזה לכן ידקדק על כל שבלת ושבלת. וכוונת הכתוב כי במקצת המחוזות האויב יגלה את כל היושבים מבלי השאיר שריד כמלקט שבלים בעמק רפאים, ובקצתם ישאיר מדלת עם הארץ כנוקף זית וגו'. והרב אחז במלת אמיר דעת הרד"ק שהוא הסעיף העליון ולא תשיג יד הנוקף להסיר מראשו הזיתים (ובשרשיו אמר ומזה הענין וה' האמירך היום לשון התרוממות וגדולה). ובסעפיה פוריה תרגם הרב ע"פ הראב"ע. (ז) **ביום ההוא**, הרד"ק פתר הפסוק הקודם ונשאר בו וגו', על ירושלים אשר הציל ה' מכף מלך אשור והפסוק הזה על חזקיה ועמו (ולדעת הזאת נאמר שבעבור זה הזכיר עמק רפאים שהוא סמוך לירושלים לאמר שעד כאן ישחית ויכלה מלך אשור, וירושלים תשאר). אולם כפי הנראה לא דבר פה כלל מארץ יהודה רק מארץ ישראל, ולכן הנכון שהכוונה על אפרים שלא יותרו מיושביה רק מעט מזעיר. ועתה ישובו אל ה' כי יראו כי כל אלהי העמים אשר עבדו אלילים המה בל יוכלו להושיע, אבל ה' לא ישמע

עוד.

(ח) וְלֹא יִשְׁעֶה אֶל־הַמִּזְבְּחוֹת
מַעֲשֵׂה יָדָיו
וַאֲשֶׁר עָשׂוּ אֶצְבְּעֹתָיו
לֹא יִרְאֶה
וְהָאֲשֵׁרִים וְהַחַמָּנִים׃
(ט) בַּיּוֹם הַהוּא יִהְיוּ עָרֵי מָעֻזּוֹ
כַּעֲזוּבַת הַחֹרֶשׁ וְהָאָמִיר
אֲשֶׁר עָזְבוּ מִפְּנֵי בְּנֵי יִשְׂרָאֵל
וְהָיְתָה שְׁמָמָה׃
(י) כִּי שָׁכַחַתְּ אֱלֹהֵי יִשְׁעֵךְ
וְצוּר מָעֻזֵּךְ לֹא זָכָרְתְּ
עַל־כֵּן תִּטְּעִי נִטְעֵי נַעֲמָנִים
וּזְמֹרַת זָר תִּזְרָעֶנּוּ׃
(יא) בְּיוֹם נִטְעֵךְ תְּשַׂגְשֵׂגִי
וּבַבֹּקֶר זַרְעֵךְ תַּפְרִיחִי
נֵד קָצִיר בְּיוֹם נַחֲלָה
וּכְאֵב אָנוּשׁ׃

הוי

רש"י

(ח) לא יראה. לא יחשבו בעיניו: (ט) ערי מעוזו. של ישראל: כעזובת החורש והאמיר. עזובות כיער הזה חריבות מאין אדם: החורש. הוא יער כדמתרגם ביער בחורשא: והאמיר. אף הוא יער מקום אילנות כעזובת ערי האמורי שהניחום חריבות בימי יהושע כחורש והאמיר ונראו להם מפני בני ישראל והיתה ארץ ישראל שממה: (י) על כן תטעי וגו'. על כן כאשר נטעתיך מתחלה נטעת נטעים נעמנים שנים עשר בני יעקב ובהעלות נטעיך לזמורות נתנו זרע שאינו הגון כזמורות זרות שאינם ממין גפן אלא דומים לגפן: תזרענו. תאני זרעך באותו נטע. ועוד י"ל וזמורות זר תזרענו תתחתן נכותים ונתערבו בהם: (יא) ביום נטעך תשגשגי. לשון סכסוך נשתגשגו זמורותיך במיני דשאים וערבובי' המקלקלי' ענפי הגפן כלומר במקום שנטעתיך לי לכרם שם קילקל' במעשיך הוא שאמר להם (יחזקאל כ') ביום בחרי בישראל ואשא ידי לזרע בית יעקב ואודע להם בארץ מצרים ונאמר (שם) וימרו בי ולא אבו לשמוע וגומר ואף כאן תשגשגי נתערבת בתועבות המצרי': ובבקר זרעך תפריחי. וליום המחרת כשהוצאתיך משם הכנסתיך לארץ גם שם זרעך הרע הפרחת. ד"א ובבקר זרעך תפריחי עד שלא בא השרב הפרחתם ודרך הכרם לפרוח כשבא השרב והמפריח בבקר אינו הגון זה במדרש רבי תנחומא: נד קציר ביום נחלה. גדיש של קציר רע אשר הונח ביום ובלילה נחלה אותו קציר הגיע ליום כרה. נד הוא לשון גובה וכן נצבו כמו נד נוזלים (שמות ט"ו) וכן כונס כנד (תהלי' ל"ג) ואין נד ונוד שוים: וכאב אנוש. שנשלמת שכרך. אנוש נעכר וחולי רע וכן

באור

עוד אליהם ויתן את עריהם לשמה כעזובת החרש והאמיר וגו'. (ח) **המזבחות מעשה ידיו**, כתב הרד"ק לא אמר על המזבחות מעשה ידיו שהרי כל המזבחות מעשה ידי אדם, רק המזבחות סמוך למעשה ידיו ומעשה ידיו המה האלילים, והוא עושה המזבחות להם, ואף שבא הסמיכות בה"א הידיעה אחרים כמוהו כמו שכתבנו בספר המכלול ע"כ. אך יותר יתכן לדעתי שנחסר במלת מעשה הלמ"ד (והיא נמשכת ממלת אל שלפניה) ושעורו אל המזבחות למעשה ידיו כלומר אשר למעשה ידיו, וא"כ המזבחות בא ביושר בידיעה כי הוא הנפרד. **והאשרים**, כלומר אף האשרים והחמנים אם גם המה היו ביותר קדושים

בעיניהם

(ח) אונד ער ווענדעט זיך ניכט צו דען אַלטאָרען,
דעם ווערקע זיינער האֶנדע,
אונד וואַס פערפערטיגט זיינע פינגער
שויעט ער ניכט אַן,
וועדער האַינע נאָך זאָננענזיילען.

(ט) אַן יענעם טאַגע ווערדען זיין זיינע פעסטען שטאֶרטע
וויא דיא ענטפאֶלקערונג פאָן חורש אונד אמיר,
דיא זיך ענטפאֶלקערטען פאָר דען קינדערן ישראל'ס,
אונד ווערדען איינע וויסטע;

(י) דען דוא פערנאַסעסט דען נאָטט דיינעם היילעס,
אונד דען פעלז דיינער צופלוכט געדאַכטעסט דוא
ניכט —
דאַרום פפלאַנצעסט דוא ליעבליכע פפלאַנצען,
דאַס דוא פרעמדעס רייז דרויף פראָפפעסט?

(יא) אַם טאַגע, דאַ דוא פפלאַנצטעסט, דינקטעסט דוא
דיך גראָס,
אונד אַם מאָרגען ליעסעסט דיינען זאַאמען דוא פערי
פליעגען,
עס ענטפלייכט דיא ערנדטע אַם טאַג דעם מיסגעשיקקעס,
אונד דער שמערץ איזט יאַממערפאָלל.

וועהע

בעיניהם גם עליהם לא יביט. ואשרים וחמנים כבר מפורשי' במ'מקומו' בתנ"ך. (ט) כעזובת החרש והאמיר, רוב המפרשים פירשו כדעת רש"י ע"ש, יאמרו שמלת כעזובת עומדת במקום שנים, כעזובת החרש והאמיר שלא ילקט בו פירות לגבהם ולמעוטם, וכעזובת אשר עזבו (הכנענים) מפני בני ישראל, והכוונ' על הכנעני שאמרו עליו חז"ל שפנה והלך לו לאפריקא; אולם כל משכיל יבין כי אין זה כלל מדרך המליץ הנבחר להביא יחד שני משלים שאין ביניהם שום יחוס והתדמות. וחכמי העמים נלאו בתחבולות', כי קראו כעזובת החוי והאמורי מפני וגו'. והרב המתרגם הכריע ואמר יתכן שהוא חרשת הגוים (שופטים ד' ב') ואף שבא בה"א הדעת כבר מצינו כיוצא בזה, ועוד יתכן שתהי' הכוונה עיר החרש (עיין מה שכתבנו לעיל ט"ז ז' על קיר חרשת), או הכוונה הר החרש, והוא הר חרס הנזכר בשופטים (א' ל"ה) ויואל האמרי לשבת בהר חרס ותכבד יד בית יוסף ויהיו למס, ונאמר כי כאשר הכבידו בית יוסף עולם על האמורי עזבו את עריהם והלכו להם. והאמיר פתר שהוא רומז על ערי האמורי. וחיתה, הארץ. והראב"ע אמר שמרון. (י) וצור מעזך, עומד לעמת ערי מעוזו בפסוק הקודם. על כן תטעי, המאמרים האלה עד סוף פסוק י"א הם סתומים מאד, ודרכי מליצתם נסתרים, ואנכי אלך בעקבות הרב המתרגם לבאר לך טעם תרגומו כיד ה' הטובה עלי. על כן, יען כי שכחת אלהי ישעך לכן הרכבת נטעי נעמנים שהיו לך עם זמרת זר. (עיין רש"י), והוא משל על כי אשר התערבו עבודת ה' עם עבודת אלהי נכר, והוא נמשך על (יא) וביום נטעך תשגשגי, ובבקר זרעך תפריחי, יען עשית זאת לכן יהיה גמולך כי בבקר זרעך וגו' כאשר נפרש. תשגשגי, משרש שגא ע"ד המרובעים, ומענין משגיא לגוים ויאבדם (איוב י"ב כ"ג) כלומר תגדלי. ולדעת הרב הפעל בדרך התנאי, כלומר חשבת בעצמך כי הגדלת לעשות כי כן דרך ען מורכב לעשות פרי מגדים. ובבקר, בבקר ממחרת אחר יום הנטיעה. זרעך תפריחי, לדעת הרב יהיה תפריחי מלשון ארמית, שהוראת פ ר ח בה העופפות כידוע. נד קציר, ולכן נדד הקציר, כלומר כלתה התבואה ואיננה. ביום נחלה, תחסר מ כ ה והנה נחלה תאר למכה וכבה ומאכלו בריאה (חבקוק א' ט"ז) שענינו מאכל בריאה (ראב"ע), וי"מ ביום שתבוא לנחול את תבואתה, אבל הראשון יותר נראה כפי ההמשך. והרב תרגם יום נחלה ביום רעה. וכאב אנוש, עי"ז יהיה הכאב אנוש, כן כוונת הרב המתרגם; אולם יש גם לפרש הפעל ת פ ר י ח י בענינו בעברית, ויהיה המאמר ובבקר וגו' כפל של ביום נטעך וגו', כלומר את חשבת כי בתחבולות ההרכבה גרמת כי בבקר שני כבר תפרח זרעך — אבל

(יב) הוֹי הֲמוֹן עַמִּים רַבִּים
כַּהֲמוֹת יַמִּים יֶהֱמָיוּן
וּשְׁאוֹן לְאֻמִּים
כִּשְׁאוֹן מַיִם כַּבִּירִים יִשָּׁאוּן:
(יג) לְאֻמִּים כִּשְׁאוֹן מַיִם רַבִּים יִשָּׁאוּן
וְגָעַר בּוֹ וְנָס מִמֶּרְחָק
וְרֻדַּף כְּמֹץ הָרִים לִפְנֵי־רוּחַ
וּכְגַלְגַּל לִפְנֵי סוּפָה:
(יד) לְעֵת עֶרֶב וְהִנֵּה בַלָּהָה
בְּטֶרֶם בֹּקֶר אֵינֶנּוּ
זֶה חֵלֶק שׁוֹסֵינוּ
וְגוֹרָל לְבֹזְזֵינוּ:

יח

(א) הוֹי אֶרֶץ צִלְצַל כְּנָפָיִם
אֲשֶׁר מֵעֵבֶר לְנַהֲרֵי־כוּשׁ:

השלח

ויאנש (שמואל ב' י"ב) וכן כי אנושה מכותיה (מיכה א'): (יב) הוי המון עמים רבים. מדה מהלכ' על פני כל הדורות ש"ט שישראל לוקים בו סופו ללקות לפיכך הנביאים הנבאים פורענות ישראל על ידי האומות סומכין אחריו פורענות האומה שלקה ישראל על ידה: המון עמים. אוכלוסי סנחריב: ישאון. לשון תשואה הומה: (יג) וגער בו. הקב"ה באותו שאון: כמוץ הרים. משל את הרשעי' במקולקל שבמיניו ומקולקל שבאותו המין מוץ הרים יבש משל עמקים: וכגלגל. הוא מפרח של קוצים שקורין קרדונ"ש בלע"ז הדומים לאותו שגוררין בהן בגדי צמר ואינן קשין וכשהגיע סמוך לסוף הקיץ הם מתנפצין מאליהן והרוח מפזרתן ואותו הניפוץ עשוי כמין גלגל עגולה כמין העין באמצ' וחמש זרועותיו סביב לה: (יד) והנה בלהה. שדים באים על האויב ומבהלין אותו: בטרם בקר איננו. והאויב אין בעולם: זה חלק שוסינו. חלק סנחריב וחלק גוג ומגוג כשיבאו לבוזינו:
יח (א) הוי ארץ צלצל כנפים. ת"י דאתן לה בספינן מארע' רחיקא וקילעיהון פריסן כנשרא דטאים בגנפוהי. ואני אומר לפי שהן שרוין במזרח והארץ חמה העופות מאספים שם והיא מצוללת בכנפי עופות ונבואה זו על אוכלוסי גוג ומגוג כענין שנאמר (ביחזקאל ל"ח) פרס

כוש

באור

לא היה כן, כי נד קציר ביום נחלה. (יב) **הוי**, מכאן יתחיל נבואה אחרת (וכאשר הרשים הרב בהעתקתו) והיא נמשכת עד סוף פרשה הבאה כאשר נבאר עוד, כי עד עתה דבר על עם אפרים אשר יגלום מלך אשור, ומעתה ישים פניו מול יהודה, אשר גם עליו ישטופו מי הנהר העצומים והרבים, וכמו שנאמר לעיל (ח' ז') הנה אדני מעלה עליהם וגו', וגם הרד"ק והראב"ע אמרו שהכוונה פה על סנחריב כאשר צר על ירושלים. (יג) **וגער בו**, ה' יגער באותו שאון. **ונס**, השאון. **ממרחק**, הרב המעתיק תרגמו כאלו כתוב למרחק, ואולם יש גם לפרש המ"ם כהוראתו בכל מקום על הרחוק, והענין כי השאון הזה כאשר ישמע ממרחק גערת ה' והוא מפלת סנחרב ינוסו, והכוונה על כל הגוים אשר באו לעזרת אשור כאשר צר על ירושלים ולא הגיעו עוד אל מחנהו. (יד) **לעת ערב והנה בלהה**, הנכון כדעת הראב"ע שהכוונה כי לעת ערב הגיעה בלהה (כמו בהלה כי הוא מן המתהפכים כנודע) על אנשי ירושלים, ובבקר איננו לא היתה עוד יראה ופחד מפני האויב כי איננו לפי שיצא מלאך ה' והכה במחנה סנחריב. וכבר מלינו גם בלי הצטרפות

על

(יב) וועהע! איין טאָבען פיעלער פֿאָלקער,
וויא דאַז טאָבען דער מעערע טאָבען זיא,
אונד איין געטאָזע פֿאָן נאַציאָנען,
וויא דאַז געטאָזע מאָכטינער פֿלוטהען טאָזען זיא.

(יג) מאָגען נאַציאָנען וויא דאַז געטאָזע שטאַרקער פֿלוּ-
טהען טאָזען,
ער שרעקט עס אַב, עס פֿליעהט אין דיא פֿערנע,
געיאַגט וויא שפרייא דער בערגע פֿאָר דעם ווינדע,
אונד וויא שטויבווירבעל פֿאָר דעם שטירמע.

(יד) צור אַבענדצייט—זיעהע דאַ—ענטזעטצען,
בעפֿאָר עס מאָרגען איזט—ניכטס מעהר דאַ.
ריעס דאַז שיקזאַל אונזערער רייבער
אונד דאַז לאָאָז אונזערער פלינדערער.

יח

(א) האַ! לאַנד שאַטטענרייכער פיטטיגע,
וועלכעס איזט יענזייטס דער שטראָמע כוש,

דאַז

על מקרה מיוחד, בערב ילין בכי ולבקר רנה (תהלים ל׳ ו׳).

יח (א) **הוי**, אחרי שבשר הנביא מפל׳ סנחריב בדרך פלא יוסיף להגיד מטוב הגדול וכבוד יקר אשר ימשך לאומה הישראלית, והעוז אשר יתן ה׳ לעמו, והוא כי יבואו צירים מקצוי הארץ ואיים רחוקים לשחר את פני המלך, אשר הגדיל ה׳ לעשות עמו, ולדרוש המופת אשר היה בארץ, כנזכר בד״הי ב׳ (ל״ב ל״א)· והנה תרהקה מלך כוש אשר היה מלך עצום וגבור חיל ומלך גם בחלק העליון מארץ מצרים (אָבערעגיפטען), (וכבר הרבו חכמי העמים לספ׳ ממעשה תקפו וגבורתו, עיין בדברי החכ׳ געזעניוס במקום הזה) יצא להלחם עם סנחריב כאשר שם פניו אל ירושלים כנזכר במלכים ב׳ (י״ט ח׳ וט׳), ואף שלא ידענו אם לחם עמו או לא, הנה נראה מלד השכל שמלך אשור ערך אתו מלחמה וככא אותו, כי לא היתה זאת מתכונת מלך אשור להשלים עם אויביו, וגם תרהקה היה איש גבור חיל אשר לא השיב אחור ימינו מפני אויב (כאשר אמרנו), וכבר מצאנו שסנחריב בר אח״כ על ירושלים, וא״כ הדעת נותנת כי סנחריב הכה את תרהקה, ולכן דמה הנביא בנפשו כאלו יראה צירים באים מארץ כוש לירושלים ולחזקיהו בעל בריתו לברך אותו על כל הטובה אשר עשה ה׳ עמו, והשבית מלכות זדון מן הארץ אשר היה גם בעוכרי מלך כוש· וקרא הנביא: „הוי!״ והוא אך סימן לקריאה כמ״ש הרד״ק והראב״ע ולא לצער ותוכחה, כי אין בנבואה הזאת שום יעוד על כוש מטוב ועד רע, אך יקרא לאו וראו הנה מלך כוש שולח בים צירים וגו׳· **צלצל כנפים**, רבו למאד הפירושים בתאר הזה· הרד״ק בפירושו כאן אחז בדעת יונתן שעניינו על הספינות, כי קלעי האניה דומים לכנפים, וצלצל הוא מן צללי ערב כי הקלעים יעשו צל· אולם יש גם לפרש צלצל מהוראת השניה של צלל והוא השמעת קול רעש, כמו לקול צללו שפתי (חבקוק ג׳ ט״ז) וכדומה, ותהיה הכוונה על קול המשוטטים (רודערשלאָגער), ונקראו המשוטטים כנפים כי על ידם תתנועע האניה חיש מהר כאשר ירחף העוף בכנפיו· ובשרשיו אמר הרד״ק כלומר שמצלת על העולם ברוב כנפיה, והוא דרך משל על רוב הסחורות ומיני הדברים היוצאים ממנה לשאר ארצות עכ״ל· וי״מ שהענין ארץ שיש לו חיל גדול, ויהיה כנפים כמו מטות כנפיו (לעיל ח׳ ח׳), וצלצל יש גם להתפרש כפי שתי הוראות, אם לפי שאנשי המערכה ישמעו קול בכלי נשק או בתרועת מלחמה (וכמו שהבינו חכמי העמים, וכן פירש הרמב״ן יירש הצלצל (דברים כ״ח מ״ב) שהוא חיל האויב הבאים עליהם, ונקרא החיל כן בעבור שישמיעו קול במחנה, מלשון בצלצלי שמע בצלצלי תרועה (תהלים ק״נ ה׳) ע״כ; או לפי שאנשי הצבא יגינו על ארצם ככל אשר בו נחסה· גם יתכן שהכוונה על רוב כמותם כענין כסה את עין הארץ (במדבר כ״ב ה׳)· והחכם מיכעליס תרגם: לאַנד דער בעפֿליגעלטען הייאשרעקקען, ולדעתו הוא מן יירש הצלצל שפירשו רוב המפרשים שהוא מין ארבה, ונאמר כי צְלָצַל או צלצל כנפים אחד המה במובנם, ונקרא הארבה כן, אם כי יעשה בכנפיו צל על הארץ כמה שנאמר עליו וכסה את עין הארץ (שמות י׳ ה׳), או שהוא מענין קול רעש כמו שתאר

הנביא

(ב) הַשֹּׁלֵחַ בַּיָּם צִירִים
וּבִכְלֵי־גֹמֶא עַל־פְּנֵי־מַיִם
לְכוּ ׀ מַלְאָכִים קַלִּים
אֶל־גּוֹי מְמֻשָּׁךְ וּמוֹרָט
אֶל־עַם נוֹרָא מִן־הוּא וָהָלְאָה
גּוֹי קַו־קָו וּמְבוּסָה
אֲשֶׁר־בָּזְאוּ נְהָרִים אַרְצוֹ׃
(ג) כָּל־יֹשְׁבֵי תֵבֵל וְשֹׁכְנֵי אָרֶץ
כִּנְשֹׂא־נֵס הָרִים תִּרְאוּ
וְכִתְקֹעַ שׁוֹפָר תִּשְׁמָעוּ׃

כי

רש"י

כוש ופוט אתם: (ב) לכו מלאכים קלים. לראות אם אמת הוא שחזרו ישראל למקומם אשר הוא גוי ממושך וממורט אל עם אשר הוא נורא בחזקתו: מן הוא והלאה. מן היו' אשר נבחר לעם והלאה: גוי קו קו. שנפרע בו בעונו מדה במד' וניתן למבוסה. דבר אחר קו קו לשון קיא סחי ומאוס (איכה ג'): נהרים. מלכים: (ג) כל יושבי תבל וגו'. אינכם צריכי' לשלוח צירים על כך כי כנשוא נס הרים תראו בהקבץ הגליות וכתקוע שופר תשמעו:

באור

הנביא יואל את הארבה באמרו (ב' ה') כקול מרכבות על ראשי ההרים, וגם הקול הזה יוצא מבין כנפיו כנודע. ומה שהעיר החכם געזעניוס נגד הדעת הזאת, כי הלא גם בא"י היו ארבה לרוב? לדעתי אין טענה, כי בא"י היה זה בדרך מקרה ולעתים רחוקים, וכאשר ידענו שהארבה לפעמים גם בוא יבוא לארצות אייראפא, אבל בארץ כוש היה יותר תדיר, וכן מצינו בארץ מצרים וה' נהג רוח קדים וגו' ורוח הקדים נשא את הארבה (שמות י' י"ג) הרי שגם לארץ מצרים נסע הארבה מפאת המזרח. הנה לפניך קורא הנעים! הפירושים אשר לדעתי ראוי לזכרם ועליך לבחור בטוב. אך אמרתי לחוות לך גם דעתי בזה כי מי יודע איזהו יכשר בעיניך. והוא כי צלצל הוא מהוראה השלישית של צלל (עיין שרשים) שענינו הירידה והשקיעה (אונטערגעהען, אונטערזינקען) צללו כעופרת (שמות ט"ו י') ובדומה. והנה העופות אם המה עיפים ויגעים מהעופפות כנפיהם תרפנה ושוקעות לארץ, וזה משל לאיש אשר לא עמד רוחו בו כאשר יאמר בל"א: ער ליעס דיא פֿליגעל זינקען, ד. ה. ער ווארד ענטמוטהעט, וכן יהיה המשל הזה לדעתי גם בעברית, כי אנכי אחשוב שכל אמרי משל (טראָפּישע אויסדריקע) אשר לוקחו מטבע הנבראים נוכל ליחם מצד הסברא לכל עם ולשון (אשר כלם ישאבון ממקור הטבע) אם גם לא נודע לנו כי השתמשו בשפה ההיא באותו משל, וא"כ נאמר כי כנה לכוש ארץ צלצל כנפים, לפי שנבקה רוחם כאשר הפכו עורף מפני מלך אשור כאשר אמרנו, ואימתה ופחד נפלה עליהם באמרם אם יבלע סנחריב את מעשהו על הר ציון, יבוא עליהם לקחת מהם נקמתו, על כי התיצבו נגדו ומנעו אותו מלבוא מיד לירושלים, ולפ"ז יתורגם: לאַנד געזונקענער פֿליגעל. (ב) **השלח,** כלומר ראו הארץ הזאת אשר שולח וגו' וכאשר פרשנו. בים, לפי שאמר ובכלי גמא, וגמא הוא הצמח הנקרא פאפירוס הגדל בארץ מצרים, ומזה עושים דוגות קטנים לעבור בהן ביאור נילוס, וכאשר מצינו אצל משה בתבת גמא (שמות ב' ג'), לכן אמר החכם געזעניוס

כי

(ב) דאַז ענטוענדעט אויף דעם מעערע באָטען
אים שילף־פאַהרצייג אויף וואַססער־שפּיעגעל!
איילט היין, איהר שנעללען אַבנעואַנדטען!
צום פאָלקע, וועגגעראַפּפּט אונד וועגגערויפּט,
צו יענעם וואונדערפאָללען פאָלקע פאָן אַנבעגין אונד ווייטער,
איין פאָלק דעם האָפּפענס אונד האַררענס אונד דאָך צערט־עטען,
דעם אויסגערויבט האָרדען זיין לאַנד.

(ג) אַלל וועלטבעוואָהנער אונד ערדענבירגער!
ווען זיך ערהעבעט איין פאַניער, אויף בערגען שויעט!
ווען ערשאַללט איינע פאָזוינע, האָרעט!
דען

כי שם הכוונה על יאור מצרים וכשלקמן (י"ט ה') ונשתו מים מהים (ע"ש). והנה לדברי שלח תרהקה שהיה מושל גם על חלק מארץ מצרי' כאשר זכרנו, את ציריו בדוגות קלות על היאור, ומשם עברו המלאכי' במישור אל ארץ יהודה ביבשה. והרד"ק בשרשיו פירש הוא עץ קל מאד, וא"כ נוכל לפרש ים כמשמעו, ואמר עוד ויש לפרשו מענין גמי בדחז"ל (שיון) וכן דעת הערוך (עיין הורא' שליש' ערך גמא) וזה כדע' החכם הנזכר. **לכו**, המה דברי יושבי ארץ צלצל כנפים אל הצירים שלאו. **ממשך**, שנמשך ממקומו כשה לטבח יובל. **ומורט**, לדעתי גם הוא משל לוקח משה, שאם נמשך אותו בחזקה ימרט שמרו, כמו ואמרטה משער ראשי (עזרא ט' ג') ויתורגם: **וועגגעצערט**. **אל עם נורא**, הרב המתרגם אחז בדעת הרד"ק שהכוונה שמאז נהיתה לגוי הגדיל ה' לעשות עמו נוראות ונפלאות למעלה מדרך הטבע, וכן דעת רש"י. **קו קו**, כל המפרשים נלאו מאד בפירוש המלות האלה (עיין רש"י רד"ק וראב"ע); ולדעת הרב המתרגם יהיה קו המקור מן קוה ובא בחסרון ה"א כמו הצווי (כי נודע הוא שבכל הגזרות והבניינים המקור והצווי יתחלפו יחדו) והוא כאן בבחינת שם המקרה, והכוונה הגוי שהיה לו תקוה עצומה (והכפל להורות על החוזק) אם גם היה מבוסה, כלומר נרמס, כמו בשמך נבוס קמינו (תהלים מ"ד ו'), והמאמר מחובר למה שלפניו בדרך סבה ומסובב, כי יען נורא הוא מן הוא והלאה ידע כי גואלו חי, לכן הוא איננו משולל התקוה והתוחלת. **אשר בזאו**, האל"ף תמורת אות הכפל ושעורו בזזו (רד"ק). **נהרים**, ת"י דבזו עממיא ארעיה, וכן העתיק הרב, וידוע כי חיל גוים נמשל לנהר, כמו את מי הנהר וגו' את מלך אשור (לעיל ח' ז'), וגם נאמר ונהרו אליו כל הגוים (לעיל ב' ב'), והנה המלאכים האלה באו רק לשחר פני המלך ולהבטיח לו כי מלך כוש שמח בעוז ישועתו, ולזה לא נזכרו הדברים אשר הושמו בפי המלאכים, כי אין זה מן הענין, ודוגמתו מצינו במ"ב (כ' י"ב) ששלח מלך בבל ספרים ומנחה אל חזקיהו כי שמע כי חלה חזקיה ולא פירש מה היה כתוב בתוך הספרים כי תוכם יובן מעצמו. ודע כי חכמי העמים ואחריהם גם איזה מעתיקים מבני עמנו הפכו כוונת הפסוק, ולדעתם מלך יהודה שלח אל מלך כוש לבשר לו מפלת סנחריב, אבל לא ראיתי להעתיק לך דבריהם, ולהביאך קורא הנעים בלאן אשר לאו את עצמם לבאר המלות והמאמרים אך למען הצדק התארים גוי ממשך ומורט וגו' על כוש, ואם נפשך חשקה לדעת זאת עיין בפירוש החכם געזעניוס במקום הזה, ועיניך תחזינה כי נלאו חכמי ישראל ואין להאריך. (ג) **כל**, עתה יסוב הנביא את פניו אל כל העמים, ויאמר: הנה כלכם תראו את ישועת ה' אשר עשה עמנו, ולכן אל תתמהו אם קול הישועה נשמע גם מעבר לנהרי כוש. **כנשא נס**, בשורת מעשה הנורא הזה ממפלת סנחריב יהיה מלא גוים כאלו

נס

(ד) כִּי כֹה אָמַר יְהוָה אֵלַי
אֶשְׁקוֹטָה וְאַבִּיטָה בִמְכוֹנִי
כְּחֹם צַח עֲלֵי־אוֹר
כְּעָב טַל בְּחֹם קָצִיר:
(ה) כִּי־לִפְנֵי קָצִיר כְּתָם־פֶּרַח
וּבֹסֶר גֹּמֵל יִהְיֶה נִצָּה
וְכָרַת הַזַּלְזַלִּים בַּמַּזְמֵרוֹת
וְאֶת־הַנְּטִישׁוֹת הֵסִיר הֵתַז:
(ו) יֵעָזְבוּ יַחְדָּו לְעֵיט הָרִים
וּלְבֶהֱמַת הָאָרֶץ
וְקָץ עָלָיו הָעַיִט
וְכָל־בֶּהֱמַת הָאָרֶץ עָלָיו תֶּחֱרָף:
(ז) בָּעֵת הַהִיא יוּבַל־שַׁי לַיהוָה
צְבָאוֹת
עַם מְמֻשָּׁךְ וּמוֹרָט
וּמֵעַם נוֹרָא מִן־הוּא וָהָלְאָה
גּוֹי קַו־קָו וּמְבוּסָה
אֲשֶׁר בָּזְאוּ נְהָרִים אַרְצוֹ
אֶל־מְקוֹם שֵׁם־יְהוָה צְבָאוֹת
הַר־צִיּוֹן:

(ד) אשקטה. מתשלום שכרו של עשו אפנה מכל עסקי ואביטה במכוני לשוב לו: כחם צח עלי אור. יאיר ויבהיק לו כחם השמש צח על ירק כמו ללקט אורות (מלכים ב' ד'): כעב טל. שהקוצרי' מתאוי' לו להשיב נפש בחם קציר: (ה) כי לפני. בישול קצירו של עמלי ושל גוג טרם תשלח תאותו שהוא זומ' לכלו' את אחיו: כת'פר'. שלו ויתקר' להתבש' תבואה במליל'תם ולהיו' פגה נצה של גפנה בוסר ובוסר נגמל להיות ענבים כפול הלבן. בוסר הוא גירוש: וכרת. הכורת את זלזלי הגפן הם הזמורות והשריגים: במזמרות. שרפ"ש בלע"ז: ואת הנטישות. הם עיקרי הגפני' שקורין ליפ"ש: התז. כרת וקצץ כלומר יהרוג גוג ואוכלוסיו ועוזריו: (ו) יעזבו יחדיו. פגריהם: לעיט הרים. לעוף הרים: וקץ עליו. כל ימות הקיץ: תחרף. כל ימות החורף מכאן אמרו משפט גוג לעתיד לבא שנים עשר חדש:

באור

גם נשא על כל ההרים ובשופר יתקע, וכן נוטה גם דע' הראב"ע. (ד) אשקט', לדעת כל המפרשים הראשונים תהיה הכוונה אשקוט מחמתי על ישראל, ואביט בעין חמלה על מכוני (כי שמוש הבי"ת לפעמים כמו על עיין מכלול) והוא ירושלים או בה"מק מכון קדשי, כחום צח כענין אהיה כטל לישראל (הושע י"ד ו'); אולם כפי הנראה נמשך הפסוק הזה למה שלאחריו, ובפסוק הבא ירמוז על אשור, ולזה בחר הרב המתרגם בדעת חכמי העמים שגם הפסוק הזה מוסב על סנחריב, ויהיה אשקטה ענינו רוחי שקטה ונפשי תנוח בכל רגשת מלך אשור, וכמו יושב בשמים ישחק וגו' (תהלים ב' ד'). ואביטה, לדעת החכם געזעניוס הכוונה אשקוט כאשר אביט הצלחת אשור, ויתורגם: רוהיג שויע איך; ולדעת הרב המתרגם הוא כמו וביום רעה ראה (קהלת ז' י"ד) שענינו ראה בהשקט מה יהיה אחריתו (ועהע לו) כמו שתרגם גם הרמב"מן נ"ע. במכוני, הבי"ת תמורת מ"ם ורבים ככה (עיין מכלול). עלי אור, הראב"ע והרד"ק פירשו מטר כמו יפיץ ענן אורו (איוב ל"ז י"א), והרב המתרגם

יתיר ו'. פתח בס"פ

(ד) דען אַלזאָ שפּראַך דער העֶרר צו מיר:
איך בלייבע רוהיג, אונד שיע פֿאָן מיינעם וואָהנזיטץ,
וויא הייטערע זאָננע אויפֿס גרין,
וויא טהויאנוואָלק בייא ערנדטעהיטצע.
(ה) דען פֿאָר דער ערנדטע ווען אַבפֿאַללט דיא בליטהע,
אונד רייפֿענדע בּעערע ווירד דיא בלומע,
דאַ שניידעט ער אַב דיא שאָסלינגע מיט רעבמעססערן,
אונד דיא ראַנקען ענטפֿערנט ער, הויט ער אַב.
(ו) איבערלאַססען ווערדען זיא אַללזאַממט דעם רויבפֿאָ-
געל אויף געבירגען
אונד דען טהירען דעם לאַנדעס,
דאַס איבערזאָממערע דאַרויף דער רויבפֿאָגעל
אונד אַלל געטהיער דעם לאַנדעס דאַרויף איבערוויני-
טערע.
(ז) צו יענער צייט ווירד געשענק דעם עוויגען צבאות
געבראַכט
פֿאָם פֿאָלקע, איינסט וועגגעראַפֿפֿט אונד וועגגערויפֿט,
דעם וואונדערפֿאָללען פֿאָלקע פֿאָן אַנבעגין אונד וויטער
דאָז פֿאָלק דעם האָפֿפֿענס אונד האַרענס אונד דאַך
צערטרעטען,
דעם אייסנערויבט האָרדען זיין לאַנד,
צום אָרטע דעם רוהמעס דעם עוויגען צבאות,
צום בערגע ציון.

אחז בדעת רש"י (ע"ש) שהוא עשב ירק. **כעב טל**, הנה לעת שהתבואה עומדת לקצור לא ירד הגשם לברכה, אבל הטל מעולה מאד בעת הזאת כנודע, ויתוכן הכתוב הוא, כי אמר ה' אנכי אשקוט אם גם אראה כי חפץ אשור בידו יצליח, וכבר יקוה לקצור קצירו ולאסוף את תבואתו, יען ידעתי כי לפני קציר וגו'. (ה) **כי לפני קציר**, גם זה עוד דברי ה', כי הוא נתינת טעם למאמרים הקודמי' וכמו שאמרנו. **כתם פרח**, אמר הרד"ק וז"ל: המשיל הגוי' לגפן פורחת (וקציר הוא כמו בציר וכן נאמר לעיל ט"ז ט' ועל קצירך ובירמיה מ"ח ל"ב ועל בצירך) וכשהשליך הפרח יהיה נץ והנץ יהיה בוסר, והבוסר גומל מעט מעט עד שיהיו ענבים בשולות ע"כ, תבין מזה כוונת הרב המתרגם. **נצה**, כתב הרד"ק רפה הה"א, ועלת' כלה (בראשית מ' י') במפיק, ואפשר כי נלה רפה הה"א לנקבה ולא לכנוי, ומזה וישלך כזית נצתו (איוב ט"ו ל"ג). **הזלזלים**, המה יניקות הגפנים הרכים והם קרובים להשחת, **והנטישות** המה הענפים המתפשטים ונקראו גם שלוחות (מזה הענין) כמו שאמר שלחותיה נטשו עברו ים (לעיל ט"ז ח'). **התז**, מפעלי הכפל כי שרשו תזז, והוא לשון כריתה ובדחז"ל רוח תזזית (הנ"ל), והנה רוח תזזית פירש הרד"ק בשרשיו שהיא רוח רעה המסירה דעתו של אדם וכן הוא בערוך. (ו) **יעזבו**, המליץ עזב את המשל ובחר במליצה אשר תודלק רק על הנמשל שהיא פגרי מחנה אשור, וכבר מצינו כיוצא בדברי הנביאים כאשר כבר הערנו ע"ז לעיל (פרשה ה'). **וקץ**, פעל נבנה מן קיץ, וכן תחרף מן חרף, וכתב הרד"ק ונאמרו העוף בקיץ והבהמה בחרף, כי העוף יעופף ברוב בימי הקיץ, והחיות ילכו בימי החרף ברוב, וכוונת הכתוב כי כל כך ירבו חללי ההרוגים עד שנה תמימה ישבעו חית הארץ ועוף השמים מבשר פגריהם. (ז) **בעת ההיא**, עד כאן היו דברי השם שאמר כי לפיכך שקטה נחה נפשו כי ידע אחרית אשור עדי אובד, ועתה הנביא ידבר ויחתום הפרשה במה שהתחיל עם ממשך ומורט וגו', ושעור הכתוב לדעת הרב המתרגם הוא, כי בעת ההיא אחרי אשר יפול אשור בארצם, **יובל שי**, יובא מנחה לה', והמה זבחי תודה ושלמי שמחה. **עם ממשך**, המ"ם של ומעם נורא נמשכת גם לפניה גם לאחריה, מעם ממשך, ומגוי קו קו וגו'. **אל מקום שם ה'**, הוא ב"המק אשר שם כבוד ה' חופף, כי לא תעבור עוד חרב בארצם ויוכלו לעלות אל בית ה' להקריב קרבנותיהם. והמפרשים ראשונים וגם אחרונים מבני עמנו פתרו, כי העמים יביאו את בני ישראל השבויים אלים מנחה לה', ודימו זה למה שנאמר (לעיל י"ד ב') ולקחום עמים והביאום אל מקומם, וכן והביאו בניך בחצן (לקמן מ"ט כ"ב), והביאו את כל אחיכם וגו' מנחה לה' (לקמן ס"ו כ'); אולם בכל המקומות האלה יזכר המליץ תמיד כי יכבדום וינשאום

יט

(א) מַשָּׂא מִצְרָיִם
הִנֵּה יְהוָה רֹכֵב עַל־עָב קַל
וּבָא מִצְרַיִם
וְנָעוּ אֱלִילֵי מִצְרַיִם מִפָּנָיו
וּלְבַב מִצְרַיִם יִמַּס בְּקִרְבּוֹ׃
(ב) וְסִכְסַכְתִּי מִצְרַיִם בְּמִצְרַיִם
וְנִלְחֲמוּ אִישׁ־בְּאָחִיו וְאִישׁ
בְּרֵעֵהוּ
עִיר בְּעִיר מַמְלָכָה בְּמַמְלָכָה׃
(ג) וְנָבְקָה רוּחַ־מִצְרַיִם בְּקִרְבּוֹ
וַעֲצָתוֹ אֲבַלֵּעַ
וְדָרְשׁוּ אֶל־הָאֱלִילִים וְאֶל־
הָאִטִּים
וְאֶל־הָאֹבוֹת וְאֶל־הַיִּדְּעֹנִים׃

וסכרתי

רש"י

יט (א) רוכב על עב קל. מהרה לשלום קל מסרם גזרת דברו ליפרע ממצרים: ונעו אלילי מצרים מפניו. לא יהיה להם כח להציל את עמם מיד שלוחיו של אשור וזה שאמר הנביא פורענות מצרים בלשון הזה מה שלא אמר בלשון הזה לשאר אומ' מפני שהם למודים ללקות במד' זאת ועברתי בארץ מצרים (שמות י"ב) ובכל אלהי מצרים (שם) ודרך ארץ מיירא את האדם במכה שכבר לקה בה: (ב) וסכסכתי מצרים במצרים. סופו מסרס את תחלתו ונלחמו איש באחיו: (ג) ונבקה רוח. תתרוקן חכמתו כמו (לקמן כ"ד) בוקק הארץ: האטים. אחד

באור

כל העמים בהביאם אות' על מקומם כאשר יראה המעיין עליהם, וכאן לא הזכיר שום ד״ מזה, ולכן הנכון כדעת הרב המתרגם. ומה שנאמר בצפניה (ג' י') מעבר לנהרי כוש עתרי בת פוצי יובלון מנחתי, אין שום ראיה לפירוש הזה, כי שם לא נזכר בלל איזה מנחה יביאון, רק חכמי העמים אשר פירשו לעיל (פסוק ב') גוי ממשך וגו' על כוש, הביאו הפסוק הזה כאן לראיה, ולדעתם הענין כי העמים מעבר לנהרי כוש יביאו מנחה לה', אבל לא שהמנחה הזאת תהיה נפשות בני ישראל. והנה לא אמנע מהקורא פירוש ראוי ונכון מאת ידיד נפשי מהור"ר מרדכי גאָדזמאַן על הפרשה הזאת, וזה לשונו בקיצור: צלצל, הוא לדעתי מענין צליל לחם שעורים (שופטים ז' י"ג), כנפים, המה תעלות הנהר כמו למעלה (ח' ח') והיה מטות כנפיו (אשר ממלת שטף שלפניו נראה כי מתעלות ידבר) ומן הידוע כי מצרים ממחסור הגשם יחפרו תעלות מן היאור נילום למען השקות את כל הארץ, בעברו את גדותיו למועד השנה, ויהיה לפ"ז ארץ צלצל כנפים תאר למצרים (אַנד רוּיטענדער קאַנאַלע); ממשך (געשפּייפט) מענין משכני אחריך (ש"הש א' ד') והבנין הכבד יחזק הפעולה, ומורט (געיאַגט) בינוני פעול מבנין הכבד הנוסף ושרשו ירט מענין כי ירט הדרך (במדבר כ"ב ל"ב) וממשך ומורט גם שניהם כנוים ליהודה, אשר הוא ממשך ומרדף בלי חשך אל אשור שהוא עם נורא הנאמר בכתוב, קו קו ג"כ תאר ליהודה מענין ונטה עליה קו (לקמן ל"ד י"א) כלומר אשר האויב נטה עליה קו תהו להאביד ולהרוס, אשר בזאו נהרים, בשם נהרים יכנה את מלך אשור השוכן על נהר פרת ועל פלגיו השופכים בו מימיהם, ודרך הכתוב לכנות את המלך בשם נהר מושבו כמו למעלה (ח' ו') יען כי מאס העם הזה את מי השלח, כלומר אותו הגוי אשר המלך אשור וחילו בזאו ארצו — והנה יהודה בהיותם במצור ממחנה סנחריב, היה בטחונם על מצרים, כי כן כתוב לקמן (פרשה ל"ו ו') הנה בטחת וגו' על מצרים ומהם בקשו עזרה

ויליר

יט

(א) פערהאֶנגניס מצרים'ס:
1 וויעהע! דער עוויגע פאָהרט אויף לייכטער וואָלקע,
ער קאָממט נאָך מצרים!
אונד עס בעבען דיא גאֶטצען מצרים'ס פאָר איהם,
אונד דאַז הערץ מצרים'ס פערצאַגט אין זיינעם אינגערן.
(ב) איך פערוויררע מצרים דורך מצרים,
עס קאָמפּפען ברודער געגען ברודער, פריינד געגען פריינד,
שטאָדט געגען שטאָדט,
קאָניגרייך געגען קאָניגרייך.
(ג) אונד פערוויסטערט ווירד דער גייסט מצרים'ס אין זיי־נעם אינגערן,
אונד זיינען ראַטה ווערד' איך פערניכטען.
דען פראַגען זיא בייא דען גאָטצען אונד בייא דען אָראַקעלן,
בייא דען טאָדטענבעשוואָרערן אונד בייא דען צייכענ־דייטערן.
אבער

וילייר הנביא בדמיונו (בפסוק ב' אשר הוא מוסגר לבאר הקוד') איך אמרו מצרים בלעג הרבה אל אותם המבצרים אשר שלחו להודיע את יהודה כי יבואו לעזרתם לאמר: „לכו מלאכים אל עם ממוזה וספל אשר הוא למלך אשור לשמה ולבזה". והנה אחרי מפלת המחנ' שלא היו צריכים עוד לעזרת זולתם, יקרא הנביא אל מצרים מבטם (בפסוקי א' וב') ואל כל שוכני ארץ (בתחלת פסוק ג') להודיעם כנשוא נס וגו', כלומ' אתם המלעיגי' עלינו אין אנו צריכים עוד לעזרתכם כי ה' הושיענו מכף צרינו, וסיים בפסוק ז' (על צד ההתנגדות עם ב') אותו הגוי בעצמו אשר קראתם ממשך ומורט, קו קו ומבוסה, יובל שי אל ה' בהר הקדש מעם נורא בעצמו והוא אשור, והוי"ו מן ומעם הוראתו (אונד צווער) · עכ"ל ·

יט (א) **משא מצרים**, המשא הזה כבד מאד על המבאר, אשר ירצה לחקור מתי נתקיימה הנבואה הזאת, כראוי לכל מפרש נאמן · כי הנה אין לספק כי היעוד עד פסוק י"ח כבר בא בימי חזקיה ובדעת בעל ס"ע, אך היעודים הבאים מכאן ואילך א"א לפתור על העת ההיא (כאשר אבאר במה שיבוא), ולא נשאר לנו דרך להמלט מהמבוכה הזאת, כי אם שנאמר כי מן פסוק י"ח תתחיל נבואה אחרת, ובה שם הנביא מבטו לאחרית הימים כאשר יהפך ה' כל העמים לשפה אחת ויעבדו כלם שכם אחד לאלהי ישראל, ויהיה זה כענין נבואת זכריה (י"ד ט"ז — כ'), או שנחזק באמונתנו שהיתה הנבואה על תנאי, וה' גלה את אזן הנביא כי עת דודים הגיעה להשיב לב אבות על בנים וגו' ולהיות ה' אחד ושמו אחד, אולם כאשר גבה לב חזקיה וכשל גם יהודה עמו כנזכר בד"הי ב' (ל"ב כ"ה וכ"ו) אז ראתה חכמתו הבב"ת לאחר זמן הגאולה עד עת מועד, כי לא איש אל ויכזב חלילה ודבר ה' יקום לעולם, רק מלא את דברו בזמן מאוחר ובזה לא שינה דבורו, כי לא קבע זמן לזה בברור (וכאשר אמרנו זה פעמים)· ואחר ההצעה הזאת נבא לבאר הפרשה כיד ה' הטובה עלינו · והנה מה שהזכיר מצרים אחרי כוש, לפי שתרהקה מלך גם במצרים כאשר אמרנו · **על עב קל**, כענין וירכב על כרוב ויעוף וידא על כנפי רוח (תהלים י"ח י"א), וכן השם עבים רכובו (שם ק"ד ג'), גם אמר עב להורות כי לכלה ולהשחית יבוא, ועב הוא משל לעת צרה וצוקה כנודע, ומלת אד לעד · **ונעו**, כענין ובכל אלהי מצרים אעשה שפטים (שמות י"ב י"ב) · (ב) **וסכסכתי**, ענין הסכסוך ידוע שהוא הערוב והבלבול ובלשון ארמי הוראתו ההדלקה (אנצינדען) עיין ערוך ערך סכסך, ויהיה נכון לפרש כי ידליק ה' בם אש הקנאה והשנאה וכן נאמר (יחזקאל ל' ט"ז) ונתתי אש במצרים, וכת"י ואגרי שהוא מענין אל תתגרו בם (דברים ב' ה') · **מצרים במצרים**, בימים ההם שנים עשר נשיאים (ונקראו גם מלכים) עמדו למצרים (דאדעקארכען) ולחמו איש ברעהו עד שגברה יד פזאממעטיכוס נשיא סאיז והכניע את כלם והיה מושל בכל ארץ מצרים (ועיין בדברי החכם געזעניוס אשר הוכיח בראיות צודקות שהיתה זאת בסוף ימי חזקיה או בתחלת מלכות מנשה, · ושם בענין הזה הרכסים למישור) · (ג) **ונבקה**, כמ"ש רש"י · **האטים**

(ד) וְסִכַּרְתִּי אֶת־מִצְרַיִם
בְּיַד אֲדֹנִים קָשֶׁה
וּמֶלֶךְ עַז יִמְשָׁל־בָּם
נְאֻם הָאָדוֹן יְהוָה צְבָאוֹת:
(ה) וְנִשְּׁתוּ־מַיִם מֵהַיָּם
וְנָהָר יֶחֱרַב וְיָבֵשׁ:
(ו) וְהֶאֶזְנִיחוּ נְהָרוֹת
דָּלְלוּ וְחָרְבוּ יְאֹרֵי מָצוֹר
קָנֶה וָסוּף קָמֵלוּ:
(ז) עָרוֹת עַל־יְאוֹר עַל־פִּי יְאוֹר
וְכֹל מִזְרַע יְאוֹר
יִיבַשׁ נִדַּף וְאֵינֶנּוּ:

ואנו

רש"י

מן השמות של עכו"ם: (ד) וסכרתי. כמו וסגרתי. ויש עוד לפרש לשון ויסכרו מעיינות תהום (בראשית ח') אסתמנו ואחבשנו: ביד אדנים קשה. כל לשון אדנות קרוי בלשון רבים ואפילו יחיד כמו אדני יוסף (שם ל"ט) עד בא אדוניו (שם): ומלך עז. מלך אשור: (ה) ונשתו מים מהים. ונחרבו מים מן הים. ונשתו לשון השאת והשבר (איכה ג') לפי שכל שבח ארץ מצרים ע"י נילוס הוא שאין גשמים יורדים שם אלא נילו' עולה ומשק' אותה דרך יאורים העשויי' בידי אדם לפיכך הוא מדמ' פורענות שלה ליובש יאורי' ונשתו מים מהים. ולא יחזיר הים את נילוס לאחוריו וירד נילוס לתוכו ולא יעלה וישקה את מצרים: ונהר. זה נילוס: (ו) והאזניחו. כשהמים מתמעטין הטיט ניכר בהם ונעשין רפש וזונחין: דללו. במחברת ואם דל הוא (ויקרא י"ד): יאורי מצור. יאורים עמוקים בחריצי מצורי עיירות: קנה וסוף. שהיו גדלים שם מרוב מימיהם: קמלו. כשיבשו היאורים עמדו הקנים מלגדל עוד והם מתיבשי' ונופלים ת"י קמלו לא יסקון. ובמקום אחר תרגם החפיר לבנון קמל נחר. ואומר אני שהוא לשון קליפה שנקלפים מאליהן מחמת יובשן ונופלין: (ז) ערות על יאור על פי יאור וכל מזרע יאור וגו'. ערות לשון דבר המעורה ונשרש יפה ודומה לו (תהלים ל"ז) רשע עריץ ומתערה כאזרח רענן וכן חברו מנחם

באור

מין ממיני הכשפים שנעשו בנחש והיא מגזרת ויהלך אט (מ"א כ"א כ"ז) שהוא כמו לאט (רד"ק בשרשים), ויונתן תרגם החרשין וכן תרגם מכשפה לא תחיה (שמות כ"ב י"ז) חרשא לא תחי, וגם זה מענין נחש ולחש כמו שנים אנשים מרגלים חרש (יהושע ב' א'). (ד) וסכרתי, כמו וסגרתי מענין יסגרך ה' בידי (ש"א י"ז מ"ז) (רד"ק). אדונים קשה, בא השם ברבים והתאר ביחיד, כמו דבר האיש אדוני הארץ (בראשי' מ"ב ל') שהשם ברבים והפעל ביחיד ועיין רש"י כאן, והכוונה על פזאממעטיכוס הנזכר אשר משל בחזקת יד על מצרים. (ה) ונשתו, מגזר' לשונס בלמא נשתה (לקמן מ"א י"ז) כטע' יבושת (ראב"ע) וכ"כ הרד"ק בשרשי' שהוא הנפעל מן נשת ועניינו הפסק הדבר, וכן תרגם הרב. מהים, רב המפרשים פירשו על היאור נילוס שגם הוא יקרא ים בשתוף, כאשר אמרנו פעמים, אך לדעת הרב המתרגם הכוונה על ים ממש והוא מערים (דער זעע מאֶרים) אשר כרה מלך אחד שמו כן להטות שם מימי היאור אם יגברו על הארץ, ולהשקות ממנו את האדמה אם יקדלו מימי היאור לכסות את פני הארץ כפי הצורך, ולזה היו לו מסגרות (שלייסען) משני עבריו, האחת להכנים והשנית להוציא מים, והים הזה היה מחובר בתעלות (קאַנאֶלע) עם היאור. וסופרים הקדמונים הרבו לספר מפלאי המלאכה המפוארה הזאת (כי היה הים גדול ורחב ידים עד מאד), ומרוב התועלת אשר הגיע לאנשי מצרים מהים הזה, כי שמרם משטיפת המים בשנים אשר גאו מימי היאור, ובשנים אשר דללו מי היאור ולא עלו ביאות, פתחו

את

(ד) אַבער איך איבערגעבע מצרים
דער מאַכט איינעס שטרענגען געביעטהערס,
איין גרויזאַמער קעֶניג ווירד בעהערשען זיא,
שפריכט דער הערר, דער עוויגע צבאות.

(ה) אונד פֿערזיעגען ווירד דאַז וואַססער אויס דעם זעע,
דער שטראָם פֿערטראָקנעט אונד דאָררט אויס.

(ו) עס לויפֿען פֿליססע אַב,
עס שווינדען אונד פֿערטראָקנען עגיפטענס קאַנאֶלע,
ראָהר אונד שילף פֿערוויטטערן.

(ז) דיא פֿלורען אַם נילע, אַם ראַנדע דעם נילס
אונד אַללע זאַאט אַם ניל
פֿערטראָקנעט, פֿערשטויבט אונד איזט ניכט מעהר.
דאַ

את מסגרותיו ונבעו מימיו אל היאור ע"י התעלות והגביהו גליו, גם היו לדים בו דגים לאין מספר, וכפי עדות סופרי יון (גריכישע טריפטטעללער) הרויחו המצריים במסחר הדגים מהים הזה בחדשי השנה אשר שבו כבר מי היאור לאחור והיו הולכים וחסור, לערך ארבע מאו' ר"ט ליום — ובימים ההם עלה היאור עוד כהנה וכהנה (גיעהע פֿונ: קע'ס ריגחז, טוז נעקאיקחן דריטטען בחנר חרעיקעז Möris), ולפירוש הזה יובדק היטב מה שיבוא מאבל הדיגים. והנה לדעת הרד"ק יהיה כל זה משל על החורבן והשממ', אבל יפה העיר הרדי"א שזה בלתי מתישב, לפי שרב הפרשה ידבר מזה ולא נזכר דבר מהנמשל, ולזה אמר שהוא כפשוטו, כי מלבד שיביא ה' עליהם חרב נוקמת גם יקרא רעב על הארץ, והוא בסבת חרבות היאור אשר יוליד ויצמיח את הארץ בעלותה כשלג וגשם בשאר ארצות כנודע. וי"מ כי האויבים יהרסו את בניני התעלות, ועי"ז על חלקה אחת ישטפו המים את פריה וחלקה אחת תהיה חרבה ותיבוש, ובפרט יובדק זה לדברי הרב המתרגם בפירוש מלת ים, כי מתוך הבהלה ושערוריה לא שמו את לבם על המסגרות להשתמש בהם כראוי, לסגרם ולפתחם כפי הצורך לעתות שונות, והגיע מזה גם לארץ גם ליאור הפסד גדול, ותהיה א"כ שעור הכתוב ונשתו מים מהים כלומר שהמים שיהיו מכונסים בים בל יהיו נוזלים עוד ולא ישובו אל מקומם אל היאור ועי"ז ונהר (והוא היאור) יחרב ויבש. (ו) והאזניחו, האל"ף נוספת והוא מענין ותזנח משלום נפשי (איכה ג' י"ז) כלומר המים התרחקו מהם (מרד"ק), ולרש"י דרך אחרת בזה (עיין בדבריו) ועמו הסכים החכם געזעניוס, ואמר שגם בערבית זנח עיקרו הוראת הסרחון, והנסיון יורה כי תעלות היאור אם יחסרו מימיהם יעלו באשה וצחנה. דללו, כפירש"י. יאורי מצור, כתב הרד"ק פירוש מצור מצרים, וכן כתב על יאורי מצור (מ"ב י"ט כ"ד) וז"ל: וי"מ מצור כמו מצרים, ולפי שהוא נהר גדול אמר כן דרך הפלגה ע"כ. והרדי"א אמר לפי שבערי המבצר ובמגדלות הבצורות יעשו בורות עמוקות לשמור שם המים לעת צר ומלחמה, לכן אמר שגם אלה יחרבו ע"כ, ולזה נוטה ג"כ דעת רש"י, ולפי דרך הרב המתרגם כי הים שזכר הוא מֶאריז, א"כ נוכל לאמר שקרא להים ההוא בשם מצור, כי היה בנוי בנין חזק עד מאד, וכבר ספרו לנו הקדמונים שהיה בים הזה שני עמודים בנוי לתלפיות (פירחמידען) והמים היו עצורים שם כבעיר מצור, והמסגרות היו כמו שערי העיר, ויהיו יאורי התעלות הנמשכות ממנו אל הנהר נילוס כאשר אמרנו. (ז) ערות, כתב הראב"ע וז"ל: י"א כמו מתערה כאזרח רענן (תהלים ל"ז ל"ה), וטעמו רטוב, והטעם כי כל ערות שהוא על יאור, על פי היאור וכל מזרע היאור ייבש, וי"א נחשף (נגלה) כל מה שעל היאור ועל פי היאור כי הצמח הוא כמכסה עכ"ל. והרב המתרגם השכיל לכלול שתי הוראות יחד, כי „פֿלור" הוא מקום דשאים וכר נרחב גלוי. על היאור, סמוך ליאור ורבים כמוהו. על פי יאור, גם אותם הצמחים אשר על שפתו יעמדו אף המה יקמלו כי לא יעבור גבולו להשקותם. מזרע יאור, ת"י וכל בית מזרע נהרהון, והוא כמו בית האילן (עיין ערוך ערך בית אילן), והענין כל מקום על היאור שהיה
בית

(ח) וְאָנוּ הַדַּיָּגִים וְאָבְלוּ
כָּל־מַשְׁלִיכֵי בַיְאוֹר חַכָּה
וּפֹרְשֵׂי מִכְמֹרֶת עַל־פְּנֵי־מַיִם
אֻמְלָלוּ׃

(ט) וּבֹשׁוּ עֹבְדֵי פִשְׁתִּים
שְׂרִיקוֹת וְאֹרְגִים חוֹרָי׃

(י) וְהָיוּ שָׁתֹתֶיהָ מְדֻכָּאִים
כָּל־עֹשֵׂי שֶׂכֶר
אַגְמֵי־נָפֶשׁ׃

(יא) אַךְ־אֱוִלִים שָׂרֵי צֹעַן
חַכְמֵי יֹעֲצֵי פַרְעֹה
עֵצָה נִבְעָרָה
אֵיךְ תֹּאמְרוּ אֶל־פַּרְעֹה
בֶּן־חֲכָמִים אֲנִי
בֶּן־מַלְכֵי־קֶדֶם׃

רש"י

בשחברתו זרעים הנשרשים על נילוס ואפילו ע"פ שפתו וכל הנזרעים עליו הכל יבש ונדף: (ח) ואנו. לשון אולי ואבל: הדיגים. הם מצרים שצדין דגים בנילוס שהוא מתפשט ועולה ביאורים רבים העשויין על שפתו על פני ארץ מצרים כולה מה שאין כן בכל הנהרות: חכה. אמ"ו בלע"ז: (ט) עובדי פשתים. זורעי פשתים על הנהר: שריקות. פשתים שסורקין אותן ואורגין מהם מצודות דגים שהן עשויין חורין חורין: חורי. כמו בהמות שדי (שם מ') וקרע לו חלוני (ירמיה כ"ב): (י) והיו שתותיה מדוכאים כל עושי שכר. איסקלוס"א בלע"ז כמו (בראשית) ויסכרו מעינות תהום שם כרים המים היוצאין חוץ לשפת הנהר ומתפשטים ונעשים אגם מים הנקוים ועומדין במקומן ורבים שם דגים ואמר הנביא שיהו יסודות חפירותיהן מדוכאים ויפלו אגמי השכר שעשו: אגמי נפש. לשון שבת וינפש (שמות ל"א) שמי האגמים נחים ועומדים במקום אחד. ויונתן תירגם דהוו עבדין סיכרא וכנשין מיא גבר לנפשיה: (יא) איך תאמרו. מינחת

אים

באור

בית זרע (פפֿאַנצשולע). (ח) ואנו, מענין לא אכלתי באוני ממנו (דברים כ"ו י"ד). והנה אם הנילוס היה עולה כראוי, בא דגים לאין מספר ביאורי מצרים ובכל אגמיהם, והיו צדים אותם תמרים, והעד זכרנו את הדגה אשר נאכל במצרים חנם (במדבר י"א ה'), ועתה כאשר ייבש היאור יתאוננו ויתאבלו הדיגים, והנה ואנו הדיגים כלל, כי כל צידי הדגים יהיו באיזהו אופן שיהיו, אם בחכה ואם במכמר יתאבל, ואח"כ יפרט כי לא לבד אותם שישליכו ביאוש חכה, והם בל יעלו כי אם דג אחד בכל פעם ופעם, אך גם פורשי מכמורות אשר בה יאחזו בפעם אחת דגים לרב גם המה יאמללו, כי אך חנם יהיה מזורה הרשת. חכה, אמר הראב"ע ורבים גזרו המלה מחיך (כי מקט החכה יתחב בתוך הדג ויעלהו) והמה בדרך רחוק ע"כ; ואת אשר הרחיק הוא הקריב החכם געזעניוס בספר המלים שלו. (ט) ובשו, אחרי שהזכיר כי ימית דגתם והם עשו מצרים מסחר רב הזכיר גם כי הפשתה תכה, כי גם זאת היתה מעזבוני מצרים כנזכר ביחזקאל (כ"ז ז') ופשתי' תבלול גם הכתן (פֿאַכֿס) גם למר הגפן (בוימוואָללע) עיין בבאור לספר יהושע (ב' ו') כי גם בשניהם ערבו אנשי מצרים מערבה. שריקות, רב המפרשים פתרו מענין מסרק בדחז"ל, ועניינו פשתים שנסרקו היטב והם נקיים ונאים, כאשר היה באמת שש מצרים מפואר מאד כנודע מכמה מקומות בתנ"ך, אך לפי זה היה מן הראוי לבוא פשתי שריקות בסמיכות כנודע, ולכן בחר הרב המתרגם בדעת מעתיקי הראשונים מחכמי העמים כי שריקות הוא תאר לנשים הסורקות (ועיין ערוך ערך פרק בהוראה השנית, וגם מפורש

שהיה

(ח) דא קלאגען דיא פישער, אונד עס טרויערן
אללע, דיא דא ווערפען אין דען ניל איינע אנגעל,
אונד דיא אויסברייטען דאז נעטץ איבער דאז וואס-
סער, שמאכטען.
(ט) פערלעגען זינד דיא אנבויער דעס פלאכסעס,
דיא העכלערינגען אונד דיא פלעכטער דער נעטצע,
(י) אונד עס זינד, דיא זיך זא ערנאהרטען, ניעדערגע-
שלאגען,
אללע פערפערטיגער דער פישרייסע
פיר דיא בעלעבטען טייכע.
(יא) נור טהארען זינד דיא פירשטען צוען'ס,
דיא וויזעסטען דער ראטהע פרעה'ס,
איהר ראטה איזט טהאריכט—
וויא קאננט איהר איינרעדען דעם פרעה:
„איין זאהן דער וויזען בין איך,
„איין זאהן אוראלטער קאניגע?"

ווא

שהיה לרוב נשים עסוקות במלאכה הזאת ע"ש) · חורי, בגדים לבנים מענין חור כרפס (אסתר א' ו') (רד"ק בשרשים בשם ר' יונה) · והרב המתרגם תפש כדעת הרד"ק כאן שהכוונה על הרשתות לפי שנעשו נקבים נקבים · והנה הרד"ק הלך לדרכו שפירש שהכתוב מחובר לפסוק שלפניו כי בעבור יובש הנהר יבושו עושי הרשתות; אולם כפי מה שפרשנו שהכוונה שלא יעשו מצרים מסחר וקנין בפשתים ובגדים הנעשים ממנו, טוב הוא לפתור כדע' ר' יונה שזכרנו, וכ"כ הראב"ע ז"ל: חורי לבנים והוא שם התאר (ויהיה היו"ד להורות על החוזק כמו אדמוני אכזרי) או שהיו"ד לרבים וראוי להיות חורים ע"כ, וכבר מצינו רבים כיוצא בו (עיין מכלול לרד"ק) · (י) שתתיה, ז"ל הרב המתרגם בהערותיו: שתתיה מפעל שתה (וכן דעת הרד"א אך שהוא פירש המקומות שמשקים שם הבהמות וזה רחוק) ולדעתי הוא תאר לאנשים אשר מצאו מחיתם במלאכות האלה, כי השתיה מכלכלת הגוף והיא מקור חייהו עכ"ל. והחכם געזעניוס פירש השתות על ראשי העם ומנהיגיו כי המה יסודות האומה, ויהיה שתותי' כמו כי השתות יהרסון (תהלים י"א ג'), וכבר הביא הרד"א הדעה הזאת ולא מצאה חן בעיניו וישר עמו · **כל עושי שכר**, גם פה העיר הרב המתרגם ואמר וז"ל: עיין מרפא לשון ב"מ כ"ד ב' בד"ה סכרו ליה, ומשם תראה כי לדעת רש"י שם סכר יורה על מין ממיני הסלים שעושין מערבי נחל לצוד בהם דגים, וטעם אגמי נפש כמו לאגמי נפש, כלומר לאגמי מים שיש בהם נפש דגים עכ"ל. וקרוב לזה פירש הרד"ק, כי אמר כמו ויסכרו מעינות (בראשית ח' ב') ור"ל שסוגרין בפני המים כדי שיקוו המים ויולדו הדגים וכו' ע"ש, ועל אגמי נפש אמר וי"מ האגמים שיש בהם דגים וקרא לדגים נפש ע"כ · וכן דעת הראב"ע שאמר האגמים שבהם נפשות הדגים; אולם לפי דרכי שעתה לא ידבר עוד מדיגים וכמ"ש אך ממסחר מצרים ורוכלתה, יש לי לפרש הפסוק באופן הזה, שתתיה היא סחרת מצרים אשר נתנו בפשתים ושש רקמתם כאשר זכרנו, כי המסחר הוא יסוד הצלחת האומה ואשרה; ומדכאים, הוא כמו ידכאם לפני עש (איוב ד' י"ט) ואמר מדכאים בל"ז כענין השתות יהרסון; ועושי שכר, ענינו כמו שפירשו קצת חכמי העמים שהוא כמו שֶׂכֶר, וכן וזורע צדקה שֶׂכֶר אמת (משלי י"א י"ח); ואגמי נפש, כמו שפירש הרד"ק שהוא כענין עגמה נפשי לאביון (איוב ל' כ"ה) ונחסר מלת היה, כלומר כל אנשי מסחר יהיה להם עגמת נפש, ויתורגם: איהרע (מצרים'ס) גרונדפפיילער ווערדען צערמאלמט, אללע האנדעלטרייבענדע זינד טרויריגען הערצענס · (יא) **אך אוילים**, השרים והיועצים אשר עמהם יתיעץ המלך לרפאות שבר בת עמו יהיו כאוילים, כי נסרחה חכמתם ולא ימצאו את ידיהם להסיר המכשלה · **שרי צען**, צען היתה בימי קדם מקום מקדש מלך כנראה מכמה מקומות בתנ"ך (תהלים ע"ח י"ב ומ"ג), ועוד בשאר מקומות · **חכמי יועצי פרעה**, אמר הראב"ע: הדקדוק כן הוא, חכמי פרעה ויועצי פרעה כמו נהרי נחלי דבש וחמאה (איוב כ' י"ז), כי לדעתו שם ענינו נהרי דבש ונהרי חמאה · ויותר נראה דעת החכם געזעניוס, שעורו החכמים של יועצי פרעה והוא ערך ההפלגה (סופערלאטיף) וכן תרגם הרב · **בן חכמים**, ידוע הוא לכל קורא בספורי קורות התבל (וועלטגעשיכטע), כי בארץ מצרים היו כל בני המדינה נחלקים לכתות (קאסטען) כת עובד

אדמה

(יב) אַיָּם אֵפוֹא חֲכָמֶיךָ
וְיַגִּידוּ נָא לָךְ
וְיֵדְעוּ מַה־יָּעַץ יְהוָה צְבָאוֹת
עַל־מִצְרָיִם:
(יג) נוֹאֲלוּ שָׂרֵי צֹעַן
נִשְּׁאוּ שָׂרֵי נֹף
וְהִתְעוּ אֶת־מִצְרַיִם
פִּנַּת שְׁבָטֶיהָ:
(יד) יְהוָה מָסַךְ בְּקִרְבָּהּ
רוּחַ עִוְעִים
וְהִתְעוּ אֶת־מִצְרַיִם
בְּכָל־מַעֲשֵׂהוּ
כְּהִתָּעוֹת שִׁכּוֹר בְּקִיאוֹ:
(טו) וְלֹא־יִהְיֶה לְמִצְרַיִם
מַעֲשֶׂה אֲשֶׁר יַעֲשֶׂה
רֹאשׁ וְזָנָב כִּפָּה וְאַגְמוֹן:
(טז) בַּיּוֹם הַהוּא יִהְיֶה מִצְרַיִם כַּנָּשִׁים
וְחָרַד וּפָחַד
מִפְּנֵי תְּנוּפַת יַד־יְהוָה צְבָאוֹת
אֲשֶׁר־הוּא מֵנִיף עָלָיו:

והיתה

רש"י

לפרעה כל איש מהם על עצמו בן חכמים אני. ומאחר שיגדל בעצתכם. איך תתהללו לפניו לאמר בני חכמים אנחנו אתה בן מלכי קדם: (יג) נואלו. לשון אוילים: נשאו. נתעו כמו הנחש השיאני (בראשית ג'): (יד) מסך בקרבה. משקה מזג להם בתוכה שיעוע את רוחם לשון מסכה יינה (משלי ט') עירוב משקה בחביות עד שמעמידו בטעמו קרוי מסך: עועים. הם חולי של עירוף הדעת: (טו) אשר יעשה ראש וזנב כפה ואגמון. הם החרטומי' והאיצטגניני' החוזי' בכוכבי' שיש ברקיע מזלות וכוכבים המכונים כן ועשויין דוגמת ראש וזנב והם נתוני' בטל'. ויש לפרש בתרגומו ראש והגמון שלטון ואיטרון:

והיתה

באור

אדמה אכרים כורמים ויוגבים, והיא היתה הכת הפחותה מכלם, וכת עושי מלאכה חרשי עץ וחרשי אבן וכדומה באומנות, וכת אנשי המלחמה והיא נכבדה מאד; אולם כת הרביעית הכי נכבדה היא ועלתה על כלנה והיא כת הכהנים (דיא פריעסטערקאַסטע), (וכנראה ממעשה יוסף שלא שלח ידו באדמת הכהנים בראשית מ"ז כ') כי להם לבדם נתנו מפתחות מצפוני החכמות והמדעים הם היו יודעי בינה לעתים, הם היו רופאים לכל חלי ולכל מדוה, ולכן המלכים רק מפיהם יבקשו עצה, והנה כל כת וכת היתה מובדלת מאחרת ולא יבוא זר בתוכם, אך הבנים אשר יולדו קמו תמיד תחת אבותיהם לחזוק באומנת האבות [וכן המנהג עוד עתה בארץ הודו (אינדיען)], והמלכים אשר עמדו למצרים אם שהיו מכת הכהנים או לפחות מכת אנשי הצבא, כי כת האומנים ועובדי האדמה בל הצליחו למלוכה, וגם אם היו מכת אנשי המלחמה, כאשר קמו לכסא התקדשו ונספחו אל הכהנים, ומזה תבין כוונת הכתוב בן חכמים אני, כלומר כל אחד מהיועצים יאמר בן חכמים אני, אם

שאני

(יב) וואָ דען זינד זיא היִן דיינע וויזען?
דאָמיט זיא דאָך פֿערקינדען דיר,
דאָס זיא ערקעננען, וואָס בעשלאָס דער העהר צבאות
איבער מצרים.

(יג) בעטהאָרט זינד דיא פֿירשטען צוען'ס,
געטיישט דיא פֿירשטען נוף'ס,
זיא פֿערווירען מצרים,
דען אויסבונד איהרער שטאֶממע;

(יד) דער העהר גיעסט אין איהר איננערעס
איינען גייסט דער פֿערריקטהייט,
דאָס זיא פֿערווירען מצרים
אין אַלל' זיינעם טהון,
וויא דיא פֿערווירונג איינעס בעטרונקענען אין זיינעם
געשפייא.

(טו) אונד ניכט ווירד האָבען בייא מצרים
איין ווערק, דאָז עס אונטערנעממט,
קאָפּף אונד שווייף, וויפּפֿעל אונד שטומפּף.

(טז) אַן יענעם טאָגע ווירד גלייכען מצרים דען ווייבערן,
עס ווירד ציטטערן אונד ערשרעקקען
פֿאָר דער שווינגונג דער האַנד דעם עוויגען צבאות,
דיא ער שווינגט איבער איהם.

אונד

שאני מכת הכהנים בעצמי או שאבותי היו מלכים אשר גם להם נגלו תעלומו' חכמה· והרדי"א אמר כי כנגד יועצי פרעה אמר בן חכמים אני, ולעמת שרי צען אמר בן מלכי קדם וגם זה נכון· **(יב) וידעו**, רוב המעתיקי' פתרו וידעו על המצריי', שהחכמים יגידו למען ידעו מצרים מה יעץ וגו'· והרב תרגם גם וידעו על החכמים, והכוונה איה חכמיך שיגידו כי ידעו מה יעץ ה', וזה יותר נכון, וכן נראה דעת הרדי"א שלדבריו זה מוסב על חכמי יועצי פרעה והמה החרטמים, ואמר איה המה ויגידו לך אם בכל הבלי קסמיה' ורב כשפיה' ידעו וגו', ויהיה הוי"ו של וידעו במקום אם· וכ"כ הרד"ק ויגידו לך מה יעץ ה'· **(יג) נואלו**, כמ"ש רש"י, וכן אשר נואלנו ואשר חטאנו (במדבר י"ב י"א)· **נשאו**, מגזרת הנחש השיאני (בראשית ג' י"ד) מבנין נפעל (ראב"ע)· **נף**, או מף מף תקברם (הושע ט' ו') היא העיר הגדולה **מעמפֿיס** שם היה מושב מלכים, וגם היכלי אלילים רבים וכהני' הרבה מאד· **פנת שבטיה**, פירשו כל המפרשים ראשי העם, והוא ע"ד השאלה כמ"ש הרד"ק בשרש פן, ואמר ולפי שפנת הבית מן האבנים הגדולים, כנה הגדולים והאצילים בפנות, ויתיצבו פנות כל העם (שופטים כ' ב') ע"כ, ובא כאן ע"ד הקבוץ ביחיד, וי"ת רבני פלכהא ברבים, ויתכן כי הכוונה על כת אנשי הצבא שהם תעצמות העם וחזקו, ותרגום הרב יסבול זה הפירוש· **(יד) מסך**, מסך גם נסך שנים שרשים, והטעם אחד (ראב"ע)· **בקרבה**, בקרב השרים שזכר, ובן ת"י ביניהון, ולכן המה התעו את מצרים, ואמר בכנוי הנקבה כי הכוונה על משפחת השרים **(דיא קאַסטע דער פֿאָרנעהמען)**, וכאשר אמרנו שכל כתה וכתה היתה נבדלת והיתה למשפחה בפני עצמה· **עועים**, כמו עוה ונכפלה הפ"א ונפלה הלמ"ד (רד"ק)· **(טו) אשר יעשה**, לדעתי נמשך אשר יעשה על המעשה ולא על מצרים, והענין שלא יהיה למצרים מעשה אשר יהיה בו שום תועלת וכשרון· והרד"ק והרדי"א פתרו אשר יעשה על מצרים, וכן נוטה דעת הרב המתרגם והענין אחד· **ראש וזנב**, כמ"ש הרדי"א לא התחלה ולא סוף, כי כל מעשיהם יהיו בבלבול באין סדרים· **כפה ואגמון**, לא שרש ולא ענף, והוא כפל של ראש וזנב (עיין לעיל ט' י"ג)· **(טז) כנשים**, רכי לבב וחלושי כח כדרך הנשים אשר ינוסו לקול עלה נדף· **מפני תנופת יד ה'**, כי ה' הביא מורך בלבבם·

לחגא

(יז) וְהָיְתָה אַדְמַת יְהוּדָה לְמִצְרַיִם לְחָגָּא כֹּל אֲשֶׁר יַזְכִּיר אֹתָהּ אֵלָיו יִפְחָד מִפְּנֵי עֲצַת יְהוָה צְבָאוֹת אֲשֶׁר־הוּא יוֹעֵץ עָלָיו׃

(יח) בַּיּוֹם הַהוּא יִהְיוּ חָמֵשׁ עָרִים בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם מְדַבְּרוֹת שְׂפַת כְּנַעַן וְנִשְׁבָּעוֹת לַיהוָה צְבָאוֹת עִיר הַהֶרֶס יֵאָמֵר לְאֶחָת׃

נק"ם הקרי החרס

ביום

ח (יז) והיתה אדמת יהודה למצרים לחגא. כשישמעו היותרים במצרים משבי סנחריב את מפלתו שיפול בארץ יהודה בלא, שום מלחמות זרוע בשר ידעו כי יש שכינה בישראל ומושיעם חזק ויראו ויפחדו מפני אדמת יהודה. חגא ל' שבר ואימה ופחד לשון יחגו וינועו כשכור (תהלים ק"ז) וכן חגוי הסלע (שיר ב'): מפני עצת ה' צבאות אשר הוא יועץ עליו. להפילו ביד סנחריב ויהודה ימלט מידו: (יח) ביום ההוא יהיו חמש ערים וגו'. שנינו בסדר עולם אחר מפלתו של סנחריב עמד חזקיהו ופטר את האוכלסין שהביא עמו ממצרי' ומכוש בקילרין לפני ירושלים וקבלו עליה' מלכות שמים וחזרו למקומן שנאמר ביום ההוא יהיו חמש ערים וגומר הלכו ובנו מזבח לה' בארץ מצרים ומקריבין עליו קרבן לשמים לקיים מה שנא' ביום ההוא יהי' מזבח לה' בארץ מצרי' ויש מרבותינו שדרשוהו במס' מנחות על מזבח בית חוניו בנו של שמעון הצדיק שברח לו למצרים ועשה שם מזבח: מדברות שפת כנען. ישראל שבארץ כנען: עיר ההרס יאמר לאחת. (ת"י קרתא בית שמש דעתידא למיחרב יתאמר דהיא חדא מנהון). ההרס ת"י לשני פנים לשון האומר לחרס ולא יזרח (איוב ט') ולשון הריסה וחורבן ומהיכן למדה יונתן מנבואתו של ירמיה שנבא בתחפנחס ושיבר את מצבות בית שמש אשר בארץ מצרים (ירמיה מ"ג) למדנו שבית שמש שבארץ מצרים ומצבה עתידה ליחרב ומצבות האמורות שם היא

באור

(יז) **לחגא**, רוב המפרשים והמעתיקים הלכו בעקבות יונתן שתרגם לדחלא, ואמרו שהוא כמו יחגו וינועו כשכור (תהלים ק"ז כ"ז) שהוא תנועת הרעד והפחד, והביאו לפרש כן לפי שאמר כל אשר יזכיר אותה אליו יפחד; אולם יפלא מדוע העלים הכתוב הסבה בעבורה יראו ויפחדו מארץ יהודה? והרד"א לפי דרכו שכל הפרשה הזאת נאמרה על הגאולה העתידה פירש חגא כמו חג, ואמר שהוא כעין נבואת זכריה שנאמר שם (י"ד י"ז י"ח) והיה אשר לא יעלה מאת משפחות הארץ אל ירושלים להשתחות למלך ה' צבאות ולא עליהם יהיה הגשם ואם משפחת מצרים לא תעלה וגו', אבל גם זה רחוק, כי לפ"ז היה מן הראוי שיביא הכתוב הזה אחר פסוק כ"א כאשר יבין המשכיל? ולזה השכיל הרב המתרגם לבור לו דרך אחר, והוא כי לחגא הוא מענין חגוי סלע (ש"הש ב' י"ד) ששרשו חגה או חוג (עיין שרשים לרד"ק) וענינו מסתר, וכן יהיה פה, כי אחרי מפלת סנחריב ימלטו בני מצרים אל ארץ יהודה, ותהיה להם אדמת יהודה למסתור ומחסה (וגם רש"י ז"ל באר בחגוי סלע וכן יחוגו וינועו מענין לחגא אך שהוא פירש לפי דרכו ע"ש). **כל אשר יזכיר**, כלומר איש אשר יעלה על זכרונו ארץ יהודה. **אליו יפחד**, ינוס אליו לעזרה, וכמו שפירש הראב"ע ופחדו אל ה' ואל טובו (הושע ג' ה') וז"ל: שישובו במהרה בבא הקץ, אל ארצם במרוצה בפתע פתאום, כמו יחרדו כצפור ממצרים (שם י"א י"א), (ועיין בספר המליץ להחכם גשעניוס ערך פחד), והפירוש הזה נכון מאד לפי הנחת הטעם כאשר יראה המעיין. **מפני עצת ה'**, והיא הרעה אשר כלתה מאת ה' על מצרים:

(יז) אונד עס ווירד דאז לאַנד יהודה
פיר מצרים צור צופֿלוכֿט,
ווער זיין געדענקט, ווירד צו איהם זיך פֿליכֿטען
פֿאָר דעם ראַטהשלוססע דעם עוויגען צבאות,
דען ער בעשלאָסס איבער איהם.

(יח) אַן יענעם טאַגע ווערדען פֿינף שטעֶדטע אים לאַנדע
מצרים
שפרעכֿען איינע דעמוטה פֿאָללע שפראַכֿע,
אונד שוועֶרען צו דעם עוויגען צבאות;
שטאַרט דער צערווירפֿנים ווירד גענאַננט
דיא זיך אויסשליעסענדע.

יע׳

דע נא קורא נעים! שאף שבתחלת הפרשה גזרתי אומר שמכאן ואילך הוא יעוד משיחי אשר עדן לא נתקיי׳והוא דעת הרדי״א (אך שלדרכו כל הפרשה כלה נאמרה על הגאולה העתידה, ולפבי לא כן ידמה כאשר אמרתי לך)· הנה יען ראיתי כי רבים וכן שלמים הן מבני עמנו והן מזולתם יחשבו כי כל הנבואה הזאת כבר כלתה בימים אשר חלפו עברו, אמרתי לא לי יאות משפט הבקורת לבחור בטוב בעיני, כי את ערכי אני אדע, לכן אשים לפניך גם את פירושם ואעיר עליהם מה שיש להעיר, ואבאר הפסוקים גם כפי פירושם גם לפי דעתי ואתה תבחר, ואומר:

(יח) ביום ההוא, הנה לחכמי התלמוד (ואחריהם הלכו רוב חכמי העמים) יש שני דעות שונות זו מזו במסכת מנחות (דף ק״ט), האחת היא דעת בעל ס״ע והיא דעת ר״מ במנחות (שם) שהנבואה נאמרה על מפלת סנחריב עיין רש״י, ויפה העיר ע״ז הרדי״א שלא נתאמת הספור הזה לא במקרא ולא בספורי העמים, ואם גם נאמר כי בעת ההיא המצריים התיהדים, מדוע ילמדו לשונם לדבר לשון נכריה שהיא שפת כנען, אשר כפי דעת המפרשים שפת עברית; ואף שהרב המתרגם התחכם להסיר המכשלה הזאת ואמר: שפת כנען, לדעתי אין פתרונו לשון הכנעניים, וכפי׳ הראב״ע שהם היו מדברים בלשון הקדש, וגם אין כוונתו על שפת יהודה שהיו יושבים בארץ כנען, כי אם על שפת הכנעה והשפלה תמורת הגאוה והעזות אשר היתה לפנים חטאת מצרים, והפוכו שפת ר ה ב שהיה אחד מכנוייו בכתבי קדש, כבר בארתי הכתוב (במערכי לשון ערך פ נ ק י ה בההערה האשכנזית) ארור כנען עבד עבדים יהיה לאחיו (בראשית ט׳ כ״ה) שקרא נח לבנו חם כ נ ע ן ע״ש הקללה שקללו שיהי׳ עבד עבדים מ ו כ נ ע לאחיו, וא״כ שם כנען הוא תאר ונרדף עם עבד, וגם את זה העירותי במרפא לשון לתלמוד פ״ב מ״ז דשביעית ד״ה פ ר ג י ן, שלשון כנען שהובא בערוך וברש״י נופל על לשון אנשי סקלאווניא ע״ש· ועיין ברד״ק סוף עובדיה, ואם תרדוף לדעת מקור שם סקלאווניא אז תמצא שהוא נגזר משם עבד הנכנע לרבו לעולם, כאשר יעיד שמו בלשונות אחרות, עיין ספר המלין לאדעלונג מלת סקלאווע עכ״ל, ובזה נמשך הפסוק היטב למה שלפניו שאמר כי מצרים יחשה בצל כנפי יהודה כאשר אמרנו; מ״מ עוד טענת הרדי״א במקומה עומדת בענין המזבח והמצבה, אשר לכל זה אין זכר כלל בכתובים· והדעת השנית היא דעת ר׳ יהודה במנחות (והוא מה שהביא רש״י בשם יש מרבותינו) שהיעוד הזה יורה על בית חניו או חוניי הנקרא בפי יוסף בן מתתיה בשם אָניאַס (עיין בערוך ערך חניו והערות ידידי בעל מערכי לשון שם), כי בימי פטאָלאָמעאוס עווערגעטע בנה חניו ברשיון המלך היכל לה׳ בעיר אלכסנדריא לדעת חז״ל (עיין במנחות שם), ולדעת יתר הסופרים בעיר העליאָפאָליס, ובזה יתפרשו באמת הפסוקים היטב, כי בימים ההם רבים מן היהודים התגוררו בארץ מצרים, ומלכי מצרים נטלום ונשאום עד מאד, וע״ז נאמר יהיו חמש ערים בארץ מצרים מדברות שפת כנען, כלומר שבערים האלה ידברו גם שפת כנען, כי ישבו שם רבים מבני עמנו אשר ידברו בלשון ארצם; אולם הרדי״א מאן ימאן גם בדעת הזאת, ואמר וז״ל: אבל לפי הפשט לא יתכן לפרש כן, לפי שאם הקריב לע״ז אין ספק שלא כוון אליו הנביא (ובאמת מבואר הוא שם כי ר״מ שאמר שהקריב לע״ז יפרש הכתוב כדעת בעל ס״ע ע״ש), אבל גם אם נאמר שהיה מקריב לגבוה, אין ספק שהיה מקריב בחוץ, ומה א״כ הצלחת היעוד הזה וטובו עכ״ל, ודבריו נכונים למבין, כי אם גם פשטות המשנה שם משמע כי להקריב בבית חניו אין רע, שהרי אמרו האומר הרי

עלי

(יט) בַּיּוֹם הַהוּא יִהְיֶה מִזְבֵּחַ לַיהוָה
בְּתוֹךְ אֶרֶץ מִצְרָיִם
וּמַצֵּבָה אֵצֶל־גְּבוּלָהּ לַיהוָה׃
(כ) וְהָיָה לְאוֹת וּלְעֵד
לַיהוָה צְבָאוֹת בְּאֶרֶץ מִצְרָיִם
כִּי־יִצְעֲקוּ אֶל־יְהוָה
מִפְּנֵי לֹחֲצִים
וְיִשְׁלַח לָהֶם מוֹשִׁיעַ
וָרָב וְהִצִּילָם׃
(כא) וְנוֹדַע יְהוָה לְמִצְרַיִם
וְיָדְעוּ מִצְרַיִם אֶת־יְהוָה
בַּיּוֹם הַהוּא
וְעָבְדוּ זֶבַח וּמִנְחָה
וְנָדְרוּ־נֵדֶר לַיהוָה וְשִׁלֵּמוּ׃

ונגף

רש"י

ומצבה אצל גבולה לה' האסורה כאן ויש לומר שביתם בית שמש יושבת בגבול מצרים על הספר לכך נאמר אצל גבולה: (כ) והיה. המזבח לאות ולעד בינם ובין המקום: מושיע ורב. מושיע ושר: (כא) ונודע ה'. יהיה כח גבורתו ניכר להם:

באור

עלי עולה שאקריבנו בבית חניו יקריבנה במקדש, ואם הקריבה בבית חניו יצא ע"כ, הנה כבר נתקשו חכמי התלמוד בזה הענין ותירצו מה שתרצו ע"ש, ואם יש עוד לצדד ולאמר כדעת התוס' שם בד"ה והעלה עליו, שאמרו שאך לבני נח אשר נדרו ונדבו לשמים הקריב ולא לבני ישראל, הנה הפירוש הזה הוא דחוק עד מאד, ואינו מסכים כלל עם הספורים אשר ספרו לנו שהי' המקד' הזה לקוץ ודרדר בעיני כהני ה' אשר בבית ה' בירושלים. גם דעת ר"י במגלה (דף י' ע"א) שמקריבין אחר החרבן בבית חניו נדחה מן ההלכה והדר ביה ר"י כנזכר, ובזולת זה אין לשער שהנביא יבשר דבר שהיה לצור מכשול ולאבן נגף כל ימי הבית בעבור שהותר להקריב בו אחרי אשר נשרף בית אלהינו. ומכל הטענות האלה נלאתי לבחור בדעת הרדב"א (וע"פ דרכי אשר הוריתי לך בתחלת הפרשה) שהוא יעוד משיחי, והענין הוא כי כבר כתב הרמב"ם בהלכות מלכים כי גם לעת הגאולה העתידה בל נשלח ידינו לכבוש ארצות לא חלק ה' אותן לנו, ואך הארץ אשר נשבע לאבותינו לתת לנו אותה ננחל, אולם נהיה עם כל העמים אשר סביבותנו באגודת אחוה וברית שלום, כי מלאה הארץ דעה את ה', וכל העמים יכבדו לאלהי הכבוד ויעבדוהו שכם אחד כמבואר בדברי הנביאים, וא"כ אין ספק שרבים מבני ישראל יהיו גרים בארצות לא להם, אם לעשות שם מסחר וקנין או יקנו שם נחלת שדה וכרם, כי אם גם ינחיל ה' לנו ארץ כל עשרת העמים כאשר הבטיח לאברהם (עיין רש"י בראשית ט"ו י"ט), אין ספק לדעתי כי ברבות עתים וימים אם יהיה מספר בני ישראל כחול על שפת הים לא תוכל הארץ לשאת אותם יחד, ולזה רבים מהם ישכנו בארצות הקרובות כארץ מצרים ואשור, אך כלם יהיו באגודה אחת עם אחיהם היושבים בארצם, יעלו מימים ימימה אל בית ה' להביא שמה את עולותיהם ואת זבחיהם לרצון על מזבחו, וע"ז נאמר יהיו חמש ערים בארץ מצרים מדברות שפת כנען, כי ישבו שם רבים מבני עמנו כאשר פרשתי כבר גם לדעת האומרים שהכוונה על בית חניו. ואולי כוון בחמש ערים על חמש ערים ידועות, ויהיה ענינו חמש הערים כלומר חמש הערים הגדולות שהיו בארץ מצרים, וכבר אמרתי לך שבכל הלשונות יקרא ע"ל ההעברה העיר הגדולה והמפוארה בשם עיר בפרט, ולזה יאמר עיר ההרס יאמר לאחת, וכאשר נבאר. ונשבעות, יאמינו בו וישבעו בשמו כן דעת הרד"ק, ויותר נראה כי ידרו נדרים לה' ולדעת ר' יהודה להקריבם בבית חניו, ולדעתי להביאם בבית ה' כאשר פרשתי. **עיר ההרס**, ובקצת ספרים החרס, ויונתן חבר שתי הכוונות יחד [עיין

(יט) יענעם טאַגס ווירד זיין איין אַלטאַר פֿיר דען עוויגען
אינמיטטען דעם לאַנדעס מצרים,
אונד איינע זיילע אַן דעססען גראֶנצע, דעם עוויגען.
(כ) דיעס ווירד זיין צום צייכען אונד צום צייגניס
דעם עוויגען צבאות אים לאַנדע מצרים,
דאַס, ווען זיא שרייען ווערדען צום עוויגען
אָב דער בעדראֶנגער,
ער איהנען זענדען ווירד איינען רעטטער
אונד פֿירשטען, אונד ווירד זיא בעפֿרייען.
(כא) אונד. קונד טהוט זיך דער הערר דען מצרים,
דאַס זיא ערקעננען, דיא מצרים, דען הערן
אַן יענעם טאַגע;
אונד זיא בעררייטען שלאַכט- אונד שפּייזעאָפּפער,
געלאָבען געליבדע דעם הערן, אונד ערפֿיללען זיא.

רש"י, והראב"ע אמר עיר שמש' כן, והתמ' מהמחליף ה"א בחי"ת עד כאן, כי לדעתו לא יתחלפו רק אותיות אהו"י הנחים כאשר באר בכמה מקומו', ולדעתי גם לפי הנוסחא ההרס המכוון הוא בית שמש שבארץ מצרים העוי"ע חפאַלים כנזכר בירמיה (מ"ג י"ג), ויען שנקראה בית שמש או עיר החרס לפי שגם היה היכל לשמש, לזה כנה אותה הנביא לגנאי עיר ההרס תמורת עיר החרס בלשון נופל על לשון כמו בית כריא בית גליא כדאיתא במס' ע"ז (דף מ"ו ע"א) וכן במקרא ירובעל וירובשת. גם יש לפרש לפי דעת חכמינו ז"ל שבאלכסנדריא בנה חניו את מקדשו שקרא העיר הזאת בשם עיר ההרס, לפי שמאז יסד אלכסנדר אותה, היתה היא רוכלת העמים ואליה שפעת סוחרים, וכל כנעני הארץ באו אליה כי היו לה חמשה נמלים (האַפֿען), גם היתה בצורה מאד ומהודרת במגדלי עוז, ובזה העיר הזאת השפילה והרסה את גאון שאר ערי מצרים אשר עד עתה היו עומדות לנס עמים, ובאמת כי בעיר אלכסנדריא התגוררו יהודים לאין מספר בימי פטאָלאָמעאוס הנזכר. ולדעת קצת חכמי העמים ההרס הוא מלשון ערבי, כי בה נקראו כן החיות הטורפות כי משחיתים המה, וכהוראת הרס בעברית, ותהיה הכוונה על העיר לעאָנטאָפּאָליס שהיא עיר האריה, כי לדעתם בעיר הזאת בנה חניו את המקדש כאשר אמרנו; אולם יהיה איך שיהיה הנה עיר ההרס או החרס היתה עיר גדולה לאלהים, וא"כ כבר יוצדק זה גם לדרכנו שנאמר זאת על העתיד שישבו בני ישראל בערים גדולות ובצורות בארץ מצרים וידברו בלשון עמם. והרב המתרגם תרגם כפי דעת הרדי"א שאמר וז"ל: רוצה לומר שתהי' עיר הרוסה ונחרבת העיר שתוציא את עצמה מן הכלל להיותה נקראת אחת רוצה לומר לבדה נפרדת מהשאר עכ"ל, ולזה נוטה גם דעת הרד"ק, אך שלפי תרגום הרב אין הכוונה שתהיה העיר נחרבת ותל עולם כמו שחשבו, רק שיהיה חמס וריב בעיר הזאת (ובזה יהרס שלימות החברה והצלחת יושבי העיר), ולא תמצא שם אהבת רעים וברית אחים כאשר תהיה בשאר הערים אשר יעבדו את השם "וידברו שפת כנען". (יט) יהיה מזבח, כבר אמרתי כי לדעת בעל ס"ע לא ידענו כלל מה ענין המזבח הזה, אולם לדעת האומר כי הכוונה על בית חניו עוד לא נתפרש לנו איכות המצבה אצל גבולה, כי לא מצינו שעשה חניו דבר כזה; אולם לפי דרכי שהענין על היהודים אשר ישבו לעת הגאולה העתידה בארץ מצרים, אחשוב אני שלא יהיה זה המזבח לא לעולה ולא לזבח רק לעד ולאות (כאשר זכר) כי יש להם עוד חלק בה' אלהי ישראל, וכעין המזבח שבנו בני ראובן ובני גד על הירדן מזבח גדול למראה כמפורש ביהושע (פרשה כ"ב), ונאמר כי מלבד המזבח שיבנו בתוך ארץ מצרים במקום מושבם עוד יבנו מצבה לענין הזה על הגבול לצד א"י משם יצאו. (כ) והיה, הפסוק הזה יתבאר מעצמו ע"פ מה שפרשתי, כי המזבח הזה יהיה לעד להם שהם עוד דבקים בה' ובטוחים בישועתו, ואם ילחצו אותם המצרים הוא ישלח להם מושיע ויצילם. ורב, כמו על כל רב ביתו (אסתר א' ח') (ראב"ע ורד"ק) וכן פירש"י שר וכן תרגם הרב, והחכם געזעניוס פירש ורב מענין ריב כלומר איש אשר יריב את ריבם. (כא) ונודע ה', נמשך למעלה לפי שאם ילחצו מצרים את היהודים השוכנים בקרבם ה' יריב להם, לכן ידעו מצרים כי אך ה' הוא אל המושיע ועבדו זבח וגו'. ועבדו, כמו ועשו כלומר שיעשו זבח ומנחה לעבוד את ה', כמו וגם מקננו ילך עמנו וגו' כי ממנו נקח לעבוד את

(כב) וְנָגַף יְהוָה אֶת־מִצְרַיִם
נָגֹף וְרָפוֹא
וְשָׁבוּ עַד־יְהוָה
וְנֶעְתַּר לָהֶם וּרְפָאָם׃
(כג) בַּיּוֹם הַהוּא תִּהְיֶה מְסִלָּה
מִמִּצְרַיִם אַשּׁוּרָה
וּבָא־אַשּׁוּר בְּמִצְרַיִם
וּמִצְרַיִם בְּאַשּׁוּר
וְעָבְדוּ מִצְרַיִם אֶת־אַשּׁוּר׃
(כד) בַּיּוֹם הַהוּא יִהְיֶה יִשְׂרָאֵל
שְׁלִישִׁיָּה לְמִצְרַיִם וּלְאַשּׁוּר
בְּרָכָה בְּקֶרֶב הָאָרֶץ׃
(כה) אֲשֶׁר בֵּרֲכוֹ יְהוָה צְבָאוֹת לֵאמֹר
בָּרוּךְ עַמִּי מִצְרַיִם
וּמַעֲשֵׂה יָדַי אַשּׁוּר
וְנַחֲלָתִי יִשְׂרָאֵל׃

כ

(א) בִּשְׁנַת בֹּא תַרְתָּן אַשְׁדּוֹדָה
בִּשְׁלֹחַ אֹתוֹ סַרְגוֹן מֶלֶךְ אַשּׁוּר
וַיִּלָּחֶם בְּאַשְׁדּוֹד וַיִּלְכְּדָהּ׃

בעת

(כב) ונגף. לשון מכה הוא: נגוף ורפוא. ואחר המכה יברא להם רפואה: ונעתר להם. ירצה להם: (כג) תהי' מסלה. ותהי' דרך כבושה שילכו בה תמיד ממצרים לאשור: ובא אשור במצרי'. תרגו' יונתן ויגיחון אתוראי במצראי: (כד) יהיה ישראל שלישיה למצרים ולאשור. לשלום ולברכה לפי שלא היתה אומה חשוב' בעולם באותו הזמן כמצרי' וכאשור וישראל היו שפלים בימי אחז ובימי הושע בן אלה ואמר הנביא על ידי הנס שיעשה לחזקיהו יגדל שם של ישראל למעלה ויהיו חשובי' כא' מאלו הממלכות לברכה ולגדול': (כה) אשר ברכו. לישראל: ברוך עמי. ישראל אשר בחרתי לי לעם בהיותם במצרים: ומעשה ידי. הראיתי להם בגבורות שהפלאתי באשור ועל ידי אותם נסים ישובו אלי ויהיו כאלו עתה עשיתים מחדש והם יהיו נחלתי ישראל ודוגמא זו ת"י:

ופתחת

באור

ה' (שמות י' כ"ו) · (כב) ונגף, כפל הענין מה שלפניו שה' יגוף תמיד את מצרים אם יצרו את ישראל, וירפא להם אם יעזבו את דרכם הרעה וישובו אליו · ושבו, הוי"ו לנתינת טעם, לפיכך נגוף ורפוא לפי שישובו וה' יעתר להם, וזה שתרגם הרב „דען" · (כג) תהיה מסלה, הנה בימי הנביא היו אשור ומצרים ראשי האומות ומלך מצרים היה איש מלחמות למלך אשור כנודע, ושניהם הצרו לישראל לעתים שונים כמפורש בכתובים, ואמר שעתה ישלימו כלם יחד, מצרים יבוא אל אשור ואשור אל מצרים לערוב מערבה ולעשות קנין ומסחר, ולכן תהיה אורח סלולה ממצרים אשורה כאשר הוא מנהג בין הארצות אשר יעברו בהן ארחות סוחרים, כי לא ישא גוי אל גוי חרב, רק ועבדו, כלומר יעבדו באגודה אחת את ה', כמו שמפרש הרד"ק וכן תרגם הרב· ואמר החכם געזעניוס שהוא כמו אם ישמעו ויעבדו (איוב ל"ו י"א) וכתרגום הארמי שם ופלחין ליה · (כד) שלישיה,

אף

(כב) יא שלאגען ווירד דער הערר דיא מצרים,
שלאגען — אבער אויך היילען,
דען זיא ווענדען זיך צו דעם עוויגען,
ער לאסט זיך ערביטטען פאן איהנען, אונד היילט זיא.

(כג) צו יענער צייט ווירד איינע שטראססע זיין
פאן מצרים נאך אשור,
דאן קאממט אשור נאך מצרים
אונד מצרים נאך אשור,
אונד זיא האלטען גאטטעסדיענסט מצרים זאממט אשור.

(כד) אן יענעם טאגע ווירד זיין ישראל
דער דריטטע אים בונדע מצרים'ס אונד אשור'ס,
איין זעגען אינמיטטען דעם לאנדעס,

(כה) דאז דא זעגנעט דער הערר צבאות אלזא:
געזעגנעט זייא מיין פאלק מצרים
אונד מיין האנדעווערק. אשור
אונד מיין ערבע ישראל.

כ

(א) אים יאהרע דער אנקונפט תרתן'ס נאך אשדוד,
אלס געזענדעט איהן סרגון קעניג אשור'ס,
דאס ער בעלאגערע אשדוד, וועלכעס ער אויך אייננאהם,

צור

אף שאשור וגם מצרים היו כמה פעמים בעוכרי ישראל, הנה עתה יתאחדו יחדו בברית אחים כי כלם יכבדו את האל הגדול והנורא, ואמר הראב"ע ז"ל: ורובי המפרשים אמרו כי שלישיה מגזרת ושלישים, והם נציבים למשנה קודם השליש ע"כ; אבל כבר כתב הרד"ק בשרשיו כי שליש יאמר בכלל על קצין ושר ע"ש, וא"כ יוצדק פירוש הזה. **ברכ' בקרב הארץ**, לדעתי הענין כי הברית הזה אשר יהיה בין שלש הארצות האלה יהיה לברכ' בקרב כל הארץ, כי כל יושבי תבל ושוכני ארץ יתברכו בהצלחת האומות האלה. (כח) **אשר ברכו**, לפי דרכי יהיה אשר במקום כי כמו אשר הוביש (יהושע ב' י') שענינו כי, והוא כאן לנתינת טעם, לפיכך יהיה הברית הזה ברכה בארץ לפי שה' ברך אותו לאמר וגו'. **עמי מצרים ומעשה ידי אשור**, אולי לכוונה מיוחד' בחר הנבי' בתארים האלה, אמר על מצרים עמי היפך שעד עתה אך דור שלישי יבוא בקהל ה', הנה לעת כזאת המה עמי, ואשר קרא לאשור מעשה ידי כנגד מה שנאמר אשור שבט אפי ומטה הוא בידם זעמי (לעיל י' ה') אמר עתה שהוא מעשה ידי, כענין שאמר להלן (ס' כ"א) על ישראל ועמך כלם צדיקים וגו' מעשה ידי להתפאר, אולם ישראל הוא נחלתו לעדי עד.

כ (א) **בשנת**, כתב הרד"ק ז"ל: זה הענין היה בשנת י"ד לחזקיהו שבא (סנחריב) על ירושלים ושמע על תרהקה מלך כוש שיצא להלחם עמו ונסע משם ונלחם עם מצרים ועם כוש (וכבר אמרתי לך כי תרהקה היה מושל בפלך מצרים העליון) וכבשום, ואח"כ חזר לירושלים, וקודם לכן באותה שנה שלח תרתן לאשדוד עכ"ל. ועמו הסכימו גם חכמי העמים, וגם הראב"ע אמר כי יתכן שסרגון הוא סנחריב. **תרתן**, שר צבא מלך אשור, והוא הנזכר במלכים ב' (י"ח י"ז). **וילחם באשדוד**, העיר הזאת היתה נגבה על גבול ארץ פלשתים בואך מצרים, ולכן רצה המלך אשור לכבשה כאשר שמע כי תרהקה יצא לקראתו,

והוא

(ב) בָּעֵת הַהִיא דִּבֶּר יְהוָה בְּיַד־יְשַׁעְיָהוּ בֶן־אָמוֹץ לֵאמֹר לֵךְ וּפִתַּחְתָּ הַשַּׂק מֵעַל מָתְנֶיךָ וְנַעַלְךָ תַחֲלֹץ מֵעַל רַגְלֶךָ וַיַּעַשׂ כֵּן הָלֹךְ עָרוֹם וְיָחֵף׃

(ג) וַיֹּאמֶר יְהוָה כַּאֲשֶׁר הָלַךְ עַבְדִּי יְשַׁעְיָהוּ עָרוֹם וְיָחֵף שָׁלֹשׁ שָׁנִים אוֹת וּמוֹפֵת עַל־מִצְרַיִם וְעַל־כּוּשׁ׃

שׁ״פ (ד) כֵּן יִנְהַג מֶלֶךְ־אַשּׁוּר אֶת־שְׁבִי מִצְרַיִם וְאֶת־גָּלוּת כּוּשׁ נְעָרִים וּזְקֵנִים עָרוֹם וְיָחֵף וַחֲשׂוּפַי שֵׁת עֶרְוַת מִצְרָיִם׃

(ה) וְחַתּוּ וָבֹשׁוּ מִכּוּשׁ מַבָּטָם וּמִן־מִצְרַיִם תִּפְאַרְתָּם׃

ס״פ (ו) וְאָמַר יֹשֵׁב הָאִי הַזֶּה בַּיּוֹם הַהוּא הִנֵּה־כֹה מַבָּטֵנוּ אֲשֶׁר נַסְנוּ שָׁם לְעֶזְרָה לְהִנָּצֵל מִפְּנֵי מֶלֶךְ אַשּׁוּר וְאֵיךְ נִמָּלֵט אֲנָחְנוּ׃

כ (ב) ופתחת השק מעל מתניך. ת"י ותיסר סקא מחרצך והדברים מוכיחים שהרי עד עכשיו לא ליובו לחגור שק שהוא אומר לו להתיר' ועוד שהוא אומר ונעלך תחלוץ זהו פי' לאבלות ופירוש ופתחת כמו (שמות ל"ט) מפותחות פתוחי חותם לחגור שק בדוחק על בשרו כדי שתרא' חקוק' בבשרו: מעל מתניך. למעלה ממתניך: ערום. ת"י פחית בבגדים קרועים ובלועים ולא ערום ממש: (ג) שלש שנים. ילך כן לאות ולמופת למצרים ולכוש שלסוף שלש שנים ינהג מלך אשור את שבי מצרים וגומר למדנו שבשנת תרתן את אשדוד שלש שנים לפני מפלתו של סנחריב שהרי מפלתו היתה כשהבי' את שבי מצרים ותרהק' מלך כוש לפני ירושלים בקולרין כשבא לצור על חזקיהו: (ד) וחשופי שת. כמו חשוף שת והיו"ד יתירה כיו"ד חלוני ותורי ושדי. שת בית מוצא הרעי וכן (שמואל ב' י') ויכרות את מדויהם עד שתותיהם וגמול זה היה להם תחת חם אביהם אשר ראה ערות אביו ולא כסה אותה מדה כנגד מדה: (ה) וחתו ובשו. כל המביטים ומצפים על עזרת כוש והמתפארים במשען מצרים: תפארם. וונט"ש בלע"ז: (ו) יושב האי הזה. ארץ ישראל שהיו נשענים על פרעה לעזרה. האי לשון איי הים:

הפי בפתח

באור

והוא היה עם מחנהו בארץ יהודה. (ב) ביד, כאשר היתה יד ה' על ישעיה, כן השכיל הרב לתרגם. ופתחת השק, אשר חגר במתניו, אם בעבור גלות עשרת השבטים כדעת רש"י ורד"ק, או בעבור סבה אחרת בלתי נודעה. ולדעת החכם געזעניוס היא האדרת שער אשר ילבשו הנביאים והנזירים, ותרגם: פראפעטענקלייד. (ג) שלש שנים, כפי מה שכתבתי בשם הרד"ק כי תרתן לכד את אשדוד בשנת י"ד, ואז בא הצווי אל הנביא להסיר בגדיו, אין לפרש שהלך ג' שנים ערום ויחף לאות על מצרים וכוש, שהרי חזקיה מלך עשרים

(ג) צור ועלבען צייט רערעטע דער עווינע

ב אין דער בעגייסטערונג ישעיהו'ס זאה:עס אמוץ אלזא:
בעהע אונד לאזע דאז טרויערגעוואנד פאן דיינען לענדען,
אונד דיינע שוהע צייך אויס פאן דיינען פיסען. —
אונד ער טהאט זא, גינג ענטבלאסט אונד בארפוס.

(ג) דא שפראך דער עווינע:
זא וויא דא גינג מיין קנעכט ישעיהו,
ענטבלאסט אונד בארפוס,
דרייאיאהרע לאנג אלס צייכען אונד פארבעדייטונג,
איבער מצרים אונד כוש;

(ד) זא ווירד אויך וועגפיהרען דער קאניג אשור'ס,
דיא געפאנגענען מצרים'ס אונד דיא פערבאנטען כוש'ס,
יינגלינגע אונד גרייזע ענטבלאסט אונד בארפוס,
אונבעדעקטען שטייסעס צור שאם מצרים'ס.

(ה) דא ווערדען זיא בעטראפפען [1]) אונד זיך שאמען,
וועגען כוש איהרע צופערזיכט,
אונד וועגען מצרים איהרע פראהלעריא.

(ו) אונד זאגען ווירד דער בעוואהנער דיעזער גענענר,
יענעם טאגעם:
זיעהע דא אונזערע צופערזיכט וואהין וויר פלאהען
אום הילפע,
בעפרייעט צו ווערדען פאר דעם קאניגע אשור'ס,
אונד וויא וואללען וויר נון ענטקאממען — וויר זעלבסט
פער.

ותשע שנים (מ"בן"ח כ'), וחמש עשרה שנה נוספו לו בחליו (שם כ' ו') וא"כ באות' שנה עלמה שנלכד' אשדוד הית'מפל' סנחרב, וכשלר סנחרב על ירושלי' כבר הכניע את מלרים וכוש, ומדוע זה ילך ישעי' שלש שנים ערום ויחף? אך הנכון בזה כדעת הרדי"א כי שלש שנים נמשך לאחריו ונקס' למ"ד השמוש, וענינו כי הנביא ילך עתה ערום ויחף זמן מה, וזה יהיה לאות ולמופת כי בעוד שלש שני' ינהג מלך אשור את שבי מלרים וגו'. ואם יקשה בעיניך והלא באותה שנה עלמה כבר נתקיי' היעוד הזה כאשר אמרנו? ע"ז נשיב כי ה'הגביל רק הקל' האחרון, כי לכל היותר לסוף שלש שנים יהיה זה, אבל כבר יתכן כי תהיה זאת גם בזמן פחות מזה, וכאשר בארנו על פסוק ובעוד ששים וחמש שנה יחת אפרים מעם (לעיל ז' ח')וע"ש. ולפירוש הזה תסכים גם מלב הנגינה

---

[1]) ישראל.

כאשר יבין המשכיל. — אולם בעיקר הצווי הזה קימו וקבלו עליהם כל ראשי המבארים מבני עמנו דעת הרב המורה (ח"ב פמ"ו) שזה וכל כיוצא בו ממעשי הנביאים היה רק במראה הנבואה, אבל הרדי"א אשר לא ישא פני איש ולא יאמין בדבר בעבור כבוד המדבר, לא הלך בדרך אשר הורה לנו הרב המורה בזה הענין, כי לדעתו כל הדברים שאינם יוצאים מחיק האפשרי ולא מתנגדים לדתי התורה (כמו אשת זנונים דהושע והעברת תער של יחזקאל) והם לאות ולמופת, הם היו נעשים באמת לעיני העם, למען ישאלו מה זה ועל מה זה, והוא יבאר להם המכוון ממנו. ודבריו נכונים מאד לכל איש אוהב אמת, כי אם נאמר שהיתה זאת בחזיון לילה, ורק עיני הנביא ראו התמונה הזאת ולא זר, לא ידענו כלל מה תועלת תגיע מזה לנביא מאות ומופת אשר איננו במציאות; ובאמת כבר היתה זאת מדרך הנביאים כי בנוח עליהם רוח שדי הפשיטו את בגדיהם, כנראה משאול בניות ברמה (ש"א י"ט כ"ד). (ד) וחשופי שת, כמו שפירש"י כי כן היה מנהגם להוליך השבויים ערום בלי כסות. ערות מצרים, זה יהיה לערות מצרים כלומר לקלון ולבזיון למצרים וה"ה לכוש, כן פי' הרד"ק, והראב"ע אמר או מלת וחשופי שת מושכת עצמה ואחרת עמה ע"כ, ושעורו חשופי ערות מצרים. (ה) וחתו, על ישראל נאמר, הבוטחים בעזרת מצרים וכוש שהיו בעלי מלחמות למלך אשור (רד"ק). (ו) האי, א"י לפי שהיא על גבול ים, כן פירש הרד"ק כאן, אבל בשרשיו היתה רוח אחרת עמו, ואמר וכן המחוזות שאין נהר או ים מקיפים אותם נקראים ג"כ איים, כמו ישב האי הזה שהוא אומר על ירושלים, כי פירוש מלת אי מחוז עכ"ל, ולדעת הזאת נטה הרב בתרגומו.

כא

(א) מַשָּׂא מִדְבַּר־יָם
כְּסוּפוֹת בַּנֶּגֶב לַחֲלוֹף
מִמִּדְבָּר בָּא
מֵאֶרֶץ נוֹרָאָה׃
(ב) חָזוּת קָשָׁה הֻגַּד־לִי
הַבּוֹגֵד בּוֹגֵד
וְהַשּׁוֹדֵד שׁוֹדֵד
עֲלִי עֵילָם צוּרִי מָדַי
כָּל־אַנְחָתָה הִשְׁבַּתִּי׃
(ג) עַל־כֵּן מָלְאוּ מָתְנַי חַלְחָלָה
צִירִים אֲחָזוּנִי כְּצִירֵי יוֹלֵדָה
נַעֲוֵיתִי מִשְּׁמֹעַ
נִבְהַלְתִּי מֵרְאוֹת׃
(ד) תָּעָה לְבָבִי
פַּלָּצוּת בִּעֲתָתְנִי
אֵת נֶשֶׁף חִשְׁקִי
שָׂם לִי לַחֲרָדָה׃

פתח בס"פ

ערך

כא (א) משא מדבר ים. הנבואה הזאת על בבל כמו שמפורש בה ואם תאמר הרי כבר ניבא עליה (לעיל י"ג) על הר נשפה שאו נס וכל הפרשה כולה פעמים שהנבואה באה בפיו היום בסיגנון אחד ולאחר זמן בסיגנון אחר. משא מדבר ים. תירג' יונתן מטל משריין דאתיין ממדברא כמי ימא: כסופו' בנגב לחליף. כרוח סופה המתהפך בארץ ונשה שהי' מעלה אבק רב: לחליף. כך יחליפו לבא משנות רבות על בבל: ממדבר. יבואו לה: מארץ נוראה. תירגם יונתן מארעא דא עבידא בה חסינין. ויש לפרש שהוא מקום נחש ועקרב כמו שנאמר (דברים ח') המדבר הגדול והנורא: (ב) חזות קשה. הנביא אומר נבואה זו קשה על בבל הוגד לי: הבוגד בוגד. ת"י אניסי' מתאנסין ובזזי' מתבזזין ול' העברית לפי התרגום כך פירושו את הבוגד בא אחר ובוגד אותך ואת השודד בא אחר ושודד אותך או פרס ומדי שבוזזין ושודדין את בבל ששדדה ובזזה עד עתה את כל המדינות: עלי עילם. ובואי עליה: צורי מדי. על בבל במצור. אלהי צורי (שמואל ח') הטעם למטה ברי"ש וזה טעמו למעלה בצד"י כמו שובי: כל אנחתה השבתי. לא מפיק ה"א לפי שהוא כמו כל אנחות שבעולם והוא לשון אנחה מרובה של אנשים רבים שישפיר"ש בלע"ז כל אנחות השבתי שהיה העולם נאנח מפני עולה של מלכות בבל עתה השבתי אות': (ג) מלאו מתני חלחלה. הנביא הי' ראשני ומתאנח על פורענות האומות זו מדרש אגדה ולפי פשוטו הנביא אומר הקינה ואנינות כאלו זו בבל מתאוננת: צירים. לשון חיל וחבלים. ורבותינו אמרו יש דלתות וצירים לאשה כמו שיש צירים לדלתות הבית: נעויתי. אולי הוא הקרוי עוית בלשון חכמים: (ד) פלצות. בהלה: את נשף חשקי. לילה שהייתי חושק בו לשמחה ולמשתה

באור

הפרשה הבאה היא סתומה ותתומה עד מאד, ואין בכל נבואות ישעי' חזות קשה כזאת, ואנחנו נבאר אותה כיד ה' הטובה עלינו, וכפי מתת שכלנו, מפי ספרים וסופרים, ואלהים יכפר בעד השוגה. והנה הפרשה נחלקת לשלשה חלקים, האחד מן פסוק א' עד פסוק י"א, והשני יכלול רק שני פסוקים י"א וי"ב, ומשם יאילך עד סוף הפרשה הוא חלק השלישי.

כא

(א) פערהאֶנגניס איבער דיא וויסטע אַם מעערע:
וויא שטירמע דען זידען דורכברויזען,
זאָ קאָממט עס אויס דער וויסטע,
אויס פורכטבאַרעם לאַנדע.

(ב) איין שטרענגער בעשלוס וואורדע מיר קונד:
דער טרייולאָזע איבע טרייולאָזיגקייט,
אונד דער רייבער, רויבע,
ציהך הערויף עילם! בעלאַגערע אָ מדי!
אַללעם זייפצען האַבע איך אויסגעשטאֶהנט —

(ג) דאַרום זינד פאָלל מיינע היפטען דעם שמערצעס,
וועהען ערגרייפען מיך וויא וועהען דער געבאֶהרערין,
מיך פאַסט דער קראַמפף, דאַס איך ניכט האֶרע,
מיך גרייפט דיא אַנגסט, דאַס איך ניכט זעהע.

(ד) עס שוואַנקט מיין זין,
שרעקקען ערשיטטערן מיך,
דען אַבענד מיינער זעהנזוכט
מאַכט ער מיר צום ענטזעטצען. —

בע·

כא (א) **מדבר ים**, לכל המפרשים נאמרה הנבוא' הזאת על בבל, והעד ממה שאמר בפסוק ט' נפלה בבל (ועיין רש"י), אך בענין התאר מדבר ים יש דעות מתחלפות, כי לדעת מפרשי בני עמנו (רד"ק ורא"בע) יהיה ים כמו נגב, כי פרס ומדי היו מזרחי' לפונית לבבל, ואמר מדבר כי מדבר בין בבל לפרס, אך זה רחוק שיקרא בעבור זאת בבל מדבר ים, וחכמי העמים פתרו ים על נהר פרת והביאו לראי' ממה שנאמר בירמיה (נ"א ל"ו), ופירושו מדבר בקע' (וכבר ידע' כי גם הבקע' תכונה בשם מדבר), וארץ שנער היתה בקע' כמפורש בתורה (בראשית י"א ב'). ויותר נראה כדעת המכס געזעניוס שמדבר הוא כמשמעו, וקרא הנביא לבבל מדבר על שם סופה כי תהיה לשממה מאין יושב כאשר נבא כבר עליה לעיל פרשה י"ג, וכן תרגם הרב· **כסופות בנגב**, כי שם במקום מדבר יסתער לרב רוח סועה וסער, וכן נאמר והלך בסערות תימן (זכרי' ט' י"ד) ותימן דרום כנודע· **לחלוף**, כלומר כסופות הרגילות לחלוף בנגב כן ממדבר בא וגו'· **בא**, לא פירש מה זה בא אך רמז לזה במה שאמר מארץ נוראה, ומזה נדע כי הכוונה על אויב אכזרי, והוא מצחות המליצה, כי מרוב התרגשות נפשו מעולם הרע אשר עיניו יראו כי בא יבוא, אין מלה בלשונו לכנות אותו, ולזה אמר חזות קשה הגד לי· (ב) **הבוגד**, אמר הרא"בע דברי הנביא, מי שירצה למרוד ולבגוד יוכל, ומי שירצה להיות שודד יכול לשוד עכ"ל, והוא נכון כי נודע הוא כי העיר בבל נלכדה ע"י בגידת השרים אשר היתה ידם עם הכרים עליה כמו שאמרנו בבאור על דניאל פרשה ה'· **עלי עילם**, היא מדינת פרס (רא"בע), ופרס היתה בעת ההיא אך זרוע לבני מדי, לכן אמר על פרס רק עלי ועל מדי צורי· **כל אנחתה**, כמו שפירש"י עיין בדבריו; ולדעת הרד"ק תהיה הה"א של אנחתה לכנוי אף שהיא רפה, כי מצינו כיוצא בזה, והכוונה על מה שהיו העמים נאנחים מפחד בבל, וכבר ידעת שכנוי הקנין יולדק גם על הפועל גם על הפעול כמו הסר מעלי נגעך (תהלים ל"ט י"א) ורבים כמוהו, ולכן הנגינה מלרע כדין לפני ה"א הכנוי· (ג) **על כן**, הנכון כדעת חכמי העמים שהנביא עצמו יקונן ויתאונן על שבר בת בבל, כמו על כן אבכה בבכי יעזר (לעיל ט"ז ט'), על כן מעי למואב בכנור יהמו (שם י"א), וכן הוא בירמי', כי בזה תתרומם המליצה מאד, כי כ"כ תגדל מפלת בבל עד שגם רחמי הנביא — אם גם בבל הרע לעמו מאד — נכמרו עליהם בראותו כרת נפשם, ומרוב ההתפעלות ידמה כאלו הוא עצמו עמס בצרה· **נעויתי**, עיין פירש"י ובערוך ערך עוית ותבין מזה תרגום הרב· **נבהלתי מראות**, הענין כי משמוע און כבר אחזני השבץ, וכאשר ראיתי עוד נבהלתי עד מאד, כי ראיתי יותר ממה ששמעתי· והרב המתרגם הלך בשטת יונתן שהעתיק משמוע מלמחזי, ותהיה הכוונה נעויתי כל כך עד שלא יכלתי לשמוע, ונבהלתי עד שלא יכלתי לראות עוד· **תעה לבבי**, ע"ד השאלה כאלו הלב תועה מבלי למצוא דרך הישר· **את נשף**, זה מבואר ממעשה בלשצר (דניאל ה') וכמו שפירש"י·

(ה) עָרֹךְ הַשֻּׁלְחָן
צָפֹה הַצָּפִית
אָכוֹל שָׁתֹה
קוּמוּ הַשָּׂרִים
מִשְׁחוּ מָגֵן׃
(ו) כִּי כֹה אָמַר אֵלַי אֲדֹנָי
לֵךְ הַעֲמֵד הַמְצַפֶּה
אֲשֶׁר יִרְאֶה יַגִּיד׃
(ז) וְרָאָה רֶכֶב צֶמֶד פָּרָשִׁים
רֶכֶב חֲמוֹר רֶכֶב גָּמָל
וְהִקְשִׁיב קֶשֶׁב רַב־קָשֶׁב׃
(ח) וַיִּקְרָא אַרְיֵה
עַל־מִצְפֶּה ׀ אֲדֹנָי אָנֹכִי עֹמֵד
תָּמִיד יוֹמָם
וְעַל־מִשְׁמַרְתִּי אָנֹכִי נִצָּב כָּל־
הַלֵּילוֹת׃

בספר יוסיפון מצינו שהיה שמח על שולחנו גדודיו את חיל פרס. אותו לילה שם לי לחרדה שנאמר (דניאל ה') בלשאצר מלכא עבד לחם רב וגו' אישתיו חמרא וגו' ביה בליליא קטיל וגו' ודריוש מדאה קביל מלכות' (שם ו'): (ה) צפה הצפית. זקוף המנורה ובבראשית רבה צוח' למנרת' צפיתא: אכול שתה. ומתוך האכילה והשתיי' צעקו קומו השרי': משחו מגן. מגיני עור שלוק הן ומושחין אותן בשמן כדי שיחלוק את הזיין וכך נאמר בשאול כי שם נגעל מגן גבורים שלא את משיחתו ולא קיבלה ונעשה מגן שאול כאלו לא נמשח בשמן: (ו) לך העמד המצפ'. עתיד אחד מתלמידך לקרא תגר על מדותי על אורך שלומה של בבל והוא חבקוק שעג עוגה ועמד בתוכה ואמר (חבקוק ב') והנה
על משמרתי אעמודה ואצפה לראות מה ידבר בי אמר הקדוש ברוך הוא לישעיה העמידהו לאותו מצפה והבטיחהו אותי שיעמד על מצפהו ואשר יראה במפלתה של בבל יגיד: (ז) וראה רכב. ואני אראה שם כמין רכב צמד פרשים אחד רוכב חמור ואחד רוכב גמל וסימן הוא לפרס ומדי: והקשיב קשב. ושם ישמע בנבואתו כמין רוב הומיות משואות חיילות: (ח) ויקרא אריה. הוא חבקוק אריה בגימטריא כמנין חבקוק ישעיה התנבא שעתיד חבקוק להתפלל על זאת ולומר כן: על מצפה אדני. ה' אלהי על מצפה אנכי עומד תמיד יומם להודיעני על זאת:
והנם

באור

(ה) ערוך השלחן, הפסוק הזה יכלול מליצה נעימה מאד, המליץ ישער בנפשו כאלו הוא עומד שם בלילה ההוא כאשר בלשצר עבד לחם רב כמפורש בדניאל שם, ורואה את כל הנעשה ואמר ראיתי עורכים השלחן וגו' וערוך וכן צפה הם מקורים. הצפית, רבים הן מבני עמנו הן מזולתם פירשו שהעמיד שומרים על המצפה להשקיף על מערכת הכרים, אבל זה יחלוש עולם המליצה, כי מזה נראה שלא היה לבם בטוח כל כך; גם ממה שנאמר בפסוק הבא העמד המצפה משמע שעד עתה לא היה עומד, ולזה בחר הרב המתרגם בדעת רש"י שענינו
בדליקו

(ה) בערייטען דיא טאפעל,
בעלייכטען דיא לאמפע,
עססען, טרינקען —
נון אויף! איהר פעלדהעררן!
ווייהעט איין, דיא שוטצוועהר!

(ו) דען אלזא שפראך צו מיר דער הערר:
געהע שטעללע אויס, דען וואכטער,
דער וואס ער זיעהעט, פערקינדע.

(ז) אונד זיעהעט ער רייטערייא, געשפאן פאן ראססען,
רייטערייא אויף עזעלן, רייטערייא אויף קאמעעלען,
דאן הארכע ער אויף, זעהר אויפהארכענד —

(ח) דא שריע ער וויא איין לאווע:
הערר! אויף דערווארטע שטעה' איך איממערדאר
אם טאגע,
אונד אויף מיינעם פאסטען בלייב' איך אללע נאכטע,
אונד

מדליקו המנורה, כי שרש
צ פ ה יאמר גם על הרואי' גם על דבר המאיר. והראב"ע אמר שלדעתו הוא כמו נגינות, וע"ז אמר החכם געזעניוס שכן הוא בערבית, ודימה אות' ללשון אשכנז שגם בה נאמר על דרך השאלה: חיינע העללע טיאאע. גם יתכן שהוא מענין מכסה שפורסין על הכסאות (עיין ערוך ערך צ פא) ומקורו בעברית כמו ולפית אותו (שמות כ"ה י"א) וכדומה, ויתורגם: „חויסגעברייטעט דיא טעפפיכע!" כלומר הוכנו המטות למושב. קומו, לדעתי המה דברי הנביא אשר התול יהתל בהם, כי כנרספר לנו הסופר קסענאפאן, כי כאשר נלכדה בבל היו שומרי היכל המלך שכורי יין, ולכן קרא הנביא לשרים: קומו משחו מגן! האויב הנה זה בא! ועתה ראו אם יש לאל ידכם להחזיק חרב ומגן ולעמוד על נפשותיכם. (ו) כי כה, הנביא יאמר ידעתי כי כן יהיה הבוגד בוגד והשודד שודד, כי כבר ראיתי בחזון את כל הנעשה, כי ה' אמר אלי במראה העמד המצפה וגו'. ואמר מצפה בפיעל ולא צופה, לפי שהענין שישגיח היטיב בהשקפה תמידית, ויש גם בזה התול על שרי עיר בבל, כי הם היו כל כך מתרשלים בשמירת החומה, שלא העמידו צופים לחקור בתנועות השרים, ולכן צוה לו ה' שיעמד מצפה. (ז) וראה, תרגם הרב כדעת הראב"ע שהוא מבנין התנאי שאם יראה רכב וגו' אז והקשיב קשב רב. רכב, לדעת יונתן ורד"ק רכב הוא המרכבה, והכוונה שראה מרכבה ועליה צמד פרשים; אולם פירוש הזה בלתי מסכים לטעם הנגינה כאשר יבין הקורא, ולזה בחר הרב בדעת חכמי העמים שרכב הוא שם כולל לחיל הרוכבים (רייטערייא), ומה שאמר החכם געזעניוס כי לא מצינו עוד רכב כי אם על המרכבה, הנה מה יענה על מגערתך אלהי יעקב נרדם ורכב וסוס (תהלים ע"ו ז') האם נאמר על המרכבה שהיא נרדמה, ואף שגם הארמי תרגם שם רכב ארתיכין (והמה המרכבות), הנה נראה שהוא פירש הכתוב בדרך אחר, כי העתיק ממזופיתך אלהא דיעקב דמכו וארתיכין ופרשין אתעקרו ע"כ, נראה שלדעתו נרדם מוסב על כל אנשי חיל שזכר בפסוק הקודם (והכוונה כל אחד מהם וכן פירש הראב"ע שם) ורכב וסוס נתעקרו, ובזה יודקדק הוי"ו של ורכב והבן; אולם אין זה כלל בפשטות הכתוב לבארו בחסרון פעל. (ח) ויקרא אריה, כמ"ש הראב"ע שיובן בחסרון כ"ף הדמיון, והענין שהמצפה יקרא בקול גדול כארי אל הנביא אשר נתנהו לצופה: אדני! אנכי עומד וגו'. על משמרתי, כלומר

אנכי

(ט) וְהִנֵּה־זֶה בָא רֶכֶב אִישׁ
צֶמֶד פָּרָשִׁים
וַיַּעַן וַיֹּאמֶר
נָפְלָה נָפְלָה בָּבֶל
וְכָל־פְּסִילֵי אֱלֹהֶיהָ
שִׁבַּר לָאָרֶץ׃
(י) מְדֻשָׁתִי וּבֶן־גָּרְנִי
אֲשֶׁר שָׁמַעְתִּי מֵאֵת יְהוָה צְבָאוֹת
אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל
הִגַּדְתִּי לָכֶם׃
(יא) מַשָּׂא דּוּמָה
אֵלַי קֹרֵא מִשֵּׂעִיר
שֹׁמֵר מַה־מִּלַּיְלָה
שֹׁמֵר מַה־מִּלֵּיל׃

אמר

רש"י

(ט) והנה זה בא. הנביא מתפלל על כך יראה כמין רכב אדם וגו': נפלה נפלה בבל. ת"י. נפלת ואף עתידא למיפל ב' נפילות שנה אחר שנה תחלה על ידי מדי ופרס ובשנה השניה על ידי שמים והיתה בבל לבי ממלכות כמהפכת סדום וכן מצינו בסדר עולם ובא בשנה השמועה זו של דריוש ואחריו בשנה השמועה והיתה בבל לבי ממלכות כמהפכת וגו' (לעיל י"ג): (י) מדושתי ובן גרני. תבואת קדש שלי ערימת חטיי אשר נלטוותי מפי רוח הקדש לתקן אתכם בדרך הישרה כאדם הדש וזורה תבואתו בגורן: אשר שמעתי. מאתו הגדתי לכם: (יא) דומה. הוא אדום ובה"א מי כצור כדומה בתוך הים (יחזקאל כ"ז): אלי קורא משעיר. אמר הקב"ה אלי קורא הנביא או המלאך מעול מלכות שעיר: שומר מה

באור

אנכי עומד תמיד על המשמר ולא ראיתי כי האויב יקרב אל העיר וכאשר אמרי. (ט) והנה, לדעתי המה דברי הנביא, והצופה באמת לא ידע מזה דבר, כי סופר לנו שחיל כורש התגנבו לתוך העיר, והסופר הערודאט סיפר כי כאשר כבר נלכד חלק מהעיר עוד לא ידעו מזה בחלק אחר מאומה, והנה בעוד שהיה הצופה מדבר עם הנביא בא מפאת אחר קול מבשרים שם וקרא: נפלה נפלה בבל. (י) מדשתי, לדעת מפרשי בני עמנו רד"ק וראב"ע הכוונה על בבל שיהיה נמרס ונדוש מבני ישראל כתבואת גורן, אולם לא מצאנו כלל כי ישראל הכניעו יושבי ארץ בבל, ולזה בחר הרב בדעת חכמי העמים שכוון הנביא אל עם ישראל (כי אך בעבורם גלה לו השם מצפוני העתות וקורות עם ועם, וכענין שאמרו ז"ל אין שכינה שורה על הנביא אלא בשביל ישראל), ואמר כי אתה ישראל שאתה נדוש עתה כתבואת השדה, את זה אשר שמעתי מאת ה' על בבל הגדתי לכם. ובעיני יתכן עוד לפרש מדושתי ובן גרני מוסב על בבל כדעת הרד"ק אך לא כטעמו, כי לדעתי מדשתי הוא בינוני הפעול בהוראת הפועל (כמו בת בבל השדודה (תהלים קל"ז ח') וכיוצא בו כאשר זכרנו זה פעמים) והכנוי הוא קנין ויורה על הפעול כמו שהערנו פעמים רבות, והענין, את בבל שהיית דש את ישראל, והנביא יעמיד את עצמו במקום עמו ובשמם ידבר, ובן גרני הוא כענין ובן משק ביתי (בראשית ט"ו ב') שהוא הממונה על הבית כמו שפי' רש"י שם, וכן תרגם אונקלוס (ע"ש בבאור), והכוונה כי על ידך אנכי נדש בגרן, מענין ושמחתים בבית תפלתי (להלן נ"ו ז'), ומה שאמר מדשתי בלשון נקבה. ושוב קרא אותו בן, כי היה מנהגם או לדוש על שני אופנים, או בבהמות שרומסות התבואה בפרסותיהן, ולרוב בחרו לזה פרות, וכמו שאמרו חז"ל כמה פעמים פרה שהיתה דשה, וע"ז אמר מדשתי,

או

(ט) אונד ויהעו ! עס קאָממט איינע רייטענדע מאַנשאַפט,
געשפאַננע פֿאָן ראָססען,
זיא בעגאַן אונד שפּראַך:
געפֿאַללען, געפֿאַללען איזט בבל,
אונד אַללע געבילדע איהרער גאָטטער,
שמעטטערט ער צו בּאָדען׃
(י) אָ מיין צערדראָשענעס — דוא קינד מיינער טעננע !
וואַס איך געהאָרט פֿאָם עוויגען צבאות,
דעם גאָטטע ישראלים,
האַבע איך פֿערקינדעט אייך. —

(יא) פֿערהאָנגניס איבער דומה:
מיר רופֿט מאַן צו פֿאָן שעיר:
וואָכטער! וואַס בלייבט נאָך פֿאָן דער נאַכט?
וואָכטער! וואַס בלייבט פֿאָן דער נאַכט?
עס

או שהיו עוברים על התבואה בעגלה כמ"ש לקמן (כ"ח כ"ח) אדוש ידושנו והמס גלגל עגלתו, וקרא למנהיג העגלה בן גרן, ויתורגס: אָ דוא דיא איך דראָש, איבער איך אין דער טעננע וואַלטעטע.

מכאן יתחיל נבואה אחרת וכאשר כבר בארנו בתחל' הפרשה· והנבואה הזאת אם היא קטנה בכמותה כי כל תכלול יותר משני פסוקים, הן איכותה יקשה מאד לבאר, ולא ידענו כלל מהות' ותכלית' כי לא פורש מה זה היה לדומה ומה יעשה לה, כי אין בה שום יעוד פרטי אשר נאמר כי הוא זה אשר רצה לגלות לנו, גם אין שום תועלת אשר יגיע לבית ישראל (בעבורם התנבאו כל הנביאים) בהודעה הזאת, וכבר הרגישו חז"ל בזה ודרשו מה שדרשו, אבל כבר סרו גם הרד"ק גם הראב"ע מדרכם, כי פירושם לא יסכים עם פשטות המקרא והמה בעצמם דברי נביאות, והנכון שאני הפסוקים האלה המה רק העוללות אשר נשארו מנבואות דומה אשר נאבדה בצוק העתות, אולם אנו אין לנו רק למה שלפנינו כי אין בידינו למלאות החסרון, ומזה נראה שאלו בני דומה אל נביא ה' כאשר היו בצרה ובמצוקה מה, להגיד להם אם יש תקוה לאחריתם ומתי יתמו ימי אבלם? ואין זה זר שגויי הארצות דרשו אל אלהי ישראל בעת מן העתים לדעת מה יקרה להם, וכן בא נעמן שר לבא ארם אל אלישע לרפאותו מצרעתו, ובן הדד שאל את פיו אם יחיה מחליו, ובזה נבוא לבאר הכתובים·

(יא) **משא דומה,** דומה היה מבני ישמעאל כנזכר בתורה ומשמע ודומה ומשא (בראשית כ"ה י"ד), ואין לברר אם היה העם קרוא דומה על שם אביהם, או כדעת קצת שהיה המחוז אשר יושבים שם בני דומה נקרא על שמו כמו מצרים, וחז"ל אמרו שדומה הוא אדום, והנה השיאם לפירוש זה מה שאמר משעיר, אבל אין מזה ראיה כלל כאשר אבאר בסמוך· **משעיר,** מפאת שעיר בא אלי הקול קורא, ומזה אך ידענו כי מן דומה לא"י עבר הדרך הר שעיר, אבל מזה עוד בל נדע איה מקום תחנות בני דומה אם רחוק או קרוב לשעיר· גם יש לפרש כדעת חז"ל (עיין רש"י) שהכוונה מפני שעיר כלומר בעבור שעיר, ונאמר כי הסבה בעבורה שאלו את פי הנביא היתה שבני שעיר לחצו את דומה· **שמר,** הוא הנביא העומד על משמרתו להביט לאחרית הימים וכמו שנקרא רואה וצופה, וגם מלאכי מעל נקראו עירין (דניאל ד' י"ד) בגזרת עירין, ועיין שם פסוק ד' בבאורי· **מה מלילה,** לילה הוא כנוי לצרה ושבר כנודע· והנה לדעת הרב המתרגם שאלו כמה נשאר עוד מהלילה, כלומר מתי יכלו ימי הרעה, ויש לפרש מה מלילה מה יהיה מהלילה הזה? האם עד נצח בל יאיר משכתו? והענין אחד· **מה מליל,** בא הסמוך במקום הנפרד, כמו בליל שודד ער מואב (לעיל ט"ו א') ועוד רבים כיוצא בהם (רד"ק וראב"ע), ולי יראה שנחסר הסומך מליל זה, ואמר הרד"ק שהוכפל כדרך השואל ומבקש מענה במהירות, ור"ם אמר שהשאלה הראשונה היתה כמה עבר מהלילה והשניה מה נשאר עוד ממנו, ולי נראה שהנביא לא השיב בפעם הראשון דבר להם, שהרי תראה כי גם כאשר ענה אותם היתה זאת רק דרך דחוי ולא רצה לגלות כלל מצפוני העתידות, ולכן המה עוד שנו בשאלתם·
אמר

(יב) אֹמַר שֹׁמֵר
אָתָא בֹקֶר
וְגַם־לָיְלָה
אִם־תִּבְעָיוּן בְּעָיוּ
שֻׁבוּ אֵתָיוּ:
(יג) מַשָּׂא בַּעְרָב
בַּיַּעַר בַּעְרַב תָּלִינוּ
אֹרְחוֹת דְּדָנִים:
(יד) לִקְרַאת צָמֵא הֵתָיוּ מָיִם
יֹשְׁבֵי אֶרֶץ תֵּימָא
בְּלַחְמוֹ קִדְּמוּ נֹדֵד:
(טו) כִּי־מִפְּנֵי חֲרָבוֹת נָדָדוּ
מִפְּנֵי׀ חֶרֶב נְטוּשָׁה
וּמִפְּנֵי קֶשֶׁת דְּרוּכָה
וּמִפְּנֵי כֹּבֶד מִלְחָמָה:

מלילה. שומר ישראל מה תהא מן הלילה והחשכה הזאת: (יב) אמר שומר. הקב"ה: אתא בקר. יש לפני להזריח לעשות בקר לכם: וגם לילה. מתוקן לרשעים לעת קץ: אם תבעיון בעיו. אם תבקשו בקשתכם למהר הקץ: שובו אתיו. בתשובה: (יג) משא בערב. על ערביים: ביער בערב תלינו. ראיתי מה עשיתם בהגלות אשור את עמי והיו מבקשים לשבאי' שלהם להוליכם דרך עליכ' לפי שאתם בני דודיהם אולי תרחמו עליהם ואתם הייתם יוצאים ולנים ביער דרך העברת שיירות: אורחות דדנים. בני דודן: (יד) לקראת צמא. דרך להביא מים ואתם יושבי ארץ תימא לא עשיתם כן אלא בלחמו קדמו נודד הביאו להם מיני מאכלים מלוחים, ונודות נפוחים מלאים רוח והיה אוכל ומבקש לשתות ונותן פי הנוד לתוך פיו והרוח נכנס במעיו והוא מת. ד"א לקראת צמא התיו מים. לא כן עשיתי לאביכם כשהיה צמא גליתי לו באר מים: (טו) כי מפני חרבות נדדו. עמי: חרב נטושה. פשוטה על פני הארץ כמו

כי

באור

(יב) **אמר שמר**, אין מזה ראיה שהדברים האלה מפי סופר אחר יצאו, לפי שאמר בגוף שלישי אמר שומר, כי כבר נודע שכן דרך הנביאים לדבר כן. **אתא בקר**, י"מ אתא בקר, כלומר אם גם ירוח לכם עוד, גם יחשך לכם הלילה, כי בל תהיה זאת תשועת עולמים. ולדעת הרב המתרגם הענין, אנכי רואה כי אף שכבר הבריק השחר לכל יושבי תבל, עוד לכם יהיה לילה. **אם תבעיון**, הוא לשון ארמית (עיין ערוך ערך בע) ועניינו שאלה או בקשה (פערלאנגען, ביטטען). ולדעת הרב המתרגם הכוונה, הן בפי אין בשורה לכם מובאת אך זאת עצה הישועה מאתי התחננו אל ה' ושובו אליו, ואח"כ עוד תבואו אלי, אולי ירחם ה' ונחם על הרעה. והחכם געזעניוס פירש הכתוב באופן אחר, והוא שהנביא לא השיב להם דבר על שאלתם בפרט, אך אמר כך הוא מנהגו של עולם יום ולילה לא ישבתו, ואם את הטוב נקבל גם את הרע נקבל, אם תרצו לשאול שאלו את מי שתרצו ולא אותי, אך אם תשובו לכם מדרכיכם הרעים אז בואו אלי; אולם אין זה מדרך נביאי ה' לענות קשות לאשר יבואו לדרוש מאתם את פי ה', ואף כי אם המה מעם נכר, כי כל ישעם וחפצם שיתגדל ויתקדש שם אלהי ישראל ממזרח שמש ועד מבואו, ולכן הנכון כתרגום הרב. ויש רצו להביא ראיה שהנבואה הזאת לא כתבה ישעי' לפי שאתא ובעו המה מלשון ארמית לוקחו, והנביא הנזכר הזה לשונו צח ונקי מאד כנודע; אולם גם זאת אינה מכרחת, כי מי יודע אם לא היתה שפת עם דומה בלולה מלשון ארמית ולשון עברית, ולזה דבר הנביא עם שלוחיהם כלשון עמם.

(יב) עס שפריכט דער וועכטער:
בעקאָממען איזט דער מאָרגען,
אונד נאָך איזט נאַכט —
וואָללט איהר בעטען — בעטעט,
בעקעהרט אייך — קאָממעט ווידער.

(יג) פֿערהאֶנגנים איבער ערב:
אין דער ווילדניס פֿאָן ערב איבערנאַכטעט איהר,
קאַראַוואַנען דער דדניטען!

(יד) ענטגעגען דעם דורשטיגען בריגגעט וואַססער,
בעוואָהנער דעס לאַנדעס תימא!
מיט בראָד קאָממט צופֿאָר דעם פֿליכטיגען.

(טו) דען פֿאָר דען שווערדטערן פֿליעהען זיא,
פֿאָר דעם געציקטען שווערדטע,
פֿאָר דעם געשפאַננטען באָגען,
אונד פֿאָר דעם דרוק דעס קריעגעס.

דען

מכאן עד סוף הפרשה היא הנבואה השלישית · והנה בני קדם (שהם כוללים כל המשפחות השוכנות בארץ מזרחית והלאה) לחצו את ישראל מני אז, וכבר בימי גדעון פשטו בארץ ישראל לשלול שלל כמפורש בספ' שופטי' (פרשה ו'), ובימי יהושפט מלך יהודה היו נכנעים תחת ממשלתו (דה"ב י"ז י"א), ולזה נשא הנביא גם עליהם את משלו, ואמר שגם עליהם יעבור כוס התרעלה, וכן נבא עליה' ירמי' (מ"ט כ"ח — ל"ג), ויחזקאל נבא גם הוא על שבא ודדן (ל"ח י"ג), כי שבא ודדן שוכנים בארצות קדם כנודע · ואולי יש לפרש כי הנבוא' הזאת נמשכת למשא דומ' (כי דומה ותימא וכן קדר היו מבני ישמעאל ושבא ודדן מבני קטורה, ומבני ישמעאל נודע שהיו שוכנים מחוילה עד שור (בראשית כ"ה י"ח), ועל בני הפילגשים נאמר (שם פסוק ו') וישלחם מעל יצחק בנו וגו' קדמה אל ארץ קדם), ונאמר כי אחרי שהנביא אמר להם שבד אחיו חזרו שוב אליו, ואז גלה להם מה יעץ ה' נבאות על משפחות בני קדם ·

(יג) **משא בערב**, הבי"ת של בערב במקום על כמ"ש הרד"ק במכלול שיש בי"ת שתשמש תמורת מלת על, ואמר הראב"ע כמו מלכי הערב (ירמי' כ"ה כ"ד) ממשפחות קדר ע"כ · **ביער**, כלומר ארחות סוחרים מן דדנים אשר עד הנה הלכו בדרך מישור, עתה יצטרכו ללכת דרכי עקלתון ביערים וללון שם מפני פחד האויב אשר יפשוט בכל הארץ מסביב, וכן אמר ירמי' (שם מ"ט ח') נסו הפנו העמקו לשבת יושבי דדן וגו', וכן כתב הרד"ק בעבור שנחרבו אהלי קדר היו צריכין ללון ביער · ויפה העיר החכם **געזעניוס** כי מה שאמר יער איננו יער צומח עצים, כי זה לא נמצא במדבר ערבי, רק הוא סבכי קוצים וברקנים (**געביש, געשטרייכע**) · (יד) **לקראת צמא**, הנביא יקרא אל יושבי תימא שהיו שוכנים קרובים למחוזות בהם יעבורו הארחות, לקדם האנשים האומללים האלה בלחם ובמים כי לא היו יוכלו ללכת אל המקומות שם מעינות יצאו (קוועען), והאויבים בזזו את כל צידם אשר בו הצטירו, גם לקחו את גמליהם מחלבם ישבעו הולכי מדבר כנודע · **התיו**, ה"א התיו תחת אל"ף (ראב"ע), וכן אמר הרד"ק כאלו קרא למים שיבואו לקראת צמא, ואם כן יהיה הפעל בקל; אך יותר נראה כדעת חכמי העמים (וכ"נ דעת רש"י רק שהוא פירש ע"פ דרש) שהוא ההפעיל ושעורו האתיו והוא יוצא, וכן תרגם הרב · **בלחמו**, אם שהוי"ו נוספת וכמו שתרגם הרב, או שהכנוי מוסב על ארץ תימא (ויהי' ארץ כאן זכר כאשר מצינו פעמים) כלומר בלחם ארץ תימא קדמו, הוא הכנוי, וראוי להיות קדמו בפתחות הקו"ף כדין הכנוי, אולם כבר מצינו המקור בחיר"ק, אחר חלץ את האבנים (ויקרא י"ד מ"ג) והמקור והכנוי משפט אחד להם כנודע · (טו) **חרב נטושה**, עיין רש"י, והרד"ק אמר מפני החרב שפשטה בארץ, כמו נטשים על פני כל הארץ (ש"א ל' ט"ז) ויונתן תרגם חרבא שליפא (ועיין בספר המלים להחכם **געזעניוס** ערך נטש, ותשרשים לרד"ק),

וכן

(טז) כִּי־כֹה אָמַר אֲדֹנָי אֵלָי
בְּעוֹד שָׁנָה כִּשְׁנֵי שָׂכִיר
וְכָלָה כָּל־כְּבוֹד קֵדָר׃
(יז) וּשְׁאָר מִסְפַּר־קֶשֶׁת
גִּבּוֹרֵי בְנֵי־קֵדָר יִמְעָטוּ
כִּי יְהוָה אֱלֹהֵי־יִשְׂרָאֵל דִּבֵּר׃

כב

(א) מַשָּׂא גֵּיא חִזָּיוֹן
מַה־לָּךְ אֵפוֹא
כִּי־עָלִית כֻּלָּךְ לַגַּגּוֹת׃
(ב) תְּשֻׁאוֹת ׀ מְלֵאָה עִיר הוֹמִיָּה
קִרְיָה עַלִּיזָה
חֲלָלַיִךְ לֹא חַלְלֵי־חֶרֶב
וְלֹא מֵתֵי מִלְחָמָה׃
(ג) כָּל־קְצִינַיִךְ נָדְדוּ־יַחַד
מִקֶּשֶׁת אֻסָּרוּ
כָּל־נִמְצָאַיִךְ
אֻסְּרוּ יַחְדָּו
מֵרָחוֹק בָּרָחוּ׃

על

(שמואל א' ל') והנם נטושים על פני כל הארץ (שם כ"ה) וינטשו בעמק רפאים. ד"א נטוש' כמו לטושה כל אותיות אשר מוצאיהם קרובים להיות ממקום אחד מתחלפות זו בזו נו"ן בלמ"ד כענין שנאמר (נחמי' י"ג) לעשות לו נשכה כמו לשכה: (טז) כשני שכיר. אדקדק בה לצמצם למועד כשכיר הנשכר לשנים. שמדקדק במועד תשלום שנתו: (יז) ושאר. שארית: קשת גבורי בני קדר. בעלי רובי קשת שהם באביהם שנאמר בו (בראשית כ"א) ויהי רובה קשת:

כב (א) גיא חזיון. היא ירושלים גיא שנתנבאו עליה רוב נבואות: כי עלית כולך לגגות. כשבא עליהם חיל עולים על גגותיהם לראות החיל ולבהלם. ורבותינו פירשו על הכהני' שעלו על גגו של היכל ומפתחות העזרה בידם כדאיתא במסכת תענית. ומדרש אגדה אומר שהיו גסי הרוח באיכה רבתי: (ב) תשואות מלאה. עיר שהיתה מלאה תשואות קול רוב אדם הומיה ועליזה עכשיו מה לך מתאבלת: חלליך לא חללי חרב. טובים היו אלו חללי חרב היו מעכשיו שהם חללי רעב: (ג) כל קציניך נדדו יחד. צדקיהו ושריו שיצאו לברוח לילה: מקשת אוסרו. אשר מאימת המורים חצים בקשת היו נאסרים להסגר בתוך העיר וכל הנמצאים בו אוסרו יחד בזיקים

ורונן

באור

וכן העתיק הרב. (טז) כי וגו', הנביא יגיד עתה כי קרוב קצם, וכענין שאמר למעלה (ט"ז י"ד) על מואב; אולם יען מצינו גם בירמי' גם ביחזקאל (כאשר זכרנו) עוד חזות קשות על ערב וקדר צריכים אנו לאמר ששבו אח"כ לאיתנם, ושוב באה עליהם הרעה בימי נבוכדנצר כנזכר שם.

(טז) דען אַלזאָ שפּראַך דער הערר צו מיר:
אין נאָך איינעם יאַהרע, וויא דיא יאַהרע דעס זאָלדלינגס,
דאַ פערשווינדעט אַללע הערליכקייט קדר׳ס,
(יז) אונד דיא איבריגע אַנצאַהל דער באָגענשיטצען,
דיא העֶלדענזאָהנע קדר׳ס פערריננערן זיך,
דען דער עוויגע, דער גאָטט ישראלים, שפּריכט׳ס.

כב

(א) פערהאָנגניס דעס טהאַלעס דער שויאונג:
וואַס איזט דיר דאָך,
דאַס דוא שטייגעסט אינסגעזאַממט אויף דיא דעֶכער?
(ב) דוא געטאָזערפיללטע, טאָבענדע שטאַדט! טוימעלנדע בורג!
דיינע געפאַללענען זינד ניכט געפאַללענע פאָם שווערדטע,
ניכט געטאָדטעטע אים קריעגע;
(ג) אַללע דיינע פעלדהעררן וועלכע זאַממטליך ענטפלאָהען,
זינד פאָן באָגענשיטצען געפעססעלט,
אַללע, דיא אין דיר זיך פינדען לאַססען,
ווערדען געפעססעלט אינסגעזאַממט,
אויך יענע דיא פערנהין געפליכטעט זינד.
דא·

נבואה זאת על ירושלי׳, ונאמרה כאשר קרב חיל מלך אשור לצור עליה, וכפי הנראה היתה עצת עליון לתת העיר הקדש בידו, בעבור חטאת אחז כי רבה, אך יען נכנע חזקיה לפניו ויבך ויתחנן לו, נשא את פניו ורחם את עמו, כי גם לדעת חז״ל הבטח׳ לרעה חוזר׳, כאשר מלינו בנינוה, והמשא הזה נמשך עד פסוק ט״ו·

כב (א) **גיא חזיון**, עיין רש״י, והרד״ק כתב שהוא מקום הגבואה· ואולי כנה אותה כן דרך משל, כי כמו כל המעינות היוצאים בהרים יתקבלו בעמק, כן היתה ירושלים (כלומר עם ה׳) הנקודה אליה יתכוונו כל הנבואו׳ כמו שאמרנו פעמים· והרד״ק אמר שקראה גיא לגנות בעבור שפלו׳ מלבה עתה; וירמי׳ (כ״א י״ג) על יושבת העמק אמר לפי שהיא גבוהה וסביבותיה עמק נקראה יושבת בעמק ע״כ· (ועיין נחמי׳ ב׳ ח׳ מה שכתב שם ידידי החכם מהור״ר מרדכי גאָמפּרעכט בהערותיו לתרגומו מענין תכונת ירושלים, כי לפי באורו יובן כל אלה)· **מה לך**, כלומר מה יוסיף ומה יתן לך לעלות על הגגות ועל מגדלים מבצרים, לראות בתנועות המחנות ולהלחם נגדם (כי נודע הוא שחזקיהו עשה תחבולות להגן בעד עיר הקדש וכאשר יבוא) אם ה׳ לא ישמר עיר שוא שקד שומר· (ב) **תשאות**, מגזרת שאון (רא״בע), והנה מלת עיר במאמר הבא עומדת במקום שנים, ושעור הכתוב עיר אשר תשאות מלאה· **קריה עליזה**, הרב תרגם עליזה מענין והשכרתים למען יעלוזו (ירמי׳ נ״א ל״ט), ופירש הרד״ק בשרשים שכן דרך השכור לשמוח ולשחוק ולהשתגע ע״כ, ובזה נרדף הוא עם תשאות והמיה, וענין הכתוב מה כל החרדה הזאת ומדוע קול העיר הומה, הן בכל חרילותיכם בל תוכלו לעמוד על נפשותיכם, כי חלליכם לא חללי חרב וגו׳ רק ברעב ובצמא תמותון, וכן נראה שהיה הרעב כבר בעיר כאשר בא סנחריב על ירושלים שהרי אמר (לקמן ל״ו י״ב) לאכול את צואתם וגו׳· (ג) **כל** וגו׳, הנביא יתאר בשרד המליצה חרבן העיר ושוממותיה, לולא השיב ה׳ את אפו מעליה ומן השמים נלחמו בעדה· **קצינייך**, ראשי הצבא שהם מנהיגי החיל כענין קצין תהיה לנו (לעיל ג׳ ו׳)· **נדדו יחד**, לדעת הרב המתרגם יובן בחסרון מלת אשר, ושעורו אשר נדדו יחד· **מקשת אסרו**, מרובי קשת אשר רדפו אחריהם והשיגום אסרו, כן פירש הרד״ק, והרא״בע פי׳ מפחד הקשת מסרו עצמם לאסור· **כל נמצאיך**, גם יתר העם אשר נשארו בעיר גם המה אסרו, ואף אותם אשר נסו למרחוק, כן שעור הכתוב לדעת הרב המתרגם· ולולי הנגינה הייתי אומר יחדו נקשר עם מרחוק ברחו, כי אותם שנשארו ואותם

שברחו

(ד) עַל־כֵּן אָמַרְתִּי שְׁעוּ מִנִּי
אֲמָרֵר בַּבֶּכִי
אַל־תָּאִיצוּ לְנַחֲמֵנִי
עַל־שֹׁד בַּת־עַמִּי:
(ה) כִּי יוֹם מְהוּמָה וּמְבוּסָה וּמְבוּכָה
לַאדֹנָי יֱהוִה צְבָאוֹת בְּגֵי חִזָּיוֹן
מְקַרְקַר קִר
וְשׁוֹעַ אֶל־הָהָר:
(ו) וְעֵילָם נָשָׂא אַשְׁפָּה
בְּרֶכֶב אָדָם פָּרָשִׁים
וְקִיר עֵרָה מָגֵן:
(ז) וַיְהִי מִבְחַר־עֲמָקַיִךְ
מָלְאוּ רָכֶב
וְהַפָּרָשִׁים שֹׁת שָׁתוּ הַשָּׁעְרָה:
(ח) וַיְגַל אֵת מָסַךְ יְהוּדָה
וַתַּבֵּט בַּיּוֹם הַהוּא
אֶל־נֶשֶׁק בֵּית הַיָּעַר:

ואת

ורזנן מרחוק נרשו קודש לכן: (ד) שעו מני. הדלו ממני כך הקב"ה אומ' למלאכי השר': (ה) ומבוסה. מרמס כמו בוססו את חלקתי (ירמיה י"ב) כמו כגבורים בוסים בטיט חוצות (זכריה י'): מקרקר קיר. יום קירקור קיר החומה: ושוע אל ההר. וקול שועה לנוס אל ההרי' להמלט: (ו) נשא אשפה. אשפו' תלי' קוייברן בלע"ז: וקיר ערה מגן. תירגם יונתן ועל שורא דבקו תריסין והוא כמו ערות על יאור (לעיל י"ט) ומתערה כאזרח רענן (תהלים ל"ז). ויש לפרש וקיר ערה מגן קיר שם העיר כמו (מלכים ב' ט') ויגלה קירה בני אותה מדינה גילו מגיניהם על ירושלים: (ז) שות שתו השערה. שמו מצור על השערים ודוגמתו יש במלכים במלחמות בן הדד שימו על העיר (שם א' כ'): (ח) ויגל. לשון גילוי: מסך יהודה. הוא בית המקדש שהיה מגין ומיסך ומסכך עליהם: ותבט ביום ההוא. תסתכלות להלחם בה: אל נשק בית היער. הם המגיני' שלש מאות ומאתים [כנה] שעשה שלמה ויתנם המלך בית יער הלבנון (שם א' י'):

באור

שברתו יחדו נאסרו, כלומר מקרה אחד לכלם, וקל ברגליו לא יציל נפשו. (ד) **על כן**, דברי הנביא נגד המנחמים, אמר הרפו ממני כי אמרר נפשי, בבכי שאבכה (רד"ק), וראב"ע אמר אמרר השומעים, אבל הפירוש הראשון יותר נכון וכן תרגם הרב, אך שנה כפי לאות ל"א הפעל לתאר הפעל, והתאר לפעל, וכן העתיק יונתן אבכה במרר. (ה) ומבוסה, ענין הרמיסה והגאול (רד"ק), וא"כ הוא נרדף מצד מה לשרש בוז בזי"ן. **מקרקר קיר**, הפיעל ע"ד המרובעים וענינו ההפוך כנודע, וכמו ודשנו את המזבח (במדבר ד' י"ג) מן שם דשן, כלומר שיהרוס האויב החומה, והוא פעל סתמי (אמן), ולדעת הרב המתרגם נראה שרצה לומר כאלו ה' בעצמו הוא ההורס. **ושוע**, לדעת המפרשים הוא קול יללת אנשים הצועקים לבוא בעזרתם, וכן אם בפידו להן שוע (איוב ל' כ"ד) אך שם שורק ופה חולם, ויהיה א"כ שוע מגזרת ישע בחלוף האותיות. ולדעת הרב המתרגם כבר הועתק הוראת שוע על כל קול הברה, וכאן ענינו הד הרים (עכא, ווידערהאלל), והכוונה

כי

(ד) דאראב שפרעכע איך: ווענדעט אייך וועג פאן מיר,
איך מוס ביטטערליך וויינען;
שט־עבעט ניכט אום מיך צו טראֶסטען,
אב דעם אונטערגאַנגע דער טאָכטער מיינעס פאָלקעס.

(ה) דען איינען טאַג דער צערריטטונג דער צערטרעטונג
אונד פערווירדונג,
האָלט דער הערר דער עווינע צבאות דעם טהאַל דער
שויאונג,
ער אונטערוויהלט דיא מויער,
וועלך ווידערהאַלל אַם בערגע! ;

(ו) אונד עילם טראֶגט דען קאָכער,
מיט רייטענדער מאַנשאַפט אויף ראָססען,
אונד קיר ענטבלאֶסט דען שילד:

(ז) אונד עס ווירד דער אויסבונד דיינער טהאֶלער,
פאָלל דער רייטערייא,
אונד דיא ראָססע לענקען זיא ־עם טהאָרע צו.

(ח) דאַ ווירד וועגגענאָממען דער שוטץ יהודה'ס,
אונד דוא בליקסט הין אַן יענעם טאַגע,
נאַך דער ריסטונג אים וואַלדהויזע.

אונד

כי קול כלי מלחמה אשר בהם ישחיתו החומה ורעש נפיל' החומ' ישמע בין ההרי' עד למרחוק, ובזה יתאחדו היטיב שני המאמרים מקרקר קיר ושוע אל ההר, ואל הוא כמו מן, כי כן הוראת אל לפעמים (עיין שרש אלה לרד"ק). (ו) ועילם, עילם המדינה היתה בחלק דרומית בארץ מדי, ועל שמה נקראת ארץ מדי בכלל עילם (עיין ס' המליץ להחכם געזעניוס ערך עילם) ומדי היתה אז תחת ממשלת אשור, שהרי כבר שלמנאסר מלך אשור הגלה את עשרת השבטים לערי מדי כמפור' במלכי' ב' (י"ח י"א). נשא אשפה, אנשי עילם היו נושקי קשת, וכן אמר ירמיה (מ"ט ל"ה) הנני שובר קשת עילם, וכן נאמר לעיל (י"ג י"ח) על מדי בכלל, וקשתות נערים תרטשנה. ברכב אדם, עיין לעיל (כ"א ט') בבאו' על רכב איש. פרשים, נחסר וי"ו העטוף ושעורו ופרשים. וקיר, כמ"ש רש"י ורד"ק שהוא שם העיר ששם הגלה מלך אשור את יושבי דמשק כמפורש במ"ב (ט"ז ט'). ערה מגן, גלה המגן והראה אותו, כלומר שקרבו אל החומה במגיניהם, וחכמי העמים פתרו לפי שהיה מדרכם לכסות את המגנים שלא ירד עליהם הגשם והשלג ותכהה עינו. (ז) מבחר עמקיך, שהיו מלאים שדות וגנות, עתה מלאו רכב אשר ישחיתו כל חלקה טובה. שות שתו, שמו פניהם לירושלים להלחם בה (רד"ק) וכן תרגם הרב. ורש"י והראב"ע פירשו לבנות דיק ולשפוך סוללה; אולם זאת לא היתה מחק הפרשים. (ח) מסך, הדבר שהיו מסוככין בו (הנ"ל), והוא כענין הלא אתה שכת בעדו (איוב א' י'), אך שהוא פרשהו כדעת רש"י ע"ש, ולפי הפשוט הכוונה על חומות הבצורות. והראב"ע פי' ויגל וכבר נגלה, ויהיה הוי"ו על זמן שכבר עברה וכמ"ש כמה פעמים בשם הרד"ק וזה נכון, כי עתה כבר באו האויבים השערה כאשר זכר, והתחבולות אשר יזכיר הלא עשו מקודם לכן, ותהיה הכוונה אם על הערים הבצורות מערי יהודה שכבר לכד סנחריב, או על אנשי הצבא שבהם היו חוסים כי נפלו בחרב גבוריה או נדדו הלכו להם כמ"ש למעלה כל קציניך נדדו. נשק בית היער, הוא בית יער לבנון שבנה שלמה ונתן שם המגינים כנזכר במ"א (י' י"ז), ובנחמיה (ג' י"ט) נקרא אך נשק, מנגד עלות הנשק, ונראה שגם חזקי' אשר עשה שלח לרב ומגנים (דהי"ב ל"ב ה') נתנם בבית הנשק ביער לבנון.

בקיעי

(ט) וְאֵת בְּקִיעֵי עִיר־דָּוִד
רְאִיתֶם כִּי־רָבּוּ
וַתְּקַבְּצוּ אֶת־מֵי הַבְּרֵכָה
הַתַּחְתּוֹנָה׃
(י) וְאֶת־בָּתֵּי יְרוּשָׁלַםִ סְפַרְתֶּם
וַתִּתְצוּ הַבָּתִּים
לְבַצֵּר הַחוֹמָה׃
(יא) וּמִקְוָה עֲשִׂיתֶם
בֵּין הַחֹמֹתַיִם
לְמֵי הַבְּרֵכָה הַיְשָׁנָה
וְלֹא הִבַּטְתֶּם אֶל־עֹשֶׂיהָ
וְיֹצְרָהּ מֵרָחוֹק
לֹא רְאִיתֶם׃
(יב) וַיִּקְרָא אֲדֹנָי יְהוִה צְבָאוֹת בַּיּוֹם
הַהוּא
לִבְכִי וּלְמִסְפֵּד
וּלְקָרְחָה וְלַחֲגֹר שָׂק׃
(יג) וְהִנֵּה ׀ שָׂשׂוֹן וְשִׂמְחָה
הָרֹג ׀ בָּקָר וְשָׁחֹט צֹאן
אָכֹל בָּשָׂר וְשָׁתוֹת יָיִן
אָכוֹל וְשָׁתוֹ
כִּי מָחָר נָמוּת׃

רש"י

(ט) בקיעי עיר דוד. בקיעי החומה: ראיתם כי רבו ותקבצו את מי הברכ'. י"ת וכנשתון ית עמא למי בריכתא ארעית' שהי' אצל בקיעי עיר דוד להלחם שם לפי שראיתם שיש שם תורפה לירושלים ונוחה ליכבש משם: (י) ואת בתי ירושלים ספרתם. כמה בתים יש לכל אחד שיתנו מהם לפי חשבון כדי לקחת האבנים והעצים לבצר את החומה. לבצר לחזק לשון ערים בצורו' (במדבר י"ג): (יא) ומקוה עשיתם. אגם מים להיות חוזק לעיר: בין החומותים. החומות כפולות חיל וחומה ובין מי הברכה הישנ': ולא הבטתם אל עושיה. ואם תאמרו אף חזקיה עשה כן שנאמר (ד"ה ב' ל"ב) ויתחזק ויבן את כל החומה הפרוצה ויעל על המגדלי' ולחוצה החומה האחרת ויתחזק את המלא עיר דוד חזקיהו בי"י אלהי ישראל בטח וגומר (מ"ב י"ח) אבל אתם בימי יהויקי' וצדקיהו לא הבטתם אל עושיה: ויוצרה מרחוק. מאז שברא את העולם עלתה ירושלים ובית המקדש במחשב': לא ראיתם. לא חשבתם: (יג) והנה ששון ושמחה. הקב"ה בביכול אבל לפניו ואתם אוכלים ושמחים: כי מחר נמות. בעולם הבא הנביאים אומרים לנו מאת הקדוש ברוך הוא שלא יהיה לנו חלק לעולם הבא נעשה לנו הנאה בחיינו:

באור

(ט) בקיעי עיר דוד, הנכון בעיני שהוא מקרא קצר כמו ויאמר קין אל הבל אחיו (בראשית ד'

(ט) אונד דיא ריססע דער שטאַדט דוד'ס
זעהעט איהר, וויל איהרער פיעל זינד,
דאַ זאַממעלט איהר דאַז וואַססער דער אונטערן טייכען.

(י) אונד דיא הייזער ירושלים'ס צאָהלעט איהר,
דאַ ברעכעט איהר אַב דיא הייזער,
צו בעפעסטיגען דיא מויער.

(יא) אונד איינען בעהאָלטער מאַכעט איהר
צווישען דער דאָפפעלמויער,
פיר דיא וואַססער דעם אַלטען טייכעס,
אַבער איהר בליקעט ניכט אויף דען, דער עס געטהאַן,
אונד דען, דער עס ענטוואַרף אוים פערנער צייט,
דען זעהעט איהר ניכט אַן.

(יב) דאַ רופט דער הערר דער עוויגע צבאות יענעם טאַגס,
צום וויינען אונד צור טרויער,
צום האַראויסרויפען, אונד זאַקאומגירטען.

(יג) אַבער זיעהע דאַ, לוסט אונד פריידע!
רינדער ווירגען, שאַפע שלאַכטען,
פלייש עססען, וויין טרינקען,
יאַ עססען, טרינקען,
דען, מאָרגען מיססען וויר דאָך שטערבען.

אָפ.

ד' ח') ורבים כמוהו, ובתשלומו את בקיעי עיר דוד ראיתם כי רבו ותחזקו אותם, כי כן נאמר בד"הי(שם) ויתחזק ויבן את כל החומה הפרוצה, כי מה שכתבו הרד"ק והרדי"א שקבצו המים לגבל חמר לבנות בחומה הוא רחוק, גם דעת הרא"ב"ע שעשה זאת למען יהיו להם המים לחומה, לא נראה. **ותקבצו**, את כל זאת עשה חזקיהו, כמפורש שם שסתם כל המעינות ואת הנחל השוטף בארץ שלא ימצאו מלכי אשור מים רבים, ונראה כי נחל השוטף הולך לתוך העיר ע"י תעלה (**וואַססערלייטונג**), וכן נאמר במ"ב (כ' כ') ואשר עשה את הברכה ואת התעל' ויבא את המים העירה. (י) **ותתצו**, הוי"ו לנתינת טעם, ספרתם את בתי ירושל' למען תתצו אותם הבתים שאין בהם צורך כל כך וכמ"ש רש"י. גם נראה שהיו כמה בתים גדולים או מאין יושב שהרי אמר כל קציניך נדדו, ואותם נתצו. (יא) **אל עשיה**, תרגם הרב כדעת הרא"ב"ע שאמר עושיה הוא השם כי הוא עושה זאת הגזרה, וכן ויצרה הוא השם. **מרחוק**, אמר הנ"ל ויתכן היות מרחוק דבוק עם ויצרה (וכן תרגם הרב), וגם יתכן היותו דבק עם לא ראיתם ע"כ, ותהיה הכוונה כי גם לסבה רחוקה לא חשבתם את השם. (יב) **ויקרא** וגו', לדעת הרד"ק ויתר המפרשים הכוונה ה' קרא ע"י נביאיו לבכי ולמספד וגו' כלומר להכניע את זדון לבם ולשוב אליו ברוח נכאה, והמה לא שמו זאת על לב, אך אוכלים ושותים וחוגגים. ואומרים הלא אחריתנו מות ואבדון. ולדעתי ויקרא הוא כענין קראתי בשם בצלאל (שמות ל"א ב') שהוראתו ההזמנה והיעוד (**בעשטיממונג**) אמר כי ה' קרא אך למספד וגו' והם בדעתם הקלה לא ישיתו עין על כי הגיע האויב כבר עד שער העיר, אך אוכלים ושותים ואומרים עוד היום נשמח בחיינו, כי מחר אם נפול ביד הצוררים הלא כלנו לטבח הוכנו. (יג) **הרג בקר**, אמר הרג אף שהבקר רק לשחיטה ולא להריגה עומד, כי גם מצאנו הרג בדבר שאין בו רוח חיים כמו יהרג בברד גפנם (**תהלים ע"ח מ"ז**), ואמר הרא"ב"ע והפך זה **וישחטם** במדבר (במדבר

(יד) וְנִגְלָה בְאָזְנָי
יְהוָה צְבָאוֹת
אִם־יְכֻפַּר הֶעָוֹן הַזֶּה לָכֶם
עַד־תְּמֻתוּן
אָמַר אֲדֹנָי יֱהוִה צְבָאוֹת׃
(טו) כֹּה אָמַר אֲדֹנָי יֱהוִה צְבָאוֹת
לֶךְ־בֹּא אֶל־הַסֹּכֵן הַזֶּה
עַל־שֶׁבְנָא אֲשֶׁר עַל־הַבָּיִת׃
(טז) מַה־לְּךָ פֹה וּמִי־לְךָ פֹה
כִּי־חָצַבְתָּ לְּךָ פֹּה קָבֶר
חֹצְבִי מָרוֹם קִבְרוֹ
חֹקְקִי בַסֶּלַע מִשְׁכָּן לוֹ׃
(יז) הִנֵּה יְהוָה מְטַלְטֶלְךָ טַלְטֵלָה גָּבֶר
וְעֹטְךָ עָטֹה׃

(יד) עד תמותון. ת"י מותא תניינ' לעולם הבא: (טו) הסוכן. בעל הגאות היה וכן (מ"א א') ותהי לו סוכנת. ומדרש אגדה אומר מן סגני היה ובא לו לירושלים בויקרא רבה: אשר על הבית. ממונה היה על בית המקדש ויש אומרים כהן גדול ויש אומרים אמרכל: (טז) מה לך פה. הכתוב מגנהו לפי שרצה להסגיר את חזקיהו למלך אשור כדאמרינן בסנהדרין כתב פיתקא ושדא בגירא שבנא וסיעתו השלימו חזקיה וסיעתו לא השלימו: ומי לך פה. מי ממשפחתך קבור כאן: חצבי מרום קברו. שחצב לו קבר בקברי בית דוד ליקבר בין המלכים לכך היה אומר לו מה ירושה לך בקברות הללו. חצבי חקקי יו"ד יתיר' כמו שכני סנה (דברי' ל"ג). מקימי מעפ' דל: (יז) טלטל' גבר. כהדין תרנגולא דמטלטל מאתר לאתר. ורבותינו אמרו טלטולא דגברא קשה מדאיתתא: ועוטך עטה. כמו

צנוף

באור

י"ד ט"ז). (יד) ונגלה באזני, עיין לעיל (ה' ט'), אבל כאן יותר נכון כדעת השני שהביא הראב"ע שהם דברי הנביא שאמר באזני נגלה דברי ה'. והנה לפי דרכי נאמר זה רק כנגד אנשים הפוחזים אשר באשר נפשם הלכו אחרי שרירות לבם הרע לעשות בזרה, כי חטאתם לא תמחה, אבל על הרעה עצמה אשר דבר ה' לעשות לעמו כבר נחם, כאשר באררנו בתחלת הפרשה. עד תמתון, ע"פ דרכי תהיה הכוונה, אתם אמרתם מחר נמות, לא כן יהיה, כי עוד חיו תחיו, אבל העון הזה לא יכפר לכם עד בא אליפתכם ותחיו חיי צער, וגבפי הפירוש הזה כבר רמז הנביא בסוף הנבואה הזאת כי ירחם ה' את עמו.

הנבואה הבאה נבדלת מהנבואה שלפניה, רק שתיהן נאמרו לעתים קרובים זה לזה והזאת רק על איש פרטי, ולא מצינו כיוצא בו עוד בספר ישעיה, אבל בס' ירמי' ובשאר הנביאים ימצאו כמה נבואות על איש נפרד. והנה דעת חז"ל (ואחריהם החזיקו כל מפרשי בני עמנו הקדמונים) כי שבנא התקשר עם מלך אשור להסגיר העיר הקדש בידו (עיין רש"י), אולם אם גם נאמין לקבלתם כאוהב עלינו, מ"מ לא נראה שבאשר נאמרה הנבואה הזאת כבר היתה ידו בקושרים, כי אם היתה זאת אין ספק שלא הבקיד הנביא העון הזה תחת לשונו, וכבר התקשה בזה הרדי"א ואמר: איך יתכן שהוכיחו הנביא על כי חצב לו קבר בירושלים ולא על המעל אשר מעל במלכו ועמו ע"כ, ולא השיב על זה דברים נכונים, ע"ש בדבריו; ולכן הנכון לדעתי הוא, כי עתה לא מצא הנביא בו עול רק גאון לבו ורום עיניו, וע"ז הוכיחו והודיעו שהשם יורידהו מרום מושבו וישליכהו אל ארץ אחרת, (ואין מחק הנביא בעניני טוב ורע המדות לדעת מעללי איש ומצעדי גבר בעתיד, שהרי גם היודע כל, לדיק ורשע לא קאמר). וכאשר ראה שבנא כי הנביא הכלימהו וגם נגרע מעלתו בפקודת המלך באשר נבאר במה שיבוא, אז נתן יד למלך אשור. ואחר הצעה הזאת נבא לבאר הפסוקים.

(יד) אָפֶּענבאַרעט האַט זיך ,מיינעם אָהרע,
דער עוויגע צבאות,
נימטער ווירד פֿערגעבען אייך דיעזע שולד,
ביז איהר שטערבט —
שפריכט דער הערר דער עוויגע צבאות.

(טו) זאָ שפריכט דער הערר, דער עוויגע צבאות:
געהע היין צו דיעזעם פֿעררוועזער,
צו שבנא דעם הויזפֿערוואַלטער:

(טז) «וואַס האַסט דוא היער, אונד וועז האַסט דוא היער,
«דאַס דוא בעשטיממעסט דיר היער איין גראַב?
«דוא דער בעשטיממסט אין דער האָהע זיין גראַב,
«דער פֿעסט זעצט אים פֿעלזען איינע רוהעשטאֶטטע זיך».

(יז) זיעהע דער הערר טרייבט דיך אים ווירבעל,
אונד פֿערשייכט דיך אין דיא פֿלוכט.

ראל.

(טו) הסוכן, כת"י פרנסא, ואשר על הבית הוא רק באור של הסכן וכן תרגם הרב׳ ועיין מה שכתבתי בבאור לספר מלכים על ותהי לו סוכנ׳ (מ"א א׳ ב׳), כי גם כאן יש לפרש שהיה ריע למלך וכן דעת י"מ׳ על שבנא, אז"ל אמרו שהיה מעיר שמה שבני, והביאו ראיה לזה ממה שאמר מה לך פה (עיי׳ רד"ק)׳ אשר על הבית, ובמ"ב (י"ח י"ח) נאמר שבנה הסופ׳, ועיין מה שכתבתי שם בבאורי בענין הזה, ועתה מצאתי כי בעיקר הדברים (והוא שחזקיה הסירו עתה מהיות על הבית ונתן לו פקודה גרועה מזאת) כוונתי לדעת הרדי"א כאן, אך שהוא אחז את דרכו ואמר לפי שישעי׳ גלה למלך כי קשר עליו שבנא לכן העבירהו המלך, וזאת לא יתכן בעיני, כי איך נחשב שאחרי שמלא בו המלך קשר יצלא עוד לסופר המלך אשר לפניו נגלו כל סתרי המלוכה, לזה הנכון כאשר אמרנו שעתה עוד היה שבנא חף מפשע המרידה, אך היה איש גאה וגאון ועל זה הוכיחו הנביא, והמלך בשמעו הדברים האלה הורידהו מגדולתו ונתן לו פקודה פחותה מפקודה על הבית׳ (טז) מה לך, נחסר המאמר ותאמר לו, כי הוא מובן מעצמו, וכבר הוסיפו יונתן והעתיק ותימר ליה׳ כי חצבת, כמו ובורות חצובים (דברים ו׳ י"א) (ראב"ע), כי בסלע היה מקום קברים כנודע׳ ואולי נאמר חצבת על אבני שיש אשר חקקו בהם ציורים והעמידום עלי קברים, כי בדחז"ל המסתת באבן (שטיינמעטץ) נקרא חוצב (עיין ערוך ע׳ חצב הורא׳ ד׳)׳ והרב תרגם: „בעשטימסט", ואמר בהערותיו ז"ל: חצב וקצב קרובים במבטא כמו קצן וחצן, חסר וקצר, וחצב וחקק נרדפים המה בכוונה זו עכ"ל׳ וגם יונתן תרגם קרוב לענין זה אתקנית לך׳ והנה ידוע הוא איך יקר בימים ההם אחוזת קבר בעיני ראשי העם, ומערת המכפלה לעד, וכן נאמר כמה פעמים במלכי יהודה ויקברהו בקברי המלכים, ועוד בחייהם העמידו להם בנין מפואר מצויר עד מאד להקבר שם, ועוד עתה נמצאו סמוך לירושלים קברים מאבני שיש כאשר ספרו לנו בעלי המסעות׳ וחז"ל אמרו שהכין לו קבר בקברי בית דוד׳ חוצבי, היו"ד של חוצבי וחוקקי נוספות כמ"ש רש"י ורד"ק, ואמר עתה חצב וחקק בנסתר, כי אל השומעים ידבר כאלו אמר ראו נא האיש הזה העיז מצחו לחצוב במרום קברו וגו׳׳ מרום, יראה שגם זה חשבו לשם ולתפארת אם יהיה מקום קברם במקום גבוה, למען יראה מרחוק כי כן מצאנו אצל חזקי׳ (דהי"ב ל"ב ל"ג) ויקברהו במעלה קברי בני דוד׳ (יז) הנה ה׳, אתה חצבת לך פה קבר בחשבך פה תשכון ופה תנוח עם שרים ונכבדי ארץ, אולם לא כן יהי׳ כי ה׳ מטלטלך וגו׳ ושמה תמות׳ מטלטלך, שרשו טיל (עיין רד"ק בשרשים) וענינו ההשלכה והתנועה ממקום למקום כמו ויטילו את הכלים (יונה א׳ ה׳), ובלשון חכמינו ז"ל מלת טלטול ידוע׳ טלטלה גבר, עיין רש"י, והרד"ק אמר כי גבר הוא לקריאה, והכוונה אתה הגבר הנה ה׳ מטלטלך טלטלה, ויותר נראה דעת הריק"ס שהביא בשרשים כי גבר הוא תואר אל הטלטול כאלו אמר טלטול גדול, וה"א של טלטלה אינה לנקבה רק נוספת ע"כ׳ ונראה כי זה גם כוונת הרב המתרגם שהעתיק „ווירבעל" כי אם ישלך דבר בתנועה חזקה יתנועע זמן רב בסבוב׳ ועטך עטה, תרגם הרב כדעת רש"י (עיין בדבריו) כי אז

(יח) צָנוֹף יִצְנָפְךָ צְנֵפָה כַּדּוּר
אֶל־אֶרֶץ רַחֲבַת יָדָיִם
שָׁמָּה תָמוּת
וְשָׁמָּה מַרְכְּבוֹת כְּבוֹדֶךָ
קְלוֹן בֵּית אֲדֹנֶיךָ׃
(יט) וַהֲדַפְתִּיךָ מִמַּצָּבֶךָ
וּמִמַּעֲמָדְךָ יֶהֶרְסֶךָ׃
(כ) וְהָיָה בַּיּוֹם הַהוּא
וְקָרָאתִי לְעַבְדִּי לְאֶלְיָקִים בֶּן־
חִלְקִיָּהוּ׃
(כא) וְהִלְבַּשְׁתִּיו כֻּתָּנְתֶּךָ
וְאַבְנֵטְךָ אֲחַזְּקֶנּוּ
וּמֶמְשַׁלְתְּךָ אֶתֵּן בְּיָדוֹ
וְהָיָה לְאָב לְיוֹשֵׁב יְרוּשָׁלַםִ
וּלְבֵית יְהוּדָה׃
(כב) וְנָתַתִּי מַפְתֵּחַ בֵּית־דָּוִד
עַל־שִׁכְמוֹ
וּפָתַח וְאֵין סֹגֵר
וְסָגַר וְאֵין פֹּתֵחַ׃
(כג) וּתְקַעְתִּיו יָתֵד
בְּמָקוֹם נֶאֱמָן
וְהָיָה לְכִסֵּא כָבוֹד
לְבֵית אָבִיו׃

ותלו

רש"י

(שמואל א' כ"ב) ויעט בהם לשון עיט יפריח כעוף בגלות. ורבותינו אמרו צרעת פרחה בו כד"א (ויקרא י"ג) ועל שפם יעטה: (יח) צנוף יצנפך. כמצנפת המקפת את הראש יקיפוך אויבים ומציקים: כדור. כשור מקף ורבותינו פירשו לשון כדור שקורין פלוט"א בלע"ז שזורקין אותו ומקבלין מיד ליד: אל ארץ רחבת ידים. בכיפיא שם המקום: שמה תמות. ולא תקבר בקברי בית דוד ושמה יהיו מרכבות כבודך נהפכי' לקלון בית אדוניך שבקשת: (יט) וממעמדך. ומשימושך במקדש יהרסך: (כ) לאליקים. הוא היה על הבית כשנפל סנחריב כמו שמצינו כשילאו אל רבשקה וגלה לו שבנא וסיעתו וגררוהו בזנבו' סוסיה' כדאית' בסנהדרין בשהלך סנחרב אל תרהקה מלך כוש שטף שבנא וסיעתו והלך לו כך שנינו בסדר עולם: (כב) מפתח בית דוד. ת"י מפתח בית מקדשא ושולטן בית דוד: (כג) ותקעתיו יתד במקום נאמן. ואמניניה אמרכל מהימן משמש באתר קיים תרגם יונתן. נאמן לשון קיים

באור

הדלתות מקבילות אשה אל אחותה. (יח) צנוף, ידוע כי המצנפת היתה מטפחת כרוכה על הראש סביב סביב, ואמר השם יכריך אותו כעין מצנפת וישליכהו, והראב"ע פירש שיקחנו עם כל ממונו וכבודו ע"כ, ולדעתי יהיה צנוף כמו ערוף זמור, שענינם הסרת העורף והזמורה, וכן כאן הסרת מצנפת הפאר, וצנפה הוא גם כמו מצנפת ויבוא על שני משקלים, כמו עטרה ועטרת ורבים כבה, אבל לפ"ז לא ידעתי לכוון כדור אל ארץ וגו' אם לא יובן בחסרון מלה וישליכך, וכן העתיק יונתן, אך שלדעתו כדור הוא החומה הסובבה את העיר, ולזה תרגם יעדי מנך ית מצנפתא ויקפונך בעלי דבב כשור מקף ויגלונך לאתר

(יח) ראָללענד ראָללעט ער דיך וויא איין ראָללענדער באַללען
איין איין וויט אויסגעדעהנטעס לאַנד,
דאָרט שטירבסט דוא,
אונד דאָרט ווערדען דיא וואַגען דיינעס רוהמעס,
דער שאַנדפֿלעק פֿיר דאַז הויז דיינעס הערן.
(יט) אונד איך שטירצע דיך פֿאָן דיינעם פּאָסטען,
אונד פֿאָן דיינער שטעללע רייסט ער דיך הערּאב.
(כ) אונד עס געשיעהט אַן יענעם טאַגע,
דאַס איך בערופֿע מיינען קנעכט אליקים זאָהן חלקיהו'ס,
(כא) דען בעקליידע איך מיט דיינעם ראָקקע,
מיט דיינער גורט אומגירט' איך איהן,
אונד דיינע הערשאַפֿט געבע איך איין זיינע האַנד,
ער ווירד צום פֿאַטער דעם בעוואָהנער ירושלים'ס,
אונד דעם הויזע יהודה'ס.
(כב) אונד איך לעגע דען שליסעל דעם הויזעס דוד'ס,
אויף זיינע שולטער,
ער עֶפֿפֿנע אונד ניעמאַנד שליעסע,
ער שליעסע אונד ניעמאַנד עֶפֿפֿנע.
(כג) אונד איך שלאַגע איהן איין אַלס נאַגעל,
אַן דויערהאַפֿטער שטעללע,
אונד ער ווירד צום זיטץ דער עהרע,
דעם הויזע זיינעס פֿאַטערס.

אונד

לאתר וגו׳ . כדור, נחסר כ"ף הדמיון בעבור פגישת שתי אותיות דומות (כאשר הערנו ע"ז בספרנו תל"ע חלק שלישי בערך שמוש בכל"ס) . **רחבת ידים**, אמר הרד"ק כמו שמשליך אדם הכדור בארץ רחבת ידים, שאין שם גדר או דבר המעכבו, שהוא מתגלגל והולך עד שימצ׳ דבר שיעכבנו ע"כ, ויהי׳ ארץ בכאן כמו מקום, וכן מצינו רקמתי בתחתיות ארץ (תהלי׳קל"ט ע"ו) שעניינו בתחתיות מקום . **ושמה מרכבות כבודך**, רוב המפרשים פירשו שמה יתמו מרכבות כבודך, אתה שהוא קלון בית אדניך חזקי׳, אך הראב"ע אחרי שהביא גם הוא הפירוש הזה אמר או אז תהיה ע"כ, וכוונתו שם בארץ נכרי׳ יגיעו מרכבו׳ כבודך אך לקלון לבית אדוניך אשר נשא איש נבזה כמוך ונתן לך מרכבות כבוד, וכן תרגם הרב . (יט) והדפתיך, לדעתי הוי"ו של והדפתיך תורה על זמן שכבר עבר, כאשר הודעתיך פעמים, והענין ה׳ לנוף יצנפך וגו׳ אחרי אשר הדפתיך ממצבך כלומר מפקודתך, והוא הדבר אשר דברתי, כי בתחלה הוסר, שבנא אך מהיות על הבית, וגתן לו פקודה פחותה מזאת והיה לסופר המלך, ואחר כך הוגלה מאהלו ומת בארץ נכריה . והנה צנוף יצנפך בנסתר והדפתיך בנוכח ושוב יהרסך בנסתר, כי כן משפט הנביאים, פעם ידברו מה׳ כאלו מלאו על לשונם ופעם ידברו כאלו הם רק שלוחיו, גם איננו זר שגם בזולת זה יתערב הנביא נוכח ונסתר וכמ"ש הרד"ק . (כ) וקראתי, כמו קראתי בשם בצלאל (שמות ל"א ב׳), ואמר הרד"ק שנתן הקב"ה בלב חזקיה למנות פקיד אליקים תחת שבנא, וכאלו השם יקראהו שיבוא ויקח פקודתו ע"כ . **לעבדי**, הוא יהיה עבדי נכנע לפני ולא יתנשא בגאון לבו כאשר עשית אתה . (כא) **כתנתך**, ממה שזכר כתנת ואבנט למדו חז"ל שהיה שבנא וגם אליקים כהנים (עיין רש"י לעיל פסוק ט"ו), אבל אין הכרח, כי היה מנהג שרי המלוכה ללבוש בגדים מיוחדים, וכ"כ הראב"ע . **אחזקנו**, שיהיה האזור דבוק בו תמיד כלומר שלא תסור ממנו הפקודה הזאת כאשר קרך . **לאב**, ירחמם כאב על בנים ולא יתגבר על יושבי ירושלים בחזקת יד כאשר עשית אתה (מדברי הרדי"א) . **מפתח בית דוד**, דרך משל שיהי׳ מושל על הבית, וע"ד שיש עוד עתה לאיזהו שרים (קַאמערהערן) מפתח לאות על בגדיהם לסימן שיש להם רשיון לבוא לבית המלך פנימה . ואמר הראב"ע כי מזה הפסוק נלמד, כי על הבית הוא בית המלכות עכ"ל, ויונתן תרגם מפתח בית מקדשא ושלטן בית דוד . (כג) **יתד**, לדעת הראב"ע תחסר כ"ף הדמיון ועניינו כיתד, ויותר טוב בעיני לפרשו בחסרון למ"ד ליתד, כלומר אתקעהו ליתד שיתלו עליו כל כבוד בית אביו, והוא דרך משל שיהי׳ לעמוד ברזל לכל החוסים בו, וכענין ולתת לנו יתד במקום קדשו (עזרא ט׳ ח׳) . **במקום נאמן**, חזק וקים שלא ימוט, היפך שבנא שנגדע ונפל הוא וכל התלוים בו . **והיה לכסא**, בחזקתו וקימו יהיה כיתד במקום נאמן, ובהוד מעלתו

(כד) וְתָלוּ עָלָיו כֹּל כְּבוֹד בֵּית־אָבִיו
הַצֶּאֱצָאִים וְהַצְּפִעוֹת
כֹּל כְּלֵי הַקָּטָן
מִכְּלֵי הָאַגָּנוֹת
וְעַד כָּל־כְּלֵי הַנְּבָלִים׃
(כה) בַּיּוֹם הַהוּא נְאֻם יְהוָה צְבָאוֹת
תָּמוּשׁ הַיָּתֵד הַתְּקוּעָה
בְּמָקוֹם נֶאֱמָן
וְנִגְדְּעָה וְנָפְלָה
וְנִכְרַת הַמַּשָּׂא
אֲשֶׁר־עָלֶיהָ
כִּי יְהוָה דִּבֵּר׃

קיום מקום שהוא נאמן לנשענים עליו כי לא ימוט שרש את המקר' ותקעתיו יתד נאמן במקום: (כד) הצאצאים והצפיעו'. ת"י בניא ובני בניא ומנחם חברו עם צפיעי הבקר (יחזקאל ד') לימד שהוא ל' עוללים דקים היוצאים ממעי אמן ויהיה צפיעי לשון יציאה דבר היוצא: כל כלי הקטן. הקטנים שבמשפחות' יהיו מתפארין בו ונסמכין עליו: מכלי האגנו' ועד כל כלי הנבלי'. ת"י מכהניא לבשי אפודא ועד בני לוי אחזי נבליא ויהיה אגנות לשון כלי שרת. שמשרתין בהם הכהני' בבית המקדש הנבלים שאומרים בני לוי בהן השיר: (כה) תמוש היתד. גדולתו של שבנא: ונכרת המשא אשר עליה. בני משפחתו וסיעתו הנסמכין עליו והתולים בו כלי תפארתם ולפי שדמהו ליתד דימה המתפארים בו ונשענים עליו למשא שמטעינים על היתד ויש פותרים אותו ותתקיים הנבואה שנתנבאת עליו:

משא

באור

ידמה לכסא כבוד לבית אביו. (כד) **ותלו עליו**, לפי שדמה אותו ליתד אמר ותלו עליו, **הצאצאים והצפעות**, עיין רש"י. והנה הרב שתרגם „שפראָססען אונד נאַכוואוכס", כוון גם הוא לדעת יונתן שהעתיק בניא ובני בניא, אך שהוא שמר המשל בתכונתו, ו צ א צ א י ם הוא צאצאי האדמה, ו צ פ ע י ם שגם הוא מענין יציאה כמ"ש רש"י, הוא נאמר בערבית כמו שכתב החכם געזעניוס, על הוצאת צמחי הרעים (ותהיה פה הכוונה גם החשובים גם הפחותים ממשפחתו יתלה בו). אך שלדעת הרב יהיה צפיע כמו ספיח בחלוף חי"ת בעי"ן, (ובאמת כי גם זה מסכים כפי עיקר הוראת שרש צפע בערבית, כי אשר יוציא הספיח איננו מעולה כנודע), והכוונה כמו שאמרתי על הבנים ובני בנים, כי צמחי האדמה לא יתלו על יתד. ומה שאמר החכם געזעניוס שכבר מצאנו בדניאל (ד' כ') על שרש העץ שהוא" אסור בזיקים, הנה אין מביאים ראיה מדברי חלומות אשר שוא ידברו; ולכן הנכון כמו שכתבתי שהנביא כוון רק על הנמשל. **מכלי האגנות**, לדעת הרב המתרגם נקראו הכלים הגדולים והכבדים בשם אגנות, כי בעבור כבדם יעשו להם אזנים (הענקעו) לאחוז בהם, כי כן הוראת א ג ן בארמית (עיין ערוך ערך אגן) ותהיה פה הכוונה על הכלים היקרים. **כלי הנבלים**, הנה לדעת המפרשים שפירשו נבלים כלי חרס, ואגנות מזרקים, יקשה הלא גם כלי מזרק יכולים להיות מחרסי האדמה? ולזה תרגם הרב: „האָנגעשייכעס געטירר", כי נ ב ל הוא היפך מן כ ב ד, ויהי' זה עומד מול אגנות, שהם כלי חמד כאשר אמרנו. והנה לדעת כל המפרשים והמעתיקים יהיו כל השמות הבאים בפסוק הזה רק פעולים מבעל ותלו, והכוונה שבו יתלו כל משפחתו וגם כליהם מקטון ועד גדול; אך בעיני יותר יוכשר לפרש כי המאמר ותלו עליו עד הצפעות הוא הנושא, וכל כלי הקטן הוא הנשוא, והכוונה כל; כבוד בית אביו (וכבוד ענינו הרבוי כמ"ש הרד"ק

בפרשיו

כד) אונד אַן איהן הענגט זיך דיא גאַנצע פראַכט זיינעס פאַטערהויזעס,
דיא שפראָססען אונד דער נאַכוואוכס,
אַללע קליינען געראֵטהע,
פאָן דען גראָססאַרטיגען געפֿעססען,
ביז צו דען אַללגעמיינען געשיררען.
(כה) אַן יענעם טאַגע — שפריכט דער עוויגע צבאות —
וואַנקט דער נאַגעל, איינגעשלאַגען
אַן דויערהאַפֿטער שטעללע,
ווירד שטומפף, פֿאַללט העראַב,
אונד צערבראָכען ווירד דיא לאַסט,
דיא ער געטראַגען,
דען דער עוויגע שפריכט'ס.

הערה

בשרשיו כלומר כל המון משפחתו) יתלו עליו את כליהם מקטון ועד גדול, כלומר בכל צרכיהם יפנו אליו לבקש עצה מפיו, או להיות להם לעזרה וכדומה · (כה) תמוש היתד, רב המפרשים והמעתיקים פתרו זאת על שבנא, ואמרו שבפי דעתו היה הוא יתד תקועה במקום נאמן; אולם מאד רחוק הוא בעיני, שיכנה הנביא את שבנא הנבזה בתאר עצמו שבו יתאר את אליקים הנכבד בפסוק הקודם, ולכן יראה לי נכון כדעת קצת חכמי העמים שהוא מוסב על אליקים, וכן נראה דעת יונתן שתרגם: יעדי אמרכל מהימן די משמש באתר קים, ואין ספק שלא היה קורא לשבנא אמרכל מהימן, אך כוונתו על אליקים, והענין כי עיני החוזה צופות לאחרית הימים, וראה כי ימים באים וגלה כל כבוד ישראל, וגם מלכות בית דוד תספה, וא"כ תסור גם ממשלת אליקים · ונכרת המשא, לדעת המפרשים הענין, כי יען נגדעה היתד ונפלה לכן תושלך לארץ המשא אשר עליה ותאבד, והכוונה שכל החוסים בכל שבנא עמו יכלו ויאבדו · ועל פי דרכי יתכן שהענין, כי בזה נשלם הנבואה אשר דבר ה' על שבנא ועל אליקים, ואמר עליה בלשון נקבה, כי על כל הענין ידבר, והוא כנוי סתמי שדרכו לבוא בנקבה, כלומר בזה כבר כלה כל המשא הנאמר על שבנא ואליקים, ויתורגם: אונד זאָ איזט ענדיגעט דאס פערהענגניס איבער זיא או"ו.

מבוא לפרשה כ"ג.

הנה אף שהצורים והצדונים (וצור וצידון לממלכה אחת תחשב כידוע) בימי דוד ושלמה בנו היו. בעלי ברית מלכי יהודה כנודע, ושלמה לקח לו נשים צדוניות כנזכר במלכים א' (י"א א'), גם איזבל אשת אחאב היתה בת אתבעל מלך צידונים (שם ט"ז ל"א), הנה אח"כ נהפכו לישראל לאויבים כמפורש ביואל (ד' ד'—ו') שלקחו בני צור וצידון את כסף וזהב מבני יהודה והביאום בהיכליהם ומכרו את בני יהודה ליונים, ושנה בעמוס (א' ט') על הסגירם גלות שלמה לאדום ולא זכרו ברית אחים, ומשולש בכתובים בשירי אסף (פ"ג ח') פלשת עם יושבי צור, ולכן גם עליהם נבא ישעי' חזות קשה · אולם מתי נתקיימה הנבואה הזאת? הנה כמעט כל חכמי ישראל הסכימו שהיתה בימי נבוכדנצר אשר נלחם עם צור, וא"כ ישעי' ויחזקאל (פרשה כ"ו וכ"ז) אמרו דבר אחד, אך על זה יפה העיר הרדי"א, ואמר שהדעה הזאת בעיניו טעות מבואר, כי ישעיה אמר רק שישפל גאון צור ותחדל מהיות עדינה ותקיפה, אבל לא זכר כלל שתהיה שוממה מאין יושב למשטח חרמים, כמו שיעד זאת יחזקאל, והראיה היותר עצומה שהנבואה הזאת איננה על נבוכדנצר לדעתי היא מה שהביא מדברי יחזקאל (כ"ו ב'), כי שם מבואר שסבת חורבן צור היתה יען אשר אמרה צור על ירושלים האח נשברה דלתות העמים וגו', ואין ספק שזאת היתה רק אחרי אשר לכד נבוכדנצר את העיר הקדש, וא"כ איך יעד הנביא העונש בטרם חטאו · וכבר אמרתי לך כי בדברים התלוים בבחירת אנושי כל ידע הנביא שום דבר בעתידות (עיין בפרשה הקודמת פסוק ט"ו), ולזה החליט הרדי"א שהיעוד הזה כבר נשלם בימי חזקיהו ע"י סנחריב, ואף שלא מצינו לא בתנ"ך ולא בקורות העתים כי לחם נלחם, סנחריב עם צור, הנה סמך על הכלל המסור ביד חז"ל

כג

(א) מַשָּׂא צֹר
הֵילִילוּ אֳנִיּוֹת תַּרְשִׁישׁ
כִּי־שֻׁדַּד
מִבַּיִת מִבּוֹא
מֵאֶרֶץ כִּתִּים נִגְלָה־לָמוֹ:
(ב) דֹּמּוּ יֹשְׁבֵי אִי
סֹחֵר צִידוֹן
עֹבֵר יָם מִלְאוּךְ:
(ג) וּבְמַיִם רַבִּים זֶרַע שִׁחֹר
קְצִיר יְאוֹר תְּבוּאָתָהּ
וַתְּהִי סְחַר גּוֹיִם:
(ד) בּוֹשִׁי צִידוֹן
כִּי אָמַר יָם
מָעוֹז הַיָּם לֵאמֹר
לֹא־חַלְתִּי וְלֹא־יָלַדְתִּי
וְלֹא גִדַּלְתִּי בַחוּרִים
רוֹמַמְתִּי בְתוּלוֹת:

כג (א) הילילו אניות תרשיש. שהיו מתעשרים על ידי סוחרי צור שהיו מביאים אניות תרשיש סחורה לצור. תרשיש שם הים: כי שודד מבית מבוא. כי שודד מבפנים מקום שהייתם רגילים לפונדק מלבוא עוד לתוכו ולא יהיו עוד לכם מקום בצור ללון שם: מארץ כתים. הם הרומיים: נגלה למו. השודד לאנשי צור ד"א מארץ כתים נגלה לאנשי תרשיש שוד של צור שברחו בני צור אצל כתים ומשם נשמעה השמועה:(ב)דומו יושבי אי. התאבלו ושבו דומים יושבי אי הים לאשר סוחרי צידון עוברי ימים היו רגילים למלאותך כל סחורה עכשיו כשתפול צור תפול צידון עמה שסמוכות היו זו לזו בתוך מהלך יום: (ג) ובמים רבים. היה בא זרע ממצרי' היושבות על נהר שיחור אל צור: קציר יאור. מצרים היא תבואה של צור. שיחור היא נילוס שנא' (יהושע י"ג) מן השיחור אשר על פני מצרי' והיו מביאים התבוא' לצור באניות מצרי': ותהי. צור: סחר גוים. מעם רב שהיה בה כל הגוים מביאין לה סחורה:(ד)בושי צידון. שהשכנ'לצור: כי אמר ים. כי אמרו צור היושב' במעוז הים שהוא עיקר ראש המלכו' הריני כמי שלא חלתי ולא ילדתי בחורי' כי כולם

כאשר

באור

חז"ל כי סנחריב בלבל כל האומות, וא"כ גם צור בכלל. אולם אם כבר הותרה הרצועה ונאמר שהנבואה הזאת בל תורה על נבוכדנצר כבדעת הקדמונים, הנה בל אחשוב זאת לי לעון אם אחזיק בדעת החכם געזעניוס שהנבואה הזאת נתמלאה ע"י שלמנאסר מלך אשור, כי כן ספר לנו הסופר יוסף בן מתתיה כי אחרי שלכד שלמנאסר את שמרון בשנת שש לחזקיהו כמפורש במ"ב (י"ח י') שם פניו מול מלכות צור ולכד צידון ועוד איזהו ערים בצורות, גם העיר פאַלעטירוס היא צור הישנה פתחה לו שעריה, ומה שיראה בהשקפה ראשונה מתנגד לדעת הזאת בפסוקים הבאים אבאר אי"ה במקומם.

כג

(א) פערהאֶנגניס איבער צר:
הײַלעט, איהר שיפֿפֿע פֿאָן תרשיש!
דען זיא איזט צערשטאָרט,
זאָנדער הויז — זאָנדער אונטערקונפֿט,
פֿאָם לאַנדע כתים הער ווירד'ס איהנען אָפֿפֿענבאַרט.
(ב) ערשטאַררעט. בעוואָהנער דער קיסטע!
דער קױפֿמאַן צירון'ס,
דער בעפֿאַהרער דעם מעערעס פֿילּלטען דיך.
(ג) דורך מאַכטיגע געוואַססער קאַם דיא זאַאט דעס נילס,
דיא ערנדטע דעס שטראָמעס אַלס איהר געווערב,
זיא וואַר דער מאַרקט דער פֿאָלקער.
(ד) שאָמע דיך, צירון!
דען עס שפּריכט דאָז מעער:
„דיא פֿעסטע דעס מעער'ס¹) זאָלל שפּרעכען:
„איך האַבע ניכט געקרייסט אונד ניכט געבאָרען,
„ניכט גראָסגעצאָגען יינגלינגע,
„ניכט אויפֿערצאָגען יונגפֿרויען.“

ווען

¹) ד. ה. צור (טירוס).

כג (א) **אניות תרשיש**, תרשיש היתה בת צור (חיין טאָבּטערשטאַדט, קאָלאָניע) בארץ היספּאַניען, וכבר דברנו ע"ז בבאורנו לספר מלכים, ונאמר דהי"ב (ט' כ"א) כי אניות למלך (שלמה) הולכות תרשיש עם עבדי חירם אחת לשלש שנים תבאנה אניות תרשיש נושאות זהב וכסף וגו', וכן אמר יחזקאל (כ"ז י"ב) תרשיש סוחרתך מרב כל הון וגו', ואמר הנבי' עתה כי האניות האלה ייליל, יען **שדד מבית**, צור שדדה מהיות שם בית ולא תמלא עוד מבוא, ונאמר שודד בל"ז כי הענין על המקום, וכן פתר הרד"ק והראב"ע מהיות שם בית מהיות שם מבוא, אך כפי מה שאמרתי לעיל יותר נראה שאינו מוסב על מקום העיר כי אם על מקום האניות כלומר האניות לא ימצאו שם עוד בית, כלומר מקום מחסה ומקום מבוא (האַפֿען), וזה מסכים כפי המסופר לנו שאלמנאסר באמת לא צר כלל על צור שהיתה יושבת על שן סלע בתוך הים לא ירה בה חץ ולא שפך עליה סוללה, אבל בכל זאת נמנעו האניות מלבוא אל נמל צור מפני חיל מלך אשור, ואף שגם לו היו אניות בים כאשר ספר לנו הסופר הנ"ל, כי הערים מממלכת צור אשר השלימו עמו היו מוסרין לו אניותיהן לכבוש איי הים. **מארץ כתים**, אפילו מארץ כתים שהוא רחוק נגלה להם (לאניות תרשיש) זה השוד (ראב"ע), וכן תרגם יונתן מארע כתאי אתו עליהון ע"כ, וע"ז אמר הרד"ק הנה אנו רואים שנבוכדנצר החריבה כמפורש ביחזקאל, וכתים מבני יון, וא"כ איך אמר מארץ כתים נגלה למו? עכ"ל. ואולי לדעת יונתן באמת נאמרה הנבואה הזאת על חורבן צור ע"י אלכסנדר מלך מאַצעדאָניען, כי גלילות מאַצעדאָניען נכללו בשם כתים (עיין בדברי החכם געזעניוס כאן ובספר המליצה שלו), כי באמת כפי ספרי הקורות שבידנו לא נחרבה צור לא ממלך אשור אף לא ממלך בבל, כי לא נלכדה צור עד שבא אלכסנדר, וגם הרדי"א אמר במבוא לפרשה הזאת וז"ל: ומפרשי העמים אמרו ששני פעמים נחרבה צור אחת ע"י נבוכדנצר חרבן בלתי כולל, ואחת חרבן החלטי ע"י אלכסנדר המוקדון, ושעל שני החרבנות באו שני הנבואות האלה, והוא דרך אחד וגם נכון הוא עכ"ל. (ב) **דמו**, אמר בתחלה דרך כלל שכל יושבי האי הזה (פעניציען) יתאבלו וישתוממו, ואח"כ יזכור בפרט סחר צידון וכל אשר היה עובר בים למלאות אותך בסחורה. (ג) **זרע שחר**, הוא נילוס ועיין בבאורנו לספר יהושע (י"ג ג') והענין במים רבים בא לך זרע שחר, **תבואתה**, יש לפרש כי קציר יאור היה תבואה של צור שהיתה מספקת את יושביה בקציר יאור, וגם ותהי סחר גוים, כי מאותה התבואה מכרה לשאר העמים, ותהיה ותהי מוסב על התבואה. והרב המתרגם הבין תבואתה כענין תבואת רשע לחטאת (משלי י' ט"ז) שעומד שם מול פעלת צדיק (געווין, ערווערב) ומלת ותהי מוסב על צור (כדעת המפרשים) שהיא היתה סוחרת עמים. (ד) **אמר ים**, לדעת המפרשים תהיה הכוונה על צור, ואמר מעוז הים לבאור, בענין ערות על פי יאור (לעיל י"ט ז'). והרב תרגם בדעת הרדי"א

שכתב

(ה) כַּאֲשֶׁר־שֵׁמַע לְמִצְרָיִם
יָחִילוּ כְּשֵׁמַע צֹר׃
(ו) עִבְרוּ תַּרְשִׁישָׁה
הֵילִילוּ יֹשְׁבֵי אִי׃
(ז) הֲזֹאת לָכֶם עַלִּיזָה
מִימֵי־קֶדֶם קַדְמָתָהּ
יֹבִלוּהָ רַגְלֶיהָ
מֵרָחוֹק לָגוּר׃
(ח) מִי יָעַץ זֹאת עַל־צֹר הַמַּעֲטִירָה
אֲשֶׁר סֹחֲרֶיהָ שָׂרִים
כִּנְעָנֶיהָ נִכְבַּדֵּי־אָרֶץ׃
(ט) יְהוָה צְבָאוֹת יְעָצָהּ
לְחַלֵּל גְּאוֹן כָּל־צְבִי
לְהָקֵל כָּל־נִכְבַּדֵּי־אָרֶץ׃
(י) עִבְרִי אַרְצֵךְ כַּיְאֹר
בַּת־תַּרְשִׁישׁ
אֵין מֵזַח עוֹד׃

ידו

נשרגו והרי כמו שלא רוממתי בתולות וכן ת"י. ורבותינו אמרו באגדה בושי צידון כי אמר ים אם אני שאין לי בנים ובנות לדאג עליהם שלא יתפשו בעוני איני משנה מצות קוני לעמוד בגבול חול אשר שם לי על אחת כמה וכמה בושי צידון שיש לך לדאג בכל אלה: (ה) כאשר שמע למצרים. אשר שמעו על מצרים שהבאתי עליהם עשר מכות וסוף טבעו בים: יחילו. יבהלו: כשמע. השומעים כשיגיע שמע צור גם כי מכותיה של צור יה ודוגמא אותן מכות דם ואש (יואל ג') דוגמת מכת דם. קול שאון מעיר (לקמן ס"ו) זו קרקור הצפרדעים. ונהפכו נחליה לזפת ועפר' לגפרית (לקמן ל"ד) דוגמת מכת כנים וירשוה קאת וקפד (שם) דוגמת מכת ערוב. ונשפטתי אתו בדבר (יחזקאל ל"ח) דוגמת מכת דבר. המק בשרו (זכריה י"ד) מכת שחין. וכרת הזלזלים (לעיל י"ח) דוגמ' הברד והארבה (עיין ילקוט וארא סי' קפ"ב שמייתי קראי אחריני על ברד וארבה). וטבח גדול בארץ אדום (לקמן ל"ד) כנגד מכת בכורות. השיטה הזאת אם צור זו היא אדום רומי ואם צור ממש לפי שכסה אותה הים הוא אומר עליה כאשר שמע למצרים. ואני אומר שכל הענין מדבר בצור העיר שהרי סמוך לה צידון: (ו) עברו. אנשי צור לברוח לתרשישה: (ז) הזאת לכם עליזה. הרי נפלה לפניכם ויאמר לכם הזאת העיר שהיתה עליזה בעיניכם אשר מימי קדם קדמתה היתה עליזה עכשיו יובילוה רגליה מרחוק לבקש לה מנוח: (ח) כנעניה. תגריה כמו (הושע י"ב) כנען בידו מאזני מרמה ולא יהיה כנעני עוד (זכרי' י"ד): (ט) כל צבי. מצב חוזק: (י) עברי ארצך. לגולה כיאור הזה שעולה ומתפשט: בת תרשיש. צור היושבת בים תרשיש: אין

באור

שכתב וז"ל: כלומר שהים בעצמו שצור בנויה עליו היה מקונן על חרבן צור, וקינתו היתה מעוז הים לאמר: לא חלתי וגו'. והנה ע"פ דרכי במבוא לפרשה זאת יתפרש הפסוק הזה באר היטיב מסכים עם כל אשר נעשה, כי אמר בושי צידון לפי שצידון רבה פתחה שעריה למלך אשור, לכן יש לה להכלם, ויען הערים שהיו תחת ממשלת צור, והנה לבנות לה תתאבנה, לכן יאמר עתה הים שיקונן צור לאמר לא חלתי וגו' כי נשארתי לבדי שכולה וגלמודה כאלו לא ילדתי מעולם, וזה הפירוש לדעתי נכון מאד. (ה) כאשר, עיין רש"י, וכדבריו באר גם הראב"ע, אך שכפי הנראה לא תהיה הכוונה לדעת הראב"ע על עשר

המכות

(ה) ווען זיא קאממט דיא קונדע נאך מצרים,
זיא ווערדען בעבען אָב דער קונדע פֿאָן צור.
(ו) פֿאהרעט היָן נאך תרשיש,
היילעט, בעוואָהנער דער קיסטע!
(ז) איזט דאַז אייך, דיא פֿראָהבעלעבטע,
דיא אויס דער אורצייט איהרען אורשפרונג האַט?
נון טראַגען זיא איהרע פֿיסע,
אין דער פֿערנע צו פֿערוויילען.
(ח) ווער בעשלָס זאָלכעס איבער צור, דיא קראָנענדע,
דערען קויפֿלייטע פֿירשטען,
דערען ניעדריגסטע דיא אַנגעזעהענען דער ערדע?
(ט) דער עווינע צבאות האַט עס בעשלאָססען,
צו ענטווירדיגען דען שטאָלץ אַללעס הערליכען,
צו דעמיטהיגען אַללע אַנגעזעהענען דער ערדע.
(י) דורכפֿאַהרע דיין לאַנד גלייך איינעם שטראָמע
דוא טאָכטער תרשיש,
דאַ איזט קיין אַנהאַלט מעהר.

דינע

המכות שהבי' הקב"ה על המצריים, אך על צרה אחרת שבאה על מצרים והיתה ידועה; אולם הרד"ק אמר כאשר ישמעו מצרים חרבן צור יפחדו לעצמם, כאשר חלו יושבי צור בשמעם כי האויב בא עליהם, והוא אחז את דרכו לפרש זה על נבוכדנצר כי נ"נ החריב תחלה את צור ואח"כ בא למצרי' כמפורש ביחזקאל, אולם זאת בל ימנע אותנו מלפרש זאת על שלמנאסר', כי כפי הנראה היה מלך מצרים גם איש מלחמות לשלמנאסר שהרי נאמר (מ"ב י"ז ד') וימצא מלך אשור (שלמנאסר כנזכר שם) בהושע קשר אשר שלח מלאכים אל סוא מלך מצרים, ואח"כ כבר היה למצרים לדאוג אם ילכוד צור שהיא להם לחומה. והרב המתרגם אחז בדרך החכם געזעניוס, כי כשמע צור הוא באור לשמע שזכר בתחלת הפסוק, ושמוש הכ"ף של בשמע הוא כמו כאשר כדרכה במקור הפעלים (אַלס), ושעורו יחילו כאשר ישמעו שמע צור. (ו) **עברו**, קליני יושבי צור יברחו עם הונם אל תרשיש שהיתה בת צור כאשר אמרנו, כי פחדו פן תנתן העיר ביד מלך אשור. (ז) **הזאת**, יתכן שנאמר זה נגד יושבי תרשיש שאם נסו לעזרה כנעני צור כאשר אמרנו, ואמר ראו אותם אשר תתפארו בצור אמכם לאמר, הנה העיר הקדומה הזאת הלא יסדה והכינה אותנו, ראו עתה כי גם היא נדדה הלכה, כי מה שהעיר החכם געזעניוס שהמאמר יובלוה רגליה מרחוק א"א לפרש על המקומות שיסדה צור להיות לה למסחר (קאָלאָניען) כי שם היו עברו רק באניות, ולא יתכן לאמר יובלוה רגליה, אחשוב אני שאין זה טענה כלל, כי מדוע לא נאמר ע"ד השאלה גם על הבא בספינה שרגליו יובילוהו, הלא הרגלים נושאות הגוף בכל תנועתו, וכבר מצינו הפעל הלך גם על הרוכב, כמו וירכב אחאב וילך יזרעאלה (מ"א י"ח מ"ה), וילך רכב הסוס לקראתו (מ"ב ט' י"ח) ועוד כמוהו, גם בעל ל"א יאמר בדרך ההעברה: „ער גינג נאך וועסטאינדיען" וכדומה, אף שלא הלך לשם ברגליו. **מימי קדם**, ידוע הוא שכל העמים הקדמונים התפארו לאמר כי המה ראשית הגוים ומחצבתם מימות עולם וכן עשו גם אנשי צור וצידון, וכבר ספר לנו הסופר הער־ראָדאָט, כי כהן אחד מכהני צור הבטיחהו כי היכל אליל הערקולעס אשר עמד בעת ההיא בעירם כבר נבנה זה אלפים ושלש מאות שנה. (ח) **מי יעץ**, לדעתי גם זה עוד מדברי אנשי תרשיש שישאלו איש לרעהו: מי יעץ? והנביא ישיב להם: ה' צבאות יעצה וגומר. **המעטירה**, הוא בינוני הפועל מבנין הכבד הנוסף, לכן פירש הרד"ק שהיא נותנת עטרות לאחרים, כי כאשר ספרו לנו הקדמונים לא לבד הקימה צור מלכים לכסא בערי מחוזות פהעניציען, אבל גם בערי בנותיה (טאָכטערשטאַטטען) הרחוקות, היא המליכה מלכים והפקידה פקידים ככל הישר בעיניה. **כנעניה**, לפי הפשוט הוא הכפל של סחריה, כי ידוע הוא שמעוז צור היה רק ברוב סחרה; והרב שתרגם „איהרע ניעדריגסטע" שמר את דרכו, עיין למעלה י"ט י"ח. (י) **עברי**, רבו המפרשים בבאור הפסוק הזה, לדעת יונתן ורד"ק (ולדעתי הוא הפירוש הנכון) הוא כפל ענין של עברו תרשישה (פסוק ו'), והכוונה על צור שינוס מהר מארצו במרוצה כנחל העובר את גדותיו, ויברח לתרשיש, ובת תרשיש הוא כמו לבת תרשיש ואין זה זר כנודע. **אין מזח עוד** אין לך חוזק וקיום עוד במקום

הזה

(יא) יָדוֹ נָטָה עַל־הַיָּם
הִרְגִּיז מַמְלָכוֹת
יְהוָה צִוָּה אֶל־כְּנַעַן
לַשְׁמִד מָעֻזְנֶיהָ׃
(יב) וַיֹּאמֶר לֹא־תוֹסִיפִי עוֹד לַעֲלוֹז
הַמְעֻשָּׁקָה בְּתוּלַת בַּת־צִידוֹן
כִּתִּיִּם קוּמִי עֲבֹרִי
גַּם־שָׁם לֹא־יָנוּחַ לָךְ׃
(יג) הֵן אֶרֶץ כַּשְׂדִּים
זֶה הָעָם לֹא הָיָה
אַשּׁוּר יְסָדָהּ לְצִיִּים
הֵקִימוּ בַחִינָיו עֹרְרוּ אַרְמְנוֹתֶיהָ
שָׂמָהּ לְמַפֵּלָה׃

כתים קרי. בחוניו קרי

תילילו

רש"י

מזח. אין לך עוד חוזק ואזור לשנס מתנים. מזח לשון אזור כמו (תהלים ק"ט) ולמזח תמיד יחגרה וכל אזיר לשון חוזק: (יא) ידו נטה. הנוטה: ה' צוה אל כנען. צוה את קוראין על כנען: לשמיד. כמו להשמיד וכן ללכת לגיד ביזרעאל (מלכים ב' ט') כמו להגיד וכן לשמיע קול תודה (תהלים כ"ו) כמו להשמיע: מעוזיה. צור וצידון משל כנען היו כמו שנאמר. את צידון בכורו: (יב) כתים. אל ארץ כתים: קומי עבורי גם שם לא ינוח לך. למה אני אומר קומו עבורי: (יג) הן ארץ כשדים זה העם לא היה. אשר לא כדי הוא להיות עם שהרי נקראו הגוי המר והנמהר (חבקוק א') עם שוטה הוא מן הבריות שהקב"ה מתחרט עליהן על שבראה כמו ששנינו שלשה הקב"ה מתחרט עליהם במסכת סוכה: אשור יסדה. להשכין בה ציים שלו ספינותיו בירניות גדולות כמו (לקמן ל"ג) צי אדיר: הקימו בחוניו. הם יקימו מצודותיהם על צור: בחוניו. לשון

באור

הזה, ומזח הוא האזור כמו ולמזח תמיד יחגרה (תהלים ק"ט י"ט), ולפי שאזור הוא חוזק המתנים נקרא החוזק מזח, כי כן נאמר נאזר בגבורה (תהלים ס"ה ז'), אזר נא כגבור חלציך (איוב ל"ח ג') על האומץ והכח (ולדעת הרד"ק בשרשים הוא בהיפך כי עיקר הוראת מזח החוזק ונשאל על החגורה, לפי שהיא תחזיק המתנים, ואין פה המקום להתוכח עמו); ולדעת הראב"ע והרדי"א יהיה הנושא בת תרשיש, והכוונה על אנשי תרשיש שהיו בעת ההיא בצור לעשות מסחר וקנין, וקרא להם כי ימהרו וינוסו אל ארצם כנחל שוטף, כי פה בצור אין עוד מזח, מקום לעמוד שם בטח. והחכם געזעניוס (ואחריו איזהו מעתיקים חדשים מבני עמנו) בחר לו דרך אחר, ולדעתו אך טוב יבשר הנביא לבת תרשיש, והוא, כי עד עתה היתה צור מושלה בפרך בתרשיש (אשר היא יסדה כאשר אמרנו) ואמרו אך לנו נתנה הארץ, ולא הרשו לאנשי תרשיש לעשות מסחר גם בארץ" מושבותם עם שאר העמים, וע"ז אמר כי עתה אחרי אשר נפלה צור תצא בת תרשיש לחפשי, תפרוק עול אמה מעליה ותפרוץ בארץ לסחור בה כיאור המתפשט, ולא יהיה לה עוד מזח כלומר עוצר אשר ימנעה מזה. ואם גם סמך החכם הזה יתדותיו בספרי הקורות, מ"מ לא אחשוב אנכי כי זה באמת כוונת הכתוב, כי א"כ הוא כל חדול יחדל המליץ מלקרוא לבת תרשיש, כי תשמח ותגיל בסור שבט מכתה כדרך הנביא הזה תמיד. ויותר יתכן בעיני שזה יעוד לתרשיש אולם לרעה ולא לטובה, והוא נמשך על הפסוק הקודם שאמר שה' יעץ לחלל גאון כל צבי וגו'; ולזה הוסיף לאמר שגם על תרשיש שאף היא היתה עיר גדולה רבתי עם ושמה יצא בגוים, גם עליה תעבור כוס התרעלה, וגם היא תגלה מארצה, כי בנהרים אזרה ה' וכל האיים יחרדו מפניו. ומהעתקת הרב אין להכריע למי מהפרושים יפנה, רק זאת נדע שלדעתו בת תרשיש הוא נושא המאמר. (יא) ידו נטה, ה' במאמר השני עומד במקום שנים, והענין ה' ידו

(יא) זיינע האַנד שטקעקטע ער איבערס מעער,
ערשיטטערט קאָניגרייכע,
דער העררּ געבאָט איבער כנען,
צו צערשטאָרען זיינע פעסטונגען.
(יב) ער שפראַך: נימערמעהר זאָללסט דוא פראָהלאָקקען,
דוא געשאַנדעטע יונגפרויא, טאָכטער צידון!
צו כתים מאַכ' דיך אויף, וואַנדרע הין!
אויך דאָרט ווירד ניכט רוהע דיר.
(יג) זיעהע דאַז לאַנד דער כשדים!
(דיעזעס פאָלק וואַר אונבעדייטענד.)
אשור שטיפטעטע עס צום האַפען,
זיא עררייכטעטען איהם וואַרטען,
נון צערשטאָרען זיא זיינע פאַללעסטע,
מאַכען עס צום געטרימּמער.

היי•

נטה וגו', והנה כפי מה שפרשתי בכתוב הקודם שהיעוד שם על חרבן תרשיש, א"כ המקרא הזה מוסב על שתיהן, על צור ועל בתה תרשיש. **אל כנען**, על כנען, וכנען אם שהוא שם היחס, כי צור מערי כנען היתה כידוע, שהרי צידון היה בכור כנען (בראשית י' ט"ו), ומלפנים בטרם נתעלה צור היתה צידון רבה אם הממלכה, וקרא גם את בתה תרשיש בשם אמה, או שכנען הוא שם קנין בלשון יחיד לעדת סוחרים כמו כנען בידו מאזני מרמה (הושע י"ב ח'), וגם תרשיש היתה סוחרת עמים כאשר זכרנו. **לשמיד**, עיין רש"י. **מעזניה**, הנו"ן תמורת אות הכפל, כמו קנצי למלין (איוב י"ח ב') שהוא כמו קצי משרש קצץ, וכן חסדי ה' כי לא תמנו (איכה ג' כ"ב) (מדברי הרד"ק), ואמר מעזניה בכנוי נקבה, כי הכוונה אם על האומה כנענית או על עדת סוחרים כאשר אמרנו. והראב"ע פתרהו בחסרון מלת ארחת, ושעורו ה' צוה אל ארחת כנען לשמיד מעזניה. (יב) **ויאמר**, השם אמר כן על צור (רד"ק). **המעשקה**, את צור בת צידון (כי בטרם נבנתה צור היתה צידון ראש הממלכה לכן נקראה צור בת צידון) שאת כעת מעשקה, לא תוסיפי עוד לעלוז. ואמר הרד"ק שאין הכוונה שבל תעלוז עוד לעולם רק לזמן רב, כי לשבעים שנה עוד נפקדה צור כאשר יבאר. ויונתן תרגם לא תוספון עוד למתקף דהויתון אנסין לעמא די בצידון ע"כ, והנה לדעתו יהיה נאמר עוד על הזמן העבר, והמעשקה הוא הפעול תחת הפועל, ושעורו המְעַשְּׁקָה, כמו בת בבל השדודה (תהלים קל"ז ח') כאשר הערנו זה פעמים, והענין בתחלה היתה צידון עיר המלוכה, והיתה מושלת בכל המחוזות, ועתה נשאה צור ראש והצליחה, ודכאה תחת רגליה כל ערי ארצה וגם צידון. וזה הפירוש נראה בעיני יותר נכון, ויתורגם: **ניכט מעהר זאָללסט דוא טריאומפירען, אונטערדריקערין דער יונגפרייליכען טאָכטער צידון'ס**. **לא ינוח לך**, לדעת החכם **געזעניוס** הענין לפי שצור לחצה את בנותיה (**קאָלאָניען**), לכן גם הנה עתה בוז יבוזו לאמן, ולא יתנו לה יד לשבת בטח בארצן. (יג) **זה העם לא היה**, לדעת רוב המפרשים יובן זה בחסרון מלת אשר, זה העם אשר לא היה, ולדעת יונתן תחסר כ"ף הדמיון, ושעורו כלא היה ותרגם **כדלא הוה** (והחכם **געזעניוס** לא ירד כלל לכוונת יונתן עיין בדבריו), והענין שלא יתחשב בגוים ולא יצא לו שם בעמים. **אשור יסדה**, יסדה מוסב על ארץ לפיכך היא בל"נ. **לציים**, לדעת חכמי העמים ליושב ציים, כמו לפניו יכרעו ציים (תהלים ע"ב ט'), וצי הוא כמו ציה שענינו מדבר ושממה, והכוונה על כשדים שהיו פראי מדבר שודדים וחומסים (ויש סמך לדבר מן כשדים שמו שלשה ראשים איוב א' י"ז), ואשור עשה גדודי כשדים לעם לשכון בארץ נושבת. ולדעת הרב המתרגם יהיה לציים למקום שישכנו ציים, כלומר נמל לאניות (**האַפֿען**), וגם הרד"ק אמר ציים הוא מענין צי אדיר (לקמן ל"ג כ"א) (אך שהוא פירש תוכן הכתוב בענין אחר ע"ש) וכן כתב רש"י עיין בדבריו; והרדי"א כתב המה אניות שיט ההולכות לשלול שלל ולבוז בז מפה אל פה (**רויבשיפֿפֿע**), והוא לדעתי נכון מאד, כי מלת ציים תכלול שתי הוראות יחד, האחת הוראת ספינה, והשנית מענין מדבר, כלומר אניות פראות אשר יגזלו ויחמסו לכל עובר ארחות ימים, כי מדבר הוא משכן שודדים כנודע. **הקימו בחוניו**, מענין עופל ובחן (לקמן ל"ב י"ד) שהוא המגדל, ופה הכוונה על המגדלים אשר יערכו הצרים על עיר להלחם בהם עם העומדים על החומה, ואמר כי הכשדים גם לא היה נלחמו על צור ובנו עליה מצור. **עוררו ארמנותיה**, מענין ערו ערו עד היסוד בה (תהלים קל"ז ז'), ולא

שבאמת

(יד) הֵילִ֖ילוּ אֳנִיּ֣וֹת תַּרְשִׁ֑ישׁ
כִּ֥י שֻׁדַּ֖ד מָעֻזְּכֶֽן׃
(טו) וְהָיָה֙ בַּיּ֣וֹם הַה֔וּא
וְנִשְׁכַּ֤חַת צֹר֙ שִׁבְעִ֣ים שָׁנָ֔ה
כִּימֵ֖י מֶ֣לֶךְ אֶחָ֑ד
מִקֵּ֞ץ שִׁבְעִ֣ים שָׁנָ֗ה
יִהְיֶ֣ה לְצֹ֔ר כְּשִׁירַ֖ת הַזּוֹנָֽה׃
(טז) קְחִ֥י כִנּ֛וֹר סֹ֥בִּי עִ֖יר
זוֹנָ֣ה נִשְׁכָּחָ֑ה
הֵיטִ֤יבִי נַגֵּן֙
הַרְבִּי־שִׁ֔יר
לְמַ֖עַן תִּזָּכֵֽרִי׃
(יז) וְהָיָה֩ מִקֵּ֨ץ ׀ שִׁבְעִ֣ים שָׁנָ֗ה
יִפְקֹ֤ד יְהוָה֙ אֶת־צֹ֔ר
וְשָׁ֖בָה לְאֶתְנַנָּ֑ה
וְזָנְתָ֞ה אֶת־כָּל־מַמְלְכ֥וֹת הָאָ֛רֶץ
עַל־פְּנֵ֥י הָאֲדָמָֽה׃

הח' רפה

והית

רש"י

עופל ובחן (לקמן ל"ב) בורפריי"ן בלע"ז שעושין למגור על הכרכים: עוררו ארמנותיה. יחריבו לשון ערו ערו (תהלים קל"ז) לשון נתיצה עד היסוד: (טו) ונשכחת צור. לפי שמזכירה בלשון גנאי לשון זונה אמר ונשכחת כזונה שנשכחוה אוהביה אף היא תשכח מאין סוחרי' ותגרים פונים אליה לפי שתהיה חריבה: כימי מלך אחד. ימי דוד שבעים שנה היו ואיני יודע מה הסימן הזה הניתן כאן: יהיה לצור. זכרון מעט שתתנער משפלות' ותחזו' לאותן שהיו רגילין אצלה לחזו' אלי' לשוב לקדמות': כשירת הזונה. שרואה שאין פונה אליה ונושאת קול ערב ונעים בשיר אולי תערב על מאהביה: (טז) הרבי שיר. כלומר אף הרבי תחנוני' והשפילי גאותך: (יז) לאתננה. לקדמותה ולעושרה ע"י סחורתה ומכנה אותה בלשון גנאי׳ זונת׳. ותספק סחורה אך בלשון גנאי כינה אותה:

באור

שנאמת עוררו הארמנות ושמוה למפלה, שהרי כבר אמרנו לך שלא נלכדה צור בעת ההיא, אך הענין שבנו דיק בעבור לעורר ארמנות ולשומה מפלה, כן הוא המשך המאמרים כפי חלוקת הנגינה, וכן דעת רש"י ע"ש. והרב המתרגם הלך בעקבות קצת מפרשי בני עמנו, כי הקימו בחוניו מוסב על אשור, שהוא הקים לעם כשדים מגדלים, כלומר בנה לו מבצר על שפת הנמל (הפֿאַפֿען) להגן בעד הספינות אשר יחנו שמה. — והנה אין מפסוק הזה להוכיח כמו שחשבו רבים שהנבואה הזאת נאמרה על נבוכדנצר לפי שהזכיר הכשדים, כי נהפך הוא מכאן ראי' לסתור הדעת הזאת כמ"ש החכם געזעניוס, שהרי בימי נבוכדנצר היו הכשדים עם גדול ונורא לכל סביביו, ואיך יאמר עליו שהוא עם לא היה (ובפרט לדעת יונתן שהכוונה כלא היו שמשמע שעוד עתה כלא נחשב הוא), אבל הענין הוא שהיו במחנה אשור כשדים (כמו שהיו במחנה סנחריב בני עילם וקיר כנזכר לעיל כ"ב ו'), כי הפרשים האלה אך על פרסם ימיו, ולכן הושכרו לכל אשר יבצע בזרועם, וכאשר ספרו

(יד) היילעט, איהר שיפפע פאָן תרשיש!
דען צערשטאָרט איזט אײרע פעסטע.

(טו) אונד עס געשיעהט אַן יענעם טאַגע,
דאַס צור פערגעססען ווירד זיעבענציג יאַהרע
גלייך דער צייטאַײנעס געווישסען קאָניגס.
נאַך פערלויף דער זיעבענציג יאַהרע
ערגעהט עס צור, געמאָס דעם ליערע פאָן דער בוהל-
דירנע:

(טז) "נים דיא ציטהער, אומוואַנדלע דיא שטאַרט,
"דוא פערגעססענע בוהלדירנע!
"צייכנע דיך אוים אים שפיעלע,
"שטרענגע דיך אַן אים געזאַנגע,
"אויף דאַס מאַן דיין געדענקע!"

(יז) אונד עס געשיעהט נאַך פערלויף פאָן זיעבענציג יאַהרען,
בעדענקט דער עוויגע וויעדער צור;
דאָך קעהרט זיא צוריק צו איהרעם בוהלערלאָהן,
אונד בוהלט מיט אַללען קאָניגרייכען דעם ערדבאָדענס.
ראַן

לנו סופרי ימי קדם, גם היו מלכי אשור מושלים בארץ בבל כמ"ש (מ"ב י"ז כ"ד) ויבא מלך אשור מבבל ומכותא וגו', ואמר הנביא שבל כך נסרחה חכמת אנשי צור עד שגם הכשדים פראי אדם, אשר אם גם המה גבורי כח, אינם מלומדי' בחכמת מערכת הצבא להלחם על עיר בצורה וללור עליה ולהשחית חומותיה, גם המה הקימו בחוניו. (יד) שדד מעזכן, צור שהיתה מעוז הים כאשר אמר, ולפי דרכי שאף על תרשיש יעד הנביא רעה, יתכן כי במעזכן כוון לתרשיש עלמה. והנה פה נשלם חלק האחד מחזון צור, ולכן סיים במה דפתח כדרך המשוררים, כמו בתהלים פרשה ח' ורבים כמוהו, ומעתה אך טוב ושלו'יבשר כדרכו כי תשוב צור לאיתנה. (טו) כימי מלך אחד, כל המבארים לא מלאו ידיהם בפירוש המאמר הזה (עיין רש"י ורד"ק), והיותר נכון מכלם הוא עוד פירוש הראב"ע שכתב וז"ל: מלכות נבוכדנלר ובנו זבן בנו כי כאחד יחשבו ע"כ. ואם גם אנחנו בל נחזיק שהנבואה הזאת תורה על נ"נ, מכל מקום בעיקר הפירוש נסכים עמו, שענין מלך אחד זרע מלך אחד (דינאַסטיע) כמו ארבעה מלכין יקומון מן ארעא (דניאל ז' י"ז) שפירושו מלכיות, ותהיה הכוונה על זרע המלוכה אשר עתה בצור, כי כל ימים אשר ישבו המה לכסא תהיה ממלכה שפלה, וכמ"ש הרדי"א כי עוד לא נכרתה המלוכה מצור מכל וכל, רק הושפל גאונה, ושמוש הכ"ף במלת כימי הוא כמו בי"ת, וענינו „וועהרענד". והנה על פירוש הראב"ע כתבו חכמי העמים שאין זה נכון, כי שנות שלשה המלכים האלה, נ"נ ובנו ונכדו מעת אשר החרבה צור ע"י נ"נ, בל יעלו למספר שבעים שנה; אבל באמת אין זה טענה, כי המספר שבעה או שבעים הוא רק מספר כללי ע"ד הפלגה מבלי להשקיף על עודף וחוסר שנים מה, כאשר כתב גם הרד"ק בכמה מקומות; אולם הרב המתרגם בחר לו דרך אחר ותמך יתדותיו בספרי ימי קדם, ובזה הסיר כל המכשלה ממאמר הסתום הזה וז"ל: יתכן שרומז על מלך אחד אשר המית עבדאַסטאַרט (Abdasdartus) מלך צור ומלך תחתיו, ולא נזכר שמו בספר דברי הימים למלכי צור, והיה נשכח גם בימי הנביא. יהיה לצור כשירת הזונה, כלומר שיהיה לצור כאמור בשירת הזונה, והיה זה שיר לעג על זונה נשכחה, והיה ידוע להמון בימים ההם, ואמר הרד"ק שדמה צור לזונה, לפי שאליה באו סוחרי ארץ ממרחקים ע"כ. וכן אמר נחום (ג' ד') על נינוה: מרב זנוני זונה טובת חן וגו'. (טז) קחי כנור, כן היה שיר הזונה, והנביא לא זכר רק חלק ממנו, והנה עוד עתה דרך הקדשות בארץ המזרח שיולאות בכלי שיר בשוקים וברחובות להטות לב האנשים אליהן, וזה משל על צור, כי תאמץ
בכל

(יח) וְהָיָה סַחְרָהּ וְאֶתְנַנָּהּ
קֹדֶשׁ לַיהוָה
לֹא יֵאָצֵר וְלֹא יֵחָסֵן
כִּי לַיֹּשְׁבִים לִפְנֵי יְהוָה
יִהְיֶה סַחְרָהּ
לֶאֱכֹל לְשָׂבְעָה
וְלִמְכַסֶּה עָתִיק׃

כד

(א) הִנֵּה יְהוָה בּוֹקֵק הָאָרֶץ
וּבוֹלְקָהּ וְעִוָּה פָנֶיהָ
וְהֵפִיץ יֹשְׁבֶיהָ׃
(ב) וְהָיָה כָעָם כַּכֹּהֵן
כַּעֶבֶד כַּאדֹנָיו
כַּשִּׁפְחָה כַּגְּבִרְתָּהּ
כַּקּוֹנֶה כַּמּוֹכֵר
כַּמַּלְוֶה כַּלֹּוֶה
כַּנֹּשֶׁה כַּאֲשֶׁר נֹשֶׁא בוֹ׃

רש"י

(יח) קדש לה'. עתידים צדיקים לבוז אותה כשיבא מלך המשיח: לא יאצר. להיות אוצר למלכיה: ולא יחסן. לא ינחילוה לבניהם: ולמכסה עתיק. למלבושי נוי. עתיק מסובא כמו ידברו עתק (תהלים ל"ד):

כד (א) הנה ה' בוקק הארץ ובולקה. הרי נבואה זו פורענות לישראל לפי שניבא להם נחמה זו והם עתידים לראות לפניה צרה רבה לכך אמר להם לא לכם אני אומ' שתירשו' כי הנה הקב"ה בוקק ובולק אתכם והנותרים מכם ליום הגאולה המה ישאו קולם ירונו זהו סוף הענין ולהם נבאתי הנבואה הטובה. בוקק מרוקן. ובולקה מחריבה: ועוה פניה. והגהיל חשוביה. עוה לשון נעויתי משמוע (לעיל כ"א): (ב) [תוספת] והיה כעם ככהן. לא כאשר הולכי דרכים שהאדון מוליכו עבדו והגבירה מוליכה שפחתה האדון נכבד והעבד נקלה הגבירה נכבדת והשפחה נקלית אבל כשהשבאי מוליך השבוים הכל שוין לפניו: כקונה כמוכר. בזמן שהעם יושב על נחלתו לבטח הקונה שמח והמוכר עצב שלא ישוב לממכרו אבל כשהשבאי מוליכם הקונה אל ישמח והמוכר אל יתאבל וכן כמלוה כלוה שניהם שוים שהלוה אין לו לפרוע והמלוה אם לא הלוה לזה היה השבאי נוטלו כמו כן כנושה כאשר נושה בו לוה נופל בכסף ונושה נושל בכל שאר דברים כגון יין ושמן ותבואה ודבש כדכתיב (דברים

באור

בכל כחה להשיב אליה סחר גוים כבימי קדם, ולבסוף שבעים שנה ימלא תפלה. (יח) והיה סחרה, נבוכו מאד גם חכמי ישראל גם חכמי העמים להוציא לאור מתי נתקיים היעוד הזה, פנינו לימין ואין עוזר לשמאל ואין מושיע, רש"י ורד"ק החליטו שניבא על הגאולה העתידה, ואנכי אתמה מאד על דבריהם, כי הלא כפי קבלת חז"ל יירשו בני ישראל את כל הארץ אשר נשבע ה' לאברהם לתת להם (עיין פירש"י בראשית ט"ו י"ט), וצור וצידון כבר נפלו לנחלת בני ישראל כמפורש בספר יהושע (י"ט), וא"כ מה חידוש יש אם ישבו בני ישראל בה כי יכבדו ויובילו שי לאלהי ישראל, ואף כי אמר ואתננה שהוא לגנאי

(יח) דאַן ווירד זיין איהר ערווערב אונד איהר בוהלערלאָהן
הייליג דעם עוויגען,
ניכט אויפגעהייפט ווירד ער, ניכט פעסט פערוואהרט
זאָנדערן דען וואָהנענדען פאָר'ם עוויגען
געהאָרט איהר געווערב,
צור נאַהרונג אין פיללע,
אונד צור פראַכטיגען בעקליידונג.

כד

(א) זיעהע! דער עוויגע ענטלעערט דאַז לאַנד,
פערהעערט עס, פערצעררט זיין אַנגעזיכט,
אונד צערשטרייט זיינע בעוואָהנער.
(ב) דאַן ערגעהט עס וויא דעם פאָלקע זאָ דעם פריעסטער,
וויא דעם קנעכטע זאָ זיינעם העררן,
וויא דער מאַגד זאָ איהרער געביעטהערין,
וויא דעם קייפער זאָ דעם פערקייפער,
וויא דעם פערלייהער זאָ דעם ענטלעהנער,
וויא דעם גלייביגער זאָ דעם, דער איהם שולדעט.

לעער

מן אתנן זונה כמ"ש הרד"ק, ואם בני ישראל ירימו תרומה לה' אין ספק שלא יגנה אותם הנביא. והראב"ע פתר זה על עולי בבל, אבל לא נמצא במקרא שום סמך שהביאו אנשי צור מנחה לה', רק שהביאו עצים ועשו בירושלים מסחר וקנין, וגם הרדי"א הוא אך כמתנבא, כי לפי דרכו שהפרשה הזאת נאמרה על סנחריב שהוא החריב צור אמר שנתקיים זה בימי חזקיה אחר מפלת סנחריב, כי נתנו אנשי צור תודה לה' על כי הסיר שבט נוגשו ושבר מטה מכהו, אבל אף לזה אין זכר במקרא. ולכן יראה לי כי הפעל והיה הוא מבנין התנאי (עם אוֹיטע דאַן זיין), והנביא יאמר זאת כנגד צור, יען כי ה' פקוד יפקוד אותך, ואך מאמלת ה' עליך תשוב כימי נעוריך, לכן מן הראוי שיהיה סחרה קדש לה'. **לא יאצר ולא יחסן**, לא יושם באוצר ולא במקום חוסן, וכן תרגם יונתן לא יתאצר ולא יתגנז. **ולמכסה עתיק**, הרב העתיק „פראַכטיגען" כי כן תרגם יונתן ולכסו דיקר, וגם הרד"ק בשרשיו אמר לכסות עב ומשוב.

הנבואה הזאת נמשכת עד פרשה כ"ח כמ"ש הרדי"א, והיא כוללת תעודות (גם רעות גם טובות) על ישראל, אולם היא תפרד לכמה חלקים, והרדי"א חלק אותה לחמשה עשר פרשיות, ולהחכם געזעניוס חלוקה אחרת, ואנכי אותו בזה וגם מזה בל אנח ידי, כפי אשר תשיג יד שכלי, כאשר תראה במה שיבוא. והנה החלק הראשון יתפשט מן פסוק א' עד פסוק ט"ז, והוא כולל פורענות של ישראל כמ"ש רש"י, אך לא כאשר הבינו המפרשים שעל עשרת השבטים דבר, כי אם היתה זאת עם רוחו להוכיח אך אותם, אין ספק שהיה מזכיר שם אפרים וכדלעיל (ט' ח'), וכן לקמן (כ"ח א') אך על יהודה ויושבי ירושלים ידבר, וכן אמר הראב"ע לקמן (פסוק י"ד) כי לדעת ר"מ הכהן כל הפרשה נאמרה על מפלת סנחריב.

כד (א) **בוקק**, כמ"ש רש"י, והענין כמ"ש הרד"ק שתהיה רקה מיושביה, ואולי מזה הענין בוקי סריקי בדחז"ל, ויהיו הם הכדים שמהם מערין אל הכוסות. **ובולקה**, חבירו בנחום (ב' י"א) בוקה ומבוקה ומבלקה, ופירשו בו שהוא לשון חרבן ושממה. ולי נראה לפתור המלה בחילוף הדומות, והוא כמו פלג שענינו החילוק, וכאלו ה' יגזור הארץ לגזרים, וכענין פור התפוררה ארץ (לקמן פסוק י"ט), ואולי מזה המשל בפי חז"ל אנא לא חילק ולא בילג ידענא (אשר נלאה רש"י מלפרשו עיין חולין י"ט ע"א). **ועוה פניה**, יעוה את פני הארץ שבל יכירנה עוד איש, וזה שתרגם הרב „פערצעררט", והענין על ארץ יהודה אשר בה עמד הנביא. (ב) **כעם ככהן**, אמר תנתקנה כל אגודות החברה, ולא יהיה שום יתרון ומעלה לאיש על זולתו, כי הכל יהיו בשפל המדרגה, והתחיל בכת היותר מעולה והם הכהנים, יהיה כעם ככהן, כי שבתה עבודת אלהים, ואחר כך כעבד כאדוניו, כלומר לא אדונים לאלה, כי גם האדון לעבד נמכר עתה לעם אחר, וכן

בכל

(ג) הִבּוֹק ׀ תִּבּוֹק הָאָרֶץ
וְהִבּוֹז ׀ תִּבּוֹז
כִּי יְהוָה דִּבֶּר אֶת־הַדָּבָר הַזֶּה׃
(ד) אָבְלָה נָבְלָה הָאָרֶץ
אֻמְלְלָה נָבְלָה תֵּבֵל
אֻמְלָלוּ מְרוֹם עַם־הָאָרֶץ׃
(ה) וְהָאָרֶץ חָנְפָה תַּחַת יֹשְׁבֶיהָ
כִּי־עָבְרוּ תורת
חָלְפוּ חֹק
הֵפֵרוּ בְּרִית עוֹלָם׃
(ו) עַל־כֵּן אָלָה אָכְלָה אֶרֶץ
וַיֶּאְשְׁמוּ יֹשְׁבֵי בָהּ
עַל־כֵּן חָרוּ יֹשְׁבֵי אֶרֶץ
וְנִשְׁאַר אֱנוֹשׁ מִזְעָר׃
(ז) אָבַל תִּירוֹשׁ אֻמְלְלָה־גָפֶן
נֶאֶנְחוּ כָּל־שִׂמְחֵי־לֵב׃
(ח) שָׁבַת מְשׂוֹשׂ תֻּפִּים
חָדַל שְׁאוֹן עַלִּיזִים
שָׁבַת מְשׂוֹשׂ כִּנּוֹר׃
(ט) בַּשִּׁיר לֹא יִשְׁתּוּ־יָיִן
יֵמַר שֵׁכָר לְשֹׁתָיו׃
(י) נִשְׁבְּרָה קִרְיַת־תֹּהוּ
סֻגַּר כָּל־בַּיִת מִבּוֹא׃

רש"י

(דברים כ"ד) כי תשה ברעך משאת מאומ'[ע"כ]: (ג) הבוק תבוק. תתרוקן: הבוז תבוז. לשון בזה ושלל: (ד) נבלה. כמו (ירמי' ח') והעלה נבל לשון כמש ותשות כח: אומללה. לשון שפלות כמו היהודים האמללים (נחמי' ה' ג'): תבל. היא ארץ ישראל שהיתה מתובלת במלות הרבה: מרום עם הארץ. גאון עם הארץ: (ה) והארץ חנפה. כמין חניפות עושה עשב ואינו עושה קמה מראה קמה ואין חטין בקשיה: תחת יושביה. בשביל יושביה: ברית עולם. היא התור' שקיבלו בברית: (ו) על כן אלה. בעון שבועת שוא: חרו. לשון יבש ולמא בחום חורב כמו נחר מפוח (ירמיה ו'): (ח) משוש תפים. שהייתם אומרים הנה ששון ושמחה (לעיל כ"ב

באור

בכל יחוסי המדיני (אין אונען בירגערליכען פערהעלטניססען) לא יהיה הבדל בין איש לרעהו, וע"ז אמר כקונה כמוכר, כי הקונה וגם המוכר לא ישמחו, כי השדה אשר קנה לא לו תהיה, והכסף אשר לקח המוכר מחירו יהיה לשלל האויב, וכן בל יהיה נכר שוע לפני דל, ויהיה כמלוה כלוה וגו', ועל השנות כ"ף הדמיון גם במדמה גם במדומה, כבר כתב הראב"ע שהוא דרך קצרה, וכן הוא האדון כעבד והעבד כאדוניו ע"כ. (ג) הבוק, עיין רש"י. והנה כל משכיל יראה במעט השקפה, כי על הפסוקים האלה לא יופיע הוד מליצות ישעיהו, אך ללשל מרוזים ישמיעו ורוח נשגב אין בהם, ולזה החליטו כמה חכמי העמים כי הפרשה הזאת מידי סופר אחר יצאה, וכן עשו בשאר מקומות אשר לפי דעתם נעדר מהם יפעת השירי. ואני בל אוכל להשיג איך נעלם מעיני החכמים האלה כי אך

(ג) לעער, אויסגעלעערט ווירד דאַז לאַנד
אונד געפלינדערט, ריין אויסגעפלינדערט,
דען דער עוויגע שפראַך אוים, דיעזעס וואָרט.
(ד) עס טרויערט, עס וועלקט דיא ערדע,
עס שמאַכטעט, וועלקט דער ערדקרייז,
עס שמאַכטען דיא האָהען דעס פאָלקעס אים לאַנדע.
(ה) אונד דער באָדען טריגט אונטער זיינען בעוואָהנערן,
וויל זיא איבערטראַטען דיא געבאָטע,
איבערשריטטען דאַז געזעטץ,
בראַכען דען עוויגען בונד.
(ו) דאַרום פערצעהרט איין פלוך דאַז לאַנד,
דאַס זיא ביסען דיא בעוואָהנער דאַזעלבסט;
דאַרום פערלאָדערן דיא איינוואָהנער דעס לאַנדעס,
אונד איבריג בלייבט דער מענשהייט ווענִיג.
(ז) עס טרויערט דער מאָסט, עס שמאַכטעט דער וויינשטאָק,
עס זייפצען אַללע זאָנסט פראָהליכען זיננעס.
(ח) עס פייערט דיא לוסט דער פויקען,
עס פערהאַללט דאַז געריוש דער פראָהבעלעבטען.
עס פייערט דיא לוסט דער האַרפע.
(ט) בייא געזאַנג ניכט טרינקען זיא וויין,
ביטטער איזט דער טראַנק זיינען טרינקערן.
(י) צערטרימערט איזט זיא, דיא שטאַדט דער פעראָדונג,
פערשלאָססען יערעס הויז, קיינע אונטערקונפט.
יאַמ:

רוח היא באנוש, וגם מליצות הנבחר במשוררי' תחת מסבות יתהפכו, ולפעמים תרפינה גם כנפי מליץ המליצים, והנסיון יורה על אמתת הדבר הזה, וכמה מן השירי' ומליצות יש בידינו ממשוררי' מפוארים לשם ולתהלה, אשר אם בל נראה כי שם המחבר חתו' עליו, בל נאמין כי מידו היתה זאת, ומדוע בל נאמר כי כמקר' האחרוני' כן מקרה הראשונים? גם אינו מן הנמנע שאיזהו פרשיות חבר הנביא בימי ילדותו כאשר החל רוח ה' לפעם בקרבו, ולא היה עוד שלם במלאכתו בתכלית השלמות. לכן לדעתי אין להכריע כלל אם גם באיזהו פרשיות או פסוקים לא עמד טעמם בם והמה נגרעי' בערכם מיתר מליצותיו, כי לא מפיו יצאו ורק התגנבו בתוך ספרו; אולם באמת אם גם נזיק כי באיזהו מקומות חלו בהם ידי סופר אחר אין זה רע, ולא יזיק כלל לעיקר אמונתנו, שהרי גם חז"ל אמרו כי שני הפסוקים וכי יאמרו וגו' לתורה ולתעודה וגו' (לעיל ח' י"ט וכ') באֵרי אביו של הנביא הושע אמרם, וכמ"ש שם רש"י ע"ש. (ד) **תבל**, יקרא לארץ מיוחדת תבל וכדלעיל (י"ג י"א) ובכמה מקומות, כי ליושבי הארץ ארץ מושבותם היא התבל ומלואה. מרום, גדולי עם יספו (רד"ק). (ה) **והארץ חנפה**, יונתן תרגם וארעא חבת תחות יתבהא, ויהיה חנפה כענין ולא תחניפו את הארץ (במדבר ל"ה ל"ג), והרב תרגם כדעת הרד"ק, שהענין שכחשה מעשיה ולא עשתה פירות, ואמר תחת יושביה כענין והארץ אשר תחתיך ברזל (דברים כ"ח כ"ג). **עברו תורות**, גם תורת אלהים גם תורת האדם. (ו) **על כן אלה אכלה ארץ**, כל המפרשים הראשונים מבני עמנו (רש"י רד"ק ראב"ע ורדי"א) פתרו בעבור אלה כלומר בחטא שבועת שוא, וא"כ אין ספק לדעתי שהיו קוראים אכלה בבי"ת (וכן הוא בקצת ספרים), כי אכל בקל לא יודבק על הפעול כנודע, אבל הרד"ק אמר בפירוש אכלה בכ"ף, ולדעתו צריכין לאמר כי שעורו עונש האלה אכלה את הארץ וזה דחוק, אבל הרב תרגם כדעת חכמי העמים כי אלה הוא מענין קללה. **ויאשמו**, הרד"ק פירש לשון שממה, ובאמת כי אשם הוא כמו עון, שנאמר גם על העונש הכרוך בעקבות החטא (ועיין בבאור לספר תהלים ה' י"א), וזה שתרגם הרב „ביסען". **חרו**, מענין יובש ושרפה ר"ל כליון. מוער, שם בתוספת מ"ס, וכן הלא עוד מעט מזער (לקמן כ"ט י"ז). (ז) **אבל תירוש**, כאלו התירוש יתאבל על כי כלו שותיו, וי"ת אתאבלו כל שתי חמר, והוא אחד במובן. **כל שמחי לב**, כי היין ישמח לבב אנוש. (ח) **משוש תפים**, כי בתפים וכנורות היו שמחים בבית המשתה (רד"ק), וכן נאמר לעיל (ה' י"ב) והיה כנור ונבל תוף וחליל ויין משתיהם. (ט) **יימר שכר**, לפי שלא ישתו בשיר יין מעלבון רוח, לכן בל ינעם השכר לחכם, כי לא יתענגו במשתיהם. (י) **קרית תהו**, עיין רש"י,

(יא) צְוָחָה עַל־הַיַּיִן בַּחוּצוֹת
עָרְבָה כָּל־שִׂמְחָה
גָּלָה מְשׂוֹשׂ הָאָרֶץ׃
(יב) נִשְׁאַר בָּעִיר שַׁמָּה
וּשְׁאִיָּה יֻכַּת־שָׁעַר׃
(יג) כִּי־כֹה יִהְיֶה בְּקֶרֶב הָאָרֶץ
בְּתוֹךְ הָעַמִּים כְּנֹקֶף זַיִת
כְּעוֹלֵלֹת אִם־כָּלָה בָצִיר׃
(יד) הֵמָּה יִשְׂאוּ קוֹלָם יָרֹנּוּ
בִּגְאוֹן יְהוָה צָהֲלוּ מִיָּם׃
(טו) עַל־כֵּן בָּאֻרִים כַּבְּדוּ יְהוָה
בְּאִיֵּי הַיָּם שֵׁם יְהוָה
אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל׃
(טז) מִכְּנַף הָאָרֶץ זְמִרֹת שָׁמַעְנוּ
צְבִי לַצַּדִּיק
וָאֹמַר רָזִי־לִי
רָזִי־לִי אוֹי לִי
בֹּגְדִים בָּגָדוּ
וּבֶגֶד בּוֹגְדִים בָּגָדוּ׃

רש"י

כ"ב): (י) קרית תהו· כשתשבר נקראת קרית תהו: מבוא· מלבוא לתוכה איש: (יא) ערבה· השביתה: משוש הארץ· היא ירושלים: (יב) ושאיה יכת שער· על ידי שאיית גלמוד שיהו הבתים שואין מאין יושב יוכתו השערים ע"י שדים ומזיקין (יג) כי כה· ישארו ישראל בקרב העמים אחד בעיר ושנים במשפחה: כנקף זית· המשאיר גרגרים בראש אמיר: (יד) המה ישאו קולם· אותו המעט הנשאר תבא הטובה שנבאתי למעלה: צהלו מים· יותר ממה שצהלו על הים בגאולת מצרים: (טו) על כן באורים· ת"י במיתי אורא לצדיקיא על שתי בשורו' של גאולת בבל ושל אדום· ומנחם אמר אורים ל' נקיקים וסעיפים שהיו בורחים שם וכן אור כשדי' (בראשית י"א) בקעת כשדים וכן מאורת צפעוני (לעיל י"א) נקב חור מעונתו: (טז) מכנף הארץ· ת"י מבית מקדשא שהוא בסוף ארץ ישראל במזרחה כמו ששנינו לוז מן המער' וירדן מן המזר' ומצא מירושלים לירדן מהלך יום· ואני אומ' לפי פשוטו שמענו מאחורי הפרגוד שעתידין להעלות זמירות מכנף הארץ ומה הן הזמירות צבי לצדיק עתיד להיות מצבות קומה לצדיקים: ואומר רזי לי וגו'· אוי לי שנגלו לי שני רזים רז פורענות ורז

פחד

באור

והראב"ע פתר הקריה שהלכה עד עתה אחרי התהו, ויתורגם לפ"ז: **דיא חייטלע שטאדט**· **כל בית סבוא**, חרבים יהיו הבתים ואין עיין להכנס בהם (רד"ק)· (יא) **צוחה**, צעקה (ראב"ע) פירוש שאיננו קול שמחה רק קול יללה· ואמר הרד"ק על היין בעבור היין כי ישאלו יין ופורש אין להם· והרב המתרגם פתר על היין כמו ועל ידם החזיק (נחמי' ג' ד') שפירושו אחריו, ויהי' זה מוסב למעלה, יימר שכר לשתיו ולכן צוחה תהיה בחוצות אחרי השתיה, ואולי ערבה עולה ויורד, ושעורו צוחה על היין ערבה, ערבה כל שמחה, ויהי' צוחה קול שמחה כדרכו· **ערבה**, רש"י ויתר המפרשים אמרו שהוא כמו חשכה מענין ערב וכן תרגם הרב ז וי"ת שלימת כל חדותא, ולדעתו הענין הגיע הערב של השמחה ושל תאיר עוד, וזה לדעתי מליצה נכבדה· (יב) **שמה**, השמחה והמשוש חלפו להם ואך השמה נשארה בה· **ושאיה**, לדעת הרד"ק הענין ובשאיה יוכת שער, כי יהיה חרב ואין יוצא

(יא) יאממערנעשרייא פֿאָלגט דעם וויינע אויף דען שטראַסען,
געטריבט איזט יערע פֿריידע,
אויסגעוואַנדערט דיא לוסט דעם לאַנדעס.
(יב) איבריג איזט אין דער שטאַדט פֿעראֶדונג,
אונד פֿאָר גרויז ווירד צוגעשלאַגען דאַז טהאָר;
(יג) דען זאָ ווירד עס זיין אים איננערן דעם לאַנדעס,
אינמיטטען דער פֿאֶלקער, וויא דער אַבגעשיטטעלטע אֶהלבוים,
וויא דיא נאַכלעזע, ווען פֿאֶללענדעט דיא ווינלעזע.
(יד) יענע אַבער ערהעבען איהרע שטיממע, יובעלן,
אָב דער מאַיעסטאֶט דעם עוויגען יויכצען זיא פֿאָם מעערע הער.
(טו) דאַרום אין ערלייכטעטען געגענדען פֿערעהרט דען עוויגען,
אויף דען אינזעלן דעם מעערעס, דען נאַמען דעם העררן,
דעם גאָטטעס ישראל.
(טז) פֿאָם זוים דער ערדע הערען וויר געזאֶנגע:
"הערליכקייט דעם פֿראָממען!"
איך אַבער שפרעכע: איין געהיימניס איזט עס מיר —
איין געהיימניס מיר — וועהע מיר!
דיא בעטריגער טריגען נאָך,
טרוג דער בעטריגער טריגען זיא.

גרויען

ואין בא וזוכה בשאיה. ולדעת החכם געזעניוס שהשער הוא מוכה בשאי', והוא עיים וגלים מקומו' הנשברות (אין טריממערן חיזט דאַז טהאָר צערטראָגען), ולדעת הרב המתרגם יובן בחסרון מ"ם, ומשאיה יוכת שער כלו' מהתהפוכות הנראו' בעיר ירעד כל איש ויסגור דלתי ביתו, למען אליו בל יגיעו, ויהי' המאמר הזה כפל של סגר כל בית מבוא דלעיל. (יג) כי כה, ע"ד שאמר לעיל (י"ז ו') ונשאר בו עוללות כנקף זית וגו', והנביא אחז את דרכו לערב תמיד דרי הנחמה בכוס תרעלת היגון, ואמר כי אך מעט ישארו בארץ, אך אותו המעט

(יד) המה ישאו קולם וגו', וזה שתרגם הרב: "יענע אַבער'". צהלו, עבר במקום עתיד ורבים כמוהו ובפרט בדברי הנבואה (רד"ק). מים, הענין מאיי הים כלומר מארץ מרחקים אשר הוגלו כי ישובו לבצרון אסירי התקוה. (טו) בארים, עיין רש"י, והראב"ע אמר וז"ל: יש אומרים גבולות וכמוהו מאור כשדים ויש אומר בבקעים והראשון יותר נכון עכ"ל, ויונתן פתר מן אור ממש ותרגם נהורא, אך שפירש בדרך דרש ע"ש, והרב המתרגם הרכיב שתי הוראות יחד, והעתיק: "אין ערלייכטעטען געגענדען," וזה יש לפרש בשני פנים וכמ"ש החכם געזעניוס, אם שהכוונה בו על גבולי המזרח, ויהי' זה עומד מול איי הים שהמה למערב, והענין כי ממזרח שמש ועד מבואו יגדל שמו בגוים, או שהכוונה בכל המקומות אשר יזרח שם כבוד ה' כלומר אשר יתפרסם שם הנפלאות אשר עשה במפלת סנחריב והצלת ירושלים שמה יתנו לדקות ה', ונראה שהרב המתרגם נטה לפירוש הזה. (טז) מכנף הארץ, נלאו המפרשים בביאור הכתוב יש שפתרו אותו על גאולה העתידה, ויש שהם אמרו שהכוונה על עולי בבל, ולכלם לא יוצדק מה שאמר אוי לי, כי לדבריהם צריכין אנו לאמר כי כל הרעות אשר יזכיר יבואו אך לבוררי ישראל ויהודה, וא"כ מדוע יאמר אוי לי הלא באבוד רשעים רנה? ואף שמלינו שכמה פעמים יתאונן הנביא על שבר גויי הארצות, הנה זה היה רק כי נכמרו רחמיו בראותו כרות נפשם, אבל כאן שהזכירם לבגדי וקרא להם בוגדים, לא יתכן זאת כלל לפי דעתי, ולזה אבחר לי דרך אחר אשר יסכים לתרגום הרב, והוא כי מכאן תתחיל נבואה אחרת (וכן לפי חלוקת הרדי"א הוא החלק השני) והיא קדומה בזמן מהנבואה אשר לפניה, ונאמרה כאשר באה העיר הקדש במצור ובמצוק מפני מלך אשור, וחזקיהו מלך יהודה מושל צדיק בירא(ת) אלהים היה סר רוח וזעף, כי לא ידע פנות ימין ושמאל — ואז עוד לא גלה ה' את אוזן הנביא כי קרובה ישועתו לבא, וכי ישלח חרון אפו משלחת מלאכי רעים לבלות מחנה אשור, ועל זה אמר מכנף הארץ וגו', כלומר מני אז שמענו מכל כנפות הארץ זמרת יה צבי לצדיק, כי השם ישמור רגלי חסידיו, אולם אנכי אומר רזי לי, הכפל לחזוק כלומר בעיני הדבר הזה שה' יעמוד לימין צדיק הוא סוד גדול ובמוס, כי הלא עיני ראו כי גם על הצדיק הזה חזקי' לא יחוס ה' ולא ירחם. ויש מבני עמנו גם מחכמי העמים פתרו רזי מענין וישלח רזון בנפשם (תהלים ק"ו ט"ו) כלומר ממשמן בשרי ארזה מפני הצרות, אבל לא יתישב זה היטב, לכן הנכון כדעת יונתן ורש"י שהוא מענין סוד וכמו שתרגם הרב. בוגדים, עוד עתה תמיד

(יז) פַּחַד וָפַחַת וָפָח עָלֶיךָ
יוֹשֵׁב הָאָרֶץ׃
(יח) וְהָיָה הַנָּס מִקּוֹל הַפַּחַד
יִפֹּל אֶל־הַפַּחַת
וְהָעוֹלֶה מִתּוֹךְ הַפַּחַת
יִלָּכֵד בַּפָּח
כִּי־אֲרֻבּוֹת מִמָּרוֹם נִפְתָּחוּ
וַיִּרְעֲשׁוּ מוֹסְדֵי אָרֶץ׃
(יט) רֹעָה הִתְרֹעֲעָה הָאָרֶץ
פּוֹר הִתְפּוֹרְרָה אֶרֶץ
מוֹט הִתְמוֹטְטָה אָרֶץ׃
(כ) נוֹעַ תָּנוּעַ אֶרֶץ כַּשִּׁכּוֹר
וְהִתְנוֹדְדָה כַּמְּלוּנָה
וְכָבַד עָלֶיהָ פִּשְׁעָהּ
וְנָפְלָה וְלֹא־תוֹסִיף קוּם׃
(כא) וְהָיָה בַּיּוֹם הַהוּא
יִפְקֹד יְהוָה עַל־צְבָא הַמָּרוֹם
בַּמָּרוֹם
וְעַל־מַלְכֵי הָאֲדָמָה עַל־
הָאֲדָמָה׃

רש"י

ישועה והרי תרחק הישועה עד שיבאו אויבי' בוזזים אחר בוזזים אחרי' ושודדים אחר שודדים. חמש בגידות אמורות כאן כנגד ה' אומות בבל ומדי ופרס ויון ואדום שישעבדו בישראל לפני גאולתם ואחרי הביזות האלה: (יז) פחד ופחת ופח עליך. על העמים יושבי הארץ: (יח) הפחת. גומא ליפול בה כמו שמפורש ואומר הנס מקול הפחד יפול אל הפחת וגו' הנמלט מחרב משיח בן יוסף יפול אל חרב משיח בן דוד והנמל' משם ילכד בפח במלחמו' גוג: (יט) רועה התרועע'. לשון שבר כמו (תהלים ב') תרועם בשבט ברזל: פור התפוררה. לשון פירורין: (כ) כמלונה. סוכת נוטרים שברא האילן: (כא) לבא המרום. יפיל שרים תחלה:

ואספו

באור

הבוגדי' בגדו וגו' וכאשר תרגם הרב. ולפי דרכי תהי' הכוונה על שבנא וסיעתו, שהמה בגדו

ואספו

במלכם ורצו להסגיר העיר ביד מלך אשור כאשר זכרנו פעמים. (יז) **פחד**, פסוק זה ופסוק י"ח נשנו בירמי' (מ"ח מ"ג ומ"ד), ואין ספק לדעתי כי עיקרם כאן וירמיה אך העתיקם, כי ידענו את האיש ואת שיחו, כי ירמי' אוהב מאד להשתמש במליצת הנביאים אשר קדמוהו, כאשר יראה כל קורא בספרו, ואתה תחזה במה שאבאר כי אך כאן יש למליצה הזאת כוונה אמתית, אשר אין לה מקום כלל בירמי'. **פחד ופחת ופח**, ע"פ דרכי נאמר שאף שבחר המליץ בשלשה שמות האלה בעבור התדמות, מ"מ יש במליצה הזאת כוונה מיוחדת, והיא כי כל יושבי ירושלים פחדו פחד מפני האויב, ואין ספק שרבים מהם נפלו אל מחנה אשור להציל ממות נפשם, כאשר מצינו זה גם כאשר צר נ"נ על ירושלים כמפורש בירמי', אך כפי הנראה גם שם לא מצאו מרגוע, אם שהרגום מיד כאשר באו להם, או שגלאום לארץ אחרת ומכרום לעבדים ולשפחות ורדו בהם בפרך (וכבר ידעת דעת חז"ל בענין שבנא),

כי

(יז) גרויען, גרובע אונד גאַרן איבער דיך,
בעוואָהנער דעס לאַנדעס!

(יח) אונד ווער דאַ פֿליהעט פֿאָר דער שטיממע דעס גרויענס,
דער פֿאַללט אין דיא גרובע,
אונד ווער הערויפֿשטייגט אויס דער גרובע,
ווירד געפֿאַנגען אים גאַרנע;
דען דיא שליסען דער האָהע זינד געאֶפֿנעט,
אונד עס ערבעבען דיא גרונדפֿעסטע דער ערדע.

(יט) צערבערשטענד בערסט דיא ערדע,
צערשטיעבענד צערשטיעבט דיא ערדע,
שוואַנקענד שוואַנקט דיא ערדע.

(כ) וואַנקענד, וואַנקט דיא ערדע וויא איין טרונקענער,
אונד ציטטערט וויא איין נאַכטצעלט,
דען עס לאַסטעט אויף איהר, איהר פֿערברעכען,
זיא פֿאַללט אונד ניכט וויעדער שטעהט זיא אויף.

(כא) אונד עס געשיעהט אַן יענעם טאַגע,
דאַ פֿערהאָנגט דער הערר איבער דאַז העער דער
האָהע אין דער האָהע,
אונד איבער דיא קאָניגע דער ערדע אויף דער ערדע,
אונד

כי אין לקוות כלל שהמלך האכזר הזה יחוס ויחמול על איש יהודי, אף שהחליק להם בלשונו ואמר ולאו אלי ואכלו איש גפנו וגו' (לקמן ל"ו ט"ז) הן שם ארבו בלבו, וע"ז יאמר פחד ופחת ופח והנס מקול הפחד ויפול אל האויב יפול בפחת, כי כאשר יגיע למחנ' אשו' הרוג יהרגהו, וגם אשר יעלה מן הפחת שלא ישלחו בו יד מיד, הלא ילכד בפח אשר טמנו לו. (יח) ארבות ממרום, המליץ ידמה בנפשו כאלו מן השמים נלחמו עם יושבי הארץ הזאת, וגם שאול מתחת תרגז להם, ולכן וירעשו מוסדי ארץ. (יט) רועה, מגזרת תרועם בשבט ברזל (תהלים ב' ט'). פור, כמו שלו הייתי ויפרפרני (איוב ט"ז י"ב), והוא התחלקו' לחלקי' קטנים, בענין פירורין שהשתמשו בו חז"ל, וזהו שתרגם הרב „צערשטיעבען"·מוט התמוטטה, הכוונ' לדעתי קלת הארץ התפוררה, וקלתה אך תמוט וקלתה תנוע וגו', כי זולת זה בל ישמור המליץ סדר ההדרגה כאשר יבין המשכיל, ולזה הוכפל מלת ארץ בכל פעל ופעל. (כ) כמלונה, כמ"ש רש"י, כי כן עוד עתה המנהג בארץ הקדם כמו שהביא החכם געזעניוס, שעושים הנוצרים סוכתם בראש האילן לשכב שם בלילה להשמר מחיות הטורפות, וכשהרוח נושב היא מתנועעה אנה ואנה. ויונתן תרגם כערסלא, ולעיל (א' ח') כמלונה במקשה תרגם כערסלא מבותא (וכן הוא בערוך ערך ערסל) ופי' שם רש"י שהוא משכב המלונה, והחכם געזעניוס אמר שהוא מתכלת כענין עריסה שתולים למשכב כדרך שעושים עבדי הספינה (האמַטראַזען) והיא מתנועעה תמיד. אולם יהי' איך שיהיה הנה הוא נגזר מן ערש (ערס בארמית), וזה ראיה לדברי שגם הלמ"ד יוכשר לאות המשקל כאשר הערנו זה פעמים. וכבד עליה פשעה, כי המלונה הזאת בין ענפי העץ היא קלה מאד, ואם ישימו שום דבר על ראשה תפול לארץ, וע"ז אמר וכבד עליה פשעה ונפלה וגו' (מדברי הרד"ק). (כא) והיה ביום ההוא, עתה רוח ה' לבשה את הנביא, והראהו כי לא יטוש ה' את עמו אך ישלח עזרתו מקדש, יחשוף להם את זרוע קדשו ואויבי ה' כלה יכלו ואינימו, ובמחזה שדי חזה ה' יושב על כסא רם ונשא לדין עמים, וגם צבא השמים עומדים לפניו במשפט, ע"ד הן בקדושיו לא יאמין ושמים לא זכו בעיניו (איוב ט"ו ט"ו). והראב"ע נמשך אחר דעת חז"ל, והבין זאת על שרי האומות בשמי מעל, כמו שר פרס ושר יון הנזכרים בדניאל, אולם כבר אמרתי לך כי לפי דעתי גם הדעת הזאת כי יש לכל אומה ולשון מליץ אחד במרומים, עלו עמהם מבבל

כשמות

(כב) וְאֻסְּפוּ אֲסֵפָה
אַסִּיר עַל־בּוֹר
וְסֻגְּרוּ עַל־מַסְגֵּר
וּמֵרֹב יָמִים יִפָּקֵדוּ׃
(כג) וְחָפְרָה הַלְּבָנָה וּבוֹשָׁה הַחַמָּה
כִּי־מָלַךְ יְהוָה צְבָאוֹת
בְּהַר צִיּוֹן וּבִירוּשָׁלַ͏ִם
וְנֶגֶד זְקֵנָיו כָּבוֹד׃

כה

(א) יְהוָה אֱלֹהַי אַתָּה
אֲרוֹמִמְךָ
אוֹדֶה שִׁמְךָ
כִּי עָשִׂיתָ פֶּלֶא
עֵצוֹת מֵרָחוֹק
אֱמוּנָה אֹמֶן׃
(ב) כִּי שַׂמְתָּ מֵעִיר לַגָּל
קִרְיָה בְצוּרָה לְמַפֵּלָה
אַרְמוֹן זָרִים מֵעִיר
לְעוֹלָם לֹא יִבָּנֶה׃
(ג) עַל־כֵּן יְכַבְּדוּךָ עַם־עָז
קִרְיַת גּוֹיִם עָרִיצִים יִירָאוּךָ׃

כי

רש"י

(כב) ואספו אסיפה. שיאל לרעתם להכניס אסיר אל בור המוכן לו מחוייבי גיהנם: וסוגרו על מסגר. הם ז' מדורי גיהנם: ומרוב ימים יפקדו. עונות ימים רבים יפקדו עליהם וזהו שיסד הקלירי (בסילוק של יוצר דפרשת זכור) לרוב ימי' להמנות לחשוב להם חשבונות: (כג) וחפר' הלבנה וגו'. ת"י ויבהתון דפלחין לסיהרא ויתכנעון דסגדין לשמשא:

כה (א) עצות מרחוק אמונה אומן. עצות שיעצ' מרחוק לאברהם בברית בין הבתרי': אמונה אומן. אמונה נאמנת. אומן כמו אהל אוכל ואינו לשון פועל אלא לי' מפעל אבוייר"מינט בלע"ז: (ב) כי שמת. הר שעיר מעיר לגל: ארמון זרים מעיר. מעון שעשו בעירך שהחריבו' תתן ארמנותיה קורבן אשר לעולם לא יבנה

באור

כשמות המלאכים, ולכן הנכון בעיני באשר פירשתי. (כב) **ואספו אספה**, בא השם אחר הפעל לחזק ורבי' כמוהו, והכוונה על מלכי האדמה שזכר שיושפלו כל כך עד שידמו לאסירים והענין על סנחריב והמלכים אשר אתו. **אסיר**, יחסר כ"ף הדמיון ושעורו כאסיר (רד"ק). **על בור**, כמו על סל (שמות כ"ט ג') שענינו בסל. **ומרב ימים יפקדו**, הרב שתרגם „חויך נאכגע זייט ווערדען זיא בעשטראפט", הנה אחז במלת ומרב דעת הרד"ק ששעורו ולרוב, ובפעל יפקדו דעת הראב"ע שהוא פקידה לרעה, אולם יש גם לפרש שהוא פקידה לטובה, ושהכוונה שגם הממלכות האלה עוד תשובינה לאיתנן ברוב ימים, כי כן דרך הנביאי' לאתו' בל יעודי הרעות גם על שאר האומות, כאשר מצינו בישעיה וירמיה אצל מואב מצרים בני עמון וצור, אך אם גם המה עוד יעמודו לכסא, מ"מ העוז והממשלה יהיה רק לה' צבאות

אשר

(כב) אונד זיא ווערדען איינגעטהאַן איין הויף,
וויא געפאַנגענע אים קערקער,
אונד ווערדען איינגעשפעררט אים פערליעס,
אייף לאַנגע צייט ווערדען זיא בעשטראַפט.
(כג) אונד עררעֶטהען ווירד דער מאָנד, זיך שאֶמען דיא זאָננע,
דען רעגיערען ווירד דער עווינע צבאות,
אויף דעם בערגע ציון אונד ירושלים,
אונד פאָר זיינען עלטעסטען איזט הערליכקייט.

כה

(א) העדר, מיין גאָטט ביזט דוא!
דיך וויל איך ערהעבען,
וויל פרייזען דיינען נאַמען,
דען דוא פאָללבראַכטעסט וואונדער,
ראַטהשליססע אויס פערנער צייט,
אין וואַהרהייט בעוואָהרט.
(ב) דוא מאַכטעסט אויס דער שטאַדט איינען שוטט,
דיא פעסטע בורג צום געטריממער,
דער פאַללאַסט דער בארבאַרען איזט וועג אויס דער שטאַדט,
אין עווינקייט ווירד ניכט מעהר ערבויט.
(ג) דאַרום פערהעררליכט דיך איין זאָנסט פרעכעס פאָלק,
אין דער בורג ווילדער נאַציאָנען פירכטען זיא דיך.
רען

אשר ימלוך על הר ציון. (כג) וחפרה הלבנה, הנכון כדעת החכם געזעניוס כי מכבוד ה' אשר יראה במקום קדשו תחפור הלבנה ותבוש החמה, וכענין שאמר לקמן (ס' י"ט) לא יהי' לך עוד השמש לאור יומם וגו' והיה לך ה' לאור עולם. ונגד זקניו, כלומר נגד פני זקניו, וכן תרגם יונתן וקדם סבי עמיה.

כה (א) ה' אלהי, אמר הראב"ע: דברי הנבי' או כל אחד מהזקני' ע"כ, והראשון יראה לי יות' נכון כי אנחנו נחזיק בדעת ר"מ הכהן שגם הפרשה הזאת נאמרה על סנחריב כמו שהביא הראב"ע בשמו, ולדעתו ינבא כאן על חרבן נינוה, כי מאז נפל אשור שדוד בארץ יהודה נפלה זרוע המלוכה מאשור ומלכי בבל משלו בהם (וכ"כ הרדי"א בתחלת פירושו לספר נחום), והיתה עיר המלוכ' נינוה הלוך ודלא עד שבא נבוכדנצר והחריבה כלה, וכן אמרו בס"ע על נ"נ בשנה הראשונה כבש נינוה. עצות מרחוק, העצות שאמרת מזמן רחוק על ידי נביאיך (רד"ק), ולפי דרכי הכוונה על נבואת יונה בן אמתי על נינוה, כי אם גם נחם ה' על הרעה הנה עצת ה' היא תקום לעולם, ולא יפול מדבריו ארצה, ואם גם יאריך אפו נקה לא ינקה, וכ"כ הרדי"א שם שנבואת יונה נתקיימה בימי נ"נ, ועיין בפירושו לס' יונה, כי לדעתו אך המר האל הארבעים יום לארבעים שנה. אמונה אומן, כמו רעים ונאמנים חזקים וקימים, וכן במקום נאמן (לעיל כ"ב כ"ג) חזק וקים (רד"ק), ובא אמונת אומן כמו ה' עוזי ומעוזי (ירמי' ט"ז י"ט) לחזק (ראב"ע). ויש גם לפרש עצות מרחוק העצות שהם רחוקות מן ההשגה כי עמוקות הנה, עתה באמנה אמן, כלומר נתקיימו באמת, ויתורגם: הוכבעגרייפליכע ראטהשלוססע בעוואָהרטען זיך אין וואַהרהייט. (ב) מעיר, המ"ם כמו ממשבצות זהב לבושה (תהלים מ"ה י"ד) שענינו „חוים", והלמ"ד מן לגל יורה על הפעול כמו הרגו לאבנר (ש"ב ג' ל') עיין מכלול. וכבר אמרתי לך כי לכל עיר גדולה לאלהים יקרא ביחוד בשם עיר, וע"פ דרכנו הכוונה על נינוה. ארמון זרים, לדעתי הוא בית המלך בעיר נינוה שהיה בנוי לתלפיות כאשר זכרו הקדמונים, וקראו ארמון זרים, לפי שהיה מושב למלכי אכזרים, וזה שתרגם הרב „בארבארען". מעיר, הרב תרגם כדעת הרד"ק שהארמון נשבת מהעיר, וכן דעת בעל הטעמים כאשר יבין המשכיל, ויש גם לפתור המ"ם כמו בי"ת (עיין מכלול לרד"ק), והענין ארמון שהיה בעיר לא יבנה עוד לעולם. (ג) על כן וגו', גם העזים והעריצים באומות יכבדוך וייראוך כשיראו מה שעשית (רד"ק), והוא

כי

(ד) כִּֽי־הָיִיתָ מָעוֹז לַדָּל
מָעוֹז לָאֶבְיוֹן בַּצַּר־לוֹ
מַחְסֶה מִזֶּרֶם
צֵל מֵחֹרֶב
כִּי רוּחַ עָרִיצִים
כְּזֶרֶם קִיר:
(ה) כְּחֹרֶב בְּצָיוֹן
שְׁאוֹן זָרִים תַּכְנִיעַ
חֹרֶב בְּצֵל עָב
זְמִיר עָרִיצִים יַעֲנֶה:
(ו) וְעָשָׂה יְהוָה צְבָאוֹת
לְכָל־הָעַמִּים בָּהָר הַזֶּה
מִשְׁתֵּה שְׁמָנִים
מִשְׁתֵּה שְׁמָרִים
שְׁמָנִים מְמֻחָיִם
שְׁמָרִים מְזֻקָּקִים:
(ז) וּבִלַּע בָּהָר הַזֶּה
פְּנֵי־הַלּוֹט ׀ הַלּוֹט עַל־כָּל־
הָעַמִּים
וְהַמַּסֵּכָה הַנְּסוּכָה עַל־כָּל־
הַגּוֹיִם:

בלע

רש"י

יבנה: (ד) מחסה מזרם. כיסוי אוהל להציל מזר' וצל להגין מחורב ומהו אותו זרם הוא רוח עריצים כי רוחם דומה לזר' השוטף בקיר ומפילו: (ה) כחורב בציון. בעת יובש שמיבש הזרעים להתמולל כן תכניע שאון זרים: חורב בצל עב. כשהמים מתקשרי' בענן עב בימי השרב שהכל שמחים בו כן יענה שיר הצדיקי' על זמר עריצים ומפלתן: זמיר. לשון לא תזמור (ויקרא כ"ה): (ו) ועשה ה' צבאות לכל העמים. כשיבאו לצבא על ירושלם: משתה שמנים. שהם סבורים שיהא נוח להם כשמן יהפוך להם למשתה שמרים: שמנים ממחים. נוחים ושמנים כמוח עצמות יהיה שמרי' מזוקקין מכל משקה שמן ויינשלא יהא שם אלא שמרי' לבדם וכל זה במלחמות גוג ומגוג: (ז) הלוט. הכיסוי: הלוט על כל העמים. המכסה את כל העמים. הלוט כמו וילט פניו (מלכים א' י"ט) הנה היא לוטה בשמל' (שמואל א' כ"א): והמסכה. לשון נסיכות ושררה:

בלע

באור

(ד) כי היית מעוז לדל, דל ואביון תארים לישראל. כי רוח, עתה יבאר הנמשל כי זרם המכוון בו רוח עריצים, כלומר חמת רוחם ואפם. כזרם קיר, לדעת כל המפרשים הענין כגשם שוטף ורוח סועה וסער אשר יפיל החומה. והרב המתרגם השכיל לפרשו מענין כהקיר בור מימיה (ירמיה ו' ז') ופי' שם הרד"ק

(ד) דען דוא ביזט געוואָרדען שוטץ דעם שוואַכען,
שוטץ דעם ליידענדען אין זיינער נאָטה,
שירם געגען אונגעוויטטער,
שאַטטען פֿאָר דער היטצע,
דען דיא וואוטה דערווילדען,
גליכט איבערשוועממענדעם געוויטטער.
(ה) וויא היטצע אין דער וויסטע,
זאָ דריקסט דוא ניעדער דאַז טאָבען דער באַרבאַרען,
וויא היטצע דורך דער וואָלקע שאַטטען,
זאָ דאָמפֿט ער דאַז געיויכץ דער ווילדען.
(ו) דאַן בערייטעט דער העדר צבאות,
אַללען פֿאָלקערן אויף דיעזעם בערגע,
איין מאַהל פֿאָן איפפינקייטען,
איין מאַהל פֿאָן העפֿענווינען,
איפפינקייטען פֿאָללער מאַרק,
העפֿענוויינע וואָהל געלייטערט.
(ז) אונד ער לאָסט פֿערשווינדען אויף דיעזעם בערגע,
דיא לאַרפֿע דיא דאַ פֿערלאַרפֿט אַללע פֿאָלקער,
אונד דיא היללע דיא דאַ פֿערהיללט אַללע נאַציאָנען.
ער

הרד"ק שהוא מן מקור, כמי באר אשר ינבעו תמיד מבלי הפסק. (ח) **כחרב בציון**, הרב תרגם כדעת הרד"ק ויתר המפרשים, שהכוונה כמו החרב בארץ ציה שאין לאדם להסתר ממנו, או שמיבש הזרעים כמ"ש רש"י, כן תכניע זרים באין מפלט למו. **חרב בצל עב**, תחסר כ"ף הדמיון, כלומר כאשר מצל עב ירפה חום היום ויתקרר, כן יענה ה' פתאום זמיר עריצים ששמחו בעוזם, כמו אודך ה' כי עניתני (תהלים קי"ח כ"א) ועיין שם הבאור מהחכם ר' יואל ברי"ל. ואמר תכניע בנוכח ויענה בנסתר כדרך הנביא הזה, וזה הפירוש מסכים לנגינה אך לא לנעם המליצה ולהמשך המאמרים כאשר יבין המשכיל, ולכן אבחר אני בדע' הרדי"א שהפסו' הזה עוד הוא באור המשל של מחס' מזר' צל מחרב, והנה נגד מזרם אמר כי רוח עריצים וגו' כאשר בארנו, ולעמת מחרב אמר כחרב בציון שאון זרי', והוסיף לבאר עוד מלות מחסה וצל, נגד צל אמר תכניע חרב בצל עב, ולעמת מחסה אמר זמיר עריצים יענה, כי רוח עריצים כזרם קיר (והרדי"א פירש זמיר עריצים בענין אחר ואיננה מן הצורך ע"ש). (ו) **לכל העמים**, אם שהוא יעוד משיחי, כי כבר אמרנו זה פעמים שבאמת הגיע בימי חזקיה עת דודים, או שהכוונה במלת עמים על שבטי ישראל, כמו עמים הר יקראו (דברים ל"ג י"ט), וכן אחריך בנימין בעממיך (שופטים ה' י"ד), ואמר כל העמים שגם אפרים ומנשה ויתר השבטים יבואו להר ה', וכן היה בפסח שעשה חזקיה כמבואר בדה"ב (פרשה ל'). **בהר הזה**, הר ציון. **משתה שמרים**, תרגם הרב כדעת חכמי העמים שענינו מיין השוקט על שמריו והעד שמרים מזקקים. **ממחים**, מענין מוח ואם אינו משרשו (רד"ק). והענין שיבואו לבית ה' להביא שם עולותיהם וזבחיהם וישמחו שם לפני ה'. (ז) **ובלע**, ישבית ויכלה כמו בלע ה' ולא חמל (איכה ב' ב'). **פני**, לדעת החכם געזעניוס הוא השטח העליון (**דיא אָבערפֿלעכע**) ודימה אותו אל מי גלה פני לבושו (איוב מ"א ה'), אך יותר נכון כדעת הרב המתרגם, כי פני הלוט הוא המסוה כצורת פני איש (**לאַרפֿע**). **הלוט הלוט**, הראשון הוא השם והשני הוא הפעל, והוא נרדף עם **והמסכה**, שגם הוא לשון מכסה (רד"ק), ואולי מכסה הוא מהמתהפכים. **הנסוכה**, כמו ויסך על ארון העדות (שמות מ' כ"א) גם זה מענין כסוי, והענין לדעתי כי אז יהיו העמים גלויי העינים ויחזו את אלהים בציון, ולא יכסה עוד ערפל לאומים בהבלי האלילים, אבל כולם יכירו וידעו כי השם אחד, וזה תכלית כל יעודי המשיחיות כנודע, ואם הכוונה רק על שבטי יה גם זה יוצדק, כי יאמר שיהודה ואפרים יטו שכם אחד לעבוד את אלהי ישראל באמת ובתמים.

בלע

(ח) בִּלַּע הַמָּוֶת לָנֶצַח
וּמָחָה אֲדֹנָי יֱהוִֹה
דִּמְעָה מֵעַל כָּל־פָּנִים
וְחֶרְפַּת עַמּוֹ
יָסִיר מֵעַל כָּל־הָאָרֶץ
כִּי יְהוָֹה דִּבֵּר:
(ט) וְאָמַר בַּיּוֹם הַהוּא
הִנֵּה אֱלֹהֵינוּ זֶה
קִוִּינוּ לוֹ וְיוֹשִׁיעֵנוּ
זֶה יְהוָֹה קִוִּינוּ לוֹ
נָגִילָה וְנִשְׂמְחָה בִּישׁוּעָתוֹ:
(י) כִּי־תָנוּחַ יַד־יְהוָֹה בָּהָר הַזֶּה
וְנָדוֹשׁ מוֹאָב תַּחְתָּיו
כְּהִדּוֹשׁ מַתְבֵּן בְּמֵי מַדְמֵנָה:
(יא) וּפֵרַשׂ יָדָיו בְּקִרְבּוֹ
כַּאֲשֶׁר יְפָרֵשׂ הַשֹּׂחֶה לִשְׂחוֹת
וְהִשְׁפִּיל גַּאֲוָתוֹ
עִם אָרְבּוֹת יָדָיו:
(יב) וּמִבְצַר מִשְׂגַּב חוֹמֹתֶיךָ
הֵשַׁח הִשְׁפִּיל
הִגִּיעַ לָאָרֶץ עַד־עָפָר:

במו קרי

ביום

רש"י

(ח) בלע המות · יכסנו ויעלימנו עולמי' מישראל: (ט) ואמר · עמו ביום ההוא הנה וגו' קוינו לו ויושיענו · היינו מקוים לו שיושיענו: (י) כי תנוח יד ה' · גבורתו של מקום: ונדוש · יהא נידש · ונדוש כמו ונרוץ הגלגל (קהלת י"ב): תחתיו · במקומו: מתבן · תבן: מדמנה · טיט וכן לדומן על פני האדמה (ירמיה ט"ו): (יא) ופרש ידיו · ישבר ידיו וזרועותיו בספוק כפים בבכי: השחה · השט במי': לשחות · לשוט וכן מי שחו (יחזקאל מ"ז י'). והשפיל · המשפיל את גאותו: עם ארבות ידיו · לשון וארב לו (דברים י"ט) תירג' יונתן אשות ידוהי מקום שהוא שם לו ידים לארוב והם מגדלים גבוהים ואשות חומות ומגדלים כמו (ירמיה ג') נפלו אשיותיה: (יב) משגב חומותיך · למואב הוא אומר:

עיר

באור

(ח) **בלע המות**, אמר הרד"ק מיתה מקרית ולא מיתה טבעית ע"כ, והוא כענין ויסר מעלי רק את המות הזה (שמות י' י"ז) ולכן בא בה"א הדעת, כי המות אשר הוא עתה ישכל סביב והוא חרב אשור יבלע · (ט) **ואמר**, נדבק עם עמו (ראב"ע) וכ"כ הרד"ק, ולדעת הרב המתרגם הוא כנוי סתמי, ואמר האומר · (י) **יד ה'**, ידו הנטויה לנקום נקם, כענין יד ה' הויה במקנך (שם ט' ג') · ונדוש מואב, כמ"ש רש"י, ואמר הראב"ע והזכיר מואב בפרט לפי שבאו לעזור הכרים על ציון ע"כ, ואף שלא מצינו שהיו במחנה סנחריב מואבים, אינו מן הנמנע שכן היה, ויראה לי כי בעבור זה זכר מואב, לפי שהמה החזיקו בארץ בני ראובן וגד ושמו להם הארצות האלה לאחוזת עולם, כנראה ממשא מואב (לעיל פרשה ט"ו) מה שלא היה כן בערי שומרון, כי העמים אשר גלו שם כל האחוז בהן אך היו גרים שם, כנראה מפשטות הכתובים (מ"ב פרשה י"ז) · **תחתיו**, כמו שבו איש תחתיו (שמות ט"ז כ"ט) בלומר במקומו · מתבן, מערמות תבן אשר ידשו באספה לעשות מהם זבל לשדות וכרמים, וזה שאמר במו

(ח) ער לאֶסט פערשווינדען דען טאָד אויף אימּער,
אונד עס ווישט אַב דער העררער דער עוויגע,
דיא טהראֶנע פאָן יעדעם אַנטליטץ,
אונד דיא שמאַך זיינעם פאָלקעס,
שאַפפט ער וועג פאָן דער גאַנצען ערדע,
דען דער עוויגע שפּריכט'ס.
(ט) אונד מאַן שפּריכט אַן יענעם טאַגע:
זיעהע דאַ! אונזער גאָטט,
וויר האַררטען זיין, אונד ער האַלף אונז,
ער איזט דער עוויגע! זיין האַררטען וויר,
לאַסט אונז פראָהלאָקקען אונד אונז פריַען אָב זיינער
הילפע.
(י) דען רוהען ווירד דיא האַנד דעס העררן, אויף דיעזעם בערגע,
אונד צערשטאַמפפט ווירד מואב אַן זיינעם אָרטע,
וויא צערשטאַמפּט ווירד שטראָה אים שלאַממע.
(יא) אונד עס ברייטעט זיינע האֶנדע דרין אויס,
זאָ וויא זיא אויסברייטעט דער שוִימּער אום צו שווימּען,
ער אַבער דריקט ניעדער זיינען האָכמוטה,
זאַמּט דען שווינגען זיינער האֶנדע.
(יב) אונד דיא עמפּאָרראַגענדע פעסטע דיינער מויערן,
ביינט ער, זענקט ער ניעדער,
שטירצט ער צו באָדען, אין דען שטויב.

מדמנה שהוא הטיט והאשפה מענין היו דמן לאדמה (תהלים פ"ג י"א), ומדמנה כמו מתבן שם הקנין. והחכם געזעניוס אמר שהנכון כפי הקרי במי מדמנ', לפי שבכתוב הבא אמר כאשר יפרוש השוחה, והכוונה על הלכלוכות היוצא במקום אשפה (זסכע); אולם לדעתי לא יוצדק כלל ע"ז כאשר יפרש השוחה, כי במים העכורים והנאלחי' האלה אי אפשר לשחות; והריק"ס פירש מדמנה על עיר מואב שמה כן כמו שכתו' בנבואת מואב, ופירושו שמואב יודש במקומו שהוא מדמנה (רד"ק), וזה רחוק קצת. (יא) ופרש, הרד"ק והראב"ע פתרו שהשם הוא הנושא, שהשם יפרוש זרועותיו לאחוז במואב; אולם יותר נראה כדעת רש"י שמוסב על מואב, והענין כי כאשר השוחה במים אדירים, אם שבלת ישטפוהו יפרוש ידיו בכל מאמצי כחו לעבור, כן יתאמץ מואב לעמוד נגד בריו. והשפיל גאותו, השם ישפיל גאותו אשר בה חשב לעבור במים רבים. ארבות ידיו, לדעת רש"י והנמשכים אחריו שהוא מענין וארב לו אין לו ענין כלל, והראב"ע אמר שאין לו אח ופירושו לפי מקומו, והרד"ק פתרו כמו אצילי ידיו, ובשרשיו הוסיף בי כח השוחה באצילות ידים; ויפה אמר הרב המתרגם בהערותיו שהוא בהיפך מן אבר, והוא כמו אברה שענינו כנף באברתו יסך לך (תהלים צ"א ד'), ונקראו אצילי הידים אצל השוחה אבר, כי בתנועתם יעוף איש מהר כעוף. וידידי המשכיל מו"ה מרדכי גאָלדמאַן אמר כי יתכן שנקראו אצילי הידים כן, לפי שבהן יעבור השוחה במים כמו בספינה, כי ספינה בארמית שמה ארבא, ההיא ארבא (ב"ב דף ל"ד) וגם זה נכון. (יב) חומותיך, הראב"ע אמר ד' חומותיך כנגד מואב ע"כ, וכ"כ רש"י ע"ש, אך יותר נראה כדעת חכמי העמים, שהנביא חוזר לתחלת ענינו, כי שמת מעיר לגל וגו' ותהיה הכוונה על נינוה כאשר פירשתי.

אמר המבאר: זה ימים כבירים אשר מסר לידי ידידי הנאמן מו"ה מרדכי גאָלדמאַן פרשה כ"ו מבואר היטיב ומתורגם מאתו בלשונו הצחה, ואנכי אעתיק לך את דבריו בשנוי לשון קצת כפי דרכי, כי גם אם אני אחזיק בדעה מן הדעות, בכל זאת בל אעלים עיני מיתר הפירושים אם אך ראוי לאמרם, כי לא לי המשפט לבחור הישר בעיני רק להקורא, כאשר הערנו ע"ז פעמים רבות, אף כי עלי לשמור פי המתרגם. ואם גם הרב המתרגם תרגם לפעמים לדעת ידידי הנ"ל — כי גם לו נתן פתשגן הכתב — בכל זאת נטה גם לפעמים מדרכו (וכאשר אבאר במקומו), ולכן אך רוחו ידבר בי ומלתו איננה תמיד על לשוני.

והנה גם ידידי בחר בדעת ר"מ הכהן שכל הפרשיות האלה נאמרו על מפלת סנחריב וישועת ה' בימים ההם, והביא ראיות נכחות לזה דמיון הכתובים כאן ובמעשה סנחריב, ואנכי אעירך על זה במקומם.

כו

(א) בַּיּוֹם הַהוּא יוּשַׁר הַשִּׁיר־הַזֶּה
בְּאֶרֶץ יְהוּדָה
עִיר עָז־לָנוּ
יְשׁוּעָה יָשִׁית חוֹמוֹת וָחֵל׃
(ב) פִּתְחוּ שְׁעָרִים וְיָבֹא גוֹי־צַדִּיק
שֹׁמֵר אֱמֻנִים׃
(ג) יֵצֶר סָמוּךְ תִּצֹּר שָׁלוֹם ׀
שָׁלוֹם
כִּי בְךָ בָּטוּחַ׃
(ד) בִּטְחוּ בַיהוָה עֲדֵי־עַד
כִּי בְּיָהּ יְהוָה
צוּר עוֹלָמִים׃
(ה) כִּי הֵשַׁח יֹשְׁבֵי מָרוֹם
קִרְיָה נִשְׂגָּבָה
יַשְׁפִּילֶנָּה
יַשְׁפִּילָהּ עַד־אֶרֶץ
יַגִּיעֶנָּה עַד־עָפָר׃
(ו) תִּרְמְסֶנָּה רָגֶל
רַגְלֵי עָנִי
פַּעֲמֵי דַלִּים׃

ארח

רש"י

כו (א) עיר עז לנו ישועה ישית. העיר ירושלם שהיה מאז תמיד לנו לעז ישועה ישית המושיע את חומותי' ואת חילה: וחל. חומה נמוכה שלפני החומה הגבו': (ב) פתחו שערי'. שלה ויבא לתוכה גוי צדיק: שומר. שמר וצפה בגלותו ימים רבים לאמונתו של הקב"ה שיקיים הבטחתו שהבטיח על פי נביאיו לגאלם. שומר ממתין וכן (בראשית ל"ז) ואביו שמר את הדבר וכן (דברים ז') ושמר ה' אלהיך לך: (ג) יצר. שהיה סמוך על הקב"ה ונשען עליו בחזק' שלא זז מאמונתו בשביל שום אימ' ויסורין: תצור. שיהא שלום כי בך היה בטוח לפיכך הגון לך לנצרו: (ד) כי ביה ה'. כי יש לסמוך עליו שהוא דאילא דה' סלע וצור מחסה עולמי': (ה) יושבי מרום. צור ושאר ארצות: (ו) רגלי עני. מלך המשיח שנאמר בו עני ורוכב על החמור (זכריה ט' ט'): פעמי דלים. ישראל שהיו דלים עד הנה:

אורח

באור

כו (א) ביום ההוא, כאשר יפול אשור בארצנו. עיר עז לנו, רב המפרשים פירשו כדעת רש"י ע"ש, ולדעת ידידי שעורו בהיפך, השם שהוא עז הוא לנו עיר בצורה, וכן תרגם הר"ב. ישועה, הרב המתרגם העתיק כדעת חכמי העמים, כי הישועה עצמה ישית לנו לחומה וחיל, וכן נאמר להלן (ס' י"ח) וקראת ישועה חומותיך. חומות וחל, עיין בבאור על איכה (ב' ח'). (ב) פתחו שערים, אולי כוון המליץ על חזקיה שפתח את דלתי ההיכל אשר סגר מלך אחז כמפורש בדה"ב (כ"ט ג'), ואמר גוי צדיק כענין הגוי גם צדיק תהרג (בראשית כ' ד') וכדעת ר' יונה עיין בבאור, כי איננו זר בעיני שיקרא המלך גוי, הלא הוא

עומד

כו

(א) אַן יענעם טאַגע ווירד געזונגען דיעזעס ליעד:
אים לאַנדע יהודה:
• איינע שטאַדט איזט דער מאֶכטיגע אונז,
• הייל מאַכט ער צו מויערן אונד צווינגער.
(ב) • אֶפֿפֿנעט דיא טהאָרע דאַס איינגעהע איין פֿראָמ־מעס פֿאָלק,
• בעוואַהרער דער גלויבענסלעהרען.
(ג) • דיא נייגונג איזט געזיכערט,
• דוא בעוואַכסט דען זעלענפֿריעדען,
• עס איזט זעלענפֿריעדען,
• ווען מאַן אויף דיך פֿערטרויעט.
(ד) • פֿערטרויעט אויף דען העררן פֿיר אונד פֿיר,
• דען מיט גאָטט דעם עוויגען,
• איזט זיין שוטץ אויף עוויגקייטען.
(ה) • פֿירוואַהר, ער ביינעט דיא בעוואָהנער דער האֶהע,
• דיא האָכערהאַבענע שטאַדט,
• ער זענקט זיא ניעדער,
• זענקט זיא צו באָדען,
• שטירצט זיא אין דען שטויב.
(ו) • זיא צערטריטט דער פֿוס,
• דיא פֿיסע דער ליידענדען,
• דיא שריטטע דער אַרמען.

דער

עומד במקום עמו, והפסוק הזה כענין פתחו לי שערי צדק וגו' זה השער לה' צדיקים יבאו בו (תהלים קי"ח י"ט כ'). (ג) **יצר סמוך**, עיין פירש"י ואחריו הלכו רב המפרשים, והוא שהכוונה שהיצר הסמוך על השם כלומר אשר יבטח עליו, איש הזה, אתה השם תנצרהו ותשפו'לו שלום, והכפל לחזק, אבל לפ"ז היה מן הראוי שתבוא מלת תצור במפסיק יותר גדול ממלת סמוך, כאשר יבין כל היודע בטיב טעמים, ויען כי לא כן הוא, לזה השכיל הרב לתרגם באופן יותר נאות, והוא שהעיקר היצ' הזה של אומר אמונים (כלומר כל מחשבות לבבו) הוא סמוך בטוח שלא ימעד לעולם, כי אתה תצור שלום, כלומר שלום הנפש ותאוי' לב נכון בה' תשאר, ולזה בל תמוט הצלחתו, כי שלו' (אשר אמתי) לכל איש, כי (כמו אם) בך בטוח, וכענין זה דעת ידידי הנ"ל. והנה לפירוש הזה נאמר שכוונת בעל הטעמים, שגם במלת שלום הראשון מנח ופסיק, כי באמת הוא עולה ויורד: תצור שלום, שלום שלום יהיה, ולזה הוא מחובר ונפרד כאחד (עיין באור על התורה על הבלעקתה הבאה אלי עשו כלה בראשית י"ח כ"א). (ד) **בטחו**, ואם כן הוא כי כל הבוטח בה' אך חסד ושלום יסובבנו ראוי לכם לבטוח בו. **כי ביה**, אמר הראב"ע הבי"ת משרת כמשפט, וכתרגום הרב, והחכם געזעניוס והנמשך אחריו אמרו שהיא נוספת, ושעורו יה ה' הוא צור עולמים, וכן יהיה לדעתם הענין ביה שמו (תהלים ס"ח ה'); אולם אנחנו נחזיק בדעת הריק"ם (עיין תל"ע פראג תקכ"ב ח"ג בערך בוכל"ס) כי לא נאנה למליץ שפת יתר, וגם ביה שמו תהיה הכוונה ביה נכלל שמו, כלומר כל תאריו ומדותיו כבר הם כלולים בשם יה שמורה על העצם הנצחי בב"ת כנודע, וכן ביתר המקומות שנראה אות השמוש נוסף יש לפרשהו תמיד באופן יאות, או בחסרון מלה כאשר הביא הרד"ק במכלול בשם אביו, כי המליץ הנבחר לא יוסיף אבל יגרע כאשר בארנו במקום הנזכר, ואין פה המקום לבאר זה באר היטיב. (ה) **כי השח**, לדעת הרד"ק הוא לנתינת טעם ונמשך על הפסוק הקודם, בטחו על השם כי הלא תראו כי השח; ולדעת ידידי הנ"ל כבר פה תמו דברי השירה, ועתה יבאר הנביא סבת השירה, והיא כי השח וגו', וכפי תרגום הרב כי הוא לאמתת הדבר ועוד זה מדברי המשוררים, והבוקר יבחר. **קריה נשגבה**, פעל השח מוסב גם על קריה נשגבה, כלומר החרים העיר עם יושביה, או שמלת יושבי עומדת במקום שנים, יושבי מרום יושבי קריה נשגבה, והוא כפל ענין, והפירוש האחרון יותר נכון בעיני, כי לפ"ז יהיו הדלתות נערכות כפי לאות המליצה, כי בשני המאמרים הראשונים יושבי מרום ויושבי קריה נשגבה דבר רק מהעם השוכנים בה, ועתה יוסיף לאמר ישפילנה שגם העיר עצמה יהרוס, ובאר זה ישפילה עד ארץ, ובא הכנוי בראשון בנו"ן נוספת והשני בלעדה, כי יען הראשון מפסיק המאמר (כאשר אמרנו), לכן ראוי שתתרבה המלה באותיות, כאשר המנהג להרבות התנועות בטעם מעמיד כנודע, והכוונה על עם אשור והעיר המלוכה נינוה כאשר בארנו לעיל (כ"ה ב' ע"ש). (ו) **תרמסנה**,

לדעתי

(ז) אֹרַח לַצַּדִּיק מֵישָׁרִים
יָשָׁר מַעְגַּל צַדִּיק תְּפַלֵּס׃
(ח) אַף אֹרַח מִשְׁפָּטֶיךָ
יְהוָה קִוִּינוּךָ
לְשִׁמְךָ וּלְזִכְרְךָ
תַּאֲוַת־נָפֶשׁ׃
(ט) נַפְשִׁי אִוִּיתִךָ
בַּלַּיְלָה
אַף־רוּחִי בְקִרְבִּי
אֲשַׁחֲרֶךָּ
כִּי כַּאֲשֶׁר מִשְׁפָּטֶיךָ לָאָרֶץ
צֶדֶק לָמְדוּ יֹשְׁבֵי תֵבֵל׃
(י) יֻחַן רָשָׁע
בַּל־לָמַד צֶדֶק
בְּאֶרֶץ נְכֹחוֹת יְעַוֵּל
וּבַל־יִרְאֶה גֵּאוּת יְהוָה׃

רש"י

(ז) אורח לצדיק מישרים. אורח שאתה מישור לקיבול שכרו של צדיק אתה ה' שאתה אל ישר תפלס מעגל צדיק להוליכו באותו אורח שיקבל שכרו והצדיק הוא יעקב וזרעו וכה פתרונו אורח צדיק ליטול שכר מישרי' שנהג בהן: ישר. אתה הקב"ה מעגל רגלי הצדיק תפלס לו לאותו אורח. פילוס זה ל' קונטרפיי"ס בלע"ז כמלך היושב ומחש' ומשקל בלבו איזה יכשר הזה או זה כך היש' בלבו להוליכו בדרך קיבול שכר על כל אשר הנהיג מעשיו לפניך בכשרון: (ח) אף אורח משפטיך ה' קוינוך. כאשר צפינו לקיבו' הטוב' מאתך אף כך קוינו להראותנו אורח משפטי נקמתך ברשעים: לשמך ולזכרך תאות נפש. אותה נפשנו לראות שם שיצא לך מאז לעשות נקמה בצריך: (ט) נפשי אויתיך. בגלותי שדומה ללילה לעשות את אלה: אף רוחי בקרבי אשחרך. אתחנן לך לכל

זה למה כי כאשר משפטיך באים לארץ שאתה עושה משפט ברשעי': צדק למדו יושבי תבל. למדי' להצדיק את דיניך ולהודות על מדותיך שרואים החוטא לוקה והצדיק מקבל שכר טוב: (י) יוחן רשע בל למד צדק. וכי יש לך לחון את עשו הרשע אשר דר בין שני צדיקים ולא למד צדק ובארץ נכוחות ירושלים ובית המקדש יעול לשלול ולבוז ולהשחית: ובל יראה גאות ה'. לא חשב בעיניו גדלך וגאותך. ובל יראה לשון רגילות תמיד לא ראה לא חשב כמו ככה יעשה איוב (איוב א'):

באור

לדעתי הכוונה כי נינוה תהי' מעי מפלה, ואך בחורי החרבות ישכנו עניים ודלים ורגליהם תרמסנה על עיר הארמונות והוא היפך מן יושבי מרום: (ז) ארח לצדיק, פירש הרד"ק שהכוונה בהיפך ארח מישרים לצדיק, כלומר אתה תכונן לצדיק ארח מישרים ותפלס מעגלו, וישר, הוא הקריאה, אתה ה' הישר! אמר אתה האל ישר ותישר מעגל צדיק, ע"ד הבא לטהר מסייעין לו עכ"ל. ולי נראה שהענין אורח לצדיק הוא מישרים, כלומר הצדיק ילך לבטח בדרכו הטוב ולא יכשל בה (ואולי כוון על חזקיה שקראו כמה פעמים צדיק כאשר הערנו כבר), והמאמר ישר וגו' הוא לנתינת טעם, לפיכך ילך הצדיק בטח לפי שאתה ישר תפלס מעגל צדיק, כלומר תסיר ממנו כל אבן נגף, ויובן המאמר בחסרון מלת כי. (ח) אף ארח משפטיך, הרד"ק פירשו בחסרון בי"ת באורח משפטיך, והענין לפי שראינו כי אתה תפלס צדיק, לכן אם גם תעשה שפטים בנו עוד לך נקוה, כי לשמך וגו' וכן תרגם הרב, והראב"ע

(ז) דער פפאד פיר דען פראממען איזט גערארע,
אללגערעכטער! דיא באהן דעם פראממען עבנעסט דוא.

(ח) זעלבסט אים גאנגע דיינער שטראפגעריכטע,
עווינער, הארעטן וויר דיין!
נאך דיינעם נאמען אונד דיינעם אנדענקען,
איזט זעהנזוכט דער זעעלע.

(ט) אין מיינער זעעלע זעהנע איך מיך נאך דיר,
בייא דיסטרער נאכט,
איזט מיין גרימטער גייסט אין מיר,
איך זוכע דיך אויף.
דען ווען דיינע שטראפגעריכטע זינד אויף ערדען,
לערנען גערעכטיגקייט דיא בעוואהנער דער וועלט.

(י) ווירד אבער בעגינסטיגט דער פרעפלער,
דאן לערנט ער ניכט גערעכטיגקייט;
אים לאנדע דער רעכטשאפפענהייט מיסהאנדעלט ער,
אונד שויעט ניכט אויף דיא האהייט דעם עוויגען
עווי.

והראב"ע פתרו בחסרון למ"ד לארח משפטיך, יען אתה תפלס מעגל צדיק, לכן עול נקוה לך כי תעשה משפט באויבינו וכן תרגם יונתן. ולידידי הנ"ל דרך אחרת בבאור שני הכתובים האלה, ולדעתו המאמרים מוסדי' ע"פ הכתו' צדיק אתה ה' וישר משפטיך (תהלים קי"ט קל"ז), ובמלת לצדיק הכוונה על ה' ב"ה אשר לו לבד הצדק' (ובאמת זה יוצדק יותר מאשר נאמ' כדע' המפרשי' כי מלת ישר שבא זולת ההודעה יורה על ה'), ואמר כי דרכי ה' ישרים לתת לאיש כפרי מעלליו כי ישר יפלס מעגל צדיק, אף ארח משפטיו הרעים לרשעים הוא ישר-קוינוך, קוינו לך, ובא יחס הפעול תמור' יחס שאליו ורבים כמוהו, ולדעת הראב"ע נאמר כי כנוי הפעול במקו' יחס שממנו כמו בני יצאוני ואינ' (ירמי' י' כ') עיין מכלול לרד"ק. **ולזכרך**, לכן נקוה לך או ממך לפי שלזכרך וגו' וכאשר תרגם הרב. ולפירוש ידידי הנ"ל מלת קוינוך עומדת בפני עצמה, כי יאמר יען אתה תשל' לאיש כמעשהו לצדיק טוב ורע לרשע, לזה קוינו לך, ותאות נפש לנו לשמך ולזכרך. (ט) נפשי, כפי דרך הרב המתרגם שהלך בשטת הרד"ק כאשר אמרנו, המאמר הזה הוא כפל ענין מהפסוק הקודם, אמר שגם בעת צרה וצוקה שהיא נמשל ללילה כידוע, אך לה' ימלא את רוחי, מאד השכיל הרב המתרגם לפתור הכוונה, שאם גם רוח רעה מיגון ועצבון יבעתנו (כי רוח נאמר גם על הכעס ומרירות הנפש כנודע) אנכי אשחרך, כי ידעתי כאשר משפטיך, לארץ יגיעו הוא אך למען ילמדו תועים בינה, וזה נכון גם לדעת ידידי הנ"ל כאשר יבין המשכיל. (י) **יחן רשע**, לדעת הרד"ק הוא לשון תימה, וא"כ יובן בחסרון ה"א השאלה, כלומר האם יוחן רשע אשר בל למד צדק, ולדעת הראב"ע הענין כי משפטיך על הארץ למען יוחן גם הרשע, אשר עד עתה בל למד צדק וגו'. וזה הפירוש נראה לי כפי המשך הפסוקים, ויתורגם: אויף דאס בעגנאדיגט ווערדע אויך דער באזעוויכט, דער גערעכטיגקייט ניכט ערלערנען וואללטע או"ו, והרב תרגם כדעת ידידי הנ"ל, שאם יוחן רשע הלא לא ילמד צדק כל הימים (ועבר במקום עתיד) לכן ראוי להיות משפטיך בארץ. בארץ נכחות, נכח ענינו גם הישר, כי הדבר שהוא בקו ישר לנגד העין נראה מהרה, וכן ונכחה לא תוכל לבא (לקמן נ"ט י"ד), והכוונה שגם בארץ אשר צדק ילין שם והמלך במשפט יעמידה, הוא יעשה עול. ואולי כוון בזה על שבנא וסיעתו, כאשר זכרנו פעמים שהוא מרד במלך הצדיק חזקי', ורצה לסגור העיר הקדש ביד מלך אשור. **ובל יראה**, הרשע הזה גם בל יראה גדולתך וידך החזקה, אשר בהן תעשה משפט וצדקה בארץ, כי זה ענין גאות ה'.

(יא) יְהֹוָה רָמָה יָדְךָ
בַּל־יֶחֱזָיוּן יֶחֱזוּ וְיֵבֹשׁוּ
קִנְאַת־עָם אַף־אֵשׁ
צָרֶיךָ תֹאכְלֵם׃
(יב) יְהֹוָה תִּשְׁפֹּת שָׁלוֹם לָנוּ
כִּי גַּם־כָּל־מַעֲשֵׂינוּ
פָּעַלְתָּ לָּנוּ׃
(יג) יְהֹוָה אֱלֹהֵינוּ
בְּעָלוּנוּ אֲדֹנִים זוּלָתֶךָ
לְבַד־בְּךָ נַזְכִּיר שְׁמֶךָ׃
(יד) מֵתִים בַּל־יִחְיוּ
רְפָאִים בַּל־יָקֻמוּ
לָכֵן פָּקַדְתָּ וַתַּשְׁמִידֵם
וַתְּאַבֵּד כָּל־זֵכֶר לָמוֹ׃
(טו) יָסַפְתָּ לַגּוֹי יְהֹוָה
יָסַפְתָּ לַגּוֹי נִכְבָּדְתָּ
רִחַקְתָּ כָּל־קַצְוֵי־אָרֶץ׃
(טז) יְהֹוָה בַּצַּר פְּקָדוּךָ
צָקוּן לַחַשׁ
מוּסָרְךָ לָמוֹ׃

(יא) ה' רמה ידך וגו'. ראיתי מדרש אגדה רבי' למקראות של פרשה זו עליונה ותחתונה ואינם מיושבי' או על דקדוק הלשון או על סדר המקראות והוצרכתי לבאר אותה על אופני סדרה. ומדרש אגדה יש שמבקש הנביא שלא יראו עובדי עכ"ום בטובתו של הקב"ה בהטיבו לישראל אמר לו מוטב שיחזו ויבושו ואין זה אחר הלשון שאין כתוב כאן הרימה ידך ועוד שאף התיב' חלוקה מתיב'ביול' בה כל יד רמה. שבמקרא טעמו למט' וזה טעמו למעל' כמו (בראשי'ל"ז) הנה קמה אלומתי וכמו (רות א') הנה שב'יבמתך שכולן לשון עבר אף זה יי' נסתלקה יד גבורתך מעל צריך בל יראו גבורתך כי ראו דרכם צלחה בנקש' ממך יחזו ויבושו קנאת עם בטובה שתטיב לעמך אף בעלמן יראו משפט נקמתך שתאכל'האש: (יב) תשפו' תכין וכן שפות הסיר (מלכים ב'ד') וכן ולעפר מות תשפתני (תהלים כ"ב). ויש לפתור את כולם לשון שימה תשית שלום לנו: כי גם כל מעשינו הרעים: פעלת לנו. כנגד'לקזנו מיד'בכל חטאתינו: (יג) בעלונו. נעשו לנו אדונים ונגשונו: זולתך. בדבר שלא כרצונך דרוש לאלהים אחרים לעבור על תורתך ואנחנו לבד בך הזכרנו ולא נזכיר שם אלהותו בשל אחר אלא בו לבדו: שמך. שם אלהותך נזכיר לאמר כי אלהינו לבד הוא אלהים: (יד) מתים בל יחיו. יהי רצון מלפניך שלא יחיו הרשעים האלה לעולם הבא והרפאים האלה שריפו ידיהם ממצותיך בל תהי להם תקומה: לכן פקדת ותשמידם. הלא פקדת עליהם כבר ותשמידם באמרי פיך כענין שנאמר כי מחה אמחה את זכר עמלק (שמות י"ז): (טו) יספת לגוי. לישראל יספת להם תורה וגדולה וכבוד וכל כמה שיספת להם נכבדת שהם מודין ומשבחין לפניך על כל הטובה מה שלא היה כן מנהג העכ"ום ועל כן ריחקת מלפניך כל שאר קצוי ארץ הרי בטובתם כך עושים ישראל לפניך קילום וכבוד ובצר להם (טז) ה' בצר פקדוך. אינם מהרהרים אחר מדותיך: צקון לחש. שפך שיח ותפלה: מוסרך למו. בהיות מוסר

כמו

יסוריך

(יא) צווינגער! צו האך איזט דיינע האנד,

זיא זעהען ניכט —

א דאס זיא זעהען אונד בעשאמט ווערדען,

אייפער פיר דאז פאלק — גליהענדער צארן

מאנע דיינע פיינדע פערצעהרען.

(יב) העררי! דוא שענקטעסט אונז דען פריעדען,

זא איך אללע אונזערע בעשטעבונגען

פיהרטעסט דוא אויס פיר אונז.

(יג) צווינגער, אונזער גאטט!

עס בעהערשטען אונז העררן אויסער דיר,

אללײן בייא דיר פרייזען וויר דיינען נאמען.

(יד) יענע טאדטען — זיא לעבען נימטער אויף,

יענע שאטטען, זיא ערשטעהען ניכט,

דארום וויל דוא פערהאנגטעסט, זיא פערטילגטעסט,

אונד פערניכטעט האסט יעדעס אנדענקען אן זיא.

(טו) פערגראסערט האסט דוא דיא נאציאן, העררי!

דוא האסט פערגראסערט דיא נאציאן — דיך פער-
הערליכט,

האסט ערווייטערט אללע גראנצען דעם לאנדעס.

(טז) העררי! אין דער נאטה דאכטען זיא דיין,

ערגאסען זיך אים געבעטע,

אלם דיינע ציכטיגונג זיא טראף.

גלייך

(יא) ה' רמה ידך, מוסב למעלה על ובל יראו גאות ה', שהוא מלכותו אשר בכל ממשלה, ואמר לפיכך בל יראו זאת שידך רמה, כלומר אם גם תענים רשעים כפי רשעתם, הנה תפעול זה באמצעות הטבע ומרום משפטיך מנגדם, כי בל יאמינו כי יד ה' עשתה זאת, אולם עתה יחזו ויבושו, כי במפלת סנחריב שהוא כלא יוצא מדרך הטבע, ידעו ויבינו כי אצבע אלהים היא, ויראו כי רק קנאת עם, בקנאתך לעמך אף אש לריך תאכל' ולבן יבנו' אף אש, שעורו בהיפך אש אף, כלומר אש אפך או אש הקנא' שזכר, ולזה בא הפעל תאכלם בנקבה, כי אף תמיד זכר, ובא כענין ולפתת הזמן לא חסר (מ"א י"ז ט"ז) ששעורו שמן הצפח' לא חסר. (יב) ה' תשפות, מענין שפות הסיר (מ"ב ד' ל"ח) וענינו תערוך. כל מעשינו, כלומר הלא אנחנו ידענו שכל מעשינו אתה תמיד פעלת לנו ואין שום מקרה בעולם כאשר יחשבו התועים שזכר, ולזה אך לך נקוה כי תשפות לנו שלום כן פי' הרד"ק, והריק"ם פתר כי אם אתה תשפות לנו שלום, הנה בזה כבר כוננת כל מעשינו, כי הכל תלוי בשלום. ולדעת הרב המתרגם הכוונה כי תשפות שלום לנו, כמו שתמיד פעלת בעבורנו כל מעשינו להשיג התכלית הנרצה, וכן נראה דעת הראב"ע. (יג) בעלונו, פעל נגזר משם בעל בהוראת אדון, כלומר משלו בנו מלכי ארץ. לבד בך, הכוונה אולם אנחנו לא נוכל להזכיר שמך כלומר לעבדך כראוי, כי אם בך, אם אתה תמשול בנו ולא אחר, ולכן תשפות שלום לנו למען נעבדך באמת, כן השכיל הרב לתרגם. (יד) מתים, הנביא או עדת המשוררים שמו עתה לנגד עיניהם את חיל מחנה אשור אשר כלם פגרים מתים, ולזה נמלא לבבם תודה ואמרו אין ספק שהשם ימלא משאלותינו וישפות שלום לנו, כי לאו וראו בפגרי האנשים האלה, בל יחיו בל יקומון עוד, וא"כ כבר עברה ממשלת זדון מן הארץ. לכן, לנתינת טעם בעבור זאת בל יקומון כי אתה פקדת וגו'. (טו) יספת לגוי, יספת והגדלת להם הטובה (רד"ק) וכן תרגם הרב. לגוי נכבדת, אשר נכבדת על ידם כענין ואכבדה בפרעה (שמות י"ד ד'). רחקת, כלומר הרחבת כל גבולות ארצו (ונחשב הכנוי במלת ארץ ויובן מענינו ורבים כיוצא בו), שיוכלו ללכת כאשר יחפצו, כי כל זמן שהיו האויבים בארצם, היה המקום צר עליהם ואין יוצא ואין בא, ועתה הארץ רחבת ידים לפניהם, כי אין שטן ואין פגע; תבין מזה כוונת הרב המתרגם. והנה הראב"ע והנמשכים אחריו פתרו, הוספת ליסר אותם וזריתם בגוים לקצוי ארץ, ואמר החכם געזעניוס כי זה הפירוש נכון להמשיך הפסוק אל הכתובים שאחריו, אולם אין הכרע לזה כאשר אבאר במה שיבוא. (טז) ה' בצר, הוא לנתינת טעם, לפיכך עשית לנו לעשות גדולה, לפי שגם אנחנו בצר לנו אך אותך פקדנו. צקון לחש, הנו"ן נוספת כמו אשר לא ידעון אבותיך (דברים ח' ט"ז), והמלה זרה וראוי יצקו, ושרה

(יז) כְּמוֹ הָרָה תַּקְרִיב לָלֶדֶת
תָּחִיל תִּזְעַק בַּחֲבָלֶיהָ
כֵּן הָיִינוּ מִפָּנֶיךָ יְהוָה׃
(יח) הָרִינוּ חַלְנוּ
כְּמוֹ יָלַדְנוּ רוּחַ
יְשׁוּעֹת בַּל־נַעֲשֶׂה אֶרֶץ
וּבַל־יִפְּלוּ יֹשְׁבֵי תֵבֵל׃
(יט) יִחְיוּ מֵתֶיךָ נְבֵלָתִי יְקוּמוּן
הָקִיצוּ וְרַנְּנוּ שֹׁכְנֵי עָפָר
כִּי טַל אוֹרֹת טַלֶּךָ
וָאָרֶץ רְפָאִים תַּפִּיל׃
(כ) לֵךְ עַמִּי בֹּא בַחֲדָרֶיךָ
וּסְגֹר דְּלָתְיךָ בַּעֲדֶךָ
חֲבִי כִמְעַט־רֶגַע
עַד־יַעֲבָור־זָעַם׃

יתיר י׳ ׃ יתיר ו׳

כי

רש"י

יסוריך באין עליהם וכך היא תפלתם: (יז) כמו הרה תקריב ללדת וגו׳ כן היינו מפניך. רואין אנו צרות מתחדשות וסבורים אנו שהם מיני סימני ישועה וגאולה לפי שאנו מובטחים ליגאל מתוך צוקה וצרה כיולדה זו: מפניך. מפני גזירותיך: (יח) הרינו חלנו. חיל כיולדה כאלו ילדנו כאלו קרובי׳ אנו להגאל והוא רוח ואין ישועה: ישועות בל נעש׳ ארץ. בכל סבלינו וצרותינו אין אנו מבינים לנו ישועה: ובל יפלו. אין נופלין העמי׳ שהם יושבי תבל שכבשו ומלאו את הארץ. ויונתן תירגם בל יפלו לשון ונפלינו אני ועמך (שמות ל"ג) אין יושבי תבל יכולין לעשות פלא: (יט) יחיו מתיך. למעלה התפלל שלא יחיו הרשעי׳ כאן התפלל שיחיו הצדיקים בבקשה ממך יחיו אותן שמומתין עליך. יצא דבר מלכות מלפניך לומר נבלתי יקומון נבלי׳ עמי שנבלו עצמן עלי להם תהי תקומה זו. חילוף למה שכתוב למעל׳ רפאי׳ בל יקומו אבל אלו יקומון: הקיצו ורננו. כל זה יאמר להם הקב"ה הקיצו ורננו לשון ציווי הוא זה: כי טל אורות טלך. כי נאה לך לעשות כן שיהא טל תורתך ומצותיך להם טל של אור: וארץ רפאים תפיל. ולארץ ולעפר תפיל את ארץ רפאים שריפו ידיהם מתורתך: רפאים תפיל. לפי שאמר ובל יפלו יושבי תבל חוזר ואומר אתה תפילם כי אין בצדקותינו כדי להפילם: (כ) לך עמי בא בחדריך. תשובה זו השיבוהו לנביא לך עמי בא בחדריך בבתי כנסיות ובבתי מדרשות. ד"א התבונן על מעשיך בחדרי לבך כך דרש רבי תנחומא: וסגור דלתיך בעדך. ת"י עביד לך עובדין טבין דיגנון עלך. ור׳ תנחומא דרש סגור דלתי פיך שלא תהרהר אחר מדת הדין: חבי. התחבאי מעט עד יעבור זעם כי אמת אפקד על שונאיך:

באור

פ"א הפעל כמו והיום רד מאד (שופטים י"ט י"א), והענין כמו ולפני ה׳ ישפוך שיחו (תהלים ק"ב א׳) (ראב"ע), ונקראת התפלה לחש כמ"ש הרד"ק לפי שנאמרה בלחש. **מוסרך למו**, כמ"ש הנ"ל שגם בעת שהיה מוסרך להם שיסרת אותם בשבט מוסרך, עוד המה התחננו רק לך ולא נשאו כפיהם לאל זר. (יז) **כמו הרה**, המשל הזה בעצמו נשא חזקי׳ על שפתיו כאשר שלח לדרוש את ה׳ אל ישעי׳ (לקמן ל"ז ג׳) כי באו בנים עד משבר וכח אין ללדה. (יח) **הרינו**, לדעתי הענין כי בפסוק הקודם דימה את מעמד העם אל חבלי אשה בלידה, ועתה יסוב המשל אל אופן אחר, והוא ע"ד והרה עמל וילד שקר (תהלים ז׳ ט"ו) כלומר הרינו מחשבות להנצל מכף מלך אשור, אבל ילדנו רוח דבר שאין בו ממש, והכוונה על

(יז) „גליך איינער שוואנגערן, דיא זיך נאהט דער ענטבינדונג,
„קרייסט, שרייט אין איהרען וועהען,
„זא וואַרען וויר פֿאָר דיר, עוויגער!
(יח) „וויר וואַרען שוואַנגער, קרייסטען,
„דאָך אַלם וויר געבאָרען, וואַר עס ווינד,
„הילפֿע וואַרד דעם לאַנדע ניכט,
„עס שטירצען ניכט דיא וועלטעראָבערער.
(יט) „מאָגען אויפֿלעבען דיינע טאָדטען,
„יאַ מיינע לייבען אויפֿערשטעהן.
„ערוואַכעט אונד יובעלט איהר שטויבבעוואָהנער!
„דען, טהויא דעם לעבענסליכטעס איזט דיין טהויא
„אונד דיא ערדע ווירפֿט דיא שאַטטען אוים.
(כ) געהע מיין פֿאָלק, טריטט איין אין דיינע געמאַכער,
אונד פֿערשליסע דיינע טהירע הינטער דיר,
פֿערבירג דיך איינען קורצען אויגענבליק,
ביז פֿאָרִיבער געהט דער צאָרן.

דען

עזרת מצרים אשר בטחו בה ועזרתם נשארה מעל. **כמו ילדנו**, מאד השכיל הרב לתרגם, כי כמו הוא כענין כאשר, וכמו השחר עלה (בראשית י"ט ט"ו), כאשר הגיע העת ללדת והנה רוח. ולדעת ידידי הנ"ל יחסר מלת כן ושעורו כמו כן (לכן יבוא כמו במפסיק) כלומר הרינו חלנו כמו היולדת הנזכרת, אולם נגרענו עוד ממנה כי היא אחרי צירי' תחבק פרי בטנה ותשכח עמלה, אולי' אנחנו ילדנו רוח כלומר תקותנו שוא והבל. **ישועת בל נעשה ארץ**, יחסר למ"ד השמוש, כי הכוונה לארץ, כלומר לארצנו לא נעשה שום ישועה, כי רק חנם צפו צפינו למצרים לישועה כנודע מן הספור, ואמר בל נעשה בזכר, כי הענין דבר ישועות או מעשה ישועות לא נעשה. **יושבי תבל**, יפה אמר ידידי הנ"ל שהכוונה העם המושל בכל התבל כאלו לו לבד נתנה הארץ וכן תרגם הרב, והענין על סנחריב אשר גם תרהקה מלך כוש שהיה מושל גם בארץ מצרים (כאשר בארנו לעיל) לא יכול לו כמבואר לקמן (פרשה ל"ז), ולכן כאשר ראינו כי שוא תשועת אדם, שפכנו לפניך שיח שפתותינו כאשר זכר בפסוק ט"ז. (יט) **יחיו מתיך**, הפסוק הזה לדעתי הוא יעוד משיחי ולא כאשר חשבו קצת (עיין ראב"ע) שהוא רק דרך משל על עם עני ונבזה אשר נחשב כמת, והוא ע"ד שאמרנו זה פעמים, כי הנביא ישעי' חשב כי עת קץ הפלאות בימי חזקי', והנה אמר בפסוק י"ב ה' תשפות שלום, ובפסוקים הבאים יבאר שהם ראוים לכך, לפי שאך בה' בטחו ולא באל נכר, ועתה יאמר בדרך תפלה: יחיו מתיך, כלומר לא לבד כי לנו תשפות שלום, אבל גם מתי עולם יקיצו וינחלו עוד טוב ושלום בארץ החיים; והכנוי מתיך נגד ה', המתים אשר אתה הורדתם לקבר. **נבלתי יקומון**, הנביא או המשורר ידבר בעד עמו, והוא באור של יחיו מתיך, כאלו אמר זה שאמרתי יחיו מתיך, רצוני רק כי נבלתי יקומון, אבל שאר שוכני דומה בל יעירו, ונבלתי ביחיד הוא על דרך שם הקבוץ. **הקיצו**, עתה יחזה במחזה שדי כי ה' יאות לו גם לדבר הזה, ולכן קרא בהתלהבות כמשו אל יורדי בור: הקיצו ורננו שוכני עפר. **טל אורת**, הרד"ק פירש אורת כמו ללקט אורות (מ"ב ד' ל"ט) כלומר כמו שהטל יחיה הצמחים היבשים כן תחיה המתים, והרב השכיל לתרגם אורות כמו אור חיים, וזה נכון מאד, כי ידוע הוא כי בצאת השמש, אגלי טל על הצמחים ופרחים יזהירו כזהר הרקיע ביפעת הוד, ודימה לזה עת התחיה אם העצמות היבשים ישובון לנערותם, ויופיעו בהדר הילדות וימי נעורים. **וארץ רפאים תפיל**, הארץ תפיל אף הרפאים אשר בל יקומון (וכמ"ש לעיל פסוק י"ד) למקום חשך וצלמות. והנה כה תמו דברי השיר אשר שם הנביא בפי המשוררים אשר ישוררו כי יבצע ה' את מעשהו על הר ציון, ועתה ישוב הדבור אל עמו ואמר: הנה אנכי ידעתי כי כן יהיה, וה' יפליא לעשות עמכם הפלא ופלא להגן בעדך ובעד עיר קדשו, ולכן השמר והשקט. (כ) **בוא בחדריך**, אל תוסיף לעמוד על החומה להלחם כי ה' ילחם לכם ואתם תחרישון. **וסגור דלתך**, שבל תשמע גידופים אשר חרפו נערי מלך אשור, ושם חבי **כמעט רגע**, ואז יעבור הזעם, וחבי הוא מענין הסתר כמו הוא נחבא על הכלים (ש"א י' כ"ג) אך שם הוא הנפעל וכאן הצווי מהקל, ויהיה זה כמו הצווי לחם את לוחמי (תהלים ל"ה א') שגם מזה לא נמצא הפעל רק בנפעל נלחם, ולדעת הזאת הסכים הראב"ע; אולם ר"י המדקדק אמר שהוא שם על משקל כבי ארי וכדומה, ושעורו היה חבי.

(כא) כִּֽי־הִנֵּה יְהוָה יֹצֵא מִמְּקוֹמוֹ
לִפְקֹד עֲוֺן יֹשֵׁב־הָאָרֶץ עָלָיו
וְגִלְּתָה הָאָרֶץ אֶת־דָּמֶיהָ
וְלֹא־תְכַסֶּה עוֹד עַל־הֲרוּגֶיהָ׃

כז

(א) בַּיּוֹם הַהוּא יִפְקֹד יְהוָה
בְּחַרְבּוֹ הַקָּשָׁה וְהַגְּדוֹלָה
וְהַחֲזָקָה
עַל לִוְיָתָן נָחָשׁ בָּרִחַ
וְעַל לִוְיָתָן נָחָשׁ עֲקַלָּתוֹן
וְהָרַג אֶת־הַתַּנִּין אֲשֶׁר בַּיָּם׃
(ב) בַּיּוֹם הַהוּא כֶּרֶם חֶמֶר עַנּוּ־לָהּ׃

אני

רש"י

(כא) כי הנה ה' יוצא וגו'. ממדת הרחמים למדת הדין: יושב הארץ. הוא הר שעיר: על הרוגיה. שהרגו בישראל:

כז (א) על לויתן נחש בריח וגומר. ת"י על מלכא דאתרברב כפרעה מלכא קדמאה ועל מלכא דאתגאי כסנחרב מלכא תנינא בריח לשון פשוט כבריח הזה. לפי שהיה ראשון: עקלתון. לשון כפול לפי שהוא שני. ואומר אני לפי שאלו שלש אומות חשובות מצרים ואשור ואדום לכך אמר על אלו כמו שאמר בסוף הענין ובאו האובדים בארץ אשור' והנדחי' בארץ מצרי' וע"ש שומשלו עובדי כוכבים ומזלות כנחשים הנושכין: לויתן נחש בריח. הוא מצרים: לויתן נחש עקלתון. הוא אשור: והרג את התנין אשר בים. הוא צור שהוא ראש והיא יושבת בלב ימים וכן כתיים קרואים איי הים והן יונים: (ב) ביום ההוא. בעת הגאול' ישירו לישראל זו היא כרם חמר והוציאה יינה הטוב חמר ויינו"ש בלע"ז:

אני

באור

(כא) **כי הנה**, כלומר הזעם יעבור עד מהרה. **כי הנה ה' יוצא ממקומו**, כאלו ה' יתברך ירד מן השמים מקום קדשו לעשות משפט בארץ, והמאמר הזה גם בא במיכה (א' ג'). **את דמיה**, את דם הנקי השפוך בקרבה ע"י מלכי אשור. **ולא תכסה**, ע"ד ארץ אל תכסי דמי (איוב ט"ז י"ח), כלומר הארץ בל תכסה דמי ההרוגים, אך יהיו תמיד צועקים אל ה' לנקום נקמתם מיד הרוצח.

כז (א) **ביום ההוא**, הנבואה הזאת גם היא תורה כשאר הנבואות לפניה על מלך אשור, וזה ג"כ כוונת הראב"ע שאמר זאת הפקידה כאשר הכתובה למעלה ע"כ, ולכן אמר על לויתן נחש בריח וגו' וז"ל: והנכון בעיני ר"מ הכהן שהוא רמז כל גבורי חיל ונגיד ושר עכ"ל, כוונתו על מחנה סנחריב, לכן נאמר בדה"ב (ל"ב כ"א) וישלח ה' מלאך ויכחד כל גבור חיל ונגיד ושר במחנה מלך אשור, והחכם געזעניוס לא הבין דברי ר"מ הכהן (אשר יפרש כל הפרשיות האלה על מפלת סנחריב כאשר הראיתיך כבר בתחלת פרשה כ"ד) וחשב שלדעת ר"מ הכהן הענין על כל משפחות הגוים בכלל, ואיננו כן. **בחרבו הקשה וגו'**, הזכיר שלשה תוארים לחרב כנגד שלשה החיות שהכה. **על לויתן**, ידוע הוא שהנביאים דימו האומות לחיות טורפות כמו גער חית קנה (תהלים ס"ח ל"א), וארבע מלכיות נראו לדניאל בתמונות ארבע חיות כנודע, ועוד רבים ככה, ולהפך נמשלו ישראל ליונה טובת המזג, כנפי יונה נחפה בכסף (שם שם י"ד) וכדומה, ואין ספק שכוון הנביא לאומות ידועות שהיו אז תחת

ממשלת

(כא) דען זיעהע דער הערר ציעהט אוים זײַנער שטאַטטע
צו פֿערהאָנגען דיא שטראַפֿע איבער דיא ערדבעוואָהנער
אונד עם ענטדעקט דיא ערדע איהר בלוט,
אונד פֿערשליסט זיך ניכט מעהר איבער איהרען ער-
שלאַגענען.

כז

(א) אַן יענעם טאַגע ווירד דער הערר פֿערהאָנגען,
מיט זיינעם שווערטע, דעם שווערען, גראָסען אונד
געוואַלטיגען,
איבער דען לויתן, דיא שנעללבעוועגטע שלאַנגע,
אונד דען לויתן, דיא געקריממטע שלאַנגע,
אונד ערשלאָגט דאַז אונגעהייער דאַ אים מעערע איזט.
(ב) אַן יענעם טאַגע זינגעט דעם וויינגעבירגע אַלזאָ:
איך

ממשלת מלך אשור, ויתכן שהיו לאותן האומות תמונות אלה החיות שזכר לאות על דגלם כמו שהי' למלכות אשור ואח"כ גם לבבל כדמות יונה בעבור המלכה סעמיראַמיס. ולדעת חכמי העמי' יהי' מזה הענין חרב היונה (ירמי' מ"ו ט"ז) (עיין בתורת אלילים (מיטהאָלאָגיע) להחכם במניער), והנה דימ' הנביא את השם ב"ה כאיש גבור מלחמה אשר ילחם עם חיות נוראות וינצחם, כי נודע הוא שבימים ההם יחסו לכל הגבורי' אשר מעולם אנשי שם מלחמות כאלה.

על לויתן, כל החיות הגדולות והנוראות בין בים בין ביבשה נקראו לויתן גם תנין, כנודע זה מכמה מקראות. **נחש ברח**, רבו המפרשים בבאור מלת ב ר ח, י"א שהוא הפך מן נחש עקלתון, כלומר הנחש שוכב פשוט ושטוח על הארץ כקורה (גראַדע אויסגעשטרעקט), ונחש עקלתון הוא הנחש אשר יעקם את עצמו ויאחז זנבו בפיו ויהי' עגול ככדור, ועליו יודקדק התאר חרבו הגדול, כי הנחש אם יהיה באופן הזה, הוא יקלע את עצמו עד מהרה כחץ יעוף למרחוק, וע"ז אמר שחרב ה' תהיה גדולה כ"כ שתמלאהו באשר הוא שם, והתארים הקשה והחזקה יתכנו על נחש בריח, ועל התנין אשר בים, כי עורם לבוש שריון קשקשים אשר אך בחרב קשה וחזקה יתפלחו, וא"כ יעמדו התארים היטיב מול השמות כאשר יבין המשכיל. אולם הרב המתרגם אחז את דרכו בתרגומו לספר איוב (כ"ו י"ג) ע"ש, שענינו נחש קל התנועה וכן דעת החכם גשעניוס, ויהי' ברח כמו בורח, ועיין מה שכתבתי לעיל (ט"ו ה') על פסוק בריחיה עד צוער, ויש עוד פרושים אחרים, אולם אין להעמיק בחקירות אשר נדע כי כל נכוא עד תכליתם. **אשר בים**, כי יש גם תנין ביבשה כידוע. (ב) **ביום ההוא**, אחרי אשר יכניע ה' את צרי יהודה ילכו כל בית ישראל אחרי האל המושיע אותם (וכן היה כל ימי חזקי'), ואז יהי' יהודה כרם חמר. ויפה העיר הרד"א כי תחת שאמר לעיל פרשה ה' ויקו לעשות ענבים ויעש באושים, עתה יעשה הגפן יין טוב ומשובח. **כרם חמר**, חמר ברי"ש, וכן הוא כמעט בכל הספרים שבידינו, ואין לנו ללכת בעצת שבעים הזקנים שקראו חמד בדל"ת, כי המה שנו והחליפו והוסיפו בכמה מקומות, ובפרט שאין לסמוך עליהם במקום הזה, כי מלבד שנראה להם כך כפי אומד הדעת, גם השיאם לזאת כרמי חמד (עמוס ה' י"א) ודרשו גז"ש; אולם אחרי אשר ראיתי שגם יונתן תרגם ככרם נציב בארעא טבא, אמרתי שאין להכריע האמת עם מי. ותמר פי' הרד"ק שהוא יין אדום ומשובח, ונקרא בלשון ערבי אלחמר כמו ויין חמר (תהלים ע"ה ט'), ומזה גם פני חמרמרו מני בכי (איוב ט"ז ט"ז), ענינו התאדמו כמו שפירש גם הראב"ע, ואולי מזה נקרא הטיט חומר או חמר, לפי שהיה עפר הארץ במחוזות ההם אדום, כי בעבור זאת נקראת הארץ אדמה, כמו שפירש הרב המבאר לס' בראשית. והרב המתרגם פירש חמר מענין חמרים, כלומר קבוץ כרמים כמו חמר מים רבים (חבקוק ג' ט"ו) שפירשו רש"י ורד"ק גם מענין חמרים, ויהיו לו שני משקלים; ויראה שזה טעם אונקלוס שתרגם ודם ענב תשתה חמר (דברים ל"ב י"ד) ודם גבריהון אתשד כמיא (ולא ראיתי לאחד מן המפרשים מי שהרגיש בזרות הזה להחליף יין במים), כי הוא פתר ח מ ר מלשון רבוי כלומר תשתה הרבה, ולזה אמר על צד המליצה כמיא. **ענו לה**, לדעת מפרשי עמנו תהיה הכוונה, ענו לציון כרם חמר, כלומר תקראו עתה לה „כרם חמר!" אולם מלבד שלפ"ז לא יתקשר הפסוק הזה היטיב עם הבא אחריו, הנה יקשה מלת ענו, שענינו קול זמרה ושיר כמ"ש רש"י וראב"ע, ושתי מלות לא תקראנה שיר, ולזה אחז

הרב

(ג) אֲנִי יְהוָה נֹצְרָהּ
לִרְגָעִים אַשְׁקֶנָּה
פֶּן יִפְקֹד עָלֶיהָ
לַיְלָה וָיוֹם אֶצֳּרֶנָּה׃
(ד) חֵמָה אֵין לִי
מִי־יִתְּנֵנִי שָׁמִיר שַׁיִת
בַּמִּלְחָמָה
אֶפְשְׂעָה בָהּ אֲצִיתֶנָּה יָּחַד׃
(ה) אוֹ יַחֲזֵק בְּמָעֻזִּי
יַעֲשֶׂה שָׁלוֹם לִי
שָׁלוֹם יַעֲשֶׂה־לִּי׃
(ו) הַבָּאִים יַשְׁרֵשׁ יַעֲקֹב
יָצִיץ וּפָרַח יִשְׂרָאֵל
וּמָלְאוּ פְנֵי־תֵבֵל תְּנוּבָה׃

(ג) אני ה' נוצרה. בעת הגלות: לרגעים אשקנה: מעט מעט אני משקה אות' כוס פורענות הבא' עליה פן אפקוד עליה בפעם אח' ואכלנה: לכך לילה ויום אני מתבונן בה. ויונתן תירג' אם לא שאני פוקד עליהם עונות שהם מרגילים לפני לילה ויום הייתי מגין עליהם: (ד) חמה אין לי. אין לי פה להגביר חמתי על העכו"ם לפי שאף ישראל חוטאין ומדת הדין מקטרגת: מי יתנני שמיר שית במלחמ'. בבני מלחמתי והוא עשו מי יתנני ואוכל לפקוד עליהם ולא תוכל מדת הדין למחו' שישובו ישראל בתשוב' והיא נותנת אותו שמיר ושית בבני מלחמה. אפשע פסיעה על מדת הדין ואפקוד עליהם אף יתרון ונוספות על עונם ואכליתם יחד כן ת"י על האומות. ורז"ל פירשו על ישראל והוא מוסב על הכרם חמה אין לי בכל הכעסי' שהכעסתני הכר' הזאת לא אוכל לשפוך חמתי לבערה מפני השבועה שנשבעתי לאבותיהם מי יתנני כימי' שעברו לולי השבועה הייתי שמיר ושית ופושע בכר' ואציתנ' יחד: (ה) או יחזק במעוזי. או לשון אם כמו או נודע כי שור נגח הוא (שמות כ"א) או יחזק עמי במעוזי שלא יבקש מעוז אלא מעוזי אז יעשה שלום לי להניח דעתי ואפי' שמתקשקשת בי על שאיני נוקם בצרי ואנקם בהם: שלום יעשה לי. ממדת הדין שלא יוכל לקטרג ולומר מה נשתנו אלו מאלו: (ו) הבאים ישרש יעקב. הלא ידעתם מה עשיתי בראשונה הבאים' למצרים אשר השריש יעקב שם ופרחו שם עד מלאו פני תבל תנובה:

חכמכה

באור

הרב המתרגם בדעת חכמי העמים, שפעור הכתוב ביום ההוא לכרם חמר ענו לה, כלומר לכרם חמר שהוא יהודה תשוררו השירה הזאת אשר יזכיר במה שיבוא, וא"כ יהי' כרם שם משותף, ואף שלא מצאנו עוד בלשון נקבה, או נאמר שכוון על הנמשל שהוא יהודה, וכן נראה דעת יונתן שתרגם בעידנא כנישתא דישראל דהיא ככרם נציב בארעא שבחו לה. (ג) אני ה', שלשה פסוקים הבאים הם דבוקים יחד, אולם הם קשה ההבנה עד מאד ורבו בהם הפירושים הן מבני עמנו הן מזולתם, ואם אביאם כלם תקצר היריעה מהכיל, אולם כל קורא בהם למראה עיניו ישפוט, כי אין בכל אלה הפירושים גם אחד אשר יאמר עליו כי הוא זה אשר יסכים עם פשטות הכוונה ודרכי המליצה, ולכן אורה לך אך את "הדרך אשר דרך בה הרב המתרגם, כי הוא ישר הולך לנוכח האמת כפי דעתי, והוא, כי הנה לדעתי הפסוקים האלה שם הנביא בפי העם ואמר ענו לה לכרם בשמי, אני — ומלת ה' אך לקריאה, כאלו יאמר: ה'! הלא אתה ידעת כי אני נוצרה — כרם ה' צבאות. לרגעים, בכל רגע ורגע במו חדשים לבקרים (איכה ג' כ"ג). גם יתכן כדעת הרדי"א שהענין לרגעים

ידועיר

(ג) „איך, אָ עוויגער! בעשיטצע איהן,
„אללע אויגענבליקקע טראֶנקע איך איהן;
„דאַס קיינעס זיינער בלאֶטטער פעהלע
„וויל איך טאַג אונד נאַכט איהן שיטצען.
(ד) האַב' איך עטוואַ קיינע גלוטה?
„ווער ועטצט מיר היֶן דאָרנשטרויך אונד העקקע
„אוים ווידערשטרעבונג?
„איך טרעטע איהן ניערער, פערברעננע איהן אַללצוּמאַהל.
(ה) „דאָך האֶלט ער זיך אַן מיינעם שוטצע?
„ביעטעט ער מיר פריעדען?
„פריעדע מאַכט זיך דאַן בייא מיר —"
(ו) אין דער צוקונפט ווארצעלט יעקב,
בליהעט אונד שפראָססעט ישראל,
אונד זיא פיללען דיא וועלט מיט פרוכט זאָלל.

ידועים כאשכלתך לזה: **אשקנה**, זה לעד כי כרם בכאן הוא נקבה, כי על האומ' לא יובדק אשקנה, ואם גם לפעמים יעזוב המליץ המשל ויאחז בנמשל כאשר הערנו פעמים, מ"מ איננו נכון כי מבלי סדרים יערב במלה אחת שתיהם יחד. **פן יפקד עליה**, כמו שפיר' הרד"ק שלא יחסר גם עלה אחד כמו ולא פקדנו מאומה (ש"א כ"ה ט"ו), ובא עליה בקמ"ץ פ"א הפעל אף שראוי בחטף כידוע, כי כן כאלה נובלת עליה (לעיל א' ל'). גם יש לפרש עליה כמשמעו ותבוא מלת על בהוראת הבי"ת (וכמו שהביא הרד"ק רבים כן בשרש עלה), והכוונה שלא יחסר בה דבר. או כדעת ידידי החכם מוהר"ר מרדכי גומפרעכט אשר יאמר כי בהקשר פקד עם על דרכו לרע' כנודע, ויהי' ענינו כאן למען לא יפקד הפוקד (ע"ד כנוי סתמי) על הכרם לחבלה לכן לילה ויום אצרנה, וגם זה נכון. (ד) **חמה**, יובן בחסרון ה"א השאלה כאשר הערנו זה פעמים אין מספר, ויאמר הנביא האם אין לי חמה להנקם מאויבי: **מי יתנני**, כמו ארץ הנגב נתתני (יהושע ט"ו י"ט) שענינו נתת לי (רד"ק), ויאמר הנביא מי יערוב לבו לתת לי בכרם הזה שמיר ושית. **במלחמה**, כלומר למען הלחם בי ולהכעיסני. **אפשעה**, מענין כפשע ביני ובין המות (ש"א כ' ג'), והכנוי בה מוסב על שמיר ושית, כלומר ארמסם ברגלי ואכלם באש. (ה) **או יחזק**, או כמו אם, כענין או בן יגח או בת יגח (שמות כ"א ל"א), כלומר אולם אם אלה הרשעים המכלים את הכרם. **יעשה שלום לי**, ישובו אלי ובל יוסיפו עוד לחבל את כרמי, ואמר יעשה ביחיד אם שעל הקבוץ או שעל כל אחד ואחד ידבר. **שלום יעשה לי**, אז גם אני אשלים עם אויבי, כן השכיל הרב לפתור הפסוקים הסתומים האלה; אולם יען כבר העירו הרד"ק והרדי"א כי המשל הזה מכוון לעומת המשל כרם היה לידידי (לעיל פרשה ה') ויהפוך כל הקללות הנזכרים שם לברכה, אמרתי לפרש הפסוקים האלה גם באופן יסכים לזה, אבל רק בכוונת הענינים אסיר מני דרכו, אולם בהוראת המלות בל אטה מני ארח, לכן אבאר לך אך המאמרים בהם דעותינו מתחלפות, ולזה אני אומר כי כאשר בפרשה ה' מן פסוק ג' וגו' דבר הנביא בשם ה', כי גם כאן רק דברי אלהים בפי המשוררים ובשמו יזמרו: אמר ה' עתה אנכי נכרה הפך הסר משוכתו וגו' (שם פסוק ה'); לרגעים אשקנה נגד ועל העבים אצוה מהמטיר עליו מטר (פסוק ו'); מי יתנני שמיר היפך ועלה שמיר ושית (שם). במלחמה לדעתי אין זה מוסב למעלה אך למטה (וכן דעת ר"מ הכהן שהביא הראב"ע אך שהוא באר בענין אחר ע"ש), והכוונה אך הכרם אתי במלחמה, כלומר שיעשה נגד רצוני תחת ענבים באשים כמ"ש (שם ד') אז אפשעה בה וגו'. **או יחזק**, המה דברי המשוררים נגד העם, יאמרו: אולם יחזיק העם הזה במעוז שלו שהוא השם, ויחכה לו ולישועתו, אז יעשה ה' שלום לי כלומר לכל האומה, כי להקת המשוררים במקום העם בכלל, אף שידבר לפעמים אל העם השומעים בלשון נסתר כנודע, זה מדרך המליצה, והכפל שלום יעשה לי לחזק כמ"ש המפרשים, ויתורגס לפ"ז אני ה' איך דער עוויגע א. ז. וו. במלחמה נור בייא זייגער ווידערשטרעבען, אפשעה בה טרעטע איך איהן ניעדער א. ז. וו. או יחזק וגו' אבער פערטרויעט איהר זייגער מאַכט, אַ דאַן שאַפפט ער פריעדען מיר, יא פריעדען שאַפפט ער מיר. והנה כאן כלו ותמו לדעת הרב המתרגם דברי השיר. (ו) **הבאים**, המה

דברי

(ז) הַכְּמַכַּת מַכֵּהוּ הִכָּהוּ
אִם־כְּהֶרֶג הֲרֻגָיו הֹרָג:
(ח) בְּסַאסְּאָה בְּשַׁלְחָהּ תְּרִיבֶנָּה
הָגָה בְּרוּחוֹ הַקָּשָׁה
בְּיוֹם קָדִים:
(ט) לָכֵן בְּזֹאת יְכֻפַּר עֲוֺן־יַעֲקֹב
וְזֶה כָּל־פְּרִי הָסִר חַטָּאתוֹ
בְּשׂוּמוֹ ׀ כָּל־אַבְנֵי מִזְבֵּחַ
כְּאַבְנֵי־גִר מְנֻפָּצוֹת
לֹא־יָקֻמוּ אֲשֵׁרִים וְחַמָּנִים:
(י) כִּי עִיר בְּצוּרָה בָּדָד
נָוֶה מְשֻׁלָּח וְנֶעֱזָב כַּמִּדְבָּר
שָׁם יִרְעֶה עֵגֶל וְשָׁם יִרְבָּץ
וְכִלָּה סְעִפֶיהָ:

ביבש

(ז) הכמכת מכהו הכהו. הראית בגבורתי שכמכת המכה יעקב הכיתיו הם טבעום במי' ואני טבעתי' במים יש תמיהות שהם מתקיימות כגון זו וכגון (שמואל א' ב') הנגלה נגליתי אל בית אביך (יחזקאל ח') הראית אתה מה המה עושים: אם כהרג. ישראל שהיו הרוגין של פרעה הורג פרעה ועמו: (ח) בסאסאה. בצאתה מדה: בשלחה תריבנ'. כששילחה מצרים את ישראל תריבנ' המדה בסאה שלה: הגה ברוחו הקשה. הגה דיבר בדיבורו הקשה: ביום קדים. ביום ויולך ה' את הים ברוח קדים עזה (שמות י"ד): (ט) לכן. גם עתה בזאת היה מתכפר עון יעקב לזכות להגאל כמאז. וזה כל פרי הטוב לו להסיר חטאתו אם ישים כל אבני מזבחות במותיו כאבני גיר מנופצות מדוקדקות וכן (תהלים קל"ז) ונפץ את עולליך וכן (ירמיה י"ג) ונפצתים איש באחיו. גיר. מין צבע הוא: לא יקומו אשרים וחמנים. למען לא יקיימו להם אלילים: (י) כי עיר בצורה בדד. כי בעשותם זאת עיר בצורה של ישמעאל תהיה בדד והנוה יהיה משולח מיושביו ונעזב כמדבר: שם ירעה עגל. אפרים ירעו שקרוי עגל שנאמר (ירמיה ל"א) כעגל לא לומד: וכלה סעיפיה. ענפיה:

ביבוש

באור

דברי הנביא, וגם הוא יאחז המשל לדמות ישראל לצמח השדה, ומלת הבאים כבר פירשו ראב"ע ורד"ק שענינו בימים הבאים. (ז) הכמכת, האם יעשה ה' חלילה כלה לזרע יעקב כאשר עשה לשאר הגוים לא כן הוא, אבל (ח) **בסאסאה**, רובי המפרשים אמרו שהוא מגזרת סאה והטעם מדה, והיא כפולה כמו ירקרק (ראב"ע), ועיין שרשים לרד"ק, והענין במדה שלמה שלמת אל חיקכ' הרעות אשר עשו, וכן תרגם הרב; אולם כפי המשך אל פסוק הקודם יראה לי יותר כדעת החכם **געזעניוס** בטעם המלה (אך לא כפירושו) כי הוא שתי מלות, בסאה סאה, כלומר לא שפכת עליהם חמת זעמך בפעם אחת רק בסאה סאה, בזה אחר זה, לתת להם תמיד הרוחה מעט, למען ישובון אליך ורפא להם, והוא מוסב על הכתוב הקודם, כי לא כמכת מכהו הכהו רק הכה אותו בסאה סאה מעט מעט. **בשלחה תריבנה**, כלומר לא כלית אותם, אך בזה רבת עמהם כי שלחתם מעל פניך. **הגה**, לשון הסרה כמו הגו סיגים מכסף (משלי כ"ה ד') וכדומה, ופירש הרד"ק הסיר הפרי, וי"מ זרה אותם בגוים כברוח קשה, ולדעת הרב המתרגם יהיה רוחו הקשה מוסב על ישראל, כלומר בעבור שרוחם קשה ולא אבו לשמוע לכן הגה ביום קדים; אולם כל זה איננו מענין הפרשה אשר רק טוב ושלום, כאשר אמרנו על מלת בסאסאה. ואף לדעת ר"מ הכהן (אשר בחרנו בה) שכל

העניין

(ז) וואללטע ער עס י) שלאגען וויא ער זיינען בעדריקקער שלוג,
וויא זיינער מערדער טאד עס שטערבען לאססען?
(ח) בייא פאללעם מאאסע—מיט זיינער פערשטאסונג
שטראפטעסט דוא עס —
ער ענטפיה־טע עס פיר דינען שטאררען ווין
אם טאגע דעם שטורמס.
(ט) דארום זאלל דאדורך געזיהנט ווערדען דיא שולד יעקב'ס,
אונד דיעס זייא דיא גאנצע פרוכט דער וועגשאפפונג
זיינער זינדע,
דאס ער גלייכשטעללע אלל אלטארשטיינע,
דען קאלקשטיינען דיא צערשטיבען,
דאס ניכט מעהר אויפגעריכטעט ווערדען,
האינע אונד זאננענזיילען.
(י) דען דיא פעכטע שטאדט איזט אֶדע,
דער וואהנזיטץ פרייז געגעבען, פערלאססען וויא דיא
וויסטע,
דארט ווידעט דאז קאלב, אונד דארט לאגערט עס זיך,
אונד פריסט אב איהרע צווייגע.

ווען

י) ישראל

הענין נאמר על ימי סנחריב שאז לא הגלה את יהודה מארצם, וכבר הרגיש הרא"ע בזה, ולזה אמר כי הנביא יכוון בזה על גלות שמרון, אולם גם זאת איננ' מתוכן הפרש', ולכן יראה לי לפרש בדרך אחר, והוא כי בשלחה תריבנה הענין אם ריבות עמהם היה זה רק כי שלחת אותם לנפשם כלומר הסרת השגחתך מהם, ויתורגם: **דוא שטראפטעסט זיא אינדעם דוא זיא זיך זעלבסט איבערלאססעסט**, והגה הוא מענין מחשבה כדרכו לרב, ואמר שאף אם בא ה' עליהם בסערות תימן ברוח בער, בכל זאת חשב מחשבות עליהם באיזה אופן יעניסם לבל יעשה עמהם כלה, ויתורגם: **איבערלעגטע זעלבסט אם טאגע דעם העפטיגען אסטוינדען שטורמס**. (ט) לכן, אמר הרד"ק שענינו אכן, והרב תרגם כמשמעו לנתינת טעם, בעבור זאת יכופר חטאתו לפי שישים כל אבני מזבח וגו', ולדעתי לכן הוא לאמתת הדבר, כלומר באמת שכבר נתכפר עון כאשר שם אבני מזבח וגו', והכוונה על חזקי' כי הוא בער כל ע"ז ביהודה בנימין אפרים ומנשה עד לכלה כנזכר בדברי הימים ב' (ל"א א'), וכן נאמר במלכים ב' (י"ח ד') הוא הסיר את הבמות ושבר את המצבות וגו'. **וזה כל פרי**, כמ"ש הרד"ק כי אם יסיר ע"ז יהיה הפרי הסרת כל חטאתו, כי מאחר שעקרו ע"ז כל שכן שישובו אלי וכו' וכן תרגם הרב. וזה נכון ואין אנו צריכין בזה לדברי החכם **געזעניוס** (עיין בדבריו). **כאבני גיר**, הוא הסיד כמו על גירא די כתל (דניאל ה' ה') (רד"ק). **אשרים וחמנים**, הראב"ע אמר שזה לעד שהענין על שמרון ע"כ, ולא ידעתי מה ראיה יש מזה, הלא גם בימי אחז כבר כשל יהודה ועבדו לאלהי נכר ומפורש הוא בשני מקומות (מ"ב ט"ז ד' ודה"ב כ"ח ד') ויזבח ויקטר בבמות ועל הגבעות ותחת כל עץ רענן, וממלך יאשיה נאמר (מ"ב כ"ג י"א) וישבות את הסוסים אשר נתנו מלכי יהודה לשמש וגו' ואת מרכבות השמש שרף באש ע"כ, הרי שהיו אשרים וחמנים גם ביהודה. (י) **כי עיר בצורה**, לדעת כל המפרשים הכוונה אם על ירושלים או שמרון, אולם כפי דרכי שהנביא עתה רק טוב וחסד ידבר על עמו, יראה לי שהענין על נינוה וע"ד שאמר לעיל (כ"ה ב') כי שמת מעיר לגל קריה בצורה למפלה וגו' (וע"ש בבאור), ואמר הנביא כי עתה בהסיר ירושלים את חטאיה היא תהיה עיר עליזה, אבל העיר בצורה בדד. **נוה משלח**, כמו קן משלח (לעיל ט"ז ב'), ולדעת הרב המתרגם שכל איש ישלח בו ידו ואין מי ימחה (**פרייז געגעבען**). **וכלה סעפיה**, ענפי הצמחים אשר יעלו בחרבות האלה יאכל העגל, ויותר נראה כפי המשך עם הפסוק הבא שהענין על סעפי העצים שהיו עומדים סמוך להיכלי עונג ובגני חמד כדרך

באחרות

(יא) בִּיבֹשׁ קְצִירָהּ תִּשָּׁבַרְנָה
נָשִׁים בָּאוֹת מְאִירוֹת אוֹתָהּ
כִּי לֹא עַם־בִּינוֹת הוּא
עַל־כֵּן לֹא־יְרַחֲמֶנּוּ עֹשֵׂהוּ
וְיֹצְרוֹ לֹא יְחֻנֶּנּוּ׃
(יב) וְהָיָה בַּיּוֹם הַהוּא
יַחְבֹּט יְהוָה
מִשִּׁבֹּלֶת הַנָּהָר
עַד־נַחַל מִצְרָיִם
וְאַתֶּם תְּלֻקְּטוּ
לְאַחַד אֶחָד בְּנֵי יִשְׂרָאֵל׃
(יג) וְהָיָה ׀ בַּיּוֹם הַהוּא
יִתָּקַע בְּשׁוֹפָר גָּדוֹל
וּבָאוּ הָאֹבְדִים בְּאֶרֶץ אַשּׁוּר
וְהַנִּדָּחִים בְּאֶרֶץ מִצְרָיִם
וְהִשְׁתַּחֲווּ לַיהוָה
בְּהַר הַקֹּדֶשׁ בִּירוּשָׁלִָם׃

(יא) ביבוש קציר'. קצירי שרשים כמו תשלח קציריה (תהלים פ') ועשה קציר (איוב י"ד) כלומ' כשתכלה מעשו זכות מעט שבידם את אביו אז תשברנה סעיפיה: נשים באות מאירות אותה. עם חלש בנשים ידליקום כך ת"י. מאירות כמו (מלאכי א') ולא תאירו מזבחי חנ' וכן פתר דונש מחמת שהעלי' יהיו יבשים יהיו נוחים להדליק. אבל מנחם פתר מלקטות כמו אריתי מורי (שיר ה') וארוה כל עוברי דרך (תהלים פ') השיב לו דונ"ש והלא כתיב ביבוש קצירה ובענפים יבשים אין מלקטין פרי וכן רבותינו שאסרו לקבל מהן לדקה מפני הטעם הזה שאמרו בבא בתרא פ"ק לית לי ביבוש קצירה תשברנה: (יב) יחבוט ה'. ת"י יתרמון קטילין ואני אומר ב' לשונות הללו חיבוט ולקיט' נופלין זה על זה כחובט זיתיו וחוזר ומלקטן ואחרים מלקטין אותן מן הארץ כך הקב"ה יתחיל האסיפ' כמו שנאמר יתקע בשופר גדול: משבולת הנהר. הם האובדים בארץ אשור: הנהר. פרת הם בני אשור היושבים על פרת: עד נחל מצרי'. הם הנדחים בארץ מצרים: עד נחל מצרים. אותם הם יושבי מצרים יחבוט אותם כחובט זיתים: ואתם תלוקטו. מן הגליות: לאחד אחד. המוציא א' מכס יביאהו מנחה: (יג) האובדים בארץ אשור. לפי שנפולו מארץ רחוקה לפנים מן הנהר סמבטיון קראם אובדים:

הוי

(יא) ווען דאַן פֿערטראָקנען איהרע שטאָממע
ווערדען זיא אַבגעבראָכֿען,
ווייבער קאָממען, צינדען דיזזע אַן,
דען קיין איינזיכֿטפֿאָללעס פֿאָלק איזט עס,
דאַרום ערבאַרמטע זיך זיינער ניכֿט זיין שאָפּפֿער,
אונד זיין בילדנער וואַר איהם ניכֿט גנאָדיג.

(יב) אַבער עס געשיעהט איינעס טאַגעס,
דאַס דרעשען ווירד דער עוויגע,
פֿאָן דער שטראָמונג דעס אייפֿראַטהס
ביז צום באַכֿע מצרים'ס,
איהר אַבער ווערדעט אויפֿגעלעזען,
איינער נאַך דעם אַנדערן, איהר זאָהנע ישראל'ס!

(יג) אונד עס געשיעהט אַן יענעם טאַגע,
דאַ ווירד געשטאָסען אין איינע גראָסע פֿאָזוינע,
אונד עס קאָממען דיא פֿערלאָרנען אים לאַנדע אשור,
אונד דיא פֿערשפּרענגטען אים לאַנדע מצרים,
אונד ווערפֿען זיך אַנבעטענד ניעדער פֿאַר דעם עוויגען,
אויף דעם הייליגען בערגע אין ירושלים.

באַרצו׳ הקד׳. (יא) **ביבוש קצירה,** העלים והפירות יאכלו הבהמות וביבוש הענפים כי אדם אין לעבוד, אז תשברנה אותם הנשים ד״להדליקם. וקצירה כענין תשלח קציריה עד ים (תהלי׳ פ׳ י״ב) והוא לשון יחיד בדרך כלל, ואמר תשברנה ברבי׳ על הענפי׳ והפארו׳ (רד״ק). **מאירות אותה,** ידליקו אותם, כן פי׳ רד״ק ורש״י ע״ש שהביא עוד פירוש אחר מן אריתי מורי (ש״הש ה׳ א׳) כלומר תלקטנה וגם זה נכון, וידוע הוא כי בארצות הקד׳ הוא מחובות הנשי׳ לאסוף עצי׳ ולהבעיר את האש, ולזה אמר נשים באות. **כי לא,** לפי דרכי הכוונה על אשור אשר לא ידעו את ה׳. (יב) **ביום ההוא** וגו׳, כבר אמרנו לך פעמי׳ שהנביא קוה בימיו ישע יהוד׳ וישראל תשוע׳ עולמים, ואז מלך אחד ימלוך עליהם ובן דוד יהיה להם לנשיא, וע״ז נאמרו שני פסוקים אלה, וזה ג״כ כוונת הראב״ע שאמר על והיה ביום ההוא (בפסוק י״ג) וז״ל: הטעם אז יבקשו כל בני אפרים הנדודים לשוב אל ירושלים, כי ראו כי מלכותם אבדה ע״כ. **יחבט,** מלשון כי תחבט זיתך (דברים כ״ד כ׳), ויען כי דימה את כנסת ישראל לכרם, ידמה עתה הפרטים לזיתים, ואמר כאלו הש״י בעצמו ילקט אותם ויביאם על מקומם. **הנהר,** נהר פרת וכמו שאמר בפסוק הבא ובאו האובדים בארץ אשור וגו׳. **לאחד אחד,** בזה אחר זה כמו אחת לאחת למצוא חשבון (קהלת ז׳ כ״ז), והרד״ק אמר אחד מזה ואחד מזה והענין אחד. (יג) **יתקע,** ע״ד משל, כי המה התלקטו אחד אחד כמו שאמר, ואז יתקע בשופר גדול, וזה יהיה להם נס להתאסף יחדו לבוא אל הר ה׳ מכל קצוי הארץ קהל גדול מאד.

הנה הנבואה הבאה נמשכת עד פרשה למ״ד כדעת הרדי״א, אך גם היא תפרד ותהיה לחלקים שונים כאשר אבאר במה שיבוא. וזמן חבורה יראה לי שהיה בימי אחז כאשר עלה רצין מלך ארם ופקח בן רמליהו מלך ישראל ירושלים למלחמה עליה ולא יכול להלחם עליה (לעיל ז׳ א׳), והנה כבר אמרתי לך שם כי אנחנו בל נדע הסבה בעבורה חדלו להלחם. והנה מפסוק א׳ בפרשה זאת עד פסוק ה׳ שם הנביא דברו מול אפרים ושמרון וראש שמרון בן רמליהו, כי ישראל גלה יגלו מעל ארצם וכדלעיל בפרשה ה׳.

כח

(א) הוֹי עֲטֶרֶת גֵּאוּת
שִׁכֹּרֵי אֶפְרַיִם
וְצִיץ נֹבֵל
צְבִי תִפְאַרְתּוֹ
אֲשֶׁר עַל־רֹאשׁ
גֵּיא־שְׁמָנִים
הֲלוּמֵי יָיִן׃
(ב) הִנֵּה חָזָק וְאַמִּץ לַאדֹנָי
כְּזֶרֶם בָּרָד
שַׂעַר קָטֶב
כְּזֶרֶם מַיִם כַּבִּירִים שֹׁטְפִים
הִנִּיחַ לָאָרֶץ בְּיָד׃
(ג) בְּרַגְלַיִם תֵּרָמַסְנָה
עֲטֶרֶת גֵּאוּת שִׁכּוֹרֵי אֶפְרָיִם׃
(ד) וְהָיְתָה צִיצַת נֹבֵל
צְבִי תִפְאַרְתּוֹ
אֲשֶׁר עַל־רֹאשׁ
גֵּיא שְׁמָנִים
כְּבִכּוּרָהּ בְּטֶרֶם קַיִץ
אֲשֶׁר יִרְאֶה הָרֹאֶה אוֹתָהּ
בְּעוֹדָהּ בְּכַפּוֹ יִבְלָעֶנָּה׃

פתח באתנח

ביום

רש"י

כח (א) שכורי אפרים. שהיו משתכרין ביין טוב של מדינת פרוגיתא כדאמר מייא דדורמסקי' וחמרא דפרוגיתא קפחו עשרת השבטים: וציץ נובל צבי תפארתו · ומטב מטע תפארתו יהי ציץ הפרח שלו · נובל. הם תאנים המקולקלות כמו ששנינו בברכות על הנובלות ופירשו רבותינו בושלי כומרא · ואין כן כדמתרגמינן וילכן אין ואנין כן: אשר נטועים על ראש גיא שמנים · היא בנרת שפירותיה מתוקי' ושם הם הולמים עצמם ביין: הלומי היין · כתישי חמר · ויש עוד לפתור צבי תפארתו אשר על וגו' צבי התפארת שעל ראש עשר' השבטים המשוחין בגאות ז' ראשי שמנים כמו שנאמר (עמוס ו') ראשי שמנים ימשחו · גיא לשון גאוה כמו (לעיל ט"ו) מואב גאה מאד (ואותו הציץ כלילת נובל תהי') · הלומי יין כך קוראן על שם שכרותם שנאמר בהם (עמוס ו') השותים במזרקי יין: (ב) הנה · יש רוח חזק ואמיץ לה' שהוא כזרם ברד ושער קטב מרירי: הניח לארץ ביד · יניחהו על ארצם בידו החזק' ויפיל הנובלו' מן התאני': (ד) כביכורה בטרם קיץ · כבישולה של תאנת ציץ נובל: בטרם קיץ · עת בישול שאר התאני' אשר מתוך שהיא בבור' קופץ עליה ובולעה בעודה בכפו כך וישקוד על הרעה ויביאה עלינו (דניאל ט'):

באור

כח (א) **עטרת גאות**, מפרשי בני עמנו פתרוהו שהוא ע"ד משל, כאלו שמו הגאוה לנזר על ראשם, ואולי הענין לפי שהיה מדרכם להתקשט בעטרות פרחים בבואם אל משתה כנודע · והחכם געזעניוס אמר שהכוונה על שמרון שהיתה ראש אפרים והיתה בארץ

כח

(א) וועהע דעם שטאָלצען קראַנצע,
דער בערווישטען אפרים'ס!
איזט דאָך איינע וועלקע בלומע
דיא פראַכט זיינעם שמוקקעס,
אויף דעם היפטע
דעם אֶהלנעזאַלבטען היגעל
דער וויינפֿערוואונדעטען.
(ב) זיעהע! איין שטאַרקער, מאַכטיגער דעם העררן,
גלייך איינעם האַגעלוועטטער,
איינעם פֿערדערבליכען שטירמע,
גלייך געוואַלטיגען וואַססערן שטראָמענד,
לאָסט זיך ניעדער צור ערדע מיט מאַכט.
(ג) מיט פֿיסען ווירד ער צערטרעטען,
דער שטאָלצע קראַנץ דער בערווישטען אפרים'ס!
(ד) דאַן ווירד דיא וועלקע בלומע,
דיא פראַכט זיינעם שמוקקעס,
אויף דעם הויפטע
דעם אֶהלנעזאַלבטען היגעל;
וויא איינע הייפֿע פֿרוכט פֿאָר דער רייפֿצייט,
דיא איינער דער זיא ערבליקט
נאָך אַם שטענגעל זיא פֿערשלינגט.
אַן

דשנה ושמנה וסביבותיה כרמי חמד ועלי זיתים, אך לדעתי הענין על פקח שהיו אפרים מתגאים בו ובגבורתו כמו שנ' וידעו העם כלו אפרים ויושבי שמרון בגאוה ובגדל לבב לאמר לבנים נפלו וגזית נבנה (לעיל ט' ח' וט'). שכורי אפרים, לדעת המפרשים הוא כמשמעו שהם שכורי יין, אך לדעתי הענין שהם שכורי הנצחון (זיעגעסטרונקען), כי אחרי שהרג פקח בן רמליהו ביהודה מאה ועשרים אלף ביום אחד במפורש בדה"ב (כ"ח ו'), יחוגו וינועו כשכור וחשבו שעוד לא ימנע מהם לבוא אל עיר הקדש. וציץ נבל, כלומר כל צבי תפארתו הלא רק ציץ נובל, כי עוד מעט וידל כבוד אפרים. ראש גיא שמנים, לדעת הרד"ק לפי שהיה מנהגם למשוח בשמן את ראשם (ובפרט לעת אכלם ושתם) וכן נאמר ושמן על ראשך אל יחסר (קהלת ט' ח'), ואמר ע"ד משל שהיו יוצקים כ"כ שמן על ראשם עד שהיו נראים כגיא שמנים. ולדעת החכם געזעניוס הענין על שמרון כי הר שמרון היה ראש לגיא שמנים, וע"פ דרכי הכוונה על מקום סמוך לירושלים ששם חנה עתה מחנה אפרים עם ארם (ואולי כבר הגיעו עד הר הזיתים). ועל שתרגם הרב ג"א „היגעל" עיין לעיל (כ"ב א') בבאורי על משא גיא חזיון. הלומי יין, כמשמעו שהיו שותים עד שכור, אולם כפי דרכי שכל הכתוב מוסב על איש פרטי על המלך פקח, יותר נראה לפרש בחסרון כ"ף הדמיון, כהלומי יין כי מרוב שמחתו שהוא כבר קרוב אל העיר ומרוח גאותו הוא נדמה להלומי יין, והלומי הוא כמו הלמוני בל ידעתי (משלי כ"ג ל"ה) כלומר מוכה מהיין. (ב) הנה חזק ואמיץ, רש"י פירש רוח חזק, והראב"ע אמר תאר ליש או לחיל, והחכם געזעניוס כתב שכוון על מלך אשור, וזה יוכלק גם לדרכי שנאמרה הנבואה הזאת בימי אחז, כי אף שלא נתברר באיזה אופן הציל ה' את ירושלים מיד שני המלכים הצרים עליה, הנה הדעת נותנת שהסבה היה מלך אשור אשר עלה דמשק כמפורש במ"ב (ט"ז ט' — י'); אולם לדעתי יראה שהנביא בכוונה העלים המתואר, כי הנביא בל חפץ כלל בברית אשר כרת אחז עם מלך אשור, כי ידע שמרה תהי' באחרונה, וכל מגמת לבו כי יבטח בה' והוא ישלח לו עזרה מקדש כי לא קצרה ידו מהושיע, ולזה אמר רק כי יש לה' דבר חזק ואמץ מבלי לפרש מה זה הדבר, ולדעת הרב המתרגם הענין כי הדבר אשר לה' הוא כזרם ברד וגו', אותו הדבר הניח את עצמו לארץ ביד חזקה. (ג) ברגלים, כי מאז נלכדה דמשק והומת רצין נשברה זרוע מלך ישראל, והיה הולך הלוך ודל עד שגם עליו עלה מלך אשור כידוע, ובזאת תרמסנה ברגלים אף שעטרת ביחיד, ואמר הרד"ק כי במלת עטרת נכללו כל הדברים אשר בהם יתגאו. (ד) ציצת נובל, אמר הרד"ק כי ציצת הוא הנפרד ואף שבא ע"ד הסמוך ורבים כמוהו (עיין מכלול), ויבוא השם גם בזכר גם בסימן נקבה כמו צדק וצדקה וכדומה, ועיין מה שכתבנו לעיל על משען ומשענה (ג' א'), ובא נובל בל"ז כמו שכתב הראב"ע שענינו ציצת עלה נובל, וכוונת הפסוק לפי דרכי היא כי תהיה ציצת נובל וגו' שהוא עתה על ראש גיא שמנים כאשר פירשנו. כבכורה, כמו שפי' רש"י כפרי שממהרת לבשל. בטרם קיץ, לפני עתה, אשר הרואה מרב תאוו בה יבלענה

(ה) בַּיּ֣וֹם הַה֗וּא יִֽהְיֶה֙ יְהוָ֣ה צְבָא֔וֹת
לַעֲטֶ֣רֶת צְבִ֔י
וְלִצְפִירַ֖ת תִּפְאָרָ֑ה
לִשְׁאָ֖ר עַמּֽוֹ׃
(ו) וּלְר֖וּחַ מִשְׁפָּ֑ט
לַיּוֹשֵׁב֙ עַל־הַמִּשְׁפָּ֔ט
וְלִ֨גְבוּרָ֔ה
מְשִׁיבֵ֥י מִלְחָמָ֖ה שָֽׁעְרָה׃
(ז) וְגַם־אֵ֙לֶּה֙ בַּיַּ֣יִן שָׁג֔וּ
וּבַשֵּׁכָ֖ר תָּע֑וּ
כֹּהֵ֨ן וְנָבִ֜יא שָׁג֣וּ בַשֵּׁכָ֗ר
נִבְלְע֤וּ מִן־הַיַּ֙יִן֙
תָּעוּ֙ מִן־הַשֵּׁכָ֔ר
שָׁגוּ֙ בָּֽרֹאֶ֔ה
פָּק֖וּ פְּלִילִיָּֽה׃
(ח) כִּ֚י כָּל־שֻׁלְחָנ֔וֹת מָלְא֖וּ קִ֣יא צֹאָ֑ה
בְּלִ֖י מָקֽוֹם׃

את

רש״י

(ה) ביום ההוא · כהתם הפושעים: יהי' ה' לצבאות לעטרת צבי · לצדיקים הנשארים בה: (ו) ולרוח משפט · יהיה הקב"ה להורות משפט: ליושב על המשפט ולגבורה · יהיה לאותן שהם משיבי מלחמ' מלחמתה של תורה: (ז) וגם אלה · יושבי משפט ומשיבי מלחמה שבדור הזה כלומ' טובי' וחשובים שבהן ביין שגו כי עתה אין טוב בם: שגו בראה · הלעיגו בדברי הנביאים וי"ת במאכל מעדנים שראוהו עונג להם: פקו פליליה · הכשילו המשפט · פקו לשון פיק ברכים (נחום ב') פוקה (שמואל א' כ"ה): (ח) כי כל שולחנו' · שלהם של זבחי מתים הם שהם כקיא צואה: בלי מקו' · אין הדעת סובלתן:

את

באור

בצודה בכפו, כלומר אשל אפרים עם מלכם, שהוא חוש' עתה סביב לציון עד מהרה יהיה כמון ישוער מגרן כאלו נבלעו, ומלת בכפו תרגם הרב כדעת הריק"ס מענין כפות תמרים, וכן וכפתו לא רעננה (איוב ט"ו ל"ב) כי נקרא הענף כף לפי שהוא כפוף, והוי"ו איננו לכנוי רק נוספת כמו הוי"ו ש! במו ולמו ועוד רבים כיוצא בו כאשר הביא הרד"ק במכלול, גם מצינו ה"א במפיק שהיא רק נוספת, וכן הכ"ף כמו בערכך הכהן (ויקרא כ"ז י"ג) כמו שנתבאר במכלול ·

פה יתחיל לדעתי החלק השני, ועתה ישוב המליץ דבריו מול אנשי יהודה, והוא כי הנביא דמה בנפשו כי אחרי שיציל ה' אותם מכף שני המלכים האלה ישובו המלך אחז ועמו אל ה' באמת ובלב תמים (ובפרט כי בא האות אשר נתן (לעיל ז') אשר מזה ראו וידעו כי תשועתם מה' ולא מקרה), ואז יתגדל ויתקדש שמו ב"ה וגם אלהים יתן טוב לעמו ויצליח כל דרכיהם ·

(ה) **ביום ההוא יהיה**, לפי דרכי הפעל יהיה כלומר ראוי הוא שתהיה זאת כי אם תשובון אליו בראותכם את תשועתו, אז גם הוא יעטירכם חיים וחסד · **לעטרת צבי**, היפך עטרת גאות של אפרים · **ולצפירת תפארה**, כבר באר הרד"ק בשרשים כי צפר ענינו הסבוב וההקף (**הומשליעסען, הומגעבען**), והביא ראיה לזה מדברי חז"ל ע"ש, וכן פירש גם כאן

(ה) אן יענעם טאגע איזט דער עוויגע צבאות,
איין פראכטפאללער קראנץ,
אונד איין שמוקרייכעם דיאדעם,
דעם איבערעסטע זיינעם פאלקעס.

(ו) אונד איין גייסט דעם רעכטס,
דעם דער זיטצעט צו געריכט;
אונד דער טאפפערקייט
דען שלאכטענטוויכענען אינ'ס טהאר.

(ז) האבען דאך אויך דיעזע אים וויינע זיך פערגאנגען,
דורך בערוישענדעס זיך פערווירעט,
פריעסטער אונד פראפעט האבען זיך פערגאנגען
אים בערוישענדען,
זינד איינגענאממען פאם וויינע;
פערווירט פאם בערוישענדען,
פערגינגען זיא זיך אין דער אנזיכט,
פעהלטען אין דער ענטשיידונג.

(ח) דען אללע טישע זינד פאלל געשפייא אונד אונפלאהט,
איין ארט דעם פערדערבענס.

ווען

כי עטרה וצפירה אחת היא, וכן צבי ותפאר' ובא הכפל לחזק. **לשאר עמו**, ליהודה ויושבי ירושלים, כי יתר השבטים ילכו בגולה. (ו) **ולרוח משפט**, כוון בזה על המלך, שראו כי ה' יהיה לרוח ליושבי על המשפט שיעשו משפט צדק ויושר כפי חפץ האל, והוא ע"ד אלהים נצב בעדת אל וגו' (תהלים פ"ב א'). **ולגבורה**, הנכון כתרגום הרב, כי מלת רוח בראש הכתוב עומדת במקום שנים, ושעורו ולרוח גבורה. **משיבי מלחמה**, רב המפרשים פתרו שישיבו המלחמ' אל שער האויב, והרב תרגם כדע' ר' משה הכהן שענינו כי השם יחזיק הבורחים, וכבר אמר הראב"ע שזה הנכון, והכוונה לפי דרכי שהם בעצמם יאזרו חיל לעמוד נגד כל צר הצורר, ובל ישימו עוד מבטם לעזרת עם נכר כאשר עשה אחז שקרא למלך אשור, והוא היה בעוכריו. (ז) **וגם אלה**, הרב המתרגם אחז בדעת המפרשים שזה מוסב למעלה, וכמ"ש רש"י עיין בדבריו; אולם כבר הרגיש הרד"ק שזה לא יוצדק על אלה אשר רוח ה' נוססה בהם ביין שגו וגו', ולכן אמר וז"ל: אלה יאמר על יהודה ובנימן, וכמו שאמר על השבטים שכורי אפרים הלומי יין, כן אמר גם על יהודה ובנימן, כי אפילו הם ביין שגו ובשכר תעו, וזה היה בימי אחז, וכן היו אלה ראוים לגלות כמו אלה, אלא שעתיד מלך למלוך עליהם, שישיבם על הדרך הטובה והוא חזקיה עכ"ל, וגם הפירוש הזה דחוק מאד כאשר יבין המשכיל. אולם לפי הדרך אשר בחרתי בו, יהי' זה מאמר בפני עצמו, והענין כי עתה הקיץ הנביא וראה כי תוחלתו נכזבה, וכי המלך אחז ושריו את פועל ה' לא ראו ולא הבינו כי הוא הפליא, אף שנתן להם ה' אות על זה כאשר פרשנו, אבל עוד המה משוקעים ביין מגולת התאוות, ולזה קרא במר נפשו הוי גם אלה וגו'. **כהן ונביא**, אמר הראב"ע כהן הוא המורה ונביא הוא המוכיח ע"כ, והוא הנכון ולא כמ"ש הרד"ק שהכוונה על נביא שקר, כי לנביא שקר לא יחשוב לו עון קל כזה, וכבר מצינו במ"ב (פרשה ט"ז) שאוריה הכהן בנה בית ה' ע"פ המלך אחז כתבנית המזבח אשר בדמשק, וזה בודאי עון פלילי. וכן תרגם יונתן כהנא וספרא. **נבלעו**, הרד"ק פירש נשחתו, והרב תרגם כמשמעו כאלו היין בלע אותם. **בראה**, רש"י וראב"ע פירשו שגו בדברי הרואה ויהי' רואה תואר, והרב תרגם כדעת הרד"ק שהוא שם ע"מ יורה ומלקוש. **פקו**, פירשו המפרשים מענין פיק ברכים, כלומר כשלו במשפט וכן תרגם הרב. ויתכן שהוא כמו פקפוק בדחז"ל שענינו התרשלות (פערנאכלעססיגען), (עיין ערוך ערך פק פורה ג'). **פליליה**, כמו ונתן בפלילים (שמות כ"א כ"ב). (ח) **כי כל**, כדרך המשתכרים לעשות שלחנם מגואל בקיא. **בלי מקום**, עד שאין מקום נקי, כי הכל מלא קיא צואה כן תרגם יונתן וכן פירשו יתר המפרשים, והרב תרגם בלי מקום בהיפך, מקום בלי כמו לפחת השמן (מ"א י"ז ט"ז) ששעורו שמן הצפחת, והעד לא חסר ועוד כמוהו, ובלי הוא מענין ההשחתה משרש בלה כמו משחת בלי (לקמן ל"ח י"ז) כאשר פירשו שם הרד"ק וראב"ע.

את

(ט) אֶת־מִי יוֹרֶה דֵעָה
וְאֶת־מִי יָבִין שְׁמוּעָה
גְּמוּלֵי מֵחָלָב
עַתִּיקֵי מִשָּׁדָיִם׃
(י) כִּי צַו לָצָו צַו לָצָו
קַו לָקָו קַו לָקָו
זְעֵיר שָׁם זְעֵיר שָׁם׃
(יא) כִּי בְּלַעֲגֵי שָׂפָה
וּבְלָשׁוֹן אַחֶרֶת
יְדַבֵּר אֶל־הָעָם הַזֶּה׃
(יב) אֲשֶׁר ׀ אָמַר אֲלֵיהֶם
זֹאת הַמְּנוּחָה הָנִיחוּ לֶעָיֵף
וְזֹאת הַמַּרְגֵּעָה
וְלֹא אָבוּא שְׁמוֹעַ׃

(ט) את מי יורה דעה · שמא לתינוקות שאין יודעין להבין כי הגדולים פנו לדרך רעה: גמולי מחלב · גדולי מחלב: עתיקי משדים · לשון ויעתק משם (בראשית י"ב) ד"א גדולי מן התורה שנקראת חלב ועתיקי משדים מוסרים מלפני ת"ח: (י) כי צו לצו צו לצו · נביא מצוה להם מאת הקב"ה והם יש להם צו של עובדי כוכבים כנגד צו זה וחוזר הנביא ומוכיחם והם תמיד אומרים יש לנו צו לצו שלנו חשוב משלך: קו לקו · יש להם קו משקולת כי נטוי רשע כנגד קו הצדק: זעיר שם · הנביא אומר להם עוד מעט תבוא עליכם רעה והם אומרים זעיר שם ימהר יחיש מעשהו לימי' מועטין: (יא) בלעגי שפה · וכן כל לשון לעגים וכן (לקמן ל"ג) עלגים שניהם ל' דבור הפוך שאינו מיושר להם להשמע: ידבר אל העם הזה · כל המדבר אליה' דבר נבואה ותוכחה דומה להם ללשון נלעג שאין יכולין להבין בו: (יב) אשר אמר · הנביא להם זאת המנוחה להיותכם בשלוה הניחו לעיף שלא תגזלוהו וזאת תהיה לכם המרגעה:

והיה

באור

(ט) את מי, גם אלה דברי הנביא, אמר הגדולי' הם סבואי יין ואי אפש' להבינ' דברי דעת וחכמה, ואין לנו רק להורות כי אם לגמולי חלב שלא טעמו עוד טעם יין והוא דרך התול, כן פירשו הרד"ק והראב"ע וכן תרגם הרב, ולהחכם געזעניוס ומעתיקו דרך אחרת בבאור זה הפסוק והבא, ואנכי בל רציתי להלאות הקורא בדבריו, יען לדעתי רחוקים המה מן האמת· **גמולי מחלב**, סמוך ומוכרת כמו השכוני באהלים (ראב"ע), הכוונה כי ראוי להיות וגמולים מחלב בנפרד ובא בדרך הסמיכות (ועיין תל"ע דפוס פראג תקל"ב א"ג בערך דרכי הלשון)· ( ) **כי צו לצו**, רבו המפרשים בפירוש הפסוק הסתום הזה· והנה לדעת כלם יהיה צו מענין מצוה (ויראה לי שהוא המקור מבנין פִּעֵל ובא השם בחסרון ה"א ע"ד הלווי כדי לזווג המלות עם קו לקו), וקו הוא קו המשפט (ריכטשנור), אבל דבריהם לקולים מאד ואינם מסכימים כלל עם פשטות המקרא, ולזה אומר אני כי הענין הוא כאשר אבאר, והוא, הנה נודע כי בשפע הארץ ורבים שריה כי יתרבו החקים והמשפטים, היום יגזרו אומר חק מה, ולמחר

כבר

(ט) ווען זאָלל מאַן לעהרען איינזיכט,
וועם איינשאַרפֿען אויפֿמערקזאַמקייט?
מילכענטוועהנטען?
ברוסטענטנאָממענען?

(י) וואַהרליך! סעקטע אַן סעקטע, סעקטע אַן סעקטע,
קאַסטע אַן קאַסטע, קאַסטע אַן קאַסטע,
אייניגע היער, אייניגע דאָרט.

(יא) פֿירוואַהר! מיט לאֶסטערליכער ליפפע
אונד מיט זאָנדערבאַרער צונגע,
ווירד געשפראָכען צו דיעזעם פֿאָלקע.

(יב) דען, שפריכט מאַן צו איהנען:
זאָ איזט דיא רוהע, גאֶננט רוהע דען מידען,
אונד אַלזאָ איזט דאַז וואָהלפֿערהאַלטען;
זאָ וואָללען זיא ניכט האֶרען.

נון

כבר נתנה דת יתנגד לזה, כי לא ידעו נכונה גם אין לאל יד' ליסד משפט כולל אשר יתפשט ענפיו לכל עסקי המדינה, ולחזק אושר האומה בכללה, רק יולדי חוק בעמל כפי צורך השעה בחלק מה מעניני המדיני, וע"ז אמר הנביא כי צו לצו וגו'. זעיר שם, כלומר פעם יצו בענין זה ופע' בענין אחר מבלי אחדות כלל, ויתורגם: דען, געזעטצע הייפט מאַן אויף געזעטצע, געזעטצע אויף געזעטצע, פֿאָרשריפֿטען אויף פֿאָרשריפֿטען, פֿאָרשריפֿטען אויף פֿאָרשריפֿטען, באַלד איין דיעזעס באַלד איין יענעס שטיקע. אולם כל זה אמרתי רק כפי אשר הבינו המפרשי' המלות צו וקו; אבל הרב המתרגם השכיל לבאר הפסוק הזה בדרך אחר וזה לשונו בהערותיו: לדעתי צו וקו יורו על הכתות וחבורות שהיו בירושלים לערוך לגד שלחן וגו'' ויהיה מלת צו מלשון התלמוד כל העולם כלו לא נברא אלא לצוות לזה (ברכות מ"ד) שהוא ענין דבוק וחבור, וכן קו ענין אסיפה מלשון ונקוו אליה כל הגוים (ירמי' ג' י"ז), וע"י הכתות האלה נתפרדה העדה ונמלא זעיר שם זעיר שם ותתבטל אחדות העם ואשרו כמבואר בפסוק י"ג. אחרי כתבי זאת ראיתי באוצר השרשים שרש צוה שגם הוא באר מלת צו מלשון התלמוד כטעמי ולא כפירושי עכ"ל. (יא) כי, גם הפסוק הזה והבא אחריו המה מהמקראות הסתומים, וגם חכמי ישראל גם חכמי העמים לא מצאו מסילה נכונה לישר המליצה, כאשר יראה המעיין בדבריהם. והנה לדעת הרב המתרגם זה נמשך למעלה, כי אמר שהעם יתחלק לכתות לעבוד אלהי נכר, ויאמר עתה: הנביאים והמורים אשר יוליכום אחרי אלהים אחרים להיות נבדלים מקהל הקדש המה ידברו אל העם הזה **בלעגי שפה**, בדברי לחוק והתול, ולעג הוא כמשמעו כלומר שרק התולים ידברו וישחקו בנביאי ה'. **ובלשון אחרת**, בלשון שהוא זר מאד בפי מורי העם. (יב) **אשר אמר**, אשר במקום כי אם, כלומר לכן צריכים המה לדבר בלשון מוזר כזה, כי אם יאמר אליהם (ואמר עבר במקום עתיד) איש, זאת המנוחה וגו' לא יאבו שמוע. הניחו **לעיף**, לעשות משפט ולא לנגש העיף רק לאמץ ברכים כושלות. והראב"ע אמר לעיף שלא יברח לארץ מצרים ואשור ע"כ, והוא נכון כפי ענין הפרשה אך לא כפי כוונת הכתוב שאנחנו בו. **המרגעה**, ענינו המנוחה וההשקט כמו ובגוים ההם לא תרגיע (דברים כ"ח ס"ה) כי הפעל רגע הוא מן הפעלים שיורו על דבר והפוכו, רגע הים ויהמו גליו (לקמן נ"א ט"ו) שהוא היפך השקט. **ולא אבוא**, האל"ף נוספת כמו ההלכוא (יהושע י' כ"ד) (ראב"ע), וגם זה עבר במקום עתיד, כן שעור הפסוקים האלה לדעת הרב המתרגם, אולם אולי יש לפרשם באופן אחר מסכים יותר לפשטות המקרא, והוא שאמר הנביא כי אך בלעגי שפה (ולעגי הוא כדעת המפרשים עיין רש"י כמו לשון עלגים, כלומר בלשון גמגום שאין להבין), ובלשון אחרת אשר לא ידעו ידמו להם דברי האיש אשר אמר אליהם וגו' לכן לא אבו שמוע, ויתורגם: נור אונפֿערשטאַנדליכע רעדען, איינע פֿרעמדע שפּראַכע רעדעטע (דער) צו דיעזעם פֿאָלקע וועלכער שפּראַך א. ז. וו., דרום וואָללטען זיא ניכט געהאָרכען.

(יג) וְהָיָה לָהֶם דְּבַר־יְהֹוָה
צַו לָצָו צַו לָצָו
קַו לָקָו קַו לָקָו
זְעֵיר שָׁם זְעֵיר שָׁם
לְמַעַן יֵלְכוּ וְכָשְׁלוּ אָחוֹר
וְנִשְׁבָּרוּ
וְנוֹקְשׁוּ וְנִלְכָּדוּ:
(יד) לָכֵן שִׁמְעוּ דְבַר־יְהֹוָה
אַנְשֵׁי לָצוֹן מֹשְׁלֵי הָעָם הַזֶּה
אֲשֶׁר בִּירוּשָׁלִָם:
(טו) כִּי אֲמַרְתֶּם
כָּרַתְנוּ בְרִית אֶת־מָוֶת
וְעִם־שְׁאוֹל עָשִׂינוּ חֹזֶה
שִׁיט שׁוֹטֵף כִּי־יַעֲבֹר
לֹא יְבוֹאֵנוּ
כִּי שַׂמְנוּ כָזָב מַחְסֵנוּ
וּבַשֶּׁקֶר נִסְתָּרְנוּ:
(טז) לָכֵן כֹּה אָמַר אֲדֹנָי יְהֹוִה
הִנְנִי יִסַּד בְּצִיּוֹן אָבֶן
אֶבֶן בֹּחַן פִּנַּת יִקְרַת
מוּסָד מוּסָּד
הַמַּאֲמִין לֹא יָחִישׁ:

שוט קרי. יעבור קרי. דגש ח״ש ושמחי

רש״י

(יג) והיה להם דבר ה' וגומר. כמדתם ימדוד להם יגזור בדברו עליהם צו של אומות המשתעבדי' בה על צו פקודה על פקודה עבודה על עבודה קו של פורענות כנגד קו של עבירות שבידם קו לקו תקוה אילוף תקוה יקוו לאור והנה חשך: זעיר שם זעיר שם. לימים מועטין תבא עליהם והם יתמעטו שם בארץ אויביהם: (יד) מושלי העם הזה. האומרים לצון בלשון משל. כגון (טו) כרתנו ברית את מות. שלא יבא עלינו: עשינו חוזה. גבול שלא יעברנהו וכן מחוז חפצם (תהלים ק״ז) וכן מחזה אל מחזה (מלכים א׳ ז׳) כולם ל׳ גבול הם וקילונו של דב׳ אמויי״ר בלע״ז: שוט שוטף. מכ׳ המתהלכת בארץ: לא יבואנו. לא יבא עלינו: שמנו כזב. שמנו באלילים: מחסנו. מחסה שלנו: ובשקר נסתרנו. לאלילים בטחנו להסתירנו: (טז) הנני יסד. ל׳ עבר הוא כמו (אסתר א׳) יסד המלך וכן צריך לפותרו הנני הוא אשר יסד כבר נגזרה הגזרה לפני והעמדתי מלך משיח שיהא בציון לאבן בוחן ל׳ מבצר וחוזק כמו עופל ובוחן (לקמן ל״ב) וכמו הקימו בחוניו (לעיל כ״ג): מוסד מוסד. הראשון פת״ח לפי שהוא דבוק מוסד של מוסד שהוא מוסד גמור: המאמין לא יחיש המאמין דבר זה לא ימהרנ׳ לא יאמר אם אמ׳ הוא ימה׳ לבא:

באור

(יג) והיה להם, לדעת הרב המתרגם יהיה זאת עונשם שגם בעניני תורת ה' התמימה ודברי הנביאים, לא יתאחדו לעשות מצות ה' כיאות אל התכלית המכוון מאתו ית', אך יעשו אגודות אגודות וכל אחת ואחת תקיים המצוות בדרך אחר ישר בעיניה (ונודע הוא כי היעוד הזה כבר נתקיים בימי בית שני) לכן גם בתורת ה' לא ישיגו התכלית הנרצה שהיא אחדות האומה ושלימותה, וזאת תהיה הסבה כי ילכו וכשלו וגו'; אולם לפי דרכי הכוונה

(יג) נון זאָ זייא איהנען דער אויסשפרוך גאָטטעס:
סעקטע אַן סעקטע, סעקטע אַן סעקטע,
קאַסטע אַן קאַסטע, קאַסטע אַן קאַסטע,
איינִיגע היער, איינִיגע דאָרט.
דאַס זיא הינגעהען אונד שטרויכלן ריקלינגס,
אונד זיך אין צווישפאַלט אויפלאֶזען,
פֿערשטריקט אונד געפאַנגען ווערדען.
(יד) זאָ האֶרט דען, דען אויסשפרוך גאָטטעס,
איהר שנאֶרען מאֶננער, בעהערשער דיזעס פֿאָלקעס,
זאָ דאַ איזט אין ירושלים.
(טו) ווייל איהר שפרעכט:
וויר האַבען געשלאָססען איין בינדניס מיט דעם טאָדע,
אונד מיט דער פֿערניכטונג מאַכטען וויר איינען פֿערטראַג;
דיא הינוועגראַפֿפֿענדע גייסעל, ווען זיא איינהער ציעהט,
זאָלל אונז ניכט ערגרייכען,
דען וויר מאַכען טיישונג צו אונזערער צופֿלוכט,
אונד הינטער טרוג זינד וויר פֿערשטעקט.
(טז) דאַרום שפריכט אַלזאָ דער הערר דער עוויגע:
זיעהע איך האַבע צו גרונדע געלעגט אין ציון איינען שטיין,
איינען פֿעסטען שטיין, איינען קאָסטליכען עקשטיין,
איינען וואָהלבעוואָהרטען גרונד,
דער גלייביגע ווירד ניכט פֿליעהען.

כי גם דברי ה' המה להם כלו לכו וגו', לפי שחשבו שגם פקודי ה' אינ' ישרים ויתרבו כמותם. ללא יועיל במשפטי שריהם, ויהי' למען כמו לכן, וכן תרגם יונתן בכן, וכן למען אשר יצוה את בניו (בראשית י"ח י"ט) כפי פירש"י ע"ש בבאור. (יד) אנשי לצון, הלצון הוא היפך המוסר, וזה הוא שתרג' הרב, ,,שנאֶרע" ולפי פירושי בפסו' הקוד' הוא כמשמעו, כי היו מהתלי' ושמו תהלה בדברי ה' ע"י נביאיו. משלי העם הזה, הרב תרגם כדעת יונתן ורד"ק שהוא מענין ממשלה, והראב"ע אמר שיותר נכון לפתרו מענין על כן יאמרו המשלים (במדבר כ"א כ"ז). (טו) עשינו חוזה, אמר הראב"ע כמו ברית, ובאר זה הרד"ק באמרו כלומר מחזה עשינו עמו כאדם המתראה פנים עם בעל דינו לעשות שלום עמו ע"כ, וכן תרגם הרב, ולדעתי הנכון כדעת רש"י שהוא מענין מחוז שהוראתו גבול, וכן פירש הריק"ס ויודעיו בל חזו ימיו (איוב כ"ד א') (עיין רד"ק בשרש חוז), והענין גבלנו גבול לשאול לאמר עד פה תבוא ולא תוסיף, ולפי דרכי שהנבואה הזאת נאמרה בימי אחז, יראה שהכוונה על הברית אשר כרת המלך אחז עם מלך אשור, יקרא למלך אשור מות ושאול בדרך השאלה, לפי שמלכי אשור בלו וכלו כל העמים, ואמרו להם המושלים בעם אל תיראו ואל תפחדו כי הלא אנחנו עשינו ברית עם המות ושמנו גבול אל השאול, וא"כ שוט שוטף כי יעבור וגו'. כי שמנו כזב, המפרשים פירשו מה שפירשו, ולכלם יקשה איך יאמרו המפתים את העם כי בטחו בכזב ושקר? אולם לפי דרכי יודקדק זה היטב, והוא, כי אמרו מושלי העם אל תדאגו כי אם קראנו אשור לעזרתנו כי הוא יכניע אותנו ומשול ימשול בנו, הלא אנחנו בתרמיתנו ערום נערום וגם את מלך אשור עקוב נעקוב, וזרועו תושיע לנו, ואם תהיה לנו הרוחה, נסיר עלו מעל שכמנו, ולפירוש הזה יתחברו גם הפסוקים הבאים בדבק טוב כאשר אבאר.

לדעתי הפסוק הבא הוא התחלת החלק השלישי מהנבואה, ונאמר על חזקיה וכן נראה מדברי הראב"ע שאמר על אבן בחן, והטעם שתהיה ציון נשגבה ממלך אשור, והנביא שמר את דרכו למסוך תמיד כוס התרעלה בנטפי כוס הישועות, ולכן יבשר להם גם כאן כי יעמוד מלך חדש והוא יאחז במשפט ידו, ויגבא על סנחריב ומפלתו כמו שיבוא.

(טז) יסד, עבר מבנין פִּעֵל (ע"ד אִבַּד וְשִׁבַּר) במקום הבינוני כמו ושבח אני המתים (קהלת ד' ב') (מדברי הראב"ע). אבן בחן, מענין עפל ובחן (לקמן ל"ב י"ד) (הנ"ל) וכדמתורגם. פנת יקרת, יקרת שם כמו יקר והתי"ו במקום ה"א ואיננה סמוך וכמו שפירשתי במלת גילת (רד"ק), וכן תרגם הרב, והוא ע"ד אבן מאסו הבונים היתה לראש פנה (תהלים קי"ח כ"ב). מוסד מוסד, הראשון בינוני והוא תאר והשני שם וכמו שתרגם הרב. המאמין לא יחיש, לא יברח ממרכזו ומקומו אל ינוס, אך ישב וידום ויחכה לתשועת ה' הקרובה לבוא

(יז) וְשַׂמְתִּי מִשְׁפָּט לְקָו
וּצְדָקָה לְמִשְׁקָלֶת
וְיָעָה בָרָד מַחְסֵה כָזָב
וְסֵתֶר מַיִם יִשְׁטֹפוּ׃
(יח) וְכֻפַּר בְּרִיתְכֶם אֶת־מָוֶת
וְחָזוּתְכֶם אֶת־שְׁאוֹל לֹא תָקוּם
שׁוֹט שׁוֹטֵף כִּי יַעֲבֹר
וִהְיִיתֶם לוֹ לְמִרְמָס׃
(יט) מִדֵּי עָבְרוֹ יִקַּח אֶתְכֶם
כִּי־בַבֹּקֶר בַּבֹּקֶר יַעֲבֹר
בַּיּוֹם וּבַלָּיְלָה
וְהָיָה רַק־זְוָעָה
הָבִין שְׁמוּעָה׃
(כ) כִּי־קָצַר הַמַּצָּע מֵהִשְׂתָּרֵעַ
וְהַמַּסֵּכָה צָרָה כְּהִתְכַּנֵּס׃
(כא) כִּי כְהַר־פְּרָצִים יָקוּם יְהוָה
כְּעֵמֶק בְּגִבְעוֹן יִרְגָּז
לַעֲשׂוֹת מַעֲשֵׂהוּ זָר מַעֲשֵׂהוּ
וְלַעֲבֹד עֲבֹדָתוֹ נָכְרִיָּה עֲבֹדָתוֹ׃

ועתה

(יז) ושמתי משפט לקו. לפני בא אותו מלך אביא עליכם גזרות להתם הפושעים שבכם ושמתי משפט יסורין להיות לקו כלומר אשים קו מדתי יסורין להביא עליכ׳ ואת צדקה אשים שתהא משקולת המיישרת בנין הבונין בחומות כלומר שתהא צדקה מהלכת לפניה׳ ומיישרת דרכיה׳ שיכלו הפושעים ונותרו הצדיקי׳: ויעה ברד מחס׳ כזב. אותו כיסוי שאמרת׳ כי שמנו כזב מחסנו אביא ברד ויטאטנו. ויעה לשון טיאוט כמו (מלכים א׳ ז׳) את היעים שגורפין בהם אפר הכיור׳: וסתר. שאמרתם עליו ובשקר נסתרנו המים ישטפוהו כלומ׳ אביא המון שישברו מלכותיהם ופסיליהם. ולשון משפט האמור כאן יושטיצ״א בלע״ז: (יח) וכפר בריתכם את מות. ויתבטל הברית אשר אמרת׳ כרתנו ברית את מות. כל כפרה לשון קנוח וסילוק דבר וכן (בראשית ל״ב) אכפרה פניו: וחזותכ׳ אשר אמרת׳ עם שאול עשינו חוז׳ שוט שוטף. אשר אמרתם לא יבואנו והיית׳ לו למרמס: (יט) בבקר בבקר. כלומר תדיר תדיר אביא עליכם גזירות: והיה רק זועה. זועת לכל השומעים: הבין שמועה. להבין שמועות פורענות הקשות שאביא עליכם כל השומעים יזועו: (כ) כי קצר המצע מהשתרע. כי אביא עליכ׳ שונא ודוחק אתכם אשר לא תוכלו להספיק עבודתו כשיציע מצעו עליכם יקצר לו מהשתרע השוכב עליו. מהשתרע מהשתטח להאריך אבריו אישטנדלייר בלע״ז: והמסכה צרה. הנסוך שימשול עליכם יהיה מקומכם דחוק לו בהתכנסו לתוכו ורבותינו דרשוהו על ע״ז שהכניסו מנשה להיכל קצר המצ׳ הזה מהשתרע מהשתר׳ עליו שני רעי׳ ואני פרשתיו לפי פשוטו והדרך זה ת״י ואף מדרש רבותינו יש ליישבו על אופן הדבור כלו׳ למה אני מבי׳ עליכ׳ פורענו׳ זו לפי שקצר׳ מצע מהשתרע אני לבדי עליו שנא׳ (מלכי׳ א׳ ח׳) הנה השמי׳ ושמי השמי׳ לא יכלכלוך וכ״ש בהכניסכ׳ מסכת עמי כביכול צר לנו המקו׳: (כא) כי כהר פרצי׳ ת״י ארי כמא דזעי טוריא כד איתגלי יקרא דה׳ ביומ׳ עוזיה מלכא וכניסין דעבד ליהושע במישר גבעון כן יתגלי לאיתפרע׳ מדעבדין כו׳: זר מעשהו. ידמה לכם לזר כי יבוא עליכם פורענות קשה: ולעבוד עבודתו. לעשות מלאכתו כמו עבודת

האדמה

(יז) אונד איך ווערדע מאַכען דאַז רעכט צור ריכטשנור
אונד דיא גערעכטיגקייט צור וואַגע,
ווענגראַפּען ווירד דער האַגעל דיא צופלוכט דער טיישונג,
אונד יענען פערשטעק שוואֶממען פלוטהען הינוועג.
(יח) אויפגעלאֶזט ווירד דאַן אייער בינדניס מיט דעם טאָדע,
אונד אייער פֿערטראַג מיט דער פֿערניכטונג ווירד
ניכט בעשטעהן,
דיא הינוועגראַפֿפענדע גייסעל וועןזיא איינהער ציעהט —
איהר ווערדעט איהר צום טריטט.
(יט) זאָ אָפֿט זיא דאַהערציעהט ערפֿאַסט זיא אייך,
דען יערען מאָרגען ציעהט זיא דאַהער,
בייא טאַג אונד בייא נאַכט,
אונד עס ווירד צום שרעקקען שאָן
צו פֿערנעהמען דאַז געריכט,
(כ) פירוואַהר! צו קורץ ווירד דאַז לאַגער זיך צו שטרעקקען,
אונד דיא דעקקע צו שמאַהל זיך איינצוהיללען.
(כא) יאַ, וויא אויף דעם בערגע פרצים ווירד זיך גאָטט ערהעבען,
וויא אים טהאַלע צו גבעון ווירד ער צירנען,
צו פֿאָללברינגען זיינע טהאַט, זיינע זעלטזאַמע טהאַט,
אונד צו פֿאָללפֿיהרען זיין ווערק, זיין אויסעראָרדענט-
ליכעם ווערק.

כן השכיל הרב לתרגם. (יז) ושמתי משפט, כמו שאמר על ממלכת חזקיה לעיל (ט' ו') ולסעדה במשפט ובצדקה. ויעה, כמ"ש רש"י. מחסה כזב, אשר אתם אמרתם לרמוז בו את מלך אשור כאשר באמרנו פסוק ט"ו, אותו המחסה יסור פתאום כאשר הוכה מברד: וסתר, הוא השקר שאמרו בשקר נסתרנו, ועי"ז (יח) וכפר, כמ"ש רש"י ויתבטל כי כל כפרה הוא לשון הסרה או כסוי, וזה כבר נתקיים בימי אחז שאמר (דה"ב כ"ח כ') ויבוא עליו תגלת פלנאסר מלך אשור ויצר לו ולא חזקו, אולם בימי חזקיה כבר נודע כי לקח מלך אשור כמעט את כל ארצו מידו. שוט שוטף, היפך מה שאמרתם שוט שוטף כי יעבור לא יבואנו (יט) מדי עברו, השוט שוכר, והכוונה על מחנה אשור כענין שאמר למעלה (ח' ז') הנה ה' מעלה עליהם את מי הנהר העצומים והרבים את מלך אשור וגו' וחלף ביהודה שטף ועבר וגומר: ביום ובלילה, כמו שאמר לעיל לא ינום ולא יישן (רד"ק). רק זועה, מגרש זוע ביום שיזועו (קהלת י"ב ג'), והוא תנועת הרעדה, ערבעבען, ערליטטערן), ולדעת הרד"ק בשרשים יהיה והיית לזעוה (דברים כ"ח כ"ה) מזה הענין, ויהיה מן המתהפכים ושעור הכתוב והיה זועה רק הבין שמועה כלומר שגם לשמע אזן יחרדו השומעים. (כ) קצר, פעל עבר לפי שאחריו פת"ח וכן כרה לפי שהנגינה מלעיל. המצע, הוא למטה בלוע (ראב"ע). מהשתרע, מענין שרוע וקלוט (ויקרא כ"ב כ"ג) שהוראתו ההתפשטות והמשיכה (אויס-ברייטען, אויסדעהנען), וכמו שאמרו חז"ל שרוע זה שנשמטה ירכו והוא מושך רגלו. והמסכה, כמו מכסה בהיפך. מהתכנס, שם הפועל מגזרת לך כנוס (אסתר ד' ט"ז) (ראב"ע), אך שהוא פי' אם להתחבר עם אנשים רבים אז תהיה צרה, והרב המתרגם נטה לדעת הרד"ק שעניינו שאם ירצה להתעטף במסכה תהיה צרה, וענין הכתוב כי מחנה אשור יכסו מלא רחב ארצך, ולא יהי' לך מקום להתפשט בו כי רק נותרה בת ציון לבדה. (כא) כי, עתה יבשר מפלת סנחריב בדרך פלא, ולא כדעת הרד"ק שאמר כי כמו שנלחם ה' במקומות האלה באויבי ישראל, כן ילחם ה' עתה בישראל, כי אין זה כלל מדרך הנביא שיאמר שה' יעשה נפלאות לעם נכר כאשר עשה לישראל עמו, ומלת כי לאמת וכן תרגם הרב. כהר פרצים, הוא בעל פרצים שעם הכה דוד את הפלשתים על פי ה', ולפיכך נקרא המקום בעל פרצים כמפורש בשמואל ב' (ה' כ' וכ"א) והיה המקום הזה בהר, וכן נאמר שם (י"ט) האעלה אל פלשתים ובד"הי (א' י"ד י"א) ויעלו בבעל פרצים (רד"ק). כעמק בגבעון, המפרשים פירשו זה על יהושע כאשר אמר שמש בגבעון דום (יהושע י' י"ב); אך יותר נראה כדעת החכם געזעניוס, שהכוונה גם בזה על מלחמת דוד עם פלשתים בעמק רפאים, והיא נזכרת בשמואל וד"הי (שם שם) מיד אחר המלחמה בבעל פרצים, ושם הפליא ה' לעשות כמפורש בשמואל (שם פסוק כ"ד) ובד"הי (שם פסוק ט"ו): והנה נאמר בשמואל (שם כ"ה) ויך את הפלשתים מגבע עד באך גזר ובד"הי (שם ט"ז) מגבעון ועד גזרה. זר מעשהו, וכן נכריה עבודתו הענין בדרך
היוצא

(כב) וְעַתָּה אַל־תִּתְלוֹצָצוּ
פֶּן־יֶחְזְקוּ מוֹסְרֵיכֶם
כִּי־כָלָה וְנֶחֱרָצָה
שָׁמַעְתִּי מֵאֵת אֲדֹנָי יֱהוִה
צְבָאוֹת
עַל־כָּל־הָאָרֶץ׃
(כג) הַאֲזִינוּ וְשִׁמְעוּ קוֹלִי
הַקְשִׁיבוּ וְשִׁמְעוּ אִמְרָתִי׃
(כד) הֲכֹל הַיּוֹם יַחֲרֹשׁ הַחֹרֵשׁ לִזְרֹעַ
יְפַתַּח וִישַׂדֵּד אַדְמָתוֹ׃
(כה) הֲלוֹא אִם־שִׁוָּה פָנֶיהָ
וְהֵפִיץ קֶצַח
וְכַמֹּן יִזְרֹק
וְשָׂם חִטָּה שׂוֹרָה
וּשְׂעֹרָה נִסְמָן
וְכֻסֶּמֶת גְּבֻלָתוֹ׃
(כו) וְיִסְּרוֹ לַמִּשְׁפָּט
אֱלֹהָיו יוֹרֶנּוּ׃

כי

רש"י

האדמה לבורי"ר בלע"ז: (כב) ועתה אל תתלוצצו. לאמר כרתנו ברית את מות: מוסריכם. יסורין: (כד) הכל היום. לשון תמיהה הוא לכך נקוד חטף פתח: יחרוש. מי שחורש לזרוע וכי החורש כדי לזרוע לעולמי' חורש א"כ מה יועילאף הנביאי' מופיתי' אתכם להחזירכ' למוטב הלעולמים יוכיחו ולא יועילו: יפתח וישדד אדמתו. וכי לעולם לא יזרע אלא תמיד יפתח את האדמה באתי'ובכלי מחרישה וישדד לי' עבודת שדה יפתח וישדד בתחלה הוא עושה תלמים רחבי' וסוף הוא עושה תלמים קטנים במדרש רבי תנחומא: (כה) הלוא. כדרך החורש כיון שחרש משוה פני האדמ' ואח"כ זורע: והפיץ קצח. אם קצח בא לזרוע זורעה בתפוצה ואם כמון בא לזרוע זורעו בזריק' קצח מין אוכל הוא: ושם חטה שורה ושעורה נסמן וכוסמת גבולתו. ואם תבוא' בא לזרוע כך הוא מנהגו זורע החטין באמצע החריש'והשעורה זורע סביב' לסימן והכוסמין זורע על גבולי השדה ומצריו. שורה לשון שורה זורעה באמצע ונמצאת שורה על השעורין והכוסמין: (כו) ויסרו למשפט וגו'. אף מי שאלהיו יורנו לא לנלא ישלח נביאים להוכיחו אחרי שאינו שומע לתוכחה הוא ייסרנו במשפטי יסורין כדי שתועיל עמל תוכחתו שהוכיח כזה שמשוה פני הארץ לזרוע כדי שתצלח עמל חרישתו שחרש:

בחרון

באור

היוצא מתולדות הטבע באופן נפלא. (כב) ועתה, הנה עד הנה הגיד למאמינים את אשר יקרה בימים הבאים גם הרעות גם הטובות כאשר בארנו, ועתה שב יסוב פניו אל רשעי דורו, והוכיחם על פניהם ואמר שאם לא ישובו מדרכם הרעה, עוד יוסיף ה' להכותם ויחזקו מוסרותיהם כלומר משפטי המוסר כאשר תרגם הרב. **כי כלה ונחרצה**, כלומר שמעתי מאת ה' הכלה (הכליון) נחרצה בגזרה שאין להשיב, והוי"ו של ונחרצה אם שהיא נוספת או שהיא במקום כאשר (עיין מכלול לרד"ק), והכוונה שמעתי הכלה בעת שנחרצה מאת ה'. **על כל הארץ**, הכוונה על כל רשעי הארץ, או שנאמר כי מלת הוא כמו כלה ונחרצה (לעיל

(כב) אונד נון זאָ שפּאָטטעט דאָך ניכט מעהר,
דאַס ניכט שטאֶרקער ווערדען אייערע ציכטיגונגען,
דען פֿערטילגונג פֿעסט בעשלאָססען
האַבע איך פֿערנאָממען פֿאָם העררן דעם עוויגען צבאות
איבער דיא גאַנצע ערדע.

(כג) מערקט אויף אונד האֶרט מיינע שטיממע,
האָרכט אויף אונד פֿערנעהמט מיינע רעדע:

(כד) וויר וואָהל אַללעצייט פּפֿליגען דער פּפֿליגער צו זאֶען,
פֿורכען אונד עגגען זיין עררדייך?

(כה) ניכט וואַהר? ווען ער געעבנעט זיינע פֿלאֶכע,
זאָ שטרייעט ער דילל איים,
אונד ווירפֿט קיממעל אומהער,
זעטצט איין ווייטצען רייהענוויז,
אונד גערשטע ווירד אַבגעזאָנדערט,
אינד שפּעלט ווירד זיינע איינפֿאַססונג.

(כו) ער בעהאַנדעלט עס נאַך רעכט,
אונד זיין גאָטט בעפֿיכלט עס.

אבער

י' כ"ג) שענינו כבר נגזר כלו ונחרץ ע"ש בתרגום ובבאור, ויהי' על כל הארץ כולל גם היעודים הטובי' גם הרעי' שנזכרו בפרש' זאת כאשר בארנו, כי יגמול לצדיק טוב ולרשע רעי (כג) האזינו, עתה יפתח במשל פיהו להורות לעמו כי דבר ה' בוא יבוא בעתו ולא יאחר · אך עת וזמן לכל דבר וכשרון לכל מעשה, ולכן גם דבר ה' יקום רק לעת המיועד, ואחר אשר העריך ה' הסבות לזה כפי אשר גזרה חכמתו בב"ת, ולזה המאמינים יחכו לו, ואם גם יתמהמה משפט ה' מבוא, וכן אמר הרד"ק דימה את משפטי ה' למשפט החריש' והזריעה ע"כ, ונשא משלו מאכר עובד אדמתו, כי כאשר הארץ תוציא צמחה רק כפי הזרע הנתן בה, ותחת חוח כל תעלה שושנה וכן להפך, כן זורע און עמל יקצור, וזורע צדקה ברנה ישא אלומות ברכה, זה כוונת המשל, ובפרטי הדברים יתבאר במה שיבוא · (כד) הכל היום, הרד"ק והראב"ע פתרו האם יחרוש החורש כל היום כלו? לא יעשה כן רק מקצת היום יחרוש, ומקצת היום יפתח וישדד וגו' · והרב תרגם כדעת החכם געזעניוס שכל היום ענינו כמו רק רע כל היום (בראשית ו' ח') שעשורו כל הימים (וגם יונתן תרגם כל היום בכל עדן, אך שהוא אחז את דרכו להעמיד הנמשל תחת המשל עיין בדבריו), ומלות כל היום עומדות במקום שנים, הכל היום יפתח וישדד וגו'? הלא לכל זאת יש עתים מזומנים והכנות ידועות · יפתח וישדד, עיין רש"י · (כה) הלוא, הכוונה הלא לכל זרע זרוע יש דרך מיוחד לזרוע, הקצח והכמון נפזרו במפולת יד · ושם חטה שורה, כלומר אולם החטה בל יפין על תלמי השדה מבלי סדרים כמו הקצח וכמון, אבל יזרע אותה בשורה על קו ישר (איין גראַדער ליניע) ושם שורה ידוע מדחז"ל, וגם שור חומה בעברית הוא מזה הענין כי היא נבנה במדה ישרה, ומזה גם משורה שהיא מדת הלח (ואין פה המקום להאריך בזה) · נסמן, מגזרת סימן בדחז"ל כמ"ש הראב"ע, והכוונה לדעת הרב המתרגם שהיא נסמן ונבדל מן החטה, ומה שבא נסמן בזכר על שעורה נקבה, כי הענין שמקום השעורה הוא נסמן · וכסמת, והשעורה יגביל בזרע כסמת · ואין ספק כי היה בעת ההיא מדרכי האכרים לזרוע על אופן הזה, וקצח וכמון המה מיני תבלין כמ"ש הרד"ק בשרשים, והקצח הוא רק מין (איינע אַרט) מסוג הכמון (קיממעל) כי הוא הכמון השחור כן כתב הראב"ע, וזה המין נקרא בלשוננו (דילל) כמו שתרגם הרב · (כו) ויסרו למשפט, תרגם הרב כדעת הריק"ס שהביא הרד"ק שאמר בדרך השאלה, כי האכר ייסר את השדה למשפט, כי יכריחהו לעשות תבואה אם גם הוא ארץ הנגב · אלהיו, יש לפרשו כאשר יורנו אלהיו, והמה חקי הטבע אשר הטביע היוצר כל נבראיו; אולם הרב המתרגם בחר גם כאן בדעת הריק"ס, כי יורנו הוא מענין יורה ומלקוש, כלומר שהגשם יגדיל תבואת השדה אם נעבד כראוי · ולדעתי נשלם פה החלק
הראשון

(כז) כִּי לֹא בֶחָרוּץ יוּדַשׁ קֶצַח
וְאוֹפַן עֲגָלָה עַל־כַּמֹּן יוּסָּב
כִּי בַמַּטֶּה יֵחָבֶט קֶצַח
וְכַמֹּן בַּשָּׁבֶט׃
(כח) לֶחֶם יוּדָק
כִּי לֹא לָנֶצַח אָדוֹשׁ יְדוּשֶׁנּוּ
וְהָמַם גִּלְגַּל עֶגְלָתוֹ
וּפָרָשָׁיו לֹא יְדֻקֶּנּוּ׃
(כט) גַּם־זֹאת מֵעִם יְהוָה צְבָאוֹת
יָצָאָה
הִפְלִא עֵצָה
הִגְדִּיל תּוּשִׁיָּה׃

דגש א"ב

(כז) בחרוץ. הוא עץ עשוי פרילים פרילים ושמו מורג ומחתך בו הקשין להיות תבן: כי לא בחרוץ דשינאת הקלא. לפי שזרעו נוח לצאת מתוך קשין ושלו וכן על כמון לא יסבו אופן עגלה לדושו לפי כי קל הקלא לחובטה במטה וכמון בשבט: (כח) לחם יודק. ואת מי דקים בדברים קשין את הלחם מ° של תבואה לפי שאינה נוחה ליחבט: כי לא לנצח אדוש ידושנו. הרי כי זה משמש בל' אלא לא לנצח כותשין עליו לפי שלעולם לא יכתשו גרעיני הזרע להיות נדשין ליכתת ע"י החרון ואופן העגלה. אדוש ידושנו כמו עשה יעשה (יחזקאל ל"א) ליף ילנפך (לעיל כ"ב) ואל"ף זו באה במקום ה"א כמו ואחרי כן אתחבר יהושפט (ד"ה ב' כ') כמו התחבר אף כאן אדוש ידושנו וכן חברו מנחם: והמם גלגל עגלת' ופרשיו. וכשמסבבין עליו אופני עגלה לדוקו ולדושו אפילו הגלגל הומם ומשבר וכן שאר כלי העגלה עמו המפרישים את התבואה מקשיה לא ידוקנו והחטים אינם נידוקין להיות נטחנין: (כט) גם זאת מעם וגו'. גם זאת כדרך דשי תבואה וחובטי קלא וכמון מעם הקב"ה יצאה: הפליא עצה. להראותם רמזים בדרך חידות משל נפלא ומכוסה כי כאשר הכמון והקלא אינם מכבידין עליהם במדושה רבה לפי שהם נחבטין בקל כך אלו הייתם ממהרין לקבל מוסר לא היה מכביד עליכם גזירות ואתם קשים לקבל תוכחות כתבואה הקשה לדוש לכך יכביד עליכם הרבה ולא לנצח לכלייה יריב וידקה כאשר לא לנצח אדוש ידושנו ויכלו חצי מכותיו ואת' לא תכלו דוגמת המימת הגלגל והעגלה והחטין לא ידוקו ואלו הייתם נוחים לכלות לא היה בודק אתכם ביסורין קשין כפשתני הזה כשהוא יודע שפשתנו יפה הוא מקיש עליה:

הוי

באור

הראשון ובו ירמז כי כעובד אדמתו כפי חקי הטבע שהמה ערוכים בכל ושמורים, יש לו לקוות כי הארץ תתן יבולה, כן אם נשמור את מצות אלהים ללכת בדרכיו ניחל כי גם ה' יתן הטוב, יאר פניו אלינו וישם לנו שלום וברכה עדי עד. (כז) כי לא בחרוץ, ועתה ימשול משלו מגרן, ויאמר שגם פה יש הבדל עצום באופן הדישה בין זרע לזרע כפי טבעו ומהותו איזהו מן הזרעים, אם רק במטה יחבטו כבר נשלמה מלאכתו, ויש מהם שצריכים לדישה כלים מכלים לדוש אותם בחזקת יד, אולם גם אלה אשר ידושו באופן וגלגל, לא ידוקו למוץ אך נוציא הגרעינים שלמים, והנמשל בזה לפי דעתי על משפטיו אשר יעשה ה' עם ישראל עמו, כי להחטאים אשר עוד בל נשקעו ביון מצולת הרעה, ורק בקלות הדעות ובאין הבין המירו טוב ברע, את אלה יסר ייסרם רק במטה ושבט וכענין אשור שבט אפי וגו' (לעיל י' ה'), ולאלה אשר פרעו מוסר וילכו שובב בדרך לבם הרע, אלה ידוש בידו החזקה כמו באופן וגלגל, אולם

כלה

(כז) אַבער ניכט מיט דעם שליטטען ווירד געדראָשען דילל,
אונד דאַז ראַד דעם וואַגענס ניכט איבער קיממעל געוועלצט,
זאָנדערן מיט דעם שטאָקקע ווירד דילל געקלאָפפט,
אונד קיממעל מיט דעם שטאַבע.

(כח) ווירד בראָדקאָרן צערמאַלמט?
וואַהרליך ניין, מאַן דרישט אונד דרישט עס איממערפאָרט,
עס ראָללט דאַז ראַד זיינעס וואַגענס,
דאָך דעססען שפּיטצען צערמאַלמען עס ניכט —

(כט) אויך דיעזעס איזט פאָם עוויגען צבאות אויסגעגאַנגען,
ער איזט וואונדערבאַר אים ראַטהע,
גראָס אין דער ווירקונג.

כלה לא יעשה גם להם, זה כוונת האל' השני בכלל, ומעתה נבאר הפסוקים. **בחרוץ**, הוא לוח עץ ואבנים דקות תקועות בו לדוש (רד"ק), והוא הנקרא (**דרעששליטטען**). **ואופן עגלה**, גם זה כלי דישה בתמונת עגלה, ומלת לא במאמ' הראשון במקום שנים, ולא באופן עגלה על כמון יוסב. (כח) **לחם יודק**, אמר הרד"ק וז"ל: ר"ל מה שעושין ממנו לחם והם החטי' והשעורי' והכסמת יודק עליהם ע"י החרוץ ועגלה, ומה שאמ' יודק כמו יודש אלא אמר יודק על התבן שעל הזרע שיודק בדישה עד שיתגלה הזרע עכ"ל, הולך לפרש כן שלא יקשה רישא לסיפא לא ידקנו; אולם, לפי תרגום הרב אין צורך לזה, כי הוא פירש לחם יודק בחסרון ה"א השאלה, האם לחם יודק? **כי לא לנצח**, לדעת המפרשים הכוונה שגם הדישה בעגלה לא תהיה תמיד בלי הפסק, רק לעתים ידועים כפי הצורך, ויהי' ענינו במשל ע"ד כי לא לעולם אריב ולא לנצח אקצף (לקמן נ"ז ט"ז); אולם לדעת הרב המתרגם כי הוא לאמת ולא לשלילה כלומר לא כן הוא, כי (אם) אדוש ידושנו לנצח (בתמידות) מ"מ המם גלגל וגו' לא ידוק אותם דק לעפר, והנמשל כאשר אמרנו כי לא יעשה כלה לשארית ישראל. **אדוש ידושנו**, לדעת רש"י האל"ף תמורת ה"א ושעורו הדוש. והראב"ע אמר שהאל"ף נוסף, וזה נכון לדעתי יותר, כי כבר אמרתי לך (עיין תל"ע דפוס פראג תקל"ב ח"ג ערך דרכי הלשון) כי אם ילוה המקור אל הפעל רק לחזק, מדרך הלשון שיבוא רק בקל, אם הפעל בדרך ההחלטה הוא בשאר בניינים ע"ש, אבל לא בהיפך שיבוא המקור בבנין הכבד והפעל בקל, ואף כי שגם חול"ם הדלי"ת יורה שהוא מן הקל. **ופרשיו**, רב המפרשים והמעתיקים פתרו סוסים, אולם לא היה מנהגם לדוש בסוס כ"א בשור, והעד לא תחסום שור בדישו (דברים כ"ה ד') ולרוב בפרות, וכן הוא בדחז"ל פרה שהיתה דשה, לזה בחר הרב המתרגם בפירוש הרד"ק בשרשים שאמר כי נקרא פרש לפי שהוא מפריש הקש במנפים שברגליו, ויתכן להיות מזה ופרשיו לא ידקנו, והם שני החרץ שהם חדים עכ"ל ע"ש. (כט) **גם זאת**, הרד"ק פירש לפי שאמר בתחלת המשל שמעו קולי ושמעו אמרתי, אמר עתה אל תחשבו כי מלבי הוצאתי הדברים, כי גם בחדה הזאת רוח ה' דבר בי ומלתו על לשוני כמו ביתר הדברים שאמרתי לכם; אך לדעתי יובן זה בחסרון כ"ף הדמיון ושעורו גם כזאת, כלומר כענין המשל הזה יצאה הגזירה כלה ונחרצה מעם ה' כאשר באַרנו. **תושיה**, הרד"ק והראב"ע פתרו כמו חכמה והוא מגזרת יש וכן תרגם יונתן, אבל לדעת הרב המתרגם יהיה תושיה הדבר שכבר יצא אל הפועל, והוא בכלל הישות, וא"כ הוא עומד לעמת עצה כאשר יבין המשכיל.

גם הנבואה הבאה נאמרה לעת בא סנחריב על ירושלים ומלאך פני ה' הושיעם — אך שהפרשה הזאת נבדלת מיתר נבואות ישעיה בקלות העברת רוח המליץ מענין אל הפוכו, וכמעט בכל שני הפסוקים יתהפך וישתנה איכות היעודים ותוכן המאמרים, עתה יתאר את כל הרעות אשר ימצאו לאנשי ירושלים במצור ובמצוק, וכרגע יספר תשועת ה' אשר נקמת עמו ינקום וכליון אויביהם, כאשר יראה הקורא.

כט

(א) הוֹי אֲרִיאֵל אֲרִיאֵל
קִרְיַת חָנָה דָוִד
סְפוּ שָׁנָה עַל־שָׁנָה
חַגִּים יִנְקֹפוּ׃

(ב) וַהֲצִיקוֹתִי לַאֲרִיאֵל
וְהָיְתָה תַאֲנִיָּה וַאֲנִיָּה
וְהָיְתָה־לִּי כַּאֲרִיאֵל׃

(ג) וְחָנִיתִי כַדּוּר עָלָיִךְ
וְצַרְתִּי עָלַיִךְ מֻצָּב
וַהֲקִימֹתִי עָלַיִךְ מְצֻרֹת׃

(ד) וְשָׁפַלְתְּ מֵאֶרֶץ תְּדַבֵּרִי
וּמֵעָפָר תִּשַּׁח אִמְרָתֵךְ
וְהָיָה כְּאוֹב מֵאֶרֶץ קוֹלֵךְ
וּמֵעָפָר אִמְרָתֵךְ תְּצַפְצֵף׃

(ה) וְהָיָה כְּאָבָק דַּק הֲמוֹן זָרָיִךְ
וּכְמֹץ עֹבֵר הֲמוֹן עָרִיצִים
וְהָיָה לְפֶתַע פִּתְאֹם׃

מעם

רש"י

כט (א) הוי אריאל. ת"י מדבחא דה' ואף יחזקאל קראו כן שנאמר (יחזקאל מ"ג) והאריאל שתים עשרה ע"ש אש של מעלה שהיתה רובצת כארי ע"ג המזבח כמו ששנינו בסדר יומא. ורבותינו פירשוהו על ההיכל שהי' צר מאחוריו ורחב מלפניו: קרית חנה דוד. דאיתבני בקרתא דשרא בה דוד: ספו שנה על שנה. ותמיד עונותיכם הולכי' וחזקי' עד שחגי' שלכם ינקופו ויכרתו לשון נוקף זית (לעיל י"ז): (ב) והיתה לי כאריאל. תהא מוקפת חללי חרב כמזבח המוקף זבחי בהמה: (ג) כדור. כשורה של גייסו' מקיפו': מוצב. ל' כרקום המוצב על העיירות: מצורות. ל' מצור: (ד) מארץ תדברי. יהא נראה כאלו דבור היוצא מפיך יוצא מתחת הקרקע: אמרתך תצפצף. להתחנן אלי ומתוך תחנתך יכמרו רחמי. צפצוף הוא ל' קול לחש. כקול עופות דקים: (ה) והיה כאבק דק המון זריך. אוכלוסי סנחריב שיהיו למאכול' אש ויעשו אבק: והיה. הדבר הזה: לפתע פתאו'. מקרה פתאום:

מעם

באור

כט (א) הוי אריאל, אמר הראב"ע י"א נקראת ירושלים אריאל על שם המזבח כמו והראל (יחזקאל מ"ג ט"ו) כי אותיות אהו"י מתחלפות, ויש אמר שנקראה כן בעבור שמזלה אריה וזה רחוק ע"כ ועיין רש"י, ויש מחכמי העמים פתרו עיר גבורים כמו הוא הכה שני אריאל מואב (ש"ב כ"ג כ"א) כאשר תרגם יונתן שם רברבין ושם אראלים לעד. ואולי אות העיר ירושלים (דאס שטאדטוואפפען) תמונת אריה, כי היתה בחלק יהודה ועל דגל מחנה יהודה היה ציור אריה כמו שהביא ידידי הרב המתרגם בפתרון המלות שלו ע"ד הכתוב גור אריה יהודה (בראשית מ"ט), ואף כאשר משלו בה זרע דוד שהוא משבט יהודה, וכן מצינו כי בכסא שן שעשה שלמה היו שני אריות עומדים אצל הידות, ושנים עשר

אריות

כט

(א) אָ א־יאל, אריאל! ¹)
שטאַדט וואָ דוד רעזידירטע!
רייהעט יאַהר אַן יאַהר,
מאֶנגען פעסטע קרייזען!
(ב) דאַן וויל איך בעדראֶנגען אריאל,
אונד עס גיבט וועהערוף אונד וועהעקלאַגע,
אונד זיא ווירד מיר וויא קראַפטאַנשטרענגענדער לייא.
(ג) אונד איך לעגע מיך וויא איין רינג אום דיך,
שליסע דיך מיט באָללווערק איין,
אונד ריכטע גענגען דיך וואֶללע אויף.
(ד) דאַן זינקסט דוא טיעף, רעדעסט פאָן דער ערדע הערויף
אוים דעם שטויבע ערטאֶנט דיין וואָרט,
וויא איין בעשוואֶרער אוים דער ערדע דיינע שטיממע,
אונד אוים דעם שטויבע ווירד דיינע רעדע קוויקען.
(ה) דאָך ווירד וויא פיינער שטויב דיא מעננע דיינער פיינדע,
וויא פערפליגענדער שפרייא, דיא מעננע דער בעדריקקער.
אונד דאַן געשיעהט פלאֶטצליך, אונפערזעהענס —
פאָן

¹) אריאל (מעכטיגער לעווע) איזט איינע נעבענבענעננונג דער שטאַדט ירושלים, וועגען איינעס דאַזעלבסט בעפינדליכען אַלטארס, דער דיעזען נאַמען פיהרטע. אָדער דעם סימבאָלס דאַ דיא שטאַדט יהודה'ס אַלס וואַפפען טרוג.

אריות על המעלות (מ"א י' י"ט וכ'); ואף שהרב בעל תרגום שני על מגלת אסתר ייפה הכח' עוד בלורו' שאר החיות, לא מפיו אנו חיים כי במקרא לא נזכר רק האריות, א"כ נאמר שבעבור זאת נקראת ירושלים אריאל. גם יוצדק בזה היטיב מה שזכר קרית חנה דוד, לפי שהשם אריאל העלה בזכרונו את המלך אשר יסדה לעיר מלוכה ושם לה האות הזה. ספו, כלומר אם גם עוד שנים על שנים וחגים יקיפו ועוד שלום לכם, הן הרעה המעותדת בוא תבוא בל תאחר. (ב) תאניה, חברו באיכה (ב' ה') וירב בבת יהודה תאניה ואניה. והיתה לי, כל המפרשי' פירשו כדע' רש"י (עיין בדבריו) או קרוב לה, אולם לדעתי הכוונה כי העיר ירושלים שנקראת אריאל תהיה לי כאריאל ממש, כלומר כארי תקיף וחזק אשר יסובבוהו רבי קשת ויקיפו עליו מצודות, ובזה נמשך הפסוק הזה היטיב למה שאחריו כאשר יבין הקורא. ודברי אלה היו קרובים אל הרב המתרגם והעתיק כפי הכוונה הזאת. (ג) כדור, חסר כ"ף הדמיון וכדלעיל (כ"ב י"ח) כדור אל ארץ רחבת ידים. מצבא ענינו במצב והוא המגדל שנלחמים בו הצרים, כן פירשו רד"ק וראב"ע ורש"י וכן תרגם הרב, ולדעת החכם געזעניוס הוא כמו אל מצב פלשתים (ש"א י"ד א'), ואמר הרד"ק ז"ל: ואע"פ שלא נכתב בפרשה ההיא שבנה מלך אשור על ירושלים מצור, אבל אמר הנביא (לקמן ל"ד ל"ג) לא יבוא על העיר הזאת ולא יורה שם חץ ולא יקדמנה מגן ולא ישפוך עליה סוללה, הנה מה שאמר לא יבוא רוצה לומר לא יכנס לתוך העיר שיכבשנה, ומה שאמר לא יורה ולא יקדמנה ולא ישפוך שלא עשה כן, אבל הכינו אותם היום לירות ולשפוך מחר, גם הקימו מגדל עץ להלחם מחר, ובלילה הכה מלאך ה' והופר עצתם עכ"ל. (ד) כאוב מארץ קולך, החכם געזעניוס פתר על הרוח אשר ישביע בעל האוב, וכן נראה דעת הרד"ק שאמר כי בעלי האוב ישמיעו קול נמוך מתחת לארץ כמו שפרשנו בספר שמואל בפרשת בעלת האוב עכ"ל, ולי נראה שהכוונה על בעל האוב עצמו, כי ידוע הוא שהקוסמים האלה ישתגעו ויפלו ארצה בתנועות משונות ושם יצפצפו ההשבעות. (ה) והיה, כבר רפתה רוח המליץ וידבר על לב ירושלים לנחמה, ואמר כי אם גם עתה העיר מושפלת עד לארץ, ה' עד מהרה יקימה מעפר. זריך, אויבים כמו כי זרים קמו עלי (תהלים נ"ד ה') ורבים כמוה, ואולי יהי' זריך כאן מענין פזירה (עיין רד"ק שרש זור) כי נחי העי"ן ינחו לה"א אחים המה כנודע, והכוונה הגוים אשר חשבו לזרות אותך בעמים.

מעם

(ו) מֵעִם יְהוָה צְבָאוֹת תִּפָּקֵד
בְּרַעַם וּבְרַעַשׁ וְקוֹל גָּדוֹל
סוּפָה וּסְעָרָה וְלַהַב אֵשׁ אוֹכֵלָה׃
(ז) וְהָיָה כַּחֲלוֹם חֲזוֹן לַיְלָה
הֲמוֹן כָּל־הַגּוֹיִם
הַצֹּבְאִים עַל־אֲרִיאֵל
וְכָל־צֹבֶיהָ וּמְצֹדָתָהּ
וְהַמְּצִיקִים לָהּ׃
(ח) וְהָיָה כַּאֲשֶׁר יַחֲלֹם הָרָעֵב
וְהִנֵּה אוֹכֵל וְהֵקִיץ
וְרֵיקָה נַפְשׁוֹ
וְכַאֲשֶׁר יַחֲלֹם הַצָּמֵא
וְהִנֵּה שֹׁתֶה וְהֵקִיץ
וְהִנֵּה עָיֵף וְנַפְשׁוֹ שׁוֹקֵקָה
כֵּן יִהְיֶה הֲמוֹן כָּל־הַגּוֹיִם
הַצֹּבְאִים עַל־הַר צִיּוֹן׃
(ט) הִתְמַהְמְהוּ וּתְמָהוּ
הִשְׁתַּעַשְׁעוּ וָשֹׁעוּ
שָׁכְרוּ וְלֹא־יַיִן
נָעוּ וְלֹא שֵׁכָר׃
(י) כִּי־נָסַךְ עֲלֵיכֶם יְהוָה
רוּחַ תַּרְדֵּמָה
וַיְעַצֵּם אֶת־עֵינֵיכֶם אֶת־
הַנְּבִיאִים
וְאֶת־רָאשֵׁיכֶם הַחֹזִים כִּסָּה׃

(ו) מעם ה' צבאות תפקד. ואחרי שתשפלי ותלכלך אמרתך תפקד אריאל מאתי להושיעם ברעם וברעש וגומר: (ז) והיה כחלום. שדומה שרואה ולא ראה כך יהיה המון כל הגוים ידמו לכבוש ולא תעלה בידם: וכל צוביה. המליבים עליה מלב ומשחי' שקורין לנבי"ל בלע"ז כמו שנא' (בשמואל א' י"ד) המלב והמשחית חרדו: (ח) שוקקה. תאבה וכן אל אישך תשוקתך (בראשית ג'): כן יהיה וגו'. לא ישיגו תאותם אשר יזמו לעשות: (ט) התמהמהו. היו מתוני' להתבונן לחשוב על מעלליכם: ותמהו. ותהיו תמהים על קילקולכם: השתעשעו. לשון ועיניו השע (לעיל ו') היו עורי' מראות. שכרו עצמיכם ולא מיין למה כי נסך ה' וגו'. לשון מזג כמו מסכה יינה (משלי ט') או ל' נסיכו' השליט בכם רוח תרדמה על פושעי ישראל היה ניבא שהיו חוזי' בכוכבים ובקיאים להשביע השרי' של מעלה כל אחד בשם הראוי להשביעו בו לכך הם אומרים מי יבא עלינו אם יבא אויב עלינו יכולנו לעשות לה' חומת אש סביב או להקיפה ים הגדול אמר הקב"ה אני אחליף השרי' של מעלה הממונה על האש נתמנה על המים כשמשביע לשר של אש להביא לו אש תוא משיבו אין זו שלי וכן שר של מים ואף שם שאתה משביעיני בו איני מכיר זו היא עילום העינים וכיסוי ראשי החוזים בכוכבים:

(ו) פאָן דעם עווינען צבאות ווירד עס פערהאֶנגט,
אונטער דאָננער אונד גערדראֶהן אונד לויטעם שאַלל,
שטורם אונד געוויטטער אונד פלאַממע פרעססענדען
פייערס.

(ז) אונד עס ערשיינט וויא טרוים, וויא נאַכטגעזיכט,
דיא מענגע אַללער פאָלקער,
וועלכע זיך פערזאַממעלן ווירער אריאל,
אונד עס בעקריעגען נעבסט זיינער בורג,
אינד עס בעדראֶנגען.

(ח) אונד עס ווירד זיין וויא דאַ טרייםט איין הונגריגער
דאַס ער עססע—דאַן אויפוואַכט,
אונד עס דאַרבט זיינע זעעלע —
אונר וויא דאַ טרייםט איין דורשטענדער,
דאַס ער טרינקע — דאַן אויפוואַכט,
אונד זיעהע דאַ, ער איזט מאַטט,
אונד זיינע זעעלע שמאַכטעט:
זאָ ערגעהט עס דער מענגע אַללער פאֶלקער,
וועלכע זיך פערזאַממעלן געגען דען בערג ציון.

(ט) האַלטעט אַן אונד שטוינעט!
בליקט אומהער אונד שרייעט אויף!.
טרונקען זינד זיא — אָהנע וויין,
זיא טוימעלן — אָהנע בערוישענד נעטראֶנק.

(י) פירוואַהר! אויסגעגאָססען האַט איבער אייך דער הערר,
איינען גייסט דער בעטייבונג,
ער האַט צוגעדריקט אייערע אויגען — דיא פראָפעטען
אונד אייערע הייפטער — דיא זעהער — פערהיללט.

(ו) מעם ה', לפיכך היתה זאת פתע פתאום לפי שמאת ה' יצאה הפקודה הזאת. **ברעם** וגו', הציור הזה הוא רק ליפות המליצה, כי לא מצינו כלל שהיתה כזאת במחנה אשור. (ז) **כחלום חזון לילה**, המשיל את תקות האויבים לחזיון לילה, לפי שבן לילה נכחד מחנה אשור. **וכל צביה**, כמו צבאיה כלומר הצובאים עליה. **ומצדתה**, הרד"ק פירש אנשי המצודה, והראב"ע אמר שהכוונה על המגדלים אשר הקימו. ולדעת הרב המתרגם יהיה טעם הוי"ו של ומצדתה כמו עם מצדתה (ועיין מכלול לרד"ק בהוראת הוי"ו), והכוונה הצובאים עליה ועל מצדתה והיא המבצר. (ח) **והיה כאשר יחלם**, דימה את מחנה אשור אשר כבר שמחו על שלל ירושלים ומשתוקקים לו לחלום הרעב והצמא, אשר בחזיון לילה ימלא תאות נפשו ובהקיצו עוד ירעב ויצמא, והכוונה על הנשארים ממחנה אשור. **שוקקה**, הרד"ק פירשו כמו ואל אישך תשוקתך (בראשית ג' ט"ז), והראב"ע אמר שענינו מבקשת משקה והענין אחד. (ט) **התמהמהו**, הפסוק הזה הוא מהכתובים הקשים בספר הזה. והנה לדעת כל המפרשים והמעתיקים כבר שב הנביא להוכיח את ישראל, והרד"ק אמר שהנבואה הזאת נאמרה בימי אחז, ולדעת החכם געזעניוס אמר הנביא זה בימי חזקי' אל שומעיו אשר בשר להם מפלת סנחריב ולא האמינו לדבריו. ולדבריהם יפורש הכתוב בענין זה: התמהמהו, לשון עיכוב ואיחור כמו ויתמהמה (בראשית י"ט ט"ז) כלומר אם עוד אך תאחרו זמן מה, הלא אתם תתמהו מן הנוראות הנעשות בארץ. **השתעשעו**, מענין שחוק והתול כמו ושעשע יונק לעיל (י"א ח') כלומר תלעיגו בנביאים. **ושעו**, כמו ועיניו השע (לעיל ו' י') כי עין שכלם מוכה בסנורים ולכן לא יאמינו, וכל משכיל יבין כי לפירוש נעדר מפסוק הזה כל יופי המליצה, ולזה השכיל הרב לתרגם בענין אחר נכון, והוא שהנביא קרא לאנשי ירושלים התמהמהו חדלו לכם מלדבר העיר ומלעשות תחבולות, אך תמהו ממעשה אלהינו אשר הוא עושה לכם כיום הזה, **השתעשעו** מענין ההפנה כמו וישע ה' אל הבל (בראשית ד' ד') פנו לכם לראות במחנה אשור, **ושעו** לשון צעקה כמ"ש הרד"ק בשרשים, ועיין מה שכתבנו לעיל על פסוק ושוע אל ההר (כ"ב ה') כלומר מרב ההשתוממות ירימו קול כי שברו מחנה אשור ולא יין נעו ולא שכר, כי ה' מסך בקרבם רוח עועים והמה יחוגו וינועו יפלו וישברו. (י) **כי נסך**, לפי דרכי רק בפסוק הזה יעזוב הנביא מחנה אשור וישוב אל תוכחתו, ומלת כי הוא אך לקריאה. **נסך**, המפרשים פתרו מענין כסה כמו והמסכה צרה דלעיל, להשוותו עם כסה בסוף הכתוב, ואין מן הצורך כי נוכל לפרש שנסך במשמעו, שהשם שפך עליהם רוח תרדמה וכאשר תרגם הרב. **ויעצם**, הנכון שמוסב על רוח תרדמה, כי השנה תעצם העינים. **את הנביאים**, לפי מצב הנגינה מוסב זה למטה,

את

(יא) וַתְּהִי לָכֶם חָזוּת הַכֹּל
כְּדִבְרֵי הַסֵּפֶר הֶחָתוּם
אֲשֶׁר־יִתְּנוּ אֹתוֹ אֶל־יוֹדֵעַ הַסֵּפֶר
לֵאמֹר
קְרָא נָא־זֶה
וְאָמַר לֹא אוּכַל
כִּי חָתוּם הוּא׃
(יב) וְנִתַּן הַסֵּפֶר
עַל אֲשֶׁר לֹא־יָדַע סֵפֶר לֵאמֹר
קְרָא נָא־זֶה
וְאָמַר
לֹא יָדַעְתִּי סֵפֶר׃
(יג) וַיֹּאמֶר אֲדֹנָי
יַעַן כִּי נִגַּשׁ הָעָם הַזֶּה בְּפִיו
וּבִשְׂפָתָיו כִּבְּדוּנִי
וְלִבּוֹ רִחַק מִמֶּנִּי
וַתְּהִי יִרְאָתָם אֹתִי
מִצְוַת אֲנָשִׁים מְלֻמָּדָה׃
(יד) לָכֵן הִנְנִי יוֹסִף
לְהַפְלִיא אֶת־הָעָם־הַזֶּה
הַפְלֵא וָפֶלֶא
וְאָבְדָה חָכְמַת חֲכָמָיו
וּבִינַת נְבֹנָיו תִּסְתַּתָּר׃

רש"י

(יא) חזות הכל. כל מה שהייתם חוזים במזלות יהיה מכוסה מכם כדברי אגרת החתומה בשעוה אשר יתנוה לקרותה ליודע לקרות אגרת ואמר לא אוכל שהרי אין אני רואה בתוכה לפי שהיא חתומה: (יב) ונתן הספר על אשר לא ידע ספר. ובשנוטלין ממנו ופותחין חותמ' ונותנין אותה למי שאינו מכיר לשון אגרת ואומרין לו קרא נא זה ואמר לא ידעתי ספר כך כשתשביע שר האש יאמר לא אוכל כי חתום הדבר ממנו וכשתשביע את חבירו יאמר איני מכיר את השם הזה שאתה משביעני בו שאין זה שמי וזהו שאמ' ירמיה הנני מיסב את כלי המלחמה אשר בידכם (ירמי' כ"א) זה השם המפורש במדרש תהלים: (יג) יען כי נגש העם הזה. יונתן תירגם חלף דאתרברב עמא הדין כלומ' נגשו להגביה עצמן עד לשמים הם מראין עצמן כמכבדין אותי בפה ושפ' אבל את לב' הרחיקו ממני: ותהי יראתם אותי. לא בלב שלם כי אם במצות האנשים המלמדים אותם התראו ככנועים מלפניו כדי לפתותו בפיכם: (יד) לכן הנני. הוא אשר יוסיף להפליא פלא ונוסף על פלא כיסוי על כיסוי אוטם על אוטם ומהו הפלא ופלא ואבדה חכמת חכמיו קשה סילוקם של חכמי ישרא' כפלים כחורבן בית המקדש וכל קללות שבמשנה תורה שכולן אינן אלא הפלאה אחת והפלא ה' את מכותך (דברים כ"ח) וכאן

ספר קרי

באור

את הנביאים ואת ראשיכם שהמה החוזים כסה הרוח שגם המה הוזים שכבו, ולדעת הרב כמתרגם

(יא) אונד זאָ ווירד אייך יעדע אָפּפּענבאַרונג,
וויא דיא וואָרטע איינער פּערזיעגעלטען שריפט,
וועלכע מאַן גיבט דעם שריפטקונדיגען, שפּרעכענד:
״ליעז דאָך דיעזעס!״
ער אַבער שפּריכט: ״איך קאַן ניכט,
״דען עס איזט פּערזיעגעלט.״
(יב) אונד גיבט מאַן דיא שריפט,
איינעם דער אונקונדיג איזט דער שריפט, שפּרעכענד:
״ליעז דאָך דיעזעס!״
דאַן שפּריכט דיעזער:
״איך בין דער שריפט אונקונדיג.״
(יג) דאַראָב שפּריכט דער הערר:
וויל זיך נאַהעט דיעזעס פאָלק מיט זיינעם מונדע,
אונד מיט זיינען ליפּפּען מיך פּערעהרט.
אַבער זיין הערץ ענטפערנט פאָן מיר,
זאָ דאַס עס איזט איהרע פערעהרונג צו מיר,
איין געבאָטה פאָן מענשען איינגעלערנט:
(יד) דאַרום וויהע! איך פאַהרע פאָרט,
אַבצוואָנדערן דיעזעס פאָלק,
אַבוואָנדערליך — אַבער צום ערשטוינען:
דאַז פּערלאָהרען געהע דיא וויזהייט זיינער וויזען,
אונד דיא קלוגהייט זיינער קלוגען זיך פּערבערגע.
ווע·

המתרגם את הנביאים נמשך למעלה והוא באור של עיניכם, כמו שחוזים הוא באור של ראשיכם והוא נכון כפי צחות המליצה, והכוונה על נביאי שקר אשר יפתו את העם בכזביה'. (יא) ותהי, הנביא ידבר משתי כתות בעם, האחת היא האנשי' אשר להם לב להבין ולהשיג דברי התורה והנביאים אם ירצו להתבונן בהם כראוי, אך שבשאט נפשם לא ישימו לב עליהם להגות בהם, ועליהם אמר שהיה להם חזות הכל, כלומר כל דברי הנביאים כדברי הספר החתום אל יודע ספר, אשר במעט עמל יוכל לפתחו ולקרא' אותו אך מעצלות מאנו ידיו לעשות זה, וישיב הספר לנותנו לאמר לא אוכל כי חתום הוא. (יב) ונתן הספר, הכת השניה המה הבוערים בעם אשר לא ידעו את ה' ולא יבינו כלל דברי הנביאים, כי כבדו אזניה' משמוע ולבם מהשכיל, ועליהם אמר ונתן הספר וגו' כי יאמר אף אם יפתח הספר הן לא יועיל יהיה כי לא ידעתי ספר, כלומר אנחנו בל ידענו את שפת הנביאים מכל וכל, ולכן אך לשוא תעמולו לבאר ולברר לנו את דבריכם כי רק שפת אשר לא ידענו נשמע. (יג) ויאמר, עוד ידבר מכת שלישית והיא הפחותה מכלם, והמה החנפים אשר יראת ה' על פניהם וקרבם מלא תוך ומרמה, עושים באימה וביראה כל מצות המעשיות (צערעמאָניאַלגעזעטצע) ולבם רק מכל מדה טובה, ומרגשת החנינה והצדקה אשר המה ראשית ותכלית תורתנו הקדושה. נגש, בשי"ן ימנית כמ"ש הרד"ק שכן הוא על פי המסורה (ועיין פירש"י). **מצות אנשים מלמדה**, הראב"ע אמר כטעם רגילות כמו פרה למד מדבר (ירמי' ב' כ"ד), כלומר שעושין מצות בלי כוונת הלב רק מחמת רגילות, ולדעת הרב המתרגם הכוונה שילמדו רק מצות למען יהיו שגורים בפיהם ולא לעשותם. (יד) הנני יוסף, בינוני מן הקל ובא בחיר"ק כמו תומיך (ראב"ע). **להפליא**, כענין והפלא ה' את מכותך (דברים כ"ח נ"ט). **ואבדה**, יען שלא רצו לשמוע לדברי הנביאים ונשענו על חכמתם, לכן יראו עתה כי אבדה חכמת חכמיו וגו', ואין ביד חכמיהם ונבוניהם אשר בטחו בהם להושיע למו, והרב המתרגם פתר לה פליא מענין כי הפלה ה' חסיד לו (תהלים ד' ד') שהוא ההבדלה והפירוש, וכבר פירש הרד"ק בשרשים שרש פלה גם והפלה ה' את מכותך מזה הענין, ובאמת שכל פלא שענינו הדבר היוצא מחק הטבע נקרא כן לפי שהוא מובדל ומופרש מן המנהג הנהוג, ואמר שהשם יבדיל את העם הזה בקורותיו מאשר העמים, אבל בענין שישתוממו עליו כל רואיו, כי ההבדל
יהיה

(טו) הוי המעמיקים מיהוה
לסתר עצה
והיה במחשך מעשיהם
ויאמרו מי ראנו
ומי ידענו:
(טז) הפככם
אם־כחמר היצר יחשב
כי־יאמר מעשה לעשהו
לא עשני
ויצר אמר ליצרו
לא הבין:
(יז) הלוא־עוד מעט מזער
ושב לבנון לכרמל
והכרמל ליער יחשב:
(יח) ושמעו ביום־ההוא
החרשים דברי־ספר
ומאפל ומחשך
עיני עורים תראינה:
(יט) ויספו ענוים ביהוה שמחה
ואביוני אדם
בקדוש ישראל יגילו:
(כ) כי־אפס עריץ
וכלה לץ
ונכרתו כל־שקדי און:

רש"י

שתי הפלאות: (טו) לסתי' עצה · כמו להסתיר עצה: (טז) הפככם אם כחומר היוצר יחשב · תהפוכות שלכם הזאת אתם יודעים שהוא כחומר היוצר כמו שאין החומר יכול לומר לעושהו לא עשאני כך אינכם יכולי' לומר שאיני מבין מעשיכם: אם כחומר וגו' · לשון תמיה הוא ויש תמיהות המתקיימות: לעושהו · כמו על עושהו ודוגמתו ואמר פרעה לבני ישראל (שמות י"ד) פן יאמרו לי אשה הרגתהו (שופטים ט'): ויצר אמר ליוצרו לא הבין · אמר על יוצרו לא הבין מה בלבי והלא הוא בנה את המטמוניות והחדרים והמחשבות: (יז) הלא עוד מעט · בימים מועטין נקל בעיני אם תשובו אלי: ושב לבנון · שהוא יער עכשי' להיות כרמל ויישוב שדות וכרמים: והכרמל ליער יחשב · תירג' יונתן קרוין סגיאי': יתיב · ואגד' בבראשי' רבה קורשין דבר אינש ישוב ערים ובני אדם רכוף ומלא כיער הזה שהוא מלא עצים: (יח) ושמעו ביום ההוא וגו' · ותיבטל הקללה האמור' למעל' כי נסך עליכ' יי' וגו' ותהי לכם חזות הכל ואבדה חכמת חכמיו: (יט) ענוים · סבלנים שסבלו עולו של הקדוש ברוך הוא וגזרותיו: (כ) כל שוקדי און · השוקדי' ומתבוננים האיך יפעלו

באור

יהיה לרעה ולא לטובה · (טו) הוי, יפה העיר החכם געזעניוס שהכוונה על אותם האנשים ההולכים לרדת מצרים ופי ה' לא שאלו, וכאשר יאמר בפרשה הבאה (פסוק ב') והם מעמיקים מה' כי עשו זאת בהסתר לבל יודע זה לנביאי ה', אשר מאד געלה נפשם בברית עם נכר כאשר בארנו

(טו) וועהע דיא זיך טיף פערבערגען פאר דעם עווינען:
צו פערהיימליכען דען ראטהשלוס,
דאס עס דיא אים פינסטערן איהר ווערק,
ווא זיא שפרעכען: ווער זיהעט אונז?
אדער ווער בעמערקעט אונז?

(טז) א אייערער פערקעהרטהייט!
איזט דען דעם טהאנע דער בילדנער גלייך צו אכטען?
דאס דא שפרעכע דאז ווערק פאן זיינעם מייסטער:
ער האט מיך ניכט געמאכט!
אונד דאז געבילד שפרעכע פאן זיינעם בילדנער:
ער פערשטעהט ניכטס!

(יז) פירוואהר איבער איין וועניגעס, קורצעס נאך,
אומוואנדעלט זיך דער לבנון צום פרוכטגעפילד,
אונד דאז פרוכטגעפילד ווירד דערווילדניס גלייך גע-
אכטעט.

(יח) אונד עס ווערדען הערען יענעס טאגעס,
דיא טויבען, ווארטע דער שריפט,
אויס דונקעל אונד אויס פינסטערניס,
ווערדען דיא אויגען דער בלינדען שויען.

(יט) אונד עס געווינגען דיא דולדער אים העררן פריידע,
אונד דיא בעדריקטען מענשען
ווערדען אב דעם הייליגען ישראל'ס פראהלאקקען.

(כ) דען פערשוואונדען איזט דער וויטהעריך,
פערטילגט איזט דער שפאטטער,
אויסגעראטטעט זינד אללע בעפאררערער דעם אונרעכטס.

דיא

כאמרנו פעמים, ועליהם כאמר גם בפסוק הקודם ואבדה חכמת חכמיו, כי אם תרהקה מלך כוש (שהיה מושל גם בחלק ארץ מצרים כאשר באמרנו לעיל) יצא לקראת סנחריב, הלא הצל לא הציל את העם הזה כנודע. (טז) הפככם, לדעת הרד"ק הענין תהפוכות שלכם קל בעיני כחמר היוצר, כלומר שאנכי אוכל להפוך אתכם לכל אשר ארצה כחומר ביד היוצר, וזה דחוק, ומלת אם לאמת כמו שבאר במכלול, והרב תרגם הפככם לקריאה כאלו יאמר ראו נא איך דור תהפוכות אתם, האם יחשב החמר כמו היוצר וגו', והוא כדעת חכמי העמים ונכון הוא. אמר, עבר במקום עתיד, וכבר פירש הרב המורה (ח"ג פרק י"ט) הכתוב הזה ע"פ דרכו להעמיק בחקירו' עיוניות, ולמצוא מקום להראות כי הדרוש בחכמת הטבע והאלקות היא חובה עלינו, ולדעתי המעוטה גם המבאר המקר' ע"ד הפילוסופיא לא נוצל מהמספרו על צד הקבלה. (יז) הלוא, אמר מה לכם להעמיק עצות ולרדת מצרים, הבו כמעט רגע ותראו את ישועת ה' ואז ושב לבנון וגו', והנה הלבנון הוא יער צומח עצים, וגם מחסה מזרם ומרב, והכרמל הוא מקום צמחים ופרחים יתנו עונג רב לעין הרואה ופרי מגדים ינעמו לחיך, ואמר ע"ד המליצה שגם הלבנון יתן פרי טוב, וצמחי הכרמל ירבו ויתנשאו בענפים ופארות עד שידמה הכרמל ליער ובצלו נחסה. (יח) ושמעו ביום ההוא, נגד מה שאמר למעלה לא אוכל כי חתום הוא ולא ידעתי ספר, עתה יבינו התורה ודברי הנביאים. **ומאפל ומחשך**, נגד מה שאמר במחשך מעשיהם, יאמר כי במחשך הזה תאורנה עיניהם וידעו כי ה' פעל כל זאת ואין עמו אל נכר. (יט) ענוים, ת"י מקבלי עולבן וכן תרגם הרב, ואמר ו י ס פ ו כי הענוים שמחו תמיד בה' גם בעת צר להם, ועתה עוד יוסיפו לגיל בישועתו. **ואביוני אדם**, כפל של ענוים. ואמר הראב"ע כי המה הצדיקים, ונכון הוא כי כמו שיקרא העברי לרשע עשיר כמו ואת עשיר במותיו (לקמן נ"ג ט') שהוא עומד שם מול רשעים, כן בהפך יכנה את הצדיק בשם עני ואביון. (כ) **עריץ**, לדעתי הכוונה על סנחריב, וזה מסכים לתרגום הרב „וויטהעריך". **וכלה לץ**, המה אנשי לצון שזכר שלא האמינו לחזון הנביאים ורצו להסגיר העיר ביד מלך אשור, או שבקשו עזרה ממצרים. **שקדי און**, כמו לשקוד על דלתותי (משלי ח' ל"ד) (ראב"ע), וענין השקידה היא המהירות וההשתדלות כמו שכתב הרד"ק בשרשיו,

ולכוונה

(כא) מַחֲטִיאֵי אָדָם בְּדָבָר
וְלַמּוֹכִיחַ בַּשַּׁעַר יְקֹשׁוּן
וַיַּטּוּ בַתֹּהוּ צַדִּיק׃
(כב) לָכֵן כֹּה־אָמַר יְהוָה אֶל־בֵּית
יַעֲקֹב
אֲשֶׁר פָּדָה אֶת־אַבְרָהָם
לֹא־עַתָּה יֵבוֹשׁ יַעֲקֹב
וְלֹא עַתָּה פָּנָיו יֶחֱוָרוּ׃
(כג) כִּי בִרְאֹתוֹ יְלָדָיו
מַעֲשֵׂה יָדַי בְּקִרְבּוֹ
יַקְדִּישׁוּ שְׁמִי
וְהִקְדִּישׁוּ אֶת־קְדוֹשׁ יַעֲקֹב
וְאֶת־אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל יַעֲרִיצוּ׃
(כד) וְיָדְעוּ תֹעֵי־רוּחַ בִּינָה
וְרוֹגְנִים יִלְמְדוּ־לֶקַח׃

ל

(א) הוֹי בָּנִים סוֹרְרִים נְאֻם־יְהוָה
לַעֲשׂוֹת עֵצָה וְלֹא מִנִּי
וְלִנְסֹךְ מַסֵּכָה וְלֹא רוּחִי
לְמַעַן סְפוֹת חַטָּאת עַל־חַטָּאת׃

ההלכים

רש"י

יפעלו און: (כא) מחטיאי אדם בדבר. הם נביאי השקר: ולמוכיח בשער יקושון. ולדמוכח להון בתרעא בען ליה תקלא לשון מוקש: ויטו בתהו צדיק. ואסטיאו בשקר דין זכאין: (כב) אשר פדה את אברהם. מאור כשדים: לא עתה יבוש יעקב. מאביו: ולא עתה פניו יחורו. מאבי אביו שאין נמצא פסול במטתו ומטתו שלימה: (כג) כי בראותו ילדיו. אשר יהיו מעשה ידי כלומר צדיקי' בקרבו כי בראותו בקרבו אשר ילדיו מעשה ידי יקדישו שמי כגון חנניה מישאל ועזריה לכך לא יחורו פניו: (כד) ורוגני' ילמדו לקח. לשון ותרגנו באהליכם (דברים א') אותם שהיו (מתלוננים) ורגני' על דברי הנביאי' ילמדו לקח:

ל (א) סוררים. סרים מן הדרך: ולנסוך מסכה. להמשיל עליהם מושל: ולא רוחי. ודעתי בדבר ומהו הנסוך הוא פרעה:

ההולכים

באור

ולכוונה הזאת תרג' הרב- (כא) מחטיאי אדם, מוסב על שוקדי און כי ישתדלו באון להחטיא אחרים בדבר, לדעת כל המפרשים והמעתיקים הכוונה באמרי פיהם; ולדעתי בדבר ענינו בכל דבר יהיה מה שיהיה. **ולמוכיח בשער**, כן היה מדרך הנביאים והמוכיחים לדבר בשער העיר אשר יתאספו שם העם כנודע. יקשון, הנכון כדעת הרד"ק כי יקש ויקוש שני שרשים בענין אחד, והכוונה כי יתנו מוקש למוכיחים, באשר ילעגו על דבריהם וישימום לחרפות לעיני השומעים. **ויטו בתהו**, יטו הצדיק מדרך הטוב בתהו לא דרך. (כב) לכן, הפסוק הזה עם פסוקי כ"ג וכ"ד הבאים אחריו דבוקים, ותוכן ענינם הוא, כי עתה בימי חזקיהו לא יבוש ולא יכלם בית יעקב כי בל ילכו עוד אחרי התהו, ואם גם הדור הזה בעצמם מאתם בם וכבר הורגלו מימי אחז לאחוז בדרך רשע, הן בנים אשר יולדו להם

המה

(כא) דיא דאַפֿערפֿיהרען דיא מענשען דורך פֿערשפרעכונג,
דעם װאַרנער אים טהאָרע שלינגען לעגען,
אונד פֿערלייטען דורך טריג דען אונשולדיגען.
(כב) דאַרום שפריכט אַלזאָ דער הערר צום הויזע יעקב'ס,
דער ערלעזעט האַט דען אברהם:
נון װירד ניכט צו שאַנדען יעקב,
אונד ניכט װירד נון זיין אַנגעזיכט ערבלאַססען.
(כג) דען זיעהעט ער זיינע קינדער,
דאַז װערק מיינער האֶנדע אין זיינער מיטטע,
זאָ הייליגען זיא מיינען נאַמען,
האַלטען הייליג דען הייליגען יעקב'ס,
אונד דען גאָטט ישראלס עהרפֿירכטען זיא.
(כד) אויך לערנען דיא אירדענדען איינזיכט,
אונד דיא אונבענדיגען נעהמען בעלעהרונג אַן,

ל

(א) װעהע דען אַבטריננינגען קינדערן, שפריכט דער הערר,
צו פֿאַססען בעשליססע דיא ניכט פֿאָן מיר,
אַנצוצעטטעלן ליסטגעװעבע ניכט נאַך מיינעם גייסטע,
אום צו הייפֿען זינדע אויף זינדע.

המה יחזיקו באמונת ה' ויקדישו ויעריצו לאלהי ישראל. וידעו תועי' בינה וגו'. ואחר ההלצה הזאת נבאר המלות. **אשר פדה את אברהם**, כלומר כאשר הוציא את אברהם מאור כשדי' מבין עובדי אלילים, והפלה אותו להיות לו לעבד נאמן, כן הפלה ה' לחסיד לו את המלך חזקיהו. והמאמר הזה מוסב על כה אמר ה', והמאמר אל בית יעקב הוא רק מוסגר. **יבוש יעקב**, הכוונה בית יעקב. **יחורו**, המלה הזאת נודעת מלשון ארמית וענינו לבן כלומר שלא ילבינו פניו כענין המלבין פני חבירו ברבים. (ג) **כי בראותו**, אם יראה בית יעקב את ילדיו. **מעשה ידי**, כי נראה בהם שהם מעשה ידי, כי הם זרע ברך. **יעריצו**, כלומר ירוממוהו ויכבדוהו, ואז (כד) **וידעו תעי רוח**, גם האבות אשר יהיו עוד בחיים אותם המה בעצמם יקחו מוסר מבניהם, ואף הרוגנים והמה הפראים אשר יפרעו כל מוסר כענין וירגנו באהליהם (תהלים ק"ו כ"ה), גם המה יוסיפו לקח. —— והנה כפי קבלת חז"ל העמיד חזקיהו בתי מדרשות מדן עד באר שבע, וא"כ כבר נתקיימה הנבואה הזאת, ויצדק ג"כ מה שזכר יעקב שהוא כולל כל שבטי ישראל, כי גם באפרים ומנשה הגדיל חזקיהו לעשות, וכן נראה מן הפסח שעשה כנזכר בד"הב ל'.

גם הפרשה הזאת בעת ההיא (כאשר קרב מלך אשור) נאמרה, ורבים משרי יהודה למצרים נתנו יד, וכן אמר רבשקה (לקמן ל"ו ו') הנה בטחת על משענת קנה רצוץ על מצרים, וכבר ידעת שתרהקה מלך כוש משל גם במצרים העליון, והוא לאוס נלאם במלך אשור ולא להועיל.

ל (א) **לעשות עצה**, על העצה לא יפול היטב לשון עשיה, אבל הענין לעשות דבר בעצה אשר לא מני. **ולנסוך מסכה**, לדעת יונתן ורד"ק הוא כפל של לעשות עצה, כי נסך ומסך ענינם הוא הכסוי והעצה נעשה בסוד ובהסתר. ולדעת רש"י הכוונה להמשיל עליהם מושל והמכוון על מלך מצרים, כי אם המה יקראוהו לעזרה לבסוף משול ימשול בהם, והרב המתרגם אחז בדעת יש מחכמי העמים שהוא מענין ואת יתד הארג ואת המסכת (שופטים ט"ז י"ד) שהיא חוטי האריגה (גאַרנפֿאַדען), ואולי הוא משרש מסך (והנו"ן והמ"ם מתחלפות) שהוא לשון מזג ועירוב כמ"ש הרד"ק בשרש מסך, לפי שחוטי האריגה יתערבו וישולבו יחדיו, וכאן הכוונה על הקשר אשר קשרו, וכמו שהשכיל הרב להעתיק (פֿלעכטען) שהמלה הזאת נגזרת מן [illegible] (װעבערלעטטע). **ולא רוחי**, ענינו ולא מרוחי, כי המ"ם של מני עומדת במקום שנים. **ספות חטאת**, מאחרי ה' סרו ובקשו עזרה ממלך עם נכר.

(ב) הַהֹלְכִים לָרֶדֶת מִצְרַיִם
וּפִי לֹא שָׁאָלוּ
לָעוֹז בְּמָעוֹז פַּרְעֹה
וְלַחְסוֹת בְּצֵל מִצְרָיִם:
(ג) וְהָיָה לָכֶם מָעוֹז פַּרְעֹה לְבֹשֶׁת
וְהֶחָסוּת בְּצֵל־מִצְרַיִם לִכְלִמָּה:
(ד) כִּי־הָיוּ בְצֹעַן שָׂרָיו
וּמַלְאָכָיו חָנֵס יַגִּיעוּ:
(ה) כֹּל הֹבְאִישׁ עַל־עַם
לֹא־יוֹעִילוּ לָמוֹ
לֹא לְעֵזֶר וְלֹא לְהוֹעִיל
כִּי לְבֹשֶׁת וְגַם־לְחֶרְפָּה:
(ו) מַשָּׂא בַּהֲמוֹת נֶגֶב
בְּאֶרֶץ צָרָה וְצוּקָה
לָבִיא וָלַיִשׁ מֵהֶם
אֶפְעֶה וְשָׂרָף מְעוֹפֵף
יִשְׂאוּ עַל־כֶּתֶף עֲוָרִים חֵילֵיהֶם
וְעַל־דַּבֶּשֶׁת גְּמַלִּים אוֹצְרוֹתָם
עַל־עַם לֹא יוֹעִילוּ:
(ז) וּמִצְרַיִם הֶבֶל וָרִיק יַעְזֹרוּ
לָכֵן קָרָאתִי לָזֹאת
רַהַב הֵם שָׁבֶת:

עתת		עירים קרי

רש״י

(ב) ההולכים לרדת מצרים. על הושע בן אלה א״ר שלח מלאכי׳ אל סוא מלך מצרים (מלכים ב׳ י״ז): לרדת מצרים. א״י גבוה מכל הארצות. ד״א ירידה היא להם: ולחסות. להתכסות אבריא״ר בלע״ז: (ד) כי היו בצוען שריו. של מלך ישראל בשליחות למלך מצרים: חנס. היא תחפנחס: (ה) כל הבאיש. כול׳ בייש את עצמן לקנות להם אדונים חנס ועם הארץ לא יועילו למו: על עם. בשביל עם שלא יועילו למו: לחרפה. גידוף דישטרוי״ר בלע״ז: (ו) משא בהמות נגב. מטולין על בעירהון בארח דרומא לפי שארץ מצרים בדרומה של א״י וזהו הגידוף והחרפה שמחרפין אותן ורואין את אלו שטוענין משאוי ממונם על בהמת׳ להוליך שוחד למצרי׳ חנ׳ ומסכנין עצמן במדברות ארץ צרה וצוקה וכו׳: אפעה. מין נחש רע הוא ואין מגולם כי אם שנים זכר ונקבה והם יולדי׳ לשבעים שנה ואף שרף מעופף מין נחש הוא ולא שיהיו לו כנפים לעוף. אלא קופץ ומדלג רחוק מאד וזורק להב מפיו: חיליהם. ממונם: דבש׳. קטוטרו׳אלדרוז״א בלע״ז יש לו לגמל במקום טעינת המשא ועל שם שמתרקבת תמיד וסכין שם דבש לרפואה קרויה דבשת כדאמרינן בב״מ דבש והדביש חזי לכתישא דגמלי: (ז) לזאת. למצרי׳: רהב. הם גסי הרוח: שבת. עם בטל ומתגאים חנם. ד״א שבת רהבם וגסותם שלהם ראוי הוא לשבות:

באור

(ב) ההלכים לרדת, סולי נאמר הלך פה על תהלוכת הנפש, והכוונה כי לבם הלך בעצה

(ב) דיא דא וואנדערן הינאבצוציעהען נאך מצרים,
אונד מיינען מונד בעפראגען זיא ניכט,
זיך צו שירמען אונטער דעם שירמע פרעה'ס,
זיך צו שטיצען אונטער דעם שאטטען מצרים'ס.
(ג) עס ווירד איך אבער דער שירם פרעה'ס צור שאנדע,
אונד דער שוטץ אים שאטטען מצרים'ס צור שמאך.
(ד) דען עס בלייבען צו צוען זיינע פעלדהעררן,
אונד זיינע געזאנדטען עררייכען נור חנס.
(ה) אללעס שמעהט איבער איין פאלק,
דאז איהנען ניכטס פראממט,
וועדער צום ביישטאנד נאך צום פארטהייל,
זאנדערן צור שאנדע אונד אויך צור שמאך.
(ו) לאסט אויף טהיערען נאך זידען,
דורך איין לאנד דער אנגסט אונד בעדראנגניס —
לאווין אונד לייא פאן דאהער,
אטטער אונד פליגענדער דראכע,
אויף דעם ריקקען דער עזעל איהר פערמאגען,
אויף דעם האקער דער קאמעעלע איהרע שאטצע,
צו איינעם פאלקע דאז ניכטס פראממט.
(ז) דען מצרים איטעל אונד ניכטיג איזט איהר ביישטאנד,
דארום נעננע איך דיזעס:
פראהלעריש געטאזע — ווירקונגסלאז.

נון

לבאת מצרים, ויתורגם: דיא דאמיט הינאבגעהן נאך מצרים זו וואנדערן. (ד) בצען שריו, כלומר שהיו שרי יהודה צירים בעיר מלוכה צען לכרות ברית עם מלך מצרים. חנס, לדעת יונתן היא תחפנחס, ולדעת חכמי העמים היא עיר אחרת (עיין ספר המלי' להחכם געזעניוס). (ה) כל הבאיש, האל"ף נוספת ולדעת הרד"ק הוא פעל עומד הכל בושו ממנו כשהלכו אל עם לא יועיל, ועל כמו אל. והרב תרג' כדע' הראב"ע שהוא יוצא, אך לא כטעמו שאמר שהובישו את ישראל לפי שהלכו אל עם לא יועיל, ולדעת הרב המתרגם הכוונה על מצרים, כלומר יחרפו העם הזה אשר לא יעצור כח להועיל לעצמו אף כי לעם אחר. ולדעתי הוא מענין ויחילו עד בוש (שופטים ג' כ"ה) שהוא לשון עיכוב ואיחור כמ"ש הרד"ק בשרשים, ומזה גם הפיעל כי בושש משה (שמות ל"ב א'), ונאמר כי בהפעיל הוראתו התמהמה על דבר בעולם תקוה (זעהנזיכטיג האררען), והכוונה כל שרי יהודה ואנשי ירושלים חכו על עם לא יועיל, ויתורגם: אללעס האררטע זעהנליך אויף איין פאלק או"ו. כי, כמו כי אם. (ו) משא, אם שהוא חרפת הגוים אשר ילעגו על ישראל על שבטחו במצרים, כמו שאמר כי לבשת וגם לחרפה, ויאמרו ראו נא המשא הכבד הזה אשר ישאו למנחה לעם בל יושיע למו, וזה דעת המפרשים, או שהוא דברי הנביא בעצמו. בהמות נגב, כל המפרשים פתרו הבהמות ההולכים לארץ הנגב, כי מצרים בדרומה של א"י כידוע. וגם יש לפרש בהמות נגב המה הבהמות הנוראות כמו הפילים אשר מצטים בארץ הנגב (זידטהירע), כי המה ישאו מעמסה כבדה, כלומר משא של בהמות נגב, וזה מסכים יותר אל הסמיכות של בהמות כאשר יבין הקורא. בארץ ציה וצוקה, היא המדבר אשר יעבורו בו בין א"י למצרים, וכענין שאמר משה (דברים ח' ט"ו) במדבר הגדול והנורא נחש שרף ועקרב וצמאון, והענין כי יסתכנו עצמם במדבר בעבור להביא תשורה למלך מצרים. ועל דבשת, כמו שפירש"י עיין בדבריו. (ז) קראתי לזאת רהב, לדעת הרד"ק והראב"ע הכוונה על יושבי ירושלים שאמרתי להם כי רהבם כלומר חוקם ותקפם הוא אם ישבו בארצם ולא ילכו מצרימה לעזרה, ואין זה במובן המלות; אולם גם דעת רש"י אשר אחריו החזיק החכם געזעניוס בחילוף מה, בל תתישב היטב כפי עומק פשטות המקרא, ולכן בחר לו הרב המתרגם דרך לעצמו, וז"ל בהערותיו: לדעתי מלת הם הוא גם מפעל תהימנה מאדם (מיכה ב' י"ב), וחברו ולא מהמהם (יחזקאל ז' י"א) מענין המון ורעש, ואמר הנביא ע"ד משל רהב הם שבת, כמו שיאמר הלועז: פיעל לערם אונד ניכטס דאהינטער עכ"ל. אולם אם נעלים עין ממצב הנגינה, יש לפרש המאמר הזה באופן אחר, והוא שהיו"ד של קראתי היא נוספת כמו מלאתי משפט דלעיל (א' כ"א), והנביא יאמר דרך התול קראת לזאת הרהב, כלומר הנעבור זאת קראת למצרים וכמ"ש רש"י.

רש"י ומצו

(ח) עַתָּה בּוֹא כָתְבָהּ עַל־לוּחַ אִתָּם
וְעַל־סֵפֶר חֻקָּהּ
וּתְהִי לְיוֹם אַחֲרוֹן
לָעַד עַד־עוֹלָם׃
(ט) כִּי עַם מְרִי הוּא
בָּנִים כֶּחָשִׁים
בָּנִים לֹא־אָבוּ שְׁמוֹעַ
תּוֹרַת יְהוָה׃
(י) אֲשֶׁר אָמְרוּ לָרֹאִים לֹא תִרְאוּ
וְלַחֹזִים
לֹא־תֶחֱזוּ־לָנוּ נְכֹחוֹת
דַּבְּרוּ־לָנוּ חֲלָקוֹת
חֲזוּ מַהֲתַלּוֹת׃
(יא) סוּרוּ מִנֵּי־דֶרֶךְ
הַטּוּ מִנֵּי־אֹרַח
הַשְׁבִּיתוּ מִפָּנֵינוּ
אֶת־קְדוֹשׁ יִשְׂרָאֵל׃
(יב) לָכֵן כֹּה אָמַר קְדוֹשׁ יִשְׂרָאֵל
יַעַן מָאָסְכֶם בַּדָּבָר הַזֶּה
וַתִּבְטְחוּ בְּעֹשֶׁק וְנָלוֹז
וַתִּשָּׁעֲנוּ עָלָיו׃
(יג) לָכֵן יִהְיֶה לָכֶם הֶעָוֺן הַזֶּה
כְּפֶרֶץ נֹפֵל
נִבְעֶה בְּחוֹמָה נִשְׂגָּבָה
אֲשֶׁר־פִּתְאֹם לְפֶתַע
יָבוֹא שִׁבְרָהּ׃

רש"י

(ח) חקה. חקוק אותה הנבואה הזאת. (ט) עם מרי הוא. ישראל: (י) חלקות. חנפיות: חזו. הנבאו (יא) הטו. אותנו: מני אורח. מפילים אנו בנבואות שקר: (יב) בדבר הזה. בנבואות אמת: ונלוז. מגונה ולילון: (יג) כפרץ. של חומה שנפל: נבעה בחומה נשגבה. מגולה ליכנס בה בחומו' משגבכ'. נבעה ל'גלוי כמו בעובדי' (א' ו') נבעו מצפוניו איגליין מטמורוהי. ודונש פתר נבע' בליט' שהחומה נעשית כמין אבעבועות מפני הגשמים וקלקול טיט רעוע:

באור

למען יהיו אנשי מצרים לך לשבת, ושבת הוא מענין כליון כמו תשביתו שאור (שמות י"א ט"ו) וכדומה, ויתורגם: וואהל דעסהאלב האסט דוא דיא שטאלצע גערופען, חויך דהם זיא לער שטאהרע. (ח) עתה בוא כתבה, כענין קח לך גליון דלעיל (ח' א'), ולדעתי הכוונה כי יכתוב כל מעשה סנחריב, איך השענו בני יהודה על מצרים לא לעזר ולא להועיל, ואך ה' אלהי ישראל הפליא לעשות עמהם, למען ידעו דור אחרון בנים יולדו כי אך לה' הישועה ובל ישימו עוד בשר זרועם. חקה, הה"א במפיק והענין חקוק אותה (רד"ק), ואמ' כתבה וכן חקה בכנוי נקבה, כי על כל המאורעות בכלל ידבר כאשר אמרנו, וכל דבר אלא הוגדר מינו יבא

(ח) נון געהע, שרייבע דיעזעס אויף איינע טאפעל פאר איהנען,
אונד אין איין בוך פערצייכנע עס,
דאס עס בלייבע פיר דיא פאלגעציים,
צום דענקמאהל פיר דיא עוויגקיים.

(ט) דען אין ווידערשפאנסטיג פאלק איזט עס,
הייכלערישע קינדער,
קינדער דיא ניכט הארען וואללען,
דיא לעהרע דעם עוויגען.

(י) דיא דא שפרעכען צו דען זעהערן: „זעהעט ניכט!„
אונד צו דען וויטשויענרען:
„ערשויעט אונז ניכט ראז וואהרע,
„זאגט אונז שמייכעלייען,
„ערשויעט טיישונג.

(יא) „ווייכט פאם וועגע,
„לענקט אב פאם פפאדע,
„פערשווינדט אין אונזערער געגענווארט,
„דען הייליגען ישראל'ס.„

(יב) דארום שפריכט אלזא דער הייליגע ישראל'ס:
וויל איהר פערשמאהט דיעזעס ווארט,
אונד פערטרויעט אויף געוואלטטהאט אונד ווידער־
רעכטליכקייט,
אונד אייך שטיטצעט דארויף;

(יג) דארום זאלל אייך ווערדען דיעזער פרעפעל,
וויא איין אויסברעכענדער וואססערפאלל,
דער אנשוועללט געגען דיא האהע מויער,
ווא פלאטצליך, אונפערזעהענס,
הערנקאממט איהר ברוך,

אונד

בעברית בדרך נקבה כידוע. לעד, ת"י לסהדו, וכן כתב הרד"ק לעדות ויהיה כמו לעד, וכבר ידעת כי לדעת הרב המתרגם כל עד היום הזה הוא מענין הזה, ועיין במבוא לספ' יהושע, וכן תרגם כאן. (ט) כי עם, ע"פ דרכי הכוונה, כי ידעתי את מרים ולכן גם בניהם אחריהם יהיו כאבותם דור סורר, ולא ישימו בה' כסלם ויבטחו בישועת אדם, ולזה יהיה להם הספר הזה לעד כאשר פרשנו, וכן היה באמ' גם בימי נבוכדנצר חכו לעזרת מצרי' כנודע. (י) נכחות, דברי ישרים (רד"ק). (יא) מני דרך, דרך ה'. השביתו, הרא"בע אמר זכר או שם ה', ויונתן תרגם ארחיקו מן קדמנא ית מימר קדישא דישראל והענין אחד. (יב) בדבר הזה, בדברי המוכיחים. ותבטחו בעשק, מלת דבר במאמר הקודם מושך אחרים עמו, ושעורו בדבר עשק ודבר נלוז כן תרגם הרב, ולי נראה כי עשק ונלוז שניהם תארים למצרים, כי מני אז היו מלכי מצרים רודי' באף עמים והיו נלוזים באורחותם. (יג) כפרץ נופל, מאד השכיל הרב המתרגם לפרש הפסוק הזה בטוב טעם ודעת, ולדעתו פרץ נופל הענין כפרץ מים (כמו בש"ב ה' כ') שיפול ממקום גבוה לנמוך בחזקה (וואססערשטורץ), ונבעה הוא מגזרת אבעבעות לשון נפוח כמ"ש הרא"בע, כי כן מדרך המי' הנופלים מהר וישטופו בחזקה כי יעלו אבעבעות (וואססערבלאזען), ואמר המליץ כי כאשר אם יגיע פרץ מים כזה בחומה נשגבה, אז מהר יעור יסודותיה ויפילה ארצה, כן יהיה לכם העון הזה, והכוונה על תרהקה מלך כוש (שהוא גם מלך במצרים כאשר זכרנו זה פעמים) אשר יצא לקראת מלך אשור להלחם ולא הצליח (כאשר פרשנו) וסנחריב שב לירושלים.

ושברה

(יד) וּשְׁבָרָהּ כְּשֵׁבֶר נֵבֶל יוֹצְרִים
כָּתוּת לֹא יַחְמֹל
וְלֹא־יִמָּצֵא בִמְכִתָּתוֹ
חֶרֶשׂ לַחְתּוֹת אֵשׁ מִיָּקוּד
וְלַחְשֹׂף מַיִם מִגֶּבֶא׃
(טו) כִּי כֹה־אָמַר אֲדֹנָי יֱהוִה
קְדוֹשׁ יִשְׂרָאֵל
בְּשׁוּבָה וָנַחַת תִּוָּשֵׁעוּן
בְּהַשְׁקֵט וּבְבִטְחָה תִּהְיֶה
גְּבוּרַתְכֶם
וְלֹא אֲבִיתֶם׃
(טז) וַתֹּאמְרוּ לֹא־כִי
עַל־סוּס נָנוּס
עַל־כֵּן תְּנוּסוּן
וְעַל־קַל נִרְכָּב
עַל־כֵּן יִקַּלּוּ רֹדְפֵיכֶם׃
(יז) אֶלֶף אֶחָד מִפְּנֵי גַּעֲרַת אֶחָד
מִפְּנֵי גַּעֲרַת חֲמִשָּׁה תָּנֻסוּ
עַד אִם־נוֹתַרְתֶּם
כַּתֹּרֶן עַל־רֹאשׁ הָהָר
וְכַנֵּס עַל־הַגִּבְעָה׃

ולכן

רש"י

(יד) נבל יוצרים. נוד של חרש ולא ימצא במכתת שבריו חרס גדול שיהא ראוי לחתות בו אש מיקוד לשאוב בו אש מן ההסק. כל שאיבת אש נופל בה לשון חתייה: ולחשוף מים. לדלות וכן (חגי ב') לחשוף חמשים פורה וכן חשפי שובל (לקמן מ"ז) דלי מים מן שבילך אשפוייש"ט בלע"ז: מגבא. גוב מלא מים: (טו) כי כה אמר. הקב"ה לכם זה ימים אין אתם צריכים לבקש לכם מעוז מצרים ולאבד ממונכם כי בשובה ונחת תהיה לכם תשועה בלא שום טורח אם תשמעו לי. שובה לשון ישוב ומרגוע וכן שובה יי' רבבות אלפי ישראל (במדבר י'): בהשקט. הבא לכם מאתי ובבטחה תהיה גבורתכם: (טז) על סוס ננוס. נתקשר במלכי מצרי' ונביא משם סוסים קלים לנוס: (יז) אלף אחד. מכם: מפני גערת אחד. מן האויבי' או כולכ' מפני גערת חמשה תנוסו: אם נותרתם. כמו אשר נותרתם: כתורן. עץ גבוה תקוע בארץ כמין תורן ספינה שקורין מש"ט בלע"ז: וכנס. אף הוא כלונס גבו' שנותנין בראש הגבע' וכשרואה הצופה גייסות באין נותן עליו סודר והרוח מוליכו והוא סימן שינוסו או יתקבצו:

ולכן

באור

(יד) ושברה, מוסב על הפרץ שהוא ישבר את החומ', והוא פעל מן הקל כמו שבור זרוע רשע (תהלי' י' ט"ו), ואין אנו צריכין לשנות הנקודות ולקרוא שִׁבְּרָהּ וכן תרגם הרב. מיקוד, הוא האש שהאש תוקד בו. ולחשף, עיין רש"י. מגבא, הוא תרגום של בור, ואמר הרד"ק גבא

הוא

(יד) אונד ער צערבריכט זיא, וויא מאַן טאָפּפּערנעס גע·
שירר צערבריכט,
צערטריסמערט שאָנוּנגסלאָז,
דאַס זיך ניכט פֿינדעט אין זיינער צערטרימערונג,
איינע שערבע פֿייער צו האָלען פֿאָם הערדע,
אָדער וואַססער צו שעָפּפֿען אויס דער גרובע.

(טו) דען זאָ שפּראַך דער העיר, דער עוויגע,
דער הייליגע ישראל'ס:
דורך זיטטזאַמקייט אונד זאַנפֿטמוטה זייא אייך געהאָלפֿן,
דורך רוהע אונד פֿערטרויען בעשטעהע איירע שטאָרקע,
אַבער איהר האַבט ניכט געוואָללט.

(טז) דען איהר שפּראַכט: „ניכט אַלזאָ!
אויף ראָססען וואָללען וויר הינפֿליגען;„
דאַרום וואָללט איהר — פֿליהען.
„אויף רענערן וואָללען וויר רייטען!„
דאַרום ווערדען רעננען איירע פֿערפֿאָלגער.

(יז) איין טויזענד ווירד פֿאָר דעם דראָהען איינעס,
פֿאָר דעם דראָהען פֿינפֿער ווערדעט איהר (אַללע) פֿליהען,
ביז דאַס איהר איבריג בלייבט,
וויא איין הערעסצייכען אויף דעם גיפּפֿעל דעם בערגעס,
וויא איין פֿאַניר אויף דעם היגעל.

אונד

הוא המקום שיקוו בו מעט מים ואין אדם יכול לקחת ממנו בכלי כ"א בשברי כלי, שיוכל לסמוך שברי השבירה בקרקע הגבא ויקח מעט מים שבו, וכאשר יקח מים מהגבא ישאר הגבא חשוף ומגוללה, וזה שאמר ולחשוף מים מגבא ע"כ. (טו) בשובה, מן ישב כמו שפירש"י ע"ש, ובא ע"ד נחי העי"ן כמו יבול ובול, והענין כמו שכתבו המפרשים אני אמרתי לכם מקומכם אל תניעו אך חכו לתשועת ה', ואתם לא אביתם שמוע. (טז) ננוס, איננו מענין הבריחה מפני האויב אך נפחז (דאַהינאייולען) וכמו שתרגם הרב, וכן כתב הראב"ע בשם ר' יונה המדקדק כי ננוס הוא מגזרת נס כמו נרכב שאחריו ע"כ, והכוונה כי הלכו למצרים להביא משם סוסים וחשבו כי אז יעמדו לפני אויביהם. ועל קל, חסר המתואר על סוס או גמל קל (רד"ק), ויתכן שהסוס במאמר הראשון עומד במקום שנים. יקלו, כלומר אם גם אתם תרכבו על קל, עוד רודפיכם יהיו יותר קלים וישיגו אתכם. (יז) אלף אחד, לדעת הראב"ע הכוונה שר של אלף עם אלפיו, ויהיה אחד מענין התיחדות, ויתורגם: איין קאָהר פֿאָן טויזענד. תנסו, כלכם, כלומר כל החיל, והמליצה הזאת היא ע"ד דברי השירה (דברים ל"ב ל') איכה ירדוף אחד אלף וגו'. אם, עד אשר כמ"ש רש"י ורבים כמוהו כאשר הביא הרד"ק. כתרן, תרן לדעת בעלי השרשים יהיה עיקר הוראת השם הזה על העץ הגבוה בספינה שמשלשלין בו הנס (מאַסט-בוים) (עיין שרשים לרד"ק), ונשאל גם על עץ תקוע בארץ לאות ולסימן, ולדעתי נהפך הוא, כי הנחתו הראשונה על העץ התקוע בארץ לסימן ושרשו ירה, לפי שהוא יורה המקום שם יתאספו והושאל אח"כ לעץ ששמים שם נס האניה, וכוונת הכתוב לדעתי הוא, כי מהנמלטים ינוס אחד אחד אל ראשי ההרים מקום אשר לא יגיע שם יד האויב, ויעמוד שם כתרן ונס.

ולכן

(יח) וְלָכֵן יְחַכֶּה יְהוָה לַחֲנַנְכֶם
וְלָכֵן יָרוּם לְרַחֶמְכֶם
כִּי־אֱלֹהֵי מִשְׁפָּט יְהוָה
אַשְׁרֵי כָּל־חוֹכֵי לוֹ׃
(יט) כִּי־עַם בְּצִיּוֹן יֵשֵׁב בִּירוּשָׁלָ͏ִם
בָּכוֹ לֹא־תִבְכֶּה
חָנוֹן יָחְנְךָ
לְקוֹל זַעֲקֶךָ
כְּשָׁמְעָתוֹ עָנָךְ׃
(כ) וְנָתַן לָכֶם אֲדֹנָי
לֶחֶם צָר וּמַיִם לָחַץ
וְלֹא־יִכָּנֵף עוֹד מוֹרֶיךָ
וְהָיוּ עֵינֶיךָ רֹאוֹת אֶת־מוֹרֶיךָ׃
(כא) וְאָזְנֶיךָ תִּשְׁמַעְנָה
דָבָר מֵאַחֲרֶיךָ לֵאמֹר
זֶה הַדֶּרֶךְ לְכוּ בוֹ
כִּי תַאֲמִינוּ וְכִי תַשְׂמְאִילוּ׃
(כב) וְטִמֵּאתֶם אֶת־צִפּוּי פְּסִילֵי
כַסְפֶּךָ
וְאֶת־אֲפֻדַּת מַסֵּכַת זְהָבֶךָ
תִּזְרֵם כְּמוֹ דָוָה
צֵא תֹּאמַר לוֹ׃

(יח) ולכן. על שלא אבית' לשמוע: יחכה ה' לחננכ'. אינו מדלג לכם על הגזירה הרעה שנגזרה עליכ' כדי למהר ולהביא הטוב' אלא יחכה וימתין עד בא קיצה: ולכן ירום לרחמכם. יתרחק לרחמכם: כי אלהי משפט ה'. ויפרע תחלה מן המורדי' בו: אשרי כל חוכי לו. לנחמות אשר הבטיח כי לא יפול דבר: (יט) כי עוד ימים באים אשר ישאר: להיות יושב בציון ובירושלים צדיק יהיה: בכו לא תבכה. לא תצטרך לבקש בקשה מאת הקב"ה בבכי כי לקול זעקך ענך: (כ) לחם צר ומים לחץ. לא תהיו כבוכי' אחר תענוגי' כאשר אתם עתה כמה שנאמ' השותי' במזרקי יין (עמוס ו') הנה ששון ושמחה וגו' (לעיל כ"ב): ולא יכנף. לא יתכסה ממך בכנף בגדיו כלומר לא יסתיר ממך פניו: מוריך. הקב"ה המלמד' להועיל: (כא) ואזניך תשמענה וגו'. לא כמו שאתם עושי' עתה שאת'מואסים בדברו ואומרים לא תחזו לנו נכוחות כי אם אזניך יהיו נטויות אף מאחריך לשמוע דבר מאתי אולי יבא נביא ויורך דרך ללכת בין ימין ובין שמאל: (כב) אפדת. נוי: כמו דוה. יהיו מאוסים בעיניך כנדה:

באור

(יח) ולכן יחכה, הרב המתרגם אחז בפירוש רש"י ע"ש, שהפסוק הזה נפרד לשני חלקים, החלק הראשון עד אשרי וגו' נמשך למעלה, ואמר יען נעשתה הנבלה הזאת, לכן גם ה' בל ימהר להושיע להם מצרותיהם, ומלת יחכה איננה מענין תקוה רק מענין ההמתנה והאיחור, וירום מענין ריחוק כמו מרום משפטיך מנגדו (תהלים י' ה'), כי כמו שדבוק השגחת ה' בברואי תחת נקרא ירידה, כן הסרת השגחתו נקראת עליה, ועיין בבאור לספר בראשית

(יח) אונד דאַרום וואַרטעט אַבּ דער עווינע אייך צו בעגנאַדיגען,
אונד דאַרום איזט ער נאָך פערן זיך אייערער צו ערבאַרמען,
דען איין גאָטט דער גערעכטיגקייט איזט דער עווינע!
הייל אַללען, דיא אויף איהן פערטרויען!
(יט) פירוואַהר פאָלק אין ציון, דאַז צו ירושלים וואָהנט!
וויינען — ניין, וויינען זאָללסט דוא ניכט!
גנאַדע, יאַ גנאַדע ווירד ער דיר פערלייהען,
בייא דער שטיממע דיינעס וועהערופס,
זאָ וויא ער'ס פערנימםט, ערהערט ער דיך.
(כ) אונד גיבט אייך אויך דער העדר,
טריבזאַלבראָד אונד דראַנגזאַלוואַססער,
זאָ ענטריקט ער דאָך ניכט דיינע לעהרער,
יאַ דיינע אויגען ווערדען שויען דיינע לעהרער.
(כא) אונד דיינע אָהרען ווערדען הערען,
דען צורוף הינטער דיר אַלזאָ:
"דאַז איזט דער וועג: וואַנדעלט דאַריף!"
ווען איהר רעכטס, ווען איהר לינקס אייך האַלטען זאָללט.
(כב) דאַן שאַנדעט איהר דען זילבערנען איבערצוג דער גאָטצען,
אונד דיא גאָלדענע בעקליידונג דעם גוססבילדעס,
דוא שליידערסט זיא הינוועג וויא איין שייזאַל,
אויסוואורף נעננסט דוא עס.

דאַן

על פסוק ויעל אלהים מעל אברהם (בראשית י"ז כ"ב), ומן אשרי כל חוכי לו תתחיל הנחמה; אולם לדעת הרד"ק והראב"ע כבר מתחלת הפסוק נהפך לב הנביא לנחם את עמו, וגם לפירוש הזה נדבק הפסוק הזה למה שלפניו, כי אמר יען שישארו בני ישראל רק מעט מהרבה, לכן ירחם ה' את עמו ועל עבדיו יתנחם, וא"כ יחכה כמשמעו לשון תוחלת, וכמ"ש הראב"ע שהוא על דרך לשון בני אדם, כאלו השם ית' יקוה לעת התשועה, וירום הכוונה שיראה עוז ידו הרוממ', ויתורג': דאַן אַבער ווירד גאָטט זיך זעהנען אייך צו בעגנאַדיגען, אונד זיך ערהאַבען צייגען אין אייערער בעגינסטיגונג, והבוק' יבקר· (יט) כי עם בציון, העם היושב בציון ובירושלים ולא ירדו למצרים לעזרה, עוד בכו בל יבכו כן פי' הרד"ק, ויהי' א"כ ישב עתיד במקום בינוני, אולם לולי הנגינה הייתי אומר שהעתיד לא שינה את פקודתו, והענין עוד ישב עם רב בציון ובירושלים בל יבכו עוד, ואז תהיינה דלתות המליצה מקבילות כאשר יבין המשכיל· (כ) ונתן, הרב המתרגם השכיל להעתיק הוי"ו של ונתן כמו אם (עיין מכלול לרד"ק), והכוונה גם אם יתן לך ה' רק לחם צר ומים לחץ, כי הבוא העיר הואת במצור ובמצוק, הן בל תהיה משולל התקוה כי לא יכנף וגו', והמה ינחמוך ויהבו עוז בנפשך· ומים לחץ, אמר הראב"ע כי איננו סמוך רק שעורו מים מי לחץ ע"כ, ונראה כי בעבור הלחץ הזה באר יונתן לפרש צר ולחץ בענין תארים, וכאלו יאמר אז תהלך שלל לחם של הצר ומים של הלוחץ, והכוונה על מחנה אשור, ואמר הרד"ק שזה הפירוש נכון· ולא יכנף, רבו המפרשים במלת כנף, והרב תרגם כדעת הראב"ע שאמר שהענין ירחק, והוא מהוראת כנף, והכוונה כמו שכתבו הראב"ע ורד"ק על חזקיהו ושריו הנאמנים שלא יעזבו את ארצם, ולכן יהיו עיני העם רואות אותם תמיד, ונראה לי כי נאמר זה כנגד אחז שהלך לקראת תגלת פלאסר מלך אשור דמשק כמפורש במ"ב (ט"ז י')· (כא) מאחריך, לדעת הראב"ע הכוונה כי עיניך לנכח יביטו את מוריך, וגם מאחריך תשמע קול אשר יגיד לך הדרך הישר, ויש גם לפרש שהענין כי גם אם תלך לדרכך בלי מורה דרך, הן אזניך תשמענה מאחריך קול קורא לאמר זה הדרך אשר תלך בו· כי תאמינו, האל"ף במקום יו"ד, כלומר בכל מקום שאתם תרצו ללכת אם לימין או לשמאל, המה יגידו לכם הדרך הישר בו תלכו, גם יתכן שהענין שיורו לכם איזהו הוא לימין כלומר דרך הישר, ואיזהו לשמאל דרך עקלתון, בל יוליך למחוז חפצכם· (כב) וטמאתם, כמו וטמאו הכהן (ויקרא י"ג ח') שענינו יחליטנו לטמא (פיר אונ־ריין ערקלעהרען)· צפוי, כל כך ימאסום שגם לא יחמודו כסף וזהב אשר עליהם· אפדת, הכסוי שעליהם והוא מענין אפוד כמ"ש הראב"ע· תזרם, תשליכם כמו זרה הלאה (במדבר י"ז ב')· דוה, כמו כימי נדת דותה (ויקרא י"ב ב')· צא, תרגם הרב כדעת י"מ שהביא הרד"ק שהוא כמו צואה (שגם הוא משרש יצא כנודע), וכן הוא במסורה לית זולת דין לשון,

טינוף

(כג) וְנָתַן מְטַר זַרְעֲךָ
אֲשֶׁר־תִּזְרַע אֶת־הָאֲדָמָה
וְלֶחֶם תְּבוּאַת הָאֲדָמָה
וְהָיָה דָשֵׁן וְשָׁמֵן
יִרְעֶה מִקְנֶיךָ בַּיּוֹם הַהוּא
כַּר נִרְחָב:
(כד) וְהָאֲלָפִים וְהָעֲיָרִים
עֹבְדֵי הָאֲדָמָה
בְּלִיל חָמִיץ יֹאכֵלוּ
אֲשֶׁר־זֹרֶה בָרַחַת וּבַמִּזְרֶה:
(כה) וְהָיָה ׀ עַל־כָּל־הַר גָּבֹהַּ
וְעַל כָּל־גִּבְעָה נִשָּׂאָה
פְּלָגִים יִבְלֵי־מָיִם
בְּיוֹם הֶרֶג רָב
בִּנְפֹל מִגְדָּלִים:
(כו) וְהָיָה אוֹר־הַלְּבָנָה
כְּאוֹר הַחַמָּה
וְאוֹר הַחַמָּה יִהְיֶה שִׁבְעָתַיִם
כְּאוֹר שִׁבְעַת הַיָּמִים
בְּיוֹם חֲבֹשׁ יְהוָה
אֶת־שֶׁבֶר עַמּוֹ
וּמַחַץ מַכָּתוֹ יִרְפָּא:
(כז) הִנֵּה שֵׁם־יְהוָה בָּא מִמֶּרְחָק
בֹּעֵר אַפּוֹ
וְכֹבֶד מַשָּׂאָה
שְׂפָתָיו מָלְאוּ זַעַם
וּלְשׁוֹנוֹ כְּאֵשׁ אֹכָלֶת:

ורוחו

רש"י

(כג) ונתן. הקב"ה את מטר זרעך: ושמן. לשון דבר שמן ואינו לשון שמן לפיכך טעמו למטה ונקוד קמץ: כר נרחב. עד שיהו הכרים שמינים ורחבים. כר. כבש. ל"א מישור נרחב כמו (בראשית י"ג) ככר הירדן וכמו (ויקרא כ"ג) כרמל כר שהוא מלא תבואה: (כד) והאלפי'. שורים: בליל חמיץ. כמו (איוב ו') על בלילו קשין ותבן מחומצין ומחוזקין בתבואה שבתוכה יאכלו: אשר זורה. התבואה פעמים אחת ברחת ואחת במזרה כדי לנקו' התבוא' לפיכך יהיה התבן בלול בתבואה שתזרה במזרה אלא הקשין. רחת פיל"א בלע"ז. מזרה וו"ן בלע"ז ומדרש אגדה בליל ליבלול שיהא האוכל בלול בתבן: (כה) יבלי מים. נהרי מי' כמו (ירמי' י"ז) ועל יובל ישלח שרשיו: ביום הרג רב. שיהא טבח גדול בארץ אדום וי"ת ביום קטול רב במיפל רברבין: (כו) שבעתים כאור שבעת הימים. שבעתים שבע שבעיו' כאור של שבעת הימים הרי ארבעי' ותשע שבעיות העולים לשלש מאות וארבעים ושלשה: (כז) שם יי'. גבורתו שתהא לו לשם מה שיעשה בסנחריב: בא ממרחק. להאמין מה שהבטיח זה ימים רבים: משאה. ה"א יתירה. ואינו אלא כמו משא לפיכך נקודה רפי':

כנחל

(כג) דאַן גיבט ער רעגען דיינער זאַאט,
וואָמיט דוא בעזעסט דאַז ערדרייך,
איגד דאַז בראָדקאָרן דער ערטראַג דעס ערדרייכס
איזט נאַהרהאַפט אונד פעטט,
עס ווידעט דיינע העערדע יענעם טאַגס,
אויף וויטער טריפט.
(כד) דיא רינדער אונד דיא עזעל,
דיא דען אַקקער בויען,
ווערדען ריינעם פוטטער פרעססען,
געוואָרפעלט מיט דער שויפעל אונד דער שווינגע,
(כה) דאַן זינד אויף יעדעם האָהען בערגע,
אינד אויף יעדעם ערהאַבענען היגעל,
באָכע, וואַססערשטראָמע,
אַם טאַגע דעס גראָססען געמעטצעלס,
ווען דאַ פאַללען טהירמע.
(כו) דאַן גלייכט דאַז מאָנדליכט,
דעם ליכטע דער זאָננע,
אונד דאַז זאָננענליכט שיינט זיעבענפאַך,
גלייך דעם ליכטע פאָן זיעבען טאַגען,
אַן יענעם טאַגע ווען דער העררר פערבינדעט,
דיא ריססע זיינעם פאָלקעס,
אונד דיא וואונדען זיינער שלאָגע היילט.
(כז) זיהע! דער רוהם דעס העררן נאַהט פאָן פערן,
ברעננענד איזט זיין צאָרן,
אונד דער דרוק זיינעם פערהאָנגניססעס;
זיינע ליפפען זינד פאָלל אינגריממס,
זיינע צונגע וויא פערצעהרענד פייער.

זיין

טינוף. (כג) ונתן, כיון שנתבטל ע"ז מן הארץ יתן ה' מטר ארצכם ויברך פרי אדמתכם ופרי בהמתכם, והוא בהיפך שאם יעבדו אלילים וחרה אף ה' בכם ועצר את השמים וגו' (דברים י"א י"ז). כר נרחב, הבי"ת של ביום עומדת במקום שנים ושעורו בכר נרחב, כי יהי' מקום מרעה רחב מאד וירעו שם באין מחריד, כי לא יבואו עוד שודדים בארץ לפשוט על המקנה. (כד) והאלפים, גם הבהמו' עובדי האדמ' אשר לא יצאו בעדר לרעות באחו, אף המה יתענגו על רב טוב כי יאכלו בליל חמיץ, ובליל הוא מספוא כמו אם יגעה שור על בלילו (איוב ו' ה'). חמיץ, תרגם הרב כדעת הרד"ק שהוא המספוא הנקי ואמר שכן הוא בלשון ערבי, והחכם געזעניוס באר המלה מענין חומץ (וכן נראה דעת הראב"ע שאמ' חמוץ וקומץ שוים, כי העשבים החמוצי' והמלוחי' יטעמו לחך הבהמות, וגם יבריאו את גופם כאשר נראה עוד עתה כי יתנו לצאן ובקר מלח ללקק. ברחת, נגזר מן רוח, כי בכלי הזה יזרה התבואה לרוח, והכוונה כמו שכתב הנ"ל שכל כך מתרבה התבואה, עד שגם הבהמות יאכלו תבואה מנוקה מכל פסולת. (כה) פלגים יבלי מים, מרוב הגשמים על ההרים יעמדו מים. ביום, בעת כמו ביום הכותי כל בכור (במדבר ג' י"ג) (רד"ק), והכוונה על מפלת מחנה סנחריב. מגדלים, כמו שתרגם יונתן רברבין, הכוונה על שרי מלך אשור. (כו) והיה, כל זה ד"מ כי כמו שאם נהיה בצרה ובוקה העולם חשך בעדנו, כן ידמה לנו בעת הרוחה והישועה כאלו אור השמש והירח היה עתה יותר בהיר משהיה. כאור שבעת הימים, ד"מ כאלו אור שבעת ימי השבוע יהיה כאחד בתוספת האחד על חברו (רד"ק), וא"כ כאור שבעת הימים הוא רק באור של שבעתים וכן תרגם הרב. (כז) שם ה', הרד"ק פירש שם ה' שחרפו נערי מלך אשור בא להנקם, ואמר ממרחק, לפי שמלך אשור חשב בלבו שה' יעמוד ממרחק לא יראה ולא יבין, והרב המתרגם נטה לדעת הראב"ע שכתב טעם שם שישמע מעשה ה' במחנה אשור, וטעם ממרחק מן השמים בדרך המלאך, ולדבריו צריכים אנו לומר כי בוער אפו איננו מוסב על הסמוך שם רק על הסומך ה', ושעור הכתוב הנה שם ה' (בא ממרחק) ה' שהוא בער וגו'. ולי נראה "כי שם ה' עצמו הוא כנוי למלאך ע"ד כי שמי בקרבו (שמות כ"ג כ"א) ואמר ממרחק כי בארצות הרחוקות מא"י היה הדבר שכיח ורגיל (וכמו שעוד עתה בארצות המזרח מקום הדבר שם כנודע), ואמר כאלו המגפה באה משם אל מחנה אשור. וכבד משאה, לדעת

הראב"ע

(כח) וְרוּחוֹ כְּנַחַל שׁוֹטֵף
עַד־צַוָּאר יֶחֱצֶה
לַהֲנָפָה גוֹיִם בְּנָפַת שָׁוְא
וְרֶסֶן מַתְעֶה
עַל לְחָיֵי עַמִּים׃
(כט) הַשִּׁיר יִהְיֶה לָכֶם
כְּלֵיל הִתְקַדֶּשׁ־חָג
וְשִׂמְחַת לֵבָב
כַּהוֹלֵךְ בֶּחָלִיל
לָבוֹא בְהַר־יְהוָה
אֶל־צוּר יִשְׂרָאֵל׃
(ל) וְהִשְׁמִיעַ יְהוָה אֶת־הוֹד קוֹלוֹ
וְנַחַת זְרוֹעוֹ יַרְאֶה
בְּזַעַף אַף
וְלַהַב אֵשׁ אוֹכֵלָה
נֶפֶץ וָזֶרֶם וְאֶבֶן בָּרָד׃
(לא) כִּי־מִקּוֹל יְהוָה
יֵחַת אַשּׁוּר
בַּשֵּׁבֶט יַכֶּה׃

(כח) כנחל שוטף. אשר העובר בו יחלה בו עד צוארו שאין בו שום כח לעמוד בפני שטף המים: להנפ'. להניף אווני"ר בלע"ז: בנפת שוא. לא להועיל להם והם סבורים להועיל: ורסן. פרומבי"א פרינ"ק בלע"ז: (כט) השיר יהיה לכם. בליל הפסח תבא לכם שמחה זו: כליל התקדש חג. כמו שאמרתם שיר על הפסחים במצרים ונראה מקרא זה שאלו בא ללמד על סנחריב ולימד על פרעה שאמרו הלל בליל אכילת פסחים מדרש תהלים: כהולך בחליל. ותשמחו במפלת סנחריב כשמחת מביאי בכורים שהיה החליל מכה לפניהם: לבא בהר י"י. כמו ששנינו במס' בכורי': (ל) ונחת זרועו. אין זה לשון נוח אלא לשון נוחת פושלמנ"ט בלע"ז כמו וינח בכל גבול מצרי' (שמות י"ז) הנחת גבורתו יראה בלהב אש שנשרפו אוכלוסי סנחריב: נפץ. לשון שיבור יותר: וזרם. קילוח מטר סוחף: (לא) מקול ה' יחת אשור. אזנים פתח להם ושמעו שירה מפי חיות ומתו באגדת חלק: בשבט יכה. אשור אשר היה רגיל להכותך בשבטו:

והיה

באור

הרא"ב"ע הוא כמו משאת עשן והוא כפל של אש, והרב תרגם כדעת הרד"ק שאמר כלומר ככד יהיה עליהם לסבול המשאה הכבדה ההיא שישא הא־ל עליהם. (כח) כנחל שוטף, אחר שדימה חרון אף ה' לאש אוכלת ישוב לדמותו לנחל שוטף, ובאמת שגם על האש עצמו יוצדק המשל הזה כמו להלן בפרשה הזאת (ל"ג) כנחל גפרית בוערה בה וכמו שיאמר הלועז (איין פייער־שטראָם), ולהיפך על המים (איין וואססערשטראַהל), ועיין בהמאמר למגלת איכה (ב' ד') על שפך כאש חמתו. **עד צואר יחצה**, כלומר שהמים יגיעו עד צואר, ובזה יתחלק הגוף לשני חלקים, האחד יהיה בתוך המים והאחד ממעל להם, ונראה שהכוונה על מחנה אשור שרובם

מתו

(כח) זיין הויך גלייכט איינעם איבערשוועללענדען באך,
דער ביז אן דען האלז זיך ברייכט,
צו שווינגען דיא הײדען מיט דער שווינגע דער פערניכטונג
אונד איינען צוים דעם אירדוואלם (זו זעגען)
אן דיא באקקען דער פאלקער.
(כט) געזאנג ווירד בייא אייך זיין,
וויא אין דער נאכט פייערליכען פעסטעס,
אונד הערצענספריידע,
וויא אויף דעם צוגע מיט דער פלאטע,
הינצוואללען צום בערג דעם העררן,
צום פעלז ישראל'ס.
(ל) פערנעהמען לאסט דער העררדיא מאיעסטאט זייער
שטיממע,
אונד דיא זענקונג זיינעם ארמעס לאסט ער שויען,
אים גריממיגען צארן,
אונד אין דער פלאממע פערצעהרענדען פייערס,
מיט צערשמעטטערנדען בליטצשטראהל, רעגענגוס
אונד האגעלשטיין,
(לא) דאס פאר דער שטיממע דעם העררן,
פערצאגען מוס אשור,
דער מיט דער גייסעל שלוג.

אונד

מתו במגפה ואך המלך (שהוא הרא"ש) ומתי אנשי' אתו נמלטו. **להנפה**, שם תחת המקור וכמ"ש רש"י, אמר שהרוח הזה יהיה להניף גוים, אך ההנפה והיא הכברה תהי' הנפת שוא ושוא הוא הכליון, כי כל דבר שיכולה הוא הבל וריק, והענין כי בהנפה אך הפסולת תעלה לתהו ותאבד והתבואה תשאר, אבל בהנפה הזאת" את הכל ישא הרוח. **ורסן מתעה**, הנה על רוח בל יולדק לומר שתהיה לרסן, ולכן יראה לי שיובן המאמר בחסרון מלת היה, ושעורו ורסן מתעה היה על וגו', והוי"ו שלו רסן במקום כי, והכוונה הרסן שהוליך כל העמים למלחמה על ירושלים היה רסן מתעה, כי שם יתמו ושם ימותו, ויתורג': דען חיין אירדוואלם זאגען וואר אויף דען באקקען אז"וו. (כט) **כליל התקדש חג**, לדעת הרד"ק אין הכוונה על חג זולת חג, רק יאמר שישירו ויודו לה' חסדו כאשר יעשו בלילי החגים, אולם גם הראב"ע אמר שהענין על ליל חג הפסח, ויראה כי הביאו לזה ההתדמות ממגפת מחנה סנחריב אל מכת בכורים, וגם עתה יצאו בני ישראל מעבדות לחרות בדרך פלא, וחז"ל אמרו (עיין רש"י) שגם מפלת סנחריב היתה בפסח, ועיין מ"ש מזה בבאורי לספר יהושע בלכידת יריחו (פרשה ו'), ויש מחכמי העמים פתרו חג על סוכות, כי הוא נקרא חג בסתם כאשר מצינו אצל שלמה (מ"א ח' ב') כי ימי חג האסיף היו ימי שמחה ומשתה יותר משאר י"ט, וכבר הרבו חז"ל לספר משמחת בית השואבה כנודע. **כהולך בחליל**, עיין רש"י. (ל) **ונחת**, תרגום של וירד ונחת (רד"ק), וכן בתהלים (י"ח ל"ה) ונחתה קשת נחושה זרועותי. **נפץ**, אמר הרד"ק שהוא הברק שמנפץ ומשבר, וכן אמר הראב"ע שהוא מן תנפצם (תהלים ב' ט'), וגם הרב תרגם מזה הענין, אך שלדעתו נראה שנקרא הברק נפץ לפי שיפיץ אור (כי פוץ ונפץ הוראתם שוה), והחכם געזעניוס אמר נפץ הוא כמו זרם כי תרגום של ותער כדה (בראשית כ"ד כ') ונפצת קולתה, וגם בערבית השרש הזה לשון שפיכה, ובאמת קרוב הוא להוראתו בעברית מענין יפוצו מעינותיך חוצה (משלי ה' ט"ז). **ואבן ברד**, אמר הראב"ע דרך משל ע"כ, כוונתו כי כל הפסוק הזה נאמר רק בדרך משל ומליצה, כי לא נהיתה כלל כזאת במפלת סנחריב, וכבר ידעת דברי הרב המורה כי בדברי הנביאים יש לנו להשקיף רק על כללית הענין ולא על פרטי הדברים שהם רק להמתיק המליצה. (לא) **בשבט יכה**, תרגם הרב כדעת רש"י ויונתן שעורו אשור אשר בשבט יכה.

והיה

(לב) וְהָיָה כֹּל מַעֲבַר מַטֵּה מוּסָדָה
אֲשֶׁר יָנִיחַ יְהוָה עָלָיו
בְּתֻפִּים וּבְכִנֹּרוֹת
וּבְמִלְחֲמוֹת תְּנוּפָה
נִלְחַם־בָּהּ׃

(לג) כִּי־עָרוּךְ מֵאֶתְמוּל תָּפְתֶּה
גַּם־הוּא לַמֶּלֶךְ הוּכָן
הֶעְמִיק הִרְחִב מְדֻרָתָהּ
אֵשׁ וְעֵצִים הַרְבֵּה
נִשְׁמַת יְהוָה כְּנַחַל גָּפְרִית
בֹּעֲרָה בָּהּ׃

לא

(א) הוֹי הַיֹּרְדִים מִצְרַיִם לְעֶזְרָה
וְעַל־סוּסִים יִשָּׁעֵנוּ
וַיִּבְטְחוּ עַל־רֶכֶב כִּי רָב
וְעַל־פָּרָשִׁים כִּי־עָצְמוּ מְאֹד,
וְלֹא שָׁעוּ עַל־קְדוֹשׁ יִשְׂרָאֵל
וְאֶת־יְהוָה לֹא דָרָשׁוּ׃

בם קרי. היא קרי

וגם

רש״י

(לב) והי' כל מעבר מטה מוסדה. כל מעברות תוקף יסודו' אוכלוסיו כל המקומות אשר עברו שם והשחיתם וביום מפלתם ינוח ה' עליהם על שמועת מפלתם והם יהיו בתופי' ובכינורות. וכה פתרון המקר' בסירו' והיה בתופים ובכינורות כל מעבר מטה מוסדה אשר יניחם ה' עליו ובמלחמה תנופת שוא מעלה ומוריד נלחם בם הקב"ה. ומדרש אגדה תנופת קציר העומר עמדה לישראל באותה מלחמה כי ליל ששה עשר בניסן הי': (לג) כי ערוך מאתמול. יום שני לבריאת עולם יום שיש לו תמול ואין לו שלשום: תפתה. גיהנם שכל המתפתה ביצרו נופל שם: למלך הוכן. לצורך סנחריב וחילו: מדורתה. לשון אש נסקת מערכת עצים על האש קרויה מדורה: נשמת ה'. נפיחת רוחו: בוערה. בוערת:

לא (א) הוי. על הושע ועשרת השבטים היורדים מצרים לעזרה אשר שלחו מלאכים אל סוא מלך מצרים (מלכים ב' י"ז): ועל סוסים ישענו. הבאים משם שהם קלים לרוץ ולא שעו על קדוש ישראל כמו שעשה חזקיהו שנ' (מלכים ב' י"ח) ביי' אלהי ישראל בטח וימרוד במלך אשור:

ואת

באור

(לב) והיה, הפסוק הזה הוא מן הקשים בספר הזה, ולא מצאתי בכל המפרשים הן מבני עמנו הן מזולתנו פירוש מספיק אשר יפיק רצון הקורא, והנכון בכלם הוא פירוש רש"י עיין בדבריו, אך שגם הוא בל יוציאנו מן הדוחק והלחץ כאשר יראה המעיין, ולכן בחרנו בדרך אחר וכמו שאזכיר. כל מעבר מטה מוסדה, מעבר הוא המקום שעוברין שם כמו מעבר יבוק ובדומה, ובאן הוא נסמך אל מטה מוסדה, והכוונה בכל מקום שיעבור מטה מוסדה כלומר המטה שנוסד לזה, והוא הגזרה הנגזרה (ומוסדה הוא

בינוני

(לב) אונד איבעראלל וואָ דורכציהט דיא פערהאֶנגטע גייסעל,
דיא נון דער העדר רוהען לאָסט אויף איהם,
איזט פויקענשאַלל אונד האַרפענקלאַנג,
דען מיט איבעררשענדען קאֶמפפען,
ווירד ער בעקאֶמפפט.

(לג) יאַ בערייטעט איזט שאָן לאֶנגסט דער פפוהל,
אויך פיר דען קאֶניג איזט ער צוגעריכטעט,
טיעף אונד וויט — זיין שייטערהויפען
האַט פייער אונד האָלץ דיא מענגע,
דער אָדעם דעס העררן ווירד וויא שוועפעלשטראָם,
ענטצינדען איהן: —

לא

(א) וועהע דען היגאַבציעהענדען נאַך מצרים אום הילפע,
דיא אויף ראָססע זיך פערלאַססען.
זיא פערטרויען אויף וואַגען, וויל פיעל,
אונד אויף רייטער וויל זיא זאָ צאַהלרייך זינר,
דיא זיך ניכט ווענדען צו דעם הייליגען ישראלס
אונד דען עוויגען ניכט זוכען.

דאָך

בינוני מבנין הכבד כמ"ש הראב"ע), ובא מטה בל"כ וחברו שמעו מטה ומי יעדה (מיכה ו' ט') · **אשר יניח**, אשר יעד ה' על מלך אשור · **בתפים**: אם שיובן בחסרון דבור המליאות יהיו, וכן פירשו הרד"ק והראב"ע (אך אלה פירשו לפי דרכ'), או שנסרס הכתוב כדעת רש"י, ושעורו והיה בתפים ובמחולות כל מעבר וגו', והכוונה כי בכל מקום אשר יבוא שם שוד משדי (הנגף) יהי' עוד מחנה שמחים וחוגגים כי לאן ייראו רע, ובאור הדבר **ובמלחמות תנופה**, הוי"ו מן ובמלחמות לנתינת טעם, ותנופה היא התנועה הקלה והפתאומי' כמו הנפת יד, והענין כי במהירו' ופתע פתאום יחל הנגף, תבין מזה אמרי נועם של תרגו' הרב · בה, לפי הכתיב מוסב על המחנה שהוא שם משותף, ולפי הקרי גם על אנשי החיל (רד"ק)· ועוד יש לי לפרש המאמר ובמלחמות וגו' בענין אחר, והוא כי הפעל נלחם מוסב על מלך אשור, ובה או בם על ירושלים או על יושביה, ויהי' תנופה תנועת היד לאזהרה ולגערה (וואַרנונג, דראָהונג), ואמר שהמלך אשור לא ילחם על ירושלים כ"א במלחמות תנופה, כי לא יבוא אל העיר ולא ישפוך עליה סוללה וכענין שאמר לעיל עוד היום בנוב לעמוד ינופף ידו על הר בת ציון גבעת ירושלים הנה האדון ה' צבאות מסעף פארה וגו' (לעיל י' ל"ב ול"ג), ויתורגם: **דען נור מיט אַנדראָהונג דעם קאַמפפעס ווירד ער געגען זיא** (ירושלים) **קאֶמפפען**, והבוחר יבחר הטוב בעיניו · (לג) **תפתה**, הוא כמו תפת, וכבר דברנו מהוראתו במקום אחר, והנכון כדעת יונתן ורש"י שהכוונה על השאול וכענין הרחיבה שאול נפשה דלעיל (ה' י"ד), ואף שלעיל (י"ד ט') דימה אותה למקום ישבו המלכים לכסאות וכאן למקום שרפת אש, הנה נודע כי המליצים יתארו הארץ תחתית באופנים שונים, ולכן אמר: **גם היא למלך הוכן**, כלומר אף שעתה בעת מפלת המחנה נמלט המלך סנחריב, בכל זאת כבר ערוך לו התפתה, וכמו בזה על שהכו אותו בניו כנזכר במ"ב (סוף פרשה כ"ב) · **מדרתה**, כמ"ש רש"י · **נשמת ה'**, ד"מ כאלו רוח ה' נוססה בה להעלות להבה ·

מעתה שב הנביא עוד להוכיח הבוטחים בעזרת מצרים כמו בתחלת פרשה הקודמת, והנה רש"י פירוש על עזרת השבטים שלחו מלאכים אל סוא מלך מצרים, עיין בדבריו, אולם יען הנביא ישעיה לא נבא רק מעט מזעיר על ישראל (ולזה לא נזכרו בזכרון משך ימי נבואתו בראש הספר כ"א מלכי יהודה ולא מלכי ישראל כאשר מצינו בהושע ועמוס) וגם זה תמיד ביחם אל יהודה (עיין מה שכתבנו בסוף פרשה ט' על המאמר יקדיו על יהודה ותחלת פרשה כ"ח) אף זכר תמיד במקומות האלה בפירוש שם אפרים, לכן יראה לי שגם כאן על שרי יהודה אשר גם המה בקשו עזרה ממצרים כמבואר במה שקדם· ואין זה זר כלל שיהיו כמה נבואות על ענין אחד כנודע ·

לא (א) **על סוסים**, כי במצרים מקום מוצא הסוסים כנודע מספור שלמה, וכן היה למצרים המון רכב ופרשים כמו שנאמר ברכבו ובפרשיו ·

(ב) וְגַם־הוּא חָכָם
וַיָּבֵא רָע
וְאֶת־דְּבָרָיו לֹא הֵסִיר
וְקָם עַל־בֵּית מְרֵעִים
וְעַל־עֶזְרַת פֹּעֲלֵי־אָוֶן׃
(ג) וּמִצְרַיִם אָדָם וְלֹא־אֵל
וְסוּסֵיהֶם בָּשָׂר וְלֹא־רוּחַ
וַיהוָה יַטֶּה יָדוֹ
וְכָשַׁל עוֹזֵר
וְנָפַל עָזֻר
וְיַחְדָּו כֻּלָּם יִכְלָיוּן׃
(ד) כִּי כֹה אָמַר־יְהוָה ׀ אֵלַי
כַּאֲשֶׁר יֶהְגֶּה הָאַרְיֵה וְהַכְּפִיר
עַל־טַרְפּוֹ
אֲשֶׁר יִקָּרֵא עָלָיו
מְלֹא רֹעִים
מִקּוֹלָם לֹא יֵחָת
וּמֵהֲמוֹנָם לֹא יַעֲנֶה
כֵּן יֵרֵד יְהוָה צְבָאוֹת
לִצְבֹּא עַל־הַר־צִיּוֹן
וְעַל־גִּבְעָתָהּ׃
(ה) כְּצִפֳּרִים עָפוֹת
כֵּן יָגֵן יְהוָה צְבָאוֹת עַל־יְרוּשָׁלִָם
גָּנוֹן וְהִצִּיל פָּסֹחַ וְהִמְלִיט׃

שובו

רש"י

(ב) ואת דבריו לא הסיר. אשר אמר (דברים כ"ח) והשיבך ה' מצרים באניות מדה כנגד מדה שאמרתי לך (שם) לא תוסיף עוד לראותה ואתה הלכת מדעתך סופך לילך בגלות ע"כ: וקם. על עשרת השבטי' שהם בית מריעי' ועל מצרי' אשר הם להם לעזרה: (ג) יטה ידו. שהקב"ה סומך הכל בידו וכשיטה אותה יפלו כזה שאוחז דבר בכפו וכשהוא מרכין כפו הוא נופל כך מדרש אגדה. וי"ת ירי' יד מחת גבורתיה: (ד) כאשר יהגה. המיות קול כמו וכיונים הגו נהגה (לקמן נ"ט): אשר יקרא עליו מלא רועים. יאספון עליו בקריאת קול המון: מלא רועי'. אסיפת רועים וכן קראו אחריך מלא (ירמי' י"ב ו'). וכן יחד עלי יתמלאון (איוב ט"ז) כולם ל' קיבוץ: לא יענה. לא יכנע לא יעשה עצמו עני וכן לענות מפני (שמות י"א) וכן. וענה גאון ישראל (הושע ה'): כן ירד. ולא יפחד מהמון: (ה) פסוח. דילוג. ויש עוד לפותרו לשון חיים: והמליט. יוציא את ישראל מן הצרה לשון המלטה איסקמוליי"ר בלע"ז:

שובו

(ב) דאָך אויך ער איזט ווייזע —
אונד בריגגט אונהייל הערבייא,
זיינע דראָהונגען פעראייטעלט ער ניכט,
ער ערהעבט זיך ווידער דאָז הויז דער פרעפלער,
אונד געגען דיא הילפע דער איבעלטהאֶטער.

(ג) איזט דאָך מצרים מענש אונד גיכט גאָטט,
אונד זיינע ראָססע פלייש אונד ניכט גייסט,
אַבער דער הערר שטרעקט אויס, זיינע האַנד,
דאַן שטרויכעלט דער בעשיטצער,
אונד עס פאֶללט דער שיטצלינג,
אונד ביידע אינסגעזאַמט פערגעהן.

(ד) דען אַלזאָ שפראַך דער הערר צו מיר:
גלייך וויא דאַ ברילט דער לאָווע אָדער יונגער לייא
איבער זיינעם רויבע,
ווען אויך צוזאַמען גערופען ווירד איבער איהן
איינע הירטענשאַר —
פאָר איהרער שטיממע צאַגט ער ניכט,
פאָר איהרער מענגע ווירד ער ניכט געביינט,
אַלזאָ שטייגט הערא͏ב דער הערר צבאות,
צו שטרייטען אויף דעם בערגע ציון,
אונד אויף זיינעם הוגעל.

(ה) וויא שוועבענד געפיעדער,
זאָ ווירד שירמען דער הערר צבאות איבער ירושלים,
שירמען אונד שיטצען, שאָנען אונד רעטטען.

(ב) **וגם הוא חכם**, אתם בטחתם בחכמי צען הנה ה' יותר חכם וכל החכמי' כבלי מדע כנגדו ולזה ויבא רע, כי יפיר עצת יועצי פרעה וכל חכמתם תתבלע, וכוון הרב לזה בסימן סתימת הכונה שגם אחר מלת ווייזע. **לא הסיר**, עבר במקום עתיד כדרך דברי נבואה, לא יפול דבר אחד מכל הרע אשר דבר לעשות. **בית מרעים**, המפרשים פירשו זה על ישראל כענין שקראם זרע מרעי' (לעיל א'), ויותר נראה שכונה את מצרים בן, ויהיה זה עם המאמר השני כפל הענין במלות מתחלפות. (ג) **וה'**, הוי"ו להורות על ההיפוך כי מצרים רק אדם אולם האל הכל יכול יטה ידו ומי יעמוד לנגדו? כוון הרב בזה במלת „אבער". **וכשל עוזר**, הכונה ע"פ דרכי על תרהקה, (כאשר זכרנו פעמים שהוא מלך גם במחוזות מצרי') שהלך לעזרת יהודה וסנחרב נלחו ושב אל ארץ יהודה וצר על ירושלים. **ויחדיו**, הרד"ק אמר יקדיו מצרים ומלך אשור, כי המלך אשור הביא את שבי מצרים עמו לירושלים, והנה הביאו לפרש כן, לפי שאין לפרש יחדיו על מצרים ויהודה שהרי יהודה נמלטה, והראב"ע אמר יחדיו מצרים והכורחים לשם ע"כ (הנך רואה שגם לדעתם הענין מוסב על יהודה ולא על עשרת השבטים כמו שחשב רש"י והנמשכים אחריו) אולם לדעתי אין צורך לזה, אך יחדיו הוא כמשמעו עוזר ועזור רק שפעל יכליון הוא מבנין התפעל ונמשך על פסוק שאחריו: (ד) **כי כה**, והענין כי באמת קרוב הוא שיכלו גם שניהם, רק כה אמר ה' וגומר ומלת כי ענינו כמו אולם או רק וכמו שכתב הרד"ק בשרשיו ז"ל, והכלל לך כי היא מלת הטעם ואתה תבין כל אחד ואחד לפי מקומו עכ"ל, ויתורגם: **אונד ביידע אינסגעזאמט קאָננטען פערניכטעט ווערדען, אבער אַלזאָ שפראַך אַוו׳ ז. וו׳** **באשר יהגה**, כל הפסוק כמ"ש רש"י עיין בדבריו, כי אין מדרכי להעתיק הדברים שהם נגד עיני הקורא. **לצבוא**, הרד"ק פירש על המחנה שבא לצבא להר ציון, והרב תרגם כמו אנשים הצבאים (במדבר ל"א מ"ב) וענינו ה' ירד לעשות מלחמה בהר ציון, וכן פירש גם הרד"ק בפירוש השני שהביא, והכונה על המלאך אשר יצא להכות במחנה אשור כמ"ש הראב"ע. (ה) **כצפרים**, המליצה לחסות תחת כנפים ידוע בפי מליצי העברים, והמשל הזה לוקח מעוף אשר ירחף על גוזליו לשמרם מכל פגע, ולכן אמר עפות כלומר לעת יפרשו כנפיהם להגן על קנם, וצפור הוא שם משותף לכו זכר ומעוטו נקבה כמו כאן וכן כל צפור טהורה (דברים י"ד י"א). **והציל**, וכן והמליט מקורים ובאו בחירק כמו בעבר שלא במשקל (רד"ק). **פסוח**, כמ"ש רש"י בטעם השני ע"ש וכן תרגם יונתן יגיל וכן באר גם

האנס

(ו) שׁוּבוּ לַאֲשֶׁר הֶעְמִיקוּ סָרָה
בְּנֵי יִשְׂרָאֵל׃
(ז) כִּי בַּיּוֹם הַהוּא יִמְאָסוּן אִישׁ
אֱלִילֵי כַסְפּוֹ וֶאֱלִילֵי זְהָבוֹ
אֲשֶׁר עָשׂוּ לָכֶם
יְדֵיכֶם חֵטְא׃
(ח) וְנָפַל אַשּׁוּר בְּחֶרֶב לֹא־אִישׁ
וְחֶרֶב לֹא־אָדָם תְּאכְלֶנּוּ
וְנָס לוֹ מִפְּנֵי־חֶרֶב
וּבַחוּרָיו לָמַס יִהְיוּ׃
(ט) וְסַלְעוֹ מִמָּגוֹר יַעֲבוֹר
וְחַתּוּ מִנֵּס שָׂרָיו
נְאֻם־יְהוָה אֲשֶׁר־אוּר לוֹ בְּצִיּוֹן
וְתַנּוּר לוֹ בִּירוּשָׁלִָם׃

רש"י

(ו) שובו · למי שהעמקתם מחשבו' האיך לסור ממנו וסרתם מעליו עתה שובו אליו: (ט) וסלעו ממגור יעבור · וחזקו מרוב פחד יחלוש: וחתו מנס · מפני הנסים שיראו שהקדוש ברוך הוא עושה לישראל: אשר אור לו בציון · אש יהיה האש מוכן לשורפם:

באור

הסכ' געזעניוס כאן, אולם כפי מה שכתב בספ' המלי' כי פסח הוראתו גם ההעברה (פֿאָראיבערגעהן), יש לפרש גם כאן מזה הענין כי בהעברתו במחנה אשור ימלט את יהודה· (ו) **שובו**, לדעתי הלוי במקום העתיד (עיין מכלול לרד"ק) והוא נמשך לפסוק שאחריו וכאשר אבאר· **העמיקו סרה**, העמיקו עצות לסור ממני לבטוח במצרים· **בני ישראל**, לדעתי לכוונה מיוחדת כנה הנביא כאן בני יהודה בשם בני ישראל, לפי שהלכו בדרך בני ישראל להשתחוות לאלהי נכר· (ז) **כי ביום**, ע"פ דרכי הענין ישובו אל ה' כי ימאסון וגומר כי בימי אחז הלכו אחרי אלהים אחרים כמפורש במלכים ובד"הי· **חטא**, כמו לחטא· (ח) **ונפל**, כפי פירושי הוי"ו במקום אם (עיין מכלול) כלומר זה יהיה אם יפול אשור· **לא איש**, הרד"ק פתרו כמו לא־איש וכדומה וענינו העלם שהוא לא איש, וכן ולא אדם, והכונה על המלאך, ולדעת הרב המתרגם יש לסרס הכתוב ושעורו לא בחרב איש· **למס**, הרא"בע פירש הנשארים אשר ימלטו יהיו למס עובד כענין היתה למס (איכה א' א'), והרב תרגם כדעת הרד"ק שענינו שימס לבם והוא הבינוני מהקל בכפולים· ולדעתי מס הוא מענין איבוד וכליון כמו ימאסו במו מים (תהלים נ"ח ח') ובחוריו המה הגבורים אנשי החיל כמו שנאמר ויכחד כל גבור חיל במחנה אשור (ד"הי ב' ל"ב, כ"א) ויהיה למס לדבר המס, או שמס הוא שם לכליון ואבדון, ויתורגם: **דיינע העלדען דער פערניכטונג פרייז גע־ געבען**. (ט) **וסלעו**, רבו כמו רבו מפרשי המאמר הזה, לדעת הרד"ק הכונה אל סלעי וגומר.

(ו) קעהרט אום צו דעם, פאן דעם איהר ניעדערטראכ-
טיג אבגעפאללען,
קינדער ישראלס!
(ז) דען אן יענעם טאגע ווירד פערראכטען איין יעדער,
זיינע זילבערנען גאטצען אונד זיינע גאלדענען גאטצען,
דיא פערפערטיגט האבען אייך
אייערע האנדע, צור זינדע.
(ח) אונד עס פאללט אשור ניכט דורך מענשענשווערדט,
ניכט ערדענזאהנעס שווערדט ווירד איהן אויפרייבען,
פליעהען ווירד ער פאר דעם שווערדטע,
אונד זיינע העלדען פאללען דער פערצאגטהייט היים.
(ט) זיין פעלזענשוטץ צערפליעסט פאר אנגסט,
עס ערבעבען פאר דעם פאניער זיינע פעלדהעררן!
זא שפריכט דער העררר, דער איינע פייערעססע האט
אין ציון,
אונד איינען גלוטהאפען אין ירושלים.

וגומר כלומר מרב פחדו לא ישקוט ולא ינוח עד יגיע אל מבצרו, והריק"ס פירש שגם מבצרו יעבור, כי מרוב פחדו בל יבטח בו, ויונתן תרג' ושלטונוהי מן קדם דקלי יעדון וזה גם כן כונ' הרב המתרג'. וחתו מנס, בדעת הראב"ע שהשרים אשר ימלטו נפשם אם יראו נס מרחוק יחתו כי יחשבו שהוא נס האויבים. **אשר אור לו**, המפרשים פתרו על המזבח וזה רחוק, ולדעתי הכונה כי אש בירושלים תפתח השאול פיה לבלוע מקנה אשור והוא על דרך שאמר בפרשה הקודמת פסוק ל"ג מדורתה אש וגומר.

הערה אל הקורא·

אמר בנימן זאב המבאר: יען כי תוכן המפתח אשר יעדתי לספר ישעיה, יפיץ אור על פני כל נבואות הנביא הנבחר הזה, כפי מתת שכלי — והוכרחתי להעיר את הקורא בו בכמה מקומות על באורי בפנים הספר, ואם לעת כזאת אתן המפתח הזה ליד הקורא בל יוסיף ובל יתן לו, עוד יהיה הבית סגור לפניו, וכל דברי יהיו בעיניו כדברי הספר החתום — בעבור זאת הסכים ידידי הרב המתרגם והמדפיס לרעתי, כי מסירת המפתח תהיה רק בחלק השני מספר הזה, אשר אז כבר הושם לפני הקורא תכנית כל הבית מוצאיו ומובאיו, ואקוה כי יהיה זה לרצון לכל משכיל.

ואף גם זאת לדעת, כי שתי פרשיות הראשונות מספר הזה נמסרו לידי בבואר מאת ידידי הנ"ל, ואנכי לא שלחתי יד בהם, כי מי יבוא אחריו? — והנה היה עם לבבו לבאר הספר כלו, אולם באשר רבו עליו עסקי משמרת פקודותיו, לא היה לאל ידו לבצע את מעשהו כאשר זמם, ולכן קרא לי לבאר דבריו על פיו, מפרשה ג' ואילך כיד ה' הטובה עלי — ופקודתו שמרה רוחי.

4

Österreichische Nationalbibliothek
+Z156878803

177. F. 3.
2 Bd.

K.K. HOF-BIBLIOTHEK
72.059-B
ALT-